

LENIN

OPERE COMPLETE

Proletari din toate țările, uniți-vă!

LENIN

OPERE
COMPLETE

5

TRADUCEREA ÎN LIMBA ROMÂNĂ
APARE ÎN URMA HOTĂRÎRII C.C.
AL P.M.R. EA A FOST ÎNTOCMITĂ
DUPĂ ORIGINALUL ÎN LIMBA RUSĂ,
ED. A V-a

INSTITUTUL DE MARXISM-LENINISM
DE PE LÎNGĂ C.C. AL P.C.U.S.

V. I. LENIN

OPERE
COMPLETE

EDIȚIA A DOUA

EDITURA POLITICĂ
BUCUREȘTI-1961

INSTITUTUL DE MARXISM-LENINISM
DE PE LÎNGĂ C.C. AL P.C.U.S.

V. I. LENIN

VOL.

5

Mai — decembrie 1901

EDITURA POLITICĂ
BUCUREȘTI — 1961

P R E F A Ț Ă

Volumul al cincilea al Operelor complete ale lui V. I. Lenin cuprinde lucrările scrise de el în perioada mai-decembrie 1901.

În Rusia, această perioadă s-a caracterizat printr-o intensificare a mișcării revoluționare îndreptate împotriva țarismului și a tuturor rămășițelor iobăgiei, care împiedicau dezvoltarea economică și politică a țării. Criza economică mondială, care izbucnise ceva mai înainte, a cuprins în acest timp și Rusia. Datorită particularităților pe care le prezenta economia acestei țări, în care dezvoltarea rapidă a capitalismului se împletea cu existența a numeroase rămășițe ale iobăgiei, urmările crizei, care coincidea cu o recoltă proastă și cu izbucnirea foametei într-o serie de gubernii, s-au manifestat deosebit de puternic. Întreprinderile mici și mijlocii se ruinau și erau eliminate. Concentrarea industriei devenea din ce în ce mai intensă și începeau să-și facă apariția uniunile de capitaliști. În Rusia, capitalismul a căpătat un caracter imperialist.

Criza a contribuit la accentuarea stării de spirit revoluționare în sînul maselor populare și la ascuțirea luptei de clasă. Acțiunile muncitorilor cuprindeau mase tot mai largi și căpătau un caracter politic din ce în ce mai pronunțat. De la grevele cu caracter economic și de la lupta pentru îmbunătățirea condițiilor de viață, muncitorii au început să treacă la lupta politică fățișă împotriva țarismului, la greve politice și demonstrații. Mișcarea muncitorească se ridica pe o treaptă mai înaltă.

Sub influența luptei revoluționare a muncitorilor s-a întezit și lupta de clasă la sate. Tulburările în rîndul țărănimii și acțiunile ei îndreptate împotriva moșierilor au devenit tot mai numeroase și au cuprins mase din ce în ce mai largi. Au sporit frămîntările în rîndul studenților și s-a înviorat mișcarea liberală din cadrul zemstvelor. În Rusia se creau condițiile pentru izbucnirea revoluției.

Mișcarea social-democrată a căpătat o mare amploare în această perioadă. Au luat ființă comitete și grupuri într-o serie de mari orașe (Petersburg, Moscova, Tula, Ivanovo-Voznesensk, Odesa, Harkov, Baku, Tiflis și altele). Dar toate aceste organizații nu erau legate între ele și rămîneau în urma avîntului spontan al maselor. Era nevoie de unirea laolaltă a tuturor forțelor social-democrate revoluționare, de desfășurarea unei lupte ample împotriva metodelor primitive, a șovăielilor ideologice și a „economismului“. În fața social-democrației se punea sarcina, din ce în ce mai imperioasă, de a crea un partid proletar, capabil să conducă la luptă clasa muncitoare în apropiata revoluție.

Conținutul de bază al volumului de față îl constituie lucrările consacrate dezvoltării ideii, formulate de Lenin, cu privire la crearea, în Rusia, a unui partid muncitoresc marxist, de luptă, centralizat, precum și elaborării principiilor structurii organizatorice a partidului, programului lui, politicii și tacticii lui în condițiile apropiate revoluției. În aceste scrieri se reflectă lupta dusă de V. I. Lenin împotriva „economistilor“ și a revizionistilor, pentru apărarea teoriei revoluționare a marxismului, precum și activitatea depusă de el pentru înmănușcherea forțelor social-democrației revoluționare și conducerea mișcării revoluționare din Rusia.

Seria lucrărilor cuprinse în acest volum o deschide articolul „Cu ce să începem?“, publicat în „Iskra“ nr. 4 din mai 1901, în care se arată care sînt sarcinile cele mai importante ale social-democrației și se schițează un plan de creare a unui partid marxist pe întreaga Rusie. Lenin era de părere că, în condițiile regimului absolutist și ale prigoanei polițienești, principala verigă cu care trebuie să se înceapă făurirea partidului este editarea unui ziar marxist ilegal pe întreaga Rusie. „După părerea noastră — scria Lenin —,

punctul de plecare al activității noastre, primul pas practic spre făurirea organizației dorite, în sfârșit, firul călăuzitor de care ținându-ne vom putea să dezvoltăm, să adîncim și să lărgim neîncetat această organizație, trebuie să fie înființarea unui ziar politic pe întreaga Rusie“ (vezi volumul de față, pag. 9).

În acest articol se subliniază importanța deosebită pe care o are ziarul pentru organizarea temeinică și desfășurarea sistematică a unei munci de propagandă și agitație multilaterală, consecventă din punct de vedere principial, și pentru buna orînduire a activității social-democrației în domeniul învățămîntului politic, al educației ideologice și al organizării maselor. Lenin a arătat că ziarul trebuie să devină nu numai un propagandist și un agitator colectiv, ci și un organizator colectiv. El a subliniat în mod deosebit rolul ziarului ca mijloc principal de cimentare ideologică și organizatorică a tuturor comitetelor social-democrației. Rețeaua de agenți locali, instituiți pe lângă ziar cu scopul de a asigura aprovizionarea lui cu material și răspîndirea lui locală regulată, scria Lenin, „va forma tocmai osatura unei organizații cum ne trebuie nouă: destul de mare pentru a cuprinde țara întregă; destul de largă și de variată pentru a aplica o diviziune riguroasă și amănunțită a muncii; destul de consecventă pentru a putea, în orice împrejurări, la orice «cotitură», în fața oricăror surprize, să-și desfășoare fără șovăială *propria* ei activitate; destul de elastică pentru a putea, pe de o parte, să evite o bătălie în cîmp deschis cu un dușman covîrșitor prin forțele sale atunci cînd și le-a concentrat într-un singur punct, iar pe de altă parte pentru a ști să profite de neîndemînarea acestui dușman și să-l atace în locul și în momentul cînd se așteaptă cel mai puțin“ (pag. 11—12).

În articolul „De vorbă cu apărătorii economismului“, Lenin demască concepțiile oportuniste ale „econiștilor“; incapacitatea lor de a se lămuri asupra problemei corelației dintre elementele „materiale“, spontane, și cele ideologice, conștiente, ale mișcării. El subliniază cu deosebită tărie importanța ideologiei marxiste revoluționare pentru partidul clasei muncitoare și stăruie asupra rolului pe care îl are partidul în mișcarea muncitorească, în calitate de conducător politic, de ideolog și îndrumător al maselor înarmat cu

o teorie înaintată și capabil să conducă mișcarea. „Economistii — scrie Lenin — nu înțeleg că «ideologul» numai atunci își merită numele când merge *înaintea* mișcării spontane, arătându-i calea; când știe să rezolve înaintea altora toate problemele teoretice, politice, tactice și organizatorice de care se lovesc în mod spontan «elementele materiale» ale mișcării“ (pag. 363).

Lenin a dezvăluit pînă la rădăcină esența oportunistă a „economismului“. El a arătat că „economismul“, privit ca un curent, se caracterizează: din punct de vedere principial — prin vulgarizarea marxismului și neputința de a înfrunta „critica“ contemporană, această varietate a oportunismului; din punct de vedere politic — prin tendința de a îngusta agitația politică și lupta politică, prin neînțelegerea adevărului că, fără a lua în mîinile ei conducerea mișcării democratice generale, social-democrația nu va putea să doboare absolutismul; din punct de vedere tactic — printr-o totală lipsă de statornicie; din punct de vedere organizatoric — prin neînțelegerea adevărului că caracterul de masă al mișcării nu numai că nu micșorează, dar, dimpotrivă, face să fie și mai imperioasă datoria social-democrației „de a crea o organizație de revoluționari puternică și centralizată, capabilă să conducă atît lupta pregătitoare cît și orice explozie neașteptată și, în sfîrșit, ultimul asalt, decisiv“ (pag. 364—365).

Cuvîntările tipărite în acest volum, care au fost rostite de V. I. Lenin la congresul „de unificare“ al organizațiilor din străinătate ale P.M.S.D.R., „Prefața la broșura «Documentele congresului „de unificare“»“ și nota „Răspuns Comitetului organizației Petersburg“ etc. aruncă lumină asupra luptei duse de V. I. Lenin și de social-democrații revoluționari pentru apărarea ideilor iskriste, precum și asupra tacticii folosite de ei împotriva „Uniunii social-democraților ruși“, care propaga ideile „economistilor“. În aceste scrieri și cuvîntări Lenin arată că o unificare cu „Uniunea“ nu e posibilă decît pe baza renunțării ei definitive la orice cochetare cu „economismul“ și bernsteinismul și a recunoașterii principiilor și tacticii social-democrației revoluționare. Nota „În legătură cu organizațiile noastre din străinătate“ face cunoscut că organizațiile din străinătate „Iskra“ și „Zarea“ s-au contopit cu organizația revolu-

ționară „Social-demokrat“ și au format „Liga din străinătate a social-democrației revoluționare ruse“.

Un loc important ocupă în acest volum lucrarea „Problema agrară și «criticii lui Marx»“, consacrată apărării și elaborării în continuare a teoriei marxiste în problema agrară. În această lucrare Lenin a supus unei critici multilaterale scrierile revizioniștilor ruși Bulgakov și Cernov și ale revizioniștilor germani David, Hertz etc., care procedaseră la o „critică“ a doctrinei revoluționare a marxismului, încercând să dovedească inaplicabilitatea teoriei marxiste în agricultură și contestând existența unei evoluții capitaliste în agricultură.

Lenin a arătat lipsa de temeiuri științifice a „criticii marxismului“, care era pe atunci la modă, și a dezvăluit esența concepțiilor teoretice ale revizioniștilor, care se reducea la repetarea neputincioasă a unor argumente răsuflete ale economiștilor revizioniști burghezi. El a spulberat șubredele născociri ale revizioniștilor în legătură cu trăinicia gospodăriilor mici și mijlocii în agricultură, a dat în vileag încercările lor de a ocoli problemele sociale cele mai importante, care constituiau esența problemei agrare, de a estompa adevăratele cauze ale stării de înapoiere a agriculturii și de pauperizare a maselor țărănești, care își aveau rădăcina în rămășițele iobăgiei, în proprietatea privată asupra pământului, în sistemul relațiilor capitaliste. „Apologetul burghez — scrie Lenin — caută, firește, să ignoreze cauzele sociale și istorice ale stării de înapoiere a agriculturii, aruncând vina pe «conservatismul forțelor naturii» și pe «legea fertilității descrescînde». Nimic, în afară de apologie și obtuzitate, nu veți găsi în această faimoasă lege“ (pag. 232).

Pe baza unei profunde analize marxiste a datelor economice din agricultura Rusiei, Germaniei și Danemaricii, Lenin a arătat în mod convingător că legile economice ale capitalismului, descoperite de Marx, își exercită acțiunea lor și în agricultură. Și aici are loc procesul de dezvoltare capitalist, cu toate contradicțiile ce-i sînt inerente. Se intensifică tot mai mult procesul de concentrare a producției, de diferențiere a țărănimii, de eliminare și ruinare a gospodăriilor țărănești mijlocii și de creștere a unui mic număr de gospodării bogate, de proletarizare a majorității populației rurale, de ascuțire a luptei de clasă la sate. „... Statistica întregii

populații agricole ne înfățișează cât se poate de concret tocmai cele două procese de proletarizare asupra cărora a atras întotdeauna atenția marxismul ortodox și de la a căror recunoaștere încearcă să se eschiveze prin astfel de fraze stereotipe criticii oportuniști: pe de o parte, continua deposedere de pământ a țărănimii, exproprierea populației rurale, care se refugiază la orașe sau care din muncitori cu pământ se transformă în muncitori fără pământ, iar pe de altă parte, extinderea «îndeletnicirilor auxiliare» ale țărănimii, adică a acelei îmbinări a agriculturii cu industria care înseamnă prima treaptă a proletarizării și care duce totdeauna la o intensă creștere a mizeriei (prelungirea zilei de lucru, înrăutățirea alimentației etc.)“ (pag. 220). Lenin a arătat că ascuțirea tuturor contradicțiilor la sate duce în mod inevitabil la creșterea nemulțumirilor în rîndul maselor țărănești și că țărănimea muncitoare poate să devină un aliat de nădejde al proletariatului în viitoarea revoluție.

Lenin a dezvoltat mai departe învățătura revoluționară a marxismului în problema agrară. El a elaborat teza despre concurența în agricultură, despre existența — în sinul acesteia — a două monopoluri: monopolul proprietății private asupra pământului și monopolul exploatării capitaliste a pământului; a restabilit și a dezvoltat teoria marxistă a rentei diferențiale și a rentei absolute. Lucrarea „Problema agrară și «criticii lui Marx»“, în care V. I. Lenin expune ideile și tezele formulate de el în opera sa „Dezvoltarea capitalismului în Rusia“, a stat la baza programului agrar — elaborat de el — al P.M.S.D.R. și a tacticii acestuia față de țărănime.

În tezele despre „Anarhism și socialism“, incluse în volumul de față, Lenin dezvoltă esența socială și conținutul politic al anarhismului. El arată că anarhismul, care revendică pentru sine rolul de exponent al intereselor clasei muncitoare, este în realitate un curent mic-burghez, un „*individualism* burghez de-a-ndoaselea“, care exprimă psihologia „intelectualului scos din făgașul lui sau a lumpenproletarului“. Concepția despre lume a anarhismului se bazează pe neînțelegerea cauzelor exploatării, a rolului marii producții în dezvoltarea societății, a inevitabilității înlocuirii capitalismului prin socialism; pe neînțelegerea

luptei de clasă a proletariatului, a rolului statului. Anarhismul se situează pe pozițiile de apărare a micilor proprietari și a micii agriculturi, neagă necesitatea organizării și educării muncitorilor și duce la „subordonarea clasei muncitoare față de politica *burgheză*, sub forma negării politicii“.

În articolul „Prigonitorii zemstvelor și Hanibalii liberalismului“, Lenin elaborează tactica partidului marxist față de burghezia liberală. Pe baza materialelor cuprinse în „Memoriul“ confidențial întocmit de Witte, ministrul finanțelor, și a prefeței scrise de R.N.S. (Struve), Lenin dezvăluie tendința guvernului țarist de a restrânge rolul zemstvelor, pe care le considera ca o concesie făcută mișcării revoluționare din deceniul al 7-lea. În acest articol sînt date în vileag iluziile liberalilor, care, neținînd seama de adevărata realitate și neînțelegînd în ce constă esența zemstvelor, le priveau ca pe un embrion de administrație locală constituțională. Lenin a dezvăluit esența politică a liberalismului, pseudorevoluționarismul liberalilor ruși, lipsa de dorință și incapacitatea lor de a apăra niște revendicări cît de cît democratice. El arată că toate năzuințele liberalismului rus s-au mărginit la folosirea stării de spirit revoluționare a maselor pentru a-i insufla țarismului teama de revoluție și a-i smulge niște reforme mizere, care să fie pe placul burgheziei și al moșierilor îmburgheziți. Lenin considera că socialdemocrația, sprijinind orice mișcare îndreptată împotriva absolutismului, trebuie să demaște iluziile liberalismului rus, „politica lui de trădare, de pălăvrăgeală demagogică și de moliciune rușinoasă“, să arate cît de dăunătoare sînt iluziile liberalismului pentru mișcarea muncitorească.

Într-o notă „Despre revista «Svoboda»“, Lenin dezvăluie poziția oportunistă a grupului „Svoboda“, care edita această revistă. Lenin critică conținutul revistei, care se reduce la denaturarea și vulgarizarea ideilor socialiste. Totodată, el ne arată cum trebuie să scriem într-un limbaj cu adevărat popular, pe înțelesul muncitorilor, cum să-i ajutăm, cu exemple din cele mai simple și mai cunoscute, să priceapă complicatele concluzii și principii ale profunde doctrine teoretice marxiste.

O serie de articole cuprinse în acest volum ne oferă un model de felul cum înțelegea Lenin să facă publicistică revoluționară. În ele este prezentată în toată goliiciunea ei apăsarea polițienească exercitată de către țarism, sînt dezvăluite cauzele social-economice și politice ale accentuării inevitabile a stării de spirit revoluționare, sînt definite perspectivele mișcării revoluționare în Rusia. În articolul „Învățămintele crizei“, Lenin arată cum, o dată cu dezvoltarea capitalismului, se ascute și contradicția fundamentală a sistemului capitalist — contradicția dintre caracterul social, din ce în ce mai pronunțat, al procesului de producție și forma de însușire, care a rămas cea privată, făcînd astfel inevitabile crizele economice, care se repetă cu o regularitate ciclică și zguduie din temelii întregul sistem capitalist. „Tocmai de aceea — arată Lenin — au devenit posibile și inevitabile craurile gigantice, pentru că o bandă de bogătași, care nu urmăresc altceva decît profitul, a ajuns să dispună de puternice forțe de producție *sociale*“ (pag. 82). Crizele, devenind un însoțitor inevitabil al modului de producție capitalist, pregătesc terenul pentru noi crize, și mai profunde, care duc capitalismul la pieire.

Lenin demască încercările apologeților burghezi și ale revizionistilor de a prezenta criza ca pe un fenomen întîmplător pentru capitalism. El dezvăluie netemeinicia argumentelor revizionistilor. „Criza — scrie Lenin — arată cît de miopi au fost acei socialiști (care își zic „critici“, probabil, pentru că își însușesc fără spirit critic teoriile economiștilor burghezi) care acum doi ani declarau plini de emfază că craurile încep să devină mai puțin probabile“ (pag. 83—84).

În acest articol se subliniază că crizele vor dăinui atîta timp cît armatele proletariatului socialist nu vor fi răsturnat dominația capitalului și a proprietății private. Pe baza exemplului oferit de Rusia, el arată cum efectele destructive ale crizei, care se manifestă cu o deosebită forță și acuitate, îi învață pe muncitori să fie conștienți de interesele lor de clasă, să se unească laolaltă și să se organizeze în vederea acțiunilor decisive împotriva capitalismului.

În articolele „Un nou măcel“, „Începutul demonstrațiilor“, „O mărturisire prețioasă“ și altele Lenin face o

caracterizare a avântului revoluționar al mișcării muncitorești, a trecerii muncitorilor de la grevele economice la greve politice și demonstrații, la acțiuni fățișe împotriva absolutismului țarist. El relevă creșterea conștiinței politice și a spiritului de inițiativă revoluționară în rîndurile clasei muncitoare, stăruie asupra sarcinii care revine social-democrației de a conduce mișcarea muncitorească, de a milita pentru hegemonia proletariatului, de a explica necesitatea luptei „pentru libertatea întregului popor“.

Într-o serie de articole Lenin dezvăluie situația dezastruoasă a țărănimii din Rusia, care era condamnată de criză și foamete la ruină și pieire, și arată cum masele țărănești, după lungi veacuri de supunere și abrutizare, se trezesc la luptă revoluționară împotriva moșierilor. În articolele „Foametea“, „Atitudinea față de criză și față de foamete“, care la publicarea lor în revista „Zarea“ au fost grupate laolaltă sub titlul „Cronica internă“, precum și în articolele „Lupta împotriva înfometaiilor“ etc., este demascată politica iobăgistă a guvernului țarist, care apăra interesele moșierilor, căuta să ascundă situația grea a țăranilor înfomețați și pedepsea pe filantropii particulari care acordau ajutoare înfometaiilor. Lenin arăta că țarismul se teme de o răscoală țărănească, că el caută să înăbușe cu forța acțiunile revoluționare ale țărănimii sau să le împiedice prin diferite tertipuri. Circulara guvernului cu privire la ajutorarea înfometaiilor, explica Lenin, nu e în realitate decît o declarație „de război împotriva înfometaiilor“ și a celor care-i ajută; regulamentul provizoriu cu privire la organizarea de lucrări pentru folosirea înfometaiilor nu este altceva decît un „regulament draconic“, care îi apasă și îi înrobește pe țărani. În articolul „Iobăgiștii la lucru“, Lenin dezvăluie esența iobăgistă, reacționară a legii prin care guvernul acorda particularilor pămînturi de-ale statului în Siberia și care avea drept scop să satisfacă interesele iobăgiștilor și să creeze un reazem de nădejde pentru absolutism în Siberia. În aceste lucrări se vorbește despre creșterea mișcării de protest în rîndurile țărănimii, se subliniază interesele comune în revoluția viitoare ale muncitorilor și țăranilor, pe care-i apropie unii de alții „...nu numai șomajul și foametea, dar și aspirarea polițienească, care le răpește muncitorilor

posibilitatea de a se uni și a se apăra, iar pe țărani îi lipsește pînă și de ajutoarele date de filantropi binevoitori. Laba grea a poliției devine de o sută de ori mai grea pentru milioanele de oameni din popor care și-au pierdut orice mijloace de trai“ (pag. 85).

În secțiunea „Materiale pregătitoare“ se publică planuri, conpecte, variante inițiale și alte materiale pregătitoare pentru articolele „Prigonitorii zemstvelor și Hanibalii liberalismului“ (materialele pentru acest articol se publică acum pentru prima oară), „Iobăgiștii la lucru“, „Un nou măcel“ etc.

„Îndreptările și observațiile pe marginea proiectului de statut al Organizației din străinătate a social-democrației revoluționare ruse“ (ele se publică acum pentru prima oară) se apropie, prin conținutul lor, de nota „În legătură cu organizațiile noastre din străinătate“. Ele dezvăluie activitatea depusă de V. I. Lenin în vederea unificării organizațiilor din străinătate ale social-democrației revoluționare ruse, lupta dusă de el pentru asigurarea rolului conducător al „Iskrei“ în noua organizație și adoptarea principiilor și tacticii iskriste în activitatea ei.

„Observațiile pe marginea articolului lui Reazanov «Două adevăruri»“ (care se publică pentru prima oară) au fost scrise pentru „Iskra“; ele caracterizează munca redacțională desfășurată de V. I. Lenin la „Iskra“. Lenin critică concepțiile subiectiviste ale autorului, nepriceperea lui de a se orienta într-o situație dată și supraaprecierea rolului jucat de N. K. Mihailovski în mișcarea de eliberare.

Materialele pregătitoare pentru „Problema agrară și «criticii lui Marx»“, care însumează un număr considerabil de pagini, vor alcătui cuprinsul unui volum aparte.

*Institutul de marxism-leninism
de pe lângă C.C. al P.C.U.S.*

CU CE SĂ ÎNCEPEM? ¹

Scris în mai 1901

*Publicat în mai 1901,
în ziarul „Iskra” nr. 4*

Se tipărește după textul apărut în ziar

Problema: „ce-i de făcut?“ se pune, în anii din urmă, cu o deosebită tărie în fața social-democrațiilor ruși. Nu e vorba (ca la sfârșitul deceniului al 9-lea și începutul ultimului deceniu al secolului trecut) de alegerea drumului, ci de pașii practici pe care trebuie să-i facem, pe un drum cunoscut, și de felul cum trebuie să-i facem. E vorba de un sistem și de un plan de activitate practică. Și trebuie să recunoaștem că, la noi, această problemă a caracterului luptei și a metodelor de luptă — problemă fundamentală pentru un partid care desfășoară o activitate practică — continuă să rămână nerezolvată și provoacă încă divergențe serioase, care vădesc o regretabilă instabilitate și oscilare ideologică. Pe de o parte, curentul „economist“², care caută să mutilizeze și să îngusteze munca de organizare și agitație politică, e încă departe de a fi pierit. Pe de altă parte, curentul eclecticismului lipsit de principii, care se adaptează la fiecare nouă „bătăie a vântului“ și nu știe să deosebească cerințele momentului de sarcinile fundamentale și de nevoile permanente ale întregii mișcări, își ridică capul cu semeție, ca și în trecut. După cum se știe, acest curent s-a cuibărit la „Rabocee Delo“³. Ultima lui declarație „programatică“ — un articol bombastic cu titlul deopotrivă de bombastic: „O cotitură istorică“ („Listok «Rabocevo Dela»“⁴ nr. 6) — confirmă cât se poate de limpede această caracterizare. Ieri încă mai cochetam cu „economismul“, ne manifestam indignarea față de condamnarea categorică a ziarului „Raboceaia Mișl“⁵, încercam „să atenuăm“ modul

în care Plehanov pune problema luptei împotriva absolutismului, iar azi ne și apucăm să cităm cuvintele lui Liebknecht: „Dacă împrejurările se schimbă în 24 de ore, trebuie să ne schimbăm și tactica în 24 de ore“. Am început să vorbim de o „puternică organizație de luptă“ în vederea unui atac direct, a unui asalt împotriva absolutismului, de o „largă agitație politică revoluționară de masă“ (ia te uită cu câtă energie: și politică, și revoluționară!), de „neconținute chemări la proteste de stradă“, de „organizarea de manifestații de stradă cu un pronunțat (sic!) caracter politic“ etc. etc.

Am putea, dacă vreți, să ne exprimăm satisfacția că „Rabocee Delo“ și-a însușit atât de repede programul creării unui partid puternic, bine organizat, care să urmărească nu numai smulgerea a diferite concesi, dar și cucerirea a însăși fortăreței absolutismului, program formulat de noi încă în primul număr al „Iskrei“⁶, dar lipsa unui punct de vedere bine definit la acești oameni care și-au însușit programul nostru e de natură să ne strice toată bucuria.

„Rabocee Delo“, bineînțeles, ia în deșert numele lui Liebknecht. Poți să schimbi, în 24 de ore, tactica agitației într-o chestiune specială, poți să schimbi tactica într-o chestiune de amănunt care privește organizarea partidului; dar a-ți schimba nu în 24 de ore, dar chiar și în 24 de luni, părerea în chestiunea dacă sînt, în general și întotdeauna, absolut necesare existența unei organizații de luptă și desfășurarea unei agitații politice în rîndul maselor, e un lucru pe care-l pot face numai niște oameni lipsiți de orice principii. Este ridicol să invoci deosebirile de situații, succesiunea perioadelor, căci munca de făurire a unei organizații de luptă și de desfășurare a agitației politice este obligatorie în orice situație, oricît de „searbădă“ și de „pașnică“ ar fi ea, în orice perioadă de „scădere a spiritului revoluționar“. Mai mult decît atât: tocmai în asemenea situații și în asemenea perioade este deosebit de necesară această muncă, fiindcă în momentele de explozii și de izbucniri e prea tîrziu să crezi o organizație; ea trebuie să fie pregătită pentru a-și desfășura deîndată activitatea. „Să schimbi în 24 de ore tactica“! Dar pentru ca s-o schimbi trebuie mai întîi s-o ai, și dacă nu există o organizație puternică, încercată

În lupta politică dusă în orice situații și în orice perioade, nici vorbă nu poate fi de un plan de activitate sistematic, elaborat în lumina unor principii bine statornicite și aplicat fără șovăire, singurul care merită numele de tactică. Uitați-vă și dv.: ni se și spune că „momentul istoric“ a pus în fața partidului nostru o problemă „cu totul nouă“, problema terorii. Ieri era „cu totul nouă“ problema organizației politice și a agitației; astăzi e problema terorii. Nu vi se pare ciudat să auziți cum niște oameni care au uitat de orice afinitate cu social-democrația vorbesc de o schimbare radicală a tacticii?

Din fericire, „Rabocee Delo“ n-are dreptate. Problema terorii nu-i de loc nouă, și e de ajuns să reamintim pe scurt vederile statornicite ale social-democrației ruse.

Principial noi n-am renunțat și nu putem renunța niciodată la teroare. Aceasta este o operație militară care poate fi perfect utilă și chiar necesară într-un anumit moment al bătăliei, într-o anumită situație a armatei și în anumite condiții. Dar esența chestiunii constă tocmai în faptul că în momentul de față teroarea nu e preconizată ca una din operațiile unei armate active, care să fie strâns legată și coordonată cu întregul sistem de luptă, ci ca un mijloc de atac izolat, de sine stătător și absolut independent de orice armată. Și, atâta timp cât lipsește o organizație revoluționară centrală, iar cele locale sînt atît de slabe, teroarea nici nu poate să însemne altceva. Tocmai de aceea declarăm cu toată hotărîrea că, în aceste împrejurări, un asemenea mijloc de luptă nu este oportun, nu este potrivit, că el abate pe cei mai activi luptători de la actuala lor sarcină, care e cea mai importantă pentru interesele întregii mișcări, că el nu dezorganizează forțele guvernului, ci pe acelea ale revoluției. Amintiți-vă de ultimele evenimente: masele largi de muncitori și de „oameni simpli“ de la orașe își manifestă sub ochii noștri dorința lor arzătoare de a se arunca în luptă, în timp ce se constată că revoluționarilor le lipsește un stat-major de conducători și organizatori. Dacă, în asemenea condiții, cei mai energici revoluționari se consacră terorii, nu se ajunge astfel la slăbirea tocmai a acelor detașamente de luptă în care ne putem pune într-adevăr speranțe serioase? Nu duce acest lucru la o rupere a legăturilor dintre organizațiile revoluționare și masele răslețe de

nemulțumiți, care protestează și sînt gata de luptă, dar care sînt slabe tocmai din cauza răslețirii lor? Or, se știe că această legătură constituie singura noastră garanție de succes. Nu este cîtuși de puțin în intenția noastră să negăm orice însemnătate a atacurilor eroice izolate; dar este de datoria noastră să atragem atenția, cu toată energia, asupra pericolului pe care-l prezintă pasiunea pentru teroare, considerarea ei drept mijloc de luptă principal, esențial — idee spre care înclină cu atîta tărie, mulți, foarte mulți în momentul de față. Teroarea nu poate deveni niciodată o operație militară obișnuită: ea poate fi, în cel mai bun caz, doar una din metodele potrivite pentru asaltul decisiv. Se pune întrebarea: putem noi, în momentul de față, să chemăm masele la un asemenea asalt? „Rabocce Delo“, pe cît se pare, crede că da. În orice caz, acest ziar lansează apelul: „Formați coloane de asalt!“ Dar și aici avem de-a face cu un zel nechibzuit. Grosul forțelor noastre militare îl alcătuiesc voluntarii și insurgenții. Ca armată permanentă avem numai cîteva detașamente mici, și nici acestea nu sînt mobilizate, nu sînt legate între ele, nu sînt învățate să se alinieze în coloane militare în general, necum în coloane de asalt. În asemenea împrejurări, pentru oricine este în stare să vadă condițiile generale ale luptei noastre, fără a le scăpa din vedere la nici o „cotitură“ a mersului istoric al evenimentelor, trebuie să fie limpede că lozinca noastră, în momentul de față, nu poate fi „să pornim la asalt!“ I, că ea trebuie să fie: „să organizăm un asediu în toată regula al fortăreței inamice!“ Cu alte cuvinte, partidul nostru nu-și poate pune ca sarcină imediată chemarea la atac, chiar în acest moment, a tuturor forțelor existente; el trebuie să facă apel la formarea unei organizații revoluționare care să fie în stare să unească toate forțele și să conducă mișcarea nu numai cu numele, dar și cu fapta, adică să fie totdeauna gata să sprijine orice protest și orice izbucnire, să le folosească pentru sporirea și întărirea forțelor militare capabile să dea o luptă decisivă.

Învățămintele evenimentelor din februarie și martie ⁷ sînt atît de grăitoare, încît cu greu s-ar putea ridica azi obiecții de ordin principal împotriva acestei concluzii. Dar ceea ce se cere acum din partea noastră nu e o rezolvare principială

a problemei, ci una practică. Se cere nu numai să ne dăm bine seama ce fel de organizație ne trebuie și pentru care muncă anume; se cere să elaborăm și un anumit *plan* de organizație, astfel ca să putem pași din toate părțile la construirea ei. Date fiind importanța și urgența acestei chestiuni, ne permitem, în ce ne privește, să supunem atenției tovarășilor o schiță a planului pe care îl dezvoltăm mai amănunțit într-o broșură pe care o pregătim pentru tipar⁸.

După părerea noastră, punctul de plecare al activității noastre, primul pas practic spre făurirea organizației dorite, în sfârșit, firul călăuzitor, de care ținându-ne vom putea să dezvoltăm, să adâncim și să lărgim neîncetat această organizație, trebuie să fie înființarea unui ziar politic pe întreaga Rusie. Ne trebuie, înainte de toate, un ziar; fără el este imposibilă desfășurarea sistematică a unei ample activități de propagandă și agitație principială, consecventă, care constituie o sarcină permanentă și principală a social-democrației, în general, și o sarcină deosebit de actuală în momentul de față, când în straturile cele mai largi ale populației s-a trezit interesul pentru politică, pentru problemele socialismului. Și niciodată nu s-a simțit atât de mult ca acum nevoia ca munca de agitație, care avea un caracter fărîmițat și pentru care se foloseau mijloace de înrîurire individuale, foi locale, broșuri etc., să fie întregită cu o muncă de agitație generalizată și sistematică, care nu poate fi efectuată decît cu ajutorul unei prese periodice. Putem spune, fără exagerare, că cel mai precis criteriu al temeiniciei cu care e organizat la noi acest sector primordial și extrem de necesar al activității noastre de luptă este: cît de des și cît de regulat apare (și cît de mult e răspîndit) ziarul. Avem, apoi, nevoie tocmai de un ziar pe întreaga Rusie. Dacă nu vom ști — și atîta timp cît nu vom ști — să unim într-un singur tot, prin intermediul cuvîntului tipărit, influența noastră asupra poporului și a guvernului, ideea unificării celorlalte mijloace de influențare, care sînt mai complexe și mai dificile, dar în schimb mai energice, va rămîne o utopic. Mișcarea noastră are mai mult de suferit, atît din punct de vedere ideologic cît și din punct de vedere practic, organizatoric, din pricina fărîmițării ei, a faptului că imensa majoritate a social-democraților sînt aproape

complet absorbiți de activitatea pur locală, care îngustează orizontul și amplexarea activității lor, slăbește abilitatea și pregătirea lor conspirativă. Tocmai în această fărîmătură trebuie căutate cele mai adînci rădăcini ale nestatorniciei și oscilărilor despre care am vorbit mai sus. Și *primul* pas înainte spre înlăturarea acestui neajuns, spre transformarea celor cîtorva mișcări locale într-o singură mișcare pe întreaga Rusie, trebuie să fie înființarea unui ziar pe întreaga Rusie. În sfîrșit, ne trebuie neapărat un ziar *politic*. Fără un organ politic nu se poate concepe, în Europa de astăzi, o mișcare politică demnă de acest nume. Fără un organ politic, sarcina noastră de a concentra toate elementele de nemulțumire politică și de protest, de a face ca ele să fertilizeze mișcarea revoluționară a proletariatului, nu poate fi în nici un caz realizată. Am făcut primul pas, am trezit în clasa muncitoare pasiunea demascării „economice“, a demascării stării de lucruri din fabrici. Trebuie să facem și pasul următor: să trezim în toate părțile cît de cît conștiente ale poporului pasiunea demascărilor *politice*. Nu trebuie să ne tulbure faptul că în momentul de față numărul celor ce fac demascări politice este atît de mic, că glasul lor este atît de slab și de timid. Cauza acestei situații nu este în nici un caz o resemnare generală în fața samavolniciei polițienești. Cauza este că oamenii care sînt în stare și gata să demaște n-au o tribună de la care să poată vorbi — nu există un auditoriu care să asculte cu nesăț și să încurajeze pe vorbitori — și că ei nu văd nicăieri în popor acea forță în fața căreia ar avea rost să te plîngi de „atotputernicul“ guvern rus. Acum însă toate acestea se schimbă cu o repeziciune uimitoare. O asemenea forță există: este proletariatul revoluționar; el a și dovedit că este gata nu numai să asculte și să sprijine chemarea la luptă politică, dar să se și avînte cu curaj în luptă. Acum sîntem în stare și sîntem datori să creăm o tribună pentru demascarea guvernului țarist în fața întregului popor; o astfel de tribună trebuie să fie ziarul social-democrat. Clasa muncitoare rusă, spre deosebire de celelalte clase și părți ale societății ruse, manifestă un interes neobosit pentru cunoștințele politice și cere în permanență (și nu numai în perioadele de fierbere deosebită) să i se dea cît mai multă literatură ilegală. Dată fiind această cerere masivă,

dat fiind că au început de pe acum să se formeze conducători revoluționari experimentați, dată fiind concentrarea clasei muncitoare, care face ca ea să fie adevăratul stăpîn în cartierele muncitorești ale marilor orașe, în așezările muncitorești, în orașelele muncitorești, — înființarea unui ziar politic este întru totul pe măsura puterilor proletariatului. Și, prin intermediul proletariatului, ziarul va pătrunde în rîndurile micii burghezii orașenești, ale meșteșugarilor de la sate și ale țăranilor și va deveni un adevărat ziar politic popular.

Dar rolul ziarului nu se mărginește la răspîndirea ideilor, la educarea politică și la cîștigarea de aliați politici. Ziarul nu este numai un propagandist colectiv și un agitator colectiv, ci și un organizator colectiv. În această privință, el poate să fie asemuit cu schelăria care se ridică în jurul unei clădiri în construcție și care îi fixează contururile, înlesnește legătura între diferiții constructori, îi ajută să repartizeze munca și să cuprindă dintr-o privire întregul ansamblu al rezultatelor obținute prin muncă organizată. Cu ajutorul ziarului, și în legătură cu el, se va forma de la sine o organizație permanentă, care va desfășura nu numai o activitate locală, dar și una generală sistematică, o organizație care va deprinde pe membrii ei să urmărească cu atenție evenimentele politice, să aprecieze însemnătatea lor și înrîurirea pe care o au ele asupra diferitelor pături ale populației, să elaboreze metodele potrivite prin care partidul revoluționar va putea să-și exercite influența sa asupra acestor evenimente. Chiar și o sarcină cum e cea tehnică — care constă în a asigura aprovizionarea regulată a ziarului cu material și răspîndirea lui regulată — impune alcătuirea unei rețele de agenți locali ai partidului unic, care să se afle în relații strînse unii cu alții, să cunoască starea generală de lucruri, să se obișnuiască a îndeplini în mod regulat funcțiile fărîmițate ale activității pe întreaga Rusie, să-și încerce forțele în organizarea cutărilor sau cutărilor acțiunii revoluționare. Această rețea de agenți* va forma tocmai osatura unei

* Se înțelege de la sine că asemenea agenți vor putea să lucreze cu succes numai dacă vor păstra un foarte strîns contact cu comitetele (grupurile, cercurile) locale ale partidului nostru. Și, în general, întregul plan schițat de noi nu poate, bineînțeles, să fie realizat decît cu sprijinul cel mai activ al comitetelor, care nu o dată au făcut încercarea de a unifica partidul și care — sîntem convinși — vor înfăptui această unificare, dacă nu astăzi, atunci miine, sub o formă sau alta.

organizații cum ne trebuie nouă: destul de mare pentru a cuprinde țara întregă; destul de largă și de variată pentru a aplica o diviziune riguroasă și amănunțită a muncii; destul de consecventă pentru a putea, în orice împrejurări, la orice „cotitură“, în fața oricăror surprize, să-și desfășoare, fără șovăială, *propria* ei activitate; destul de elastică pentru a putea, pe de o parte, să evite o bătălie în câmp deschis cu un dușman covârșitor prin forțele sale atunci când și le-a concentrat într-un singur punct, iar pe de altă parte, pentru a ști să profite de neîndemânarea acestui dușman și să-l atace în locul și în momentul când se așteaptă cel mai puțin. Astăzi, în fața noastră stă sarcina, relativ ușoară, de a sprijini pe studenții care demonstrează pe străzile marilor orașe. Mîine vom avea, poate, o sarcină mai grea, de pildă aceea de a sprijini mișcarea șomerilor dintr-o anumită regiune. Poimîine va trebui să fim la postul nostru pentru a participa în chip revoluționar la o răscoală țărănească. Astăzi trebuie să profităm de agravarea situației politice, care a fost provocată de campania întreprinsă de guvern împotriva zemstvelor. Mîine va trebui să sprijinim revolta populației împotriva abuzurilor cutărui sau cutărui zbir țarist care a întrecut măsura și să facem în așa fel ca — prin boicot, hărțuieli, manifestații etc. — să i se dea o lecție care să-l silească în mod vădit să bată în retragere. La un asemenea grad de pregătire de luptă se poate ajunge numai printr-o activitate permanentă, desfășurată de o armată regulată. Și dacă ne vom uni forțele pentru a asigura apariția ziarului nostru comun, o asemenea muncă va pregăti și va scoate la iveală nu numai pe cei mai pricepuți propagandiști, dar și pe cei mai iscușiți organizatori, pe cei mai talentați conducători politici de partid, capabili să dea, la momentul potrivit, lozinca luptei decisive și să conducă această luptă.

În încheiere, cîteva cuvinte menite să evite o eventuală neînțelegere. Am vorbit tot timpul doar despre pregătirea sistematică, după un anumit plan, dar prin asta n-am vrut cîtuși de puțin să spunem că absolutismul poate fi răsturnat numai printr-un asediu în toată regula sau printr-un asalt organizat. O asemenea părere constituie o dovadă de doctrinarism absurd. Dimpotrivă, e perfect posibil și istoricește mult mai probabil ca absolutismul să cadă sub

---

presiunea uneia din acele explozii spontane sau complicații politice neprevăzute care-l amenință neconținut din toate părțile. Dar nici un partid politic nu poate, fără a cădea în aventurism, să-și bazeze activitatea sa pe eventualitatea unor astfel de explozii și complicații. Trebuie să ne urmăm calea noastră, să desfășurăm cu hotărâre activitatea noastră sistematică, și cu cât vom conta mai puțin pe surprize, cu atât mai mare va fi probabilitatea că nu vom fi surprinși de nici un fel de „cotituri istorice“.

UN NOU MĂCEL

Trecem, pe cât se pare, printr-un moment în care mișcarea noastră muncitorească duce din nou, cu o forță irezistibilă, la acele ciocniri violente care bagă atîta spaimă în guvern și în clasele avute, și care încurajează și bucură atît de mult pe socialiști. Da, pe noi ne încurajează și ne bucură aceste ciocniri, în ciuda marelui număr al celor care cad victimă represiunilor militare, pentru că, prin împotrivirea sa, clasa muncitoare dovedește că nu se împacă cu situația ei, că nu vrea să rămînă înrobită, că nu e dispusă să îndure în tăcere împilarea și samavolniciile. Actuala orînduire impune întotdeauna și în mod inevitabil clasei muncitoare nenumărate victime, chiar și în timpurile cele mai pașnice. Mii și zeci de mii de oameni care trudesco toată viața pentru a crea bogății pentru alții pier din pricina flămînzirii și a subnutriției permanente, mor înainte de vreme de boli pricinuite de condițiile infecte de muncă, de mizeria care domnește în locuințele lor și de odihna insuficientă. Și merită de o sută de ori numele de erou acela care preferă să moară în luptă dreaptă cu apărătorii și păstrătorii acestei orînduiri ticăloase decît să se stingă cu încetul, ca o mîrtoagă abrutizată, istovită și supusă. Spunînd aceasta, nu vrem cîtuși de puțin să ne exprimăm preferința pentru lupta corp la corp cu poliția. Dimpotrivă, am arătat întotdeauna muncitorilor că este în propriul lor interes să facă în așa fel ca lupta să fie mai calmă și mai susținută, să caute ca orice nemulțumire să fie canalizată spre sprijinirea luptei organizate a partidului revoluționar. Dar principalul izvor de alimentare a social-democrației

revoluționare este tocmai spiritul protestatar din rîndurile maselor muncitoare, care, în condițiile de silnicie și de asuprire în care se află muncitorii, nu poate să nu ducă din cînd în cînd la izbucniri violente. Aceste izbucniri, care trezesc la viață conștiința celei mai largi pături ale muncitorilor striviți de nevoi și de ignoranță, fac să crească ura lor nobilă împotriva asupritorilor și a dușmanilor libertății. Iată de ce știrea despre un măcel ca acela care a avut loc, în ziua de 7 mai, la uzinele „Obuhov“ ne face să strigăm cu înflăcărare: „Răscoala muncitorilor a fost înăbușită, trăiască răscoala muncitorilor!“

A fost o vreme, relativ nu prea îndepărtată, cînd răscoalele muncitorești constituiau excepții rare și erau provocate doar de unele condiții speciale. În momentul de față lucrurile stau altfel. Acum cîțiva ani treceam printr-o perioadă de înflorire a industriei, cînd comerțul propășea și era o mare cerere de mînă de lucru. Cu toate acestea, muncitorii au făcut o serie de greve, căutînd să obțină condiții de muncă mai bune: ei au înțeles că nu trebuie să piardă momentul, că e cazul să se folosească tocmai de situația cînd profiturile fabricanților sînt deosebit de ridicate și cînd aceștia pot fi mai lesne constrînși să facă concesii. Dar iată că prosperitatea face loc crizei: fabricanții nu-și mai pot desface mărfurile, profiturile scad, falimentele devin tot mai numeroase, fabricile își restrîng producția, muncitorii sînt concediați, și cei mai mulți din ei rămîn pe drumuri fără o bucată de pîine. De data asta muncitorii au de dus o luptă înverșunată nu pentru îmbunătățirea situației lor, ci pentru menținerea vechii stări de lucruri, pentru a face ca pierderile pe care fabricantul le aruncă în spinarea lor să fie cît mai mici. În felul acesta mișcarea muncitorească crește în lărgime și în adîncime: la început e vorba de o luptă sporadică, cu caracter excepțional; apoi, în timpul înviorării industriei și al propășirii rapide a comerțului, lupta e dîrză și neîntreruptă și, în sfîrșit, în timpul crizei ea continuă să fie dîrză și neîntreruptă. Acum putem spune că mișcarea muncitorească a devenit un fenomen cu caracter permanent în viața noastră și că ea va crește în orice condiții.

Dar trecerea de la înviorarea industriei la criză îi va face pe muncitori să învețe nu numai că lupta unită a devenit

pentru ei o necesitate permanentă. Ea va face să dispară și acele iluzii periculoase care au și început să-și facă loc în perioada de înflorire a industriei. Pe alocuri muncitorii, reușind relativ ușor, cu ajutorul grevelor, să smulgă patronilor unele concesii, au început să exagereze însempătatea acestei lupte „economice“, să uite că prin organizarea în sindicate (asociații de breaslă) și prin greve ei reușesc, în cel mai bun caz, doar să-și asigure niște condiții ceva mai bune de vânzare a mărfii lor, care e forța de muncă. Sindicatele și grevele nu pot fi de nici un ajutor atunci când, din cauza crizei, această „marfă“ nu are căutare; ele nu pot să schimbe condițiile care fac ca forța de muncă să devină o marfă, condamnând masele de oameni ai muncii la cea mai grea mizerie și la șomaj. Pentru a schimba aceste condiții este nevoie de luptă revoluționară împotriva întregii orinduirii sociale și politice actuale, și criza industrială va sili pe mulți, pe foarte mulți muncitori să se convingă de profunzimea acestui adevăr.

Să ne întoarcem la măcelul de la 7 mai. Reproducem, în cele ce urmează, informațiile de care dispunem în legătură cu grevele din mai și cu frământările muncitorilor din Petersburg⁹. Aici e locul să analizăm comunicatul poliției în legătură cu măcelul de la 7 mai. În ultima vreme ne-am cam obișnuit cu comunicatele guvernului (și ale poliției) asupra grevelor, demonstrațiilor și ciocnirilor cu trupele; acum dispunem de suficient material pentru a aprecia cât adevăr conțin aceste comunicate și ne putem da uneori seama, după fumul minciunilor polițiste, cât de mare e focul revoltei populare.

„În ziua de 7 mai, după pauza de prînz — se spune în comunicatul oficial —, la oțelăria «Obuhov» din satul Aleksandrovscoe, de pe șoseaua Schlüsselburg, vreo 200 de muncitori din diferite secții ale uzinei au încetat lucrul și, în cadrul unei discuții cu locotenent-colonelul Ivanov, directorul-adjunct al uzinei, au formulat diferite revendicări neîntemeiate“.

Dacă muncitorii au încetat lucrul fără să fi dat, cu două săptămîni înainte, un avertisment în acest sens — în ipoteza că această încetare a lucrului n-a fost provocată de niscăi samavolnicii ale patronilor, așa cum foarte deseori se

întimplă —, atunci fapta lor, chiar după legislația rusească (care în ultima vreme a fost completată cu noi prevederi din ce în ce mai aspre, îndreptate împotriva muncitorilor), constituie o simplă contravenție polițienească, de competența judecătorului de pace. Dar guvernul rus, cu măsurile lui aspre, se pune din ce în ce mai mult într-o situație ridicolă: pe de o parte, se întocmesc legi care stabilesc delictе noi (de pildă, încetarea samavolnică a lucrului sau asocierea la o acțiune care vatămă avutul altuia sau se opune prin violență forței armate), se majorează pedepsele pentru cazurile de grevă etc., iar pe de altă parte se pierde posibilitatea materială și politică de a aplica aceste legi, de a da pedepsele prevăzute de ele. Nu există posibilitate materială de a trage la răspundere mii și zeci de mii de oameni pentru încetarea lucrului, pentru declararea unei greve sau pentru „asociere“. Nu există posibilitate politică de a proceda la judecarea fiecărui caz de acest fel, căci, oricum ai aranja componența instanțelor judecătorești, oricât ai castra publicitatea, va rămîne totuși o umbră de judecată, și nu va fi, desigur, o „judecare“ a muncitorilor, ci o judecare a guvernului. Și iată că legile penale, promulgate cu scopul fățiș de a susține lupta *politică* a guvernului împotriva proletariatului (și, în același timp, de a *camufla* caracterul ei politic cu ajutorul unor rațiuni „de stat“ care privesc „ordinea publică“ etc.) sînt împinse în mod implacabil pe ultimul plan de lupta politică *directă*, de ciocnirile deschise de stradă. „Justiția“ își leapădă masca ei de nepărtinire și de noblețe și o șterge din loc, lăsînd cîmpul de luptă pe seama poliției, a jandarmilor și a cazacilor, care sînt primiți de muncitori cu pietre.

Într-adevăr, amintiți-vă de cele declarate de guvern în legătură cu „revendicările“ muncitorilor. Din punct de vedere legal, încetarea lucrului constituie un delict, indiferent care au fost revendicările formulate de muncitori. Guvernul însă, tocmai pentru că și-a pierdut posibilitatea de a se sprijini chiar pe o lege recent promulgată de el, încearcă să-și justifice represiunea sălbatică, operată „prin mijloace proprii“, declarînd că revendicările muncitorilor erau lipsite de orice temei. Și cine a fost judecătorul în această chestiune? Locotenent-colonelul Ivanov, directorul-adjunct, adică

tocmai conducerea uzinei, împotriva căreia se plîngeau muncitorii ! În acest caz nu este de mirare că muncitorii răspund cu pietre la o asemenea explicație dată de puternicii zilei !

Și iată că, atunci cînd muncitorii au ieșit cu toții în stradă, oprind circulația tramvaielor cu cai, a început adevărata bătălie. Se vede că ei au luptat din răsuputeri, căci au reușit să respingă *de două ori* atacul întreprins de poliție, jandarmi, garda călare și echipa înarmată a uzinei * — și aceasta cu toate că singura armă a muncitorilor erau pietrele. E drept că — dacă e să dăm crezare celor spuse în comunicatul poliției — s-au auzit „cîteva împușcături“ trase din mulțime, dar nimeni n-a fost rănit din cauza lor. În schimb, pietrele cădeau „*ca grindina*“, muncitorii dînd dovadă nu numai de rezistență dîrză, „dar și de prezență de spirit și pricepere de a se adapta imediat la condițiile existente și de a alege cea mai bună formă de luptă. Muncitorii au ocupat curțile învecinate, de unde au întîmpinat pe bașibuzucii țarului cu o ploaie de pietre aruncate *de după garduri*, astfel că chiar *după ce* s-au tras trei salve, în urma cărora un muncitor a fost omorît (oare numai unul?), iar opt (?) au fost răniți (unul dintre ei a murit a doua zi), chiar după aceea, cu toate că mulțimea s-a împrăștiat în grabă, bătălia a continuat și plutoanele Regimentului de infanterie Omsk, aduse în mare grabă, au trebuit „să curățe de muncitori“ curțile învecinate.

Guvernul a învins. Dar fiecare victorie de acest fel înseamnă o apropiere categorică de înfrîngerea lui definitivă. Fiecare bătălie dusă împotriva poporului va face să sporească numărul muncitorilor revoltați și gata de luptă, va scoate la iveală conducători mai experimentați, mai bine înarmați și în stare să acționeze cu mai mult curaj. După ce plan trebuie să caute să acționeze acești conducători — e un lucru de care am mai vorbit. Am stăruit în repetate rînduri asupra necesității absolute de a avea o organizație

* Apropos. În comunicatul guvernului se spune că „echipa înarmată a uzinei“ „se afla pregătită în curtea uzinei“, în timp ce jandarmii, garda călare și sergenții de stradă au fost chemați ceva mai tîrziu. De cînd, și pentru ce anume, era ținută *pregătită*, în curtea uzinei, echipa *înarmată* ? Nu cumva de la 1 mai ? Nu cumva era de așteptat să aibă loc o demonstrație a muncitorilor ? Nu știm care era situația, dar nu încapă îndoială că guvernul ascunde în mod intenționat datele reale de care dispune în legătură cu cauzele care au provocat și au făcut să sporească nemulțumirile și frămîntările muncitorilor.

revoluționară puternică. Dar, atunci cînd ne ocupăm de un eveniment ca acela de la 7 mai, nu trebuie să pierdem din vedere următoarele.

În ultima vreme, mulți au fost aceia care au susținut că lupta de stradă împotriva unei armate moderne este imposibilă și fără nici o șansă de reușită; asupra acestui punct au stăruit îndeosebi o seamă de „critici“ deștepți, care au prezentat o serie de vechituri ale erudiției burgheze drept ultimele concluzii ale științei obiective, denaturînd cu acest prilej cuvintele lui Engels, care a vorbit — de altfel, nu fără unele rezerve — numai despre tactica provizorie a social-democraților germani¹⁰. Vedem, chiar din exemplul unei încăierări izolate, că toate aceste răstălmăciri sînt complet absurde. Lupta de stradă este posibilă, și nu situația luptătorilor este lipsită de orice perspectivă, ci situația guvernului, dacă îi va fi dat să aibă de-a face nu numai cu muncitorii unei singure uzine. În încăierarea de la 7 mai muncitorii n-au avut altceva decît pietre, și e de la sine înțeles că interdicția guvernatorului orașului nu-i va opri ca data viitoare să-și procure și alte arme. Muncitorii erau nepregătiți și în număr de numai 3.500, și totuși au respins cîteva sute de soldați din garda călare, de jandarmi, sergenți de stradă și infanteriști. Și, vă amintiți, nu i-a fost ușor poliției să ia cu asalt o *singură casă* — aceea de la nr. 63 de pe șoseaua Schlüsselburgului!¹¹ Credeți că va fi atît de ușor „să curățe de muncitori“ nu două sau trei case și curți, ci întregi cartiere muncitorești din Petersburg? Nu va fi nevoie, atunci cînd lucrurile vor ajunge la lupta decisivă, „să fie curățate“ casele și curțile capitalei nu numai de muncitori, dar și de toți aceia care n-au dat uitării odiosul măcel de la 4 martie¹², de toți aceia care nu s-au împăcat cu guvernul polițist, ci sînt doar intimidăți de el și nu au încă încredere în propriile lor forțe?

Tovarăși! Căutați să strîngeți numele tuturor celor uciși și răniți în ziua de 7 mai. Toți muncitorii din capitală să le cinstească memoria și să se pregătească pentru o nouă luptă, hotărîtoare, împotriva guvernului polițist, pentru libertatea poporului!

„Iskra“ nr. 5 din iunie 1901

Se publică după textul apărut în ziari

UN DOCUMENT SECRET

Atragem atenția cititorilor noștri asupra unui memoriu al lui Witte apărut în editura „Dietz“ din Stuttgart și publicat de revista „Zarea“¹³. Acest „memoriu“, care este îndreptat împotriva fostului ministru al afacerilor interne Goremîkin, autorul proiectului de lege cu privire la introducerea zemstvelor în guberniile fără zemstve, prezintă interes ca un document care demască fără jenă poftetele cele mai ascunse ale guvernărilor noștri. Sperăm ca în numărul viitor al ziarului nostru să vorbim mai pe larg despre acest document remarcabil, cât și despre prefața lui, scrisă de R.N.S. Această prefață, care vădește la autorul ei o înțelegere a însemnătății politice a mișcării muncitorești ruse, se distinge, în toate celelalte privințe, prin obișnuita gândire politică nematură care caracterizează pe liberalii noștri.

„Iskra“ nr. 5 din iunie 1901

Se tipărește după textul apărut în ziar

PRIGONITORII ZEMSTVELOR
ȘI HANIBALII LIBERALISMULUI ¹⁴

Scris în iunie 1901

*Publicat pentru prima oară
în decembrie 1901, în revista
„Zarea” nr. 2—3
Semnat: T.P.*

*Se tipărește
după textul apărut în revistă,
confruntat cu cel din culegerea:
Vl. Ilin. „În 12 ani”, 1907*

№ 2-3

Декабрь
1901-го г.Die
MorgenrötheHeft 2-3
Dezember 1901

ЗАРЯ

Социаль-демократическій
научно-политическій журналъ.
Издается при ближайшемъ
участіи Г. В. Плеханова, В. И.
Засуличъ и П. Б. Аксельрода.

Цѣна 3 руб.

Stuttgart

J. H. W. Dietz Nachf. (G. m. b. H.)

1901

Coperta revistei „Zarya“ nr. 2—3 din 1901, în care au fost publicate lucrările lui V. I. Lenin: „Prigonitorii zemstvelor și Hanibalii liberalismului“, primele patru capitole din lucrarea „Problema agrară și «criticii lui Marx»“ (sub titlul „Domnii «critici» în problema agrară“) și „Cronica internă“

Dacă despre țăranul rus s-a spus că este sărac mai ales în ce privește conștiința sărăciei sale, despre rusul de rînd sau despre supusul rus se poate spune că, sărac în drepturi cetățenești, el este mai cu seamă sărac în ce privește conștiința lipsei sale de drepturi. Așa cum țăranul s-a obișnuit cu starea lui de mizerie, din care nu vede nici o ieșire, așa cum el s-a obișnuit să trăiască fără să se gîndească la cauzele ei și la posibilitatea înlăturării ei, tot așa și rusul de rînd s-a obișnuit, în general, cu atotputernicia guvernului, s-a obișnuit să trăiască fără să-și pună întrebarea dacă această atotputernicie se va putea menține și de aci înainte și dacă nu cumva există alături de ea unele fenomene care subminează actuala orînduire politică perimată. Un „antidot“ deosebit de eficace pentru această lipsă de conștiință și pentru această somnolență politică îl constituie, de obicei, „documentele secrete“*, care arată că nu numai niște bașibuzuci gata de orice sau niște dușmani înveterați ai guvernului, dar chiar și membrii guvernului, inclusiv miniștrii și țarul, își dau seama cît de șubredă este forma absolutistă de guvernare și recurg la tot felul de mijloace pentru a-și îmbunătăți situația, pe care n-o găsesc de loc satisfăcătoare. Din documentele de acest fel face parte și memoriul lui Witte, care, ajungînd la neînțelegere cu ministrul afacerilor interne, Goremîkin, în problema introducerii zemstvelor în regiunile periferice, s-a hotărît să-și

* Mă refer, bineînțeles, numai la acel fel de „antidoturi“ — care e departe de a fi singurul și de a fi prea „eficace“ — pe care îl constituie publicațiile tipărite.

arate în chip deosebit perspicacitatea și devotamentul față de absolutism prin întocmirea unui act de acuzare împotriva zemstvelor*.

El aduce zemstvelor învinuirea că sînt incompatibile cu absolutismul, că sînt constituționale prin însuși caracterul lor, că existența lor dă naștere în mod inevitabil la fricțiuni și ciocniri între reprezentanții societății** și aceia ai guvernului. Actul de acuzare este alcătuit pe baza unui material (relativ) foarte bogat și cît se poate de bine prelucrat, și cum el are un caracter politic (și este, pe deasupra, destul de original), putem fi siguri că va fi citit cu nu mai puțin interes și mai puțin folos decît actele de acuzare din procesele politice care erau publicate pe vremuri în ziarele noastre.

I

Să încercăm deci să vedem dacă afirmația că zemstvele noastre sînt o instituție constituțională se întemeiază pe fapte, și, dacă da, în ce măsură și în ce sens anume.

În această problemă, o deosebită importanță are epoca în care au fost introduse zemstvele. Prăbușirea iobăgiei a însemnat o cotitură istorică atît de mare, încît nu putea să nu facă o ruptură și în vălul polițist care camufla contradicțiile dintre clase. Clasa cea mai încheată, cea mai instruită și mai deprinsă cu puterea politică — nobilimea — a manifestat cît se poate de precis tendința ei de a îngrădi puterea absolutistă cu ajutorul unor instituții reprezentative. Menționarea acestui fapt în memoriul lui Witte este extrem de instructivă. „Declarații în legătură cu necesitatea unei «reprezentări» generale a nobilimii și cu «dreptul țării rusești de a-și avea delegații ei aleși în consiliul puterii supreme» au fost făcute încă în adunările nobililor din anii 1859—1860“. „S-a pronunțat chiar și cuvîntul «con-

* „*Absolutismu și zemstvele*. Memoriu confidențial al ministrului de finanțe S. I. Witte, cu prefață și adnotări de R. N. S.“. Publicat de revista „Zarea“. Stuttgart, Verlag von J.H.W. Dietz Nachf. 1901, pag. XLIV și 212.

** Aici, ca și în numeroase locuri din acest volum, Lenin folosește cuvîntul „societate“ nu în sensul obișnuit, ci într-un sens mai restrîns, prin care se subînțelege pătura politică activă din rindurile claselor dominante (burghezia liberală, intelectuali, funcționari din aparatul de stat etc.). — *Nota trad.*

stituție»⁴⁴. „Necesitatea de a chema societatea să participe la conducere a fost arătată atât de unele comitete guberniale pentru problema țărănească, cât și de membri ai comitetelor care făceau parte din comisiile de redactare. «Năzuințele deputaților sînt în mod vădit îndreptate spre constituție», scria în 1859 Nikitenko în jurnalul său“.

„Cînd, după publicarea Regulamentului de la 19 februarie 1861, aceste speranțe în absolutism s-au dovedit departe de a fi împlinite și cînd, în afară de asta, elementele mai «roșii» din sînul administrației însăși (ca N. Miliutin) au fost puse în imposibilitate de a aplica acest Regulament, mișcarea în favoarea «reprezentării» a devenit mai unanimă. Ea și-a găsit expresia în propunerile făcute în numeroase adunări ale nobililor din anul 1862 și într-o serie de lungi adrese întocmite de adunările de acest fel din Novgorod, Tula, Smolensk, Moscova, Petersburg și Tver. Dintre aceste adrese, cea mai remarcabilă este cea din Moscova, prin care se cerea administrare locală, judecarea proceselor în ședință publică, răsculpărarea obligatorie a pămînturilor țărănești, aducerea bugetelor la cunoștința publicului, libertatea presei și convocarea la Moscova a unei Zemskaja дума, alcătuită din reprezentanți ai tuturor claselor, în vederea pregătirii unui proiect de reforme unitar. Cele mai categorice au fost hotărîrile și adresa din 2 februarie a nobilimii din Tver cu privire la necesitatea unei serii de reforme cetățenești și economice (de pildă, acordarea egalității în drepturi a diferitelor stări sociale, răsculpărarea obligatorie a pămînturilor țărănești) și a «convocării delegaților întregii țări rusești ca unic mijloc de a rezolva în mod satisfăcător problemele care au fost ridicate, dar n-au fost rezolvate de Regulamentul de la 19 februarie»⁴⁵.

În ciuda pedepselor administrative și judiciare la care au fost supuși inițiatorii adresei din Tver⁴⁶ — continuă Dragomanov — (de altfel nu atât

* Dragomanov. „Liberalismul zemstvelor în Rusia“, pag. 4. D-I Witte, autorul memoriului, uită destul de des să arate că reproduce cele scrise de Dragomanov (comp., bunăoară, „Memoriul“, pag. 36—37, și articolul menționat, pag. 55—56), deși în alte locuri el face referiri la acest autor.

** Dragomanov, 5. Pasaj reproduș, în formă prescurtată, în „Memoriu“ la pag. 64, în care nu se face trimitere la Dragomanov, ci la „Kolokol“ nr. 126 și „Revue des deux Mondes“ din 15 iunie 1862, din care citează Dragomanov.

*** Apropo. Nu de mult (la 19 aprilie anul curent, adică 1901) a încetat din viață, la moșia părintească din gubernia Tver, unul dintre acești inițiatori, Nikolai Aleksandrovici Bakunin, frate mai mic al celebrului M. A. Bakunin. Împreună cu fratele său mai mic, Aleksei, și cu alți arbitri, N.A. a semnat adresa din 1862. Această adresă — comunică autorul unei note despre N. A. Bakunin, publicată într-unul din ziarele noastre — a atras după sine pedepsirea semnatarilor ei. După un an de detențiune în fortăreața „Petropavlovsk“, ei au fost puși în libertate; N.A. și fratele său Aleksei n-au obținut iertare (fiindcă n-au semnat cererea de grațiere) și, ca urmare, nu li s-a mai permis să ocupe funcții publice. După aceea N.A. n-a mai dus și nici nu mai putea să mai ducă nici o activitate pe tărîm social. . . . Iată cum se răfuia, pe vremea celor mai „mari reforme“, guvernul nostru cu nobilii-moșieri care acționau în mod legal! Și asta s-a petrecut în anul 1862, înainte de răscoala din Polonia¹⁷, cînd pînă și Katkov era de părere că trebuie convocat un Zemski sobor (Adunarea reprezentanților tuturor păturilor populației, care era convocată în secolele al XVI-lea și al XVII-lea, din inițiativa țarului. — *Nota trad.*) pe întreaga Rusie.

pentru adresă, cît pentru motivarea în termeni prea tari a demisiei lor colective din funcția de arbitri), declarații în spiritul acestei adrese au fost făcute încă în 1862 și la începutul anului 1863 în diferite adunări ale nobililor, la care erau elaborate totodată și proiectele de autoadministrare locală.

În acest timp s-a desfășurat o mișcare constituțională și în rîndurile «raznocinților», unde și-a găsit expresia în societăți secrete și proclamații mai mult sau mai puțin revoluționare: «Velikoruss» (din august pînă în noiembrie 1861; la editarea ei au luat parte ofițeri ca Obrucev și alții), «Zemskaja дума» (1862), «Zemlea i volea» (1862—1863). . . O dată cu «Velikoruss» a mai fost publicat și un proiect de adresă, care, după cum spuneau mulți, urma să fie prezentat suveranului în august 1862, cu prilejul împlinirii a 1 000 de ani de la întemeierea Rusiei¹⁸. În acest proiect de adresă se spunea, între altele: „Binevoii, sire, să convocați într-una din capitalcele patriei noastre ruse, la Moscova sau la Petersburg, pe reprezentanții națiunii ruse, ca să elaboreze o constituție pentru Rusia. . .”^{*}

Dacă ne vom aminti și de proclamația „Molodaia Rossiia”¹⁸, de numeroasele arestări și de pedepsele draconice aplicate delicvenților „politici” (Obrucev, Mihailov etc.), care au culminat cu condamnarea ilegală și „aranjată” a lui Cernișevski la muncă silnică, ne vor fi clare condițiile sociale care au dat naștere reformei zemstvelor. Spunînd că „la baza creării zemstvelor a stat, fără îndoială, o idee politică” și că în sferile guvernante „s-a ținut, fără îndoială, seama” de starea de spirit liberală și constituțională a societății, „Memoriul” lui Witte spune numai *jumătate* din adevăr. Maniera cazonă, birocratică de a privi fenomenele sociale, de care dă pretutindeni dovadă autorul „Memoriului”, se face simțită și aici, și ea se manifestă în ignorarea mișcării *revoluționare*, în mascarea drasticelor măsuri de represiune cu care cîrmuirea *se apăra* de asaltul „partidului” revoluționar. E drept că, din punctul nostru de vedere actual, pare ciudat să vorbim de un „partid” revoluționar și de asaltul lui la începutul deceniului al 7-lea. Experiența istorică a ultimelor patru decenii a făcut să sporească cu mult exigențele noastre față de ceea ce se poate numi *mișcarea revoluționară* și *asalt revoluționar*. Dar nu trebuie să uităm că pe atunci, după cele trei decenii ale regimului lui Nicolaie I, nimeni nu putea încă să prevadă cum aveau să se desfășoare ulterior evenimentele, nimeni nu putea

* Comp. „Într-o sută de ani” de V. Burțev, pag. 39.

să precizeze care e adevărata putere de rezistență a guvernului și adevărata forță a revoltei populare. Înviorarea mișcării democratice din Europa, frământările din Polonia, nemulțumirile din Finlanda, revendicările de reforme politice, formulate de întreaga presă și de întreaga nobilime, răspîndirea ziarului „Kolokol“ în întreaga Rusie, vigoaroasa propagandă desfășurată de Cernișevski — care a știut pînă și cu ajutorul articolelor controlate de cenzură să formeze adevărați *revoluționari* —, apariția proclamațiilor, frământările din rîndul țaranilor — care „foarte adeseori“^{*} erau *siliți*, cu forța armată și prin vărsare de sînge, să accepte „Regulamentul“²⁵, care lua și pielea de pe ei — refuzurile colective ale nobililor care îndeplineau funcția de arbitru²⁶ de a aplica un *asemenea* „Regulament“, dezordinile studen-

* L. Pantelev. „Amintiri din deceniul al 7-lea“, pag. 315 a culegerii „La postul de onoare“²⁷. În acest articol sînt adunate o serie de fapte foarte interesante în legătură cu frământările revoluționare din anii 1861—1862 și cu reacțiunea polițienească... „La începutul anului 1862 atmosfera socială era extrem de încercată; o împrejurare oricît de neînsemnată putea să împingă brusc cursul vieții într-o parte sau alta. Acest rol l-au jucat incendiile care s-au produs în mai 1862 la Petersburg“. Ele au început la 16 mai, au căpătat o amploare deosebită în zilele de 22 și 23 mai — în această din urmă zi s-au produs cinci incendii —, iar la 28 mai au fost cuprinse de flăcări prăvăliile din Piața Apraksin, unde focul a mistuit totul pe o mare întindere în jurul ei. Din rîndurile poporului au început să se aducă acuzații studenților că ei au provocat incendiile, și aceste zvonuri au fost repetate de ziare. Proclamația „Molodaia Rossiia“, care chema la luptă crîncenă împotriva întregii orînduirii actuale și considera că orice mijloace sînt justificate, a fost privită ca o confirmare a zvonurilor că incendiile au fost premeditate. „După 28 mai, la Petersburg s-a declarat un fel de stare de război“. S-a constituit un comitet special, care a fost însărcinat cu luarea de măsuri *extraordinare* pentru paza capitalei. Orașul a fost împărțit în trei sectoare, în fruntea cărora a fost pus cîte un guvernator militar. Pentru procesele celor acuzați de provocare de incendii a fost introdusă curtea marțială. Au fost suspendate pe timp de 8 luni revistele „Sovremennik“²⁸ și „Russkoe Slovo“²⁹, a fost interzis ziarul „Den“³⁰ al lui Aksakov și s-a introdus un sever regulament provizoriu al presei (care fusese aprobat încă de la 12 mai, *adînc înainte de izbucnirea incendiilor*. Prin urmare, independent de incendii și în ciuda părerii d-lui Pantelev, „*cursul vieții*“ se îndreaptă în mod categoric spre reacțiune), un regulament cu privire la supravegherea tipografiilor, au fost apoi operate numeroase arestări cu caracter politic (a lui Cernișevski, N. Serno-Solovievici, Rîmarenko etc.), au fost închise școlile de duminică și sălile populare de lectură, au fost create noi dificultăți la obținerea de autorizații pentru conferințe publice la Petersburg, a fost închisă secțiunea a 2-a de pe lingă Fondul literar³¹ și chiar Clubul șahiștilor³².

Comisia de anchetă n-a descoperit existența vreunei legături între incendii și politică. Un membru al acestei comisii, pe nume Stolbovski, i-a povestit d-lui Pantelev „cum a reușit el să dea de gol în fața comisiei pe principalii martori falși, care, pe cît se pare, nu erau decît niște simple unelte ale agenților de poliție“ (325—326). Așadar, există motive foarte temeinice să se creadă că *zvonurile despre studenții incendiatori* erau răspîndite de poliție. Pentru a calomnia pe revoluționari și pe cei ce protestau, se recurgea, prin urmare, la exploatarea cea mai mișcătoare a ignoranței poporului pînă și în plină „epocă de mari reforme“.

țești, — în asemenea condiții cel mai prudent și mai lucid om politic ar fi trebuit să considere explozia revoluționară ca un lucru perfect posibil, iar răscoala țărănească — ca un pericol extrem de serios. În aceste condiții, guvernul absolutist, care considera că cea mai înaltă menire a sa constă, pe de o parte, în a apăra cu orice preț atotputernicia și iresponsabilitatea camarilei de la curte și a armatei de lipitori birocratice, iar pe de altă parte în a susține pe cei mai odioși reprezentanți ai claselor exploatoare, *nu putea să procedeze altfel* decât exterminând fără cruțare diferite persoane care nutreau o ură conștientă și neîmpăcată împotriva tiraniei și exploatării (adică pe „căpeteniile“ „partidului revoluționar“), decât intimidând și corupând prin mici concesii mulțimea celor nemulțumiți. Ocnă pentru cei care preferau să tacă decât să aducă elogii stupide sau ipocrize „mării eliberări“; reforme (*inofensive pentru absolutism și pentru clasele exploatoare*) pentru cei ce se lăsau amăgiți de liberalismul guvernului și erau încântați că începe o eră de progres.

Nu vrem să spunem că toți sau numai unii dintre membrii clicii guvernante erau pe deplin conștienți de această tactică polițienească reacționară premeditată și o aplicau în mod sistematic. Unii dintre ei, în mărginirea lor, puteau, firește, să nu se gândească la această tactică în ansamblul ei și, plini de naivitate, să se lase încântați de „liberalism“, al cărui înveliș polițist nu-l vedeau. În general, însă, nu încapă îndoială că experiența și rațiunea colectivă a guvernanților îi făceau să aplice încontinuu această tactică. Doar nu degeaba cei mai mulți dintre potențați și demnitari au trecut printr-o îndelungată școală a slujirii lui Nicolaie I și a instructajului polițienesc, au trecut, cum se spune, prin ciur și prin dîrmon. Ei țineau minte cum monarhii ba cochetau cu liberalismul, ba erau călăii Radișcevilor și „asmuțeau“ împotriva supușilor lor pe Arakceevi; ei țineau minte ziua de 14 decembrie 1825²⁷ și exercitau funcția de jandarm al Europei, pe care a îndeplinit-o guvernul rus în anii 1848—1849²⁸. Experiența istorică a absolutismului nu numai că a făcut ca guvernul să practice o tactică de corupere și intimidare, dar a împins și pe mulți liberali independenți să recomande guvernului

această tactică. Cît de justă este această părere ne-o arată raționamentele lui Koșev și Kavelin. În broșura sa „Constituția, absolutismul și Zemskaia дума“ (Leipzig, 1862), A. Koșev se pronunță *împotriva* constituției, își exprimă preferința pentru o Zemskaia дума cu caracter consultativ și prevede următoarea obiecție:

„A convoca o Zemskaia дума înseamnă a împinge Rusia spre revoluție, adică a face să se repete la noi acele États généraux* care s-au transformat în Convenție și și-au încheiat activitatea prin evenimentele din anul 1792, cu proscrieri, ghilotină, noyades** etc.“ „Nu, domnilor, — răspunde Koșev — nu convocarea unei Zemskaia дума deschide, pregătește terenul pentru o revoluție așa cum o înțelegeți dv., ci, mai degrabă și mai sigur, această revoluție este provocată de acțiunile nesigure și contradictorii ale guvernului, care face un pas înainte și unul înapoi —, de ordinele și legile greu aplicabile, de lanțurile care încătușează gîndirea și cuvîntul; de supravegherea polițienească (fățîșă sau, și mai rău, secretă) a acțiunilor diferitelor pătri sociale și ale diferiților indivizi, de persecutarea meschină a unor persoane, de delapidarea vistieriei, de cheltuielile și recompensele ei excesive și nechibzuite, de incapacitatea oamenilor de stat și înstrăinarea lor de Rusia etc. etc. Și mai sigur pot duce la revoluție (iarăși în sensul în care o înțelegeți dv.) — într-o țară care abia și-a venit în fire după mulți ani de asuprire — execuțiile militare, cazematele și deportările, fiindcă rănile vechi sînt incomparabil mai sensibile și mai iritabile decît cele noi. Dar nu vă fie teamă: o revoluție ca aceea din Franța, care a fost înfăptuită, după cum credeți dv., de ziarîști și alți publiciști, nu va avea loc la noi. Nădăjduim, de asemenea, că în Rusia nu va fi alcătuită (deși așa ceva e mai greu de garantat) vreo asociație de capete înfierbîntate, gata de orice, dispuse să aleagă asasinatul drept mijloc pentru a-și atinge scopul. Dar mult mai probabil și mai periculos este că, sub influența sciziunii, și fără ca poliția zemstvelor, cea orășenească și cea secretă, să observe, se va ajunge la o înțelegere între țărani și tîrgoveți, cărora li se vor alătura tineri și vîrstnici, autori și adepți ai proclamațiilor « Velikoruss », « Molodaia Rossiia » etc. O asemenea înțelegere, care distruge totul și predică egalitatea nu în fața legii, ci împotriva ei (minunat liberalism mai e și ăsta! Noi, se înțelege, sîntem pentru egalitate, dar pentru o egalitate care nu e împotriva legii, a legii care distruge egalitatea!), nu obștea istorică, populară, ci o progenitură rahitică a ei, și nu puterea rațiunii, de care se tem atît de mult unii dintre iluștrii noștri bărbați de stat, ci aceea a forței brutale, la care ei înșiși recurg atît de bucuros, — o asemenea înțelegere, zic, este la noi mult mai lesne de realizat, și ea poate fi mult mai puternică decît o opoziție moderată, animată de cele mai bune intenții și independentă de guvern, care este atît de nesuferită birocraților noștri și pe care ei o îngrădesc în fel și chip, căutînd s-o înăbușe. Să nu credeți că partidul presei interne, secrete, anonime este puțin numeros și slab, și să nu vă închipuiți că ați pus mîna pe ramurile și rădăcinile lui. Nu! Împiedicînd tineretul să-și termine

* — State generale. — *Nota trad.*

** — înecare în masă. — *Nota trad.*

studiile, ridicînd ştrengăriile la rangul de crimă de stat, aplicînd tot felul de măsuri de persecuţie şi supraveghere meschină, aţi făcut să sporească înzecit forţa acestui partid, l-aţi ajutat să se întindă şi să-şi lărgească rîndurile pe întreg cuprinsul imperiului. La ce măsuri vor recurge oamenii noştri de stat cînd această înţelegere va fi urmată de o explozie? — La forţa armată? Dar se vor putea ei oare bizui în mod sigur pe ea?" (pag. 49—51).

Din pompoasele fraze ale acestei tirade nu rezultă, oare, cît se poate de limpede următoarea tactică: zdrobeşte „capetele gata de orice” şi pe adepţii unei „înţelegeri între ţărani şi tîrgoveţi”, iar în ce priveşte „opozitia moderată, loială”, ai grijă să-î satisfaci pretenţiile şi s-o dezbinii prin unele concesii? Numai că guvernul s-a dovedit a fi mai deştept şi mai abil decît îşi închipuiau d-l Koşevlev şi cei de-o seamă cu dînsul şi a scăpat cu concesii mai mici decît înfiinţarea unei Zemskaia дума „cu caracter consultativ”.

Dar iată ce aflăm dintr-o scrisoare particulară adresată de K. D. Kavelin lui Herţen la 6 august 1862: „. . . Veştile din Rusia nu sînt, după părerea mea, atît de proaste. N-a fost arestat Nicolaie, ci Aleksandr Solovievici. Arestările nu mă surprind şi, mărturisesc, nu mi se par de loc revoltătoare. Partidul revoluţionar consideră că orice mijloace sînt bune atunci cînd e vorba de răsturnarea guvernului, iar guvernul se apără prin toate mijloacele. Altceva erau arestările şi deportările pe vremea ticălosului de Nicolaie. Oamenii îşi dădeau viaţa pentru ideile, convingerile, credinţa şi cuvintele lor. Aş vrea să fi tu în locul guvernului, şi atunci să te văd cum ai proceda împotriva unor partide care acţionează pe ascuns şi pe faţă împotriva ta. Mi-e drag Cernişevski, mi-e tare drag, dar un om atît de brouillon” (zurbagiu, certăreţ, nesociabil şi care bagă zizanii), „atît de lipsit de tact şi de încrezut n-am mai văzut de cînd sînt. Să piară aşa fără rost, chiar fără nici un rost! Că între incendii şi proclamaţii există o legătură, nu mai încape acum nici o îndoială”*. Iată o mostră de servilă gîndire profesorală! Vinovaţi de toate sînt aceşti revoluţionari, care sînt atît de încrezuţi, că-i huiduiesc pe frazeologii liberali, atît de

* Acest citat este luat din traducerea în limba germană, publicată de Dragomanov, a corespondenţei purtate de K. D. Kavelin şi I. S. Turghenev cu A. I. Herţen: Bibliothek russischer Denkwürdigkeiten, herausgegeben von Th. Schiemann. Bd. 4, S. 65—66. (Biblioteca monumentelor literare ruse, editată de Th. Schiemann, vol. 4, pag. 65—66.— *Nota trad.*). Stuttgart, 1894.

zurbagii, că acționează pe ascuns și pe față împotriva guvernului, atât de lipsiți de tact, că nimeresc la închisoarea „Petropavlovsk“. Cu asemenea oameni, și el, profesorul liberal, s-ar răfui „prin toate mijloacele“, dacă s-ar afla la putere.

II

Reforma zemstvelor a fost, așadar, una din concesiile smulse guvernului absolutist de valul frământărilor sociale și al asaltului revoluționar. Noi am analizat deosebit de amănunțit caracteristicile acestui asalt pentru a completa și corecta cele spuse în „Memoriu“, al cărui autor birocrat a prezentat într-o formă atenuată lupta care a dus la această concesie. Dar caracterul inconsecvent și laș al acestei concesi reiese destul de clar și din „Memoriu“:

„La început, cînd abia se trecuse la reforma zemstvelor, a fost vorba, fără îndoială, să se facă un prim pas spre introducerea instituțiilor reprezentative*, dar după aceea, cînd contele Lanskoï și N. A. Miliutin au fost înlocuiți cu contele Valuev, s-a manifestat foarte limpede dorința, pe care n-a contestat-o nici fostul ministru al afacerilor interne, de a proceda într-un spirit împăciuitoar, « delicat și evaziv ». « Însuși guvernul nu și-a fixat încă un punct de vedere bine definit », a spus el atunci. Într-un cuvînt, s-a făcut o încercare pe care, din păcate, oamenii de stat o repetă foarte des și care întotdeauna se soldează cu rezultate negative pentru toți, și anume încercarea de a proceda evaziv, situîndu-se între două opinii opuse și, satisfăcînd năzuințele liberale, de a menține ordinea existentă . . . ”

Este cît se poate de amuzant acest fariseic „din păcate“ ! Un ministru al guvernului polițist prezintă drept ceva întîmplător o tactică pe care acest guvern *nu poate să n-o aplice*, pe care el a folosit-o cu prilejul promulgării legilor inspecției de fabrică, a legii cu privire la reducerea zilei de muncă (din 2 iunie 1897) și pe care o aplică și astăzi (1901), prin procedeele folosite de generalul Vannovski pentru a-și atrage simpatia „societății“²⁹.

„Pe de o parte, în preambulul legii cu privire la zemstve se spunea că misiunea acestei legi, care se află în stare de proiect, este să dezvolte cît mai

* „Nu încapе îndoială“ că autorul „Memoriului“, care repetă spusele lui Leroy-Beaulieu, comite o obișnuită exagerare birocratică. „Fără îndoială“ că nici Lanskoï și nici Miliutin nu s-au gîndit la ceva cu adevărat precis, așa că este ridicol să consideri drept un „prim pas“ frazele evazive ale lui Miliutin („în principiu, el este adept al constituției, dar consideră că adoptarea ei e prematură“).

complet și mai consecvent principiile autoadministrării locale, că « consiliul zemstvelor nu este decât un organ special al uneia și aceleiași puteri de stat » . . . « Severnaia Pošta », pe vremea aceea organ de presă al ministerului afacerilor interne, făcea, în articolele sale, aluzii foarte transparente la faptul că instituțiile ce se creează acum vor fi o școală a instituțiilor reprezentative.

Pe de altă parte . . . în sus-numitul preambul zemstvele sînt categorisite drept niște instituții particulare și obștești care sînt supuse legilor generale pentru aceleași considerente ca și diferitele asociații și persoane particulare . . .

Atît prevederile Legii din 1864 cît și, mai ales, măsurile ulterioare luate de ministerul afacerilor interne, în legătură cu zemstvele, dovedesc destul de limpede că guvernării se temeau foarte mult de « caracterul de sine stătător » al zemstvelor și le era frică să dea dezvoltarea cuvenită acestor instituții, *întrucît își dădeau foarte bine seama la ce rezultate ar duce acest lucru*“. (Subliniat de noi peste tot) . . . „Nu încapе îndoială că cei care au fost nevoiți să înfăptuiască reforma zemstvelor au acceptat acest lucru *numai ca o concesie făcută opiniei publice*, cu scopul — așa cum s-a precizat în preambul — de « a pune capăt speranțelor himerice și năzuințelor spre libertate care au fost trezite, în diferitele pături sociale, de ideea instituirii zemstvelor »; totodată, aceste persoane își dădeau bine seama ce reprezintă ea (? reforma?) și au căutat să nu dea zemstvelor dezvoltarea cuvenită, să le imprime un caracter particular, să limiteze competența lor etc. Liniștindu-i pe liberali cu promisiunea că primul pas nu va fi și cel din urmă, spunînd sau, mai exact, repetînd cele spuse de adepții orientării liberale în legătură cu necesitatea de a investi zemstvele cu o putere reală și de sine stătătoare, contele Valuev, *încă de pe vremea cînd se elabora Legea din 1864, a căutat în fel și chip să îngrădească această putere și să pună zemstvele sub o severă tutelă administrativă* . . .

Nefiind pătrunse de o singură idee călăuzitoare și constituind doar un compromis între două orientări opuse, zemstvele — în forma în care au fost create de Legea din 1864, cînd au început să funcționeze — s-au dovedit a nu corespunde ideii fundamentale de autoadministrare care a fost pusă la baza lor și nici structurii administrative în care au fost mecanic încadrate și care, pe deasupra, a rămas nereformată și neadaptată la noile condiții de viață. Legea din 1864 a încercat să împace lucruri ireconciliabile și în felul acesta să satisfacă atît pe partizanii autoadministrării zemstvelor cît și pe adversarii ei. *Celor dinții li se ofereau aparențe și speranțe în viitor, iar pentru a face pe placul celorlalți a fost stabilită o competență extrem de elastică pentru zemstve*“.

Ce vorbe nimerite aruncă uneori, fără să vrea, miniștrii noștri cînd vor să pună piedici vreunui coleg și să-și manifeste profunzimea lor de gîndire, și cît de mult le-ar folosi tuturor filistinilor naivi din Rusia și tuturor admiratorilor „marilor“ reforme să-și atîrne în perete, încadrate în ramă de aur, remarcabilele precepte de înțelepciune polițistă: „liniștește-i pe liberali cu promisiunea că primul pas nu va fi și cel din urmă“, „oferă“-le „aparențe și speranțe de viitor“! Le-ar fi de folos, mai ales în momentul de față, să consulte aceste precepte ori de cîte ori citesc un articol

sau o notă de ziar în legătură cu „înduioșătoarea solitudine“ a generalului Vannovski.

Așadar, zemstvele au fost sortite, de la bun început, să fie un fel de a cincea roată la căruța administrativă a statului rus, o roată pe care birocrăția o admitea numai în măsura în care ea nu-i știrbea atotputernicia, iar rolul deputaților aleși de populație se mărginea la o practică goală, la simpla îndeplinire tehnică a unei serii de sarcini trasate de aceeași funcționărimă. Zemstvele nu și-au avut organele lor executive și au fost nevoite să acționeze prin intermediul poliției; ele n-au fost legate una de alta și au fost puse de îndată sub controlul administrației. Și, făcând această concesie, inofensivă pentru el, chiar a doua zi după instituirea zemstvelor, guvernul a început să le restrângă în mod sistematic libertatea, să le fixeze îngrădiri: atotputernicia clică birocratică nu se putea acomoda cu o reprezentanță aleasă de toate stările sociale și a început s-o persecute în fel și chip. Tabelul de date în legătură cu aceste persecuții, deși vădit incomplet, constituie o parte extrem de interesantă a „Memoriului“.

Am văzut de câtă lașitate și nechibzuință au dat dovadă liberalii în comportarea lor față de mișcarea revoluționară de la începutul deceniului al 7-lea. În loc să sprijine „înțelegerea țărgoveților și țăranilor cu adepții proclamației «Velikoruss»“, ei se temeau de această „înțelegere“ și căutau să facă din ea o sperietoare pentru guvern. În loc să ia apărarea conducătorilor mișcării democratice persecutați de guvern, ei se spălau pe mâini, în chip fariseic, și căutau să justifice măsurile luate de guvern. Și ei și-au căpătat pedeapsa bine meritată pentru această politică de trădare, de pălăvrăgeală demagogică și de moliciune rușinoasă. După ce s-a răfuit cu cei ce erau capabili nu numai să pălăvrăgească, dar și să lupte pentru libertate, guvernul s-a simțit destul de tare pentru a înlătura, treptat, pe liberali de pe pozițiile modeste și de importanță secundară ocupate de ei „cu aprobarea autorităților“. Cât timp a existat o primejdie serioasă din partea „înțelegerii țărgoveților și țăranilor“ cu revoluționarii, ministerul afacerilor interne a bîlguit și el cîte ceva despre „școala instituțiilor reprezentative“, dar, după ce huiduitorii și „zurbagiii“ „lipsiți de tact și încrezuți“ au fost înlăturați, „școlarii“ au fost strînși

în chingi fără nici un fel de menajamente. Începe o epopee tragicomică: zemstvele cer în mod stăruitor să se acorde noi drepturi, în timp ce lor li *se răpește* neconținut un drept după altul, iar la demersurile făcute li se răspunde cu povețe „părintești“. Dar să lăsăm să vorbească datele istorice, fie și numai cele prezentate în „Memoriu“.

La 12 octombrie 1866, o circulară a ministerului afacerilor interne pune pe funcționarii zemstvelor într-o totală dependență de instituțiile guvernamentale. La 21 noiembrie 1866 apare o lege care limitează dreptul zemstvelor de a impune la plata unor taxe întreprinderile comerciale și industriale. La o adunare a zemstvei din Petersburg în 1867, este aspru criticată această lege și (la propunerea contelui A.P. Șuvalov) se adoptă hotărârea de a cere stăruitor guvernului ca la discutarea chestiunilor vizate de această lege să participe „cu forțe comune și activitate concomitentă administrația centrală și zemstvele“. La această cerere guvernul răspunde prin lichidarea zemstvei din Petersburg și prin măsuri de represiune. Kruze, președintele Consiliului zemstvei din Petersburg, este deportat la Orenburg, contele Șuvalov este exilat la Paris, iar senatorului Liuboșcinski i se poruncește să demisioneze. „Severnaia Poșta“³⁰, organul ministerului afacerilor interne, publică un articol în care, „ca o explicare a acestei sancționări severe, se arată că nici adunările zemstvei, încă de la deschiderea ședințelor lor, n-au procedat în conformitate cu legea“ (cu care lege? și de ce infractorii n-au fost urmăriți *pe cale judiciară*? căci tocmai atunci se instituie o justiție promptă, dreaptă și echitabilă?) „și, în loc să vină în sprijinul adunărilor zemstvelor din alte gubernii, folosindu-se de drepturile ce le-au fost acordate de forul suprem de a avea într-adevăr grijă de interesele gospodărești și administrative locale a căror ocrotire le-a fost încredințată“ (adică în loc de a se supune în mod docil și de a se conforma „intențiilor“ birocrăției), „ele au manifestat în permanență tendința de a provoca, printr-o prezentare inexactă a lucrurilor și printr-o interpretare eronată a legilor, *neîncredere și lipsă de respect față de guvern*“. Nu e de mirare că, după o asemenea săpuneală, „celelalte zemstve n-au sprijinit-o pe cea din Petersburg, deși legea din 21 noiembrie 1866 a stîrnit pretutindeni o profundă nemulțumire; mulți

spuneau despre ea, în cadrul adunărilor, că echivalează cu o desființare a zemstvelor“.

La 16 decembrie 1866 apare o „lămurire“, dată de senat, în care se arată că guvernatorilor li se acordă dreptul de a refuza confirmarea oricărei persoane alese de adunarea zemstvei, dacă guvernatorul consideră că ea nu inspiră încredere. La 4 mai 1867 apare o altă lămurire a senatului: dacă o zemstvă face cunoscute proiectele sale în toate celelalte gubernii, comite o faptă contrară legii, întrucât zemstvele trebuie să se ocupe de treburile locale. La 13 iunie 1867, Consiliul de stat a luat o hotărâre, sancționată de țar, prin care se interzicea publicarea, fără aprobarea autorităților guberniale locale, a hotărârilor, dărilor de seamă asupra ședințelor, discuțiilor din cadrul ședințelor etc. care au avut loc la adunările publice de zemstvă, orășenești și de stări sociale. Mai departe, aceeași lege prevede o lărgire a puterii președinților de adunări de zemstvă, cărora li se acordă dreptul de a închide adunările și-i obligă, *sub amenințarea cu pedeapsă*, să le închidă pe acelea în care sînt puse în discuție probleme neconforme cu legea. Cercurile liberale au avut o atitudine extrem de ostilă față de această măsură, în care au văzut o serioasă îngrădire a activității zemstvelor. „Toată lumea — scria în jurnalul său Niki-tenko — știe că zemstvele sînt legate de mîini și de picioare prin noua lege, prin care președinții de adunări și guvernatorii au căpătat o putere aproape nelimitată asupra lor“. Circulara din 8 octombrie 1868 supune aprobării guvernatorilor pînă și publicarea dărilor de seamă ale consiliilor de zemstvă și limitează legăturile dintre zemstve. În anul 1869 se instituie funcția de inspectori de școli primare, în vederea înlăturării zemstvelor de la conducerea efectivă a învățămîntului public. Într-un decret întocmit de Comitetul de miniștri și sancționat de țar la 19 septembrie 1869 se declară că „zemstvele, atît prin componența lor cît și prin principiile lor de bază, nu sînt organe guvernamentale“. Legea de la 4 iulie 1870 și circulara din 22 octombrie 1870 confirmă și întăresc dependența funcționarilor de zemstvă față de guvernatori. În anul 1871, printr-o serie de instrucțiuni, se acordă inspectorilor de școli primare dreptul de a destitui pe învățătorii considerați suspecți și de a suspenda orice

hotărîre a consiliului școlar, supunînd chestiunea spre rezolvare inspectorului școlar regional. La 25 decembrie 1873, într-un rescript adresat ministrului învățămîntului public, Alexandru al II-lea își exprimă temerea că, *în caz de insuficientă supraveghere din partea organelor de inspecție*, învățămîntul public ar putea fi transformat „*într-un instrument de pervertire morală a poporului, în care sens s-au și manifestat unele încercări*“, și poruncește mareșalilor nobilimii ca, ocupîndu-se îndeaproape de această chestiune, să contribuie la asigurarea unei înrîuriri morale asupra acestor școli. După aceea, în 1874 apare o nouă Lege cu privire la școlile primare, prin care se acordă directorilor depline puteri în ce privește conducerea școlilor respective. Zemstvele „*protestează*“, dacă poate fi numită, fără ironie, protest cererea lor ca la revizuirea legii să participe și reprezentanți ai zemstvelor (demersul făcut în 1874 de zemstva din Kazan). Cererea, bineînțeles, este respinsă. Etc. etc.

III

Acestea au fost primele lecții predate cetățenilor ruși la „școala instituțiilor reprezentative“ organizată de ministerul afacerilor interne. Din fericire, în afară de școlarii politici, care, referindu-se la declarațiile făcute în deceniul al 7-lea cu privire la constituție, scriau: „E timpul să ne lăsăm de prostii și să ne apucăm de treabă; or, această treabă se poate face astăzi în instituțiile zemstvelor, și nicăieri altundeva“*, au existat în Rusia și „zurbagii“, pe care nu-i satisfăcea o asemenea atitudine „plină de tact“ și care se duceau să desfășoare propagandă revoluționară în rîndurile poporului. Cu toate că ei păseau sub steagul unei teorii care nu era, în fond, revoluționară, propaganda lor trezea un sentiment de nemulțumire și de protest în păturile largi ale tineretului cult. În ciuda teoriei utopice care nega importanța luptei politice, mișcarea aceasta a dus la o crîncenă încăierare între un mănunchi de eroi și guvern, la lupta pentru libertate politică. Datorită acestei lupte,

* Scrisoarea din 1865 a lui Kavelin către ai săi, în legătură cu cererea nobilimii din Moscova de „a se convoca o adunare generală a oamenilor de pe întreg pămîntul rusesc, pentru a discuta nevoile comune întregului stat“.

și numai ei, situația s-a schimbat din nou, guvernul a fost iarăși nevoit să facă unele concesii, iar cercurile liberale au dovedit încă o dată lipsa lor de maturitate politică, incapacitatea lor de a susține pe luptători și de a exercita o presiune efectivă asupra guvernului. Tendințele constituționaliste ale zemstvelor s-au manifestat destul de limpede, dar ele s-au dovedit a nu fi altceva decât un „elan” neputincios. Și asta în ciuda faptului că liberalismul zemstvelor, considerat ca atare, a făcut un însemnat pas înainte din punct de vedere politic. E remarcabilă, mai ales, încercarea lui de a forma un partid ilegal și de a-și crea un organ politic propriu. În „Memoriul” său, Witte grupează laolaltă date culese din câteva scrieri ilegale (ale lui Kennan, Dragomanov, Tihomirov) pentru a caracteriza, cu ajutorul lor, „calea lunecoasă” (pag. 98) pe care au pășit zemstvele. Pe la sfârșitul deceniului al 8-lea al secolului trecut au avut loc câteva congrese ale liberalilor din zemstve. Liberalii au hotărât „să ia măsuri pentru a pune capăt, fie măcar pentru un timp oarecare, activității distructive a partidului revoluționar extremist, întrucît erau convinși că prin mijloace pașnice nu se va putea ajunge la nici un rezultat, dacă teroriștii vor continua să întărite și să hărțuiască guvernul cu amenințări și cu acte de violență” (pag. 99). Așadar, în loc să se preocupe de extinderea luptei, de sprijinirea diferiților revoluționari de către o pătură socială mai mult sau mai puțin largă, de organizarea unui asalt general (sub forma unei demonstrații, a unui refuz al zemstvelor de a face cheltuielile obligatorii etc.), liberalii caută din nou cu același „tact” — ca „să nu întărite” guvernul! — să obțină totul „prin mijloace pașnice” de felul acelor care în deceniul al 7-lea s-au dovedit, într-un mod atât de strălucit, că nu sînt bune de nimic!* Revoluționarii, bineînțeles, n-au acceptat nici un fel de încetare sau întrerupere a ostilităților. Zemții au

---

* Pe bună dreptate spunea Dragomanov: „În ceea ce privește liberalismul din Rusia, nici nu poate fi vorba, propriu-zis, de « mijloace » cu totul « pașnice », și aceasta pentru că la noi orice cerere de schimbare a conducerii supreme este interzisă prin legi. Liberalii din zemstve trebuiau să treacă cu hotărîre peste această interdicție și, cel puțin în felul acesta, să-și dovedească forța lor în fața guvernului și a teroriștilor. Dar cum ei n-au dat dovadă de o asemenea forță, s-au pomenit într-o situație cînd guvernul urmărește să desființeze pînă și zemstvele, ale căror atribuții au fost și așa destul de mult ciuntite” (op. cit., pag. 41—42).

format atunci o „ligă a elementelor opoziționiste“, care s-a transformat apoi în „Societatea uniunii zemstvelor și a administrării locale“ sau „Uniunea zemstvelor“. În programul Uniunii zemstvelor erau cuprinse următoarele revendicări: 1) libertatea cuvîntului și a presei, 2) garantarea inviolabilității persoanei și 3) convocarea unei Adunări constituante. Încercarea de a edita broșuri ilegale în Galiția a dat greș (poliția austriacă a confiscat manuscrisele și a arestat pe cei ce intenționau să le tipărească), și, începînd din august 1881, „Uniunea zemstvelor“ a avut ca organ revista „Volnoe Slovo“³¹, care a apărut la Geneva sub conducerea redacțională a lui Dragomanov (fost profesor la Universitatea din Kiev). „La urma urmei — scria chiar Dragomanov în 1888 — . . . nu se poate considera drept reușită experiența făcută cu editarea unui organ al zemstvelor sub forma revistei «Volnoe Slovo», fie chiar și pentru faptul că materialele care priveau în fond zemstvele au început să ajungă la redacție în mod regulat abia la sfîrșitul anului 1882, iar în mai 1883 revista și-a încetat deja apariția“ (op. cit., pag. 40). Insuccesul organului liberal a fost un rezultat firesc al slăbiciunii mișcării liberale. În ziua de 20 noiembrie 1878, la Moscova, Alexandru al II-lea a rostit în fața reprezentanților stărilor sociale un discurs în care își exprima speranța că ei „vor face tot ce le stă în putință pentru ca tineretul rătăcit să nu apuce pe drumul nefast pe care încearcă să-l atragă niște oameni suspecti“. După aceea a apărut și în „Pravitelstvennii Vestnik“³² (1878, nr. 186) un apel prin care se cerea concursul păturilor culte. Drept răspuns, cinci adunări ale zemstvelor (ale celor de la Harkov, Poltava, Cernigov, Samara și Tver) au declarat că e necesară convocarea unui Zemski sobor. „Se poate de asemenea crede — scrie Witte, autorul „Memoriului“, după ce expune pe larg conținutul acestor adrese, dintre care numai trei au putut să apară în întregime în presă — că declarațiile zemstvelor cu privire la convocarea unui Zemski sobor ar fi fost cu mult mai numeroase dacă ministerul afacerilor interne n-ar fi luat din timp măsuri pentru interzicerea unor asemenea declarații: el a trimis mareșalilor nobilimii, care prezidează adunările de zemstvă din guberniile respective, o circulară prin care le cerea să nu permită

să fie nici măcar citite asemenea adrese în cadrul acestor adunări. În unele localități au fost efectuate arestări și deportări de delegați ai zemstvelor, iar la Cernigov s-a mers pînă acolo că au fost aduși jandarmii în sala de ședință, pe care au evacuat-o cu forța“ (104).

Revistele și ziarele liberale au sprijinit această mișcare; într-o petiție adresată lui Loris-Melikov, „25 de cetățeni de vază din Moscova“ arătau că e necesară convocarea unei adunări independente, alcătuită din reprezentanți ai zemstvelor, căreia să i se propună să participe la conducerea națiunii³³. *Se părea* că guvernul face o concesie pînă și prin numirea lui Loris-Melikov în postul de ministru al afacerilor interne. Dar *se părea* numai, fiindcă nu numai că nu s-a făcut nici un pas hotărît, dar nu s-a făcut măcar o declarație pozitivă, care să nu se preteze la anumite interpretări. Loris-Melikov a convocat pe redactorii publicațiilor periodice din Petersburg și le-a expus „programul“, care constă în a afla care sînt dorințele, nevoile etc. ale populației, a da posibilitate zemstvelor etc. să beneficieze de drepturi legale (programul liberal garantează zemstvelor „drepturi“ pe care legea le ciunțește în mod sistematic!) etc. Autorul „Memoriului“ scrie:

„Prin interlocutorii lui — de aceea au și fost ei convocați — programul ministrului a fost adus la cunoștința întregii Rusii. În fond, acest program nu promitea nimic precis. Oricine putea să înțeleagă din el ce voia, adică totul sau nimic. A avut dreptate în felul său (dar numai « în felul său », și nu absolut « în orice fel »?) una din publicațiile ilegale din acel timp, cînd a spus că în acest program se vede în același timp cum se mișcă « coada vulpii » și cum își arată colții « gura lupului »³⁴. Această manifestare ostilă la adresa programului și a autorului său devine și mai de înțeles dacă se ține seama că, atunci cînd a comunicat acest program reprezentanților presei, contele le-a recomandat în mod insistent « să nu tulbure degeaba spiritele și să nu zăpăcească mințile oamenilor cu iluziile lor deșarte »“. Dar zemții liberali n-au dat ascultare acestui *adevăr* împărtășit de foaia ilegală și au luat mișcarea „cozii de vulpe“ drept „o nouă orientare“, în care se poate avea încredere. „Zemstvele aveau încredere în guvern și-și manifestau

simpatia față de el — scrie Witte în „Memoriul“ său, repetînd cele spuse de broșura ilegală „Părerile adunărilor de zemstvă despre situația actuală din Rusia“ — de parcă le-ar fi fost teamă s-o ia înainte, să-i adreseze cereri exagerate“. O mărturisire caracteristică a unor adepți ai zemstvelor, care își exprimă liber părerile: chiar la congresul din 1880, Uniunea zemstvelor a hotărît „să obțină instituirea unei reprezentanțe populare centrale, cu condiția ca să ființeze neapărat o singură cameră și să se acorde dreptul de vot universal“, — și iată că această hotărîre de a *căuta să obții* își găsește realizarea în tactica: „*nu o lua înainte*“, „*ai încredere și manifestă-ți simpatia*“ față de niște declarații echivoce și care nu obligă absolut la nimic! În naivitatea lor de neiertat, zemții și-au închipuit că a înainta petiții e tot una cu „a obține“ — și petițiile „din partea zemstvelor au început să curgă cu duiumul“. La 28 ianuarie 1881, Loris-Melikov a prezentat țarului un raport cu privire la constituirea unei comisii formate din delegați ai zemstvelor, în vederea elaborării proiectelor de legi indicate de „augusta voință“, însă numai cu drept de vot consultativ. Comisia consultativă specială, instituită de Alexandru al II-lea, a aprobat această măsură, iar la 17 februarie 1881 concluziile ei au fost sancționate de țar, care a aprobat și textul comunicatului guvernamental propus de Loris-Melikov.

„Fără îndoială — scrie Witte, autorul „Memoriului“ — că instituirea unei asemenea comisii pur consultative n-a însemnat încă întocmirea unei constituții“. Dar — continuă el — cu greu s-ar putea tăgădui că acest fapt a însemnat un pas înainte (după reformele din deceniul al 7-lea) spre constituție, și nu spre altceva. Și autorul reproduce o știre apărută în presa străină, în care se arată că Alexandru al II-lea, referindu-se la raportul lui Loris-Melikov, a spus: „Dar astea-s niște États généraux³⁵“ . . . „Ceea ce ni se propune nouă nu este altceva decît un fel de adunare a notabililor lui Ludovic al XVI-lea“³⁶.

În ce ne privește, ținem să spunem că, în anumite condiții, realizarea proiectului lui Loris-Melikov *ar fi putut* să însemne un pas spre constituție, dar ar fi putut tot așa de bine să nu însemne un asemenea pas; aici totul era în funcție de alternativa: va fi mai tare presiunea partidului revoluționar

și a societății liberale, sau împotrivirea partidului adeptilor neșovăielnici ai absolutismului, partid extrem de puternic și de închegat, și care nu-și alege mijloacele? Dacă e să vorbim nu de ceea ce putea să fie, ci de ceea ce a fost, va trebui să constatăm faptul incontestabil că guvernul a dat dovadă de șovăială. Unii erau pentru o luptă hotărâtă împotriva liberalismului, în timp ce alții erau pentru concesii. Dar — lucru deosebit de important — și aceștia din urmă șovăiau, întrucât nu aveau un program bine precizat și nu se ridicau deasupra nivelului unor birocrați afaceriști.

„Contele Loris-Melikov — spune Witte, autorul „Memoriului“ — părea că se teme să privească lucrurile în față, să-și precizeze pe deplin programul, și a continuat — ce-i drept, într-o altă direcție — vechea politică evazivă față de zemstve, care fusese adoptată de contele Valuev.

După cum s-a relevat, pe bună dreptate, și în publicațiile legale de atunci, însuși programul anunțat de Loris-Melikov se distingea printr-o extremă imprecizie. Această trăsătură e vizibilă în toate acțiunile și afirmațiile ulterioare ale contelui. Pe de o parte, el declară că absolutismul este «rupt de populație», că, după părerea lui, «concursul păturilor culte este forța principală...», că el n-a considerat reforma proiectată «ca ceva definitiv, ci doar ca un prim pas» etc. Pe de altă parte, contele declara reprezentanților presei că «... speranțele care au fost trezite în rîndurile societății nu sînt altceva decît o iluzie deșartă...», iar în smeritul raport prezentat de el suveranului declara categoric că Zemski sobor ar fi «o periculoasă experiență de întoarcere la trecut...», că măsura pe care o propune el nu va avea nici o importanță în sensul îngrădirii absolutismului, deoarece n-are nimic comun cu formele constituționale din Apus. În general, după observația atît de justă făcută de L. Tihomirov, însuși raportul se caracterizează printr-o formă extrem de neclară“ (pag. 117).

Față de *luptătorii* pentru libertate, Loris-Melikov, acest faimos erou al „dictaturii inimii“³⁷, a mers „cu cruzimea sa pînă acolo că a comis fapte nemaîntîlnite nici înainte și nici după aceea: un băiat de 17 ani a fost condamnat la moarte pe motiv că s-a găsit la el o foaie tipărită. Loris-Melikov n-a uitat nici cele mai îndepărtate colțuri ale Siberiei, pentru a înrăutăți și acolo situația oamenilor care aveau de suferit pentru activitatea lor propagandistică“ (V. Zsulici, în nr. 1 al revistei „Soțial-Demokrat“³⁸, pag. 84). Într-o vreme cînd guvernul se arăta atît de șovăielnic, numai o forță capabilă de luptă serioasă ar fi putut să obțină o constituție, dar o asemenea forță n-a existat: revoluționarii se epuizaseră în acțiunea de la 1 martie³⁹,

în rîndurile clasei muncitoare nu exista o mișcare largă sau o organizație fermă, iar cercurile liberale s-au dovedit a fi și de data asta atît de puțin dezvoltate politicește, că și după omorîrea lui Alexandru al II-lea s-au mărginit la simple cereri. Formulau asemenea cereri zemstvele și orașele, precum și publicațiile liberale („Poreadok“⁴⁰, „Strana“⁴¹, „Golos“⁴²), prezentau asemenea cereri, într-o formă deosebit de loială, meșteșugită și nebuloasă, unii liberali autori de memorii (marchizul Velepolski, profesorii Cicerin și Gradovski. În „Memoriul“ lui Witte, conținutul lor este redat după textul broșurii*: „Constituția contelui Loris-Melikov“, ed. fondului presei libere ruse. Londra, 1893), născocind „ingenioase încercări de a-l trece pe monarh peste linia fatală, în așa fel ca nici el să nu observe“. Urmarea a fost, bineînțeles, că, în lipsa unei forțe revoluționare, toate aceste cereri prudente și toate aceste născociri meșteșugite n-au dus la nici un rezultat, ceea ce a făcut ca partidul absolutismului să învingă, și a învins, cu toate că, la 8 martie 1881, în Consiliul de Miniștri, majoritatea (7 contra 5) s-a pronunțat *pentru* proiectul lui Loris-Melikov. (Așa stă scris în această broșură, dar nu înțeleg ce l-a făcut pe Witte, autorul „Memoriului“, care copiază din ea cu atîta fidelitate, să declare cu acest prilej: „Nu se știe sigur ce s-a petrecut la această consfătuire — din 8 martie — și la ce rezultate a ajuns ea; dar am comite o imprudență dacă am da crezare zvonurilor răspîndite în presa străină“, 124). La 29 aprilie 1881 a apărut manifestul — denumit de Katkov „mană cerească“ — cu privire la întărirea și apărarea absolutismului⁴³.

Pentru a doua oară de la eliberarea țăranilor, valul fluxului revoluționar a fost respins, iar în urma acestui fapt, și din cauza lui, pentru a doua oară mișcării liberale i-a luat locul *reacțiunea*, pe care cercurile progresiste rusești au început, firește, s-o deplîngă amar. Ele sînt mari meștere în

---

* În general, autorul „Memoriului“ copiază, după cum am văzut, cu multă minuțiozitate broșurile ilegale și recunoaște că „presa ilegală și literatura străină au făcut, din punctul lor de vedere, o apreciere destul de justă a felului cum se prezintă problema“ (pag. 91). La acest învățat „specialist în materie de stat“ nu găsim nimic original în afară de unele date brute, și pentru a-și putea formula un punct de vedere în principalele probleme politice din Rusia el este nevoit să recurgă la literatura ilegală.

această privință: ele deplîng lipsa de tact și prea marea încredere în sine a revoluționarilor, cînd ei hărțuiesc guvernul; deplîng lipsa de hotărîre a guvernului, cînd el, nevăzînd în fața lui o adevărată forță, face pseudoconcesiile și, dînd cu o mină, ia cu cealaltă; deplîng „vremurile lipsite de idei și de idealuri“ cînd guvernul, răfuindu-se cu revoluționarii nesprijiniți de popor, încearcă să recupereze ceea ce a pierdut și se fortifică în vederea unor noi lupte.

IV

Epoca „dictaturii inimii“, cum a fost denumit ministeriatul lui Loris-Melikov, a arătat liberalilor noștri că, atunci cînd guvernul dă dovadă de prea multă șovăială și cînd într-un consiliu de miniștri majoritatea aprobă „primul pas spre reformă“, nici „constituționalismul“ unui ministru, și nici chiar al unui prim-ministru, nu prezintă absolut nici o garanție, dacă nu există o forță socială serioasă, în stare să silească guvernul să capituleze. Interesant este, de asemenea, că nici guvernul lui Alexandru al III-lea, chiar după ce a publicat manifestul prin care urmărea întărirea absolutismului, n-a început să-și arate numaidecît toți colții, ci a considerat necesar să încerce, un timp oarecare, să prostească „societatea“. Cînd spunem „să prostească“, nu ne gîndim să atribuim această politică vreunui plan machiavelic⁴⁴ al cutărui ministru, demnitar etc. N-am putea sublinia îndeajuns faptul că sistemul pseudoconcesiilor și al unor pași, în aparență importanți, în „întîmpinarea“ opiniei publice au intrat în sîngele oricărui guvern de astăzi, inclusiv guvernul rus, deoarece în decurs de generații s-a convins și el de necesitatea de a ține seama, într-un fel sau altul, de opinia publică și în decurs de generații a educat oameni de stat versați în arta diplomației interne. Un asemenea diplomat, a cărui misiune era să acopere retragerea guvernului spre reacțiune fățișă, a fost ministrul afacerilor interne, contele Ignatiev, care a luat locul lui Loris-Melikov. Ignatiev s-a manifestat în repetate rînduri ca un demagog și un mincinos de cea mai crasă speță, așa că Witte, autorul „Memoriului“, dă dovadă de multă „indulgență polițistă“, atunci cînd, vorbind de perioada

ministeriatului lui, o califică drept „o încercare nereușită de a crea o țară cu autoadministrare locală, în frunte cu țarul autocrat“. E drept că tocmai o asemenea „formulă“ a fost lansată atunci de I. S. Aksakov și că ea a fost folosită de guvern în cochetările sale și făcută praf de Katkov, care a demonstrat în mod temeinic legătura necesară dintre administrarea locală și constituție. Dar ar fi să dăm dovadă de miopie, dacă am căuta să *explicăm* o anumită tactică a guvernului polițist (o tactică pe care însăși natura lui îl determină s-o adopte) prin predominarea, în momentul respectiv, a unei concepții politice sau a alteia.

Ignatiev a emis o circulară în care promitea că guvernul „va lua măsuri urgente pentru a stabili în mod exact modalitățile menite să asigure un succes cât mai însemnat participării active a fruntașilor locali la aplicarea prescripțiilor emise de suveran“. Drept răspuns la acest „apel“, zemstvele au cerut „să fie convocați aleșii poporului“ (din memoriul delegatului zemstvei din Cerepoveț; în ce privește opinia delegatului zemstvei din Kirillov, guvernatorul n-a permis nici măcar ca ea să fie dată publicității). Guvernul a recomandat guvernatorilor să „nu dea curs“ unor asemenea demersuri, „și în același timp au fost, probabil, luate măsurile necesare pentru ca asemenea demersuri să nu fie întreprinse și de alte adunări“. Se face faimoasa încercare de a convoca, potrivit alegerii făcute de miniștri, „persoane competente“ (pentru a discuta chestiunea reducerii ratelor de răscumpărare, a reglementării strămutărilor de populație, a reformei administrației locale etc.). „Lucrările comisiilor de expertiză nu s-au bucurat de simpatia societății și, în ciuda tuturor măsurilor preventive, au provocat chiar un protest direct din partea zemstvelor. Douăsprezece adunări de zemstvă au cerut ca membrii zemstvelor să fie invitați să participe la activitatea legislativă nu de la caz la caz, ci în mod permanent, și ca ei să nu fie numiți de guvern, ci aleși de către zemstve“. În zemstva din Samara, o asemenea propunere a fost oprită de președinte, „ceea ce a făcut ca cei prezenți să părăsească adunarea în semn de protest“ (Dragomanov, op. cit., pag. 29; „Memoriu“, pag. 131). Că contele Ignatiev îi *păcălea* pe zemți se vede, de pildă, din următorul fapt: „Mareșalul nobilimii din Poltava, d-l Ustimovici, autorul proiectului

de adresă din 1879 în legătură cu constituția, a declarat deschis, în adunarea gubernială a nobililor, că a primit din partea contelui Ignatiev *asigurarea formală* (sic!) că guvernul va face apel la reprezentanții țării să participe la activitatea legislativă“ (Dragomanov, op. cit.).

Camuflarea, cu aceste tertipuri ale lui Ignatiev, a trecerii guvernului la o orientare politică cu totul nouă s-a încheiat, și nu degeaba D. A. Tolstoi, numit la 30 mai 1882 în postul de ministru al afacerilor interne, a căpătat porecla de „ministru al luptei“. Demersurile zemstvelor, chiar cele în legătură cu organizarea unor congrese particulare, erau respinse fără nici un menajament, și s-a întâmplat chiar ca, în urma plîngerii guvernatorului împotriva „opoziției sistematice“ a unei zemstve (cea din Cerepoveț), consiliul acesteia să fie înlocuit printr-o comisie guvernamentală, iar membrii consiliului să fie sancționați cu deportare administrativă. D. A. Tolstoi, discipol și adept credincios al lui Katkov, a hotărît să porceadă pur și simplu la o „reformă“ a zemstvelor, plecînd de la ideea fundamentală (care, după cum am văzut, este într-adevăr confirmată de istorie) că „opoziția față de guvern s-a cuibărit adînc în zemstve“ (pag. 139 din „Memoriu“: din proiectul inițial de reformă a zemstvelor). D. A. Tolstoi proiecta să înlocuiască consiliile zemstvelor prin instituții subordonate guvernatorului și să stabilească obligația ca toate hotărîrile adunărilor zemstvelor să fie supuse aprobării acestuia. Am fi avut astfel o reformă într-adevăr „radicală“, însă foarte interesant este că pînă și acest discipol al lui Katkov și „ministru al luptei“ „nu s-a abătut — după cum se exprimă chiar autorul „Memoriului“ — de la obișnuita politică a ministerului afacerilor interne față de zemstve. Ideea sa — de a desființa, în fond, zemstvele — n-a fost exprimată în mod direct în proiectul său; sub pretextul unei dezvoltări normale a principiilor autoadministrării, el urmărea să mențină forma exterioară a acesteia, lipsind-o însă de orice conținut lăuntric“. În Consiliul de stat, această înțeleaptă politică a „cozii de vulpe“ a fost completată și dezvoltată, și, ca urmare, legea zemstvelor din 1890 „n-a fost altceva decît o nouă jumătate de măsură în istoria acestei instituții. Ea n-a desființat zemstvele, dar le-a depersonalizat și le-a făcut să fie lipsite

de viață; n-a desființat nici principiul reprezentării tuturor stărilor sociale, dar i-a imprimat caracterul unei instituții care reprezintă interesele unor anumite stări sociale; . . . n-a făcut din zemstve adevărate organe ale puterii, . . . ci a instituit asupra lor o și mai mare tutelă a guvernatorilor, . . . a lărgit dreptul de protest al guvernatorilor“. „Legea din 12 iulie 1890 a însemnat, în intenția autorului, un pas înainté spre desființarea zemstvelor, și în nici un caz o transformare radicală a administrării lor“.

Noua „jumătate de măsură“ — după cum se spune mai departe în „Memoriu“ — nu făcea să dispară opoziția față de guvern (opoziția față de guvernul reacționar nici nu putea, bineînțeles, să fie lichidată printr-o întetire a acestui reacționarism), și nu făcea decât să disimuleze unele manifestări ale ei. Opoziția se manifesta, în primul rînd, prin aceea că unele legi îndreptate împotriva zemstvelor, dacă se poate spune așa, întîmpinau rezistență și de facto nu erau aplicate; în al doilea rînd, ea se manifesta tot prin demersuri constituționale (sau, cel puțin, care aduceau a constituționalism). Primul fel de opoziție s-a manifestat, de pildă, împotriva legii de la 10 iunie 1893, care supunea unei reglementări amănunțite organizarea serviciului medical de către zemstve. „Zemstvele au dat o ripostă unanimă ministerului afacerilor interne, care a și început să bată în retragere. A fost nevoie de suspendarea aplicării statutului, care era deja alcătuit, și de punerea lui deoparte, pentru a alcătui o culegere completă de legi și a elabora un nou proiect, bazat pe principii cu totul opuse (adică mai pe placul zemstvelor)“. Legea de la 8 iunie 1893 cu privire la evaluarea bunurilor imobile, care de asemenea introducea principiul reglementării și stînjenea drepturile zemstvelor în ce privește impunerea, a fost și ea întîmpinată cu răceală, și în majoritatea cazurilor „nu este de loc aplicată“. Forța instituțiilor medicale și statistice care au fost create de zemstve și care au adus un însemnat folos populației (în comparație cu birocrăția, bineînțeles) se dovedește a fi suficientă pentru a paraliza statutele fabricate în cancelariile din Petersburg.

Celălalt fel de opoziție s-a manifestat și în noile zemstve, în 1894, cînd în adresele prezentate de ele lui Nicolaie al II-lea se făcea din nou aluzie foarte transparentă la cererile lor

de a se acorda o lărgire a dreptului de administrare locală și când aceste adrese au prilejuit „celebrele“ cuvinte pe seama visurilor absurde.

„Tendențele politice“ ale zemstvelor n-au dispărut, ceea ce-împlu de groază pe domnii miniștri. Autorul „Memoriului“ vorbește de amarnicele jeluiri ale guvernatorului din Tver (de care a aflat din darea lui de seamă pe anul 1898) împotriva „unui cerc bine încheșat de oameni cu orientare liberală“, care concentrează în mâinile lui întreaga conducere a treburilor zemstvei guberniale. „Din darea de seamă pe 1895 a aceluiași guvernator reiese că lupta împotriva opoziției desfășurate de zemstve constituie o grea sarcină a administrației locale și că mareșalilor nobilimii, care prezidează adunările zemstvelor, li se cere uneori să dea dovadă chiar de « curaj civic » (sic!) pentru a pune în aplicare dispozițiile cuprinse în circularele confidentiale ale ministerului afacerilor interne cu privire la chestiunile de care nu trebuie să se ocupe zemstvele“. Mai departe se povestește cum, înainte de deschiderea adunării, mareșalul de gubernie al nobilimii a predat funcția de președinte celui de județ (din Tver), cel din Tver celui din Torjok, iar acesta, îmbolnăvindu-se și el, a transmis-o celui din Starița. Așadar, pînă și mareșalii nobilimii dau bir cu fugiții, nevrînd să îndeplinească funcții polițienești! „Prin legea din 1890 — se jeluie autorul „Memoriului“ — s-a imprimat zemstvelor un caracter de instituție limitată la anumite stări sociale, în adunări a fost întărit elementul guvernamental, în compoziția adunărilor guberniale ale zemstvelor au fost introduși toți mareșalii de județ ai nobilimii și toți zemski nacialnicii, iar dacă asemenea zemstve birocratice, limitate la anumite stări sociale, despersonalizate, continuă totuși să manifeste o tendință politică, asta ar trebui să ne dea de gîndit“. . . . „Împotrivirea nu este lichidată: există, fără îndoială, o nemulțumire surdă, o opoziție tacită, și toate acestea vor exista atîta timp cît nu vor fi dispărut zemstvele în care sînt reprezentate toate stările sociale“. Acesta este ultimul cuvînt al înțelepciunii birocratice: dacă o reprezentare ciuntită dă naștere la nemulțumire, atunci desființarea oricărei reprezentări — după simpla logică omenească — va face ca această nemulțumire și această opoziție să

crească și mai mult. D-l Witte își închipuie că, dacă s-ar închide una dintre instituțiile care fac să fie auzită măcar o părțică de nemulțumire, nemulțumirea ar dispărea! Dar credeți dv. că pentru asta propune vreo măsură hotărâtoare, cum ar fi desființarea zemstvelor? Nu, nici vorbă de așa ceva. Criticînd cu vehemență politica evazivă doar de dragul unei vorbe de duh, Witte nu propune nici el nimic în afară de această politică, și nici nu poate să propună fără să-și iasă din pielea lui de ministru al unui guvern absolutist. El îndrugă niște vorbe, cu totul lipsite de importanță, despre „o a treia cale“: fără dominația birocrăției și fără administrare locală, și cu o reformă administrativă „care să organizeze în mod just“ „participarea elementelor sociale la activitatea instituțiilor guvernamentale“. Nu e greu să spui o asemenea absurditate, numai că acum — după atîtea experiențe cu tot felul de „persoane competente“ — această născocire nu va mai înșela pe nimeni: e prea evident că, atîta timp cît *lipsește o constituție*, orice „participare a elementelor sociale“ ar fi o ficțiune, o subordonare a societății (sau a cutăror sau cutăror „chetați“ din partea societății) față de birocrăție. Criticînd o măsură izolată a ministerului afacerilor interne — introducerea zemstvelor în regiunile periferice —, Witte nu ne poate oferi absolut nimic nou în problema generală ridicată chiar de el și nu face decît să reia vechile metode cu jumătățile de măsuri, cu pseudoconcesiile, cu tactica de a promite marea cu sarea și de a nu face nimic din tot ce ai promis. Nu se poate îndeajuns sublinia cît de mult se identifică Witte cu Goremîkin în problema generală a „orientării politicii interne“, astfel că discuția dintre ei nu este altceva decît o controversă în familie, o gîlceavă internă în cadrul aceleiași bande. Pe de o parte, Witte se grăbește să declare că „eu n-am propus și nu propun desființarea zemstvelor, și nici o dărîmăre a ordinii existente... eu nu cred că în condițiile actuale poate fi vorba de desființarea lor (a zemstvelor existente)“. Witte, „la rîndul său, e de părere că, o dată cu crearea unei puteri guvernamentale locale trainice, zemstvele vor putea inspira mai multă încredere“ ș.a.m.d. Creînd un puternic aparat birocratic cu scopul de a-l contrapune administrării locale (adică reducînd la

neputință administrarea locală), ea va putea să inspire mai multă „încredere“. Aceeași veche poveste! D-l Witte se teme numai de „instituțiile în care sînt reprezentate toate stările sociale“; el „nu s-a gîndit cîtuși de puțin și n-a considerat că activitatea a tot felul de corporații și asociații, de uniuni pe stări sociale sau pe profesii ar prezenta vreun pericol pentru absolutism“. De pildă, în ce privește „obștile sătești“, pentru d-l Witte nu există nici o îndoială că, datorită „stării lor de înapoiere“, nu prezintă nici un pericol pentru absolutism. „Precumpănirea relațiilor agrare și a intereselor legate de ele imprimă populației sătești particularități spirituale, care o fac să fie indiferentă față de tot ce iese din cadrul politicii proprii lor ogrăzi. . . La diferite adunări, țaranul nostru se ocupă de felul cum sînt așezate impozitele, . . . cum sînt repartizate loturile de pămînt etc. În afară de asta, el este analfabet sau semi-analfabet, și, în acest caz, *de ce politică mai poate fi vorba aici?*“. Precum vedeți, d-l Witte este cît se poate de lucid. Despre uniunile pe stări sociale el spune că, în ce privește pericolul pe care-l prezintă pentru puterea centrală, „o importanță esențială prezintă faptul că ele nu sînt unite prin interese comune. Profitînd de această lipsă de unitate, guvernul poate oricînd să găsească, împotriva revendicărilor politice ale unei stări sociale, sprijin și contrapondere la celelalte“. Și „programul“ lui Witte — „o participare just organizată a elementelor sociale la activitatea instituțiilor guvernamentale“ — nu reprezintă altceva decît una din nesfîrșitele încercări ale statului polițist de „a dezbină“ populația.

Pe de altă parte, și d-l Goremîkin, cu care d-l Witte polemizează cu atîta înverșunare, duce și el aceeași sistematică politică de dezbinare și împilare. El încearcă (în memoriul la care îi răspunde Witte) să demonstreze că e necesară crearea de noi posturi de funcționari pentru supravegherea zemstvelor; se pronunță pînă și împotriva aprobării unor simple congrese locale ale militanților zemstvelor; este cu trup și suflet pentru legea din 1890, care reprezintă un pas înainte spre desființarea zemstvelor; se teme ca zemstvele să nu includă în programele lucrărilor de evaluare „probleme tendențioase“ și se teme de statistica zemstvelor în general; susține că școala primară trebuie să fie scoasă

din mîna zemstvelor și trecută pe seama instituțiilor guvernamentale; încearcă să demonstreze că zemstvele nu sînt în stare să organizeze aprovizionarea (militanții zemstvelor, vedeți dv., își fac „o idee exagerată despre proporțiile calamității și despre nevoile populației care a avut de suferit de pe urma recoltei proaste“¹⁾); el a apărut regulamentul cu privire la limitarea plafonului de impuneri făcute de zemstve, „în scopul ocrotirii proprietății funciare de creșterea excesivă a taxelor fixate de zemstve“. În felul acesta are perfectă dreptate Witte cînd spune că „întreaga politică a ministerului afacerilor interne față de zemstve nu este decît o lentă, dar continuă subminare a organelor lor, o diminuare treptată a importanței lor și o concentrare, de asemenea treptată, a funcțiilor lor în mîinile instituțiilor de stat. Se poate spune, fără nici o exagerare, că, atunci cînd «măsurile luate în ultima vreme pentru a pune ordine în diferitele ramuri ale gospodăriei și administrației zemstvelor» — măsuri indicate în acest memoriu (al lui Goremîkin) — vor fi duse la bun sfîrșit, nu vom avea în realitate nici un fel de administrație locală, din zemstve nu vor mai rămîne decît ideea și învelișul exterior, fără nici un conținut concret“. Politica lui Goremîkin (și, mai mult încă, aceea a lui Sipeaghin), precum și aceea a lui Witte duc, prin urmare, la unul și același rezultat, și toată această competiție în problema zemstvelor și a constituționalismului nu este, repetăm, decît o simplă ceartă în familie. Cei ce se iubesc se tachinează. Acesta este bilanțul „luptei“ dintre d-nii Witte și Goremîkin. Cît privește concluziile noastre în problema generală a absolutismului și a zemstvelor, socotim că e mai potrivit ca ele să fie încadrate în analiza pe care o vom face prefeței d-lui R.N.S.*

V

Prefața d-lui R.N.S. conține multe lucruri interesante. În cuprinsul ei sînt atinse cele mai vaste probleme: transformarea politică a Rusiei, diferitele moduri de înfăptuire

* Cu acest pseudonim semna d-l Struve. (Nota autorului la ediția din 1907. — *Nota red.*)

a acestei transformări, însemnătatea diverselor forțe care duc la transformare. Pe de altă parte, d-l R.N.S., care, pe cât se vede, se află în strînse legături cu cercurile liberale în general, și cu cercurile liberale din zemstve în special, aduce, fără îndoială, ceva nou în corul literaturii noastre „ilegale“. De aceea, atît pentru lămurirea problemei principiale a semnificației politice a zemstvelor cît și pentru cunoașterea tendințelor și . . . nu spun: a orientării, ci a stării de spirit din cercurile apropiate de liberali — este cît se poate de indicat să ne oprim ceva mai pe larg asupra acestei prefete, să vedem dacă acest element nou este pozitiv sau negativ, în ce măsură este pozitiv, în ce măsură este negativ și în ce constă caracterul său negativ.

Principală particularitate a concepțiilor d-lui R.N.S. constă în următoarele. După cum se vede din numeroasele pasaje din articolul lui citate de noi mai jos, el este pentru o dezvoltare pașnică, treptată, strict legală. Pe de altă parte, el se pronunță cu hotărîre împotriva absolutismului și dorește din tot sufletul libertatea politică. Dar absolutismul tocmai de aceea este absolutism, pentru că interzice și înăbușă *orice* tendințe de „dezvoltare“ spre libertate. Întregul articol al d-lui R.N.S. este pătruns de această contradicție, ceea ce face ca raționamentele lui să fie extrem de inconsecvente, șubrede, nesigure. Despre o împăcare a constituționalismului cu grija pentru o dezvoltare strict legală a Rusiei absolutiste se poate vorbi numai dacă se presupune sau, cel puțin, se admite că guvernul absolutist își va da *singur* seama, va obosi, va ceda etc. Și d-lui R.N.S., într-adevăr, i se întîmplă ca, de la înălțimea indignării sale civice, să alunece pînă la acest punct de vedere vulgar, specific celui mai nedezvoltat liberalism. Iată un exemplu. D-l R.N.S. spune despre sine: „ . . . noi, care vedem în lupta pentru libertatea politică a contemporanilor conștienți din Rusia jurămîntul lor hanibalian, care e tot atît de sfînt cum a fost odinioară, pentru oamenii din deceniul al 5-lea, lupta pentru eliberarea țăranilor . . . “ și încă: „ . . . oricît de greu ne este nouă, celor care am depus «jurămîntul hanibalian» de luptă împotriva absolutismului “ etc. Bine spus, și în cuvinte impresionante! Aceste cuvinte impresionante ar fi înfrumusețat întreg articolul, dacă el

ar fi fost pătruns de același spirit de luptă neșovăitoare, intransigentă („jurământul hanibalian“!). Aceste cuvinte impresionante — tocmai pentru că sînt atît de impresionante — vor produce o disonanță, dacă alături de ele va apare o notă de împăciuire și liniștire artificială, o încercare de a promova, fie chiar și cu prețul a tot felul de artificii, concepția dezvoltării pașnice, strict legale. Or, la d-l R.N.S. o asemenea notă și asemenea încercări apar, din păcate, destul de des. El consacră, de pildă, nu mai puțin de o pagină și jumătate unei meticuloase „fundamentări“ a ideii că „politica de stat din timpul domniei lui Nicolaie al II-lea merită o condamnare *și mai* (subliniat de noi) aspră din punct de vedere moral și politic decît modul ridicol cum au fost revizuite, în timpul lui Alexandru al III-lea, reformele lui Alexandru al II-lea“. Dar de ce o condamnare *mai* aspră? Fiindcă Alexandru al III-lea, vedeți dv., a luptat împotriva revoluției, în timp ce Nicolaie al II-lea luptă împotriva „năzuințelor legale ale societății ruse“; primul s-a războit cu forțele sociale conștiente din punct de vedere politic, iar celălalt se războiește „cu niște forțe sociale cu totul pașnice și care, uneori, acționează chiar fără a fi călăuzite de o idee politică clară“ („care nici nu-și dau prea bine seama că activitatea lor culturală conștientă duce la subminarea ordinii de stat“). De fapt, această afirmație este într-o foarte mare măsură inexactă — lucru despre care vom vorbi mai jos. Dar și în afară de asta, nu putem să nu semnalăm unele ciudățenii în înseși raționamentele autorului. El condamnă absolutismul, iar dintre cei doi autocrați condamnă *mai mult* pe unul, și nu pentru caracterul politicii sale, care a rămas aceeași ca și înainte, ci pentru că în fața acestuia nu există (pasămite) „zurbagii“ care să provoace, „cum e și firec“, din partea lui o ripostă vehementă, deci nu există nici un motiv de persecuție. Nu transpiră oare, din însăși folosirea unui asemenea argument, o vădită concesie preasmeritei afirmații că tătucului-țar n-are de ce să-i fie teamă să convoace pe oamenii care îi sînt pe plac, fiindcă toți acești oameni care îi sînt pe plac nici nu s-au gîndit vreodată la ceva care să iasă din cadrul năzuințelor pașnice și al strictei legalități? Nu ne miră să constatăm o asemenea „desfășurare a gîn-

durilor“ (sau o asemenea desfășurare a minciunii) la d-l Witte, care scrie în memoriul său: „S-ar părea că, acolo unde nu există nici partide politice, nici revoluții și unde nimeni nu contestă drepturile puterii supreme, administrația nu poate fi opusă poporului sau societății. . .“* etc. Nu ne miră să găsim un asemenea raționament la d-l Cicerin, care în memoriul prezentat după 1 martie 1881 contelui Miliutin declara că „puterea de stat trebuie, mai întâi de toate, să-și arate energia, să dovedească că nu și-a plecat steagul în fața amenințării“, că „ordinea monarhică este compatibilă cu instituțiile libere numai atunci când ele sînt rodul dezvoltării pașnice, al inițiativei pașnice a însăși puterii supreme“, și opina pentru crearea unei puteri „viguroase și liberale“, care să acționeze cu ajutorul unui „organ legislativ întărit și reînnoit de elementul ales“**. Din partea unuia ca d-l Cicerin ar fi cît se poate de firesc să considere că merită să fie condamnată mai mult politica lui Nicolaie al II-lea, pentru că în timpul domniei lui dezvoltarea pașnică și inițiativa desfășurată în liniște de însăși puterea supremă ar putea să ducă la crearea unor instituții libere. Dar este oare firesc, este oare nimerit un asemenea raționament din partea unui om care a depus jurămint de luptă hanibalian?

Nici din punctul de vedere al faptelor n-are dreptate d-l R.N.S. „Acum — spune el, comparînd domnia actuală cu cea precedentă — . . . nimeni nu se gîndește în mod serios la o răsturnare violentă de felul aceleia pe care și-o imaginau militanții organizației «Narodnaia volea»“. Parlez pour vous, monsieur! Vorbiți numai pentru dv.! Noi însă știm perfect de bine că în timpul actualei domnii mișcarea revoluționară din Rusia nu numai că n-a pierit și n-a slăbit în comparație cu perioada de domnie a țarului precedent, dar, dimpotrivă, a reînviat și a devenit mult mai puternică. Și ce fel de mișcare „revoluționară“ ar mai

* Pag. 205. „Un asemenea raționament nu este nici măcar inteligent“, remarcă d-l R.N.S. într-o notă la acest pasaj. Și are perfectă dreptate. Dar sus-menționatele raționamente ale d-lui R.N.S. de la pag. XI—XII ale prefeței lui nu sînt și ele croite tot pe același calapod?

** „Memorial“ lui Witte, pag. 122—123. „Constituția contelui Loris-Melikov“, pag. 24.

fi și asta, dacă nici unul dintre participanți nu s-ar gândi în mod serios la o răsturnare violentă? Ni se va obiecta, poate, că în rîndurile citate de noi d-l R.N.S. nu are în vedere o răsturnare violentă în general, ci una specific „narodovolistă“, adică o răsturnare care să fie în același timp politică și socială, care să nu ducă doar la doborîrea absolutismului, ci și la cucerirea puterii. O asemenea obiecție ar fi lipsită de sens, deoarece, în primul rînd, pentru absolutismul considerat ca atare (adică pentru guvernul absolutist, și nu pentru „burghezie“ sau pentru „societate“) important nu este, în nici un caz, *de ce* vor să-l răstoarne, ci că vor să-l răstoarne. Iar în al doilea rînd, și militanții organizației „Narodnaia volea“, încă de la începutul domniei lui Alexandru al III-lea, „au oferit“ guvernului tocmai alternativa pe care o pune social-democrația în fața lui Nicolaie al II-lea: sau luptă revoluționară, sau renunțarea la absolutism. (Vezi scrisoarea din 10 martie 1881 a Comitetului executiv al organizației „Narodnaia volea“, adresată lui Alexandru al III-lea, în care erau puse două condiții: 1) amnistie generală pentru toate delictele politice și 2) convocarea reprezentanților întregului popor rus, aleși pe bază de vot universal și în condiții de libertate a presei, a cuvîntului și a întrunirilor). Dar d-l R.N.S. știe și dînsul foarte bine că mulți oameni, nu numai dintre intelectuali, dar și din rîndurile clasei muncitoare „se gîndesc serios“ la o răsturnare violentă; aruncați-vă ochii pe pag. XXXIX și urm. din articolul lui, unde se vorbește despre „social-democrația revoluționară“, căreia îi sînt asigurate atît „baza de masă cît și forțele intelectuale“ și care pășește la „luptă politică hotărîtă“, la „lupta sîngeroasă desfășurată de Rusia revoluționară împotriva regimului absolutist-birocratic“ (XLI). Nu încape, astfel, nici o îndoială că „vorbele leale“ ale d-lui R.N.S. nu reprezintă decît un procedeu special, o încercare de a influența guvernul (sau „opinia publică“), încredințîndu-l de modestia sa (sau a altora).

De altfel, d-l R.N.S. consideră că noțiunii de luptă i se poate da o interpretare foarte largă. „Desființarea zemstvelor — scrie el — va da un mare atu propagandei revoluționare — facem această afirmație cu toată obiectivitatea

(sic!), fără nici un sentiment de repulsie față de ceea ce se numește de obicei activitate revoluționară, dar și fără să ne lăsăm încântați și captivați tocmai de această formă (sic!) de luptă pentru progresul politic și social“. Această tiradă este cât se poate de semnificativă. Îndărătul acestei formulări cvasisavante, care face în mod cu totul inoportun paradă de „obiectivitate“ (din moment ce însuși autorul pune chestiunea preferinței lui pentru o formă sau alta de activitate sau de luptă, a vorbi despre obiectivitatea atitudinii sale este același lucru cu a spune că de două ori doi fac o luminare de stearină⁴⁵), găsim o argumentare veche de tot: mie puteți să-mi dați crezare, domnilor guvernanți, dacă vă sperii cu revoluția, fiindcă n-o am de loc la inimă. A invoca obiectivitatea nu înseamnă altceva decât a recurge la frunza de viță menită să acopere antipatia subiectivă față de revoluție și de activitatea revoluționară. Și d-l R.N.S. are nevoie de o asemenea acoperire tocmai pentru că această antipatie nu este cîtuși de puțin compatibilă cu jurămîntul de luptă hanibalian.

Dar, la urma urmei, nu greșim noi cînd ne referim chiar la acest Hanibal? A făcut el, într-adevăr, jurămînt că va lupta împotriva romanilor, sau numai că va lupta pentru propășirea Cartaginei, propășire care, bineînțeles, ar fi însemnat, în ultimă instanță, un prejudiciu pentru Roma? Nu se poate da cuvîntului „luptă“ o interpretare care să nu fie atît de „îngustă“? D-l R.N.S. crede că se poate. Lupta împotriva absolutismului — după cum rezultă din confruntarea jurămîntului hanibalian cu textul tiradei citate — se manifestă în diferite „forme“: una din ele este lupta revoluționară, ilegală, iar cealaltă este, în genere, „lupta pentru progresul politic și social“, adică, cu alte cuvinte, activitatea pașnică, legală, de răspîndire a culturii în cadrul îngăduit de absolutism. Nu ne îndoim cîtuși de puțin că și sub absolutism este posibilă o activitate legală care să înlesnească progresul Rusiei: în unele cazuri să înlesnească desfășurarea destul de rapidă a progresului tehnic, în anumite cazuri, și într-o măsură foarte neînsemnată, desfășurarea progresului social, iar în cazuri cu totul excepționale și în proporții cu totul minuscule — pe aceea a progresului politic. Se poate discuta cît de însemnat este acest progres

minuscul și în ce măsură este el posibil, în ce măsură cazurile izolate ale acestui progres sînt în stare să paralizeze vasta acțiune de pervertire politică a populației, pe care o desfășoară pretutindeni și în permanență absolutismul. Dar a include, fie și în mod indirect, activitatea legală pașnică în noțiunea de luptă împotriva absolutismului înseamnă a contribui la o asemenea pervertire, înseamnă a face să slăbească, la rusul de rînd, conștiința răspunderii sale ca cetățean pentru *tot* ce face guvernul, conștiință care și așa este extrem de slabă.

Din păcate, printre publiciștii din presa ilegală, d-l R.N.S. nu este singurul care încearcă să ștergă deosebirea dintre lupta revoluționară și activitatea pașnică de culturalizare. El are un precursor în d-l R.M., autorul articolului „Realitatea noastră“, apărut în faimosul „Supliment special al ziarului «Rabocœia Misl»“⁴⁶ (septembrie 1899). Combătînd pe social-democrații revoluționari, el scria: „Se știe doar că și lupta pentru administrarea obștească de zemstvă și orășenească, pentru școală obștească, pentru justiție obștească, pentru ajutorarea obștească a populației înfometate etc. este îndreptată împotriva absolutismului. . . O asemenea luptă socială, care printr-o ciudată neînțelegere nu atrage atenția binevoitoare a multora dintre publiciștii revoluționari ruși, desfășoară, după cum am văzut, cercurile liberale ruse, și nu de ieri, de alaltăieri. . . Acum se pune problema în ce mod vor putea aceste pături sociale diferite. . . să desfășoare cu cît mai mult succes o asemenea luptă împotriva absolutismului. . . Iar principala problemă care ne preocupă pe noi este modul cum trebuie să desfășoare această luptă socială împotriva absolutismului muncitorii noștri, a căror mișcare este considerată de revoluționarii noștri drept cel mai bun mijloc de răsturnare a absolutismului“ (pag. 8—9). Precum vedeți, d-l R.M. nici nu consideră necesar să-și ascundă antipatia față de revoluționari; el declară din capul locului că a face opoziție legală și a desfășura o activitate pașnică înseamnă a lupta împotriva absolutismului, și socoate chiar că principala problemă este aceea a modului cum trebuie să desfășoare muncitorii „*această*“ luptă. D-l R.N.S. este departe de a fi atît de primitiv și atît de sincer, dar afinitatea dintre tendințele politice

ale liberalului nostru și ale marelui admirator al mișcării pur muncitorești este destul de evidentă*.

Cît despre „obiectivitate“, trebuie să spunem că uneori d-l R.N.S. face pur și simplu abstracție de ea. Dînsul rămîne „obiectiv“ atunci cînd vorbește despre mișcarea muncitorească, despre creșterea ei organică, despre apropiata luptă inevitabilă dintre social-democrația revoluționară și absolutism, și cînd vrea să arate că organizarea liberalilor într-un partid ilegal va fi rezultatul inevitabil al desființării zemstvelor. Toate acestea sînt expuse cu multă pricepere și luciditate, cu atîta luciditate, încît putem să ne bucurăm că cercurile liberale ajung tot mai mult la o justă înțelegere a mișcării muncitorești din Rusia. Dar cînd se apucă să vorbească nu despre lupta împotriva dușmanului, ci despre eventuala „resemnare“ a acestuia, d-l R.N.S. își pierde numaidecît „obiectivitatea“ și începe să-și exprime sentimentele sale proprii, ba trece chiar de la modul indicativ la cel imperativ.

„Numai în cazul cînd printre puternicii zilei se vor găsi oameni care să aibă curajul să se resemneze în fața istoriei și să silească autocrația să se resemneze în fața ei, lucrurile nu vor ajunge pînă la lupta finală, sîngeroasă a Rusiei revoluționare împotriva regimului absolutist-birocrațic... Nu începe îndoială că în pătura superioară a birocrației sînt oameni care nu simpatizează cu politica reacționară... Acești oameni, singurii care vin în contact cu tronul, nu îndrăznesc niciodată să-și afirme în mod răspicat convingerile... Dar poate că uriașa umbră a inevitabilei răfuiei istorice, umbra mărețelor evenimente, va provoca unele șovăieli în rîndurile guvernanților și va face să se năruie la timp regimul de fier al politicii reacționare. Pentru asta nu e nevoie acum de prea multe... Poate că el (guvernul) nu-și va da prea tîrziu seama de pericolul fatal pe care-l prezintă ocrotirea prin toate mijloacele a regimului absolutist. Poate că, înainte de a se ciocni cu revoluția, va obosi singur luptînd împotriva dezvoltării firești, istoricește necesare, a libertății și va începe să dea semne de șovăială în politica sa

---

* „Organizațiile economice ale muncitorilor — spune d-l R.N.S. într-un alt pasaj — vor constitui o școală de educare politică reală a maselor muncitorești“. Noi l-am sfătui pe autor să folosească cu ceva mai multă precauție cuvîntul „reală“, care a fost utilizat pînă la banalizare de către cavalerii oportunismului. Nu se poate contesta că, în anumite condiții, și organizațiile economice ale muncitorilor pot contribui într-o măsură însemnată la educarea lor politică (după cum nu se poate contesta că în alte condiții ele pot contribui întrucîtva și la pervertirea lor politică). Dar o educare politică reală a maselor muncitorești poate fi făcută numai prin participarea lor, sub toate formele, la mișcarea revoluționară, inclusiv la luptele deschise de stradă și la războiul civil împotriva apărătorilor sclaviei politice și economice.

« intransigentă ». Încetînd să mai fie consecvent în lupta împotriva libertății, el va fi nevoit să-i deschidă tot mai larg porțile. Poate . . . dar nu numai poate, ci *așa va fi!*“ (Subliniat de autor.)

Amin! Atît ne mai rămîne să adăugăm la acest bine intenționat și înălțător monolog. Hanibalul nostru face progrese atît de rapide, încît apare de pe acum în fața noastră într-o a treia ipostază: prima era aceea a luptei împotriva absolutismului, a doua era răspîndirea culturii, iar a treia o constituie apelurile la resemnare, adresate dușmanului, și încercările de a-l speria cu „umbră“. Ce grozăvie! Noi sîntem întru totul de acord cu onorabilul domn R.N.S. cînd spune că bigoții guvernului rus se vor speria de „umbre“ mai mult decît de orice. Și chiar cu puțin înainte de această invocare a umbrelor, autorul nostru, atrăgîndu-ne atenția asupra creșterii forțelor revoluționare și asupra apropiatei explozii revoluționare, ne spunea emoționat: „Cu profundă mîhnire prevedem îngrozitoarele jertfe de oameni și de forțe culturale — ca o ispășire a acestei smintite politici agresiv-conservatoare, care e lipsită de orice sens politic și n-are nici umbră de justificare morală“. Ce mlaștină de doctrinarism și de dulcegărie ne dezvăluie acest final de reflecții pe tema exploziei revoluționare! Autorul nu-și dă cîtuși de puțin seama ce importantă faptă istorică ar săvîrși poporul rus dacă ar da măcar o singură lecție usturătoare guvernului. Și în loc ca, vorbind de „îngrozitoarele jertfe“ pe care poporul le-a adus și continuă să le aducă absolutismului, să treziți ura și revolta, să insuflați hotărîrea și pasiunea de luptă, în loc de toate astea dv. vorbiți de *viitoare* jertfe, pentru a speria astfel poporul și a-l abate de la luptă. Eh, domnilor! Mai bine să nu vorbiți de loc de „explozie revoluționară“, decît să stricați aceste reflecții cu un asemenea final. Or, se vede treaba, dv. nu vreți să *înfăptuiți* „evenimente mărețe“, ci numai să vorbiți de „umbră mărețelor evenimente“, dar și asta numai cu „persoane care vin în contact cu tronul“.

Discuțiile de acest fel, cu umbre și despre umbre, umplu, precum se știe, și coloanele presei noastre legale. Și pentru a conferi acestor umbre o aparență de realitate, oamenii au luat obiceiul să se refere, spre exemplificare, la „marile

reforme“ și să le cînte un aleluia îmbîcsit de minciuni convenționale. Unui publicist ale cărui scrieri sînt supuse rigorilor cenzurii nu poți să nu-i ierți uneori asemenea minciuni, fiindcă altfel nu-și poate exprima năzuințele sale spre transformări politice. Dar scrierea d-lui R.N.S. n-a avut de-a face cu cenzura. „Marile reforme — scrie el — n-au fost concepute pentru un și mai mare triumf al birocrației“. Observați numai cît de evazivă este această frază apologetică. *De cine* „concepute“? De Herțen, Cernîșevski, Unkovski și de cei ce i-au urmat? Dar acești oameni au cerut incomparabil mai mult decît au înfăptuit „reformele“, și pentru revendicările formulate de ei au fost supuși la persecuții de către guvernul care înfăptuia „marile“ reforme. — De guvern și de cei care, înălțînd osanale, îl urmau orbește, stropșindu-se la „zurbagii“? Dar guvernul a făcut tot ce era posibil și imposibil pentru a ceda cît mai puțin, pentru a ciunti revendicările democratice și a le ciunti *tocmai* pentru „un și mai mare triumf al birocrației“. D-l R.N.S. cunoaște perfect de bine toate aceste fapte istorice, și el încearcă să le pună în umbră tocmai pentru că răstoarnă întreaga lui teorie placidă pe tema unei eventuale „resemnări“ a autocratului. În politică nu e loc pentru resemnare, și numai o simplitate fără margini (o simplitate pe cît de sfîntă pe atît de perfidă) poate lua drept resemnare străvechea metodă polițistă: divide et impera, dezbină și stăpînește, cedează ceea ce este lipsit de importanță, pentru a păstra esențialul, dă cu stînga și ia cu dreapta. „... Guvernul lui Alexandru al II-lea, proiectînd și înfăptuînd «marile reforme», nu și-a pus totodată ca un scop conștient — să taie cu orice preț poporului rus orice cale legală spre libertatea politică, nu a cumpănit din acest punct de vedere fiecare măsură întreprinsă de el, fiecare articol de lege“. *Nu e adevărat*. Guvernul lui Alexandru al II-lea, atunci cînd „a proiectat“ reformele și cînd le-a înfăptuit, și-a fixat de la bun început un scop cu totul conștient: să nu cedeze în fața cererii, care fusese chiar atunci formulată, de a acorda libertate politică. De la început și pînă la sfîrșit el a tăiat orice cale legală spre libertate, deoarece a răspuns prin represiuni pînă și la simple cereri, deoarece nu a îngăduit niciodată măcar să se vorbească

în mod liber despre libertate. Pentru a spulbera osanalele d-lui R.N.S., e de ajuns să ne referim la faptele citate de noi mai sus și care sînt expuse de Witte în „Memoriul“ său. Referindu-se la persoanele din care era alcătuit guvernul lui Alexandru al II-lea, însuși Witte se exprimă, de pildă, în felul următor: „Trebuie relevat că eminentii oameni de stat din deceniul al 7-lea, ale căror glorioase nume vor rămîne în amintirea posterității recunoscătoare, au săvîrșit, la vremea lor, atîtea fapte mari cîte nu cred să fi săvîrșit urmașii lor, și au muncit pentru înnoirea orînduirii noastre de stat și sociale din sinceră convingere, cu un devotament plin de abnegație față de suveranul lor, și nu împotriva năzuințelor lui“ („Memoriul“, pag. 67). Ce-i drept e drept: din sinceră convingere, cu un devotament plin de abnegație față de suveranul din fruntea bandei de polițiști. . .

După cele arătate pînă aici, nu trebuie să ne mai mire că d-l R.N.S. acordă atît de puțină atenție problemei, extrem de importante, a rolului zemstvelor în lupta pentru libertate politică. În afară de obișnuitele referiri la activitatea „practică“ și „culturală“ a zemstvelor, el menționează, în treacăt, „importanța lor politică educativă“, spunînd că „zemstvele au o importanță politică“, că ele, cum limpede vede d-l Witte, „sînt periculoase (pentru ordinea existentă) numai datorită tendințelor istorice de dezvoltare — ca germene al constituției“. Și, ca o încheiere la aceste observații aruncate parcă la întîmplare, el face o declarație extravagantă îndreptată împotriva revoluționarilor: „Noi apreciem lucrarea d-lui Witte nu numai pentru adevărul ei despre absolutism, dar și ca pe un prețios certificat politic eliberat zemstvelor chiar de către birocrăție. Acest certificat servește drept excelent răspuns tuturor aceluia care, din lipsă de pregătire politică sau din pasiune pentru frazeologia revoluționară (sic!), n-au vrut și nu vor să vadă marea importanță politică pe care o au zemstvele rusești și activitatea lor culturală legală“. Dar cine a dat dovadă de lipsă de pregătire politică sau de pasiune pentru frazeologie? Unde și cînd? Cu cine nu este de acord d-l R.N.S. și din ce cauză? La aceste întrebări autorul nu ne dă nici un răspuns, iar extravaganta la care se dedă el nu dovedește altceva decît antipatia sa față de revoluționari, care ne este cunoscută și

din alte pasaje ale articolului. Nu lămurește cît de cît chestiunea nici această notă și mai ciudată: „Prin aceste cuvinte nu vrem (?!) cîtuși de puțin să jignim pe militanții revoluționari, a căror bărbăție morală în lupta împotriva samavolniciei nu putem să n-o apreciem“. Dar pentru ce face el această declarație? Ce rost are ea? Ce legătură are curajul moral cu nepricepera de a aprecia zemstvele? D-l R.N.S. și-a îndreptat greșeala, nimerind, pe drept cuvînt, din lac în puț: mai întîi „a jignit“ pe revoluționari prin acuzația neîntemeiată și „anonimă“ (adică fără să se știe împotriva cui e îndreptată) de ignoranță și frazeologie, iar acum îi „jignește“ și prin presupunerea că ei pot fi siliți să înghită hapul acuzației de ignoranță, dacă acesta este îndulcit cu o recunoaștere a curajului lor moral. Ca o încununare a lipsei de claritate, d-l R.N.S. se contrazice singur, declarînd — parcă într-un glas cu cei stăpîniți de „pasiune pentru frazeologie revoluționară“ — că „zemstvele rusești de astăzi... nu reprezintă o mărime politică care prin forța ei nemijlocită să poată impune cuiva, să poată intimida pe cineva... Ele abia sînt în stare să-și apere poziția lor modestă“... „Asemenea instituții (cum sînt zemstvele)... pot periclita prin ele însele această orînduire (absolutistă) numai într-un viitor îndepărtat și numai în strînsă dependență de întreaga dezvoltare culturală a țării“.

VI

Să încercăm, așadar, să lămurim această problemă, în a cărei dezbateră d-l R.N.S. se dovedește atît de irascibil și de superficial. Din faptele citate de noi mai sus reiese că „importanța politică“ a zemstvelor, adică importanța lor ca factor în lupta pentru libertate politică, constă mai cu seamă în următoarele. În primul rînd, această organizație de reprezentanți ai claselor noastre avute (și în special ai nobilimii funciare) opune în mod permanent birocrăției niște instituții alese, provoacă mereu conflicte între ele, demască la fiecare pas caracterul reacționar al funcționării țariste, lipsită de simț de răspundere, întreține starea de nemulțumire și alimentează opoziția îndreptată împotriva

guvernului absolutist *. În al doilea rînd, zemstvele, înghe-suite ca o a cincea roată la căruța birocrăției, caută să-și consolideze situația, să-și sporească importanța, năzuiesc — și chiar, după expresia lui Witte, „pășesc în mod inconștient“ — spre constituție, formulînd cereri în acest sens. De aceea ele se dovedesc a fi un prost aliat al guvernului în lupta lui împotriva revoluționarilor, păstrează o neutralitate amicală față de revoluționari și le aduc un serviciu, fie și indirect, dar neîndoielnic, făcînd ca guvernul să șovăie în momentele critice, cînd vrea să ia măsuri represive. Se înțelege că nu poate fi considerată drept un factor „important“ sau, în general, cît de cît independent al luptei politice o instituție care pînă acum n-a fost în stare, în cel mai bun caz, decît să formuleze cereri liberale și să se mențină într-o neutralitate amicală, dar nu se poate tăgădui zemstvelor rolul lor de factor *auxiliar*. În acest sens sîntem gata chiar, dacă vreți, să admitem că ele sînt o părticică de constituție. Va să zică — va spune, poate, cititorul — sînteți de acord cu d-l R.N.S., care nici nu susține ceva mai mult. Ba nicidecum. Tocmai de aici începe divergența noastră de păreri.

Zemstvele sînt o părticică de constituție. Să zicem că e așa. Dar ele sînt tocmai o părticică care a servit drept *momeală* pentru îndepărtarea „societății“ ruse de ideea constituției. Ele nu reprezintă altceva decît o poziție, relativ prea puțin însemnată, pe care absolutismul a cedat-o democrației în continuă creștere, cu scopul de a păstra pentru sine pozițiile principale, de a diviza și dezbină pe cei ce cereau transformări politice. Am văzut cum s-a reușit, în deceniul al 7-lea și în anii 1880—1881, să se ajungă la această dezbinare pe baza „încederii“ în zemstve („germene al constituției“). Problema atitudinii zemstvelor față de libertatea politică reprezintă un caz particular al problemei generale a raportului dintre reforme și revoluție. Și din acest caz particular noi putem vedea întreaga îngustime și absurditate a teoriei bernsteiniene⁴⁷, astăzi la modă, care înlocuiește lupta revoluționară printr-o luptă pentru reforme,

* O expunere extrem de amănunțită asupra acestei laturi a problemei este dată în broșura lui P. B. Akselrod: „Situația istorică a democrației liberale și a democrației socialiste în Rusia și raporturile dintre ele“ (Geneva, 1898), în special pag. 5, 8, 11—12, 17—19.

care declară (bunăoară, prin gura d-lui Berdeacv) că „principiul progresului este: cu cât este mai bine, cu atât mai bine“. Acest principiu, în forma lui generală, e tot atât de greșit ca și contrarul lui — cu cât este mai rău, cu atât mai bine. Revoluționarii, bineînțeles, nu vor renunța niciodată la lupta pentru reforme, la cucerirea unei poziții inamice, fie ea cât de neînsemnată și de izolată, *dacă* această poziție face să se întreprindă asaltul lor și asigură victoria totală. Dar, în același timp, ei nu vor uita niciodată că există cazuri când însuși inamicul cedează anumite poziții pentru a dez-bina pe atacanți și a putea astfel să-i zdrobească mai lesne. Ei nu vor uita niciodată că numai dacă nu vor pierde niciodată din vedere „scopul final“, dacă vor aprecia fiecare pas al „mișcării“ și fiecare reformă izolată din punctul de vedere al luptei revoluționare generale, numai atunci vor putea să asigure mișcarea împotriva unor pași greșiți și a unor greșeli rușinoase.

Și iată că tocmai această latură a problemei — însemnătatea zemstvelor ca instrument *de întărire* a absolutismului prin jumătăți de concesi, ca instrument de atragere spre absolutism a unei anumite părți din cercurile liberale — n-a înțeles-o de loc d-l R.N.S. El a preferat să inventeze o schemă doctrinară în care zemstvele și constituția sînt direct legate între ele potrivit „formulei“: cu cât este mai bine, cu atât mai bine. „Dacă în Rusia — spune el adresîndu-se lui Witte — veți desființa mai întîi zemstvele, iar după aceea veți lărgi drepturile individului, vă veți lipsi de cel mai bun prilej de a da țării o constituție moderată, istoricește formată pe bază de administrare locală cu un pronunțat caracter de castă. Veți face, în orice caz, un foarte prost serviciu conservatismului“. Armonioasă și frumoasă concepție! O administrare locală cu un pronunțat caracter de castă — un înțelept conservator care e în contact cu tronul, — o constituție moderată. Păcat numai că în realitate înțelepții conservatori au avut nu o dată, mulțumită zemstvelor, „cea mai bună ocazie“ de a nu „da“ țării o constituție.

Această pașnică „concepție“ a d-lui R.N.S. s-a manifestat și în formularea lozincii cu care își încheie el articolul și care este tipărită — întocmai ca o lozincă — într-un rînd special și cu caractere grase: „Drepturi și zemstve investite

cu puteri în întreaga Rusie!“ Trebuie să recunoaştem deschis că aici e vorba de aceeaşi concesie nedemnă făcută prejudecăţilor politice ale masei largi a liberalilor ruşi pe care o constatăm la „Raboceiaia Mîsl“, care caută să încurajeze prejudecăţile politice ale maselor largi de muncitori. E de datoria noastră să ne ridicăm împotriva acestei atitudini, atît în primul caz, cît şi în al doilea. Este o prejudecată să se creadă că guvernul lui Alexandru al II-lea n-a tăiat calea legală spre libertate, că existenţa zemstvelor ar constitui cea mai bună ocazie de a da ţării o constituţie moderată, că lozinca: „drepturi şi zemstve investite cu puteri“ ar putea servi drept steag — nu zic al mişcării revoluţionare, dar nici măcar al mişcării pentru constituţie. Acesta nu este un steag cu ajutorul căruia să poţi deosebi pe duşmani de aliaţi, un steag în stare să îndrume mişcarea şi s-o conducă, ci doar o cîrpă care nu ar face decît să înlesnească strecurarea în mişcare a elementelor celor mai nesigure, să uşureze încă o dată încercarea guvernului de a scăpa dintr-o situaţie prin promisiuni solemne şi jumătăţi de reforme. Da, nu trebuie să fii profet pentru a prezice că, atunci cînd mişcarea noastră revoluţionară va ajunge la apogeul ei, frămîntările liberale din sînul societăţii se vor înzeci, în guvern îşi vor face apariţia noi Loris-Melikovi şi Ignatievi, care vor înscrie pe steagul lor „drepturi şi zemstve investite cu puteri“. Aceasta, cel puţin, ar fi soluţia cea mai dezavantaioasă pentru Rusia şi cea mai avantaioasă pentru guvern. Dacă o parte, cît de cît însemnată, dintre liberali se vor încrede în acest steag şi, lăsîndu-se antrenati de el, vor ataca pe la spate pe revoluţionarii „zurbagii“, aceştia se vor putea pomeni izolaţi, iar guvernul va încerca să scape cu nişte concesii de minimă importanţă, care se vor limita la o constituţie consultativă sau aristocratic-nobiliară. Succesul sau insuccesul acestei încercări va depinde de rezultatul bătăliei decisive dintre proletariatul revoluţionar şi guvern, dar putem garanta că liberalii vor fi traşi pe sfoară. Cu ajutorul unei lozinci de felul celei formulate de d-l R.N.S. („zemstve investite cu puteri“ sau „zemşcina“ etc.), guvernul îi va momi ca pe nişte tînci, îndepărtîndu-i de revoluţionari, şi, după ce-i va îndepărta în felul acesta, îi va înşfăca de guler şi-i va bate cu vergile aşa-numitei reacţiuni. Iar noi, dom-

nilor, nu vom putea atunci să nu vă spunem: *așa vă trebuie!*

Și pentru ce, în loc să se ceară lichidarea absolutismului, se formulează drept lozincă finală un astfel de deziderat moderat și curățel? În primul rînd, de dragul unui doctrinarism filistin, care vrea să facă „un serviciu conservativismului“ și care crede că guvernul se va simți înduioșat de o asemenea moderație și „se va resemna“ în fața ei. În al doilea rînd, pentru „a uni pe liberali“. De bună seamă că lozinca „drepturi și zemstve investite cu puteri“ va uni, poate, pe *toți* liberalii, tot așa cum lozinca „o copeică la rublă“ va uni (după părerea „economistilor“) pe *toți* muncitorii. Dar nu va însemna oare o asemenea unire o pierdere, și nu un câștig? Unirea constituie un fapt pozitiv atunci cînd ridică pe cei ce se unesc la nivelul programului conștient și hotărît al celui care îi unește. Ea constituie un fapt negativ atunci cînd coboară pe cei ce unesc pînă la nivelul prejudecăților masei. Or, în rîndurile liberalilor ruși este, fără îndoială, extrem de răspîndită prejudecata că zemstvele reprezintă într-adevăr un „germen de constituție“*, care numai întîmplător, datorită uneltirilor unor potențați vremelnici, lipsiți de scrupule, este împiedicat în creșterea lui „firească“ pașnică și treptată, — că e de ajuns să se formuleze cîteva cereri, pentru ca autocratul „să se cumînțească“, — că activitatea culturală legală în general, și cea

---

* În chestiunea: la ce ne putem aștepta din partea zemstvelor — nu sînt lipsite de interes următoarele relatări făcute de prințul P. V. Dolgorukov în ziarul său „Listok“⁴⁸, care apărea în deceniul al 7-lea al secolului trecut (Burjev, op. cit., pag. 64—67): „Analizînd principiile puse la baza zemstvelor, ne lovim iarăși de aceeași idee a guvernului — care e ascunsă, dar care iese mereu la iveală — de a năuci prin mîrinimia lui; de a proclama în auzul tuturor: « uite cît de mult vă dăruiesc! », dar, în fond, de a da cît mai puțin și, dînd cît mai puțin, să caute să pună piedici, pentru ca nici ceea ce a fost dăruit să nu poată fi folosit din plin. . . În momentul de față, în condițiile absolutismului, zemstvele nu aduc și nici nu pot aduce vreun folos, nu au și nici nu pot avea vreo importanță, dar ele sînt bogate în germenii unei rodnice dezvoltări viitoare. . . Noilor zemstve le este, probabil, sortit să servească drept temelie pentru viitoarea ordine constituțională în Rusia. . . Dar atîta timp cît în Rusia nu va fi introdusă forma de guvernămînt constituțională, atîta timp cît există absolutismul, cît nu există libertatea cuvîntului tipărit, zemstvele vor fi sortite să rămînă o simplă fantomă politică, niște *timide* adunări de delegați“. Prin urmare, nici atunci, în toiul evenimentelor din deceniul al 7-lea, Dolgorukov nu manifesta prea mult optimism. Iar cei 40 de ani care au trecut de atunci ne-au făcut să învățăm multe și ne-au arătat că zemstvelor le-a fost scris de „soartă“ (iar în parte și de guvern) să servească drept bază pentru o serie întregă de măsuri menite să *năucească* pe constituționaliști.

a zemstvelor în special, prezintă „o mare importanță politică“, întrucît, datorită ei, cei ce-și manifestă în vorbe ostilitatea față de absolutism sînt scutiți de obligația de a susține în mod activ, sub o formă sau alta, lupta revoluționară împotriva absolutismului etc. etc. Unirea liberalilor este, fără îndoială, un lucru folositor și de dorit, dar numai o unire care își pune drept scop să lupte împotriva prejudecăților înrădăcinate, iar nu să le încurajeze, să ridice nivelul mijlociu al dezvoltării (mai exact: al nedezvoltării) noastre politice, iar nu să-l confirme, — într-un cuvînt, o unire care să sprijine lupta ilegală, iar nu să favorizeze frazeologia oportunistă care vrea să ne convingă de marea importanță politică a activității legale. Dacă nu poate fi justificată lansarea lozincii politice: „libertatea grevelor“ etc., adresată muncitorilor, apoi nu poate fi justificată nici lansarea lozincii: „zemstve investite cu puteri“ adresată liberalilor. *Sub absolutism* orice zemstvă, fie ea și arhi-„investită cu puteri“, va fi în mod inevitabil un avorton incapabil să se dezvolte, iar *atunci cînd va exista o constituție*, zemstvele își vor pierde dintr-o dată importanța „politică“ pe care o au astăzi.

Unirea liberalilor este posibilă sub două forme: prin formarea unui partid liberal de sine stătător (ilegal, bineînțeles) și prin organizarea sprijinirii revoluționarilor de către liberali. D-l R.N.S. are în vedere prima posibilitate, dar. . . dacă considerăm această indicație a lui ca o expresie reală a perspectivelor și șanselor liberalismului, atunci ele nu însuflă cine știe ce optimism. „Fără zemstve — scrie el — liberalii din zemstve vor trebui să formeze un partid liberal sau să părăsească scena istoriei ca forță organizată. Sîntem convinși că desființarea zemstvelor va duce în mod inevitabil la organizarea liberalilor într-un partid ilegal, fie el oricît de moderat în ce privește programul și metodele sale“. Dacă numai „desființarea“ va duce la acest rezultat, atunci mai avem mult de așteptat, deoarece nici Witte nu vrea să desființeze zemstvele, iar guvernul rus, în general, manifestă o deosebită grijă pentru menținerea formei, chiar dacă aceasta este goliță de orice conținut. Că partidul liberalilor va fi foarte moderat — asta-i cît se poate de firesc, și nici nu te poți aștepta la altceva de la o mișcare în rîndurile burgheziei (căci numai

pe baza unei asemenea mișcări se poate menține partidul liberal). Dar în ce ar trebui totuși să constea activitatea acestui partid, „metodele“ lui? Acest lucru, d-l R.N.S. nu ni-l arată. „În realitate — spune el — un partid liberal ilegal, ca organizație compusă din elemente opoziționiste dintre cele mai moderate și mai puțin mobile, nu poate să desfășoare o activitate prea amplă sau prea intensă“... Noi credem că într-o anumită sferă, fie ea chiar limitată la cadrul intereselor locale și, mai ales, al celor de zemstvă un partid liberal ar putea foarte bine să desfășoare o activitate pe cât de largă, pe atât de intensă — îndreptată, bunăoară, spre organizarea demascărilor politice. . . „Dar dacă alte partide, și în special partidul social-democrat sau muncitoresc, desfășoară o asemenea activitate, atunci partidul liberal — chiar fără să încheie o înțelegere directă cu social-democrației — poate deveni un factor extrem de important“... Asta-i perfect adevărat, și cititorul se așteaptă în mod firesc ca autorul să schițeze, măcar în liniile cele mai generale, activitatea acestui „factor“. Dar, în loc de așa ceva, d-l R.N.S. face o descriere a dezvoltării social-democrației revoluționare și încheie: „Atunci când există o mișcare politică vie. . ., o opoziție liberală cât de cât organizată poate să joace un rol politic important: partidele moderate, dacă știu să aplice o tactică abilă, au întotdeauna de câștigat de pe urma luptei, din ce în ce mai ascuțite, care se dă între elementele sociale extremiste“... Atîta tot! „Rolul“ „factorului“ (care din partid, cum era, a și reușit să se transforme în „opozitie“) constă în a căuta „să câștige“ de pe urma ascuțirii luptei. Despre o participare a liberalilor la această luptă nu se spune nici un cuvînt, în timp ce despre câștigul liberalilor se pomenește totuși. O scăpare, am putea spune, providențială. . .

Social-democrații ruși n-au scăpat niciodată din vedere că libertatea politică, pentru care luptă ei în primul rînd, va folosi *mai întîi de toate* burgheziei. Și numai un socialist care s-a împotmolit în cele mai stupide prejudecăți ale utopismului sau ale narodnicismului reacționar ar putea să invoce acest motiv și să se opună luptei împotriva absolutismului. Burghezia va profita de libertate pentru a se culca pe lauri, în timp ce proletariatul are neapărat nevoie de

libertate pentru a desfășura în toată amploarea ei lupta sa pentru socialism. Și social-democrația va desfășura fără șovăire lupta de eliberare, oricare ar fi atitudinea pe care o vor adopta, față de această luptă, unele pături sau altele ale burgheziei. În interesul luptei politice trebuie să sprijinim orice opoziție față de jugul absolutismului, oricare ar fi motivul acestei opoziții și oricare ar fi pătura socială în care s-ar manifesta ea. De aceea pentru noi nu e cîtuși de puțin indiferentă opoziția burgheziei noastre liberale în general, și a zemților în special. Dacă liberalii vor fi în stare să se organizeze într-un partid ilegal, va fi cu atît mai bine; noi vom saluta creșterea conștiinței politice în rîndurile claselor avute, le vom sprijini revendicările, vom face totul pentru ca activitatea liberalilor și aceea a social-democraților să se completeze una pe alta*. Dacă nu vor fi în stare, noi și în acest caz (care e mai probabil) nu-i vom lăsa „în plata domnului“ pe liberali, ci ne vom strădui să întărim legăturile cu diverse persoane din rîndul lor, să le facem să cunoască mișcarea noastră, să le acordăm un sprijin prin demascarea, în presa muncitorească, a tuturor mîrșăviilor guvernului și a isprăvilor autorităților locale, să le facem să sprijine pe revoluționari. Un schimb de servicii de acest fel între liberali și social-democrați are loc și acum, și el trebuie doar să fie lărgit și consolidat. Dar, dacă sîntem totdeauna dispuși să facem un asemenea schimb de servicii, nu vom renunța niciodată și în nici un caz la lupta hotărîtă împotriva unor iluzii care sînt atît de numeroase în înapoiata — din punct de vedere politic — societate rusă în general, și în cercurile liberale ruse în special. În fond, parafrazînd o cunoscută expresie a lui Marx în legătură cu revoluția de la 1848, putem să spunem și despre mișcarea revoluționară rusă că progresul ei constă nu în aceea că ar fi dobîndit ceva pozitiv, ci în eliberarea ei de iluzii peri-

* Cel ce scrie aceste rînduri a mai avut prilejul, cu patru ani în urmă, referindu-se la partidul „Narodnoe pravo“⁴⁹, să arate care sînt avantajele existenței unui partid liberal. Vezi „Sarcinile social-democraților ruși“ (Geneva, 1898): „... Dar dacă în acest partid („Narodnoe pravo“) se află și oameni politici care nu sînt de mascaradă, ci adevărați oameni politici nesocialiști, democrați nesocialiști, atunci acest partid poate aduce un folos destul de mare în caz că va căuta să se apropie de elementele cu atitudine politică opoziționistă ale burgheziei noastre...“ (pag. 26). (Vezi *V. I. Lenin*, Opere complete, vol. 2, Editura politică, 1960, ediția a doua, pag. 457. — *Nota red.*)

culoase ⁵⁰. Noi ne-am eliberat de iluziile anarhismului și ale socialismului narodnicist, de atitudinea de desconsiderare față de politică, de credința într-o dezvoltare specifică a Rusiei, de convingerea că poporul este pregătit pentru revoluție, de teoria cuceririi puterii și a luptei de unul singur, dusă de intelectualitatea noastră eroică împotriva absolutismului.

Ar fi timpul ca și liberalii noștri să se elibereze de iluzia — pe cât se pare, cea mai inconsistentă din punct de vedere teoretic și cea mai viabilă din punct de vedere practic — că se mai poate parlamenta cu absolutismul rus, că niște zemstve reprezintă un germen de constituție, că adepții sinceri ai constituției își pot îndeplini jurământul lor hani-balian printr-o perseverență activitate legală și prin stăruitoare îndemnuri de cumiņire adresate dușmanului.

O MĂRTURISIRE PREȚIOASĂ

În ultima vreme, tulburările muncitorești au făcut din nou ca pretutindenii să se vorbească mult despre ele. S-au alarmat și sferele guvernante, și s-au alarmat rău de tot: aceasta se poate vedea din faptul că au găsit de cuviință „să sancționeze“ cu suspendarea pe timp de o săptămână pînă și un ziar atît de loial și întotdeauna atît de servil față de autorități cum e „Novoe Vreamea“⁵¹, pentru un articol: „În legătură cu dezordinile muncitorești“, publicat de el în nr. 9 051 (cu data de 11 mai). Această pedeapsă i-a fost aplicată, bineînțeles, nu pentru conținutul articolului, care este pătruns de cele mai bune sentimente față de guvern și manifestă cea mai sinceră preocupare pentru interesele lui. Se consideră periculoasă orice discuție în legătură cu aceste evenimente „care frămîntă societatea“, orice referire la extinderea și importanța lor. Circulara secretă (tot cu data de 11 mai) — reprodusă de noi mai jos — prin care se cere ca articolele în care se vorbește despre dezordinile din fabricile și uzinele noastre și despre raporturile dintre muncitori și patroni să fie publicate *numai cu permisiunea departamentului poliției*⁵² dovedește, mai bine decît orice comentarii, cît de înclinat este însuși guvernul să considere tulburările muncitorești drept un eveniment de importanță statală. Și articolul din „Novoe Vreamea“ prezintă un interes deosebit tocmai pentru că în el se schițează un întreg program de stat, care, în fond, se reduce în întregime la încercarea de a potoli nemulțumirile cu ajutorul unor pomeni mărunte și, în parte, fictive, care sînt agrementate cu emfatiche manifestări de grijă, cordialitate etc. și oferă un pretext pentru

întărirea supravegherii de către autorități. Dar acest program, care nu aduce nimic nou, întruchipează, am putea spune, înțelepciunea „maximă“ a oamenilor de stat de astăzi, și nu numai a celor din Rusia, dar și a celor din Occident: într-o societate bazată pe proprietatea privată, pe înrobirea maselor de milioane ale celor ce muncesc și sînt lipsiți de mijloace de către un număr restrîns de bogătași, guvernul nu poate să nu fie prietenul și aliatul cel mai credincios al exploatatorilor, păzitorul cel mai devotat al dominației lor. Dar pentru a fi un păzitor de nădejde, în vremurile noastre nu este de ajuns să dispui de tunuri, de baionete și nagaice: trebuie să cauți să sădești în mințile celor exploatați ideea că guvernul se situează deasupra claselor, că el nu servește interesele nobililor și ale burgheziei, ci pe acelea ale dreptății, că el se îngrijește de apărarea celor slabi și sărmani împotriva celor bogați și puternici etc. Napoleon al III-lea în Franța, Bismarck și Wilhelm al II-lea în Germania și-au dat destulă osteneală pentru a-și cîștiga în felul acesta simpatia muncitorilor. Dar în Europa, unde există o presă mai mult sau mai puțin liberă și o reprezentanță a poporului, unde există o luptă electorală și partide politice bine încheiate, toate aceste manopere ipocrite au fost prea repede demascate. În Asia, inclusiv în Rusia, masele populare sînt atît de abrutizate și de ignorante, iar prejudecățile care fac să se mențină credința în tătucul-țar sînt atît de puternice, că manoperele de acest fel se bucură de un mare succes. Și iată că unul din indiciile, extrem de caracteristice, că și în Rusia pătrunde spiritul european este *nereușita* cu care s-a soldat această politică în decursul ultimilor 10—20 de ani. Această politică a fost pusă în aplicare de nenumărate ori, și întotdeauna s-a putut constata că, la cîtiva ani de la promulgarea unei legi „de ocrotire“ (vorba vine) a muncitorilor, se ajungea din nou la situația de mai înainte — sporea numărul muncitorilor nemulțumiți, creșteau frămîntările, se înteteau tulburările —, iar acum se anunță, cu mare tîmbălău, o politică de „ocrotire“, se rostesc vorbe solemne despre marea solitudine față de muncitori, se publică cîte o lege în care găsești de o parăchioară foloase pentru muncitori și de un galben vorbe goale și mincinoase, și după cîtiva ani se repetă vechea

poveste. Guvernul se zbate ca peștele pe uscat, se face luntre și punte ca să astupe ba ici, ba colo, cu vreo zdreanță, nemulțumirile muncitorilor, dar ele răbufnesc în alt loc, cu o putere și mai mare.

Într-adevăr, amintiți-vă de cele mai importante jaloane cu care este marcată, în Rusia, istoria „legislației muncitorești“. Pe la sfârșitul deceniului al 8-lea al secolului al XIX-lea izbucnesc greve de mari proporții la Petersburg, și socialiștii încearcă să se folosească de acest prilej pentru a-și intensifica agitația. Alexandru al III-lea include în politica sa, așa-zisă „populară“ (în realitate, însă, nobiliar-politistă), legislația industrială. În anul 1882 se instituie inspecția de fabrică, care la început își publică chiar dările de seamă. Guvernului, bineînțeles, nu i-au fost pe plac aceste dări de seamă, așa că *a oprit tipărirea lor*. Legile cu privire la supravegherea în fabrici s-au dovedit a fi tocmai o astfel de zdreanță. Vine anul 1884—1885. Criza din industrie provoacă o uriașă mișcare a muncitorilor și un șir de greve din cele mai furtunoase în regiunea centrală (îndeosebi e remarcabilă greva de la fabrica „Morozov“⁵³). Din nou se vorbește de o politică „de ocrotire“ — de data asta ea e preconizată cu deosebită stăruință de Katkov în „Moskovskie Vedomosti“⁵⁴. Katkov tună și fulgeră împotriva trimeriei greviștilor de la „Morozov“ în fața curții cu juri, și referindu-se la cele o sută una de întrebări puse de către curte juraților el spune că „apariția problemei muncitorești, în Rusia a fost salutată cu o sută una salve de artilerie“; dar, în același timp, cere ca „statul“ să ia apărarea muncitorilor, să interzică amenzile scandaloase care au făcut, în cele din urmă, să izbucnească tulburările țesătorilor de la „Morozov“. Apare legea din 1886, care prevede o întărire considerabilă a supravegherii în fabrici și interzice amenzile arbitrare în folosul patronilor. Trec zece ani, și iată că izbucnesc din nou tulburări muncitorești. Grevele din 1895, și în special uriașa grevă din 1896⁵⁵, dau fiori guvernului (mai ales că, încă de pe acum, alături de muncitori, și mână în mână cu ei, merg, în mod regulat, social-democrații), și, cu o repeziciune nemaivăzută, el emite legea „de ocrotire“ (de la 2 iunie 1897), care prevede o reducere a zilei de lucru; în comisia de examinare a acestei legi, funcționarii

ministerului afacerilor interne, printre care și directorul departamentului poliției, declară în gura mare că este necesar ca muncitorii de fabrică să vadă în guvern un apărător permanent, un ocrotitor drept și milostiv al lor (vezi broșura „Documente secrete cu privire la legea din 2 iunie 1897“). Iar între timp, pe nesimțite, legea de ocrotire este ciuntită în fel și chip și abrogată prin diferite circulare ale aceluiași guvern. Izbucnește o nouă criză industrială, și muncitorii se conving, pentru a suta oară, că nici un fel de „ocrotire“ din partea guvernului polițist nu le poate aduce o ușurare serioasă și libertatea de a-și purta singuri de grijă; izbucnesc noi tulburări și lupte de stradă, guvernul e din nou alarmat și se fac din nou auzite aceleași palavre polițiste despre „ocrotirea de către stat“, debitate de data asta de ziarul „Novoe Vreamea“. Dar nu vi se urăște odată, domnilor, să tot cărați apa cu ciurul?

Nu, guvernului n-o să i se urască, desigur, niciodată să tot repete încercările lui de a intimidă pe muncitorii intransigenți și de a atrage de partea lui, prin diferite pomeni, pe cei mai slabi, mai proști și mai fricoși dintre ei. Dar nici nouă n-o să ni se urască vreodată să demascăm adevăratul sens al acestor încercări, să demascăm pe bărbații „de stat“ care astăzi vorbesc în gura mare despre ocrotire, după ce ieri au ordonat soldaților să tragă în muncitori, — care ieri se lăudau cu spiritul lor de dreptate și cu ocrotirea muncitorilor, iar azi înhață mereu — pentru a-i da pe mâna poliției, ca să se răfuiască cu ei fără nici o judecată — pe cei mai buni oameni din rîndurile muncitorilor și intelectualilor. De aceea socotim că e necesar să ne oprim din timp asupra „programului de stat“ al ziarului „Novoe Vreamea“, și anume înainte de apariția unei noi legi „de ocrotire“. Dar și mărturisirile pe care le face, cu acest prilej, un organ cu atîta „autoritate“ în domeniul politicii noastre interne merită atenție.

Ziarul „Novoe Vreamea“ se vede nevoit să recunoască că „fenomenele regretabile care au loc în sfera problemei muncitorești“ nu reprezintă ceva întîmplător. Firește, aici au o vină și socialiștii (ziarul evită să folosească acest cuvînt teribil, preferînd să vorbească, într-o formă mai vagă, de niște „pseudoteorii periculoase“, de „propagarea unor idei

antistatale și antisociale“), dar. . . dar de ce tocmai socialiștii se bucură de succes în rîndurile muncitorilor? „Novoe Vreamea“ nu pierde, bineînțeles, ocazia să-i vorbească de rău pe muncitori: ei sînt atît de „înapoiți și ignorați“, că ascultă cu mai multă plăcere predicile socialiștilor, care constituie un prejudiciu pentru tihnită viață polițienească. Vinovați sînt, prin urmare, și socialiștii și muncitorii, și împotriva lor duc jandarmii, de foarte multă vreme, un război înverșunat, umplînd cu ei închisorile și locurile de deportare. Dar toate astea nu ajută la nimic. Se vede treaba că în situația muncitorilor din fabrici și uzine există asemenea condiții care „provoacă și întretin nemulțumirea față de actuala lor situație“ și, în felul acesta, „favorizează succesul“ socialismului. „Munca sa grea, în condiții de viață prea puțin favorabile, nu-i dă muncitorului de fabrică sau de uzină mai mult decît strictul necesar, atîta timp cît el poate să muncească, și, ori de cîte ori intervine ceva neprevăzut și el rămîne — pentru un timp mai mult sau mai puțin îndelungat — fără lucru, ajunge în situația disperată despre care au scris, de pildă, zilele acestea ziarele, referindu-se la muncitorii de la exploatarea petrolifere de la Baku“. Astfel, partizanii guvernului trebuie să recunoască că succesul socialismului își are explicația în situația, într-adevăr proastă, a muncitorilor. Dar acest adevăr este recunoscut într-o formă extrem de vagă și evazivă, cu rezerve care arată limpede că oamenii de felul acesta nu pot avea nici cea mai mică intenție să se atingă de „sacra proprietate“ a capitaliștilor, care apasă pe muncitori. „Din păcate — scrie „Novoe Vreamea“ —, noi cunoaștem prea puțin starea reală de lucruri din sfera problemei muncitorești de la noi din Rusia“. Da, din păcate! Și „noi“ o cunoaștem atît de puțin tocmai pentru că permitem guvernului polițist să țină în robie întreaga presă, să înăbușe orice demascare cinstită a fărâdelegilor de la noi. În schimb, însă, „noi“ ne străduim să canalizăm ura omului muncitor nu împotriva guvernului asiatic, ci împotriva celor „de alt neam“: „Novoe Vreamea“ face aluzie la „administrațiile străine ale uzinelor“ și spune despre ele că sînt „brutale și lacome“. Cu asemenea procedee nu poți prinde în cursă decît pe muncitorii cei mai înapoiți și mai ignorați, care cred că toată nenorocirea vine „de

la neamț“ sau „de la jidan“ și nu știu că și muncitorii germani și evrei se unesc pentru a lupta împotriva exploata-
torilor lor germani și evrei. Dar chiar și muncitorii care
nu știu acest lucru văd, din miile de cazuri, că cei mai „la-
comi“ și mai lipsiți de scrupule sînt capitaliștii ruși, că cele
mai mari „brutalități“ sînt comise de poliția rusă și de
guvernul rus.

Nu este, de asemenea, lipsit de interes nici regretul pe
care și-l exprimă „Novoe Vremea“ că muncitorul nu este
chiar atît de înapoiat și de supus ca țăranul. Acest ziar
deplînge faptul că muncitorul „se înstrăinează de cuibul
său de la țară“, că „în centrele industriale se strîng mase de
adunătură“, că „țăranul se înstrăinează de satul său, cu
interesele și relațiile lui sociale și economice modeste (iată
esențialul), dar de sine stătătoare“. Într-adevăr, cum să nu-ți
vie să plîngi? „Țăranul“ este legat de cuibul său și, temîn-
du-se să nu-l piardă, nu îndrăznește să prezinte vreo reven-
dicare moșierului său, să-l sperie cu o grevă etc.; țăranul
nu știe care sînt rînduiele în alte locuri, pe el nu-l intere-
sează decît sătucul lui (partizanii guvernului vorbesc chiar
de „interesele de sine stătătoare“ ale țăranului; el nu se
amestecă unde nu-i fierbe oala, nu-și bagă nasul în politică —
ce poate fi mai plăcut pentru autorități?) — iar în acest
sătuc lipitoarea locală, moșierul sau chiaburul, îi cunoaște
pe degete pe toți, și toți au moștenit, încă din moși-stră-
moși, arta slugarnică a supunerii, și n-are cine să le trezească
conștiința. La fabrică însă se află oameni „de adunătură“,
care nu se simt legați de cuib (tot una e unde lucrează),
care au trecut prin multe, sînt curajoși, se interesează de
tot ce se petrece în lume.

În ciuda acestei dureroase transformări a modestului
țăran într-un muncitor conștient, înțelepții noștri polițiști
tot mai speră să tragă pe sfoară masa muncitoare, vorbin-
du-i de „grija statului pentru o bună organizare a condi-
țiilor de trai ale muncitorilor“. „Novoe Vremea“ încearcă
să sprijine această speranță cu banale argumente de felul:
„Trufaș și atotputernic în Apus, capitalismul este la noi,
deocamdată, un copil slab, care nu poate să meargă decît
dacă e dus de mîină, și cel care-l duce de mîină este guvernul“...
Ei bine, această veche poveste despre atotputernicia puterii

de stat nu va fi crezută, poate, decît de modestul țaran! Muncitorul însă vede prea des cum capitaliștii „duc de mină“ pe slujbașii polițienesci și clericali, militari și civili. Și iată, continuă „Novoe Vreimea“, totul e ca guvernul „să insiste“ asupra necesității de a se îmbunătăți condițiile de trai ale muncitorilor, adică să ceară fabricanților să contribuie la această îmbunătățire. Vedeți cît e de simplu: e de ajuns să dea dispoziție — și totul va fi în regulă. Dar e simplu numai de spus, fiindcă în realitate dispozițiile autorităților, chiar și cele mai „modeste“ dintre ele, cum este aceea de a se amenaja spitale pe lîngă fabrici, nu sînt executate de capitaliști decenii de-a rîndul. Și nici n-o să îndrăznească guvernul să le ceară în mod serios ceva capitaliștilor fără să se atingă de „sacra“ proprietate privată. Și nici n-o să urmărească el să obțină o serioasă îmbunătățire a condițiilor de trai ale muncitorilor, atîta timp cît este el însuși, în mii de cazuri, patron și înșală la socoteală, împilează pe muncitorii de la „Obuhov“ și de la sute de alte uzine, precum și pe zecile de mii de funcționari de la poștă, de la căile ferate etc. etc. „Novoe Vreimea“ simte și el că nimeni nu va avea încredere în dispozițiile guvernului nostru, și de aceea încearcă să-și găsească un sprijin în înălțătoarele exemple din istorie. Acest lucru — spune el, referindu-se la îmbunătățirea condițiilor de trai ale muncitorilor — trebuie făcut „ca și acum o jumătate de veac, cînd guvernul a luat în mîinile lui problema țărănească, călăuzit fiind de înțeleapta convingere că e mai bine să preîntîmpini prin transformări de sus revendicarea lor de jos, decît să aștepți să fie prezentată o asemenea revendicare“.

Aceasta este o mărturisire cu adevărat prețioasă! Înainte de eliberarea țaranilor, țarul a dat de înțeles nobililor că s-ar putea să se producă o răscoală a poporului, și le-a spus: mai bine să-i eliberăm de sus, decît să așteptăm pînă ce vor începe să se elibereze ei de jos. Și iată că acum un ziar care se distinge prin slugărnicia sa față de guvern mărturisește că starea de spirit a muncitorilor nu-i inspiră mai puțină teamă decît aceea a țaranilor „înainte de eliberare“. „Mai bine de sus decît de jos“! Se înșală amarnic lacheii de presă ai absolutismului cînd consideră că există o „asemănare“ între transformările cerute atunci și cele cerute

astăzi. Țăranii cereau atunci desființarea iobăgiei; ei nu aveau nimic împotriva puterii țariste și nutreau încredere în țar. Muncitorii însă sînt porniți în primul rînd și mai cu seamă împotriva guvernului; ei văd că lipsa de drepturi la care îi condamnă absolutismul polițist îi leagă de mîini și de picioare în lupta lor cu capitaliștii, și de aceea cer să fie eliberați de sub autocrația guvernului și să fie izbăviți de fărădelegile lui. Muncitorii se frămîntă și ei „înainte de eliberare“, dar acum e vorba de o eliberare a întregului popor, care să smulgă despotismului libertatea politică.

* * *

Știți cu ce mare reformă se încearcă să se potolească nemulțumirile muncitorilor și să li se dovedească „grija statului față de ei“? Dacă e să dăm crezare unor zvonuri, destul de persistente, se duce o luptă între ministerul de finanțe și ministerul afacerilor interne, care cere ca inspecția de fabrică să fie trecută sub autoritatea lui, dînd asigurări că atunci ea va favoriza mai puțin pe capitaliști și va purta mai multă grijă muncitorilor, preîntîmpinînd astfel tulburările. Muncitorii n-au decît să se pregătească pentru această nouă favoare pe care le-o acordă țarul: inspectorii de fabrici vor îmbrăca uniforme noi și vor fi trecuți la un alt departament (probabil, cu o simbric mai mare), și, în afară de asta, tocmai la departamentul care poartă de atîta vreme grijă muncitorilor și manifestă o deosebită dragoste față de ei (mai cu seamă departamentul poliției).

ÎNVĂȚĂMINTELE CRIZEI

Au trecut aproape doi ani de cînd bîntuie criza comercială-industrială, și, pe cît se pare, ea capătă proporții tot mai mari, cuprinzînd noi ramuri ale industriei, se extinde asupra unor noi regiuni, este agravată de noi crahuri bancare. Începînd din luna decembrie a anului trecut, ziarul nostru, în fiecare din numerele sale, a semnalat într-un fel sau altul adîncirea crizei și consecințele ei nefaste. E timpul să ne ocupăm de problema generală a cauzelor și a importanței acestui fenomen. Pentru Rusia, el este un fenomen relativ nou, așa cum nou este și întregul nostru capitalism. În vechile țări capitaliste însă, adică în țările în care cea mai mare parte din produse sînt fabricate pentru a fi vîndute și în care majoritatea muncitorilor n-au nici pămînt, nici unelte de muncă și-și vînd forța lor de muncă, angajîndu-se să lucreze la alții, la proprietarii care stăpînesc pămîntul, fabricile, mașinile etc., — în aceste țări criza este un fenomen vechi, care se repetă la anumite intervale de timp, ca un acces de boală cronică. De aceea crizele pot fi prezise, și cînd în Rusia capitalismul a început să se dezvolte într-un ritm deosebit de rapid, în literatura social-democrată a fost prezisă și criza actuală. În broșura „Sarcinile social-democraților ruși“, scrisă la sfîrșitul anului 1897, se spunea: „În momentul de față trecem, pe cît se vede, printr-o fază a ciclului capitalist (ciclu: alternare a unora și acelorași evenimente, care se succed ca anotimpurile) în care industria e în plină «înflorire», comerțul este animat, fabricile lucrează din plin și răsar, ca ciupercile după ploaie, nenumărate uzine noi, întreprinderi noi, societăți pe acți-

uni, construcții feroviare etc. etc. Nu e nevoie să fi profet pentru a prezice crahul inevitabil (mai mult sau mai puțin brusc) care va trebui să urmeze acestei «înfloriri» a industriei. Acest crah va aduce la ruină o mulțime de mici patroni, va arunca mase întregi de muncitori în rîndurile șomerilor...“*. Crahul s-a produs — și el este atît de brusc, cum nu s-a mai văzut în Rusia. Dar ce anume provoacă această teribilă boală cronică a societății capitaliste, care revine cu atîta regularitate încît poate fi prezisă?

Producția capitalistă nu se poate dezvolta altfel decît în salturi — doi pași înainte și unul (iar uneori chiar doi) înapoi. După cum am mai arătat, producția capitalistă este o producție pentru vînzare, o producție de mărfuri destinate pieței. Or, de producție dispun diferiți capitaliști, fiecare în parte, și nici unul nu poate ști exact de cîte produse și de care anume are nevoie piața. Ei produc la întîmplare, singura lor grijă fiind să se întreacă unul pe altul. E cu totul firesc să se întîmple ca cantitatea de produse fabricată să nu corespundă nevoilor pieței. Și această posibilitate este deosebit de mare cînd imensa piață se lărgește deodată, cuprinzînd noi regiuni vaste și neexplorate. Tocmai așa stăteau lucrurile cînd a început perioada de „înflorire“ a industriei, prin care am trecut nu de mult. Capitaliștii din întreaga Europă au întins labele spre un continent populat de sute de milioane de oameni, spre Asia, în care pînă atunci numai India și o mică parte din regiunile periferice erau strîns legate de piața mondială. Calea ferată transcaspică a început „să deschidă“ capitalului Asia centrală, „Marele Transsiberian“ (mare nu numai prin lungimea acestei căi ferate, dar și prin jefuirea fără măsură a banilor statului de către constructori, prin exploatarea fără margini a muncitorilor care l-au construit) îi deschidea Siberia, iar Japonia a început să se transforme într-o națiune industrială și a încercat să facă o breșă în zidul chinezesc, scoțînd la iveală o bucățică atît de grasă, încît și-au înfipt de îndată dinții în ea capitaliștii din Anglia, Germania, Franța, Rusia și chiar din Italia. Construirea unor căi ferate gigantice,

---

* Vezi *V. I. Lenin*, Opere complete, vol. 2, Editura politică, 1960, ediția a doua, pag. 458—459. — *Nota red.*

lărgirea pieței mondiale și dezvoltarea comerțului — toate acestea au dus la o neașteptată înviorare a industriei, la o creștere a numărului noilor întreprinderi, au provocat o goană turbată după piețe de desfacere, o goană după profit, au dus la înființarea de noi societăți, la atragerea în producție a o mulțime de noi capitaluri, alcătuite în parte și din micile economii ale capitaliștilor mai mărunți. Nu e de mirare că această nebună goană mondială după noi piețe necunoscute a dus la izbucnirea unui crah enorm.

Pentru a ne face o imagine clară despre această goană, trebuie să luăm în considerație ce coloși s-au aflat în întrecere. Când se spune: „întreprinderi izolate“, „capitaliști individuali“, se uită că, în fond, aceste expresii nu sînt exacte. În realitate, izolată și individuală a rămas numai însușirea profitului, iar producția însăși a devenit socială. Tocmai de aceea au devenit posibile și inevitabile crahurile gigantice, pentru că o bandă de bogătași, care nu urmăresc altceva decît profitul, a ajuns să dispună de puternice forțe de producție *sociale*. Să lămurim această afirmație printr-un exemplu luat din industria rusă. În ultimul timp criza s-a întins și în domeniul petrolului. Or, în această industrie operează întreprinderi ca, de pildă, „Societatea «Frații Nobel» pentru producția petrolului“. În anul 1899, această societate a vîndut 163 000 000 de puduri de produse petroliere cu 53 500 000 de ruble, iar în 1900 ea a ajuns să vîndă 192 000 000 de puduri, pentru care a încasat 72 000 000 de ruble. Într-un singur an s-a ajuns la o sporire a producției, într-o singură întreprindere, cu 18 500 000 de ruble! O asemenea „singură întreprindere“ se ține prin munca comună a zeci și sute de mii de muncitori ocupați în extracția petrolului, în prelucrarea lui, în transportul lui pe conducte, pe căi ferate, mări și fluvii, ocupați în construcția de mașini, depozite, materiale, șleपुरi, vapoare etc. necesare pentru aceste operații. Toți acești zeci de mii de muncitori lucrează pentru întreaga societate, însă de munca lor dispune un grup restrîns de milionari, care își însușesc întregul profit adus de această muncă organizată a maselor. (Societatea „Frații Nobel“ a realizat în 1899 un profit net de 4 000 000 de ruble, iar în 1900 — unul de 6 000 000 de ruble, din care acționarii au primit cîte 1 300 de ruble la o cotă parte

de 5 000 de ruble, iar cei cinci membri ai consiliului de administrație au primit *tantieme* în sumă de 528 000 de ruble!) Dacă câteva întreprinderi de acest fel se aruncă într-o goană nebună pentru ocuparea unui loc pe o piață necunoscută, mai este de mirare că se produce o criză?

Mai mult decît atît. Pentru a obține profit de la o întreprindere, trebuie să vinzi mărfurile, să găsești cumpărător. Iar cumpărător trebuie să fie întreaga masă a populației, deoarece uriașele întreprinderi produc cantități imense de mărfuri. Dar, în toate țările capitaliste, nouă zecimi din populație este alcătuită din sărăcime: din muncitori, care primesc un salariu derizoriu, și din țărani, care în majoritatea lor duc un trai și mai prost decît muncitorii. Și iată că atunci cînd, într-o perioadă de înflorire, marea industrie se străduiește să producă cît mai mult, ea aruncă pe piață o cantitate de produse care depășește puterea de cumpărare a majorității neavute a poporului. Numărul mașinilor, uneltelor, depozitelor, căilor ferate etc. crește mereu, dar din timp în timp această creștere este întreruptă, din cauză că marea majoritate a poporului, căruia îi sînt destinate, în ultimă analiză, toate aceste mijloace de producție îmbunătățite, continuă să rămînă într-o stare de sărăcie vecină cu mizeria. Criza arată că societatea modernă ar putea produce o cantitate incomparabil mai mare de produse care să fie folosite pentru îmbunătățirea traiului întregului popor muncitor, dacă pămîntul, fabricile, mașinile etc. n-ar fi acaparate de un mănunchi de proprietari particulari, care storc milioane din mizeria poporului. Ea arată că muncitorii nu se pot limita la lupta pentru unele concesiuni din partea capitaliștilor: într-o perioadă de înviorare a industriei pot fi obținute asemenea concesiuni (și muncitorii ruși, prin lupta lor plină de energie, au obținut nu o dată concesiuni în anii 1894—1898), dar se produce crahul, și capitaliștii nu numai că revin asupra concesiunilor făcute, dar profită de neputința muncitorilor pentru a le reduce și mai mult salariile. Și așa vor continua, în mod inevitabil, să meargă lucrurile pînă ce armatele proletariatului socialist nu vor răsturna domnia capitalului și a proprietății private. Criza arată cît de miopi au fost acei socialiști (care își zic „critici“, probabil, pentru că își însușesc fără spirit critic

teoriile economiştilor burghezi) care acum doi ani declarau plini de emfază că crahurile încep să devină mai puţin probabile.

Învăţămintele crizei, care dezvăluie întreaga absurditate a subordonării producţiei sociale faţă de proprietatea privată, sînt atît de instructive, încît astăzi pînă şi presa burgheză cere să se exercite un control mai intens, de pildă, asupra băncilor. Dar nici un fel de control nu-i va împiedica pe capitalişti să înfiinţeze, în perioada de înviorare, întreprinderi care mai tîrziu vor da inevitabil faliment. Alcevski, fondatorul băncii agricole şi al băncii de comerţ din Harkov, care au dat amîndouă faliment, îşi procura pe căi legale şi ilegale milioane de ruble pentru înfiinţarea şi susţinerea de întreprinderi miniere, care promiteau munţi de aur. A fost de ajuns să se producă o defecţiune în industrie, pentru ca aceste bănci şi aceste întreprinderi miniere (Societatea „Donet-Iuriev“) să piară. Dar ce înseamnă „pieirea“ unor întreprinderi în societatea capitalistă? Înseamnă că capitaliştii slabi, „de mîna a doua“, sînt înlăturaţi de milionari cu o situaţie mai solidă. Locul milionarului Alcevski din Harkov îl ia milionarul Reabuşinski din Moscova, care, dispunînd de un capital mai mare, va stoarce şi mai mult vloga muncitorului. Înlocuirea bogătaşilor de mîna a doua prin alţii de mîna întîi, creşterea puterii capitalului, ruinarea unui mare număr de mici proprietari (bunăoară, a micilor deponenţi, care o dată cu falimentul băncii îşi pierd toată averea), sărăcirea cumplită a muncitorilor — iată ce aduce după sine criza. Amintim şi cazurile, de felul celor descrise în „Iskra“, cînd capitaliştii prelungesc ziua de lucru şi, cu prilejul concedierilor, caută să înlocuiască pe muncitorii conştienţi cu ţărani, care sînt mai docili.

În Rusia, acţiunea crizei este, în general, cu mult mai puternică decît în oricare altă ţară. Stagnării din industrie i se adaugă, la noi, foametea în rîndurile ţăranilor. Muncitorii şomeri sînt scoşi din oraşe şi trimişi la sate, dar unde vor fi trimişi ţăranii şomeri? Printr-o asemenea expulzare a muncitorilor se urmăreşte curăţirea oraşelor de elementele turbulente, dar poate că cei expulzaţi vor reuşi să trezească măcar o parte dintre ţărani din starea lor de resemnare seculară şi să-i convingă să nu se mărginească la rugăminţi,

ci să treacă și la *revendicări*. Pe muncitori și țărani îi apropie acum unii de alții nu numai șomajul și foamea, dar și asuprirea polițienească, care le răpește muncitorilor posibilitatea de a se uni și a se apăra, iar pe țărani îi lipsește pînă și de ajutoarele date de filantropi binevoitori. Laba grea a poliției devine de o sută de ori mai grea pentru milioanele de oameni din popor care și-au pierdut orice mijloace de trai. Jandarmii și poliția la orașe, zemski nacealnicii și ureadnicii la sate văd limpede cum crește ura împotriva lor, și ei încep să se teamă nu numai de cantinele de la sate, dar și de anunțurile din ziare în legătură cu organizarea de colecte. Se tem pînă și de colecte! Hoțul, de bună seamă, se simte cu musca pe căciulă. Cînd un hoț vede pe un trecător că dă de pomană unui om jefuit de el, începe să creadă că cei doi își întind mîna pentru ca, unindu-și forțele, să se răfuiască cu el.

„Iskra“ nr. 7 din august 1901

Se tipărește după textul apărut în ziar

IOBĂGIȘTII LA LUCRU

A apărut o nouă lege, cu data de 8 iunie 1901, prin care se acordă particularilor pământuri ale statului în Siberia. Cum va fi ea aplicată, asta o să ne-o arate viitorul. Dar însuși caracterul acestei legi este atît de instructiv și dezvăluie în chip atît de elocvent adevărata natură și adevăratele tendințe ale guvernului țarist, încît e cazul s-o analizăm în mod minuțios și să facem în așa fel ca ea să fie cît mai bine cunoscută în rîndurile clasei muncitoare și ale țărănimii.

Guvernul nostru face de multă vreme danii virtușilor nobili-moșieri: el a înființat pentru ei o bancă a nobililor, le-a acordat mii de îlesniri la contractarea de împrumuturi și la amînarea plății restanțelor, i-a ajutat să pună la cale o înțelegere secretă a milionarilor fabricanți de zahăr în vederea urcării prețurilor și sporirii profitului, s-a îngrijit să ofere slujbulețe de zemski nacealnic odraslelor scăpătate ale nobililor, iar acum creează posibilitatea, pentru nobilii fabricanți de băuturi spirtoase, să vîndă statului rachiul lor în condiții avantajoase. Dar, prin acordarea de pământuri, el nu numai că face o pomană exploatatorilor celor mai bogați și de viță nobilă, dar creează o *noastră* clasă de exploatatori și condamnă milioane de țărani și muncitori la o permanentă aservire de către noii moșieri.

Să analizăm principiile de competenție ale noii legi. Trebuie observat, în primul rînd, că această lege, înainte ca ea să fi fost depusă la Consiliul de stat de către ministrul agriculturii și al domeniilor statului, a fost dezbătută *într-o consfătuire specială în legătură cu chestiunile nobilimii*. Toată

lumea știe că în momentul de față, în Rusia, nu muncitorii și țărani sînt aceia care o duc cel mai greu, ci nobilii-moșieri, și de aceea „consfătuirea specială“ s-a grăbit să găsească un mijloc de a-i ajuta să scape de mizerie. În Siberia, pămînturile statului vor fi vîndute sau date în arendă unor „particulari“, în vederea amenajării de „gospodării particulare“, interzicîndu-se, totodată, *pentru totdeauna* supușilor străini și alogenilor (din care fac parte și evreii) orice achiziție de asemenea pămînturi, iar darea în arendă (care reprezintă, după cum vom vedea, cea mai avantajoasă operație pentru viitorii moșieri) este permisă numai nobililor, „care — glăsuiește legea —, meritînd toată încrederea din punct de vedere economic, sînt, potrivit intențiilor guvernului, cei mai indicați să devină proprietari de pămînt în Siberia“. Așadar, potrivit intențiilor guvernului, populația muncitoare trebuie să ajungă în robia nobililor, mari proprietari de pămînt. Cît de mari proprietari sînt acești nobili se poate vedea din faptul că, potrivit legii, suprafața terenurilor puse în vînzare nu poate trece de *trei mii de deseatine*, în timp ce suprafața terenurilor arendate nu este, în general, limitată, iar durata arendeii poate merge *pînă la 99 de ani!* După socoteala guvernului nostru, oropsitului moșier îi trebuie *de două sute de ori* mai mult pămînt decît țaranului, căruia i se dă în Siberia 15 deseatine pentru el și familia lui.

Și, în afară de asta, cîte înlesniri și scutiri nu prevede legea pentru moșieri! În cursul primilor cinci ani arendașul nu plătește nimic. Dacă cumpără pămîntul luat de el în arendă (și, după noua lege, el are acest *drept*), atunci beneficiază de o eșalonare a prețului de vînzare în rate plătibile în 37 de ani. Pe baza unei aprobări speciale se admite și punerea în vînzare a unor suprafețe de pămînt de peste trei mii de deseatine, și vînzarea la preț liber, iar nu prin licitație, și amînarea achitării restanțelor cu un an, și chiar cu trei. Nu trebuie să uităm că de noua lege vor profita, în general, numai marii demnitari și persoanele cu relații la curte etc., care obțin toate aceste înlesniri și scutiri fără nici o bătaie de cap, numai spunînd două vorbe, într-o conversație de salon, guvernatorului sau vreunui ministru.

Dar iată care-i nenorocirea. Ce folos vor scoate din peticele de pămînt, fie ele și de cîte trei mii de deseatine, toți

proprietarii lor, generalii, dacă nu se vor găsi „mujici“ care să fie siliți să muncească pentru dînșii? Cu toate că mizeria în rîndurile populației din Siberia crește destul de repede, țăranul de acolo este incomparabil mai „independent“ decît cel din „Rusia“ și nu prea e obișnuit să muncească cu forța. Noua lege caută să-l obișnuiască. „Terenurile destinate gospodăriilor particulare se vor repartiza, pe cît va fi cu putință, în așa fel ca să fie amestecate cu suprafețele împărțite țăranilor“ — glăsuiește art. 4 al legii. Guvernul țarist se îngrijește ca țăranii săraci să aibă posibilitatea de a cîștiga ceva muncind pe la alții. Cu zece ani în urmă, același domn Ermolov, care astăzi, în calitate de ministru al agriculturii și al domeniilor statului, a depus la Consiliul de stat legea prin care se acordă particularilor pămînturi ale statului în Siberia, a publicat (fără semnătură) o carte: „Recolta proastă și mizeria poporului“. În această carte el declară fără ocol că nu există motive pentru a permite strămutarea în Siberia a țăranilor care găsesc posibilități de cîștig muncind la moșierii locali. Oamenii de stat din Rusia nu se sfiesc să exprime concepții de-a dreptul iobăgiste: țăranii au fost făcuți ca să muncească pentru moșier, și de aceea nici nu trebuie să li se „permită“ să se mute unde vor ei, dacă din această cauză moșierii vor duce lipsă de brațe de muncă ieftine. Iar cînd țăranii, în ciuda tuturor greutăților, a tărăgănelii și chiar a interzicerii directe, au continuat să se mute cu sutele de mii în Siberia, guvernul țarist, asemenea vechilului unui boier de altădată, a luat-o la fugă după ei ca să le facă și acolo zile amare. Dacă terenurile de cîte trei mii de deseatine ale nobililor-moșieri vor fi „amestecate“ cu loturile sărăcăcioase și pămînturile țărănești (dintre care cele mai bune au și fost ocupate), atunci poate că în scurtă vreme nu se va mai lăsa nimeni ispitit să se mute în Siberia. Și prețurile la pămînturile noilor moșieri se vor urca cu atît mai repede, cu cît viața țăranilor din împrejurimi va deveni mai strîmtorată: acești țăranii vor fi nevoiți să se angajeze pentru o sumă derizorie sau să ia în arendă pămînturi moșierești la un preț extrem de ridicat, întocmai ca în „Rusia“. Noua lege nu urmărește altceva decît să creeze cît mai repede un nou rai pentru moșieri și un nou iad pentru țăranii: tocmai pentru darea în arendă pe *un singur*

an se face o rezervă specială. În general vorbind, pentru darea în arendă a pământului arendat de la stat se cere o aprobare specială, iar darea în arendă pe un singur an este absolut liberă. Toată grija moșierului se poate reduce la angajarea unui administrator, care să arendeze pământul, cu deseatina, țăranilor ale căror pământuri sînt „amestecate“ cu moșia boierului și să-i trimită acestuia bani gheață.

De altfel, nu totdeauna nobilii vor fi dispuși să practice chiar și un asemenea sistem de „gospodărire“. Ei pot obține dintr-o dată o sumă frumoasă, dacă vor revinde pământul statului unor adevărați gospodari. Doar nu degeaba apare noua lege tocmai într-un moment cînd a fost construită o cale ferată pînă în Siberia ⁵⁶, cînd nu se mai fac deportări în Siberia ⁵⁷, iar strămutările de populație în această parte a țării au căpătat proporții imense: toate acestea vor duce în mod inevitabil (și duc încă de pe acum) la o urcare a prețului la pământuri. De aceea acordarea de pământuri ale statului unor particulari în momentul de față înseamnă, în fond, jefuirea vistieriei statului de către nobili: pământurile statului se scumpesc, și ele sînt arendate și vîndute în condiții deosebit de avantajoase la tot felul de generali, care vor căuta să profite de pe urma acestei urcări de prețuri. De pildă, în gubernia Ufa, într-un singur județ nobilii și funcționarii au făcut următoarea operație cu pământurile ce le-au fost vîndute (pe baza unei legi similare): ei au plătit statului pentru pământurile cumpărate 60.000 de ruble, iar după doi ani le-au vîndut cu 580.000; cu alte cuvinte, printr-o simplă revînzare ei au realizat un cîștig de *peste o jumătate de milion de ruble!* Din acest exemplu ne putem da seama cîte milioane vor intra în buzunarele bieților moșieri după ce li se vor acorda pământuri pe întreg cuprinsul Siberiei.

Pentru a camufla acest jaf nerușinat, guvernul și partizanii lui invocă tot felul de înalte considerente. Se vorbește despre dezvoltarea culturii în Siberia, despre marea importanță a gospodăriilor model. În realitate, moșiile mari, care pun într-o situație fără ieșire pe țăranii din vecinătatea lor, nu pot, în momentul de față, decît să înăsprescă cele mai necivilizate metode de exploatare. Gospodăriile model nu se creează prin jefuirea statului, iar acordarea de pământuri

va duce la practicarea unor simple samsarlicuri de către nobili și funcționari sau la înflorirea metodelor de gospodărire bazate pe aservire și cămătărie. Nobilii de viță, în cîrdășie cu guvernul, tocmai de aceea au împiedicat pe evrei și pe ceilalți alogeni (pe care în fața poporului înapoiat vor cu tot dinadinsul să-i prezinte ca pe niște exploataitori din cale-afară de nerușinați) să obțină pămînturi de-ale statului în Siberia, pentru ca să practice *ei*, nestingheriți, o exploatare chiaburească de cea mai joasă speță.

Se vorbește, de asemenea, despre rolul politic important pe care-l au nobilii-moșieri în Siberia: printre intelectualii de acolo se află un număr deosebit de mare de foști deportați, de oameni suspecti, astfel că, pentru a obține o contracarare a lor, trebuie creat un reazem sigur al puterii de stat, un element „cu caracter de zemstvă“ demn de încredere. Și aceste afirmații conțin mult adevăr, și mult mai profund decît își închipuie „Grajdanin“⁵⁸ și „Moskovskie Vedomosti“. Statul polițist ridică pînă într-atît împotriva lui majoritatea populației, încît se vede nevoit să creeze în mod artificial grupuri de oameni în stare să servească drept reazem pentru patrie. El se vede nevoit să creeze o clasă de mari exploataitori, care să datoreze totul guvernului, care să depindă de mila lui, să-și asigure venituri enorme prin mijloacele cele mai josnice (samsarlic, exploatare chiaburească) și, din această cauză, să fie întotdeauna părtași de nădejde la orice samavolnicie și împilare. Guvernul nostru asiatic are nevoie de un sprijin în marea proprietate funciară asiatică, în sistemul feudal de „acordare de moșii“. Și dacă în momentul de față nu se pot acorda „moșii populate“, se pot, cel puțin, acorda moșii *amestecate* cu pămînturile țăranilor care sărăcesc; și dacă nu e comod să dăruiești de-a dreptul mii de deseatine lingăilor de la curte, atunci acordarea de pămînt se poate camufla prin vînzare și „dare în arendă“ (pe timp de 99 de ani), însoțite de mii de privilegii. Și cum să nu califici drept iobăgistă această politică agrară în comparație cu aceea a unor țări înaintate de astăzi, cum e, de pildă, America? Acolo nimeni *nu îndrăznește* să discute dacă trebuie permise sau nu mutările dintr-o regiune în alta, pentru că fiecare cetățean are dreptul să se mute unde-i place. Acolo oricine dorește să se ocupe cu agricultura

are, *după lege*, dreptul să ocupe pământuri libere în regiunile mărginașe ale țării. Acolo nu se creează o clasă de satrapi asiatici, ci una de fermieri energici, care au dezvoltat toate forțele de producție ale țării. Acolo clasa muncitoare, datorită abundenței de pământuri libere, a ocupat primul loc în ce privește nivelul de trai.

Și când anume a venit guvernul nostru cu legea lui iobăgistă? În timpul celei mai acute crize industriale, când zeci și sute de mii de oameni nu găsesc de lucru și când foamea a cuprins din nou milioane de țărani. Toată grija guvernului este să nu „se facă larmă“ în jurul acestei calamități. În acest scop a trimis la urmă pe muncitorii șomeri, în acest scop a luat aprovizionarea din mîna zemstvelor și a dat-o pe mîna slujbașilor de poliție, în acest scop a interzis persoanelor particulare să amenajeze cantine pentru cei înfometați, în acest scop a astupat gura ziarelor. Și iată că, după ce această „larmă“ pe tema foamei, această larmă atît de neplăcută celor sătui, a încetat, tătucul-țar s-a apucat să ajute pe bieții moșieri și pe nenorociții de generali-adjutanți. Repetăm: în momentul de față nouă ne revine pur și simplu misiunea de a răspîndi informațiile în legătură cu noua lege. După ce vor afla care sînt prevederile ei, păturile cele mai înapoiate ale muncitorilor, țărani și cei mai ignoranți și mai oropsiți vor înțelege în slujba cui se află guvernul și de ce fel de guvern are nevoie poporul.

„Iskra“ nr. 8 din 10 octombrie 1901

Se tipărește după textul apărut în ziar

CONGRESUL ZEMSTVELOR

Înviorarea socială, care, după evenimentele din primăvara acestui an, a cuprins, ca un val, întreaga țară, continuă încă; ea se manifestă, sub diferite forme, în toate părțile societății ruse, care încă în luna ianuarie a acestui an părea că nu ia în seamă activitatea conștientă a social-democrației ruse și e străină de ea. Guvernul face eforturi desperate ca să liniștească cât mai repede conștiința frământată a societății, recurgînd în acest scop la obișnuitele baloane de săpun de felul manifestului de la 25 martie în legătură cu „grija mișcătoare“, de felul așa-ziselor reforme ale lui Vannovski sau al ridicolelor călătorii triumfale întreprinse în țară de Sipeaghin și Șahovskoi. Aceste măsuri vor liniști, fără îndoială, pe unii dintre naivii filistini ruși, dar nici pe departe pe toți. Pînă și actualii zemiți, dintre care jumătate sînt slujbași timorați ai statului, încep, pe cît se pare, să iasă din starea de permanentă groază în care au fost aruncați de perioada de marasm — care începe, ca atare, să fie de domeniul istoriei — a „țarului pacificator“.

Maiestatea-sa birocrația, care a renunțat la cele mai elementare văluri de pudicitate, face să fie cuprinși de scîrbă și indignare pînă și acești oameni timizi, al căror curaj civic și morală civică sînt aproape complet atrofiate.

Ni s-a comunicat că la sfîrșitul lui iunie, în orașul N.N. (al cărui nume nu-l dăm aici, din motive de precauție) a fost organizat un congres al zemților. Au participat, după cît se spune, vreo 40—50 de reprezentanți din cîteva gubernii.

Congresul, bineînțeles, a avut drept obiect rezolvarea nu a unor probleme politice, ci a unor sarcini pașnice, care sînt în mod exclusiv de resortul zemstvelor, și delegații s-au întrunit „fără a ieși din sfera lor de competență și

a-și depăși limitele puterii“, cum se exprimă, atît de plastic, legea zemstvelor (art. 87); dar acest congres a fost convocat fără aprobarea și știrea forurilor administrative și, prin urmare, ca să folosim cuvintele aceleiași legi, s-a ținut „cu încălcarea normelor de funcționare a zemstvelor“, iar de la problemele pașnice, nevinovate, cei prezenți au trecut, fără să-și dea nici ei seama, la discuții asupra situației generale. Asta-i logica vieții: zemții de bună-credință, oricît s-ar lepăda ei uneori de radicalism și de activitatea ilegală, se lovesc, prin forța lucrurilor, de necesitatea de a crea organizații ilegale și de a acționa cu mai multă hotărîre. Nu noi vom fi, bineînțeles, aceia care să condamnăm această cale firească și cît se poate de justă. A venit, în sfîrșit, timpul ca și ei să dea o ripostă energică și organizată guvernului, care a luat-o razna, care a distrus administrarea locală satească, a mutilat administrarea locală orășenească și de zemstvă și, cu o consecvență de catîr, a ridicat securea asupra ultimelor rămășițe ale instituțiilor de zemstvă. Se spune că la acest congres, în timpul dezbaterilor asupra modului cum trebuie dusă lupta împotriva legii care stabilește un anumit plafon pentru taxele fixate de către zemstve, un bătrîn și venerabil delegat a exclamat: „Cei din zemstve trebuie să-și spună, în sfîrșit, cuvîntul, sau, dacă nu, n-o să și-l mai spună niciodată!“ Sîntem întru totul de acord cu această afirmație categorică făcută de un militant liberal care e gata să lanseze o provocare la luptă deschisă împotriva absolutismului birocratic. Zemstvele se află în pragul unui faliment intern. Și dacă cei mai buni dintre militanții lor nu vor lua de pe acum măsuri hotărîte, dacă nu se vor lepăda de obișnuitul lor manilovism⁵⁹, de chestiunile lor mărunte, de ordin secundar, de „spoirea tingirilor“, cum s-a exprimat unul dintre zemții de vază, zemstvele vor rămîne pustii și se vor transforma în simple „cancelarii“. Această moarte lipsită de glorie e inevitabilă, pentru că nu se poate ca zeci de ani să nu faci, nepedepsit, altceva decît să tremuri de frică, să mulțumești și să soliciți, plin de umilință; trebuie să ameninți, să ceri și, lăsîndu-te de fleacuri, să te apuci de o treabă adevărată.

PROBLEMA AGRARĂ ȘI „CRITICII LUI MARX“⁶⁰

*Scris: capitolele I—IX
în iunie-septembrie 1901,
iar capitolele X—XII
în toamna anului 1907*

*Publicat pentru prima oară:
capitolele I—IV în decembrie 1901,
în revista „Zarea“ nr. 2—3;
capitolele V—IX în februarie 1906,
în revista „Obrazovanie“ nr. 2;
capitolele X—XI, — în 1908,
în culegerea Vl. Ilin. „Problema
agrară“, Partea I. Petersburg;
capitolul XII în 1908, în culegerea
„Viața curentă“. Petersburg.*

*Se tipăresc: capitolele I—IX
după textul apărut în revistă,
confruntat cu textul culegerii
„Problema agrară“; capitolele X—XI
după textul culegerii „Problema agrară“,
iar capitolul XII — după textul
culegerii „Viața curentă“*

XV.

1906.

ОБРАЗОВАНИЕ.

ЖУРНАЛЪ

Литературный

и

*общественно-политическій.**№ 2.*

С.-ПЕТЕРБУРГЪ.

 Типо-литографія Б. М. Вольфа. Разъѣзжая, 15
 1906.

Coperta interioară a revistei „Образование“ nr. 2 din 1906,
 în care au fost publicate capitolele V—IX ale lucrării lui V. I. Lenin:
 „Problema agrară și «criticii lui Marx»“.

„...A încerca să dovedești... că marxismul dogmatic în domeniul problemelor agrare este scos de pe poziții înseamnă a bate la o ușă deschisă“ ...Această afirmație a fost făcută anul trecut, în „Russkoe Bogatstvo“⁶¹ (1900, nr. 8, pag. 204), de d-l V. Cernov. Ciudată însușire mai are și acest „marxism dogmatic“! Iată că au trecut mulți ani de când oameni învățați și foarte învățați din Europa declară plini de emfază (iar diverși ziariști și publiciști repetă și comentează cu lux de amănunte) că marxismul a și fost scos de pe pozițiile sale de către „critică“ — și, cu toate acestea, fiecare critic nou se apucă, la rîndul său, să bombardeze această poziție, chipurile, distrusă. D-l V. Cernov, de pildă, atît în revista „Russkoe Bogatstvo“ cît și în culegerea „La postul de onoare“ „bate la o ușă deschisă“, de-a lungul a 240 de pagini încheiate, „stînd de vorbă“ cu cititorul pe marginea unei cărți a lui Hertz. Lucrarea, atît de amănunțit comentată, a lui Hertz, care la rîndul său comentează cartea lui Kautsky, a fost deja tradusă în limba rusă. D-l Bulgakov, ținîndu-și promisiunea de a-l combate pe același Kautsky, a publicat în acest scop un întreg studiu în două volume. De data asta nimeni nu va mai găsi, probabil, nici urme din „marxismul dogmatic“, care a fost strivit, nimic de aceste vrafuri de tipăritură critică.

I

„LEGEA“ FERTILITĂȚII DESCRESCÎNDE A SOLULUI

Să vedem mai întîi care e fizionomia teoretică generală a criticilor. D-l Bulgakov a publicat, încă în revista „Nacealo“⁶², un articol îndreptat împotriva „Problemei agrare“

a lui Kautsky și și-a dezvăluit dintr-o dată toate procedeele sale „critice“. Cu o vehemență extraordinară și cu o dezinvoltură de adevărat acrobat, el „l-a făcut praf“ pe Kautsky, atribuindu-i ceea ce n-a spus niciodată, învinuindu-l că ignorează fapte și considerente expuse în mod precis chiar de el, Kautsky, și servind cititorului drept *propriile sale* concluzii critice concluzii trase de Kautsky. Cu un aer de cunoscător în materie, d-l Bulgakov — a adus lui Kautsky învinuirea că confundă tehnica cu economia, în timp ce dă el însuși dovadă nu numai de o extraordinară confuzie, dar și de îndărătnicia de a nu citi pînă la capăt paginile pe care le citează din lucrarea adversarului său. Se înțelege de la sine că articolul viitorului profesor era plin de atacuri răsufiate împotriva socialiștilor, împotriva „teoriei crahului“, a utopismului, a credinței în minuni etc.* Acum, în teza sa de doctorat („Capitalismul și agricultura“, Petersburg, 1900), d-l Bulgakov și-a încheiat toate socotelile cu marxismul și și-a dus evoluția sa „critică“ pînă la capătul ei logic.

La baza „teoriei dezvoltării agrare“, elaborată de el, d-l Bulgakov pune „legea fertilității descrescînde a solului“. El citează o serie de pasaje din operele clasicilor care stabilesc această „lege“ (potrivit căreia orice investiție suplimentară de muncă și de capital în pămînt este însoțită nu de o cantitate corespunzătoare, ci de una descrescîndă a produsului obținut). El ne prezintă o listă de economiști englezi care recunosc această lege. Totodată ne asigură că ea „are o valabilitate universală“, că ne oferă „un adevăr cu totul evident, care nu poate fi cu nimic contestat“, „pe care e de ajuns să-l constăți în toată claritatea lui“ etc. etc. Cu cît d-l Bulgakov își exprimă mai hotărît părerile, cu atît se vede mai limpede că el *trage înapoi*, spre economia politică burgheză, care a încercat să mascheze cu „legi eterne“ născocite de ea relațiile sociale existente. Și, într-adevăr, la ce se reduce „caracterul evident“ al faimoasei „legi a fertilității descrescînde a solului“? La afirmația că, dacă,

---

* La articolul d-lui Bulgakov, apărut în revista „Nacealo“, am răspuns chiar atunci prin articolul „Capitalismul în agricultură“. În urma interzicerii revistei „Nacealo“, acest articol a fost publicat în revista „Jizn“⁸⁸ din 1900, nr. 1 și 2. (Vezi V. I. Lenin, Opere complete, vol. 4, Editura politică, 1961, ediția a doua, pag. 91—145. — *Nota red.*) (Nota autorului la ediția din 1908. — *Nota red.*)

după efectuarea de investiții succesive de muncă și capital, pământul ar da aceeași cantitate de produse, și nu una descrescândă, atunci n-ar avea, în general, nici un rost să se lărgască suprafața cultivată, atunci pe vechea suprafață de pământ, oricît de mică ar fi ea, s-ar putea produce o cantitate suplimentară de cereale, atunci „întreaga agricultură de pe globul pămîntesc s-ar putea concentra pe o singură deșetină“. Acesta este obișnuitul (*și singurul*) argument în favoarea legii „universale“. Reflectînd cît de cît asupra acestui argument, oricine își va da seama că el reprezintă o abstracție lipsită de orice conținut, care nu ține seama tocmai de ceea ce e principal, și anume de nivelul tehnicii, de nivelul de dezvoltare a forțelor de producție. În realitate, se știe că însăși noțiunea de „investiții suplimentare (sau: succesive) de muncă și capital“ *presupune* o schimbare a mijloacelor de producție, o transformare a tehnicii. Pentru a spori într-o măsură considerabilă cantitatea de capital investită în pământ trebuie *inventate* noi mașini, noi sisteme de cultivare a pământului, noi metode de îngrijire a vitelor, de transportare a produselor etc. etc. Bineînțeles că „investiții suplimentare de muncă și capital“ în proporții relativ mici se pot face (și se fac) și pe baza nivelului existent, neschimbat, al tehnicii: în acest caz este valabilă, *pînă la un anumit punct*, și „legea fertilității descrescînde a solului“, și ea este valabilă în sensul că nivelul neschimbat al tehnicii fixează limite relativ foarte înguste investițiilor suplimentare de muncă și capital. În locul unei legi universale constatăm, prin urmare, o „lege“ extrem de relativă, atît de relativă că nici vorbă nu poate fi de vreo „lege“ și chiar de vreo particularitate cardinală a agriculturii. Să presupunem că se practică asolamentul trienal, se seamănă cereale tradiționale, se cresc vite producătoare de bălegar și că nu există fînețe ameliorate și unelte perfecționate. Este evident că, atîta timp cît aceste date rămîn neschimbate, limitele investițiilor suplimentare de muncă și capital care se pot face în pământ sînt extrem de înguste. Dar și în limitele înguste în care investițiile suplimentare de capital și de muncă sînt, totuși, posibile, *nu se va constata întotdeauna*, și neapărat, o scădere a productivității fiecăreia din aceste investiții suplimentare. Să luăm, de exemplu, industria. Să ne gîndim

la situația morăritului sau a prelucrării fierului în perioada premergătoare comerțului mondial și inventării mașinilor cu aburi. În condițiile unui asemenea nivel al tehnicii, limitele investițiilor suplimentare de muncă și capital în fierării manuale, în mori de vînt și de apă erau extrem de înguste; era inevitabil ca fierăriile și morile mici să fie extrem de răspîndite, atîta timp cît transformarea radicală a metodelor de producție nu crease o bază pentru noi forme de industrie.

Așadar, „legea fertilității descrescînde a solului“ nu este cîtuși de puțin valabilă în cazurile cînd tehnica progresa, cînd mijloacele de producție suferă o transformare; ea este valabilă într-o măsură cu totul relativă în cazurile cînd tehnica rămîne neschimbată, și asta nu întotdeauna. Iată de ce nici Marx și nici marxistii nu pomenesc de această „lege“, și ea este într-una invocată doar de reprezentanți ai științei burgheze de felul lui Brentano, care nu pot cu nici un chip să se descotorosească de prejudecățile vechii economii politice, cu legile ei abstracte, eterne și naturale.

D-l Bulgakov, cînd apără „legea universală“, recurge la niște argumente de-a dreptul ridicole.

„Ceea ce înainte era un dar liber al naturii, astăzi trebuie să fie făcut de om: vîntul și ploaia aținau solul plin de elemente nutritive, și era nevoie ca omul să depună doar un mic efort, pentru a obține cele necesare. Cu timpul, o parte tot mai mare din munca productivă cade pe seama omului; aici, ca pretutindeni, procesele naturale sînt tot mai mult înlocuite cu cele artificiale. Dar dacă în industrie acest fenomen este expresia victoriei omului asupra naturii, în agricultură el constituie un indiciu că greutățile existenței, pentru care natura își reduce tot mai mult darurile ei, sînt din ce în ce mai mari.

În cazul de față este indiferent dacă greutățile, mereu crescînde, pe care le întîmpină producerea hranei își găsesc expresia în sporirea muncii omenești sau a produselor ei, de pildă, a uneltelor de producție sau a îngrășămintelor etc.“ (d-l Bulgakov vrea să spună: este indiferent dacă greutatea, mereu crescîndă, cu care e produsă hrana își găsește expresia în intensificarea muncii omenești sau în sporirea produselor ei); „important este numai că ea îl costă pe om din ce în

ce mai mult. Tocmai în această înlocuire a forțelor naturii prin munca omului, a factorilor naturali ai producției prin factori artificiali constă legea fertilității descrescînde a solului“ (16).

După cît se vede, d-lui Bulgakov îi tulbură somnul laurii d-lor Struve și Tugan-Baranovski, care au ajuns să creadă că nu omul lucrează cu ajutorul mașinii, ci mașina cu ajutorul omului. Ca și acești critici, el alunecă pînă la nivelul economiei vulgare, vorbind de *înlocuirea* forțelor naturii prin muncă omenească etc. În genere, forțele naturii pot fi tot atît de puțin înlocuite prin muncă omenească pe cît de puțin pot fi înlocuiți metrii prin puduri. Atît în industrie cît și în agricultură omul nu poate să facă altceva decît să se folosească de acțiunea forțelor naturii, dacă a ajuns s-o cunoască, să-și *ușureze* această folosire cu ajutorul mașinilor, uneltelor etc. Că omul primitiv obținea toate cele necesare ca pe un dar liber al naturii, asta-i un basm prostesc, pentru care d-l Bulgakov poate fi huiduit și de studenții începători. Înaintea noastră n-a existat nici un secol de aur, și omul primitiv era cu totul copleșit de greutatea existenței, de greutatea luptei cu natura. Introducerea mașinilor și a metodelor de producție perfecționate a ușurat nemăsurat de mult omului această luptă în general, și producerea hranei în special. N-a crescut greutatea de a produce hrana, ci greutatea cu care obține hrană muncitorul — și asta datorită faptului că dezvoltarea capitalistă a făcut să crească nemăsurat de mult renta funciară și prețul pămîntului, a concentrat agricultura în mîinile capitaliștilor mari și mici, a concentrat și mai mult mașinile, uneltele, banii, fără de care nu se obține o bună producție. A explica aceste greutăți crescînde, de care se lovește existența muncitorilor, prin tendința pe care o are natura de a-și reduce darurile ei înseamnă a deveni un apologet al burgheziei.

„Recunoscînd existența acestei legi — continuă d-l Bulgakov —, nu vrem cîtuși de puțin să susținem că greutatea în ce privește producerea hranei cresc neconținut sau să contestăm că agricultura face progrese: a susține primul lucru și a-l contesta pe al doilea înseamnă a nesocoti ceea ce este evident. Nu încapе îndoială că aceste greutăți nu cresc neconținut, că aici e vorba de o dezvoltare în zigzag. Descoperirile agronomice și perfecționările tehnice fac ca

pământurile sterpe să devină fertile, anihilînd în mod vremelnic tendința care și-a găsit expresia în legea fertilității descrescînde a solului“ (ibid).

Profundă cugetare, nu-i așa?

Progresul tehnic reprezintă o tendință „vremelnică“, în timp ce legea fertilității descrescînde a solului, adică a productivității descrescînde (dar și asta nu întotdeauna) a investițiilor suplimentare de capital, pe baza unei tehnici neschimbate, „are o importanță universală“! Este absolut același lucru ca și a spune că oprirea trenurilor în stații reprezintă o lege universală a transportului acționat de aburi, în timp ce mișcarea lor între stații este o tendință vremelnică, care paralizază acțiunea legii universale a staționării.

Există, în fine, numeroase date care dezminț în mod vădit universalitatea legii fertilității descrescînde a solului, și anume datele cu privire la populația agricolă și cea neagricolă. Însuși d-l Bulgakov recunoaște că „procurarea hranei ar necesita în permanență un volum relativ sporit“ (nota bene!) „de muncă și, prin urmare, o populație agricolă din ce în ce mai numeroasă, dacă fiecare țară s-ar limita la resursele ei naturale“ (19). Dacă în Europa apuseană populația agricolă este în descreștere, aceasta se explică prin faptul că, importînd cereale, țările respective au reușit să scape de acțiunea legii fertilității descrescînde a solului. — Grozavă explicație, nimic de zis! Savantul nostru a uitat un amănunt, și anume că în toate țările capitaliste, inclusiv cele agricole și cele importatoare de cereale, se constată o scădere relativă a populației agricole. O descreștere relativă a populației agricole se observă în America și în Rusia, iar în Franța acest fenomen a început să se producă pe la sfîrșitul secolului al XVIII-lea (vezi cifrele din aceeași lucrare a d-lui Bulgakov, II, pag. 168), și uneori descreșterea relativă face loc unei descreșteri absolute, cu toate că în deceniul al 4-lea și al 5-lea precumpănirea importului de cereale asupra exportului a fost cu totul neînsemnată, și numai începînd din 1878 nu mai întîlnim ani în care exportul să precumpănească în mod categoric asupra importului*. În Prusia

* „Statistique agricole de la France (Enquête de 1892)“. P. 1897. p. 113. („Statistica agricolă a Franței (Ancheta din 1892)“. Paris, 1897, pag. 113. — *Nota trad.*)

se observă o descreștere relativă a populației rurale de la 73,5% în 1816, la 71,7% în 1849 și 67,5% în 1871, pe câtă vreme importul de secară a început abia pe la începutul deceniului al 7-lea, iar cel de grâu pe la începutul deceniului al 8-lea (ibid., II, 70 și 88). În sfârșit, dacă luăm țările europene importatoare de cereale — de pildă, Franța și Germania din ultimul deceniu —, vedem cum, concomitent cu *progresul incontestabil* al agriculturii, se produce o *scădere absolută* a numărului de muncitori ocupați în agricultură: în Franța, numărul acestora a scăzut, din 1882 pînă în 1892, de la 6 913 504 la 6 663 135 („Statist. agric.“, partea a II-a, pag. 248—251), iar în Germania el a scăzut, din 1882 pînă în 1895, de la 8 064 000 la 8 045 000*. În felul acesta se poate considera că *întreaga* istorie a secolului al XIX-lea, prin numeroasele ei date cu privire la cele mai diferite țări, dovedește în mod incontestabil că legea „universală“ a fertilității descrescînde *este cu totul paralizată* de tendința „vremelnică“ a progresului tehnic, care dă posibilitate populației rurale — aflată în relativă (iar uneori chiar absolută) descreștere — să producă o cantitate din ce în ce mai mare de produse agricole pentru masa în continuă creștere a populației.

În treacăt fie spus, aceste numeroase date statistice răstoarnă în întregime și următoarele două puncte centrale ale „teoriei“ d-lui Bulgakov: în primul rînd, afirmația făcută de el că teoria creșterii mai rapide a capitalului constant (a uneltelor și materialelor de producție) față de cel variabil

---

* „Statistik des Deutschen Reichs“, Neue Folge. Bd. 112: „Die Landwirtschaft im Deutschen Reich“, Berlin, 1898, S. 6* („Statistica Imperiului german“, seria nouă, vol. 112: „Agricultura în Imperiul german“, Berlin, 1898, pag. 6*, — *Nota trad.*) D-lui Bulgakov, bineînțeles, nu-i face plăcere această constatare — a progresului tehnic în condiții cînd populația rurală descrește — care face să se năruie întregul său malthusianism⁴⁴. De aceea acest „savant riguros“ recurge la următorul vicieșug: în loc să ia agricultura în sensul propriu al cuvîntului (cultivarea pămîntului, creșterea vitelor etc.), el ia (în urma datelor cu privire la cantitatea crescîndă de produse agricole la hectar l) „agricultura în sensul ei larg“, în care statistica germană include și legumicultura de seră și pe cea comercială, și silvicultura, și piscicultura! Reiese că are loc o creștere a numărului total al persoanelor efectiv ocupate în „agricultură“¹¹ (Bulgakov, II, 133). Cifrele citate în text se referă la persoanele pentru care agricultura constituie ocupația principală. Numărul persoanelor pentru care ea este o îndeletnicire auxiliară a crescut de la 3 144 000 la 3 578 000. Nu este tocmai just să adunăm aceste cifre cu cele anterioare, dar, chiar dacă le-am aduna, am obține un spor cu totul neînsemnat: de la 11 208 000 la 11 623 000.

(forța de muncă) „este absolut inaplicabilă la agricultură“. D-l Bulgakov declară cu multă emfază că această teorie este neîntemeiată, și în sprijinul părerii sale se referă: a) la cele spuse de „prof. A. Skvortov“ (celebru mai ales prin faptul că a atribuit teoria ratei mijlocii a profitului, elaborată de Marx, unor intenții agitatorice subversive) și b) la faptul că, în condițiile exploatării intensive a pământului, numărul muncitorilor pe unitatea de suprafață crește. Avem aici unul din exemplele de intenționată neînțelegere a scrierilor lui Marx, de care dau în permanență dovadă reprezentanții criticii la modă. Gîndiți-vă numai: teoria creșterii mai rapide a capitalului constant față de cel variabil este infirmată de creșterea *capitalului variabil* pe unitatea de suprafață! Și d-l Bulgakov *nu observă* că datele statistice, citate chiar de el în număr atît de mare, confirmă teoria lui Marx. Dacă în întreaga agricultură germană numărul muncitorilor a scăzut, între anii 1882 și 1895, de la 8 064 000 la 8 045 000 (iar dacă adăugăm și persoanele pentru care agricultura este o ocupație accesorie, acest număr a crescut de la 11 208 000 la 11 623 000, adică doar cu 3,7%), în timp ce numărul vitelor (socotit în vite mari) a crescut, în aceeași perioadă, de la 23 000 000 la 25 400 000, adică cu mai mult de 10%, numărul cazurilor de folosire a celor cinci tipuri de mașini mai importante a crescut de la 458 000 la 922 000, adică de peste două ori, cantitatea îngrășămintelor importate — de la 636 000 de tone (în 1883) la 1 961 000 de tone (în 1892), iar aceea a sărurilor de potasiu — de la 304 000 de chintale la 2 400 000*, — nu este oare limpede că raportul dintre capitalul constant și cel variabil este în creștere? Nu mai vorbim de faptul că aceste date, luate în bloc, împiedică într-o mare măsură să se vadă progresul realizat de marea producție. Dar de această chestiune ne vom ocupa ceva mai departe.

În al doilea rînd, progresul agriculturii în condițiile descreșterii sau ale unei înfime creșteri absolute a populației rurale răstoarnă pe de-a-ntregul încercarea absurdă a d-lui Bulgakov de a reînvia malthusianismul. După cît se pare, primul dintre „foștii marxști“ ruși care a făcut această

* „Statist. d. D. R.“, 112, S. 36*; Bulgakov, II, 135.

încercare a fost d-l Struve în ale sale „Note critice“, dar, ca întotdeauna, el n-a depășit cadrul unor observații timide, reticente și echivoce, al unor concepții necristalizate și neînchegate într-un sistem. D-l Bulgakov este mai curajos și mai consecvent: fără să stea prea mult pe gânduri, el face din „legea fertilității descrescînde“ „una din cele mai importante legi ale istoriei civilizației“ (sic!, pag. 18). „Întreaga istorie a secolului al XIX-lea. . . , cu problemele lui privind bogăția și sărăcia, ar fi de neînțeles fără această lege“ „Pentru mine este absolut cert că problema socială, așa cum se pune ea astăzi, este în mod vital legată de această lege“ (ne spune rigurosul nostru savant chiar la pagina 18 a „studiului“ său)!. . . „Nu încapе îndoială — afirmă el la sfîrșitul scrierii sale — că, acolo unde există suprapopulație, o anumită parte din sărăcie trebuie pusă pe seama *sărăciei absolute*, a sărăciei producției, iar nu a repartiției“ (II, 221). „Problema populației, în situația ei specială creată de condițiile producției agricole, reprezintă, după mine, principala greutate care — cel puțin în momentul de față — stă în calea înfăptuirii pe scară ceva mai largă a principiilor colectivismului sau cooperăției în întreprinderile agricole“ (II, 265). „Trecutul lasă moștenire viitorului problema cerealelor, care este mai grozavă și mai dificilă decît cea socială, — problema producției, și nu a repartiției“ (II, 455) etc. etc. Acum, după ce am analizat această lege, nu mai e nevoie să vorbim de însemnătatea științifică a acestei „teorii“, care e indisolubil legată de legea universală a fertilității descrescînde a solului. Că această cochetare critică cu malthusianismul a dus, în dezvoltarea ei logică inevitabilă, la cea mai vulgară apologetică burgheză, ne-o dovedesc, cu o francheță care nu lasă nimic de dorit, concluziile citate de noi ale d-lui Bulgakov.

Într-un studiu următor vom analiza datele unor noi izvoare indicate de criticii noștri (care susțin într-una că ortodoxii se tem de date precise) și vom arăta că, în general, d-l Bulgakov face din cuvîntul „suprapopulare“ un șablon a cărui folosire îl scutește de orice analiză, și mai ales de analiza contradicțiilor de clasă din sînul „țărănimii“. Acum însă, cînd ne mărginim doar la latura teoretică generală a problemei agrare, trebuie să ne oprim și asupra teoriei

rentei. „Cît despre Marx — scrie d-l Bulgakov —, trebuie să spunem că în volumul al III-lea al «Capitalului», în forma în care îl avem noi astăzi, nu adaugă nimic remarcabil la teoria rentei diferențiale a lui Ricardo“ (87). Să reținem acest „nimic remarcabil“ și să comparăm sentința pronunțată de critic cu următoarea declarație făcută de el mai înainte: „În ciuda unei atitudini vădit negative față de această lege (a fertilității descrescînde a solului), Marx își însușește, în principiile ei fundamentale, teoria rentei a lui Ricardo, care e bazată pe această lege“ (13). Reiese deci, după d-l Bulgakov, că Marx n-a observat legătura dintre teoria rentei a lui Ricardo și legea fertilității descrescînde a solului, ceea ce a făcut ca el să n-o poată scoate la capăt! Despre un asemenea mod de expunere nu putem spune decît un singur lucru: nimeni nu denaturează în așa măsură pe Marx ca foștii marxiști, nimeni nu atribuie cu atîta lipsă de... de... jenă o mie și unul de păcate de moarte autorului criticat.

Cele afirmate de d-l Bulgakov constituie o flagrantă denaturare a adevărului. În realitate, Marx nu numai că a observat această legătură dintre teoria rentei a lui Ricardo și teoria, greșită, a fertilității descrescînde a solului enunțată de acesta, dar a și dezvăluit, cu toată precizia, greșeala lui Ricardo. Cine a citit cu oricît de mică „atenție“ volumul al III-lea al „Capitalului“ nu a putut să nu observe faptul, cît se poate de „remarcabil“, că tocmai Marx este acela care *a eliberat* teoria rentei diferențiale de *orice legătură* cu faimoasa „lege a fertilității descrescînde a solului“. Marx a arătat că pentru formarea rentei diferențiale este necesar și suficient ca diferitele capitaluri investite în pămînt să dea o productivitate diferită. În acest caz nu este cîtuși de puțin important dacă se face trecerea de la un pămînt mai bun la altul mai prost sau, invers, dacă productivitatea capitalurilor suplimentare investite în pămînt scade sau crește. În realitate au loc tot felul de combinații ale unor asemenea cazuri, astfel că ele nu pot fi încadrate în nici o regulă unică generală. Așa, de pildă, Marx descrie mai întîi renta diferențială I, care provine dintr-o productivitate diferită a investițiilor de capital în pămînturi diferite, și lămurește expunerea sa cu ajutorul unor tabele (în legătură cu care d-l Bulgakov face o aspră observație pe seama „mării slăbi-

ciuni pe care o are Marx de a-și îmbrăca ideile — adeseori foarte simple — în complicate veștminte matematice“. Aceste complicate veștminte matematice se mărginesc la cele patru operații aritmetice, iar ideile foarte simple s-au dovedit a fi, după cum am văzut, cu totul de neînțeles pentru savantul nostru profesor). Analizînd aceste tabele, Marx conchide: „Astfel cade prima premisă greșită a rentei diferențiale care mai domnește la West, Malthus și Ricardo, anume că renta diferențială presupune în mod necesar trecerea la un pămînt din ce în ce mai prost sau o productivitate mereu descrescîndă a agriculturii. Renta diferențială, după cum am văzut, poate să existe atunci cînd se trece la pămînturi din ce în ce mai bune; renta diferențială poate să existe dacă treapta inferioară o ocupă un pămînt mai bun în locul pămîntului mai prost de mai înainte; ea poate fi legată de progresul în creștere al agriculturii. Condiția ei o constituie exclusiv inegalitatea categoriilor de pămînt“. (Marx nu vorbește aici de productivitatea diferită a capitalurilor succesiv investite în pămînt, deoarece ea dă naștere rentei diferențiale II, pe cînd în capitolul menționat este vorba de renta diferențială I.) „În măsura în care este vorba de dezvoltarea productivității, în aceeași măsură renta diferențială presupune că creșterea fertilității absolute a întregii suprafețe agricole nu înlătură această inegalitate, ci ori o face să crească, ori o lasă neschimbată, ori nu face decît să o micșoreze“ („Das Kapital“, III, 2, S. 199)⁶⁵. D-l Bulgakov *n-a observat* această deosebire radicală dintre teoria rentei diferențiale a lui Marx și teoria rentei a lui Ricardo. În schimb, el a preferat să găsească în volumul al III-lea al „Capitalului“ „un fragment care face mai degrabă să se creadă că Marx era departe de a avea o atitudine negativă față de legea fertilității descrescînde a solului“ (pag. 13, notă). Cerem scuze cititorilor noștri pentru că ne vedem nevoiți să dăm prea multă atenție unui fragment cu totul neesențial (pentru problema care ne interesează pe noi și pe d-l Bulgakov). Dar ce să-i faci dacă eroii criticii contemporane (care tot mai cutează să-i învinuiască pe ortodocși de rabulistică*) denaturează înțelesul, cît se poate de limpede,

* — tertipurii filologice. — *Nota trad.*

al unei teorii ostile lor prin citate rupte din context și prin traduceri care alterează sensul? D-l Bulgakov citează fragmentul găsit de dînsul în felul următor: „Din punctul de vedere al modului de producție capitalist are loc întotdeauna o scumpire relativă a produselor (*agricole*), *deoarece*“ (rugăm pe cititor să acorde o deosebită atenție cuvintelor subliniate de *noi*) „pentru a obține același produs trebuie să se facă o anumită cheltuială, trebuie plătit ceva ce înainte nu se plătea“. Și Marx spune mai departe că elementele naturii, care intră în producție ca agenți ai ei, fără să coste ceva, constituie o forță productivă naturală gratuită a muncii, iar dacă pentru producerea produsului suplimentar trebuie să se lucreze fără ajutorul acestei forțe naturale, atunci e nevoie de cheltuirea unui nou capital, ceea ce duce la scumpirea producției.

În legătură cu acest mod de „a cita“ trebuie să facem trei observații. În primul rînd, cuvîntul „deoarece“, care imprimă acestei tirade înțelesul categoric de stabilire a unei „legi“, a fost pus de d-l Bulgakov de la el. În original („Das Kapital“, III, 2, S.277—278) *nu stă scris* „deoarece“, ci „dacă“⁶⁶. Dacă trebuie plătit ceva ce înainte nu se plătea, atunci are loc întotdeauna o scumpire relativă a produselor; ce mai are comun *această* teză cu recunoașterea „legii“ fertilității descrescînde a solului? În al doilea rînd, cuvîntul „agricole“ a fost introdus, împreună cu parantezele, de d-l Bulgakov. În original el nu există. Cu o ușurință proprie tuturor domnilor critici, d-l Bulgakov a ajuns, probabil, la concluzia că Marx poate să vorbească aici numai de produse agricole și s-a grăbit să dea cititorului „o lămurire“ care înseamnă o totală denaturare. În realitate, Marx vorbește aici de toate produsele în general; fragmentul citat de d-l Bulgakov este precedat de cuvintele lui Marx: „în general trebuie relevate următoarele“. Forțele gratuite ale naturii pot intra și în producția industrială — ca în exemplul, dat de Marx în aceeași secțiune despre rentă, al căderii de apă care înlocuiește pentru o fabrică forța aburului, și dacă trebuie produsă o cantitate suplimentară de produse fără ajutorul acestor forțe gratuite, atunci va avea loc *întotdeauna* o scumpire relativă a produselor. În al treilea rînd, trebuie examinat contextul în care se găsește acest fragment. Marx vorbește,

În acest capitol, despre renta diferențială obținută de pe un pământ cultivat de calitatea cea mai proastă și analizează, *ca întotdeauna*, două cazuri pentru el absolut egale, *absolut în aceeași măsură posibile*: primul caz — o productivitate crescândă a investițiilor succesive de capital (S. 274—276) și al doilea caz — o productivitate descrescândă a investițiilor (S.276—278) ⁶⁷. Cu privire la ultimul din cele două cazuri posibile, Marx spune: „Despre productivitatea descrescândă a solului la investiții succesive de capital vezi la Liebig... *Dar în general* trebuie relevate următoarele“ (subliniat de noi). Urmează fragmentul „tradus“ de d-l Bulgakov, în care se spune că, dacă trebuie plătit ceva ce înainte nu se plătea, atunci are loc *întotdeauna* o scumpire relativă a produselor.

Lăsăm pe cititor să aprecieze singur scrupulozitatea științifică a criticului, care a răstălmăcit observația lui Marx cu privire la unul dintre cazurile posibile în sensul că Marx recunoaște acest caz drept o „lege“ generală.

Dar iată părerea pe care o exprimă în concluzie d-l Bulgakov în legătură cu fragmentul găsit de el:

„Acest fragment, bineînțeles, nu este destul de clar“ . . . Cred și eu! După ce d-l Bulgakov a înlocuit un cuvânt prin altul, acest fragment e chiar lipsit de orice sens . . . „dar nu poate fi înțeles altfel decât ca o recunoaștere indirectă sau chiar directă“ (ascultați numai!) „a legii fertilității descrescânde a solului. Eu nu știu dacă Marx s-a mai pronunțat undeva direct în această chestiune“ (I, 14). Ca fost marxist, d-l Bulgakov „nu știe“ că Marx a declarat, din capul locului, complet greșită ipoteza lui West, Malthus și Ricardo că renta diferențială ar presupune trecerea la pământuri mai proaste sau o fertilitate descrescândă a solului*. El „nu știe“ că Marx arată *de zeci de ori*, de-a lungul cuprinzătoarei sale analize a rentei, că el consideră productivitatea descrescândă și pe cea crescândă a cheltuielilor suplimentare de capital drept niște cazuri deopotrivă de posibile!

* Această ipoteză greșită a economiei clasice, care a fost combătută de Marx, și-a însușit-o, bineînțeles, fără critică, și d-l „critic“ Bulgakov, care a mers pe urmele preceptorului său Brentano. „O condiție pentru apariția rentei — scrie d-l Bulgakov — este legea fertilității descrescânde a solului . . .“ (I, 90). „... Renta engleză . . . face, de fapt, distincție între cheltuielile consecutive de capital de o productivitate diferită, în genere descrescândă“ (I, 130).

II

TEORIA RENTEI

D-l Bulgakov, în general, n-a înțeles teoria rentei a lui Marx. El este convins că zdrobește această teorie prin următoarele două obiecții: 1) După Marx, capitalul agrar intră în procesul de egalizare a ratei profitului, așa că renta este creată de profitul suplimentar care depășește rata mijlocie a profitului. După părerea d-lui Bulgakov, această teză este greșită, deoarece monopolul proprietății funciare înlătură libertatea concurenței, care este necesară procesului de egalizare a ratei profitului. Capitalul agrar nu intră în procesul de egalizare a ratei profitului. 2) Renta absolută nu este decît un caz special al rentei diferențiale, și separarea ei de aceasta din urmă nu este justă. Această separare se bazează pe o dublă interpretare, cu totul arbitrară, a unuia și aceluiași fapt — posesiunea de monopol a unuia dintre factorii producției. D-l Bulgakov este atît de convins de caracterul nimicitor al argumentelor sale, încît nu se poate abține de la un întreg torent de vorbe tari la adresa lui Marx: *petitio principii**, *nemarxism*, *fetișism logic*, *pierderea libertății perspectivei de gîndire etc.* Or, ambele lui argumente se bazează pe o greșeală destul de grosolană. Aceași simplificare unilaterală a lucrurilor care l-a împins să ridice unul din cazurile posibile (scăderea productivității cheltuielilor suplimentare de capital) la rangul de lege universală a fertilității descrescînde îl determină ca în problema dată să opereze în mod necritic cu noțiunea de „monopol“, ridicînd-o la rangul unei entități, în felul ei, tot universale, și să confunde totodată urmările care, în condițiile organizării capitaliste a agriculturii, decurg, pe de o parte, din *caracterul limitat al pămîntului*, iar pe de altă parte din faptul că *el este proprietate privată*. Dar acestea sînt două lucruri diferite. Să ne explicăm.

„*Condiția* apariției rentei funciare, fără a fi totodată și izvorul ei, — scrie d-l Bulgakov — este tot una cu aceea care a determinat și posibilitatea monopolizării pămîntului:

---

* — argument bazat pe deducția dintr-o teză care mai cere să fie demonstrată. —
Nota trad.

caracterul limitat al forței productive a pământului și nevoia mereu crescîndă pe care o are omul de ea“ (I, 90). În loc de: „caracterul limitat al forței productive a pământului“ trebuie spus: „*caracterul limitat al pământului*“. (Caracterul limitat al forței productive a pământului se reduce, după cum am mai arătat, la „caracterul limitat“ al nivelului respectiv al tehnicii, al stării respective a forțelor de producție.) În condițiile orînduirii capitaliste a societății, caracterul limitat al pământului presupune într-adevăr monopolul asupra pământului, *dar asupra pământului ca obiect de exploatare, iar nu ca obiect al dreptului de proprietate*. Ipoteza organizării capitaliste a agriculturii include în mod necesar ipoteza că întregul pămînt este ocupat de diferite gospodării particulare, *dar nu include cîtuși de puțin* pe aceea că întregul pămînt se află în proprietatea particulară a acestor gospodari sau a altor persoane, sau în proprietate particulară în general. Monopolul posesiunii pământului, pe baza dreptului de proprietate, și monopolul exploatării pământului sînt lucruri cu totul diferite nu numai din punct de vedere logic, ci și din punct de vedere istoric. Din punct de vedere logic ne putem foarte bine închipui o organizare pur capitalistă a agriculturii din care să lipsească cu desăvîrșire proprietatea particulară asupra pământului, în care pămîntul să se afe în proprietatea statului sau a obștilor etc. Și, într-adevăr, vedem cum în toate țările capitaliste dezvoltate întregul pămînt este ocupat de diferite gospodării particulare, dar aceste gospodării nu exploatează numai pămînturile lor proprii, ci și pe acelea ale proprietarilor particulari, arendate de ele, și pe cele ale statului, și pe cele ale obștilor⁶⁸ (cum este, de pildă, în Rusia, unde în fruntea gospodăriilor particulare de pe pămînturile țărănești din obște stau, precum se știe, gospodăriile țărănești capitaliste). Și nu degeaba spune Marx, chiar la începutul analizei rentei, făcută de el, că modul de producție capitalist găsește (și-și subordonează) cele mai variate forme de proprietate funciară, începînd cu proprietatea de clan⁶⁹ și cea feudală și terminînd cu aceea a obștilor țărănești.

Așadar, caracterul limitat al pământului presupune în mod necesar numai monopolizarea exploatării pământului (în condițiile dominației capitalismului). Se pune întrebarea:

care sînt consecințele inevitabile ale *acestei* monopolizări în ce privește problema rentei? Caracterul limitat al pămîntului face ca prețul cerealelor să fie determinat de condițiile de producție nu pe un pămînt de calitate mijlocie, ci pe unul de calitate cea mai proastă. Acest preț al cerealelor dă fermierului (= întreprinzător capitalist în agricultură) posibilitatea de a-și acoperi cheltuielile de producție și de a obține profitul mijlociu la capitalul său. Pe un pămînt de calitate bună, fermierul obține un profit suplimentar, care reprezintă tocmai *renta diferențială*. Chestiunea dacă există sau nu proprietate particulară asupra pămîntului n-are absolut nici o legătură cu problema formării rentei diferențiale, care este inevitabilă într-o agricultură capitalistă, fie chiar și pe pămînturi comunale sau ale statului, sau pe pămînturi care nu aparțin nimănui. În orînduirea capitalistă, singura consecință a caracterului limitat al pămîntului este formarea rentei diferențiale datorită productivității diferite a unor cheltuieli de capital diferite. D-l Bulgakov vede o a doua consecință în înlăturarea liberei concurențe în agricultură, atunci cînd spune că lipsa acestei libertăți împiedică capitalul agrar să participe la formarea profitului mijlociu. Aici se face o vădită confuzie între exploatarea pămîntului și dreptul de proprietate asupra lui. Din faptul că pămîntul este limitat (independent de proprietatea particulară asupra pămîntului) rezultă în mod logic numai că întregul pămînt va fi ocupat de capitaliștii fermieri și nu rezultă în nici un caz că e necesară o îngrijire a libertății de concurență între acești fermieri. Caracterul limitat al pămîntului constituie un fenomen general, care își pune în mod inevitabil pecetea asupra oricărei agriculturi capitaliste. Inconsistența logică a confuziei care se face între aceste lucruri diferite este concret confirmată și de istorie. Nu mai vorbim de Anglia, unde separarea proprietății funciare de exploatarea agricolă este evidentă, unde libertatea de concurență între fermieri este aproape completă și unde transferarea în agricultură a capitalului format în comerț și în industrie a avut și are loc pe o scară foarte largă. Dar (contrar părerii d-lui Bulgakov, care, urmîndu-l pe d-l Struve, încearcă, fără succes, să prezinte renta „engleză“ drept ceva cu totul aparte) *același proces* de separare a proprietății funciare de

exploatarea agricolă are loc și în toate celelalte țări capitaliste, numai că în formele cele mai diferite (arendă, ipotecă ⁷⁰). Neobservînd acest proces (asupra căruia Marx stăruie în mod cu totul deosebit), d-l Bulgakov, se poate spune, nu observă elefantul*. În toate țările europene se constată că, după desființarea iobăgiei, are loc anihilarea caracterului feudal al proprietății funciare, libera circulație a proprietății funciare, transferarea de capital din comerț și industrie în agricultură, creșterea arenzii și a datoriilor ipotecare. Și în Rusia, în ciuda faptului că aci există cele mai multe rămășițe de iobăgie, constatăm că după reformă țărani, raznocinții și negustorii cumpără tot mai mult pămînt, că se extinde tot mai mult sistemul arendării pămînturilor aparținînd proprietarilor particulari, statului și *obștilor* etc. etc. Ce dovedesc toate aceste fenomene? Ele dovedesc că, în ciuda monopolului *proprietății funciare* și a formelor, infinit de variate, ale acestei proprietăți, în agricultură și-a făcut loc libera concurență. În momentul de față, în toate țările capitaliste orice posesor de capital poate cu aceeași ușurință, sau aproape cu aceeași ușurință, să investească acest capital în agricultură (prin cumpărarea de pămînt sau prin luarea lui în arendă) ca în orice ramură a comerțului sau industriei.

Ridicînd obiecții împotriva rentei diferențiale a lui Marx, d-l Bulgakov arată că „toate aceste deosebiri în ce privește condițiile de producere a produselor agricole sînt contradictorii și *se pot*“ (subliniat de noi) „anihila reciproc; distanța, după cum a arătat și Rodbertus, poate fi paralizată prin fertilitate, iar fertilitatea diferită poate fi nivelată printr-o producție mai intensă pe terenurile cu fertilitate mai mare“ (I, 81). Păcat numai că rigurosul nostru savant uită că acest fapt a fost relevat de Marx, care a știut să-i dea o apreciere nu atît de unilaterală. „E limpede — scrie Marx — că aceste două baze diferite ale rentei diferențiale, fertilitatea și poziția“ (terenurilor) „pot acționa în sens opus. Un teren poate să aibă o poziție favorabilă și să fie foarte puțin fertil, și invers. Această împrejurare este importantă,

---

* — expresie dintr-o fabulă a lui Krilov, care vrea să spună că nu se observă tocmai esențialul. — *Nota trad.*

deoarece ea ne explică de ce la deștelenirea pământului, într-o țară dată, trecerea poate să se facă atît de la un pămînt mai bun la altul mai prost, cît și invers. În sfîrșit, este limpede că progresul producției sociale în general acționează, pe de o parte, în sensul nivelării asupra poziției“ (terenurilor) „ca o bază a rentei diferențiale, creînd piețe locale, creînd o poziție favorabilă prin construirea de căi și mijloace de comunicație; iar pe de altă parte accentuează deosebiri în ceea ce privește poziția locală a terenurilor, atît prin separarea agriculturii de industrie, cît și prin formarea unor importante centre de producție, alături de reversul acestui fenomen: accentuarea izolării relative a satului“ (relative Vereinsamung des Landes) („Das Kapital“, III, 2, 190)⁷¹. Astfel, în timp ce d-l Bulgakov repetă cu un aer triumfător, de mult cunoscuta indicație asupra *posibilității* anihilării reciproce a deosebirilor, Marx merge *mai departe*, punînd problema transformării acestei posibilități în realitate, și arată că, pe lîngă influențele nivelatoare, se observă și altele, care duc la diferențiere. Rezultatul final al acestor influențe contradictorii constă, după cum se știe, în faptul că pretutindeni, în toate țările, *există* mari deosebiri între terenuri în ce privește fertilitatea și poziția lor. Obiecția d-lui Bulgakov nu dovedește altceva decît totala superficialitate a observațiilor lui.

Noțiunea de ultimă și cea mai puțin productivă cheltuire de muncă și capital — continuă să obiecteze d-l Bulgakov — „este folosită deopotrivă de necritic de Ricardo și de Marx. Nu este greu de văzut ce element de arbitrar se introduce prin această noțiune: să zicm că pentru pămînt se cheltuiește $10a$ capital, fiecare a fiind de o productivitate mai mică decît cel dinaintea lui; produsul general al pămîntului va fi exprimat prin A . Este evident că productivitatea mijlocie a fiecărui a va fi $A/10$, și, dacă vom considera întregul capital ca un tot întreg, prețul va fi determinat tocmai prin această productivitate mijlocie“ (I, 82). Este evident — vom spune noi — că, din cauza frazeologiei sale grandilocvente pe tema „caracterului limitat al forței productive a pămîntului“, d-lui Bulgakov i-a scăpat un *amănunt*, și anume că pămîntul este limitat. Acest caracter limitat, absolut independent de orice fel de *proprietate* asupra pămîn-

tului, creează un anumit monopol, și anume: întrucât pământul este în întregime ocupat de fermieri și întrucât cererea de cereale are în vedere toate cerealele produse pe întregul pământ — inclusiv terenurile cele mai proaste și mai depărtate de piață —, este limpede că prețul cerealelor este determinat de prețul de producție pe pământul de cea mai proastă calitate (sau de prețul de producție în condițiile ultimei și celei mai puțin productive cheltuiiri de capital). „Productivitatea mijlocie“ a d-lui Bulgakov nu este altceva decât un simplu exercițiu de aritmetică, deoarece formarea efectivă a acestei medii este împiedicată de caracterul limitat al pământului. Pentru ca să se formeze această „productivitate mijlocie“ și să determine prin ea însăși prețurile, este necesar nu numai ca fiecare capitalist să poată, în genere, să investească un capital în agricultură (în această măsură, după cum am mai spus, există în agricultură libertatea concurenței), dar și ca el să poată oricând să întemeieze — peste numărul de întreprinderi agricole existent — o nouă asemenea întreprindere. Dacă ar fi așa, atunci n-ar exista nici o deosebire între agricultură și industrie, n-ar putea lua naștere nici un fel de rentă. Dar tocmai faptul că pământul este limitat face ca lucrurile să nu stea tocmai așa.

Să mergem mai departe. În raționamentele noastre de pînă acum am făcut cu totul abstracție de proprietatea asupra pământului; am văzut că acest procedeu este obligatoriu atît din motive de ordin logic cît și din cauza datelor istorice, care dovedesc că agricultura capitalistă apare și se dezvoltă în condițiile oricăror forme de proprietate asupra pământului. Să introducem acum și această nouă condiție. Să presupunem că întregul pământ se află în proprietate privată. Cum se va reflecta această situație asupra rentei? Renta diferențială va fi sustrasă de proprietarul funciar de la fermier, pe baza dreptului său de proprietate; cum renta diferențială reprezintă un surplus de profit peste profitul normal, mijlociu la capital, și cum în agricultură libertatea de concurență, în sensul libertății de a investi capital în economia rurală, există (respectiv* este creată de dezvoltarea capitalistă), proprietarul funciar va găsi întotdeauna

---

* — sau. — *Nota trad.*

un fermier care să se mulțumească cu profitul mijlociu și să-i cedeze lui, proprietarului funciar, supraprofitul. Proprietatea privată asupra pământului nu creează renta diferențială, ci doar o face să treacă din mâinile fermierului în acelea ale proprietarului funciar. La atîta se reduce influența proprietății private asupra pământului? Se poate oare presupune că proprietarul funciar va permite fermierului să exploateze *în mod gratuit* pământul de cea mai proastă calitate și cu poziția cea mai puțin favorabilă, care dă numai un profit mijlociu la capital? Firește că nu. Proprietatea funciară este un monopol, și pe baza lui proprietarul va cere fermierului să-i plătească și pentru acest pământ. Această plată va fi *renta absolută*, care nu are nici o legătură cu productivitatea diferită a diferitelor investiții de capital și *care rezultă din proprietatea privată asupra pământului*. Învinuindu-l pe Marx de interpretare arbitrară în dublu sens a unuia și aceluiași monopol, d-l Bulgakov nu și-a dat osteneala să se gîndească că avem într-adevăr de-a face cu un dublu monopol; în primul rînd, cu monopolul exploatării (capitaliste) a pământului. Acest monopol decurge din caracterul limitat al pământului, și aceasta determină necesitatea existenței lui în orice societate capitalistă. *Acest* monopol face ca prețul cerealelor să fie determinat de condițiile de producție pe pământurile de cea mai proastă calitate, iar plusprofitul suplimentar, adus de investițiile de capital în pământurile cele mai bune sau de investițiile mai productive de capital, să formeze renta diferențială. Această rentă apare cu totul independent de proprietatea privată asupra pământului, care nu face decît să dea posibilitate proprietarului funciar s-o sustragă de la fermier. În al doilea rînd, există monopolul proprietății private asupra pământului. Nici din punct de vedere logic, nici din punct de vedere istoric, acest monopol nu este indisolubil legat* de cel precedent. Acest monopol nu este cîtuși de puțin *necesar* societății capitaliste și organizării capitaliste a agriculturii. Pe de o

---

* Poate că nici nu e nevoie să amintim cititorului că, vorbind aici de teoria generală a rentei și a organizării capitaliste a agriculturii, nu ne referim la niște factori ca vechimea și gradul de răspîndire a proprietății private asupra pământului, ca subminarea, provocată de concurența de peste ocean, a acestei forme de monopol, menționată de noi, iar în parte și a ambelor lui forme etc.

parte, putem foarte bine să ne închipuim o agricultură capitalistă fără proprietate privată asupra pământului, și mulți economiști burghezi consecvenți au cerut naționalizarea lui. Pe de altă parte, noi și în realitate întâlnim o organizare capitalistă a agriculturii acolo unde nu există proprietate privată asupra pământului, de pildă la pământurile aparținând statului și obștilor. De aceea este absolut necesar să facem distincție între aceste două feluri de monopol și, prin urmare, este necesar ca, alături de renta diferențială, să admitem și existența rentei absolute, care *este generată de proprietatea privată asupra pământului**.

Posibilitatea ca renta absolută să provină din plusvaloarea creată de capitalul agrar, Marx o explică prin faptul că în agricultură partea capitalului variabil în compoziția generală a capitalului este mai mare decât cea mijlocie (această ipoteză este cu totul firească în condițiile unei înapoieri evidente a tehnicii agricole în comparație cu cea industrială). Prin urmare, dacă așa stau lucrurile, valoarea produselor agricole este, în general, mai mare decât prețul lor de producție, iar plusvaloarea este mai mare decât profitul. Totuși, mono-

---

* În partea a doua a volumului al II-lea din „Teorii asupra plusvalorii” („Theorien über den Mehrwert”, II Band, II Theil), care a apărut în anul 1905, Marx dă o serie de lămuriri, în legătură cu renta absolută, care confirmă justetea interpretării date de mine (mai cu seamă în ce privește cele două feluri de monopol). Iată pasajele din cartea lui Marx care se referă la această chestiune: „Dacă pământul ar constitui un element nelimitat nu numai în raport cu capitalul și cu populația, dar și în mod efectiv, adică dacă ar fi «nelimitat», cum sînt «acru și apa», «dacă ar exista în cantitate nelimitată» (citează din Ricardo), atunci însușirea unei întinderi de pământ de către un individ n-ar putea, în mod practic, să excludă cituși de puțin însușirea unei alte întinderi de pământ de către un alt individ. Atunci n-ar putea să existe nici un fel de proprietate privată asupra pământului (și nu numai privată, dar nici «obștească» sau de stat). În acest caz, dacă — în plus — întregul pământ ar fi pretutindeni de aceeași calitate, nu s-ar putea cere nici un fel de rentă pentru folosința pământului. . . Miezul problemei constă în următoarele: dacă, în raport cu capitalul, pământul ar exista ca orice forță elementară a naturii, capitalul ar acționa în domeniul agriculturii întocmai cum acționează în orice ramură a industriei. În acest caz n-ar exista nici un fel de proprietate funciară și nici o rentă. . . Dimpotrivă, dacă pământul 1) este limitat, 2) transformat în proprietate, dacă capitalul întâlnește, ca o condiție a apariției lui, proprietatea asupra pământului — și tocmai astfel stau lucrurile în țările în care se dezvoltă producția capitalistă, iar în țările în care înainte n-a existat această condiție (așa cum a existat în bătrîna Europă), producția capitalistă își creează singură aceste condiții (ca exemplu pot servi Statele Unite), — atunci pământul nu reprezintă un cîmp de activitate care să fie accesibil așa cum îi sînt accesibile alte forțe elementare ale naturii. De aceea există renta absolută independent de renta diferențială” (pag. 80, 81) ⁷⁸. Marx face aici o distincție cit se poate de precisă între faptul că pământul are o întindere limitată și faptul că el se află în proprietate privată. (Nota autorului la ediția din 1908. — *Nota red.*)

polul proprietății private asupra pământului împiedică acest surplus să intre în întregime în procesul egalizării profitului, și renta absolută provine din acest surplus*.

D-l Bulgakov nu este de loc mulțumit cu această explicație și, de aceea, exclamă: „Ce-o mai fi și această plusvaloare, dacă se spune despre ea, ca despre postav sau despre bumbac, sau ca despre oricare altă marfă, că poate fi suficientă sau insuficientă pentru acoperirea cererii posibile. În primul rînd, ea nu este un lucru material, ci o noțiune care servește la exprimarea unei anumite relații de producție sociale“ (I, 105). Acest procedeu de a opune „lucrul material“ „noțiunii“ constituie o strălucită mostră de scolastică pe care ne-o prezintă unii astăzi, cu atîta emfază, drept „critică“. Ce sens ar putea să aibă „noțiunea“ de parte a produsului social, dacă acestei noțiuni nu i-ar corespunde anumite „lucruri materiale“? Plusvaloarea este echivalentul bănesc al plusprodusului, care constă dintr-o parte determinată din postav, bumbac, cereale și din toate celelalte mărfuri. (Cuvîntul „determinat“ trebuie înțeles, firește, nu în sensul că știința poate determina în mod concret această parte, ci în sensul că sînt cunoscute condițiile care determină, în linii generale, mărimea acestei părți.) În agricultură, plusprodusul este mai mare (în raport cu capitalul) decît în alte ramuri de producție, și acest surplus (care, ca urmare a monopolului proprietății asupra pământului, nu intră în procesul de egalizare a profitului) poate, firește, „să fie suficient sau insuficient pentru acoperirea cererii“ din partea proprietarului fuciar monopolist.

---

* În trecut fie spus, am socotit necesar să ne ocupăm deosebit de amănunțit de teoria rentei a lui Marx, întrucît am văzut că ea e greșit înțeleasă și de d-l P. Maslov („Jizn“, 1901, nr. 3 și 4, „Cu privire la problema agrară“), care consideră productivitatea descrescîndă a investițiilor suplimentare de capital, dacă nu ca pe o lege, cel puțin ca pe un fenomen „obișnuit“ și oarecum normal, pune renta diferențială în funcție de acest fenomen și respinge teoria rentei absolute. Acest interesant articol al d-lui P. Maslov conține numeroase observații juste la adresa criticilor, dar prezintă multe lacune, atît din cauza caracterului eronat, menționat de noi aici, al teoriei autorului (care, apărînd marxismul, nu și-a dat ostencala să stabilească precis care e deosebirea dintre teoria „sa“ și teoria lui Marx), cît și din cauza a o serie de afirmații nechibzuite și absolut neintemeiate, ca, de pildă, aceea că d-l Berdeacv „se debarasează complet de influența scriitorilor burghezi“ și se distinge „prin consecvența punctului de vedere de clasă, însă nu în dauna obiectivității“, că pe alocuri „analiza făcută de Kautsky este, în multe privințe, . . . tendențioasă“, că acesta „nu a precizat cituși de puțin în ce direcție are loc dezvoltarea forțelor de producție în agricultură“ etc.

Putem scuti pe cititorii noștri de lectura unei expuneri amănunțite a teoriei rentei, pe care d-l Bulgakov, după cum remarcă chiar dînsul cu modestie, a creat-o „prin propriile sale forțe“, „urmînd o cale proprie“ (I, 111). Este de ajuns să facem doar cîteva observații pentru a caracteriza acest produs al „ultimei și celei mai puțin productive cheltuiiri“ de „muncă“ profesorală. „Noua“ teorie a rentei este înjghebată după vechea rețetă: „ai intrat în horă, trebuie să joci“. Dacă e liberă concurență, înseamnă că nu trebuie să mai existe absolut nici un fel de îngrădire a ei (deși o asemenea libertate absolută a concurenței n-a existat nicăieri și niciodată). Din moment ce există monopol, — s-a terminat. Înseamnă că renta nu provine în nici un caz din plusvaloare și nici chiar din produsul agricol; ea provine din produsul muncii neagricole, este pur și simplu un tribut, un impozit, un scăzămînt din întreaga producție socială, o cambie a proprietarului funciar. „Capitalul agrar, cu profitul său, și munca agricolă, agricultura în general, ca domeniu de investiție de muncă și capital, constituie, așadar, în imperiul capitalist un status in statu* . . . toate (sic!) definițiile date capitalului, plusvalorii, salariului și valorii în general, aplicate la agricultură, se dovedesc a fi simple ficțiuni“ (I, 99).

Așa, așa. De acum totul este limpede: în agricultură, atît capitaliștii cît și muncitorii nu sînt decît simple ficțiuni. Dar dacă d-lui Bulgakov i se întîmplă uneori s-o ia razna ca aici, alteori el judecă destul de bine. Paisprezece pagini mai departe citim: „Producția agricolă costă societatea o anumită cantitate de muncă; aceasta reprezintă valoarea ei“. Foarte bine. Prin urmare, cel puțin „definițiile“ valorii nu sînt chiar niște ficțiuni. Mai departe: „Din moment ce producția este organizată în mod capitalist și în fruntea ei se află capitalul, înseamnă că prețul cerealelor va fi stabilit după prețurile de producție, adică calculul productivității investiției respective de muncă și de capital se va face ținîndu-se seama de productivitatea socială mijlocie“. Perfect. Prin urmare, nici „definițiile“ date capitalului, plusvalorii și salariului nu sînt chiar niște ficțiuni. Prin urmare, există

* — stat in stat. — *Nota trad.*

și o libertate a concurenței (deși nu absolut), căci fără trecerea capitalului din agricultură în industrie, și invers, n-ar fi posibilă o „calculare a productivității ținându-se seama de productivitatea socială mijlocie“. Mai departe: „Datorită însă monopolului asupra pământului, prețul se ridică peste valoarea lui pînă la limitele îngăduite de condițiile pieței“. Foarte bine spus. Dar unde a mai văzut d-l Bulgakov ca birul, impozitul, cambia etc. să depindă de condițiile pieței? Dacă, datorită monopolului, prețul se ridică pînă la limitele permise de condițiile pieței, atunci toată deosebirea dintre „noua“ teorie a rentei și „cea veche“ constă în aceea că autorul nostru, care a mers pe un „drum propriu“, n-a înțeles, pe de o parte, deosebirea dintre influența caracterului limitat al pământului și aceea a proprietății private asupra pământului, iar pe de altă parte, legătura dintre noțiunea de „monopol“ și cea de „ultimă și cea mai puțin productivă cheltuie de muncă și capital“. Și mai e de mirare, după toate astea, că, șapte pagini mai departe (I, 120), d-l Bulgakov a și uitat cu desăvîrșire de teoria „sa“ și ne vorbește despre „modul de repartiție a acestui produs (agricol) între proprietarul funciar, fermierul capitalist și muncitorii agricoli“? Strălucită încheiere a unei critici strălucite! Minunat rezultat al noii *teorii bulgakoviste a rentei*, care îmbogățește de acum încolo știința economiei politice!

III

MĂȘINILE ÎN AGRICULTURĂ

Să trecem acum la „remarcabila“ — după părerea d-lui Bulgakov — lucrare a lui Hertz („Die agrarischen Fragen im Verhältniss zum Sozialismus“. Wien, 1899*. Traducere în limba rusă de A. Ilinski, Petersburg, 1900). De altfel, vom fi nevoiți ca, un timp oarecare, să analizăm laolaltă argumentele identice ale acestor scriitori.

Problema mașinilor în agricultură și, în strînsă legătură cu ea, problema mării și micii producții în agricultură oferă destul de des „criticilor“ un pretext pentru „infirmarea“

* — „Problemele agrare în legătura lor cu socialismul“. Viena, 1899. — *Nota trad.*

marxismului. Ceva mai încolo vom analiza în mod amănunțit unele date detaliate citate de ei, dar deocamdată ne vom opri asupra unor considerații generale în legătură cu această problemă. Criticii consacră pagini întregi unor raționamente din cele mai amănunțite, din care reiese că folosirea mașinilor în agricultură întâmpină mai multe dificultăți decît în industrie și că, din această cauză, ele sînt folosite pe scară mai redusă și au o importanță mai mică. Toate acestea sînt adevăruri incontestabile și au fost arătate cu toată precizia, de pildă, de același Kautsky, al cărui nume este suficient pentru a-i aduce pe d-nii Bulgakov, Hertz și Cernov într-o stare vecină cu nebunia. Dar acest fapt incontestabil nu dezmente cîtuși de puțin adevărul că folosirea mașinilor capătă o extindere rapidă și în agricultură, asupra căreia exercită o puternică acțiune transformatoare. Criticii nu pot face altceva decît „să se eschiveze” de la această concluzie inevitabilă, cu ajutorul unor raționamente profunde de felul acesta: . . . „Agricultura se caracterizează prin dominația naturii în procesul de producție, prin faptul că voința omului nu este liberă” (Bulgakov, I, 43) . . . „în locul muncii nesigure și imprecise a omului, ea” (mașina din industrie) „execută, cu o precizie matematică, atît operații microscopice cît și lucrări de proporții uriașe. Mașina nu poate face nimic asemănător (?) cînd e vorba de producția agricolă, deoarece, pînă în zilele noastre, acest instrument de muncă nu se află în mîinile omului, ci în mîinile naturii-mame. Asta nu e o metaforă” (ibid.). Într-adevăr, asta nu e o metaforă, ci pur și simplu o frază lipsită de orice conținut, căci oricine știe că plugul cu locomobilă, mașina de semănat în rînduri, batoza etc. *fac* ca munca să devină mai „sigură și precisă”, și, prin urmare, a spune „nimic asemănător” înseamnă a spune prostii! Este ca și cum ai spune că în agricultură mașina „nu e cîtuși de puțin în măsură (sic!) să revoluționeze *producția*” (Bulgakov, I, 43—44; totodată, el citează diverși specialiști în construcția de mașini agricole, dar aceștia vorbesc numai de o deosebire relativă între mașinile agricole și cele industriale), sau că „aici mașina nu numai că nu poate să-l transforme pe muncitor într-o anexă (?) a ei, dar acestui muncitor îi rămîne, ca și înainte, rolul de conducător al procesului

muncii“ (44) — de pildă, rolul celui care bagă snopi în batoză?

Încercînd să minimalizeze importanța plugului cu locomobilă, d-l Bulgakov citează în sprijinul său pe Stumpfe și Kutzleb (care au scris despre capacitatea micii gospodării de a concura cu cea mare), venind astfel în contradicție cu concluziile unor specialiști în construcția de mașini agricole și în economia agrară (Fühling, Perels), și recurge totodată la argumente ca acela că arătura cu mijloace mecanice acționate de aburi este posibilă numai pe un sol special* și pe „întinderi de pămînt extrem de vaste“ (după părerea d-lui Bulgakov, acesta este un argument împotriva plugului cu locomobilă, și nu împotriva micii gospodării!), că la o arătură adîncă *de 12 țoli* munca cu vitele este *mai ieftină* decît cea efectuată cu mașinile cu aburi etc. Cu astfel de argumente poți umple volume întregi, fără ca prin aceasta să infirmi cît de cît adevărul că plugul cu locomobilă a creat posibilitatea efectuării unei arături extrem de adînci (mai adînci chiar de 12 țoli), sau că folosirea lui a căpătat curînd o largă răspîndire: în Anglia, în 1867, el fusese introdus doar pe 135 de moșii, în timp ce în 1871 numărul plugurilor de acest fel folosite în agricultură trecea de 2 000 (Kautsky); în Germania, între anii 1882 și 1895, numărul gospodăriilor care foloseau asemenea pluguri a crescut de la 836 la 1 696.

În problema mașinilor agricole, d-l Bulgakov citează în repetate rînduri pe Fr. Bensing, „autorul unei monografii speciale despre mașinile agricole“, cum îl prezintă el (I, 44). Am comite o mare nedreptate dacă n-am releva și în cazul de față felul *cum* citează d-l Bulgakov și *cum* este combătut chiar de martorii invocați de el.

Afirmînd că „construcția“ lui Marx cu privire la creșterea mai rapidă a capitalului constant față de cel variabil nu este aplicabilă la agricultură, d-l Bulgakov are în vedere necesitatea de a cheltui din ce în ce mai multă forță de muncă, pe măsură ce crește productivitatea în agricultură,

---

* Hertz stăruie cu un aer deosebit de „triumfător“ asupra acestei afirmații, încercînd să demonstreze că este eronată judecata „absolută“ (S.65; în traducerea rusă, pag. 156), potrivit căreia „în orice împrejurări“ plugul cu locomobilă este superior celui cu tracțiune animală. Iată un exemplu de ceea ce înseamnă a forța o ușă deschisă!

și citează, între altele, cifre dintr-un calcul făcut de Bensing. „Nevoile generale de muncă omenească în diferitele sisteme de gospodărire se exprimă astfel: în gospodăria cu asolament trienal — 712 zile de muncă, în cea cu asolament Norfolk (alternarea culturilor) — 1 615 zile de muncă, iar în cea bazată pe alternarea culturilor și cu o producție considerabilă de sfeclă — 3 179 de zile de muncă“ pentru 60 ha. (Franz Bensing. „Der Einfluss der landwirtschaftlichen Maschinen auf Volks- und Privatwirtschaft“*, Breslau, 1897, S.42. Bulgakov, I, 32.). Nenorocirea e că, prin acest calcul, Bensing vrea să dovedească tocmai rolul crescând al mașinilor: aplicând aceste cifre la întreaga agricultură a Germaniei, el ajunge la concluzia că actualul număr de muncitori agricoli ar fi suficient numai pentru cultivarea pământului după sistemul asolamentului trienal și că, prin urmare, introducerea alternării culturilor ar fi, în general, *imposibilă*, dacă n-ar fi folosite mașinile. Dar cum în condițiile în care predomină vechiul asolament trienal mașinile, după cum se știe, nu erau aproape de loc folosite, cifrele din calculul lui Bensing dovedesc tocmai *contrarul* celor ce vrea să dovedească d-l Bulgakov: ele dovedesc că în agricultură creșterea productivității trebuia în mod necesar să se producă în mod concomitent cu creșterea mai rapidă a capitalului constant față de cel variabil.

Altădată, afirmând că „între rolul mașinii în industria prelucrătoare și rolul ei în agricultură este o deosebire radicală (sic!)“, d-l Bulgakov citează următoarele cuvinte ale lui Bensing: „mașinile agricole nu sînt în stare să sporească într-o măsură nelimitată producția, ca cele industriale . . .“ (I, 44). Și de data asta d-l Bulgakov are ghinion. Bensing semnaleză această deosebire, care nu e de loc „radicală“, dintre mașinile agricole și cele industriale la începutul capitoului al VI-lea, care este intitulat: „Influența mașinilor agricole asupra venitului global“. Analizînd în mod amănunțit, pentru fiecare fel de mașină în parte, datele furnizate de publicațiile agricole speciale, și îndeosebi pe cele obținute prin ancheta întreprinsă de el, Bensing ajunge

---

* — „Influența mașinilor agricole asupra economiei naționale și a celei particulare“. — *Nota trad.*

la următoarea concluzie generală: la folosirea plugului cu locomobilă câștigul global crește cu 10%, la folosirea mașinii de semănat în rînduri — cu 10%, la folosirea batozei — cu 15%; în afară de aceasta, mașina de semănat în rînduri economisește semințe în proporție de 20%, și numai la folosirea mașinilor pentru recoltarea cartofilor se observă o reducere a venitului global cu 5%. Afirmția d-lui Bulgakov că, „în orice caz, plugul cu locomobilă este singura mașină agricolă în favoarea căreia pot fi invocate anumite considerente de ordin tehnic“ (I, 47—48) este, *în orice caz*, infirmată de același Bensing la care se referă imprudentul domn Bulgakov.

Pentru a ne prezenta o imagine cât mai exactă și mai completă a însemnătății folosirii mașinilor în agricultură, Bensing face o serie de calcule foarte amănunțite cu privire la rezultatele gospodăririi fără mașini, cu o singură mașină, cu două etc. și, în sfîrșit, cu toate mașinile mai importante, inclusiv plugul cu locomobilă și căile ferate destinate transportului de produse agricole (Feldbahnen). Se constată că, acolo unde nu există mașini, venitul global = 69 040 de mărci, cheltuielile = 68 615 mărci, venitul net = 425 de mărci sau 1,37 mărci la hectar, în timp ce acolo unde sînt folosite toate mașinile mai importante venitul global = 81 078 de mărci, cheltuielile = 62 551,5 mărci, iar venitul net = 18 526,5 mărci, adică 59,76 de mărci la hectar, adică *de peste patruzeci de ori mai mult*. Și aceasta numai datorită mașinilor, fiindcă se presupune că sistemul de gospodărire rămîne neschimbat! Că folosirea mașinilor este însoțită, așa cum arată aceleași calcule ale lui Bensing, de o creștere uriașă a capitalului constant și de *micșorarea* capitalului variabil (adică a capitalului cheltuit pentru forță de muncă și a însuși numărului muncitorilor), este un lucru de la sine înțeles. Într-un cuvînt, lucrarea lui Bensing infirmă întru totul spusele d-lui Bulgakov și dovedește superioritatea mării gospodării în agricultură, cât și valabilitatea, în cadrul acesteia, a legii creșterii capitalului constant pe seama celui variabil.

Un singur lucru îl apropie pe d-l Bulgakov de Bensing: faptul că acesta se situează pe o poziție pur burgheză, nu înțelege cât de cât contradicțiile inerente capitalismului și

închide cu seninătate ochii la spectacolul înlăturării muncitorilor de către mașini etc. Acest elev moderat și conștiințios al profesorilor germani vorbește despre Marx cu aceeași ură ca și d-l Bulgakov. Numai că este mai consecvent: el îl califică pe Marx drept un „adversar al mașinilor“ în general, atît în agricultură cît și în industrie, deoarece, spune el, Marx „denaturează faptele“, atunci cînd vorbește de influența dăunătoare a mașinilor asupra muncitorilor și pune pe seama mașinilor tot felul de nenorociri (Bensing, l.c., S.4, 5, 11). Atitudinea d-lui Bulgakov față de Bensing ne arată încă o dată ce anume iau d-nii „critici“ de la savanții burghezi și ce anume trec ei cu vederea.

Ce soi de „critică“ face Hertz se poate vedea îndeajuns din următorul exemplu: la pag. 149 (trad. rusă) el îl acuză pe Kautsky că recurge la „procedee de foileton“, iar la pag. 150, „combătînd“ teza cu privire la superioritatea mării producții în ce privește folosirea mașinilor, el aduce următoarele argumente: 1) cumpărarea de mașini prin intermediul cooperativelor este o cale *accesibilă* și micilor gospodării. Această accesibilitate, vedeți dv., dezmente afirmația — bazată pe *fapte* — că folosirea mașinilor în marile gospodării este mai răspîndită! Cui sînt mai *accesibile* binefacerile unirii în cooperative, despre asta vom discuta separat cu Hertz, într-un al doilea studiu. 2) David a arătat, în „Sozialistische Monatshefte“⁷³ (V, 2), că folosirea mașinilor în micile gospodării este „larg răspîndită și cunoaște o puternică dezvoltare...“, că și mașina de semănat în rînduri este des (sic!) întîlnită chiar și în gospodăriile foarte mici. Același lucru se petrece și cu cositoarele de fîn și cu celelalte mașini“ (S.63, în trad. rusă, pag. 151). Iar dacă veți citi articolașul lui David*, veți constata că el *ia cifrele absolute* cu privire la numărul gospodăriilor care foloseau mașini, și nu raportul procentual al acestor gospodării față de numărul total al gospodăriilor din grupa dată (cum face, bineînțeles, Kautsky).

Să comparăm aceste cifre referitoare la întreaga Germanie pe anul 1895**.

* În cartea lui David „Socialismul și agricultura“ (Petersburg, 1906) se repetă acest procedeu greșit (pag. 179). (Nota autorului la ediția din 1908. — *Nota red.*)

** „Stat. d.D.R.“, 112 Bd., S.36*

Grupuri de gospodării	Total gospodării	Dintre acestea foloseau mașini					
		Semănători	%	Mașina de semănat în rinduri	%	Cositori și secerători	%
Sub 2 ha ..	3 236 367	214	0,01	14 735	0,46	245	0,01
2— 5 „ ..	1 016 318	551	0,05	13 088	1,29	600	0,06
5— 20 „ ..	998 804	3 252	0,33	48 751	4,88	6 746	0,68
20—100 „ ..	281 767	12 091	4,29	49 852	17,69	19 535	6,93
100 sau mai mult	25 061	12 565	50,14	14 366	57,32	7 958	31,75
<i>Total</i>	5 558 317	28 673	0,52	140 792	2,54	35 084	0,63

Nu-i așa că aceste date confirmă cele spuse de David și Hertz, că semănătorile și cositorile pot fi „des“ întâlnite „chiar și în gospodăriile foarte mici“? Și dacă Hertz trage „concluzia“ că, „din punct de vedere statistic, afirmația lui Kautsky nu rezistă la nici o critică“, atunci la cine constatăm în realitate procedee cu adevărat foiletoniste?

Trebuie relevat, ca o curiozitate, că, contestând superioritatea mării gospodării în ce privește folosirea mașinilor, negînd munca excesivă, determinată de aceasta din urmă, și consumul insuficient în mica gospodărie, „criticii“ se combat fără cruțare pe ei înșiși cînd sînt nevoiți să se refere la starea de lucruri reală (și cînd uită de „principala“ lor „misiune“ — aceea de a combate marxismul „ortodox“). „Marea gospodărie — spune, de pildă, d-l Bulgakov în volumul al II-lea al cărții sale (pag. 115) — lucrează întotdeauna cu investiții mai mari de capital decît cea mică, și de aceea, în mod firesc, dă preferință factorilor mecanici ai producției față de forța vie de muncă“. Că, în calitate de „critic“, d-l Bulgakov, ca și d-nii Struve și Tugan-Baranovski, înclină spre economia vulgară, opunînd „factorii de producție“ mecanici factorilor vii, este, într-adevăr, ceva cît se poate de „firesc“. Dar a fost oare firesc faptul că el a contestat cu atîta imprudență superioritatea mării gospodării?

Vorbînd de concentrarea în producția agricolă, d-l Bulgakov nu găsește altă expresie decît „mistica lege a concentrării“ etc. Dar iată că îi este dat să aibă de-a face cu

niște date engleze, și atunci el constată că a existat o tendință de concentrare a fermelor, începînd din deceniul al 6-lea și pînă spre sfîrșitul deceniului al 8-lea. „Micile gospodării bazate pe consum propriu — scrie d-l Bulgakov — se uneau în gospodării mai mari. Această consolidare a proprietății asupra parcelei de pămînt nu apare cîtuși de puțin ca un rezultat al luptei dintre marea și mica producție (?), ci ca o tendință conștientă (!?) a landlorzilor de a-și spori renta prin contopirea mai multor gospodării mici, care plăteau o rentă extrem de redusă, într-o gospodărie mare, în stare să plătească o rentă mai ridicată“ (I, 239). Înțelegeți, prin urmare, că aici nu e vorba de o luptă între gospodăria mare și cea mică, ci de înlăturarea acesteia din urmă, ca fiind mai puțin rentabilă, de către prima! „Din moment ce gospodăria este organizată pe baze capitaliste, e indiscutabil că, în anumite limite, marea gospodărie capitalistă are avantaje neîndoielnice față de mica gospodărie capitalistă“ (I, 239—240). Dacă acest lucru este indiscutabil, atunci de ce face și de ce a făcut d-l Bulgakov (în „Nacealo“) atîta zarvă împotriva lui Kautsky, care-și *începe* capitolul său privitor la marea și mica producție (în „Problema agrară“) prin următoarea declarație: „Cu cît agricultura capătă un caracter capitalist mai pronunțat, cu atît se adîncește deosebirea calitativă dintre marea și mica producție în ce privește tehnica“?

Dar nu numai perioada de înflorire a agriculturii în Anglia, ci și perioada ei de criză duce la concluzii defavorabile pentru mica gospodărie. În rapoartele comisiilor pe ultimii ani „se afirmă, cu o extraordinară insistență, că cele mai grele urmări ale crizei le-au avut de suportat tocmai micii gospodari“ (I, 311). „Casele lor — se spune într-un raport despre micii proprietari — sînt mai proaste decît cottage-urile muncitorilor... Munca lor, a tuturor, este extrem de grea și de o durată mult mai lungă decît a muncitorilor; de altfel, mulți dintre ei spun că nu au o situație materială atît de avantajoasă ca a muncitorilor, că nu trăiesc așa de bine ca ei și că rareori mănîncă carne proaspătă“... „Yeoman-ii, împovărați de ipoteci, au pierit primii“ (I, 316)... „Ei fac economie la toate, așa cum numai puțini muncitori fac“... „Micii fermieri o mai

scot la capăt atîta timp cît pot folosi munca neplătită a membrilor familiei“ . . . „Nici nu e nevoie să mai spunem că viața micului fermier este cu mult mai grea decît a muncitorului“ (I, 320—321). Am citat aceste fragmente pentru ca cititorul să-și poată da seama de temeinicia următoarei concluzii a d-lui Bulgakov: „Cumplita ruinare a gospodăriilor care s-au menținut pînă în epoca crizei agrare arată numai (!!) că, în asemenea cazuri, micii producători pier mai repede decît cei mari — și nimic mai mult (sic!!). Este absolut imposibil să tragi de aici vreo concluzie generală cu privire la viabilitatea lor economică generală, deoarece în această epocă întreaga agricultură engleză s-a aflat într-o stare destul de proastă“ (I, 333). Bine spus, nu-i așa? Și d-l Bulgakov, în capitolul despre condițiile generale ale dezvoltării gospodăriei țărănești, chiar generalizează acest remarcabil mod de a raționa: „Scăderea bruscă a prețurilor are repercusiuni grave asupra tuturor formelor (tuturor formelor?) de producție, dar producția țărănească, care dispune de cel mai redus capital, este, firește, mai puțin stabilă decît marea producție (fapt care nu are nici o legătură cu viabilitatea ei generală)“ (II, 247). Așadar, în societatea capitalistă gospodăriile care dispun de un capital cu totul neînsemnat sînt mai puțin stabile, dar asta nu are nici o legătură cu viabilitatea lor „generală“!

Nici la d-l Hertz situația nu se prezintă mai bine în ce privește consecvența raționamentului. El „combate“ (prin metodele caracterizate de noi mai sus) pe Kautsky, dar, cînd vine vorba de America, el recunoaște superioritatea gospodăriilor ei mai mari, care permit „într-o măsură mult mai largă folosirea mașinilor, lucru pe care nu-l permite gospodăria noastră parcelară“ (S. 36; în traducerea rusă, pag. 93); el recunoaște că „adeseori țaranul european folosește în gospodăria sa metode de producție perimate, rutinare, spetindu-se muncind (robotend) pentru o bucată de piine, ca și muncitorul, fără a năzui spre o soartă mai bună“ (ibid.). Hertz recunoaște de asemenea că, în general, „mica producție folosește relativ mai multă muncă decît cea mare“ (S. 74; în traducerea rusă, pag. 177); el ar putea foarte bine să-i împărtășească d-lui Bulgakov unele date cu privire la sporirea recoltelor în urma introducerii plugu-

lui cu locomobilă (S. 67—68; în traducerea rusă, pag. 162—163) etc.

Este firesc ca, pe lângă nestatornicie în concepțiile lor teoretice asupra însemnătății mașinilor, să întâlnim la criticii noștri și o repetare neputincioasă a concluziilor net reacționare ale proprietarilor funciari adversari ai mașinismului. Ce-i drept, Hertz manifestă încă multe reticențe în această chestiune spinoasă; vorbind de „greutățile“ pe care le pune agricultura în calea introducerii mașinilor, el face următoarea observație: „unii sînt de părere că iarna rămîne atîta timp liber, încît treieratul manual este mai avantajos“ (S. 65; în traducerea rusă, pag. 156—157). Hertz, pe cît se vede, înclină să conchidă, cu o logică ce-i este proprie, că această stare de fapt nu pledează împotriva micii producții, împotriva piedicilor puse de capitalism în calea introducerii mașinilor, ci împotriva mașinilor! În schimb, nu degeaba îi reproșează d-l Bulgakov lui Hertz că este „prea legat de părerile partidului său“ (II, 287). Profesorul rus, bineînțeles, se situează mai presus de asemenea „legături“ înjositoare și declară plin de mîndrie: „Sînt destul de liber de prejudecata atît de răspîndită, în special în literatura marxistă, că în orice mașină trebuie să vezi un progres“ (I, 48). Din păcate, înaripatei idei care străbate acest splendid raționament nu-i corespunde nici o concluzie concretă. „Lipsind pe mulți, pe foarte mulți muncitori, de o ocupație în timpul iernii — scrie d-l Bulgakov —, batoza cu locomobilă a însemnat, fără îndoială, pentru muncitori o mare calamitate, care nu și-a găsit o compensație în avantajele tehnice*. Acest neajuns îl menționează, printre alții, și Holtz, care formulează chiar un deziderat utopic“ (II, 103), și anume pe acela de *a limita* folosirea batozelor, îndeosebi a celor cu locomobilă, „pentru a îmbunătăți situația muncitorilor agricoli — adaugă Holtz — și pentru a reduce proporțiile emigrării și ale migrației“ (prin migrație Holtz — adăugăm noi — subînțelege, probabil, strămutarea la oraș).

* Comp. vol. I, pag. 51: „...batoza cu locomobilă... efectuează principalele lucrări din perioada de iarnă, care și așa este destul de săracă în munci (utilitatea acestei mașini pentru întreaga (sic!) agricultură este, de aceea, mai mult decît îndoielnică; de acest lucru vom mai avea ocazie să ne ocupăm)“.

Amintim cititorilor noștri că tocmai această idee a lui Holtz a relevat-o și Kautsky în lucrarea sa „Problema agrară“. De aceea nu este lipsit de interes să comparăm atitudinea pe care o au — în această problemă concretă de economie (însemnătatea mașinilor) și de politică (n-ar fi cazul să limităm folosirea lor?) — ortodoxul îngust, împotmolit în prejudecăți marxiste, și criticul modern, care și-a însușit de minune întregul spirit al „criticismului“.

Kautsky spune („Agrarfrage“, S. 41) că Holtz atribuie batozei o deosebit de „dăunătoare influență“: ea îi lipsește pe muncitorii agricoli de principala lor ocupație de iarnă, îi alungă la oraș și face să se intensifice procesul de depopulare a satelor. Și Holtz face propunerea de a se limita folosirea batozei — propunere care, adaugă Kautsky, „în aparență este în interesul muncitorilor agricoli, însă în realitate e menită să servească interesele moșierilor, pentru care“, cum spune și Holtz, „paguba provenită din această limitare va fi cu prisosință compensată — dacă nu imediat, atunci pe viitor — printr-o sporire a numărului brațelor de muncă pentru perioada de vară“. „Din fericire, — continuă Kautsky — această bunăvoință conservatoare față de muncitori nu este altceva decît o utopie reacționară. Batoza oferă «imediat» prea multe avantaje pentru ca moșierii să poată renunța la folosirea ei de dragul unui profit pe care-l vor obține «pe viitor». Și de aceea batoza își va continua opera ei revoluționară: va alunga pe muncitorii agricoli la oraș, devenind astfel un puternic instrument, pe de o parte, pentru sporirea salariilor la sate, iar pe de altă parte pentru dezvoltarea, în continuare, a construcției de mașini agricole“.

Atitudinea d-lui Bulgakov față de felul cum e pusă problema de un social-democrat și de un proprietar funciar e cît se poate de caracteristică: ea ne oferă o mică mostră de poziția pe care a ocupat-o, în general, întreaga „critică“ modernă între partidul proletariatului și acela al burgheziei. Criticul, se înțelege, nu este așa de mărginit și atît de amator de șabloane, încît să se situeze pe poziția luptei de clasă și a revoluționării tuturor relațiilor sociale de către capitalism. Dar, pe de altă parte, deși criticul nostru „s-a mai deșteptat“, totuși amintirea vremurilor cînd era „mic și

prost“ și împărtășea prejudecățile marxismului nu-i permite să adopte în întregime programul noului său prieten, proprietarul funciar, care, pornind de la neajunsul pe care-l prezintă mașina „pentru întreaga agricultură“, ajunge în chip cu totul rezonabil și consecvent să formuleze o doleanță ca aceasta: să se interzică folosirea ei! Și bunul nostru critic se pomenește în situația măgarului lui Buridan, între două căpițe de fin⁷⁴: pe de o parte, el și-a pierdut cu desăvârșire simțul luptei de clasă și acum este în stare să vorbească de neajunsul pe care-l prezintă mașinile pentru „întreaga agricultură“, uitând că întreaga agricultură contemporană este condusă în primul rând de întreprinzători, care nu se gîndesc decît la profitul lor; el a uitat pînă într-atîta de „anii tinereții“, cînd era marxist, încît ajunge să pună întrebarea, atît de absurdă, dacă avantajele tehnice ale mașinii „compensează“ acțiunea lor dăunătoare asupra muncitorilor (dar această acțiune dăunătoare o exercită nu numai batoza cu locomobilă, ci și plugul cu locomobilă, și cositoarea, și triorul și altele). El nu observă nici măcar că, în fond, proprietarul funciar nu urmărește altceva decît o și mai mare aservire a muncitorului, atît iarna cît și vara. Dar, pe de altă parte, el își amintește în mod vag de învechita prejudecată „dogmatică“ că interzicerea mașinilor este o utopie. Sărmanul domn Bulgakov, va reuși el să iasă din această situație neplăcută?

Este interesant de relevat că, încercînd în fel și chip să minimalizeze importanța mașinilor agricole, invocînd, în acest scop, pînă și „legea fertilității descrescînde a solului“, criticii noștri au uitat (sau intenționat n-au vrut) să amintească de noua revoluție tehnică pe care o pregătește electrotehnica. Dimpotrivă, Kautsky — care, după părerea mai mult decît neîntemeiată a d-lui P. Maslov, „a comis o greșeală esențială, neprecizînd cît de cît în ce direcție are loc dezvoltarea forțelor de producție în agricultură“ („Jizn“, 1901, nr. 3, pag. 171) — a subliniat încă din 1899 („Agrarfrage“), importanța folosirii electricității în agricultură. În momentul de față, semnele viitoarei revoluții tehnice se conturează cu și mai multă claritate. Se face încercarea de a demonstra, sub raport teoretic, importanța folosirii electrotehnicii în agricultură (vezi Dr. Otto Pringsheim.

„Landwirtschaftliche Manufaktur und elektrische Landwirtschaft“, Brauns Archiv*, XV, 1900, S. 406—418, și articolul lui K. Kautsky din „Neue Zeit“⁷⁵ XIX, 1, 1900—1901, nr. 18, „Die Elektrizität in der Landwirtschaft“^{***}), se aud glasuri ale unor moșieri cu practică în agricultură care împărtășesc și altora experiența căpătată de ei în folosirea electricității (Pringsheim citează cartea lui Adolf Seifergeld, care vorbește despre experiența făcută cu gospodăria sa), care văd în electricitate un mijloc de a face ca agricultura să devină din nou rentabilă și îndeamnă guvernul și pe moșieri să construiască instalații centrale de forță și să organizeze producția în masă a energiei electrice pentru agricultori (la Königsberg a apărut anul trecut o carte a lui P. Mack, moșier din Prusia Orientală: „Der Aufschwung unseres Landwirtschaftsbetriebes durch Verbilligung der Produktionskosten. Eine Untersuchung über den Dienst, den Maschinenteknik und Elektrizität der Landwirtschaft bieten“^{***}).

Pringsheim face remarca — foarte justă, după părerea noastră — că agricultura modernă, prin nivelul general al tehnicii ei și, poate, prin acela al economiei, se apropie mai mult de stadiul de dezvoltare al industriei căruia Marx i-a dat denumirea de „manufactură“. Precumpănirea muncii manuale și a cooperăției simple, folosirea sporadică a mașinilor, proporțiile relativ reduse ale producției (dacă judecăm, de pildă, după cantitatea de produse vândută anual de o întreprindere), proporțiile, în majoritatea cazurilor, relativ reduse ale pieței, legătura dintre marea și mica producție (aceasta din urmă, la fel ca și meșteșugarii în relațiile lor cu marele patron de manufactură, furnizând forță de muncă celei dintii, sau cea dintii cumpărând „semifabricatele“ celei de-a doua, de pildă proprietarii de mari gospodării cumpărând sfeclă, vite etc. de la cei cu gospodării mici), — toate aceste caracteristici arată într-adevăr că agricultura n-a atins încă treapta unei adevărate „mari industrii meca-

* „Manufactura agricolă și agricultura electrică“. Arhiva Braun. — *Nota trad.*

** „Electricitatea în agricultură“. — *Nota trad.*

*** „Avintul producției noastre agricole ca urmare a reducerii cheltuielilor de producție. Studiu asupra foloaselor aduse agriculturii de tehnica bazată pe folosirea mașinilor și de electricitate“. — *Nota trad.*

zate“ în sensul dat de Marx acestei expresii. În agricultură încă nu există un „sistem de mașini“ care să alcătuiască un singur mecanism de producție.

Nu trebuie, firește, să mergem prea departe cu această comparație. Există, pe de o parte, unele particularități ale agriculturii care nu pot fi în nici un caz înlăturate (dacă facem abstracție de posibilitatea, prea îndepărtată și prea problematică, de a produce albumină și alimente în laborator). Datorită acestor particularități, marea producție mecanizată nu va avea niciodată în agricultură *toate* trăsăturile pe care le are în industrie. Pe de altă parte, marea producție din industrie a devenit de pe acum predominantă și în manufactură, și a căpătat o superioritate tehnică considerabilă asupra celei mici. Micul producător a încercat încă multă vreme să paralizeze această superioritate prin acea prelungire a zilei de muncă și reducere a trebuințelor care e atât de caracteristică pentru meșteșugar și pentru țăranul cu gospodărie mică din zilele noastre. Predominarea muncii manuale în manufactură mai oferea încă micii producții o oarecare posibilitate de a rezista prin astfel de mijloace „eroice“, dar cei ce-și făceau iluzii asupra acestei situații și vorbeau de viabilitatea meșteșugarului (așa cum criticii de astăzi vorbesc de viabilitatea țăranului) au fost foarte repede dezmințiți de acea „tendință temporară“ care paralizează „legea universală“ a stagnării tehnice. Să amintim, spre exemplificare, de cercetătorii ruși care s-au ocupat de țesătoria manuală din gubernia Moscova în deceniul al 8-lea al secolului trecut. În ceea ce privește țesutul bumbacului — spuneau ei — cauza țesătorului manual este pierdută: mașina a ieșit învingătoare, dar iată că, în schimb, țesutul mătăsii constituie un domeniu în care meșteșugarii mai pot încă să reziste, mașinile nefind nici pe departe atât de perfecționate. Au trecut două decenii, și tehnica a răpit micii producții încă unul din ultimele ei refugii, vrînd parcă să spună, celor ce au urechi să audă și ochi să vadă, că un economist trebuie să privească întotdeauna înainte, în direcția progresului tehnic, căci altfel va rămîne neapărat în urmă, căci cine nu vrea să privească înainte întoarce spatele istoriei: aici cale de mijloc nu există și nu poate să existe.

„Autorii care, asemenea lui Hertz, au tratat problema concurenței dintre mica și marea producție în agricultură, ignorând rolul electrotehnicii, vor trebui să-și reia cercetările de la început“ — a observat, pe bună dreptate, Pringsheim, și această observație se potrivește într-o măsură și mai mare voluminoasei lucrări a d-lui Bulgakov.

Energia electrică este mai ieftină decât forța aburului, se caracterizează printr-o mai mare divizibilitate, poate fi transmisă cu mult mai mare ușurință la distanțe foarte mari, iar mersul mașinilor este mai regulat și mai lin; de aceea ea își poate găsi o întrebuințare mult mai potrivită la treierat, la arat, la muls, la tocatul nutrețului pentru vite* etc. Kautsky descrie una din latifundiile ungare**, în care energia electrică este transmisă de la uzina electrică în toate direcțiile, spre colțurile îndepărtate ale moșiei, unde este folosită la punerea în funcțiune a mașinilor agricole, la tocatul sfeclei, la scosul apei, la iluminat etc. etc. „Pentru a scoate zilnic 300 hl de apă dintr-o fântină adâncă de 29 m și a-i pompa într-un rezervor aflat la o înălțime de 10 m, și pentru a pregăti nutrețul necesar celor 240 de vaci, 200 de viței, 60 de boi și cai de muncă, adică pentru tocatul nutrețului, tăiatul sfeclei etc., era nevoie iarna de două perechi de cai, iar vara de o pereche, ceea ce costa 1 500 de guldeni. În locul cailor lucrează acum un motor de 3 sau 5 CP, a cărui muncă, socotind toate cheltuielile, costă 700 de guldeni, adică cu 800 de guldeni mai puțin“ (Kautsky, l.c.). După o socoteală făcută de Mack, valoarea unei zile de muncă a unui cal este egală cu 3 mărci, iar dacă munca lui este înlocuită cu electricitatea, costă numai 40—75 de pfenigi, adică cu 400—700% mai puțin. Dacă peste 50 de ani sau mai mulți — spune el — cei 1 750 000 de cai din agricultura Germaniei ar fi înlocuiți cu energie electrică (în anul 1895, în agricultura acestei țări erau folosiți la muncile câmpului 2 600 000 de cai + 1 000 000 de boi + 2 300 000 de vaci, dintre care 1 400 000 de cai și 400 000 de boi în

* Spre cunoștința bravului domn Bulgakov, care vorbește cu curaj și fără nici un temei de „ramuri ale producției agricole care sînt absolut inaccesibile mașinilor, ca, de pildă, creșterea vitelor“ (I, 49).

** Încă o dată spre cunoștința d-lui Bulgakov, care îndrăgă verzi și uscate despre „degenerarea latifundiară a marii gospodării“!

gospodăriile cu peste 20 ha), s-ar obține o reducere a cheltuielilor de la 1 003 000 000 de mărci la 261 000 000, adică s-ar cheltui cu 742 000 000 de mărci mai puțin. Imensa suprafață de pe care se obțin nutrețurile pentru vite ar putea fi destinată producției de hrană pentru oameni, îmbunătățirii alimentației muncitorilor, pe care d-l Bulgakov încearcă atât de mult să-i sperie cu „reducerea darurilor naturii“, cu „problema cerealelor“ etc. Mack recomandă în mod stăruitor să se treacă la îmbinarea agriculturii cu industria, pentru a se ajunge la o exploatare continuă a energiei electrice, recomandă să se construiască un canal în regiunea lacurilor mazuriene, care să alimenteze cu energie electrică 5 stațiuni centrale, iar acestea s-o distribuie agricultorilor pe o rază de 20—25 km; recomandă folosirea, în același scop, a turbei și cere unirea laolaltă a agricultorilor, deoarece „numai printr-o unire armonioasă cu industria și cu marele capital este cu putință ca ramura noastră de producție să devină din nou rentabilă“ (Mack, S. 48). Se înțelege că aplicarea noilor metode de producție va avea de întâmpinat o mulțime de dificultăți și că ea nu va parcurge un drum drept, ci unul în zigzag, dar nu încapă îndoială că ea îl va parcurge, că revoluționarea agriculturii este inevitabilă. „Înlocuirea celei mai mari părți din atelaje prin electromotoare — spune, pe bună dreptate, Pringsheim — înseamnă posibilitatea existenței unui sistem de mașini în agricultură . . . Ceea ce n-a putut să facă forța aburului va reuși, cu siguranță, să facă electrotehnica, și anume să transforme agricultura, dintr-o manufactură veche, într-o mare producție modernă“ (l.c., p. 414).

Nu vom încerca să arătăm aici pe larg ce uriașă victorie a marii producții va însemna (și înseamnă, în parte, încă de pe acum) introducerea electrotehnicii în agricultură; acesta e un adevăr prea evident pentru a insista asupra lui. Să examinăm, mai bine, în care gospodării din zilele noastre există germeni ai „sistemului de mașini“ pe care să-l pună în mișcare uzina electrică. Se știe, doar, că pentru a alcătui un sistem de mașini este nevoie mai întâi de o experimentare practică a diferitelor mașini, precum și de exemple de folosire în comun a unui număr mare de mașini. Răspunsul la această problemă ni-l oferă datele recensământului

gospodăriilor agricole care a fost efectuat la 14 iunie 1895 în Germania. Avem date cu privire la numărul gospodăriilor din fiecare grup care foloseau mașini proprii sau închiriate (d-l Bulgakov greșește când citează, la pag. 114 din volumul al II-lea, o parte din aceste date și consideră că ele se referă la numărul *mașinilor*. În treacăt fie spus, datele cu privire la numărul gospodăriilor care foloseau mașini proprii sau închiriate ne înfățișează, fără îndoială, într-o măsură mai slabă decît în realitate superioritatea mării producții. Cei cu gospodărie mare au în mai dese cazuri mașini proprii decît cei cu gospodărie mică, care plătesc un preț destul de ridicat pentru folosirea lor). Aceste date se referă fie la folosirea mașinilor în general, fie la folosirea fiecărui fel de mașină în parte, așa că nu putem stabili *cîte* mașini au folosit gospodăriile din diferite grupuri. Dar, dacă vom aduna pentru fiecare grup numărul tuturor gospodăriilor care au folosit fiecare fel de mașină în parte, vom obține *numărul cazurilor de folosire* a mașinilor agricole de fiecare fel. Prezintăm aici datele prelucrate în acest fel, care ne arată cum se pregătește introducerea „sistemului de mașini“ în agricultură:

Proporțiile gospodăriei	La 100 de gospodării revin	
	gospodării care folo- seau mașini agricole în general (1895)	cazuri de folosire a unei mașini agricole sau alteia (1895)
Sub 2 ha	2,03	2,30
2— 5 „	13,81	15,46
5— 20 „	45,80	56,04
20—100 „	78,79	128,46
100 sau mai mult ..	94,16	352,34
<i>Total</i>	16,36	22,36

Așadar, în gospodăriile mici, sub 5 ha (gospodăriile de acest fel reprezintă mai mult de trei pătrimi din numărul total, 4 100 000 din 5 500 000, adică 75,5%; ele posedă însă numai 5 000 000 ha de pămînt din 32 500 000, adică 15,6%), numărul *cazurilor* de folosire a mașinilor agricole

de orice fel (am socotit aici și mașinile folosite în gospodăriile producătoare de lapte și de produse lactate) este cu totul infim. În ce privește gospodăriile mijlocii (cu 5—20 ha), în mai puțin de jumătate din numărul lor se folosesc în general mașini, iar la 100 de gospodării revin doar 56 de cazuri de folosire a mașinilor agricole. Numai în marea producție capitalistă* vedem că *majoritatea* gospodăriilor ($\frac{3}{4}$ —9,10) folosesc mașini și că *începe să se înfripe un sistem de mașini*: de fiecare gospodărie revine mai mult de un caz de folosire a mașinilor. Prin urmare, în aceeași gospodărie se foloseau mai multe mașini: de exemplu, gospodăriile cu peste 100 ha foloseau fiecare *circa 4 mașini* (352% față de 94% care foloseau mașini în general). Din 572 de latifundii (gospodării cu 1 000 sau mai multe hectare), 555 foloseau mașini, și numărul cazurilor de folosire a mașinilor este de 2 800, adică *cîte 5 mașini* de fiecare gospodărie. În felul acesta devine lesne de înțeles care gospodării pregătesc revoluția „electrică“ și care vor profita cel mai mult de pe urma ei.

IV

LICHIDAREA OPOZIȚIEI DINTRE ORAȘ ȘI SAT.
PROBLEME DE AMÂNUNT RIDICATE DE „CRITICI“

De la Hertz să trecem acum la d-l Cernov. Cum el nu face decît „să discute“ despre Hertz, ne vom mărgini de data asta la o scurtă caracterizare a metodelor de discuție folosite de Hertz (și a modului cum este el parafrizat de d-l Cernov), pentru a trece (în studiul nostru următor) la analiza unor date faptice noi, prezentate de „critici“.

Pentru a arăta ce fel de teoretician este Hertz, e de ajuns să dăm un *singur* exemplu. Chiar la începutul cărții lui întîlnim un paragraf cu titlul pretențios: „Noțiunea de capitalism național“. Hertz vrea, nici mai mult nici mai puțin, să ne dea o definiție a capitalismului. „Putem, firește, — scrie el — să-l caracterizăm ca pe un sistem al economiei naționale care din punct de vedere *juridic* se bazează pe

* Numai 300 000 de gospodării din cele 5 500 000, adică numai 5,5% din numărul lor total, au mai mult de 20 ha, dar ele au 17 700 000 ha de pămînt din cele 32 500 000 ha, adică 54,4% din întrecaga suprafață agricolă.

principiile, pe deplin înfăptuite, ale libertății persoanei și proprietății, din punct de vedere *tehnic* — pe producția de largi* (mari?) „proporții”, din punct de vedere *social* — pe separarea mijloacelor de producție de producătorii direcți, din punct de vedere *politic* — pe deținerea de către capitaliști a puterii politice centrale“ (a forței politice concentrate a statului?) „numai în virtutea temeiului economic al repartiției proprietății“ (în traducerea rusă, pag. 37). Aceste definiții sînt incomplete și au nevoie de unele precizări, spune Hertz; de exemplu, munca la domiciliu și arandarea de mici parcele continuă încă să se mențină pretutindeni alături de marea producție. „Nu este tocmai corespunzătoare nici definiția *reală* (sic!) a capitalismului ca sistem în care producția se află sub controlul“ (sub dominația și controlul) „capitaliștilor“ (posesorilor de capital). Nu-i așa că-i minunată această definiție „reală“ a capitalismului ca dominație a capitaliștilor? Și cît de caracteristică este această goană ajunsă astăzi la modă și cvasirealistă, dar în realitate eclectică — după o enumerare completă a tuturor caracteristicilor și „factorilor“ de tot felul! Rezultatul este, firește, că această absurdă încercare de a introduce într-o noțiune generală toate trăsăturile particulare ale unor fenomene singulare sau, invers, „de a nu se lovi de extrema varietate a fenomenelor“, — încercare care denotă pur și simplu o neînțelegere elementară a ceea ce este știința — îl face pe „teoretician“ ca din cauza copacilor să nu vadă pădurea. Hertz, de pildă, a dat uitării un amănunt ca producția de mărfuri și transformarea forței de muncă în marfă! În schimb, însă, el a inventat următoarea definiție *genetică*, care — spre a-l pedepsi pe inventator — trebuie s-o redăm în întregime: capitalismul este „acea stare a economiei naționale în care realizarea principiilor liberei circulații, ale libertății persoanei și proprietății a atins punctul (relativ) cel mai înalt, care e determinat de dezvoltarea economică și de condițiile empirice ale fiecărei economii naționale în parte“ (S. 10, în traducerea rusă, pag. 38—39, nu este tocmai exactă). D-l V. Cernov, bineînțeles, plin de

* D-l V. Cernov (în „R.B.“ nr. 4, 132) traduce: „pe producția care a atins o înaltă treaptă de dezvoltare“. Iată deci cum a reușit el „să înțeleagă“ expresia germană „auf grosser Stufenleiter“!!

extatică venerație, copiază și umple de înflorituri aceste baloane de săpun și, în plus, de-a lungul a nu mai puțin de treizeci de pagini, servește cititorilor lui „Russkoe Bogatstvo“ o „analiză“ a tipurilor de capitalism național. Din această analiză extrem de instructivă se pot desprinde o serie de indicații foarte prețioase și care nu sînt cîtuși de puțin stereotipe, ca, de pildă, aceea în care e vorba de „caracterul independent, mîndru și energic al britanicului“, de „soliditatea“ burgheziei britanice și de „caracterul antipatic“ al politicii ei externe, de „temperamentul pasionat, înflăcărat al rasei romanice“ și de „punctualitatea germană“ (pag. 152 din „R.B.“ nr. 4). Marxismul „dogmatic“, se înțelege, este definitiv nimicit de această analiză.

Nu mai puțin nimicitoare este analiza datelor cu privire la ipotecă, făcută de Hertz. D-l Cernov, cel puțin, este încîntat de ea. „Fapt este — scrie el — că . . . valabilitatea datelor prezentate de Hertz n-a fost încă infirmată de nimeni. Kautsky, în răspunsul său la cartea lui Hertz, acordă o atenție cu totul exagerată unor chestiuni de amănunt“ (de genul acelor care dovedesc *denaturările* comise de Hertz! Frumoase „chestiuni de amănunt“!), dar „nu spune nici un cuvînt ca răspuns la argumentația lui Hertz în problema ipotecilor“ („R.B.“ nr. 10, pag. 217; subliniat de d-l Cernov). După cum se vede din trimiterea de la pag. 238 a aceluiași număr al revistei „R.B.“, d-l Cernov are cunoștință de articolul de răspuns al lui Kautsky („Zwei Kritiker meiner «Agrarfrage»“*, în „Neue Zeit“, 18, 1; 1899—1900); totodată, el nu putea să nu știe că revista în care a fost publicat acest articol este interzisă în Rusia de cenzură. Cu atît mai semnificativ pentru caracterizarea întregii fizionomii a „criticii“ contemporane este faptul că cuvintele subliniate chiar de d-l Cernov conțin un *neadevăr vădit*, deoarece în problema ipotecilor Kautsky a răspuns lui „Hertz, David, Bernstein, Schippel, Bulgakov e tutti quanti“** la pag. 472—477 din același articol la care se referă d-l Cernov. E plictisitoare obligația asta de a

* — „Doi critici ai lucrării mele «Problema agrară»“. — *Nota trad.*

** Expresie a lui Kautsky: pag. 472, „N.Z.“. (E tutti quanti — și tuturor celor de-o seamă cu ei. — *Nota trad.*)

restabili un adevăr denaturat, dar, din moment ce ai de-a face cu niște inși de seama d-lui Cernov, n-ai cum să scapi de ea.

Kautsky, răspunzându-i lui Hertz, și-a bătut, bineînțeles, joc de el, căci și în această problemă Hertz a dovedit lipsa sa de pricepere sau de dorință de a înțelege despre ce e vorba și a manifestat tendința de a repeta banalele argumente ale economiștilor burghezi. În „Agrarfrage“ a lui Kautsky era vorba (S. 88—89) de concentrarea ipotecilor. „Numeroșii mici cămătari de la sate — scria Kautsky — sînt tot mai mult împinși pe planul al doilea și nevoiți să cedeze locul marilor instituții capitaliste sau obștești centralizate, care monopolizează creditul ipotecar“. Kautsky enumeră cîteva instituții capitaliste și obștești de acest fel, vorbește despre societățile de credit funciar mutual (genossenschaftliche Bodenkreditinstitute), subliniază că atît *casele de economii* cît și societățile de asigurări și numeroasele corporații (S. 89) își investesc fondurile în ipoteci etc. De pildă, în Prusia 17 societăți de credit mutual au emis, în jurul anului 1887, titluri ipotecare în valoare de 1 650 000 000 de mărci ⁷⁶. „Aceste cifre arată că s-a produs de pe acum o uriașă concentrare a rentei funciare *într-un mic număr de instituții centrale*“ (subliniat de noi), „dar concentrarea crește repede. În anul 1875 băncile ipotecare germane au emis titluri ipotecare în valoare de 900 000 000 de mărci, în 1888 — în valoare de 2 500 000 000, iar în 1892 această sumă s-a ridicat la 3 400 000 000, care erau concentrate în 31 (în anul 1875 — în 27) de bănci“ (S.89). Această concentrare a rentei funciare arată limpede că are loc o concentrare a *proprietății funciare*.

Nu, — îi răspund acum Hertz, Bulgakov, Cernov & Co. — „noi constatăm că se manifestă o foarte pronunțată tendință de descentralizare, de fărîmițare a proprietății“ („R.B.“ nr. 10, 216), deoarece „mai mult de o pătrime din creditul ipotecar se află concentrată în mîinile instituțiilor de credit democratice (sic!), cu o mulțime de mici deponenți“ (ibid.). Reproducînd o serie de tabele, Hertz încearcă cu tot dinadînsul să demonstreze că marea majoritate a celor ce depun bani la casele de economii etc. o constituie *micii deponenți*. Se pune atunci întrebarea: ce rost au toate acestea?

Se știe doar că de societățile de credit mutual și de casele de economii a vorbit și Kautsky (fără să-și închipuie, firește, ca d-l Cernov, că ele sînt niște instituții deosebit de „democratice“). Kautsky vorbește de centralizarea rentei într-un mic număr de instituții centrale, iar lui i se atrage atenția asupra marelui număr de mici deponenți ai caselor de economii!! Și acest fenomen este numit de unii „fărîmîtare a proprietății“! Dar ce legătură există între agricultură (este vorba de concentrarea rentei) și numărul deponenților băncii ipotecare? Oare o mare fabrică încetează de a însemna o centralizare a producției, pe motiv că acțiunile ei sînt repartizate între numeroși mici capitaliști? „Pînă ce n-am fost informat de Hertz și David — scria Kautsky în răspunsul său către Hertz —, n-aveam nici cea mai mică idee de unde își procură bani casele de economii. Credeam că ele operează cu economiile Rotschilzilor și Vanderbilților“.

În legătură cu trecerea ipotecilor în proprietatea statului, Hertz spune: „Acesta ar fi un foarte prost mijloc de luptă împotriva marelui capital și, desigur, un minunat mijloc de a ridica împotriva vinovaților de această reformă armata imensă, în continuă creștere, a micilor proprietari, și în special a muncitorilor agricoli“ (S. 29; în traducerea rusă, pag. 78. D-l Cernov repetă cu plăcere acest lucru în „R.B.“, la pag. 217—218).

Iată, deci, cine sînt acești „proprietari“, a căror creștere numerică este atît de mult trîmbițată de Bernstein & Co. l — răspunde Kautsky. — Sînt servitoarele care au depus 20 de mărci la casa de economii! Și cît de vechi și de răsuflat este argumentul, îndreptat împotriva socialiștilor, că prin „exproprierea“ cerută de ei vor jefui o uriașă armată de oameni ai muncii. Acest argument a fost folosit cu o deosebită stăruință tocmai de Eugen Richter într-o broșură publicată de el după abrogarea legii excepționale împotriva socialiștilor⁷⁷ (și cumpărată, cu miile, de către fabricanți pentru a fi împărțită în mod gratuit muncitorilor). În această broșură a lansat-o el pe faimoasa sa „Agnesa cea econoamă“ — o croitoreasă săracă, care avea cîteva zeci de mărci la casa de economii și care a fost jefuită de răii socialiști, după ce aceștia au pus mîna pe puterea de stat și au transformat băncile în proprietate a statului. Iată

din ce izvor își sorb argumentele lor „critice“ Bulgakovii*, Hertzii și Cernovii!

„Pe vremea aceea — spune Kautsky în legătură cu „faimoasa“ broșură a lui Eugen Richter — autorul ei era luat în derîdere de toți social-democrații. Iar astăzi, printre aceștia se află și oameni care, în organul nostru central“ (el se referă, pe cît se pare, la articolele lui David din „Vorwärts“⁷⁸), „înalță osanale unei scrieri care nu face decît să repete aceleași idei: pe tine te proslăvim, Hertz, pentru isprăvile tale!

Pentru bietul Eugen, acum, în amurgul vieții sale, acesta este un adevărat triumf, și, spre mulțumirea lui, nu pot să nu citez și următorul pasaj din aceeași pagină a cărții lui Hertz: « Vedem că pe micul țăran, pe proprietarul de imobile de la oraș și, mai ales, pe marele proprietar funciar îl expropriază tocmai clasele de jos și mijlocii, și principalul contingent al acestora îl furnizează, fără îndoială, populația sătească » (Hertz, S. 29, în traducerea rusă, pag. 77. — Acest pasaj e reprodus, cu multe elogii, și în „R.B.“ nr. 10, pag. 216—217). „Teoria lui David despre « golirea » (Aushöhlung) capitalismului prin contractele colective cu privire la salarizare (Tarifgemeinschaften) și prin asociațiile de consum este azi depășită. Ea pălește în fața exproprierii — preconizate de Hertz — a expropriatorilor cu ajutorul caselor de economii; Agnesa cea econoamă, pe care toți o socoteau moartă, renaște la o viață nouă“ (Kautsky, l.c., S. 475), și „criticii“ ruși, laolaltă cu publiciștii de la „Russkoe Bogatstvo“, se grăbesc s-o transplanteze pe solul rus pe această „Agnesa cea econoamă“, care a reînviat, pentru a face de rușine social-democrația „ortodoxă“.

Și iată că acest domn V. Cernov, care e cuprins de nemărginită admirație față de argumentele lui Eugen Richter, pe care le repetă Hertz, îl „face praf“ pe Kautsky în paginile revistei „Russkoe Bogatstvo“ și ale culegerii „La postul de onoare“, dedicată d-lui N. Mihailovski. Am comite o nedreptate dacă n-am releva cîteva perle din această praf-tură. „Kautsky, repetînd și de data asta cele spuse de Marx,

---

* *D-I Bulgakov*, în revista „Naccalo“, — iar în limba germană și în „Arhiva“ lui Braun — a folosit împotriva lui Kautsky aceleași argumente în legătură cu ipotecile.

— scrie d-l Cernov în „R.B.“ nr. 8, pag. 229 — recunoaște că progresul agriculturii capitaliste duce la sărăcirea solului de substanțe nutritive: sub forma diferitelor produse i se ia în permanență pământului ceva care este trimis la oraș și nu-i mai este restituit. . . După cum vedeți, în problema legilor fertilității solului Kautsky repetă neputincios (sic !) cele spuse de Marx, care se baza pe teoria lui Liebig. Dar, cînd Marx a scris primul său volum, « legea restabilirii », formulată de Liebig, era ultimul cuvînt al agronomiei. De cînd a fost făcută această descoperire a trecut mai bine de o jumătate de veac. În cunoștințele noastre despre legile fertilității solului s-a produs o întreagă revoluție. Și ce se întîmplă? Întreaga perioadă de după Liebig, toate descoperirile de mai tîrziu ale lui Pasteur, Ville, experiențele lui Solari cu introducerea azotului, descoperirile lui Berthelot, Hellriegel, Villefart și Vinogradski în domeniul bacteriologiei solului — toate acestea au trecut fără urmă pentru Kautsky“. . . Drăguțul domn Cernov ! Cît de mult seamănă el cu Vorosîlov ⁷⁹ al lui Turghenev: vă amintiți — din „Fumul“ — de tînarul docent rus care făcea o călătorie de agrement în străinătate și care era, în general, foarte tăcut, dar care din timp în timp izburcea pe neașteptate și începea să debiteze zeci și sute de nume savante și foarte savante, rare și foarte rare? La fel este și savantul nostru domn Cernov, care l-a nimicit de tot pe acest ignorant de Kautsky. Dar. . . ce-ar fi totuși dacă am consulta și cartea lui Kautsky? Ce-ar fi să ne uităm măcar la tabla ei de materii? Aici, la capitolul IV: „Agricultura modernă“, dăm de paragraful d) „îngrășăminte, bacterii“. Deschidem la acest paragraf și citim: „În a doua jumătate a deceniului trecut s-a descoperit că leguminoasele, spre deosebire de celelalte plante de cultură, capătă aproape întreaga lor rezervă de azot nu din sol, ci din aer, că ele nu numai că nu sărăcesc solul în azot, dar îl fac să fie și mai bogat. Dar ele posedă această însușire numai în cazul cînd solul conține anumite microorganisme, care se lipesc de rădăcinile lor. Acolo unde nu există asemenea microorganisme se poate, printr-o tratare corespunzătoare a solului, să se dea leguminoaselor capacitatea de a transforma solul sărac în azot într-un sol bogat și de a-l îngrășa în felul acesta, pînă la un anumit grad, pentru celelalte

plante de cultură. Tratarea cu bacterii a leguminoaselor, combinată cu îngrășămintele minerale corespunzătoare (săruri de fosfor și îngrășămintele de potasiu), dă, în general, posibilitatea de a obține în mod permanent de pe acest pământ cele mai bogate recolte, chiar și fără bălegar. Numai datorită acestei descoperiri a căpătat «gospodăria liberă» o bază cu totul solidă» (Kautsky, 51—52). Cine a dat, așadar, o fundamentare științifică acestei minunate descoperiri a bacteriilor fixatoare de azot? — Hellriegel. . .

Vina lui Kautsky constă în aceea că are prostul obicei (care se observă și la mulți ortodocși înguști) de a nu uita niciodată că membrii unui partid socialist combativ sînt datori ca și atunci cînd scriu lucrări științifice să nu piardă din vedere pe cititorii din rîndul muncitorilor, să se străduie să scrie *simpliciter*, fără artificii de stil și exhibițiile de „erudiție” care captivează atît de mult pe decadenți și pe reprezentanții cu înalte titluri ai științei oficiale. Kautsky a preferat și aici să arate limpede și cu pricepere în ce constă ultimele descoperiri agronomice și să lase la o parte numele savante, care pentru nouă zecimi din cititori nu spun nimic. Vorosilovii procedează tocmai invers: ei preferă să înșire un întreg pomelnic de nume savante din domeniul agronomiei, economiei politice, filozofiei critice etc., ascunzînd ceea ce e esențial sub un morman de savantlicuri.

Vorosilov-Cernov, bunăoară, aducîndu-i lui Kautsky învinuirea, lipsită de orice temei, că ignorează numele savanților și descoperirile științifice, a și estompat un episod extrem de interesant și de instructiv al criticii la modă, și anume atacul economiei burgheze împotriva ideii socialiste a lichidării opoziției dintre oraș și sat. Profesorul Lujo Brentano, de pildă, susține că strămutarea de populație de la sat la oraș nu este provocată de condițiile sociale date, ci de o *necesitate naturală*, de legea fertilității descrescînde a solului*.

* Vezi articolul lui Kautsky din „Neue Zeit”, XIX, 2, 1900—1901, nr. 27: „Tolstol und Brentano”. Kautsky opune socialismul științific contemporan doctrinei lui L. Tolstoi, care, cu toată naivitatea reacționară a teoriei sale, rămîne un profund observator și critic al orînduirii burgheze, precum și al economiei burgheze, a cărei „stea” este Brentano (mentorul, după cum se știe, al d-lor Struve, Bulgakov, Hertz și tutți quanti), care dă dovadă de cea mai neverosimilă confuzie, încurcînd fenomenele naturii cu cele sociale, confundînd noțiunea de productivitate cu cea de rentabilitate, noțiunea de valoare cu cea de preț etc. „Această confuzie — spune pe drept cuvînt Kautsky — îl caracterizează nu atît pe Brentano personal, cît școala căreia îi aparține. Școala istorică a economiei

Repetînd cele spuse de mentorul său, d-l Bulgakov a declarat în „Nacealo“ (1899, martie, pag. 29), că ideea lichidării opoziției dintre oraș și sat este o „pură fantezie“, care „va provoca zîmbete oricărui agronom.“ În cartea sa, Hertz scrie: „Lichidarea deosebirii dintre oraș și sat este, ce-i drept, una din principalele aspirații ale vechilor utopiști (și chiar ale „Manifestului“), dar nouă nu ne vine totuși să credem că o orînduire socială în care ar exista toate condițiile pentru împingerea culturii umane spre cele mai înalte țeluri ce pot fi atinse ar desființa într-adevăr importante centre de energie și cultură care sînt marile orașe și, pentru a da satisfacție simțului estetic ofensat, ar renunța la aceste bogate comori de artă și de știință, fără de care progresul nu este posibil“ (S.76. Traducătorul rus a găsit cu cale, la pag. 182, să redea cuvîntul „potenzirt“* prin „potențial“. E o nenorocire cu traducerile astea în limba rusă! La pag. 270 același traducător redă: „Wer isst zulezt das Schwein?“** prin „Cine este pînă la urmă porc?“). Precum vedeți, Hertz apără ordinea burgheză împotriva „fanteziilor“ socialiste prin fraze în care găsim nu mai puțină „luptă pentru idealism“ decît la d-nii Struve și Berdeaev! Dar nici apărarea nu are nimic de cîștigat de pe urma acestei emfaticе frazeologiei idealiste.

Că social-democrații știu să prețuiască meritul istoric al marilor centre de energie și cultură o dovedește lupta lor neîmpăcată împotriva a tot ce ținutuește pe loc populația, în general, și în special pe țărani și pe muncitorii de la sate.

politice burgheze, în forma ei actuală, consideră tendința spre o concepție asupra mecanismului social ca ceva unitar, drept o treaptă depășită (überwundener Standpunkt). Potrivit concepției acestei școli, știința economică nu trebuie să studieze legile sociale și să le imbine într-un sistem unitar, ci să se limiteze doar la o descriere protocolară a diferitelor fapte sociale din trecut și din prezent. În felul acesta ea se deprinde să se ocupe numai de aspectul de suprafață al fenomenelor. Iar cînd unul sau altul dintre reprezentanții acestei școli se lasă totuși ispitit să cerceteze temeiurile mai profunde ale fenomenelor, se vede în situația de a nu se putea de loc orienta și începe să bijbițe neputincios. Și în partidul nostru se manifestă, de la un timp, tendința de a înlocui teoria lui Marx nu printr-o altă teorie, ci prin lipsa de orice teorie (Theorielosigkeit), care caracterizează școala istorică, — tendința de a reduce pe teoretician la rolul unui reporter. Pe cei care nu au nevoie de salturi fără rost (Fortwurschteln) de la un caz la altul, ci de o înaintare energetică și integrală spre un țel măreț, confuzia brentanistă dezvăluită de noi trebuie să-i pună în gardă împotriva actualelor metode ale școlii istorice“ (S.25).

* — ridicat la putere; potențat. — *Nota trad.*

** — „Cine mîncă pînă la urmă porcul?“ — *Nota trad.*

De aceea ei, spre deosebire de critici, nu se lasă păcăliți de nici un proprietar funciar care caută să-i procure „muji-cului“ un mijloc de câștig în timpul iernii. Dar recunoașterea categorică a caracterului progresist al marilor orașe în societatea capitalistă nu ne împiedică cîtuși de puțin să includem în idealul nostru (și în programul nostru de acțiune, fiindcă idealurile nerealizabile le lăsăm pe seama d-lor Struve și Berdeaev) lichidarea opoziției dintre oraș și sat. Nu este adevărat că un asemenea obiectiv echivalează cu o renunțare la comorile științei și artei. Dimpotrivă, el este necesar tocmai pentru a face ca aceste comori să devină *accesibile întregului popor*, pentru a pune capăt acelei izolări de cultură a milioaneilor de oameni de la sate pe care Marx a denumit-o, atît de nimerit, „idiotia vieții de la țară“⁸⁰. Și în vremea noastră, cînd a devenit posibilă transmiterea energiei electrice la distanță, cînd tehnica transporturilor s-a dezvoltat atît de mult, încît cu cheltuieli mai mici (decît cele de azi) se poate efectua transportul pasagerilor cu o viteză de peste 200 de verste pe oră*, — nu există absolut nici un fel de piedici tehnice pentru ca de comorile științei și artei, care au fost acumulate de-a lungul veacurilor în cîteva centre, să se bucure întreaga populație, care e răspîndită, mai mult sau mai puțin uniform, pe tot cuprinsul țării.

Și dacă nimic nu împiedică lichidarea opoziției dintre oraș și sat (nu trebuie, firește, să ne închipuim această lichidare sub forma unui singur act, ci sub aceea a unei întregi serii de măsuri), ea nu este în nici un caz cerută numai de „simțul estetic“. În marile orașe, oamenii, după expresia lui Engels, se sufocă în propria lor murdărie și, periodic, toți cei care au posibilitatea fug din oraș în căutare de aer proaspăt și de apă curată⁸¹. Industria de asemenea se dispersează pe întreg cuprinsul țării, căci și ea are nevoie de apă curată. Exploatarea căderilor de apă, a canalelor și a rîurilor în vederea obținerii de energie electrică va da un nou impuls acestei „dispersări a industriei“. În sfîrșit — last but not least** —, utilizarea rațională a gunoaielor de la orașe în

* Proiectul construirii unui asemenea drum între Manchester și Liverpool n-a fost aprobat de parlament, și aceasta numai datorită împotrivirii interesate a magnaților feroviari, care se tem de ruinarea vechilor companii.

** — ultima la număr, dar nu și ca importanță. — *Nota trad.*

general, și a excrementelor omenеști în special, care sînt atît de importante pentru agricultură, cere de asemenea lichidarea opoziției dintre oraș și sat. Și iată că tocmai împotriva acestui punct al teoriei lui Marx și Engels s-au gîndit d-nii critici să-și îndrepte obiecțiile lor de ordin agronomic (ei au preferat să se abțină de la o analiză completă a teoriei, care în această problemă a fost foarte amănunțit expusă de Engels în „Anti-Dühring“⁸², și s-au mulțumit, ca întotdeauna, cu o simplă parafrază a unor fragmente din ideile unui Brentano). Raționamentul lor este următorul: Liebig a dovedit necesitatea de a se da solului atîta cît i se ia. De aceea el a considerat că aruncarea gunoaielor din orașe în mare și rîuri înseamnă o irosire barbară și absurdă a substanțelor necesare agriculturii. Kautsky împărtășește teoria lui Liebig. Dar agronomia modernă a demonstrat că e perfect posibilă refacerea forței productive a pămîntului fără bălegar, cu ajutorul îngrășămintelor chimice și al tratării leguminoaselor cu anumite bacterii fixatoare de azot etc. Prin urmare, Kautsky și toți acești „ortodocși“ nu sînt decît niște oameni inapoiati.

Prin urmare — răspundem noi —, d-nii critici comit și aici una din nenumăratele și nesfîrșitele lor *denaturări de sens*. Făcînd o expunere a teoriei lui Liebig, Kautsky a arătat numaidecît că agronomia modernă a dovedit deplina posibilitate de „a se dispensa cu totul de bălegar“ (S. 50, „Agrarfrage“; comp. pasajul citat de noi mai sus), dar a adăugat totodată că acesta este un *paliativ* în comparație cu irosirea excrementelor omenеști, provocată de sistemul de canalizare a orașelor. D. că criticii ar fi fost în stare să discute lucrurile în esența lor, ar fi trebuit să combată tocmai acest punct, să demonstreze că nu e vorba de un paliativ. Dar ei nici nu s-au gîndit la așa ceva. Se înțelege de la sine că posibilitatea înlocuirii îngrășămintelor naturale prin îngrășămintele chimice și efectuarea unei asemenea înlocuiri (*parțiale*) nu infirmă cu nimic adevărul că nu este rațional să arunci fără rost îngrășămintele naturale, otrăvind totodată cu gunoaie rîurile și aerul din preajma orașelor și a fabricilor. În jurul marilor orașe se află și astăzi cîmpuri de irigație, care întrebuițează gunoaiele din orașe cu mare folos pentru agricultură, dar în felul acesta se întrebuițează numai o parte

cu totul infimă din aceste gunoaie. Îngrășămintele chimice — spune Kautsky la pag. 211 a cărții sale, răspunzînd la obiecția că agronomia modernă infirmă exploatarea agronomică a satului de către oraș, pe care d-nii critici i-o prezintă ca pe ceva nou —, îngrășămintele chimice „dau posibilitatea de a preîntîmpina scăderea fertilității solului, dar necesitatea de a folosi aceste îngrășăminte chimice în proporții din ce în ce mai mari se traduce prin încărcarea agriculturii cu încă una din numeroasele poveri care *nu sînt în nici un caz o necesitate naturală, ci un rezultat al relațiilor sociale existente*“*.

Cuvintele subliniate de noi aci cuprind întregul „miez“ al acestei probleme, care a fost încurcată cu atîta zel de către critici. Publiciștii care, asemenea d-lui Bulgakov, încearcă să sperie proletariatul cu „problema cerealelor“, pe care o consideră mai îngrozitoare și mai importantă decît problema socială, și care se declară cu atîta entuziasm adepți ai unei limitări artificiale a natalității, spunînd că „reglementarea creșterii populației“ devine „principală (sic!) condiție economică“ a bunăstării țărănimii (II, 261), că această reglementare merită toată „considerația“ și că „creșterea populației în rîndurile țăranilor provoacă multă indignare ipocrită“ (numai ipocrită? și nu legitimă împotriva actualelor rînduiri sociale?) „printre moralistii sentimentali (!?), ca și cum lubricitatea nestăpînită (sic!) este în sine o virtute“ (ibid.), — publiciștii de acest fel trebuie, în mod firesc și inevitabil, să caute să lase în umbră piedicile *capitaliste* care stau în calea progresului în agricultură, pentru a pune totul pe seama „legii“ naturale a „fertilității descrescînde a solului“, pentru a prezenta lichidarea opoziției dintre oraș și sat drept o „fantezie pură“. Dar cît de mare trebuie să fie ușurința d-lor Cernovi, care repetă asemenea raționamente și totodată reproșează criticilor marxismului că sînt „lipsiți de principialitate, eclecticici și oportuniști“ („R.B.“ nr. 11, pag. 246)?! D-l Cernov aducînd reproșuri altora pentru lipsa lor de principialitate și pentru oportunismul lor — ce poate fi mai comic decît asemenea spectacol?

* Se înțelege — spune Kautsky mai departe — că după prăbușirea capitalismului îngrășămintele chimice nu vor dispărea; ele vor îmbogăți solul cu substanțe speciale, și nu vor efectua *întreaga* sarcină a restabilirii fertilității solului.

Toate celelalte isprăvi critice ale Voroșilovului nostru nu se deosebesc cu nimic de cele analizate de noi aci.

Dacă acest Voroșilov vă încredințează că Kautsky nu-și dă seama de deosebirea care există între creditul capitalist și cămătărie, că, atunci când vorbește despre țăranul care îndeplinește funcții de întreprinzător și care, în această calitate, ocupă față de proletariat o poziție asemănătoare cu aceea a fabricantului, el dă dovadă de o totală incapacitate sau lipsă de dorință de a-l înțelege pe Marx, dacă, cu acest prilej, Voroșilov se bate cu pumnul în piept și exclamă plin de emfază: „spun acest lucru fără nici o ezitare, fiindcă simt (sic!) că mă sprijin pe o bază solidă“ („La postul de onoare“, pag. 169), — puteți fi liniștiți: el iar încurcă lucrurile cu nerușinare și tot cu atîta nerușinare se laudă pe sine. El „n-a observat“ în cartea lui Kautsky nici un pasaj consacrat cămătăriei ca atare („Agrarfrage“, S. 11, 102—104 și mai ales 118, 290—292) și, forțînd din răsputeri o ușă deschisă, îl ocărăște, după cum e obiceiul, pentru „formalismul lui doctrinar“ și pentru „rigiditatea lui morală“, îl acuză că „își bate joc de suferințele omenești“ etc. Cît despre țăranul care îndeplinește funcția de întreprinzător — asta este o chestiune extrem de complicată, care, pe cît se vede, depășește măsura înțelegerii lui Voroșilov. În studiul nostru următor vom încerca totuși să-l lămurim și în această chestiune, cu ajutorul unor exemple din cele mai concrete.

Dacă Voroșilovul nostru vrea să ne demonstreze că este un adevărat reprezentant al „intereselor muncii“ și tună împotriva lui Kautsky pentru că „a alungat din rîndurile proletariatului un mare număr de muncitori dintre cei mai autentici“ (op. cit., pag. 167) de felul lumpenproletarilor, servitorilor, meșteșugarilor etc., să știți că el încurcă lucrurile, deoarece Kautsky analizează aici trăsăturile care caracterizează „proletariatul contemporan“, care a creat „mișcarea proletară social-democrată“ contemporană („Agrarfrage“, S. 306), și Voroșilovii n-au făcut încă nici o descoperire din care să reiasă că vagabonzii, meșteșugarii sau servitorii au creat o mișcare social-democrată. Cît despre reproșul adresat lui Kautsky că este în stare „să alunge“ din rîndurile proletariatului pe servitori (care încep astăzi,

în Germania, să adere la mișcare), pe meșteșugari etc., el nu face decît să dezvăluie în toată goliciunea ei nerușinarea Voroișilovilor, care își manifestă cu atît mai bucuros bunăvoința față de acești „muncitori dintre cei mai autentici“, cu cît asemenea fraze prezintă mai puțină însemnătate practică și cu cît este mai puțin riscant să faci praf *a doua parte* a „Problemei agrare“, a cărei apariție a fost interzisă de cenzura rusă. De altfel, în ce privește nerușinarea, mai sînt și alte perle: aducînd laude d-nilor N.-on și Kablukov și trecînd complet sub tăcere critica marxistă îndreptată împotriva lor, d-l Cernov pune, totodată, cu o prefăcută naivitate, întrebarea: la cine s-or fi gîndind social-democrații germani cînd vorbesc de „tovarășii“ lor ruși? Dacă nu credeți că în „Russkoe Bogatstvo“ se pun asemenea întrebări, atunci căutați în nr. 7, la pag. 166.

Dacă Voroișilov ne asigură că „previziunile“ lui Engels în legătură cu activitatea lipsită de rezultate a mișcării muncitorești belgiene, ca urmare a influenței proudhonismului⁸³, „au dat greș“, să știți că Voroișilov denaturează iar lucrurile, fiind, ca să spunem așa, prea încrezător în „iresponsabilitatea“ sa. Iată ce spune el: „Nu degeaba n-a fost Belgia niciodată marxist-ortodoxă și nu degeaba Engels, nemulțumit de ea, a prezis că, datorită influenței «principiilor proudhoniste», mișcarea belgiană va evolua «von nichts durch nichts zu nichts»*. Dar, vai, previziunile lui au dat greș, iar amploarea și caracterul multilateral al mișcării belgiene au făcut din ea, în momentul de față, un model de la care au multe de învățat numeroase țări «ortodoxe»“ („R.B.“ nr. 10, pag. 234). Lucrurile s-au petrecut precum urmează: în anul 1872 (șaptezeci și doi!) Engels a dus polemică, în paginile ziarului social-democrat „Volksstaat“⁸⁴, împotriva proudhonistului german Mühlberger și, ridicînd obiecții împotriva celor ce exagerau importanța proudhonismului, a scris: „Singura țară în care mișcarea muncitorească se află sub influența directă a «principiilor» proudhoniste este Belgia, și tocmai din această cauză mișcarea muncitorească belgiană evoluează, după

* — „de la nimic, prin nimic, la nimic“. — *Nota trad.*

expresia lui Hegel, «de la nimic, prin nimic, la nimic»*.*.

Așadar, a afirma că Engels „a prezis“ sau „prorocit“ ceva înseamnă a spune *pur și simplu un neadevăr*. El a vorbit numai de *ceea ce există*, adică de ceea ce exista în anul 1872. Or, este un adevăr istoric incontestabil că *pe atunci* mișcarea belgiană bătea pasul pe loc tocmai datorită dominației proudhonismului, ai cărui conducători se pronunțaseră împotriva colectivismului și erau împotriva activității politice de sine stătătoare a proletariatului. Abia în anul 1879 a fost constituit „partidul socialist belgian“ și abia din această perioadă începe agitația pentru votul universal, agitație care a marcat victoria marxismului asupra proudhonismului (recunoașterea luptei politice a proletariatului organizat într-un partid de clasă de sine stătător) și începutul succeselor remarcabile obținute de mișcarea belgiană. Actualul program al partidului muncitoresc belgian a adoptat (ca să nu mai vorbim de diferitele puncte mai puțin importante) *toate* ideile fundamentale ale marxismului. Și iată că în anul 1887, în prefața la ediția a II-a a articolelor sale în legătură cu problema locuințelor, Engels subliniază în mod deosebit „progresele gigantice făcute de mișcarea muncitorească internațională în ultimii paisprezece ani“. Acest progres — spune el — este strâns legat de înlăturarea proudhonismului, care era *pe atunci* predominant și care *acum* este aproape uitat. „În Belgia — remarcă Engels — flamanzii au înlăturat pe valoni de la conducerea mișcării, au detronat (abgesetzt) proudhonismul și au săltat considerabil mișcarea“ (pag. 4 din aceeași broșură, prefață)⁸⁶. Nu-i așa că lucrurile sînt fidel redată în „Russkoe Bogatstvo“?

Dacă Voroșilov... dar, destul! Noi, bineînțeles, nu ne vom lua la întrecere cu o revistă legală care debitează în fiecare lună atîtea minciuni pe seama marxismului „ortodox“, de parcă ar fi vorba de un mort.

---

* Vezi broșura „Zur Wohnungsfrage“ („Cu privire la problema locuințelor“. — *Nota trad.*), Zürich, 1887, care este o reeditare a articolelor lui Engels îndreptate împotriva lui Mühlberger, apărute în 1872, și o introducere cu data de 10 ianuarie 1887. Pasajul citat se află la pag. 56⁸⁶.

V

„PROSPERITATEA
MICILOR GOSPODĂRII ÎNAINȚATE DE ASTĂZI“.
EXEMPLUL BADENULUI*

— Fapte, fapte precise! — cere stăruitor d-l Bulgakov în revista „Nacealo“ (nr. 1, pag. 7 și 13), și această lozincă este repetată de sute de ori și în felurite chipuri de toți „criticii“.

Bine, domnilor, să trecem la precizări.

Cînd voi ați folosit această lozincă împotriva lui Kautsky, acest lucru era lipsit de orice sens, pentru că principala sarcină a unei cercetări științifice în problema agrară, care era îmbicsită de un număr nesfîrșit de amănunte fără nici o legătură între ele, consta tocmai în schițarea unui tablou general al întregului sistem agrar contemporan în dezvoltarea lui. Lozincă voastră nu făcea decît să ascundă lipsa voastră de principialitate științifică, teama voastră oportunistă de orice concepție încheșată și aprofundată. Și, dacă n-ați fi avut o atitudine voroșilovistă față de cartea lui Kautsky, ați fi putut să scoateți din ea o sumedenie de indicații despre felul cum trebuie să fie folosite datele amănunțite, cum să fie ele prelucrate. Că nu știți să folosiți aceste date amănunțite vom dovedi îndată, cu o serie întregă de exemple *alese chiar de voi*.

În articolul său „Barbarii țărani“, îndreptat împotriva lui Kautsky și publicat într-o revistă a domnilor Vorosilovi, „Sozialistische (??) Monatshefte“ (III Jahrg., 1899, Heft 2), E. David s-a referit cu o deosebită satisfacție la „una dintre *cele mai substanțiale și mai interesante monografii*“ ale gospodăriei țărănești care au apărut în ultima vreme, și anume la cartea lui Moritz Hecht: „Drei D rfer der badischen Hard“ (Lpz. 1895)**. Hertz s-a folosit de referirea lui David, a luat de la el cîteva cifre din această „minunată lucrare“

* Capitolele V—IX au fost publicate în revista „Obrazovanie“, cu următoarea notă din partea autorului: „Prezentul studiu a fost scris în anul 1901. O parte din el a fost publicată în broșură, anul trecut, la Odesa (editura «Burevestnik»). A doua parte se publică acum pentru prima oară. Fiecare din aceste capitole reprezintă un tot mai mult sau mai puțin de sine stătător. Tema lor comună este analiza criticii îndreptate împotriva marxismului în publicistica rusă“. — *Nota red.*

** — „Trei sate din Hardul Badenului“ (Leipzig, 1895). — *Nota trad.*

(S. 68; în traducerea rusă, pag. 164) și „a recomandat în mod insistent“ (S. 69; în traducerea rusă, pag. 188) citirea ei în original sau în extrasele prezentate de David. D-l Cernov, în „Russkoe Bogatstvo“, s-a grăbit să repete cele spuse de David și de Hertz, opunînd lui Kautsky „luminoasele tablouri ale înfloririi micilor gospodării moderne înaintate“ (nr. 8, 206—209) prezentate de Hecht.

Să vedem ce spune Hecht.

El descrie trei sate din regiunea Baden: Hagsfeld, Blankenloch și Friedrichstahl, situate la 4—14 km de Karlsruhe. Cu toate că posedă terenuri destul de mici, cite 1—3 ha de fiecare gospodărie, țărani duc o viață foarte îndestulată și civilizată, strîngînd de pe pămîntul lor recolte extrem de bogate. David (iar după el, și Cernov) compară aceste recolte cu cele obținute în medie pe întreaga Germanie (în chintale la hectar: cartofi 150—160 și 87,8; seară și grîu 20—23 și 10—13; fîn 50—60 și 28,6) și exclamă: hei, ce ziceți?! Așa arată „micii țărani înapoiți“! În primul rînd, răspundem noi, întrucît aici nu se face comparație între o gospodărie mică și una mare care să se afle în condiții egale, este ridicol să se considere aceste date ca un argument împotriva lui Kautsky. Și mai ridicolă este afirmația făcută de același domn Cernov, care la pag. 229 din „Russkoe Bogatstvo“ nr. 8 afirmă că în „concepția rudimentară a lui Kautsky“ (cu privire la exploatarea agricolă a satului de către oraș) „aspectele întunecate ale capitalismului sînt chiar exagerate“ și, la pag. 209, citează *împotriva* lui Kautsky tocmai un exemplu în care această piedică capitalistă în calea progresului agriculturii este *înlăturată* datorită faptului că satele alese de el sînt situate în preajma orașelor. În timp ce imensa majoritate a populației sătești pierde o mare cantitate de îngrășăminte naturale din cauza despulării satelor, provocată de capitalism, și a concentrării populației în orașe, o minoritate infimă de țărani din împrejurimile orașelor se bucură, datorită situației lor, de avantaje deosebite și se îmbogățesc pe seama situației nenorocite a marii majorități. Nu este de mirare că în satele descrise mai sus recoltele sînt atît de bogate, dacă ele achiziționează în fiecare an bălegar în valoare de 41 000 de mărci din grajdurile militare ale

celor trei orașe de garnizoană vecine (Karlsruhe, Bruchsal și Durlach) și must de grajd de la întreprinderile de vidanjare (Hecht, S. 65), în timp ce îngrășăminte chimice cumpără numai în valoare de 7 000 de mărci*. A combate superioritatea tehnică a marii gospodării prin exemplul unor mici gospodării aflate în asemenea condiții înseamnă a da dovadă de nepuțință. În al doilea rînd, în ce măsură avem într-adevăr de-a face, în acest exemplu, cu „adevărații țărani cu pămînt puțin“, echte und rechte Kleinbauern, cum spune David și cum repetă după el Hertz și Cernov? Totodată, ei se referă *numai* la proporțiile proprietății funciare, dînd astfel dovadă tocmai de nepriceperea lor de a folosi datele amănunțite. Pentru țăranul din preajma orașului, după cum se știe, o deseatină de pămînt face cît zece desetine pentru cel dintr-un fund de provincie; totodată, se schimbă în mod radical și *tipul* gospodăriei din vecinătatea orașului. De pildă, prețul pămîntului la Friedrichstahl — care are cel mai puțin pămînt și este în același timp cel mai bogat dintre aceste sate din apropierea capitalei — este de 9 000—10 000 de mărci, adică *de cinci ori* mai ridicat decît prețul mediu în provincia Baden (1 938 de mărci) și *de vreo douăzeci de ori* mai mare decît prețul pămîntului în localitățile îndepărtate din Prusia orientală. Prin urmare, dacă luăm în considerație volumul producției (singurul indice exact al proporțiilor unci gospodării), vedem că aceștia nu sînt de loc țărani „cu pămînt puțin“. În ce privește *tipul* gospodăriei lor, vedem că există aici un grad cît se poate de înalt de dezvoltare a gospodăriei *bănești* și de *specializare* a agriculturii, care a fost în mod deosebit subliniat de Hecht. Ei seamănă tutun (pe o întindere de 45% din suprafața cultivată, în Friedrichstahl),

* În trecut fie spus, d-l Cernov asigură pe cititorii revistei „Russkoe Bogatstvo“ că în aceste sate nu există „nici o diferențiere cît de cît vizibilă“ *în ce privește mărirea proprietății*. Dar dacă pretenția, formulată de el, de a prezenta date amănunțite nu ar fi decît o frază lipsită de orice conținut, el n-ar putea uita că pentru acești țărani din preajma orașelor întinderea de pămînt prezintă o însemnătate cu mult mai mică decît cantitatea de îngrășăminte. Și în această privință diferențierea este foarte vizibilă. Cele mai bogate recolte și cei mai bogați țărani se află în satul Friedrichstahl, deși acesta are cel mai puțin pămînt; dar din cele 48 000 de mărci care se cheltuiesc pentru îngrășăminte, acestuia îi revin 28 000, ceea ce, pentru o suprafață de 258 ha de pămînt, înseamnă 108 mărci la hectar. Hagsfeld cheltuiește numai 30 de mărci de fiecare hectar (12 000:397 ha), iar Blanckenloch numai 11 (8 000:736 ha).

cartofi de soi (folosiți în parte pentru semințe, în parte pentru bucătăria „personalităților de seamă“ — Hecht, pag. 17 — în Karlsruhe), vind în capitală lapte și unt, porci și porci, și cumpără cereale și fîn. Agricultura a căpătat aici, în întregime, un caracter comercial, și țăranul din împrejurimile capitalei este un *mic-burghez* de cea mai pură speță, astfel că, dacă d-l Cernov ar fi cercetat într-adevăr datele amănunțite la care se referă, și pe care le-a obținut din informațiile altora, poate că s-ar fi apropiat întrucîtva de înțelegerea unei categorii atît de complicate, pentru el, cum e „caracterul mic-burghez“ (vezi „Russkoe Bogatstvo“ nr. 7, pag. 163) al țăranului. Este foarte curios că Hertz și d-l Cernov, care declară că nu pot să înțeleagă cum se face că țăranul îndeplinește funcții de întreprinzător, cum poate el să figureze cînd ca muncitor, cînd ca întreprinzător, se referă la un studiu amănunțit, al cărui autor spune din capul locului: „Țăranul din secolul al XVIII-lea, cu cele 8—10 ha de pămînt ale sale, era țăran“ („era țăran“, d-le Cernov!) „și om al muncii fizice; țăranul cu gospodărie pitică din secolul al XIX-lea, cu cele 1—2 ha ale sale, este om al muncii intelectuale, întreprinzător, negustor“ (Hecht, S.69; vezi la pag. 12: „agricultorul s-a transformat în *negustor* și *întreprinzător*“. Subliniat de Hecht). Nu vi se pare că-i cam voroșilovist felul cum Hertz și d-l Cernov l-au „făcut praf“ pe Kautsky pentru că l-a confundat pe țăran cu un întreprinzător?

Caracteristica cea mai pregnantă a „întreprinzătorului“ este folosirea muncii salariate. Și este cît se poate de caracteristic că nici unul dintre cvasisocialiștii care s-au referit la lucrarea lui Hecht *n-a spus nici un cuvînt* despre asta. Hecht însuși — care este un Kleinbürger* dintre cei mai tipici, cu cea mai conformistă orientare și care se arată peste măsură de încîntat de religiozitatea țăranilor și de „grija părintească“ pe care o manifestă față de ei autoritățile din subordinea marelui duce, în general, și de o măsură atît de „importantă“ ca organizarea unor cursuri de pregătire culinară, în special — încearcă, firește, să treacă peste aceste fapte, să demonstreze că între bogați și săraci, între țăran

* — mic-burghez. — *Nota trad.*

și muncitorul agricol, între țăran și muncitorul de fabrică nu există nici o „prăpastie socială”. „Nu există o pătură a zărilor agricole — scrie Hecht. — Majoritatea țăranilor sînt în stare să-și lucreze singuri, cu familia lor, lotul de pămînt; numai un mic număr de persoane din aceste trei sate au nevoie de brațe de muncă străine în timpul secerișului sau la treierat; asemenea familii « cer o mîină de ajutor » (« bitten »), după expresia locală, unor anumiți bărbați sau femei (care nici nu se gîndesc să-și zică « zileri »)” (31). Că din numărul total al gospodarilor din cele trei sate numai puțini angajează zileri, nu e de mirare, fiindcă foarte mulți „gospodari”, după cum vom vedea, sînt muncitori de fabrică. Dar cîți anume dintre cei ce se ocupă numai cu agricultura recurg în mod special la muncă salariată, Hecht nu ne spune, preferînd să umple disertația sa de candidat (teza de doctorat, în limba germană), consacrată doar celor trei sate (căci el însuși este originar din unul dintre aceste trei sate) nu cu date statistice precise cu privire la diferitele categorii de țărani, ci cu diverse raționamente pe tema rolului de înaltă valoare morală al hărniciei și spiritului de economie. (Cu toate acestea, sau poate tocmai din această cauză, Hertz și David ridică atîta în slăvi lucrarea lui Hecht) Aflăm numai că cel mai scăzut salariu de ziler se plătește în satul cel mai bogat și cu cel mai pronunțat caracter agricol — Friedrichstahl, care este situat la cea mai mare distanță de Karlsruhe (14 km). La Friedrichstahl un ziler primește 2 mărci, cu întreținerea sa, iar la Hagsfeld (care se află la 4 km de Karlsruhe și este populat cu muncitori de fabrică) — 3 mărci. Aceasta este una dintre condițiile „prosperității” „adevăraților țărani” cu pămînt puțin, care încîntă atîta pe critici. În aceste trei sate — ne informează Hecht — „între domni și *servitori* (Gesinde = și servitori și muncitori agricoli) există încă relații cu totul patriarhale. « Domnul », adică țăranul cu 3—4 ha, « tutuiește » pe muncitorul agricol și pe muncitoarea agricolă, le zice pur și simplu pe nume, iar ei îi zic țăranului « bade » (Vetter), iar soției lui « lele » (Base) și li se adresează cu « dumneata ». . . Muncitorii agricoli stau la masă cu familia țăranului și sînt socotiți printre membrii ei” (S. 93). Despre însemnătatea muncii salariate în cultura tutunului, care are o atît de largă dezvolt-

tare în această regiune și care necesită un număr de brațe de muncă deosebit de mare, „substanțialul” Hecht nu pomenește nimic, dar, fiindcă el a spus totuși câteva cuvinte despre munca salariată, se cuvine ca chiar și pe acest mic burghez conformist să-l considerăm superior Voroșilovilor socialismului „critic” în ce privește priceperea de a-și sprijini studiul său pe date „precise”.

În al treilea rând, s-au făcut unele referiri la studiul lui Hecht pentru a dovedi că în masa țăranimii nu se practică munca excesivă și nu există subalimentare. Și de data asta însă, după cât se vede, criticii au preferat să *treacă sub tăcere* fapte de felul celor *relevate* în cartea lui Hecht. Le-a fost de ajutor în această privință noțiunea de țăran „mijlociu”, care constituie un mijloc foarte răspândit de înfrumusețare a situației „țăranimii”, atât la narodnicii ruși cât și la economiștii burghezi din Europa occidentală. „În general”, țăranimea din aceste trei sate este foarte înstărită, dar chiar din cea mai inconsistentă monografie a lui Hecht reiese limpede că în această privință trebuie distinse trei mari grupuri. Aproximativ un sfert (sau 30%) din gospodari (majoritatea din Friedrichstahl și un mic număr din Blankenloch) sînt mici-burghezi înstăriți, care s-au îmbogățit datorită poziției lor apropiate de capitală, care au o gospodărie rentabilă, bazată pe exploatarea vitelor de lapte (ei vînd 10—20 de litri de lapte pe zi), și care cultivă tutun (un exemplu: 1,05 ha cultivat cu tutun aduce un venit global de 1 825 de mărci), care îngrașă porci pentru vînzare (Friedrichstahl are 1 140 de locuitori, dintre care 497 țin porci; în Blankenloch, din cei 1 684 de locuitori, 445 țin porci; în Hagsfeld, din 1 273 țin porci 220) etc. În rîndurile acestei minorități (singura, în fond, pentru care sînt în întregime valabile indiciile de „propășire” care provoacă atîta admirație criticilor), folosirea muncii salariate este, incontestabil, un fenomen destul de frecvent. În grupul următor, din care fac parte majoritatea gospodărilor din Blankenloch, nivelul stării materiale este mult mai scăzut: se folosesc îngrășăminte mai puține, se obțin recolte mai puțin bogate, sînt vite mai puține (la Friedrichstahl există, în total, socotite în vite mari, 599 de capete la 258 ha, la Blankenloch — 842 la 736 ha, la Hagsfeld — 324 la 397 ha), în case „odăile curate”

sînt mai rare, carne nu se mîncă nici pe departe în fiecare zi, iar la multe familii se observă fenomenul (foarte cunoscut nouă, rușilor) că, din nevoie de bani, ele vînd toamna cereale, iar primăvara cumpără din nou*. Centrul de greutate al acestui grup se deplasează încontinuu *de la agricultură spre industrie*, și 103 țărani din Blankenloch lucrează de pe acum în Karlsruhe ca muncitori de fabrică. Aceștia, împreună cu aproape întreaga populație din Hagsfeld, formează cel de-al treilea grup (40—50% din totalul gospodăriilor). Aici agricultura constituie deja o ocupație auxiliară, căreia își consacră timpul mai ales femeile. Nivelul de trai (datorită influenței capitalei) este mai ridicat decît la Blankenloch, dar nevoia se face destul de puternic simțită. Oamenii vînd laptele și cu o parte din bani cumpără „margarină, care e mai ieftină“ (24). Crește destul de repede numărul caprelor: de la 9 în 1855, la 93 în 1893. „Această creștere numerică — scrie Hecht — poate fi explicată numai prin dispariția gospodăriilor țărănești propriu-zise și prin descompunerea („Auflösung“) păturii țărănești, din care ia naștere o pătură de muncitori de fabrică sătești cu o proprietate funciară foarte fărîmițată“ (27). În paranteză fie spus, între 1882 și 1895, numărul caprelor a crescut și în întreaga Germanie în proporții considerabile: de la 2 400 000 la 3 100 000, ceea ce face să se vadă limpede reversul aceluși progres al „țărănimii cuprinse“ căruia îi înalță atîtea osanale d-nii Bulgakovi și „criticii“-socialiști mic-burgezi. Majoritatea muncitorilor merg pe jos 3,5 km pînă la fabrica din oraș, temîndu-se să cheltuiască fie și o marcă (48 de copeici) pe săptămîină pentru biletul de tren. Circa 150 de muncitori, din cei 300 cîți sînt în Hagsfeld, găsesc chiar că pentru ei e scumpă și masa la „cantina populară“, la prețul de 40—50 de pfenigi, și primesc mîncare de acasă. „Bietele femei — ne spune Hecht — la ora 11 fix pun mîncare în sufertașe și o duc la fabrică“ (79). Cît despre muncitoare, trebuie

* După Hecht, inapoierea economică a Blankenlochului se explică, între altele, prin predominarea economiei naturale și prin *existența obștii*, datorită căreia orice locuitor, la împlinirea a 32 de ani, își are asigurat un pecic de pămînt (36 de ari — Almendgut), „fie că e leneș sau harnic, fie că face sau nu economii“ (S.30). Dar Hecht se pronunță, totuși, împotriva împărțirii pămînturilor aparținînd obștii, pentru că, spune el, aceasta reprezintă un fel de instituție de asistență socială (Altersversorgung) pentru muncitorii de fabrică înaintați în vîrstă, al căror număr, la Blankenloch, este în continuă creștere.

spus că ele lucrează la fabrică tot câte 10 ore, pentru care primesc doar 1,10—1,50 mărci (bărbații primesc 2,50—2,70 mărci), iar la plata cu bucata 1,70—2 mărci. „Unele muncitoare caută să-și sporească câștigul lor mizer prin ocupații auxiliare; 4 fete din Blankenloch care lucrează la Karlsruhe, la fabrica de hîrtie, iau hîrtie acasă, din care seara confecționează pungi; într-o seară, de la ora 8 pînă la 11 (sic!), fac circa 300 de pungi, pentru care primesc 45—50 de pfenigi; acest adaos la micul lor câștig zilnic le servește pentru acoperirea cheltuielilor de transport pe calea ferată. La Hagsfeld, unele femei, care înainte de a se căsători au lucrat în fabrici, își asigură un mic câștig auxiliar poleind, în serile de iarnă, obiecte de argint“ (36). „Muncitorul din Hagsfeld — ne comunică Hecht înduioșat — duce o viață așezată, nu în virtutea unei legi imperiale, ci mulțumită propriei sale energii, are o căsuță, pe care nu e nevoit s-o împartă cu oameni străini, și posedă un mic petec de pămînt; dar ceea ce este mult mai important decît această proprietate efectivă este conștiința că toate acestea au fost dobîndite prin propria lui sîrguință. Muncitorul din Hagsfeld este în același timp muncitor de fabrică și țaran. Cel care nu are pămînt arendează o parcelă cît de mică, pentru a-și spori venitul prin folosirea orelor libere. Dacă în timpul verii munca în fabrică începe «abia» („abia“!) la ora 7, muncitorul se scoală la 4, pentru a mușuroi cartofii de pe ogorul său ori pentru a da nutreț la vite. Sau, dacă seara ajunge acasă la ora 7, ce ar putea să facă, mai cu seamă în timpul verii? Și iată că mai muncește o oră—o oră și jumătate pe ogorul său, căci el nu are nevoie să obțină o rentă ridicată de pe pămîntul lui și nu vrea decît să-și folosească din plin (sic!) forța sa de muncă. . . “ Și Hecht înșiră încă multe asemenea dulcegării, încheindu-și cartea cu cuvintele: „Țăranul cu gospodărie pitică și muncitorul de fabrică — amîndoi (sic!) s-au ridicat la nivelul păturii mijlocii, și asta datorită nu unor măsuri artificiale, de constrîngere, ci propriei lor hărnicii, propriei lor energii, autoeducării în spiritul unei morale superioare“*.

* Hecht ne spune încă multe, foarte multe despre această „morală superioară“, manifestîndu-și, nu mai puțin decît d-l Bulgakov, admirația față de „politica lucidă de căsătorii“, față de „hărnicia aprigă“, „spiritul de economic“ și „moderație“ și citînd

„Aceste trei sate din Hardul Badenului reprezintă acum o singură mare și largă pătură mijlocie“ (subliniat de Hecht).

Că Hecht scrie așa ceva, nu-i de mirare, fiindcă el este cel mai mediocru apologet burghez. Dar cum merită să le zici unor oameni care încearcă să prostească pe alții, dându-și denumirea de socialiști, și care poleiesc realitatea cu mai multă râvnă decât oricare Hecht, prezentînd propășirea unei minorități burgheze drept un progres general și încercînd să mascheze cu ajutorul vechii gogorițe a „îmbinării agriculturii cu industria“ proletarizarea majorității populației?

VI

PRODUCTIVITATEA MICII GOSPODĂRII ȘI A CELEI MARI. UN EXEMPLU DIN PRUSIA ORIENTALĂ

Din îndepărtata Germanie de sud să ne mutăm, pentru a varia puțin tema, ceva mai aproape de Rusia, în Prusia orientală. Dispunem, în legătură cu această regiune, de un studiu *detaliat* și cît se poate de instructiv, de care d-l Bulgakov, care cere să i se dea date precise, n-a știut să se folosească. „O comparare a datelor cu privire la productivitatea reală a gospodăriei mari și a celei mici — scrie d-l Bulgakov — nu poate să rezolve problema avantajelor lor tehnice, pentru că gospodăriile comparate se pot afla în condiții economice diferite. Tot ce ne pot oferi asemenea date se mărginește la o confirmare faptică a concluziei negative că marea producție dispune de avantaje tehnice față de cea mică nu numai în teorie, dar, în anumite condiții, și în practică. În literatura economică au fost făcute destul de multe comparații de acest fel, care sînt, în orice caz, suficiente pentru ca cititorului neprevenit și liber de prejudecăți să i se zdruncine credința în superioritatea mării

---

chiar un „cunoscut proverb țărănesc“: „Man sieht nicht auf die Goschen (d.h.Mund), sondern auf die Groschen“, ceea ce în traducere liberă sună cam așa: „căutăm să ne pice nu atît în gură, cit în buzunar“. Recomandăm cititorilor noștri să confrunte acest proverb cu „teoria“ profesorului Bulgakov de la Kiev, după care gospodăria țărănească (ca una care nu are nevoie nici de rentă, nici de profit) este „pentru societate (sic!) cea mai avantajoasă formă de organizare a agriculturii“ (Bulg., I, 154).

producții în general“ (I, 57—58). Și în notă sînt citate două exemple. Primul exemplu îl constituie aceeași lucrare a lui Auhagen, în care sînt comparate numai două gospodării — una de 4,6 ha și alta de 26,5 — din Hanovra, și pe care a citat-o atît Kautsky, în „Agrarfrage“ (S.111), cît și Hertz (S.69; în traducerea rusă, pag. 166). În acest caz, reiese că mica gospodărie obține recolte mai bogate, și Auhagen a stabilit că, în ceea ce privește rentabilitatea, ea este superioară mării gospodării, dar Kautsky a arătat deja că această rentabilitate superioară rezultă din *subconsum*. Hertz a încercat să combată această afirmație, dar cu același succes ca de obicei; și fiindcă el este acum tradus în limba rusă, iar răspunsul pe care i l-a dat Kautsky nu este cunoscut în Rusia, vom arăta, în două cuvinte, conținutul acestui răspuns (din articolul apărut în „Neue Zeit“ și citat de noi mai sus). Hertz, ca de obicei, a denaturat argumentul lui Kautsky, care, după părerea lui, s-a referit numai la faptul că proprietarul unei mari gospodării își întreține fiul la liceu. În realitate însă, Kautsky n-a făcut prin aceasta decît să ilustreze nivelul de trai, și dacă Hertz ar fi prezentat *întregul buget* al familiilor comparate (ambele compuse din cîte 5 persoane), ar fi obținut următoarele cifre: pentru mica gospodărie 1 158,40 de mărci, iar pentru cea mare 2 739,25. În cazul unui nivel de trai *identic* cu al celei mari, mica gospodărie s-ar fi dovedit *mai puțin* rentabilă; după calculul făcut de Auhagen, venitul miciei gospodării este de 1 806 mărci, ceea ce reprezintă 5,45% în raport cu capitalul (33 651 de mărci), iar al celei mari este de 2 720 de mărci, adică 1,82% față de capital (149 559 de mărci). Scădeți din venitul miciei gospodării și echivalentul a ceea ce nu se consumă, și va rămîne doar *258 de mărci*, adică *0,80%*! Și aceasta în condițiile cheltuirii unei cantități de muncă disproporționat de mari: în mica gospodărie 3 lucrători la 4,6 ha, adică un lucrător la 1,5 ha, iar în marea gospodărie — 11 (comp. Hertz, S.75; în traducerea rusă, pag. 179) la 26,5 ha, adică un lucrător la 2,4 ha. Nu mai vorbim de faptul, pe bună dreptate luat în derîdere de Kautsky, că pretinsul socialist Hertz, referindu-se la munca copiilor țaranului de azi, îi

compară cu Ruth⁸⁷ strângînd spice! Cît despre d-l Bulgakov, trebuie spus că dînsul s-a mulțumit să ne comunice date cu privire la producția la hectar și *n-a suflat* nici un cuvînt despre nivelul de trai al proprietarilor de mică și de mare gospodărie.

„Un alt exemplu — continuă acest adept al datelor precise — îl găsim în ultimul studiu al lui *Karl Klawki*: « Ueber Konkurrenzfähigkeit des landwirtschaftlichen Kleinbetriebs » (în „*Thiel's Landwirtschaftliche Jahrbücher*“, 1899, Heft 3—4)*. Comparația lui se referă la Prusia orientală. Autorul compară cîte 4 gospodării — de proporții mari, mijlocii și mici. O particularitate a acestei comparații este, în primul rînd, aceea că veniturile și cheltuielile sînt exprimate în bani, iar în al doilea rînd că autorul socotește în bani și trece la cheltuieli valoarea forței de muncă în mica gospodărie, unde ea nu se cumpără; pentru scopul nostru, acest procedeu nu este prea just“ (sic! D-l Bulgakov uită să adauge că Klawki socotește în bani valoarea muncii în *toate* gospodăriile, evaluînd, din capul locului, mai ieftin munca în mica gospodărie!); „avem totuși . . .“ Urmează apci un tabel, din care reproducem deocamdată numai concluzia: venitul net mijlociu la 1 morgen (=1/4 ha) în marea gospodărie este de 10 mărci, în cea mijlocie — de 18, iar în cea mică — de 12. „Aici — conchide d-l Bulgakov —, cea mai mare rentabilitate o are gospodăria mijlocie, după care urmează cea mică, iar după ea cea mare, care se situează, așadar, în urma celorlalte“.

În mod intenționat am reprodus *în întregime* tot ce spune d-l Bulgakov despre comparația dintre gospodăriile mari și cele mici. Să vedem acum ce vrea să dovedească interesanta lucrare a lui Klawki, care descrie, de-a lungul a 120 de pagini, 12 gospodării tipice aflate în condiții identice. Să reproducem mai întîi datele generale cu privire la gospodării, limitîndu-ne totodată, pentru economie de spațiu și pentru ca concluziile să aibă un caracter mai concret, la datele *medii* cu privire la gospodăria mare, mijlocie și mică (întinderea mijlocie este de 358, de 50 și de 5 ha).

* „Despre capacitatea de concurență a micii producții agricole“ (în „*Anuarele agricole Thiel*“, 1899, nr. 3—4). — *Nota trad.*

Gospodării	Revine la 1 morgen (1/4 hectar) în mărci:													Cheltuielile care revin la un produs în valoare de 100 de mărci *		La 100 de morgeni			
	Venit total			Venit din vânzarea produselor			Consumul, în propria gosp., al produselor			Total									
	Din agricultură	Din creșterea animalelor		Total	Agriculturii	Creșterii animalelor		Total	Agriculturii	Creșterii animalelor		Total	Venit	Cheltuieli	Venit net	Mărci		Zile de muncă salariate	Total zile de muncă
		a	b																
Mare....	17	16	33	11	14	25	6	2	8	33	23	10	65	70	887	887			
Mijlocie..	18	27	45	12	17	29	6	10	16	45	27	18	35	60	744	924			
Mică....	23	41	64	9	27	36	14	14	28	64	52	12	8	80	—	—			

S-ar părea că *toate* concluziile d-lui Bulgakov sînt pe deplin confirmate de lucrarea lui Klawki: pe măsură ce se micșorează proporțiile gospodăriei, sporește și venitul global și chiar venitul provenit din vânzarea produselor care revine la 1 morgen! Noi credem că, aplicînd procedeele pe care le folosește Klawki — și aceste procedee sînt foarte răspîndite și, în linii generale, comune tuturor economiștilor burghezi și mic-burghezi — în toate sau aproape în toate cazurile, reiese superioritatea micii agriculturi. De aceea, *întreaga esență a problemei*, pe care n-au observat-o de loc Vorosilovii, constă în *analiza acestor procedee*, ceea ce face ca cercetarea parțială a lui Klawki să prezinte un imens interes general.

Să începem cu recoltele. Se constată, de regulă, că la marea majoritate a plantelor cerealiere recoltele sînt considerabil mai reduse în gospodăriile mici decît în cele mari. Se strînge (în chintale la morgen) grîu: 8,7 — 7,3 — 6,4; seară: 9,9 — 8,7 — 7,7; orz: 9,4 — 7,1 — 6,5; ovăz: 8,5 —

* a = dacă nu socotim în bani valoarea forței de muncă a gospodarului și a familiei lui; b = dacă o socotim în bani.

8,7 — 8,0; mazăre: 8,0 — 7,7 — 9,2*; cartofi: 63 — 55 — 42; sfeclă furajeră: 190 — 156 — 117. Numai în — care în gospodăriile mari nu se seamănă de loc — culeg gospodăriile mici (3 din 4) mai mult decât cele mijlocii (2 din 4), și anume 6,2 „Stein“ (= 18¹/₂ pfunzi) față de 5,5.

Căror cauze se datorește, așadar, faptul că în gospodăriile mari producția la hectar este mai ridicată? Klawki atribuie o însemnătate hotărâtoare următoarelor patru cauze: 1) la micii gospodari aproape că nu există drenaj, iar atunci când există, așază chiar ei țevile, și le așază prost; 2) micii gospodari nu fac arături destul de adânci, deoarece caii lor sînt slabi; 3) în mare parte, vitele cornute ale micilor gospodari nu au nutreț suficient; 4) la micii gospodari, producția de bălegar este mai redusă, deoarece paieile grînelor lor sînt mai scurte, iar cea mai mare parte din aceste paie se folosește ca nutreț pentru vite (ceea ce înseamnă iarăși o înrăutățire a calității nutrețului), iar la așternutul vitelor se pun mai puține paie.

Așadar, vitele micilor gospodari sînt mai slabe, de calitate mai proastă și mai prost întreținute. Această împrejurare ne explică fenomenul ciudat și totodată cel mai izbitor că în gospodăriile mari, deși producția la hectar este mai bogată, venitul de pe un morgen, provenit din agricultură, este, după calculul lui Klawki, mai mic decât în cele mijlocii și mici. Realitatea este că Klawki *nu ține seama de nutrețul vitelor*, pe care nu-l socotește nici la venituri și nici la cheltuieli. Așadar, se echivalează în mod artificial și fals ceva care în realitate creează o diferență esențială între gospodăriile mari și cele mici, și o diferență care nu este în favoarea acestora din urmă. La un asemenea calcul, marea gospodărie se dovedește a fi mai puțin rentabilă, *pentru că ea rezervă o parte mai mare din suprafața ei arabilă pentru producția de nutreț pentru vite* (deși ea întreține un număr de vite mult mai redus pe unitatea de suprafață decât cea mică), în timp ce mica gospodărie „o scoate la capăt“ folosind ca nutreț paieile. „Superioritatea“ micii agriculturi constă, prin urmare, în *folosirea*

---

* Se seamănă numai în două gospodării din patru; în gospodăriile mari și în cele mijlocii seamănă mazăre trei gospodării din patru.

prădalnică a pământului (căruia îi încorporează îngrășăminte mai proaste) și *a vitelor* (care primesc un nutreț mai prost). Se înțelege de la sine că acest mod de comparare a rentabilității diferitelor gospodării este lipsit de orice însemnătate științifică*.

Apoi, dintre cauzele care fac ca în marile gospodării recolta medie la hectar să fie mai bogată trebuie menționat faptul că ele recurg mai des (și, pe cit se pare, aproape chiar exclusiv) la tratarea cu marnă a solului⁸⁸, că folosesc mai multe îngrășăminte chimice (cheltuiala pe un morgen: 0,81 — 0,38 — 0,43 mărci) și Kraftfuttermittel** (în gospodăriile mari — 2 mărci pe morgen, iar în celelalte — nimic). „Gospodăriile noastre țărănești — spune Klawki, incluzînd în gospodăriile țărănești mari și gospodăriile mijlocii — nu cheltuiesc nimic pentru Kraftfuttermittel. Ele cedează anevoie cerințelor progresului și se zgîrcesc îndeosebi atunci cînd e vorba de cheltuieli în numerar“ (461). Gospodăriile mari au un nivel mai ridicat și în ce privește sistemul de cultură a cîmpului: alternarea ameliorată a culturilor se practică în toate cele patru gospodării mari, în cele trei mijlocii (într-una din ele — vechiul asolament trienal) și numai într-o singură gospodărie mică (în celelalte trei — asolamentul trienal). În sfîrșit, marile gospodării dispun și de mașini în număr mult mai mare. E adevărat că Klawki este și el de părere că mașinile nu prezintă o importanță prea mare. Dar noi nu ne vom mărgini la „părerea“ lui, ci vom lua diferite extrase din datele prezentate de el. Mașinile din următoarele opt categorii: batoze cu locomobile, batoze cu cai, selectoare de cereale, trioare, mașini de semănat în rînduri, mașini pentru împrăștiat bălegarul, grape cu cai și tăvăluguri netede⁸⁹ sînt astfel repartizate între gospodăriile descrise: cele 4 gospodării mari au 29 (dintre care una cu locomobilă — o batoză),

* Trebuie să relevăm că o asemenea echivalare nefirească a unor mărimi vădit inegale din gospodăria mică și din cea mare se întâlnește nu numai în diferitele monografii, dar și în numeroasele date ale statisticii agrare. Atît statistica franceză cit și cea germană operează cu greutatea vie „mijlocie“, cu prețul „mijlociu“ al unei vite în diferitele gospodării. Statistica germană stabilește după acest procedeu pînă și valoarea totală a tuturor vitelor în diferitele grupuri de gospodării (considerate după mărimea suprafeței), dar se face totuși rezerva că presupunerea potrivit căreia valoarea unei vite în diferitele grupuri de gospodării este aceeași „nu corespunde realității“ (S.35).

** — nutrețuri concentrate. — *Nota trad.*

cele 4 gospodării mijlocii — 11 (nici una cu locomobilă), iar cele 4 gospodării mici — o mașină (o batoză cu cai). Se înțelege că nici o „părere“ a nici unui admirator al gospodăriei țărănești nu poate să ne facă să credem că mașinile selectoare de cereale, mașinile de semănat în rînduri, tăvălugurile etc. nu pot să exercite o influență asupra producției medii la hectar. În treacăt fie spus, ni se prezintă aici o serie de date cu privire la numărul mașinilor care se află în posesiunea cutărilor sau cutărilor gospodari, spre deosebire de numeroasele date ale statisticii germane, care a înregistrat numai cazurile de folosire a mașinilor, indiferent dacă ele sînt proprii sau străine. Este evident că o asemenea înregistrare prezintă într-o formă atenuată precumpănirea marii gospodării și camuflează următoarele forme, descrise de Klawki, de „împrumutare“ a mașinilor: „Proprietarul unei mari gospodării împrumută bucuros micului gospodar tăvălugul său, grapele sale cu cai și selectorul său de cereale dacă acesta promite, în schimb, să-i pună la dispoziție cosași în perioada cînd munca e în toi“ (443). Prin urmare, un anumit număr de cazuri de folosire a mașinilor în mica gospodărie — cazuri care și așa, după cum am arătat, sînt extrem de rare — reprezintă o formă transformată de procurare a forței de muncă.

Să trecem mai departe. Un alt caz de nefirească echivalare a unor mărimi vădit neegale îl constituie procedeul lui Klawki de a considera prețul de vînzare al produsului ca fiind același pentru toate categoriile de gospodării. În locul unor cazuri reale de vînzare, autorul ia ca bază pentru calculele sale o presupunere a cărei lipsă de temei o subliniază și el. În cea mai mare parte, țăraniii desfac grînele pe loc, iar negustorii din orașele mici scad considerabil prețurile. „În această privință, gospodăriile mari stau mai bine, deoarece ele pot trimite dintr-o dată stocuri mari în capitala provinciei. În felul acesta, ele obțin în mod obișnuit cu 20—30 de pfenigi mai mult de fiecare chintal decît la vînzarea în orașele mici“ (373). Proprietarii de mari gospodării știu să-și evalueze mai bine cerealele (451) și le vînd cu cîntarul, iar nu cu banița, așa cum le vînd, spre paguba lor, țăraniii. Proprietarii de mari gospodării și vînd și vitele tot la greutate, în timp ce, atunci cînd sînt cumpărate de

la țărani, prețul lor se stabilește pur și simplu din ochi. Proprietarii de mari gospodării stau mai bine și în ce privește desfacerea produselor lactate, deoarece ei pot să trimită laptele la oraș și să obțină prețuri mai ridicate decât proprietarii de gospodării mijlocii, care prelucrează laptele, scoțind din el untul, pe care-l vînd negustorilor. La rîndul lor, proprietarii de gospodării mijlocii obțin (prin folosirea separatoarelor, prepararea zilnică etc.) unt de calitate mai bună decât proprietarii de gospodării mici, cărora li se plătește cu 5—10 pfenigi mai puțin de fiecare pfund. Vitele puse la îngrășat pentru vînzare, proprietarii de mici gospodării sînt nevoiți să și le vîndă mai devreme (cînd sînt mai puțin mature) decât proprietarii de gospodării mijlocii, fiindcă nu le ajunge nutrețul (444). Toate aceste avantaje, care în complexul general de împrejurări sînt departe de a fi lipsite de importanță și de care beneficiază, ca vînzător pe piață, proprietarul de mare gospodărie, nu sînt luate în considerație de Klawki în monografia sa, tot așa cum teoreticienii admiratori ai micii gospodării trec cu vederea acest *fact*, invocînd *posibilitatea* unei îmbunătățiri a situației prin cooperatie. Nu vrem să confundăm realitatea capitalismului cu posibilitățile paradisului cooperatist mic-burghez; ceva mai încolo vom cita o serie de *fapte* din care se va vedea cine trage, în realitate, cele mai mari foloase din cooperatie.

Trebuie să observăm că, în calculele sale privitoare la gospodăriile mici și mijlocii, Klawki „nu pune la socoteală“ și munca depusă, personal, de gospodari pentru drenarea solului, pentru reparații de tot felul („țărani muncesc ei înșiși“) etc. Acest „avantaj“ al țaranului cu gospodărie mică, socialistul îl numește Ueberarbeit, muncă excesivă, muncă în plus, iar economistul burghez îl consideră drept una dintre laturile avantajoase („pentru *societate*“!) ale gospodăriei țărănești. Trebuie relevat că, după cum arată Klawki, în gospodăriile mijlocii muncitorii salariați primesc un salariu mai bun și hrană mai bună decât în cele mari, dar și muncesc mai intens: „exemplul“ stăpînului constituie un imbold spre „mai multă hărnicie și meticulozitate“ (465). Care dintre acești doi stăpîni capitaliști, moșierul sau „semenul său“ țaranul, storce din muncitor mai multă

muncă pentru plata respectivă, asta e o chestiune în care Klawki nu încearcă să aducă precizări. De aceea ne vom mărgini să arătăm că cheltuielile pentru asigurarea muncitorilor în caz de accident sau la bătrînețe reprezintă pentru proprietarul de gospodărie mare 0,29 mărci de fiecare morgen, pentru proprietarul de gospodărie mijlocie 0,13 mărci (micul agricultor se bucură și aici de avantajul de a nu se asigura de loc — firește, spre marele „folos al societății“ capitaliștilor și moșierilor) — și apoi ne vom referi la exemplul pe care ni-l oferă capitalismul agrar rus. Cine cunoaște cartea lui Șahovskoi „Îndeletniciri agricole sezoniere“ își amintește, poate, de următoarea observație caracteristică: țărani hutoreni* și coloniștii germani (în sud) angajează muncitori „pe alese“, le plătesc cu 15—20% mai mult decît marii proprietari și storc de la ei cu 50% mai multă muncă. Acestea au fost spuse de d-l Șahovskoi în 1896, iar anul acesta citim, de pildă, în „Torgovo-Promișlennaia Gazeta“⁹⁰ următoarea știre din Kahovka: „... Țăranii și hutoreni au plătit, după cum e obiceiul, mai mult (decît li se plătea muncitorilor salariați pe marile exploatări agricole), fiindcă ei caută muncitori mai buni și mai rezistenți“ (nr. 109, din 16 mai 1901). E foarte puțin probabil ca acest fenomen să fie specific numai Rusiei.

În tabelul reprodus de noi mai sus ați putut vedea că există două procedee de calcul: unul care include valoarea bănească a forței de muncă a gospodarului și altul care n-o include. D-l Bulgakov consideră că procedeul includerii valorii „nu e prea just“. Se înțelege că un buget exact al cheltuielilor în natură și în bani, atît ale gospodarilor cît și ale muncitorilor agricoli, ar fi mult mai just, dar, din moment ce asemenea date nu există, este inevitabil ca cheltuielile bănești ale unei familii să fie stabilite *cu aproximație*. Și este extrem de interesant *cum* face Klawki acest calcul aproximativ. Proprietarii de mari gospodării, bineînțeles, nu muncesc: ei au chiar administratori speciali, care în schimbul unei remunerații efectuează întreaga muncă de conducere și supraveghere (din cele patru proprietăți,

* — locuitori sau proprietari de hutore (așezări țărănești izolate; ferme). — *Nota trad.*

trei au administratori, iar una nu; Klawki socotește că ar fi mai just ca aceasta din urmă, care are o suprafață de 125 ha, să fie denumită proprietate țărănească mare). Proprietarilor a două asemenea mari exploatari, Klawki le „socotește“ cîte 2 000 de mărci pe an „pentru osteneala lor“ (care constă, de pildă, în primul caz în aceea că o dată pe lună proprietarul se deplasează pentru cîteva zile de la reședința sa principală spre a-l controla pe administrator). Proprietarului celor 125 ha (primul avea 513 ha) nu-i mai „socotește“ decît 1 900 de mărci pentru osteneala depusă de el însuși și de cei trei fii ai săi. Căci nu-i „firesc“ ca, atunci cînd întinderea de pămînt este mai mică, „s-o scoți la capăt“ cu un buget mai mic? Proprietarilor de gospodării mijlocii, Klawki le socotește numai cîte 1 200—1 716 mărci pentru întreaga muncă depusă de soț și soție, iar în trei cazuri, și de copii. Proprietarilor de gospodării mici le socotește cîte 800—1 000 de mărci pentru munca depusă de 4—5 (sic!) persoane, adică ceva mai mult (dacă e vorba de mai mult) decît primește un muncitor agricol, un instman, care împreună cu familia lui nu cîștigă decît 800—900 de mărci. Așadar, aici se face încă un mare pas înainte: de unde la început erau echivalate mărimi vădit neegale, acum ni se spune că nivelul de trai *trebuie* să meargă descrescînd de la gospodăriile mari spre cele mici. Bine, dar a afirma așa ceva înseamnă a recunoaște din capul locului că capitalismul înrăutățește situația micului țăran, fapt care, chipurile, este dezmințit de calculele cu privire la mărimea „profitului net“!

Și dacă, cum *presupune* autorul, venitul bănesc scade o dată cu micșorarea proporțiilor gospodăriei, atunci reducerea consumului poate fi dovedită cu date concrete. Cantitatea de produse agricole consumate de o persoană în cadrul gospodăriei (echivalînd doi copii cu un adult) este evaluată astfel: la proprietarul de gospodărie mare — 227 de mărci (media a două cifre), la proprietarul de gospodărie mijlocie — 218 mărci (media a patru cifre), la proprietarul de gospodărie mică — 135 (sic!) mărci (media a patru cifre). În afară de asta, cu cît gospodăria este mai mare, cu atît se cumpără mai multe produse alimentare (S.453). Klawki a observat și el că aici trebuie pusă problema acelei

Unterkonsumption (subconsum) pe care d-l Bulgakov a negat-o și pe care în cazul de față a preferat *s-o treacă sub tăcere*, manifestându-se ca un apologet și mai fervent decât Klawki. Și Klawki încearcă să atenueze acest fapt. „Noi nu putem afirma că există un anumit subconsum la proprietarii de gospodării mici — spune el —, dar considerăm ca probabil acest lucru în ce privește mica gospodărie IV“ (97 de mărci de persoană). „Fapt este că țărani cu gospodărie mică duc o existență foarte chibzuită (!) și vînd mult din ceea ce ei, ca să spunem așa, își rup de la gură“ (sich sozusagen vom Munde absparen)*. Se face încercarea de a dovedi că acest fapt nu exclude o „productivitate“ mai mare a micii gospodării: dacă consumul s-ar ridica la 170 de mărci — o sumă absolut suficientă (pentru „fratele mai mic“, dar nu pentru capitalistul-agricultor, după cum se vede), — rezultă că ar trebui să se sporească consumul și să se reducă venitul obținut din vînzare cu 6—7 mărci la morgen. Făcînd această scădere, obținem (vezi tabelul de mai sus) 29—30 de mărci, adică, oricum, mai mult decât în marea gospodărie (S.453). Dar, dacă ridicăm consumul nu pînă la această cifră, luată după ochi (și încă luată mai mică, fiindcă „ajunge și atît“), ci pînă la 218 mărci (= realitatea în gospodăria mijlocie), vom vedea că în mica gospodărie venitul obținut din vînzarea produselor va scădea la 20 de mărci pe morgen, față de 29 în gospodăria mijlocie și de 25 în cea mare. Cu alte cuvinte, corectarea *fie și numai a acestei* inexactități (din cele multe cîte au fost arătate mai sus) din comparațiile făcute de Klawki ar spulbera *orice* „avantaj“ al țaranului cu gospodărie mică.

---

* Este interesant, bunăoară, că venitul provenit din vînzarea laptelui și a untului este de 7 mărci la un morgen în marea gospodărie, de 3 în cea mijlocie și de 7 în cea mică. Aceasta se explică prin faptul că, în gospodăria lor, micii țărani „consumă foarte puțin unt și lapte integral. . . , iar mica gospodărie IV (în care valoarea produselor gospodăriei folosite pentru consumul propriu este egală cu numai 97 de mărci de persoană) nu consumă chiar de loc“ (450). Comparați această situație de fapt (care, de altfel, este cunoscută de multă vreme de toată lumea, în afară de „critici“) cu splendidele argumente ale lui Hertz (S.113; în traducerea rusă, pag. 270): „Dar țaranul nu primește nimic pe lapte?“ „Și nu este țaranul acela care mîncă porcul?“ (hrănit cu lapte). Aceste cugetări trebuie cit mai des amintite, ca un model neîntrecut de vulgară idilizare a mizeriei.

Dar capacitatea lui Klawki de a descoperi avantaje este ineputabilă. Țăranii cu gospodărie mică „îmbină agricultura cu meșteșugurile“: trei țărani (din cei patru) cu gospodărie mică „muncesc cu sîrguință ca zileri, primind, în afară de plată, și hrană“ (435). Deosebit de mari sînt însă avantajele micii agriculturi în perioadele de criză (lucru pe care-l știu de multă vreme cititorii ruși, din numeroasele exerciții narodniciste pe această temă, care sînt reluate azi de d-nii Cernovi): „În perioadele de criză agrară, ca și în oricare alte perioade, tocmai mica gospodărie se va dovedi cea mai traică, tocmai ea va fi în stare să desfacă — comparativ — mai multe produse decît celelalte categorii de gospodării, printr-o reducere la extrem a cheltuielilor casnice, reducere care, ce-i drept, trebuie să ducă la un oarecare subconsum“ (479 — ultimele concluzii ale lui Klawki, comp. S.464). „Din păcate, multe gospodării mici sînt constrînse să recurgă la această reducere de cuantumul mare al dobînzilor pe care trebuie să le plătească pentru datorii. Dar, în felul acesta, deși cu multă greutate, ele capătă posibilitatea de a rezista și de a duce o existență de azi pe mîine. Probabil că tocmai prin reducerea considerabilă a consumului se explică, în primul rînd, acea sporire a micilor gospodării țărănești în localitatea noastră pe care o constată statistica imperială“. Și Klawki reproduce o serie de date în legătură cu Regierungsbezirk* Königsberg, în care de la 1882 și pînă la 1895 numărul gospodăriilor cu mai puțin de 2 ha a crescut de la 56 000 la 79 000, al celor cu 2—5 ha de la 12 000 la 14 000, iar al celor cu 5—20 ha de la 16 000 la 19 000. Este vorba de aceeași Prusie orientală în care d-nii Bulgakovi văd „înlăturarea“ mării producții de către cea mică. Și acești domni, care interpretează atît de superficial cifrele unei statistici care nu se ocupă decît de suprafețe, mai au pretenția să li se prezinte „date precise“! E cît se poate de firesc că Klawki consideră că „cea mai importantă sarcină a actualei politici agrare pentru rezolvarea problemei muncitorilor de la sate din răsăritul țării constă în a stimula statornicirea celor mai activi dintre ei, acordîndu-li-se posibilitatea de a căpăta

* — districtul administrativ. — *Nota trad.*

în proprietate, dacă nu în prima generație, atunci în a doua (sic!), o bucată de pământ“ (476). Nu-i nici o nenorocire dacă instmanii care își cumpără un petic de pământ din economiile lor „ajung, în cea mai mare parte, într-o situație mai grea din punct de vedere bănesc; acest lucru îl știu și ei, dar ceea ce îi atrage este o situație mai liberă“, astfel că întreaga misiune a economiei politice burgheze (iar în momentul de față, pe cât se pare, și a „criticilor“) este să întrețină aceste iluzii în rîndurile cele mai înapoiate ale proletariatului.

Prin urmare, studiul lui Klawki îl dezmente, în toate punctele, pe d-l Bulgakov, care l-a citat în sprijinul afirmațiilor sale. Acest studiu dovedește superioritatea tehnică a mării gospodării în agricultură, munca excesivă și subalimentația țaranului cu gospodărie mică, transformarea lui în muncitor agricol și ziler pentru moșier; el arată legătura care există între creșterea numerică a micilor gospodării țărănești și adîncirea mizeriei și proletarizării. Două concluzii ale acestui studiu prezintă o deosebită importanță principală. În primul rînd, vedem în mod concret care sînt piedicile ce se opun introducerii mașinilor în agricultură; o asemenea piedică este nemărginita împilare a micului agricultor, care e dispus „să nu-și pună la socoteală“ munca sa, ceea ce face ca pentru capitalist munca manuală să fie mai ieftină decît cea bazată pe folosirea mașinilor. Contrar celor afirmate de d-l Bulgakov, faptele demonstrează din plin *completa analogie* dintre situația țaranului cu gospodărie mică din agricultură și a meșteșugarului din industrie în cadrul rînduieșilor capitaliste. În ciuda afirmațiilor d-lui Bulgakov, constatăm că în agricultură are loc, pe scară și mai largă, o reducere a necesităților și o creștere a intensității muncii ca instrument de concurență cu marea producție. În al doilea rînd, în privința diferitelor comparații între rentabilitatea micilor gospodării din agricultură și a celor mari, trebuie să spunem, o dată pentru totdeauna, că socotim ca absolut lipsite de valoare și vulgar-apologetice concluziile care nu țin seama de următoarele trei considerente: 1) Cum se hrănește, cum trăiește și cum muncește *agricultorul*? 2) Cum sînt întreținute și cum muncesc *vitele*? 3) Cum este îngrișat și cît de rațional este exploatat *pămînt-*

tul? Mica agricultură se menține printr-o exploatare prădalnică, printr-o irosire a muncii și a forțelor vitale ale agriculturului, a forțelor și calității vitelor, a forței productive a pământului, și de aceea orice cercetare care nu ia în considerație, sub multiplele lor aspecte, toate aceste împrejurări nu reprezintă altceva decât o înșiruire de sofisme burgheze*.

De aceea nu este de mirare că tocmai „teoria“ muncii excesive a țăranilor cu gospodărie mică și a consumului lor insuficient, în societatea contemporană, a provocat atacurile deosebit de înverșunate ale d-lor critici. D-l Bulgakov, încă în revista „Nacealo“ (nr. 1, pag. 10), „s-a apucat“ să reproducă cu duiumul „citate“ menite să dovedească contrarul celor afirmate de Kautsky. Din studiul „Bäuerliche Zustände“ („Situația țăranilor“), publicat de Uniunea de politică socială⁹¹, — repetă d-l Bulgakov în cartea sa — „Kautsky, în încercarea sa de a galvaniza cadavrul (sic!) învechitei dogme, a ales câteva fapte care dovedesc starea de asuprire, pe deplin explicabilă în acel moment, în care se afla gospodăria țărănească; n-aveți decât să citiți această scriere pentru a vă convinge că se pot găsi în ea și mărturii cu caracter oarecum diferit“ (II, 282). Să încercăm, așadar, „să ne convingem“ și să verificăm „citatele“ cu care operează acest riguros savant, care pe

---

* Leo Huschke, în lucrarea sa „Landwirtschaftliche Reinertrags-Berechnungen bei Klein-, Mittel- und Grossbetrieb dargelegt an typischen Beispielen Mittelthüringens“ („Calcularea venitului net al producției agricole în gospodăriile mici, mijlocii și mari pe baza unor exemple tipice din Turingia centrală“. — *Nota trad.*) (Iena, 1902, Gustav Fischer), spune, pe bună dreptate, că „este posibil ca numai prin micșorarea“ valorii considerate a forței de muncă a micului agricultor să se obțină un rezultat care să dovedească superioritatea gospodăriei lui față de cea mijlocie și de cea mare, și capacitatea ei de a le face concurență (S.126). Din păcate, autorul n-a dus până la capăt acest raționament și, din această cauză, n-a prezentat în cartea sa date sistematice în legătură cu întreținerea vitelor, îngrășarea pământului și condițiile de trai ale agricultorilor în diferite gospodării. Asupra acestei interesante cărți a d-lui Huschke sperăm să mai revenim. Deocamdată însă vom releva numai indicațiile lui după care mica gospodărie obține pentru produsele ei prețuri scăzute în comparație cu cea mare (S.S.146, 155), precum și concluzia lui că „mica gospodărie și cea mijlocie au căutat să învingă criza care a început după 1892 (scăderea prețurilor la produsele agricole) printr-o reducere cât mai însemnată a cheltuielilor bănești, iar marea gospodărie — prin sporirea recoltelor cu ajutorul sporirii cheltuielilor pentru gospodărie“ (S.144). Din anii 1887—1891 și până în anii 1893—1897, cheltuielile pentru semințe, furaje și îngrășăminte s-au micșorat în mica gospodărie și în cea mijlocie și au sporit în cea mare. În mica gospodărie, aceste cheltuieli reprezintă 17 mărci la hectar, iar în cea mare 44 de mărci. (Nota autorului la ediția din 1908. — *Nota red.*)

alocuri nu face decât să repete pe cele prezentate de Hertz (S.77; în traducerea rusă, pag. 183).

„Din exemplul pe care ni-l oferă Eisenachul reiese că acolo s-a obținut o îmbunătățire a creșterii animalelor, a îngrășămintelor, a folosirii mașinilor și, în general, s-a realizat un progres în producția agricolă. . .“ Deschidem articolul despre Eisenach („Bäuerl. Zust.“, IB.). Situația proprietarilor cu mai puțin de 5 ha (și din această categorie fac parte 887 din cei 1 116 proprietari din regiune) „este, în general, puțin favorabilă“ (66). „Dat fiind că ei mai câștigă muncind pe la proprietarii de mari gospodării ca secerători, zileri etc., situația lor este relativ favorabilă“ (67). . . În general, în ultimele două decenii s-a înregistrat un important progres tehnic, dar „mai rămâne încă mult de făcut, în special în ce privește gospodăriile mai mici“ (72). . . „proprietarii de gospodării mai mici folosesc, într-o oarecare măsură, la muncile câmpului vaci prăpădite. . .“ Mijloace de câștig suplimentar: munci forestiere, transportul lemnelor; acesta din urmă „sustrage pe oameni de la agricultură“, duce la „învrăzbită situația lor materiale“ (69). „Muncile forestiere nu asigură nici ele suficiente posibilități de câștig. În unele regiuni, micii proprietari de pământ (Grundstücksbesitzer) se ocupă cu țesătoria, care este prost (leidlich) plătită. În unele cazuri, oamenii se îndeletnicesc cu producția meșteșugărească de țigări de foi. În general, mijloacele de câștig suplimentar sînt destul de reduse“ (73). . . Și autorul, Őkonomie-Commissar Dittenberger*, încheie cu observația că țărani, cu „viața lor simplă“ și cu „trebuințele lor modeste“, sînt viguroși și sănătoși, ceea ce e chiar „de mirare cînd se știe cît de puțin hrănitore sînt alimentele pe care le consumă clasa cea mai săracă, pentru care cartoful constituie principala hrană“ (74). . .

Iată cum combat „savanții“ Voroșilovi „învechita prejudecată marxistă după care gospodăria țărănească nu e în stare să realizeze un progres tehnic“!

„. . .Vorbînd despre regatul Saxoniei, secretarul general Langsdorf spune că în districte întregi, și în special în loca-

* — comisarul economic Dittenberger. — *Nota trad.*

litățile cu terenuri mai fertile, între proprietățile mari și cele mici aproape că nu mai există nici o deosebire în ce privește exploatarea intensivă a gospodăriei“. Așa-l combate pe Kautsky Vorosișilovul austriac (Hertz, S.77; în traducerea rusă, pag. 182—183), și afirmația lui o repetă și Vorosișilovul rus (Bulgakov, II, 282, cu trimitere la „Bäuerl. Zust.“, II, 222). Deschidem la pagina 222 a lucrării menționate de critici și citim, în imediata continuare a cuvintelor citate de Hertz: „Această deosebire este mai vizibilă în localitățile din regiunile muntoase, unde proprietățile mai mari sînt gospodărite cu un capital circulant relativ mai mare; dar și aici adeseori gospodăria țărănească nu stă mai prejos în ce privește cuantumul profitului net, deoarece venitul mai mic este compensat printr-o mai mare cumpătare, care la nivelul dat — foarte scăzut — al trebuințelor (bei der vorhandenen grossen Bedürfnisslosigkeit) ajunge adeseori să-l facă pe țăranul gospodar să trăiască mai prost decît muncitorul industrial, care s-a obișnuit să aibă trebuințe mai mari“ („Bäuerl. Zust.“, II, 222). Și, în continuare, ni se spune că în acest mod de gospodărire se aplică cu precădere sistemul alternării culturilor, care predomină chiar și la proprietarii de gospodării mijlocii, iar „asolamentul trienal îl practică aproape numai micii proprietari de pămînturi țărănești“. În ceea ce privește creșterea vitelor, de asemenea se constată pretutindeni un progres. „Numai în ceea ce privește creșterea vitelor cornute și folosirea produselor lactate țăranul rămîne de obicei în urma marelui moșier“ (223).

„Prof. Ranke — continuă d-l Bulgakov — vorbește despre progresul tehnic realizat în gospodăriile țărănești din împrejurimile Münchenului, care, după spusele lui, sînt tipice pentru întreaga Bavarie superioară“. Deschidem la articolul lui Ranke: trei comunități de *Grossbauer-i*, care își lucrează pămîntul cu ajutorul muncitorilor salariați; 69 de țărani, din cei 119, au mai mult de 20 ha fiecare și posedă $\frac{3}{4}$ din întregul pămînt, iar 38 de „țărani“ au mai mult de 40 ha fiecare, revenind în medie cîte 59 ha, și ei dețin în total aproximativ 60% din întregul pămînt. . .

Se pare că cele spuse sînt suficiente pentru a caracteriza „citatele“ domnilor Bulgakov și Hertz.

VII

ANCHETA DIN BADEN
ÎN LEGĂTURĂ CU GOSPODĂRIA ȚĂRĂNEASCĂ

„Din lipsă de spațiu — scrie Hertz — nu putem să reproducem amănunțitele și interesantele aprecieri cuprinse în ancheta din Baden cu privire la cele 37 de comunități. În cea mai mare parte, aceste aprecieri sînt analoge cu cele reproduse mai sus: alături de cele favorabile găsim și unele nefavorabile sau indiferente, *dar nicăieri, în cuprinsul celor trei volume ale anchetei, amănunțitele bugete de cheltuieli nu ne dau dreptul să tragem concluzii în sensul « subalimentării »* (Unterkonsumption), al « existenței unei mizerii cumplite, degradante » etc.“ (S.79; în traducerea rusă, pag. 188). Cuvintele lui Hertz subliniate de noi conțin, ca de obicei, *un neadevăr flagrant*: tocmai ancheta din Baden, la care se referă el, *a dovedit* în modul cel mai documentat existența „subconsumului“ tocmai *la țăranul cu gospodărie mică*. Denaturarea faptelor este, la Hertz, strîns legată de procedeul — practicat cu precădere de narodnicii ruși și însușit astăzi de tot felul de „critici“ în problema agrară — de a face o apreciere globală a „țăranimii“. Dar, fiindcă în Apus noțiunea de „țăranime“ este și mai puțin precizată decît la noi (nu există un criteriu precis după care să poată fi definită ca stare socială) și fiindcă aprecierile și concluziile „medii“ ascund relativa „bunăstare“ a minorității (sau, cel puțin, faptul că ea nu flămînzește) și viața oropsită a majorității, în fața apologetilor de tot felul se deschide aici un nemărginit cîmp liber. Ancheta din Baden oferă însă tocmai posibilitatea de a face deosebire între diferitele grupuri ale țăranimii, lucru pe care Hertz, ca adept al „datelor precise“, a preferat să nu-l observe. În grupul celor 37 de comunități tipice au fost alese gospodării tipice de țărani cu gospodărie mare (Grossbauer), cu gospodărie mijlocie și gospodărie mică, precum și gospodării de zileri, în total 70 de gospodării țărănești (31 mari, 21 mijlocii și 18 mici) și 17 gospodării de zileri, și bugetele acestor gospodării au fost supuse unei cercetări dintre cele mai amănunțite. N-am avut posibilitatea să prelucrăm *toate* aceste date, dar *principalele rezultate*

citare mai jos sînt suficiente pentru a ne ajuta să ajungem la concluzii foarte precise.

Vom cita mai întîi o serie de date cu privire la tipul economic general de gospodărie țărănești mari (a), mijlocii (b) și mici (c) (din Anlage VI: „Uebersichtliche Darstellung der Ergebnisse der in den Erhebungsgemeinden angestellten Ertragsberechnungen“*); am grupat datele din acest tabel, raportîndu-le, separat, la Grossbauer-i, Mittelbauer-i și Kleinbauer-i **). Dimensiunile proprietății funciare — media pe grupe: (a) 33,34 ha, (b) 13,5 și (c) 6,96 — sînt relativ ridicate pentru o regiune de mici proprietari de pămînt cum este Badenul, dar, dacă facem abstracție de 10 gospodării din comunitățile nr. 20, 22 și 30, care se disting prin întinderile lor de pămînt excesiv de mari (pînă la 43 ha la Kleinbauer-i, pînă la 170 la Grossbauer-i!), vom obține niște cifre mai normale pentru Baden: a) 17,8 ha, b) 10,0 ha și c) 4,25 ha. Mărimea familiilor: a) 6,4 persoane, b) 5,8 persoane și c) 5,9 persoane (aceste date, ca și toate cele care urmează, dacă nu sînt însoțite de mențiuni speciale, se referă la toate cele 70 de gospodării). Prin urmare, țărani cu gospodărie mare au familii mult mai numeroase, dar, cu toate acestea, la ei munca salariată joacă un rol incomparabil mai mare. În general recurg la angajarea de muncitori salariați 54 de țărani din 70, adică mai mult de trei sferturi din numărul lor total, și anume 29 de țărani (din 31) cu gospodărie mare, 15 (din 21) cu gospodărie mijlocie și 10 (din 18) cu gospodărie mică. Așadar, 93% dintre țărani cu gospodărie mare și 55% dintre cei cu gospodărie mică n-o pot scoate la capăt fără a angaja muncitori. Aceste cifre sînt foarte instructive pentru o verificare a opiniei curente (și însușite, fără critică, de către „criticii“) după care munca salariată joacă un rol neînsemnat în gospodăria țărănească de astăzi. La țărani cu gospodărie mare (a căror proprietate funciară, cu o întindere de 18 ha, intră în rubrica 5—20 ha, care, atunci cînd aprecierea se face global, e considerată ca făcînd parte din adevărata gospodărie țărănească)

* — Anexa VI: „Scurtă privire asupra rezultatelor obținute în calcularea rentabilității în comunitățile cercetate“. — *Nota trad.*

** — țărani cu gospodărie mare, țărani cu gospodărie mijlocie și țărani cu gospodărie mică. — *Nota trad.*

putem constata gospodării pur capitaliste: 24 de gospodării cu 71 de muncitori agricoli, adică cu aproape trei de fiecare gospodărie, și 27 de gospodari care angajează zileri, în total, pentru 4 347 de zile (ceea ce revine la 161 de zile de lucru de fiecare gospodar). Comparați aceste date cu dimensiunile pe care le are proprietatea la țărani cu gospodărie mare din împrejurimile Munchenului, cu al căror „progres“ a combătut bravul domn Bulgakov „prejudicata marxistă“ despre o înrăutățire a situației țăranilor de către capitalism!

La țărani cu gospodărie mijlocie constatăm: la 8 dintre ei — 12 muncitori agricoli, iar la 14 țărani — 956 de zile de muncă prestate de zileri; la țărani cu gospodărie mică: la 2 țărani — 2 muncitori agricoli, la 9 țărani — 543 de zile de muncă prestate de zileri. În decurs de două luni ($543:9 = 60$ de zile), adică în perioada cea mai importantă pentru agricultor, jumătate din numărul țăranilor *cu gospodărie mică* nu o pot scoate la capăt fără a folosi muncă salariată (și acești țărani cu gospodărie mică, cu toate că dimensiunile pământului pe care-l stăpinesc sînt mai mari, au o producție incomparabil mai mică decît cei din Friedrichsthal, de care au fost atît de mișcați d-nii Cernov, David, Hertz și cei de-o seamă cu ei).

Rezultatele obținute de aceste gospodării sînt următoarele: 31 de țărani cu gospodărie mare au 21 329 de mărci venit net și 2 113 mărci deficit, adică în total un venit de 19 216 mărci, sau 619,9 mărci de gospodărie (iar dacă scădem cele cinci gospodării din comunitățile nr. 20, 22 și 30 — 523,5 mărci); pentru gospodăria mijlocie suma respectivă va fi de 243,3 mărci (272,2 dacă scădem cele trei comunități), iar pentru cea mică — 35,3 mărci (37,1 dacă scădem cele trei comunități). Prin urmare, despre țăranul cu gospodărie mică se poate literalmente afirma că el *abia o scoate la capăt, și asta numai printr-o reducere a consumului*. Ancheta ne prezintă („Ergebnisse etc.“, în volumul IV din „Erhebung“, S.138*) o serie de date în legătură cu cantitatea de produse mai importante consumate în fiecare gospodărie.

* — „Rezultatele etc.“ în volumul IV al „Cercetărilor“, pag. 138. — *Nota trad.*

Reproducem aceste date, calculînd media pentru fiecare din grupurile de țărani care au fost arătate mai sus:

Categoriile de țărani	Consumul de o persoană pe o zi				Cheltuiala de o persoană	
	Pîne și fructe	Cartofi	Carne	Lapte	Pe zi pentru mărfuri coloniale, încălzit, iluminat etc.	Pe an pentru îmbrăcăminte
	Pfunzi	Grame	Litri	Pfenigi	Mărci	
Țărani cu gospodărie mare	1,84	1,82	138	1,05	72	66
Țărani cu gospodărie mijlocie	1,59	1,90	111	0,95	62	47
Țărani cu gospodărie mică	1,49	1,94	72	1,11	57	38
Zileri	1,69	2,14	56	0,85	51	32

Iată niște date în care bravul domn Hertz „n-a observat“ nici subalimentație și nici mizerie! Vedem că, în comparație cu țăranul cu gospodărie mijlocie și cel cu gospodărie mare, țăranul cu gospodărie mică își reduce consumul în proporții mai mult decît considerabile, hrănindu-se și îmbrăcîndu-se aproape tot atît de prost ca un ziler. El consumă, de pildă, o dată și jumătate mai puțină carne decît țăranul cu gospodărie mijlocie și de două ori mai puțină decît cel cu gospodărie mare. Aceste date arată o dată mai mult cît de puțină valoare prezintă aprecierile globale și cît de nepotrivite sînt toate calculele de rentabilitate care nu iau în considerație deosebirile existente în nivelul de trai. Dacă luăm, bunăoară, *numai* ultimele două rubrici ale tabelului nostru (ca să nu facem calcule complicate de transformare a produselor alimentare în bani), vedem că „venitul net“ nu numai al țăranului cu gospodărie mică, dar și al celui cu gospodărie mijlocie este o *pură ficțiune*, care poate fi invocată numai de niște burghezi de cea mai crasă speță, de felul lui Hecht și Klawki, sau de niște autentici Voroșilovi, cum sînt criticii noștri.

Într adevăr, dacă admitem că țăranul cu gospodărie mică cheltuiește pe produse în bani tot atît — ît țăranul cu gospodărie mijlocie, înseamnă că cheltuiala lui se va ridica la 100 de mărci, și va rezulta astfel un mare *deficit*. Dacă țăranul cu gospodărie mijlocie ar cheltui tot atît cît cel cu gospodărie mare, atunci cheltuiala lui s-ar ridica la 220 de mărci, și dacă n-ar face unele „restrîngerii“ la hrană, ar avea, la rîndul său, deficit*. Oare această înrăutățire a consumului țăranului cu gospodărie mică, care, cum e de la sine înțeles, e insolubil legată de înrăutățirea întreținerii vitelor și de insuficienta restabilire (iar uneori și de o exploatare de-a dreptul prădălnică) a forțelor productive ale pămîntului, nu confirmă pe de-a-ntregul aceste cuvinte ale lui Marx, care dau prilej criticilor contemporani să ridice din umeri cu atîta aroganță: „Fărămițarea infinită a mijloacelor de producție și izolarea producătorilor înșiși. Enormă risipă a forței umane. Înrăutățirea progresivă a condițiilor de producție și scumpirea mijloacelor de producție este o lege necesară a proprietății parcelare“ („Das Kapital“, III, 2, 342)⁹².

Tot în legătură cu această anchetă din Baden vom mai semnala o denaturare comisă de d-l Bulgakov (criticii se completează unul pe altul, și dacă unul din ei, folosind o anumită sursă, denaturează o anumită latură a problemei, altul denaturează o altă latură). D-l Bulgakov citează în repetate rînduri ancheta din Baden, și în felul acesta ea *pare* să-i fie cunoscută. Și, totuși, se pretează la o manoperă ca asta: „Datoriile extraordinar de mari și de fatale despre care se spune că apasă asupra țăranului — astfel glăsuiește

* D-l Cernov ridică aici o „obiecție“: dar țăranul cu gospodărie mare nu restrînge și mai mult cheltuielile pentru hrană și de altă natură ale zilerului său? („R.B.“, 1900, nr. 8, pag. 212). Această obiecție reeditază un vechi procedeu krivenko-vorontovist, care constă — dacă ne putem astfel exprima — în a *strecura* unui marxist o argumentare burghezo-liberală. Această obiecție ar avea un sens dacă ar fi adresată cuiva care ar afirma că marea producție este superioară nu numai din punct de vedere tehnic, dar și pentru că îmbunătățește (sau, cel puțin, face să fie bună în general) situația celui ce muncește. Marxiștii nu spun așa ceva. Ei nu fac decît să demaște falsele procedee de *prezentare idilică* a situației micului agricultor prin aprecieri globale în sensul că ea prosperă (d-l Cernov cînd vorbește despre Hecht), sau printr-un calcul de „rentabilitate“ în care se trece *sub tăcere* reducerea consumului. Burghezia nu poate să nu tindă spre o asemenea poliere a situației, să nu întrețină iluzia că muncitorul poate deveni „proprietar de pămînt“, că micul „proprietar de pămînt“ poate să-și asigure o mai mare rentabilitate. E de datoria socialiștilor să demaște această minciună și să explice micilor țărani că nici pentru ei nu există altă salvare decît să se alătore mișcării revoluționare a proletariatului.

uvertura, II, 271 — au constituit una dintre cele mai indiscu-
tabile dogme ale mitului care s-au creat în literatură în jurul
gospodăriei țărănești“ . . . „În studiile de care dispunem
se menționează existența unor datorii mari care grevează
numai cea mai mică proprietate, care nu s-a consolidat
încă (Tagelöhnerstellen). Astfel, Sprenger (în adnotare se
vorbește despre anchetă) exprimă impresia generală produsă
de datele amplei anchete din Baden în felul următor:
« . . . numai datoriile care grevează asupra loturilor zilerilor
și a micilor proprietari țărănești dintr-un număr considerabil
de localități cercetate sînt relativ mari, însă și aici, în majo-
ritatea cazurilor, ele nu ating proporții îngrijorătoare . . . »“
(272). Ciudat procedeu! Pe de o parte, se fac *referiri la*
ancheta însăși, iar pe de altă parte ni se comunică, sub formă
de citat, „impresia generală“ a unui oarecare Sprenger,
care a scris despre această anchetă. Și, parcă dinadins,
Sprenger spune un neadevăr (cel puțin în pasajul citat
de Bulgakov, fiindcă nu cunoaștem lucrarea lui Sprenger).
Autorii anchetei afirmă că, în majoritatea cazurilor, tocmai
datoriile care grevează asupra micii proprietăți țărănești
ating proporții îngrijorătoare. Asta în primul rînd. Iar în
al doilea rînd ei afirmă că, în ceea ce privește datoriile,
situația țăranilor cu gospodărie mică este mai proastă nu
numai decît aceea a țăranilor cu gospodărie mijlocie și
mare (fapt relevat de Sprenger), *dar și decît aceea a zilerilor.*

În general trebuie să observăm că autorii anchetei din
Baden stabilesc faptul, extrem de important, că în marile
gospodării *limita datoriilor admisibile* (adică admisibile fără
periccl de ruinare) *este mai ridicată decît în cele mici.* După
datele statistice, reproduse de noi mai sus, cu privire la
rezultatele obținute în gospodăria lor de către țăranii cu
gospodării mari, mijlocii și mici, această împrejurare nu
necesită explicații speciale. În ceea ce privește marea gospo-
dărie, precum și cea mijlocie, autorii anchetei consideră
admisibile și nepericuloase (unbedenklich) datoriile care
reprezintă 40—70% din valoarea pămîntului, în medie
55%. Cît despre mica gospodărie (pentru care stabilesc
următoarele proporții: 4—7 ha dacă practică agricultura,
și 2—4 ha dacă se ocupă cu viticultura și cu cultura plantelor
comerciale), ei consideră că „*limita datoriilor . . . nu trebuie*

să depășească 30% din suma la care este evaluată averea, dacă se presupune că e *complet* asigurată achitarea *regulată* a dobânzilor și amortizarea datoriilor“ (S. 66, B. IV). În comunele cercetate (cu excepția aceloră în care este în vigoare Anerbenrecht*, de exemplu Unadingen și Neukirch), datoria procentuală (față de valoarea estimativă a averii) marchează cu regularitate o descreștere de la gospodăriile mici la cele mari. De exemplu, în comuna Dittwar, în gospodăriile cu mai puțin de 1/4 ha datoriile reprezintă 180,65%; în cele cu 1—2 ha — 73,07; în cele cu 2—5 ha — 45,73%; în cele cu 5—10 ha — 25,34%; în cele cu 10—20 ha — 3,02% (S. 89—90, *ibid.*). Dar, luate singure, cifrele în legătură cu nivelul datoriilor nu spun încă totul, și autorii anchetei trag următoarea concluzie:

„Datele cifrice de mai sus au confirmat, așadar, părerea — foarte răspîdită — după care proprietarii de gospodării țărănești care se situează la mijloc între zileri și țărani cu gospodărie mijlocie (la sate, proprietarii agricoli care fac parte din această categorie poartă de obicei denumirea de „pătură mijlocie“ — Mittelstand) se află adeseori într-o situație mai grea decît grupurile superioare și cele inferioare (sic!) în ce privește dimensiunile proprietății, în măsura în care ei, deși fac față datoriilor *moderate*, care nu depășesc o anumită limită, nu prea ridicată, își pot îndeplini doar cu multă greutate obligațiile lor, fiind lipsiți de posibilitatea unor cîștiguri *regulate* în afară (muncă cu ziua etc.) pentru a-și spori astfel venitul...“ Zilerii, „în măsura în care au unele posibilități de cîștig regulat în afară, se află adeseori într-o situație mult mai bună decît cei ce aparțin « stării de mijloc », deoarece, după cum reiese din calcul, în foarte multe cazuri cîștigurile în afară aduc adeseori venituri nete (adică bănești) atît de ridicate, încît dau posibilitatea de a amortiza chiar și datoriile *mari*“ (67, l.c.)**. Și, pînă la urmă, autorii mai repetă încă o dată că, față de limita permisă, datoriile micilor gospodării țărănești „nu

* — drept potrivit căruia averea unei gospodării țărănești revine în întregime unui singur moștenitor. — *Nota red.*

** Țăranul cu gospodărie mică — arată, pe bună dreptate, autorii anchetei — vinde relativ puține produse pe bani peșin; or, la el, nevoia de bani este cît se poate de mare și lipsa de capital face ca orice molimă, grindină etc. să se resimtă deosebit de greu.

sînt întrucîtva lipsite de pericol“ și că, de aceea, „tocmai populației țărănești cu *gospodării mici* și celei de zileri, care se află pe același plan cu ea . . . , i se cere, în primul rînd, o prudență gospodărească cu totul deosebită atunci cînd cumpără pămînt“ (98).

Iată cum arată sfătuitoarul burghez al micului țaran! Pe de o parte, el încearcă să întrețină în rîndurile proletarilor și semiproletarilor speranța că, „dacă nu în prima, atunci în cea de-a doua generație“ vor putea să-și cumpere pămînt și, dacă vor fi harnici și cumpătați, să obțină de pe el un „venit net“ — procentual — foarte ridicat; pe de altă parte, el recomandă tocmai țăranilor săraci să dea dovadă de „o prudență cu totul deosebită“ atunci cînd cumpără pămînt, dacă nu au „posibilitatea unor cîștiguri regulate“, adică dacă domnii capitaliști n-au nevoie de muncitori stabili. Și se mai găesc unii „critici“ prostănaci care iau această minciună interesată și aceste banalități răsuflete drept ultimele sentințe ale științei celei mai moderne!

S-ar părea că datele amănunțite, prezentate de noi mai sus, cu privire la țăranii cu gospodărie mare, mijlocie și mică ar putea să-l facă pînă și pe d-l V. Cernov să înțeleagă în ce anume constă conținutul categoriei „caracter mic-burghez“ — cu aplicație la țărani — care-i inspiră lui atîta groază. Evoluția capitalistă a apropiat în atît de mare măsură, sub raportul structurii economice *generale*, nu numai statele vest-europene între ele, dar și Rusia de Occident, că *trăsăturile esențiale* ale economiei țărănești din Germania sînt întru totul asemănătoare cu ale celei din Rusia. Numai că în Rusia procesul de diferențiere a țăranimii, care a fost dovedit în mod amănunțit de literatura marxistă rusă, se află într-unul din stadiile inițiale de dezvoltare; el n-a căpătat încă forme mai mult sau mai puțin precise, n-a dus, de pildă, la desprinderea unui tip aparte — și lesne de distins pentru oricine — de țărani cu gospodărie mare (Grossbauer-i); exproprierea în masă și dispariția unei foarte mari părți din țăranime împiedică încă prea mult să se vadă „primii pași“ ai burgheziei noastre țărănești. În Occident procesul acesta, care a început încă înainte de

desființarea iobăgiei (comp. Kautsky, „Agrarfrage“, S. 27), a dus încă de mult, pe de o parte, la ștergerea granițelor sociale dintre gospodăria țărănească și cea „moșierească“ (cum i se zice la noi), iar pe de altă parte la formarea unei clase — încă de pe acum de ajuns de încheată — de muncitori salariați agricoli*. Ar fi însă cu totul greșit să se creadă că acest proces — din moment ce s-au creat forme, mai mult sau mai puțin precise, de noi tipuri de populație rurală — s-a oprit. Dimpotrivă, el se desfășoară fără întrerupere și, bineînțeles, cu o rapiditate mai mică sau mai mare, în funcție de o mulțime de împrejurări diferite, căpătînd formele cele mai diverse, în funcție de condițiile agronomice deosebite etc. Proletarizarea țărănimii continuă, și acest lucru îl vom dovedi ceva mai încolo, pe baza numeroaselor date pe care ni le oferă statistica germană, dar acest lucru reiese cît se poate de limpede și din datele cu privire la țărănimea cu gospodărie mică, reproduse de noi mai sus. Simplul fapt că nu numai muncitorii agricoli, dar și țărani părăsesc satele și pleacă la oraș constituie prin el însuși o mărturie vie a adîncirii procesului de proletarizare. Dar fuga țaranului la oraș este în mod inevitabil precedată de ruina lui. Iar această ruinare este precedată de lupta lui disperată pentru independență economică. Și tocmai această luptă e scoasă în relief de datele cu privire la folosirea muncii salariate, la proporțiile „veniturilor nete“, la mărimea consumului țaranilor de diferite tipuri. Principalul mijloc de luptă este „hărnicia aprigă“ și spiritul de economie, potrivit căruia „căutăm să ne pice nu atît în gură, cît în buzunar“. Rezultatul inevitabil al acestei lupte este formarea unei minorități de gospodari înstăriți, cu dare de mîină (și, în mare parte, a unei minorități infime, și anume în toate cazurile cînd lipsesc unele condiții deosebit de favorabile, cum sînt apropierea de capitală, construirea unei căi ferate, crearea unei noi ramuri rentabile a agriculturii comerciale etc.), și pauperizarea crescîndă a majorității, care ruinează prin înfometare cronică și muncă exce-

---

* „Țărănimea — scrie d-l Bulgakov referindu-se la Franța din secolul al XIX-lea — s-a diferențiat în două părți cu totul distincte între ele: proletariatul și micii proprietari“ (II, 176). Numai că degeaba își închipuie dînsul că „diferențierea“ s-a încheiat aici: ea constituie un proces continuu.

sivă forțele lucrătorului și înrăutățește calitatea pământului și a vitelor. Rezultatul inevitabil al acestei lupte este formarea unei minorități de gospodării *capitaliste*, bazate pe folosirea muncii salariate, și necesitatea tot mai mare, pentru majoritate, de a-și căuta posibilitate de „cîștig în afară”, cu alte cuvinte de a se transforma în muncitori salariați industriali și agricoli. Datele cu privire la munca salariată dovedesc cum nu se poate mai limpede tendința lăuntrică, imanentă și inevitabilă în actuala orînduire socială, pe care o are fiecare mic producător de a deveni un mic capitalist.

Noi înțelegem perfect de bine de ce economiștii burghezi, pe de o parte, și tot felul de oportuniști, pe de altă parte, evită — și nu pot să nu evite — această latură a problemei. Diferențierea țărănimii ne dezvăluie *cele mai adînci* contradicții ale capitalismului în însuși procesul lor de *aparitie* și de continuă dezvoltare; o apreciere cuprinzătoare a acestor contradicții duce în mod inevitabil la recunoașterea situației fără ieșire, deznădăjduite a țărănimii cu gospodărie mică (deznădăjduită atîta timp cît ea se află în afara luptei revoluționare pe care o duce proletariatul împotriva întregii orînduiri capitaliste). Nu este de mirare că tocmai aceste contradicții, care sînt foarte adînci și îmbracă forme dintre cele mai înapoiate, sînt trecute sub tăcere: se încearcă să se treacă peste faptul — pe care numai niște oameni de rea-credință sau ignoranți îl pot tăgădui — că țărani cu gospodării mici muncesc peste puterile lor și că ei consumă prea puțin; este lăsată în umbră problema muncitorilor angajați de burghezia țărănească, a muncii salariate a țăranilor săraci. D-l Bulgakov, de pildă, a prezentat un întreg „studiu al teoriei dezvoltării agrare”, ocolind printr-o tăcere elocventă* ultimele două probleme! „Gospodărie

* Sau prin tertipuri nu mai puțin elocvente, de felul acesta: „... numeroasele cazuri de îmbinare a industriei cu agricultura, cînd muncitorii salariați din industrie posedă un petic de pămînt . . .” nu reprezintă „decît un detaliu (1?) în structura economiei naționale; deocamdată nu există (??) nici un motiv să vedem în aceasta o nouă manifestare a industrializării agriculturii, o pierdere a capacității ei de dezvoltare independentă, — acest fenomen a căpătat proporții cu totul neînsemnate (în Germania, bunăoară, celor care au și alte ocupații le revine abia 4,09% din suprafața agricolă)” (sic! — II, 254—255). În primul rînd, *partea* infimă de pămînt care aparține citorva sute de mii de muncitori constituie o dovadă nu „a proporțiilor neînsemnate ale acestui fenomen”, ci a asupririi și proletarizării micului agricultor de către capitalism. Se știe, doar, că toți agricultorii care au o întindere de pămînt mai mică de 2 ha (deși numărul

țărănească — spune el — poate fi considerată aceea care se limitează în întregime sau în cea mai mare parte la munca familiei proprii a țăranului; de muncă străină — ajutorul vecinilor sau angajarea de muncitori pentru o scurtă durată de timp — se lipsește foarte rar chiar și o gospodărie țărănească, dar asta nu schimbă (bineînțeles că nu!) fizionomia ei economică“ (I, 141). Hertz este ceva mai naiv, și încă de la începutul cărții sale ține să facă o precizare: „Prin gospodărie mică sau țărănească voi subînțelege întotdeauna, în expunerea ce urmează, o gospodărie în care lucrează numai gospodarul, familia lui și cel mult 1—2 muncitori“ (S. 6; în traducerea rusă, pag. 29). Când este vorba de angajarea unui om la muncă, Kleinburger-ii noștri uită repede de „particularitățile“ agriculturii, despre care le place atât de mult să vorbească cu și fără rost. În agricultură, 1—2 muncitori — chiar dacă muncesc numai vara — nu înseamnă puțin lucru. Ceea ce importă însă aici nu este dacă asta înseamnă mult sau puțin, ci faptul că recurg la angajarea de brațe de muncă tocmai gospodarii cei mai înstăriți, cu dare de mână, ale căror „progrese“ și „prosperitate“ cavalerii filistinismului obișnuiesc să le prezinte drept prosperitate a majorității populației. Și pentru a da acestei mistificări o motivare mai plauzibilă, acești cavaleri declară cu multă grandoare: „Țăranul este un om al muncii, așa cum e și proletarul“ (Bulgakov, II, 288). Și autorul își exprimă satisfacția că „partidele muncitorești își pierd tot mai mult nuanța lor antițăărănească care le era proprie în trecut“ (proprie în trecut!) (289). Această

---

lor este imens: 3 200 000 din 5 500 000, adică 58,2%, aproape *trei cincimi* din numărul lor total) posedă „abia“ 5,6% din suprafața agricolă! Nu cumva deduce de aici ingeniosul domn Bulgakov că întregul „fenomen“ al micii proprietăți funciare și al micii gospodării agricole reprezintă, în general, „un amănunt“, și încă „de proporții cu totul neînsemnate“?? Din cei 5 500 000 de agricultori germani — 791 000, adică 14,4%, sînt muncitori salariați din industrie, imensa majoritate a acestora posedă mai puțin de 2 ha de pămînt, și anume un număr de 743 000, ceea ce reprezintă 22,9% din numărul total al agricultorilor cu mai puțin de 2 ha. În al doilea rînd, d-l Bulgakov și de data aceasta, cum îi este obiceiul, a *introdus denaturări în datele statistice citate*. Din nebăgare de seamă, el a luat din pagina anchetei germane din care citează („Stat.d.D.R.“, 112 B., S.49*) cifra suprafeței agricole aflate în posesiunea agricultorilor *de sine stătători* care au și alte ocupații. Însă agricultorii ocupați în producția industrială (adică muncitorii salariați din industrie), care nu sînt agricultori de sine stătători, posedă *în total* 1,84% din suprafața agricolă. 791 000 de muncitori salariați au 1,84% din suprafața agricolă, în timp ce 25 000 de moșieri stăpînesc 24%. Un „amănunt“ neînsemnat, *nu-i așa?*

concepție „din trecut“, vedeți dv., le „făcea să piardă din vedere că proprietatea țărănească nu este un instrument de exploatare, ci o condiție pentru aplicarea muncii“. Așa se scrie istoria! În ce ne privește, nu ne putem abține să spunem: denaturați, domnilor, dar mai cu măsură! Se știe că acest domn Bulgakov a scris un „studiu“ în două volume, de opt sute de pagini, și plin de „citate“ (despre a căror exactitate am vorbit nu o dată) culese dintr-o sumedenie de diferite anchete, descrieri, monografii etc., dar niciodată, *literalmente niciodată*, el n-a încercat măcar să vadă în ce raport se află țărani a căror proprietate este un instrument de exploatare, față de aceia a căror proprietate este „pur și simplu“ o condiție pentru aplicarea muncii. *Absolut niciodată* n-a prezentat date sistematice (care, după cum am văzut, se află și în izvoarele citate chiar de el) cu privire la tipul de gospodărie, nivelul de trai etc. al țăranilor care angajează muncitori, al celor care nu angajează și nu se angajează, al celor care se angajează ca muncitori. Dar nu numai atât. Noi am văzut cum, în sprijinul ideii „propășirii gospodăriei țărănești“ (al gospodăriei țărănești *în general!*), el invocă fapte care se referă la Grossbauer-i, relatări care constată atât propășirea unora cât și pauperizarea, proletarizarea altora. El merge pînă acolo că vede, în general, o „asanare socială“ (sic!) în formarea de „gospodării țărănești temeinice“ (II, 138; comp. concluzia generală de la pag. 456), ca și cum o gospodărie țărănească temeinică n-ar fi sinonimă cu o gospodărie țărănească cu caracter lucrativ, cu o gospodărie burgheză! Singura lui încercare de a se descurca în această rețea de contradicții o constituie următorul raționament, care e și mai încurcat: „Țărâni-mea nu reprezintă, firește, o masă omogenă; lucrul acesta l-am arătat mai sus (probabil, în raționamentele în legătură cu un amănunt arit de lipsit de importanță cum este munca salariată a agricultorilor în industrie?); aici se dă o luptă continuă între tendințele de diferențiere și cele de nivelare; dar sînt oare aceste deosebiri și chiar contradicții dintre diferite interese mai mari decît cele dintre diferitele pături ale clasei muncitoare, dintre muncitorii de la orașe și cei de la sate, dintre munca calificată și cea necalificată, dintre trade-unioniști și cei din afara organizației sindicale?

Numai o completă ignorare a acestor deosebiri care există în sînul stării muncitorești (și care îi fac pe unii cercetători să distingă de pe acum, alături de a patra stare socială, o a cincea) a permis ca clasa muncitoare, în aparență omogenă, să fie opusă țărănimii, care este eterogenă" (288). Minunată și profundă analiză! Să confunzi deosebirile dintre profesii cu cele dintre clase, să confunzi deosebirile în ce privește modul de trai cu situația diferită a claselor în întreaga structură a producției sociale, — ce poate ilustra mai concret completa lipsă de principialitate științifică a „criticii“* astăzi la modă și tendința ei practică de a face să dispară însăși noțiunea de „clasă“, de a înlătura însăși ideea luptei de clasă! Muncitorul agricol cîștigă 50 de copeici pe zi, țăranul gospodar care angajează zileri — 1 rublă pe zi, muncitorul de fabrică din capitală — 2 ruble pe zi, iar micul patron de atelier din provincie — 1¹/₂ ruble pe zi. Orice muncitor cît de cît conștient va înțelege, fără nici o greutate, căror clase aparțin reprezentanții acestor „pături“ diferite, prin ce orientare trebuie să se caracterizeze activitatea socială a acestor „pături“. Dar pentru un reprezentant al științei universitare sau pentru un „critic“ contemporan, aceasta este o mare filozofie, pe care ei nu pot cu nici un chip s-o înțelegea.

VIII

DATELE GENERALE

ALE STATISTICII AGRICOLE GERMANE PE ANII 1882 ȘI 1895. PROBLEMA GOSPODĂRIILOR MIJLOCII

După ce am analizat datele amănunțite cu privire la gospodăria țărănească — care prezintă o deosebită importanță pentru noi, fiindcă tocmai în problemele gospodăriei țărănești se află astăzi centrul de greutate al problemei agrare —,

---

* Reamintim că această invocare a *pretinsei* omogeneității a clasei muncitoare este un argument frecvent al lui Ed. Bernstein și al tuturor adepților lui. Iar în ce privește „diferențierea“, amintim că d-l Struve, în ale sale „Note critice“, făcea aceste profunde reflexii: există diferențiere, dar există și nivelare; pentru un cercetător obiectiv aceste procese sînt de importanță egală (așa cum pentru istoricul obiectiv al lui Șcedrin era indiferent dacă Izeaslav a învins pe Iaroslav sau Iaroslav pe Izeaslav)⁹⁹. Există o dezvoltare a economiei bănești, dar există și cotituri spre economia naturală. Există o dezvoltare a marii

vom trece la datele generale ale statisticii agricole germane și vom verifica concluziile trase din ele de către „critici“. Dăm aici, pe scurt, principalele rezultate ale recensământului din 1882 și ale celui din 1895:

Grupuri de gospodării	Numărul gospodăriilor (în mii)		Suprafața agricolă (în mii ha)		Numărul relativ				Creșterea sau scăderea absolută a numărului	
	1882	1895	1882	1895	al gospodăriilor în %		al suprafeței în %		Gosp.	Supraf.
					1882	1895	1882	1895		
Pînă la 2 ha	3 062	3 236	1 826	1 808	58,0	58,2	5,7	5,6	+ 174	— 18
2— 5 „	981	1 016	3 190	3 286	18,6	18,3	10,0	10,1	+ 35	+ 96
5— 20 „	927	999	9 158	9 722	17,6	18,0	28,7	29,9	+ 72	+ 564
20—100 „	281	282	9 908	9 870	5,3	5,1	31,1	30,3	+ 1	— 38
100 sau mai mult	25	25	7 787	7 832	0,5	0,4	24,5	24,1	± 0	+ 45
Total	5 276	5 558	31 869	32 518	100	100	100	100	+ 282	+ 649

Trei fenomene trebuie analizate în legătură cu acest tabel al schimbărilor, care este interpretat în mod diferit de marxiști și de „critici“: creșterea numerică a gospodăriilor celor mai mici, creșterea latifundiilor, adică a gospodăriilor care numără 1 000 sau mai multe hectare și care sînt contopite, în scurtul nostru tabel, cu toate gospodăriile care au mai mult de 100 ha, și, în sfîrșit, creșterea gospodăriilor țărănești mijlocii (5—20 ha), fapt care sare cel mai mult în ochi și provoacă cele mai multe discuții.

Creșterea numerică a gospodăriilor celor mai mici dovedește o serioasă adîncire a mizeriei și a procesului de proletarizare, deoarece covîrșitoarea majoritate a proprietarilor cu mai puțin de 2 ha nu pot să trăiască numai din agricultură și recurg la mijloace de cîștig în afară, adică la muncă salariată. Sînt, firește, și unele excepții; acolo unde există

producții industriale, dar există și o dezvoltare a muncii capitaliste la domiciliu (Bulg., II, 88: „Hausindustrie (industria casnică. — *Nota trad.*) ... n-are încă de gînd să dispară în Germania“). Un om de știință „obiectiv“ trebuie să adune cu sîrguință fapte, să constate „pe de o parte“ și „pe de altă parte“, „să treacă (asemenea lui Wagner “ al lui Goethe) de la o carte la alta, de la o filă la alta“, fără nici o velleitate de a-și forma o concepție consecventă, o idee generală despre proces în ansamblul lui.

culturi speciale, unde se practică viticultura, cultura legumelor și a plantelor tehnice destinate comerțului, îndeletniciri proprii gospodăriei de tip suburban în general etc., pot să fie și agricultori de sine stătători (și uneori nu chiar dintre cei mici) care posedă și $1\frac{1}{2}$ ha. Dar, în ansamblul celor 3 000 000 de *gospodării*, aceste excepții sînt cu totul neînsemnate. Că majoritatea acestor mici „agricultori“ (care reprezintă aproape $\frac{3}{5}$ din numărul total al gospodarilor) sînt *muncitori salariați* reiese cît se poate de limpede din datele statisticii germane cu privire la principalele ocupații ale agricultorilor din diferite grupuri. Dăm aici, într-o formă prescurtată, aceste date:

Grupuri de agricultori	Agricultori după îndeletnicirea lor principală (în %)					Dintre agricultorii de sine stătători au îndeletniciri auxiliare (în %)
	Îndeletnicire de sine stătătoare		Muncă dependentă	Alte îndeletniciri	Total	
	Agricultură	Comerț etc.				
Pînă la 2 ha	17,4	22,5	50,3	9,8	100	26,1
2— 5 „	72,2	16,3	8,6	2,9	100	25,5
5— 20 „	90,8	7,0	1,1	1,1	100	15,5
20—100 „	96,2	2,5	0,2	1,1	100	8,8
100 sau mai mult	93,9	1,5	0,4	4,2	100	23,5
<i>Total</i>	45,0	17,5	31,1	6,4	100	20,1

De aici se vede că din numărul total al agricultorilor germani numai 45%, adică *mai puțin de jumătate*, sînt agricultori de sine stătători și după îndeletnicirea lor *principală*. Dar și dintre acești agricultori de sine stătători, *a cincea parte* (20,1%) mai au și ocupații auxiliare. După îndeletnicirea lor principală, 17,5% dintre agricultori sînt negustori, meseriași, grădinari etc. („de sine stătători“, care, adică, au în cadrul îndeletnicirii respective o situație de patron, iar nu de muncitor). *Aproape o treime* (31,1%) sînt muncitori salariați („dependenți“, în diverse ramuri ale agriculturii

și industriei). 6,4% dintre agricultori au ca îndeletnicire principală o slujbă (militari, funcționari etc.), sînt liber-profesioniști etc. Dar, din numărul agricultorilor care posedă pînă la 2 ha, *jumătate* sînt muncitori salariați; printre acești 3 200 000 de „gospodari”, agricultorii „de sine stătători” reprezintă doar o mică minoritate, abia 17,4% din numărul lor total. Dar, și dintre acești 17%, *a patra parte* (26,1%) au îndeletniciri *auxiliare*, adică sînt tot muncitori salariați nu după îndeletnicirea lor principală (cum sînt cei 50,3% de mai sus), ci după cea auxiliară. Pînă și dintre agricultorii cu 2—5 ha, doar ceva mai mult de jumătate (546 000 din 1 016 000) sînt agricultori de sine stătători, fără nici o îndeletnicire auxiliară.

De aici se vede cît de greșit prezintă lucrurile d-l Bulgakov cînd, susținînd (de altfel, în mod eronat, după cum am mai arătat) că are loc o creștere a numărului total al persoanelor care se ocupă în mod efectiv cu agricultura, explică acest lucru prin „creșterea gospodăriilor țărănești de sine stătătoare, și în primul rînd, după cum știm, prin aceea a gospodăriilor țărănești mijlocii pe seama celor mari” (II, 133). Dacă, în numărul total al gospodăriilor, cel mai mult a crescut procentul gospodăriilor țărănești mijlocii (de la 17,6% la 18%, adică + 0,4%), asta încă nu înseamnă că creșterea populației rurale poate fi explicată în primul rînd prin creșterea gospodăriilor țărănești mijlocii. Pentru a răspunde la întrebarea care categorii au contribuit cel mai mult la creșterea numărului total al gospodarilor, noi dispunem de date concrete, care nu admit nici o altă interpretare: numărul total al gospodăriilor a sporit cu 282 000, din care acela al gospodăriilor cu mai puțin de 2 ha a sporit cu 174 000. Prin urmare, creșterea populației rurale (dacă — și în măsura în care — ea are loc) se explică prin sporirea numerică tocmai a gospodăriilor care nu sînt de sine stătătoare (deoarece gospodăriile care posedă o întindere de pămînt mai mică de 2 ha nu sînt, în majoritatea lor, de sine stătătoare). Această sporire se produce, în cea mai mare parte, pe seama gospodăriilor parcelare, a căror creștere înseamnă o adîncire a procesului de *proletarizare*. Nici sporirea (cu 35 000) a numărului gospodăriilor cu 2—5 ha n-avem dreptul s-o punem numai

pe seama gospodăriilor de *sine stătătoare*, deoarece și în cazul gospodărilor din această categorie numai 546 000 din 1 016 000 sînt de sine stătători, fără o îndeletnicire auxiliară.

Trecînd la problema gospodăriilor mari, trebuie să relevăm, înainte de toate, următorul fapt caracteristic (și foarte important pentru combaterea oricărei apologii): îmbinarea agriculturii cu alte îndeletniciri are o importanță diferită și de alt ordin la diferite grupuri de agricultori. Pentru cei cu gospodărie mică, ea înseamnă proletarizare, restrîngerea independenței agricultorului, deoarece în cazul de față se îmbină cu agricultura o serie de îndeletniciri, ca munca salariată, micul meșteșug, comerțul etc. Pentru cei cu gospodărie mare, ea înseamnă fie o sporire a importanței politice a mării proprietăți funciare prin ocuparea unei funcții în aparatul de stat, în armată etc., fie o îmbinare a agriculturii cu silvicultura și cu prelucrarea industrială a produselor agricole. Or, acest din urmă fenomen, după cum se știe, este unul dintre cele mai caracteristice indicii ale progresului *capitalist* în agricultură. Iată de ce putem constata că procentul celor care consideră agricultura „de sine stătătoare” drept îndeletnicirea lor principală (adică o practică în calitate de gospodari, iar nu de muncitori) crește cu repeziciune, o dată cu creșterea suprafeței gospodăriei (17—72—90—96%), dar scade la 93% în grupul gospodăriilor de cîte 100 și mai multe hectare: în acest grup, 4,2% din totalul gospodărilor consideră drept îndeletnicirea lor principală serviciul (categoria „altor ocupații”), 0,4% dintre ei consideră drept îndeletnicirea lor principală munca „dependentă” (aceștia nu sînt muncitori salariați, ci administratori, inspectori etc.; comp. „Stat. d.D.R.”, 112 B., S. 49*). Vedem, de asemenea, că procentul agricultorilor de sine stătători care mai au și alte îndeletniciri în afară scade destul de repede, o dată cu creșterea suprafeței gospodăriei (26—25—15—9%), dar crește considerabil la gospodării cu 100 și mai multe hectare (23%).

În ceea ce privește numărul gospodăriilor mari (de 100 sau > * ha) și suprafața lor, datele prezentate mai sus indică o *scădere* a procentului lor în raport cu numărul total al

* — mai multe. — *Nota trad.*

gospodăriilor și cu suprafața lor totală. Se pune întrebarea dacă se poate trage de aici concluzia, pe care se grăbește s-o tragă d-l Bulgakov, că gospodăria mare este înlăturată de cea țărănească mică și mijlocie? Noi credem că nu, și mai credem că, prin răbufnirile sale irascibile împotriva lui Kautsky, în această chestiune d-l Bulgakov n-a dovedit altceva decît incapacitatea lui de a combate părerea acestuia în ce privește fondul problemei. În primul rînd, scăderea procentului de gospodării mari este cu totul neînsemnată (după numărul gospodăriilor, de la 0,47% la 0,45%, adică cu două sutimi de procent, iar în ce privește suprafața — de la 24,43% la 24,088%, adică cu 35 de sutimi de procent). Că acolo unde se practică agricultura intensivă este uneori *nevoie* să se reducă întrucîtva suprafața, că marii proprietari dau în arendă, în loturi mici, pămîntul situat departe de centrul moșiei pentru a-și procura astfel muncitori, acestea sînt fenomene cunoscute de toată lumea. Noi am arătat mai sus cum autorul descrierii amănunțite a gospodăriilor mari și mici din răsăritul Prusiei recunoaște din capul locului că mica proprietate are rolul de auxiliar al celei mari și cum el pledează cu toată stăruința în favoarea creării unei categorii de muncitori stabili. În al doilea rînd, nu poate fi nici vorbă de înlăturarea marilor gospodării de către cele mici, pentru simplul fapt că datele cu privire la *suprafața* gospodăriei, luate ca atare, nu sînt suficiente pentru a aprecia *proporțiunile producției*. Dar că marile gospodării au făcut, în această privință, un foarte important pas înainte o dovedesc în mod incontestabil datele cu privire la folosirea mașinilor (vezi mai sus) și la prelucrarea industrială a produselor agricole (aceste date le vom analiza în mod special mai jos, întrucît d-l Bulgakov interpretează extrem de greșit datele corespunzătoare ale statisticii germane). În al treilea rînd, în grupul gospodăriilor cu cîte 100 și mai multe hectare se disting în mod deosebit *latifundiile*, gospodării cu cîte 1 000 și > ha, al căror număr a sporit chiar cu un procent mai mare decît acela al gospodăriilor țărănești mijlocii, și anume de la 515 la 572, adică cu 11%, în timp ce numărul gospodăriilor mijlocii a sporit de la 926 000 la 998 000, adică cu 7,8%. Suprafața latifundiilor a crescut de la 708 000 ha la 802 000, adică cu 94 000 ha: în 1882 ea reprezenta 2,22%

din întreaga suprafață agricolă, iar pînă în 1895 acest procent a și urcat la 2,46. Obiecțiile neîntemeiate, în legătură cu această chestiune, care au fost ridicate de d-l Bulgakov împotriva lui Kautsky în revista „Nacealo“ sînt acum completate în cartea sa cu următoarea generalizare, și mai puțin întemeiată: „Un indiciu al decăderii marilor gospodării — scrie el — este . . . creșterea latifundiilor, deși progresul agriculturii, care devine mai intensivă, trebuie să fie însoțit de fărîmițarea ei“ (II, 126) — și d-l Bulgakov, fără să mai stea mult pe gînduri, vorbește pur și simplu de „degenerarea latifundiară“ (!) a mării gospodării (II, 190, 363). Vedeți cu ce logică remarcabilă argumentează „savantul“ nostru: *dat fiind că* reducerea suprafeței gospodăriei înseamnă *uneori*, cînd se trece la o agricultură mai intensivă, o creștere a producției, *rezultă* că creșterea numărului și a suprafeței latifundiilor trebuie, *în general*, să însemne decădere! Dar, dacă este atît de proastă logica, de ce să nu apelăm la ajutorul statisticii? Căci în izvorul pe care-l folosește d-l Bulgakov găsim o serie întreagă de date cu privire la gospodăria acestor latifundii. Cităm aici cîteva din aceste date: 572 de gospodării din cele mai mari aveau în 1895 o suprafață de 1 159 674 ha, dintre care 802 000 erau rezervate pentru agricultură, iar 298 000 erau acoperite cu păduri (o parte din acești posesori de latifundii sînt în special exploatare forestieri, iar nu agricultori). Vite țîn, în general, 97,9% din ei; vite de muncă — 97,7%; mașini folosesc 555 de proprietari, și la o gospodărie revine, după cum am văzut, *cel mai mare număr* de cazuri de folosire a diverselor mașini; plugul cu locomobilă era folosit de 81 de gospodării, adică de 14% din numărul latifundiilor. Ele au 148 678 de vite cornute, 55 591 de cai, 703 813 oi, 53 543 de porci. Dintre aceste gospodării, 16 sînt în combinație cu fabrici de zahăr, 228 cu fabrici de spirt, 6 cu fabrici de bere, 16 cu fabrici de amidon, 64 cu mori. Că agricultura a căpătat un caracter mai intensiv se poate vedea din faptul că 211 gospodării cultivă sfeclă (pe o suprafață de 26 000 ha), iar 302 cultivă cartofi pentru prelucrarea industrială. 21 din ele desfac lapte la oraș (de la 1 822 de vaci, ceea ce înseamnă că revin cîte 87 de vaci de fiecare gospodărie), iar 204 fac parte din cooperativele pentru industrializarea laptelui (cu un număr

de 18 273 de vaci, adică cîte 89 de fiecare gospodărie): Asta aduce mult a „degenerare latifundiară“, nu-i așa?

Să trecem acum la problema gospodăriilor țărănești mijlocii (5—20 ha). Numărul lor, raportat la totalul gospodăriilor, a crescut de la 17,6% la 18,0% (+0,4%), iar dacă îl raportăm la suprafața totală — de la 28,7% la 29,9% (+1,2%). Și, cum e și firesc, tocmai aceste date sînt considerate drept principal atu de către tot felul de „nimicitori ai marxismului“. D-l Bulgakov deduce de aici că are loc o „înlăturare a mării gospodării de către cea mică“, că se manifestă o „tendință spre descentralizare“ și cîte și mai cîte. Am arătat mai sus că tocmai în ceea ce privește „țără-nimea“ sînt deosebit de inutilizabile datele globale și pot să inducă în eroare, căci tocmai în acest domeniu procesul de formare a micilor gospodării cu caracter lucrativ și „progresele“ înregistrate de burghazia țărănească pot să ascundă, mai mult ca orice, proletarizarea și pauperizarea majorității. Și dacă, în general, în ceea ce privește întreaga agricultură a Germaniei observăm, pe de o parte, o neîndoielnică dezvoltare a mării gospodării capitaliste (creșterea latifundiilor, folosirea în proporții tot mai mari a mașinilor și prelucrarea industrială pe scară mai largă a produselor agricole), iar pe de altă parte o intensificare și mai neîndoielnică a proletarizării și pauperizării (migrația la orașe, fărîmițarea tot mai pronunțată a pămîntului, creșterea numărului de gospodării parcelare, folosirea în proporții tot mai mari a muncii salariate auxiliare, înrăutățirea alimentației țăranilor cu gospodărie mică etc.), ar fi pur și simplu de necrezut și imposibil ca același proces să nu se producă și în sinul „țărănimii“. Dar și datele amănunțite indică cît se poate de precis existența acestui proces, confirmînd ideea că, în cazul de față, simpla statistică a suprafețelor este cu totul insuficientă. De aceea a avut perfectă dreptate Kautsky cînd, pornind de la datele oferite de tabloul general al dezvoltării capitaliste a agriculturii germane, a ajuns la concluzia că orice deducție — scoasă din aceste date — în sensul victoriei micii gospodării asupra celei mari este lipsită de temei.

Dar există și date concrete, și în același timp cuprinzătoare, care dovedesc că creșterea numerică „a gospodăriilor

țărănești mijlocii“ înseamnă *agravarea mizeriei*, iar nu creșterea belșugului și a bunăstării. Ne referim tocmai la datele cu privire la vitele de muncă, pe care d-l Bulgakov le-a folosit în chip atât de nefericit în revista „Nacealo“, cât și în cartea sa. „Dacă mai e nevoie de vreo dovadă în această privință — scria el, referindu-se la afirmația sa despre propășirea gospodăriei mijlocii și decăderea celei mari —, atunci la criteriul cantității de forță de muncă se poate adăuga și acela al existenței vitelor de muncă. Iată un tabel cât se poate de elocvent în această privință“*:

	Numărul întreprinderilor care aveau vite pentru muncile cimpului		Diferența
	1882	1895	
0— 2 ha	325 005	306 340	—18 665
2— 5 „	733 967	725 584	— 8 383
5— 20 „	894 696	925 103	+30 407
20—100 „	279 284	275 220	— 4 064
100 sau mai mult	24 845	24 485	— 360
<i>Total</i>	2 257 797	2 256 732	— 1 065

„Numărul gospodăriilor cu vite de muncă a scăzut atât în gospodăria mare cât și în cea mică, și a sporit numai în cea mijlocie“ (revista „Nacealo“ nr. 1, pag. 20).

Ar fi fost o scuză pentru d-l Bulgakov — care din datele cu privire la vitele de muncă a dedus *tocmai contrariul* de ceea ce indică aceste date — să-i fi scăpat o asemenea greșeală într-un articol de revistă, scris la repezeală, dar „rigurosul“ nostru „om de știință“ repetă aceeași greșeală și în „studiul“ său (vol. II, pag. 127, unde, în afară de asta, cifrele + 30 407 și —360 sînt trecute pe seama numărului de vite, pe cîtă vreme ele reprezintă numărul gospodăriilor care au folosit vite de muncă; dar acesta este, firește, un amănunt lipsit de importanță).

Îl întrebăm pe „rigurosul“ nostru „om de știință“, care vorbește cu atîta curaj despre „regresul gospodăriei mari“ (II, 127): ce importanță are sporirea cu 30 000 a numărului

* Reproducem în întregime tabelul prezentat de d-l Bulgakov, adăugînd numai cifrele totalizatoare, care la el lipsesc.

gospodăriilor țărănești mijlocii care țin vite de muncă, dacă *numărul total* al gospodăriilor țărănești mijlocii a crescut cu 72 000 (II, 124)? Nu reiese de aici limpede că *procentul* gospodăriilor țărănești mijlocii care au vite de muncă *a scăzut*? Și dacă așa stau lucrurile, n-ar trebui să vedem *care este procentul* gospodăriilor din diferitele grupuri care au ținut vite de muncă în 1882 și 1895, mai cu seamă că aceste date sînt citate în aceeași pagină și în același tabel din care a luat d-l Bulgakov cifrele absolute („Stat. d.D.R.“, 112 B., S. 31*)?

Iată aceste date:

	Procentul gospodăriilor cu vite de muncă		Diferența
	1882	1895	
0— 2 ha	10,61	9,46	—1,15
2— 5 „	74,79	71,39	—3,40
5— 20 „	96,56	92,62	—3,94
20—100 „	99,21	97,68	—1,53
100 sau mai mult.....	99,42	97,70	—1,72
<i>Total</i>	42,79	40,60	—2,19

Așadar, numărul gospodăriilor care au vite de muncă a scăzut, *în general*, cu mai mult de 2%, această scădere *depășind media* în gospodăriile mici și mijlocii și coborînd *sub medie* în cele mari*. În afară de aceasta, nu trebuie să uităm că „tocmai în gospodăriile mari, în locul forței animale este adeseori folosită forța mecanică sub forma a tot felul de mașini în general și a celor cu aburi în special (pluguri cu locomobilă etc.)“ („Stat. d.D.R.“, 112 B., S. 32*). De aceea, dacă printre gospodăriile mari (cu cîte 100 și mai multe ha) numărul celor cu vite de muncă a scăzut cu 360, în timp

* Cea mai mică scădere se constată în gospodăriile cele mai mici, dintre care numai o parte relativ neînsemnată au vite de muncă; vom vedea mai departe că tocmai aceste gospodării (și numai ele) și-au îmbunătățit și compoziția efectivului vitelor de muncă, adică au început să țină relativ mai mulți cai și boi și relativ mai puține vaci. Aceasta arată limpede, după cum au și observat, pe bună dreptate, autorii anchetei germane (S. 32*), că proprietarii celor mai mici loturi țin vite de muncă nu numai pentru agricultură, dar și pentru „diferite munci pe la alții“. De aceea, în problema vitelor de muncă ar fi, în genere, greșit să se țină seamă de gospodăriile parcelare, care se află în condiții cu totul excepționale.

ce numărul celor care foloseau pluguri cu locomobilă a sporit cu 615 (de la 710 în 1882 la 1 325 în 1895), e limpede că, în general, gospodăriile mari nu numai că n-au avut de pierdut, dar au avut chiar de câștigat. Ajungem, prin urmare, la concluzia că singurul grup de agricultori din Germania care și-a îmbunătățit în mod cert condițiile de gospodărire (în ceea ce privește folosirea vitelor la munci agricole sau înlocuirea lor prin forța aburilor) sînt marii proprietari cu cîte 100 și > ha. În toate celelalte grupuri, condițiile de gospodărire s-au înrăutățit, și s-au înrăutățit cel mai mult tocmai în grupul gospodăriilor țărănești mijlocii, în care scăderea procentului de gospodărie cu vite de muncă este cea mai mare. Diferența dintre gospodăriile mari (100 și > ha) și cele mijlocii (5—20 ha) în ceea ce privește procentul gospodăriilor cu vite de muncă era înainte mai mică de trei unități (99,42—96,56), iar acum a trecut de cinci (97,70—92,62).

Această concluzie este considerabil întărită de datele cu privire la compoziția efectivului vitelor de muncă. Cu cît gospodăria este mai mică, cu atît compoziția acestui efectiv este mai proastă: cu atît se folosesc într-o măsură relativ mai redusă, la muncile cîmpului, caii și boii și într-o măsură mai mare vacile, care sînt mult mai slabe. Iată o serie de date care arată cum stăteau lucrurile, în această privință, în anii 1882 și 1895:

La o sută de gospodării care aveau vite pentru muncile cîmpului erau folosite:

	Numai vaci			Vaci, precum și cai și boi		
	1882	1895		1882	1895	
0— 2 ha	83,74	82,10	-1,64	85,21	83,95	-1,26
2— 5 „	68,29	69,42	+1,13	72,95	74,93	+1,98
5— 20 „	18,49	20,30	+1,81	29,71	34,75	+5,04
20—100 „	0,25	0,28	+0,03	3,42	6,02	+2,60
100 sau mai mult.....	0,00	0,03	+0,03	0,25	1,40	+1,15
<i>Total</i>	41,61	41,82	+0,21	48,18	50,48	+2,30

Constatăm că s-a produs o înrăutățire generală în compoziția efectivului vitelor de muncă (gospodăriile parcelare,

pentru motivele arătate mai sus, nu intră la socoteală) și cea mai mare înrăutățire s-a înregistrat tocmai în grupul gospodăriilor țărănești mijlocii. În acest grup, din numărul gospodăriilor cu vite de muncă cel mai mult a crescut procentul acelor care la muncile câmpului sînt nevoite să folosească și vaci, precum și al acelor care pot folosi numai vaci. În prezent, mai mult de 1/3 din numărul gospodăriilor țărănești mijlocii care au vite de muncă sînt nevoite să folosească la muncile câmpului vaci (ceea ce, în mod firesc, duce la înrăutățirea arăturii și, prin urmare, la micșorarea recoltelor și la scăderea producției de lapte a vacilor), — și mai mult de 1/5 pot folosi la muncile câmpului numai vaci.

Dacă luăm numărul vitelor folosite la muncile câmpului, putem constata în toate grupurile (cu excepția gospodăriilor parcelare) o creștere a numărului de vaci. Iar în numărul cailor și boilor s-au produs următoarele schimbări:

Numărul (în mii) de cai și boi folosiți la muncile câmpului

	1882	1895	Diferența
0— 2 ha	62,9	69,4	+ 6,5
2— 5 „	308,3	302,3	— 6,0
5— 20 „	1 437,4	1 430,5	— 6,9
20—100 „	1 168,5	1 155,4	—13,1
100 sau mai mult.....	650,5	695,2	+44,7
<i>Total .....</i>	<i>3 627,6</i>	<i>3 652,8</i>	<i>+25,2</i>

Cu excepția gospodăriilor parcelare, numai la marii proprietari se observă o creștere a numărului de vite de muncă propriu-zise.

Prin urmare, concluzia generală cu privire la schimbarea condițiilor în care s-au aflat gospodăriile sub raportul forței animale și mecanice folosite la muncile câmpului este următoarea: s-a produs o îmbunătățire numai la marii proprietari și o înrăutățire la ceilalți, cea mai mare înrăutățire fiind înregistrată de gospodăriile țărănești mijlocii.

Datele referitoare la anul 1895 ne permit, mai departe, să împărțim întregul grup de gospodării țărănești mijlocii în două subgrupuri: cele cu 5—10 ha și cele cu 10—20 ha. După cum era și de așteptat, în primul subgrup (mult mai

mare ca număr de gospodării) condițiile în care se află gospodăria în ceea ce privește folosirea vitelor de muncă sînt incomparabil mai proaste. Din cei 606 000 de posesori a 5—10 ha au vite de muncă 90,5% (din cei 393 000 care au cîte 10—20 ha — 95,8%), iar dintre aceștia folosesc vaci la muncile cîmpului — 46,3% (17,9% din grupul celor cu 10—20 ha); folosesc numai vaci — 41,3% (4,2% din grupul celor cu 10—20 ha). Și de aici reiese că din 1882 și pînă în 1895 tocmai grupul acesta, al celor cu 5—10 ha, care se află în condiții deosebit de proaste în ce privește folosirea vitelor de muncă, *a crescut cel mai mult* atît ca număr de gospodării cît și ca suprafață. Iată datele respective:

Raportul procentual față de

	numărul total al gospodăriilor		întreaga suprafață		întreaga suprafață agricolă	
	1882	1895	1882	1895	1882	1895
5—10 ha	10,50	10,90 +0,40	11,90	12,37 +0,47	12,26	13,02 +0,76
10—20 „	7,06	7,07 +0,01	16,70	16,59 —0,11	16,48	16,88 +0,40

În grupul gospodăriilor cu 10—20 ha, creșterea numerică este cu totul infimă; partea care revine acestei întregi suprafețe a scăzut chiar, iar partea suprafeței agricole a crescut într-o măsură mult mai mică decît în grupul gospodăriilor cu 5—10 ha. Prin urmare, creșterea gospodăriilor țărănești mijlocii are loc mai ales (iar în parte chiar exclusiv) pe seama grupului de gospodării cu 5—10 ha, adică a grupului în care condițiile de gospodărire, în ceea ce privește folosirea vitelor de muncă, sînt deosebit de proaste.

Se vede, prin urmare, că statistica stabilește în mod incontestabil adevărata semnificație a faimoasei creșteri a gospodăriilor țărănești mijlocii: aici nu avem de-a face cu o creștere a bunăstării, *ci cu o adîncire a mizeriei*, aici nu se constată un progres al micii agriculturi, *ci o decădere a ei*. Dacă în grupul gospodăriilor țărănești mijlocii condițiile de gospodărire s-au înrăutățit *cel mai mult*, ele fiind nevoite să sporească mai mult decît toate celelalte numărul vacilor folosite la muncile cîmpului, atunci sîntem nu numai îndreptățiți, dar chiar obligați ca, pornind de la acest singur aspect al gospodăriei (care este unul dintre cele mai importante

aspecte ale gospodăriei, în general), să tragem o concluzie asupra tuturor celorlalte aspecte. Dacă a crescut numărul gospodăriilor fără cai (ca să folosim un termen care e cunoscut cititorului rus și care e perfect aplicabil la cazul de față)*, dacă s-a înrăutățit compoziția efectivului vitelor de muncă, atunci nu încapem îndoială că s-a înrăutățit și întreținerea lor în general, s-a înrăutățit lucrarea pământului, s-au înrăutățit alimentația și condițiile de viață ale agricultorului, deoarece în gospodăria țărănească, după cum se știe, cu cât vitele sînt întreținute mai prost și lucrează mai din greu, cu atît omul trăiește și el mai prost și muncește mai din greu, și viceversa. Concluziile trase de noi mai înainte din amănunțitul studiu al lui Klawki sînt pe deplin confirmate de numeroasele date cu privire la toate micile gospodării țărănești din Germania.

IX

GOSPODĂRIILE CRESCĂTOARE DE VITE DE LAPTE ȘI ASOCIAȚIILE AGRICOLE ÎN GERMANIA. POPULAȚIA RURALĂ A GERMANIEI DUPĂ SITUAȚIA EI ÎN GOSPODĂRIE

Am analizat atît de amănunțit datele cu privire la vitele de muncă, pentru că acestea sînt singurele date (în afară de cele privitoare la mașini, de care ne-am ocupat mai sus) care ne permit, ca să spunem așa, să aruncăm o privire înăuntru gospodăriei, asupra utilajului ei, a organizării ei. Toate celelalte date — cu privire la suprafața de pămînt (pe care le-am prezentat deja), la numărul vitelor (pe care le vom prezenta îndată) — înfățișează gospodăria numai sub aspectul ei exterior, stabilind un raport de egalitate între ceea ce în mod vădit nu este egal, deoarece felul cum se lucrează pămîntul și, prin urmare, productivitatea lui, calitatea vitelor și productivitatea lor diferă de la o gospodărie la alta. Oricît de cunoscută este existența acestei deosebiri, în calculele statistice generale ea este, de obicei, dată uitării, și numai datele cu privire la mașini și la vitele de muncă oferă o oarecare posibilitate de a ține seama de această

* Este vorba de forma adjectivală a expresiei „fără cai“ — *bezloşadnie*, care e rar folosită în limba rusă. — *Nota trad.*

deosebire și arată cui îi este favorabilă (în general) această deosebire. Dacă gospodăriile mari folosesc într-o măsură mai însemnată mașinile deosebit de complexe și de scumpe — singurele pe care le înregistrează statistica —, este limpede că, în aceste gospodării, și celelalte unelte, pe care statistica nu le ia în considerație (plugurile, grapele, căruțele etc.), sînt, toate, de calitate mai bună, sînt mai complet reprezentate în fiecare gospodărie și (datorită mării întinderi a gospodăriei) sînt folosite mai din plin. Același lucru se poate spune și despre inventarul viu. Micul gospodar este în mod inevitabil nevoit să opună acestor avantaje sîrguința sa și spiritul său de economie (căci el nu dispune de alte arme în lupta sa pentru existență), și de aceea în societatea capitalistă aceste însușiri nu constituie o caracteristică întîmplătoare a micului țaran, ci una permanentă și inevitabilă. Economistul burghez (și „criticul“ contemporan, care și în această chestiune, ca și în toate celelalte, se tîrîie în coada lui) dă acestor însușiri denumirea de virtute a spiritului de economie, a cumpătării etc. (comp. Hecht și Bulgakov) și le consideră ca un merit al țaranului. Socialistul numește toate astea muncă excesivă (Überarbeit) și consum insuficient (Unterkonsumption) și învinuiește de această situație capitalismul, căutînd să deschidă ochii țaranului asupra întregii falsități a predicilor maniloviste, care ridică oropsirea socială la rangul de virtute și caută astfel s-o eternizeze.

Să trecem acum la datele în legătură cu repartizarea animalelor între diferitele grupuri de agricultori germani în anii 1882 și în 1895. Iată care sînt principalele rezultate ale acestor date:

Cifre comparative

	Totalul animalelor (după valoare)			Vite cornute			Porci		
	1882	1895	±	1882	1895	±	1882	1895	±
0— 2 ha	9,3	9,4	+0,1	10,5	8,3	-2,2	24,7	25,6	+0,9
2— 5 ha	13,1	13,5	+0,4	16,9	16,4	-0,5	17,6	17,2	-0,4
5— 20 ha	33,3	34,2	+0,9	35,7	36,5	+0,8	31,4	31,1	-0,3
20—100 ha	29,5	28,8	-0,7	27,0	27,3	+0,3	20,6	19,6	-1,0
100 sau mai mult	14,8	14,1	-0,7	9,9	11,5	+1,6	5,7	6,5	+0,8
Total	100	100	—	100	100	—	100	100	—

Așadar, numărul animalelor din gospodăriile mari în raport cu numărul total al animalelor a scăzut, iar acela al animalelor din gospodăriile țărănești mijlocii a crescut cel mai mult. Noi vorbim de numărul total al animalelor, deși datele se referă la valoare, și aceasta pentru că ipoteza statisticienilor că animalele din diferite grupuri au o valoare egală este evident falsă. Datele cu privire la valoare, dând posibilitatea de a aduna diferite categorii de vite (la aceleași rezultate s-ar ajunge și prin evaluarea tuturor animalelor în animale mari, dar acest lucru ne-ar cere noi calcule, fără a duce la o schimbare cât de cât esențială a concluziilor), indică tocmai o repartizare a întregului inventar viu după număr, iar nu după valoarea reală. Dat fiind că în gospodăriile mari animalele sînt de calitate mai bună decît în cele mici, iar calitatea lor se îmbunătățește, probabil, mai repede (juducînd după îmbunătățirea inventarului mort), aceste date prezintă în proporție considerabil micșorată superioritatea reală a marii gospodării.

În ceea ce privește diferitele categorii de animale, trebuie observat că scăderea lor procentuală în gospodăriile mari se datorește pe de-a-ntregul decăderii creșterii oilor în scop comercial: numărul oilor a scăzut, în anii 1882—1895, de la 21 100 000 la 12 600 000, adică cu 8 500 000, din care 7 000 000 aparțineau gospodăriilor cu 20 și mai multe hectare. În Germania, după cum se știe, din ramurile în plină dezvoltare ale creșterii animalelor în scop comercial face parte în special creșterea lor pentru producția de lapte și de carne. De aceea noi am luat datele privitoare la vite cornute și porci, constatînd totodată că în ambele aceste ramuri *cel mai mare* pas înainte l-a făcut marea gospodărie (100 și > ha): procentul vitelor cornute și al porcilor din această gospodărie față de numărul lor total a crescut cel mai mult. Acest fapt atrage cu atît mai mult atenția cu cît proporțiile gospodăriilor crescătoare de animale sînt, de obicei, mai mici decît ale celor agricole, și de aceea era de așteptat ca nu marile gospodării capitaliste, ci cele capitaliste mijlocii să se dezvolte mai repede. Concluzia generală (în ceea ce privește numărul, iar nu calitatea animalelor) trebuie

să fie următoarea: proprietarii marilor gospodării au avut cel mai mult de pierdut de pe urma decăderii rapide a creșterii oilor în scop comercial, și această pierdere ei n-au recuperat-o, ci doar au redus-o printr-o sporire considerabilă (față de gospodăriile mici și mijlocii) a creșterii vitelor cornute și a porcilor.

Vorbind de creșterea vitelor pentru producția de lapte, nu putem trece peste datele extrem de instructive și, după cât știm, încă nefolosite în legătură cu această problemă de care dispune statistica germană. Dar aceasta se referă la problema generală a îmbinării agriculturii cu prelucrarea industrială a produselor agricole, și este necesar să ne oprim asupra acestei probleme, întrucât d-l Bulgakov se pretează din nou la o extraordinară denaturare a faptelor. După cum se știe, îmbinarea prelucrării industriale a produselor agricole cu agricultura constituie unul din indiciile cele mai concludente ale progresului specific capitalist în agricultură. Într-un articol al său apărut în revista „Nacealo“, d-l Bulgakov spunea: „După părerea mea, importanța acestei îmbinări este exagerată în cel mai înalt grad de Kautsky: dacă luăm datele statisticii, vedem că suprafața de pământ care se află legată în felul acesta de industrie este cu totul infimă“ (nr. 3, pag. 32). Un argument foarte șubred, deoarece d-l Bulgakov nu se încumetă să conteste caracterul progresist din punct de vedere tehnic al acestei îmbinări; cât despre chestiunea principală — dacă purtătoarea acestui progres este marea sau mica producție —, el o ocolește pur și simplu. Și fiindcă statistica dă un răspuns cât se poate de precis la această întrebare, d-l Bulgakov în cartea sa recurge. . . sit venia verbo! . . .* la șiretlicuri. El arată care e procentul gospodăriilor (al tuturor în general, iar nu pe grupuri!) îmbinate cu prelucrarea industrială a diferitelor produse agricole și face observația: „Nu trebuie să se creadă că ele sînt îmbinate îndeosebi cu gospodăriile mari“ (II, 116). Ba dimpotrivă, stimabile domn profesor: tocmai asta trebuie să se creadă, și tabelul dumitale (în care *нн* se arată care e

* — scuzați expresia! — *Nota trad.*

procentul gospodăriilor îmbinate cu prelucrarea industrială a produselor agricole față de numărul total al gospodăriilor din grupul *dat*) nu face decît să inducă în eroare pe cititorul neavizat sau neatent. Cităm laolaltă (pentru a nu încărcă paginile cu cifre) numărul gospodăriilor îmbinate cu fabricile de zahăr, de spirt, de amidon, de bere și cu morile (această sumă exprimă, prin urmare, numărul *cazurilor* de îmbinare a gospodăriilor agricole cu prelucrarea industrială a produselor agricole) și obținem următorul tablou:

	Numărul total al gospodăriilor	Numărul cazurilor de îmbinare cu pre- lucrarea industrială a produselor	% ¹⁾
0— 2 ha	3 236 367	11 364	0,35
2— 5 „	1 016 318	13 542	1,33
5— 20 „	998 804	25 879	2,59
20—100 „	281 767	8 273	2,97
100 sau mai mult	25 061	4 006	15,98
<i>Total</i>	5 558 317	63 064	1,14
Gospodăriile cu 1 000 și mai multe ha ..	572	330	57,69

Așadar, procentul gospodăriilor îmbinate cu prelucrarea industrială a produselor agricole este infim în mica gospodărie și atinge proporții însemnate numai în marea gospodărie (și proporții imense la latifundii, dintre care *mai bine de jumătate* se folosesc de avantajele acestei îmbinări). Confruntînd acest fapt cu datele de mai sus, referitoare la mașini și la vitele de muncă, cititorul își va da seama de întregă absurditate pretențioasă a afirmațiilor sentențioase ale d-lui Bulgakov despre „iluzia“ marxiștilor „conservatori“ care cred „că marea gospodărie este purtătoarea progresului economic, iar cea mică — a regresului“ (II, 260).

„Cea mai mare parte din această cantitate (de sfeclă de zahăr și de cartofi pentru fabricarea spirtului) — adaugă d-l Bulgakov — era produsă în micile gospodării“.

Ba dimpotrivă: *tocmai în cele mari:*

	Numărul gospodăriilor care seamănă sfeclă de zahăr	in % față de numărul total al gospodăriilor	Suprafața cultivată cu sfeclă, în hectare	in %	Numărul gospodăriilor care au semănat cartofi în vederea prelucrării industriale	in % față de numărul total al gospodăriilor
0— 2 ha	10 781	0,33	3 781	1,0	565	0,01
2— 5 „	21 413	2,10	12 693	3,2	947	0,09
5— 20 „	47 145	4,72	48 213	12,1	3 023	0,30
20—100 „	26 643	9,45	97 782	24,7	4 293	1,52
100 sau mai mult	7 262	28,98	233 820	59,0	5 195	20,72
<i>Total</i>	113 244	2,03	396 289	100	14 023	0,25
Gospodării cu 1 000 și mai multe ha.	211	36,88	26 127	—	302	52,79

Prin urmare, și de aici reiese că procentul gospodăriilor care seamănă sfeclă și cartofi pentru necesitățile industriei este cu totul infim în micile gospodării, apreciabil în cele mari și foarte ridicat în latifundii. Cea mai mare parte din cantitatea de sfeclă — 83,7%, dacă ținem seama de suprafața cultivată — este produsă în gospodăriile mari*.

D-l Bulgakov nu este de loc edificat nici asupra „părții care revine marilor gospodării“ în cadrul gospodăriilor producătoare de produse lactate (II, 117); or, această ramură a creșterii animalelor în scop comercial face parte din acelea care se dezvoltă deosebit de repede în întreaga Europă și constituie totodată unul din indiciile progresului agriculturii.

* Afirmările atit de ... nereușite ale d-lui Bulgakov în legătură cu prelucrarea industrială a produselor sînt atit de ciudate, încit, fără să vrem, ne întrebăm dacă această nereușită nu se datorește faptului că dînsul a transcris tabelele din ancheta germană fără să observe că în aceste tabele procentul gospodăriilor imbinat cu prelucrarea industrială a produselor agricole nu este de loc raportat la numărul total al gospodăriilor din grupul respectiv. Pe de o parte, este greu de admis, în „studiul“ unui om de știință atit de riguros, o serie întreagă de scăpări (alături de o serie de concluzii infatuante). Pe de altă parte, identitatea dintre tabelele d-lui Bulgakov și cele ale anchetei (S. 40* și 41*) este neîndoieinică. Ah, acești „oameni de știință atit de riguroși“!

Iată datele cu privire la gospodăriile care vînd lapte și produse lactate la orașe:

	Numărul gospodărilor de acest fel	in % față de total*	in % față de numărul total al gospodăriilor din grupă	Numărul vacilor de care dispun	in % față de total la o gospodărie	La o gospodărie revin vaci
0— 2 ha	8 998	21,46	0,3	25 028	11,59	2,8
2— 5 „	11 049	26,35	1,1	30 275	14,03	2,7
5— 20 „	15 344	36,59	1,5	70 916	32,85	4,6
20—100 „	5 676	13,54	2,0	58 439	27,07	10,3
100 sau mai mult	863	2,06	3,4	31 213	14,46	36,1
<i>Total</i>	41 930	100,0	0,8	215 871	100	5,1

Gospodării cu 1 000 sau mai multe ha	21	—	3,7	1 822	—	87,0
---	----	---	-----	-------	---	------

Așadar, gospodăriile mari dețin și aici primul loc: procentul agricultorilor care fac comerț cu lapte și cu produse lactate este cu atît mai ridicat cu cît gospodăria este mai mare, iar în latifundii el este cel mai ridicat („degenerare latifundiară”). Bunăoară, în comparație cu gospodăriile țărănești mijlocii (5—20 ha), gospodăriile mari (100 și > ha) desfac pe piață, la orașe, de două ori și ceva mai mult lapte (3,4% față de 1,5%).

Că gospodăriile mari (ca suprafață de pămînt) se îndeletnicesc și cu producția, în mari proporții, a laptelui și a produselor lactate se vede din datele privitoare la numărul vacilor care revin de fiecare proprietar; acest număr atinge cifra de 36 în gospodăriile cu 100 și > ha și chiar de 87 în latifundii. În general, în gospodăriile cu caracter vădit capitalist (20 și > ha) sînt concentrate 41,5% din numărul total al vacilor al căror lapte este desfăcut la oraș, deși aceste gospodării reprezintă un procent infim față de totalul gospodăriilor (5,52%) și un procent destul de redus față de numărul gospodăriilor care desfac lapte pe piață, la oraș (15,6%). Prin urmare, tocmai progresul gospodăriei capitaliste și concentrarea capitalistă în ramura respectivă a creșterii vitelor în scop comercial nu pot fi puse la îndoială.

* Reproducem această coloană pentru ca cititorul să-și facă o idee clară despre procedeele d-lui Bulgakov, care în sprijinul concluziilor sale citează numai cifrele din această coloană (extrasă din datele anchetei)!

Dar concentrarea producției de lapte și de produse lactate este departe de a fi complet caracterizată prin datele cu privire la gospodăriile grupate după mărimea suprafețelor. Se înțelege și apriori că pot și trebuie să existe gospodării cu o suprafață egală, dar cu un număr diferit de vite în general și de vite de lapte în special. Să comparăm, în primul rînd, repartizarea pe gospodării a *tuturilor* vitelor cornute și a întregului număr de vaci al căror lapte este vîndut la oraș.

Procentul			
	tuturilor vitelor cornute	vacilor al căror lapte este vîndut la oraș	Diferența
0— 2 ha	8,3	11,6	+3,3
2— 5 „	16,4	14,0	-2,4
5— 20 „	36,5	32,8	-3,7
20—100 „	27,3	27,1	-0,2
100 sau mai mult	11,5	14,5	+3,0
<i>Total</i>	100,0	100	

Constatăm, astfel, încă o dată că situația *cea mai proastă* o au tocmai gospodăriile *țăărănești mijlocii*: din totalul vitelor cornute de care dispune, acest grup folosește cel mai mic procent pentru desfacerea laptelui la oraș (adică pentru ramura cea mai rentabilă: producția de lapte și de produse lactate). Gospodăriile mari, dimpotrivă, se află într-o situație foarte avantajoasă, folosind pentru desfacerea laptelui la oraș o parte destul de însemnată din totalul vitelor cornute de care dispune*. Dar și mai avantajoasă este situația gospodăriilor celor mai mici, care folosesc *cea mai mare* parte din totalul vitelor cornute de care dispun pentru desfacerea laptelui la oraș. Prin urmare, în aceste gospodării capătă dezvoltare fermele speciale „de lapte și produse lactate“, în care agricultura este împinsă pe al doilea plan sau chiar lipsește cu desăvîrșire (în acest grup, din cele

* Această diferență nu poate fi explicată prin procentul inegal al boilor în raport cu numărul total al vitelor cornute, deoarece într-o gospodărie mare procentul boilor (cel puțin al celor folosiți la muncile cîmpului) față de numărul total al vitelor cornute este mai ridicat decît într-o gospodărie țărăneasă mijlocie.

8 998 de gospodării care vînd lapte la oraș, 471 nu dispun de nici un fel de suprafață agricolă, și aceste gospodării au 5 344 de vaci, adică, în medie, cîte 11,3 vaci). Obținem date interesante cu privire la concentrarea producției de lapte și produse lactate în cadrul grupurilor cu suprafață agricolă egală dacă vom separa, cu ajutorul datelor statisticii germane, gospodăriile cu 1 și 2 vaci.

Gospodăriile care vînd produse lactate la oraș

	Numărul gospodăriilor	Dintre care: cu 1 vacă	cu 2 vaci	Cu 3 și mai multe vaci	La acestea din urmă, vaci	Sau de o gospodărie	Total vaci
0—50 ari	1 944	722	372	850	9 789	11,5	11 255
50 ari—2 ha	7 054	3 302	2 552	1 200	5 367	4,5	13 773
0—2 ha	8 998	4 024	2 924	2 050	15 156	7,4	25 028
2—5 „	11 049	1 862	4 497	4 690	19 419	4,3	30 275

În cadrul gospodăriilor cu o suprafață agricolă cu totul neînsemnată (0—1/2 ha) constatăm că există o mare concentrare a producției de lapte și de produse lactate: în mai puțin de jumătate din numărul acestor gospodării (850 din 1 944) se află concentrate aproape 9/10 din numărul total al vacilor din acest grup (9 789 din 11 255), ceea ce revine, în medie, 11,5 vaci de fiecare. Aici nu mai avem în nici un caz de-a face cu „mici“ gospodari, ci cu niște proprietari al căror rulaj atinge, probabil (mai ales în vecinătatea marilor orașe), cîteva mii de mărci anual și care cu anevoie se pot lipsi de muncitori salariați. Creșterea rapidă a orașelor face să sporească neconținut numărul acestor „fermieri producători de produse lactate“, și întotdeauna se vor găsi, firește, oameni de teapa lui Hecht, David, Hertz și Cernov care să-i consoleze pe numeroșii mici țărani striviți de mizerie, oferindu-le exemplul unora dintre confracții lor care „au ajuns în rîndul oamenilor“ mulțumită creșterii vitelor producătoare de lapte, cultivării tutunului etc.

În ce privește grupul gospodăriilor cu 1/2—2 ha, constatăm că în mai puțin de 1/5 din totalul lor (1 200 din 7 054) sînt concentrate peste 2/5 din numărul vacilor (5 367 din 13 773); în grupul gospodăriilor cu 2—5 ha, în mai puțin de jumătate din numărul lor (4 690 din 11 049) sînt concen-

trate peste 3/5 din numărul vacilor (19 419 din 30 275) etc. Din păcate, statistica germană nu ne dă posibilitatea să separăm grupurile cu un număr mai mare de vaci*. Dar și datele citate de noi confirmă pe deplin concluzia generală că, *în realitate, concentrarea agriculturii capitaliste este mult mai puternică* decât s-ar crede judecînd numai după datele oferite de statistica suprafețelor. Această statistică grupează laolaltă gospodăriile mici — atît în ceea ce privește suprafața cît și în ceea ce privește proporțiile producției de cereale — cu gospodăriile mari — în ceea ce privește proporțiile creșterii vitelor pentru lapte sau carne, ale viticulturii, ale culturii tutunului, ale legumiculturii etc. Desigur, față de producția de cereale, toate aceste ramuri se situează în mod categoric pe planul al doilea, și anumite concluzii trase pe baza a numeroase cazuri își păstrează întreaga lor valabilitate, chiar dacă se întemeiază pe date referitoare la suprafață. Dar, în primul rînd, unele din ramurile speciale ale agriculturii cu caracter comercial se dezvoltă deosebit de repede tocmai în Europa, și ele sînt deosebit de caracteristice pentru pro-

---

* Mai precis, *prelucrarea* datelor statisticii germane nu ne dă această posibilitate, deoarece autorii anchetei au dispus de informații cu privire la fiecare gospodărie în parte (după răspunsurile date de agricultori la chestionarele ce le-au fost trimise). În trecut trebuie spus că această culegere de date cu privire la fiecare gospodărie în parte face ca statistica agricolă germană să se deosebească în mod favorabil de cea franceză și, pe cît se pare, și de cea engleză etc. Un asemenea sistem dă posibilitatea de a grupa gospodăriile de tipuri diferite nu numai după întinderea suprafeței, dar și după proporțiile pe care le-a căpătat, bunăoară, producția de lapte și de produse lactate, după extinderea căpătată de folosirea mașinilor, după gradul de dezvoltare a prelucrării industriale a produselor agricole etc. Pentru aceasta e nevoie numai de o prelucrare mai minuțioasă a datelor statistice, și anume: în primul rînd, gruparea gospodăriilor nu după un singur criteriu (suprafața cultivată), ci după mai multe (numărul mașinilor și al vitelor, suprafața culturilor speciale etc.), iar în al doilea rînd de combinarea diverselor grupări, adică de împărțirea fiecărui grup, în care s-a ținut seama, bunăoară, de suprafață, în subgrupuri în care se ia în considerare numărul vitelor etc. Drept model în această privință ar putea și ar trebui să servească statistica zemstvelor ruse¹⁸ în legătură cu gospodăriile țărănești. Pe cît de superioară este statistica oficială germană celei oficiale rusești prin amploarea și plenitudinea, uniformitatea și exactitatea datelor, prin repezițiunea cu care au fost prelucrate și publicate, pe atît de superioară este statistica zemstvelor noastre față de anchetele și cercetările parțiale europene, prin remarcabila amploare a diferitelor date și prin prelucrarea lor detaliată. Statistica zemstvelor ruse a introdus de multă vreme atît cercetarea pe gospodării cît și diversele tabele pe grupuri și tabelele combinate de care am vorbit mai înainte. Cunoașterea mai îndeaproape a statisticii zemstvelor noastre de către europeni ar da, probabil, un puternic impuls progresului statisticii sociale în general.

cesul ei de evoluție *capitalistă*, iar în al doilea rînd împrejurarea pe care am menționat-o este mereu trecută cu vederea atunci cînd se fac referiri la exemple sau regiuni izolate, și aici se deschide un cîmp larg pentru apologia mic-burgheză, ale cărei modele ne-au fost date de Hecht, David, Hertz și Cernov. Ei s-au referit la cultivatorii de tutun, care, judecînd după suprafața totală a gospodăriei lor, sînt „echte und rechte Kleinbauern“*; dar, dacă avem în vedere întinderea terenurilor cultivate cu tutun, ei nu sînt de loc „mici“ gospodari, și dacă luăm datele care se referă în mod special la cultura tutunului, constatăm că există și aici o concentrare capitalistă. De pildă, în 1898, în întreaga Germanie au fost înregistrați 139 000 de cultivatori de tutun, care dispuneau de o suprafață de 17 600 ha cultivată cu tutun, dar, dintre acești 139 000 de cultivatori, 88 000, adică 63%, posedau laolaltă nu mai mult de 3 300 ha, adică abia 1/5 din totalul terenurilor cultivate cu tutun; celelalte 4/5 se aflau în mîinile a 37% din numărul gospodărilor**.

La fel stau lucrurile și cu viticultura. În general, suprafața unei vii „medii“, de pildă în Germania, este foarte redusă: 0,36 ha (344 850 de gospodari și 126 109 ha de vie). Dar repartizarea suprafeței pe viticultori este de așa natură, încît 49% din ei (care au pînă la 20 de ari de vie) posedă numai 13% din totalul viilor, 30% din gospodari — cei „mijlocii“ (cu 20—50 de ari) — posedă 26%, iar 20% — cei cu vii mari (1/2 ha și mai mult) — dețin 61% din tota-

* — „adevărați mici țărani“. — *Nota trad.*

** „Die deutsche Volkswirtschaft am Schlusse des 19 Jrdh.“ Brl. 1900, S. 60 („Economia națională germană la sfîrșitul secolului al XIX-lea“, Berlin, 1900, pag. 60. — *Nota trad.*); aceasta potrivit datelor cu totul aproximative ale statisticii fiscale. Pentru Rusia noi dispunem de asemenea date cu privire la repartizarea culturii tutunului pe trei județe din gubernia Poltava: din cele 25 089 de gospodării țărănești care cultivă tutun, 3 015 (adică mai puțin de 1/8) dețin 74 565 din cele 146 774 de desetine de culturi de cereale, adică mai mult de jumătate, și 3 239 de desetine de culturi de tutun din cele 6 844 existente, adică aproape jumătate. Dar o grupare a acestor gospodării după întinderea plantațiilor de tutun ne arată că 324 de gospodării (din 25 089) au cite 2 și mai multe desetine de culturi de tutun, în total 2 360 de desetine din 6 844. Aceștia sînt marii cultivatori de tutun capitaliști, despre care aflăm, din dese știri apărute în ziare, că exploatează în mod barbar pe muncitori. Numai 2 773 de gospodării (ceva mai mult de 1/10) cultivau cu tutun o suprafață mai mare de o jumătate de desetină și ele aveau laolaltă 4 145 din cele 6 844 de desetine cultivate cu tutun. Vezi „Studiu asupra culturii tutunului în Rusia“, partea a II-a și a III-a, Petersburg, 1894.

lul viilor, adică mai mult de trei cincimi*. Incomparabil mai puternică este concentrarea grădinăritului cu caracter comercial (Kunst- und Handelsgärtneri), care capătă o dezvoltare atât de rapidă în toate țările capitaliste, în strînsă legătură cu creșterea marilor orașe, a marilor stații de cale ferată, a așezărilor industriale etc. În 1895 se numărau în Germania 32 540 de gospodării cu grădini de legume și zarzavat cu caracter comercial, a căror suprafață era de 23 570 ha, revenind astfel, în medie, mai puțin de 1 ha de fiecare. Dar mai mult de jumătate din această suprafață (51,39%) era concentrată în mâinile a 1 932 de gospodari, adică a 5,94% din numărul total al cultivatorilor de legume. Cît de mare era întinderea grădinilor de legume și zarzavat și a celorlalte terenuri folosite pentru agricultură pe care le posedă acești proprietari de gospodării mari reiese din următoarele cifre: 1 441 de cultivatori de legume cu grădini de 2—5 ha posedă, în medie, cîte 2,76 ha cultivate cu legume, iar pămînt în total cîte 109,6 ha; 491 de cultivatori de legume cu cîte 5 și mai multe hectare de grădină posedă, în medie, cîte 16,54 ha cultivate cu legume și în total — cîte 134,7 ha de pămînt.

Să revenim la producția de lapte și de produse lactate; datele în legătură cu această producție ne ajută să lămurim care e importanța cooperăției, din care Hertz face un panaceu împotriva capitalismului. El vede în sprijinirea cooperăției „principala sarcină a socialismului“ (S. 21, în traducerea rusă, pag. 62; S. 89, în traducerea rusă, pag. 214), iar d-l Cernov, care, cum se obișnuiește în asemenea cazuri, își face cucuie în frunte prosternîndu-se cu evlavie în fața noilor idoli, a și născocit o „evoluție necapitalistă a agriculturii“, cu ajutorul cooperăției. Despre semnificația teoretică a unei asemenea descoperiri remarcabile va trebui, în general, să spunem, ceva mai încolo, cîteva cuvinte. Deocamdată remarcăm numai că admiratorilor cooperăției

---

* Este interesant de observat că în Franța, unde viticultura cunoaște o dezvoltare incomparabil mai mare (1 800 500 ha), concentrarea viilor este și ea mult mai pronunțată. Dar pentru a ne putea face o idee despre proporțiile ei sîntem nevoiți să ne limităm la datele statisticii generale a suprafețelor, deoarece în Franța nu se culeg date pe fiecare gospodărie în parte și numărul proprietarilor de vii nu este cunoscut. În mâinile gospodarilor care posedă în total 10 și mai multe hectare se află concentrată, în Germania, 12,83% din suprafața totală a viilor, iar în Franța — 57,02%.

le place să vorbească despre ceea ce „se poate” obține cu ajutorul ei (vezi exemplul de mai sus). Noi însă preferăm să arătăm ce se obține în realitate cu ajutorul cooperației în actuala orînduire capitalistă. Cu prilejul recensămîntului gospodăriilor și ocupațiilor făcut în 1895, statistica germană a înregistrat toate gospodăriile agricole care fac parte din asociațiile pentru desfacerea produselor lactate (Molkereigenossenschaften und Sammelmolkereien), precum și numărul vacilor pe care fiecare dintre acești gospodari le folosește pentru producția de lapte și de produse lactate. După cîte știm, acestea sînt, poate, singurele date *cuprinzătoare* care stabilesc în mod precis nu numai gradul de participare a gospodăriilor de diferite categorii la asemenea asociații, dar și — ceea ce este deosebit de important — proporțiile economice, ca să zicem așa, ale acestei participări, adică mărimea cotei din gospodărie cu care intră fiecare în asociație (numărul vacilor care dau produsul a cărui desfacere este organizată de asociație). Prezentăm aici aceste date, repartizate pe cinci grupuri principale după mărimea suprafeței gospodăriilor:

Gospodăriile care fac parte din asociațiile pentru desfacerea laptelui și a produselor lactate

	Numărul acestor gospodării	în % față de numărul total al gospodăriilor	în % față de total *	Numărul vacilor din aceste gospodării	% față de total	Numărul vacilor care revin de fiecare gospodărie
0— 2 ha	10 300	0,3	6,95	18 556	1,71	1,8
2— 5 „	31 819	3,1	21,49	73 156	6,76	2,3
5— 20 „	53 597	5,4	36,19	211 236	19,51	3,9
20—100 „	43 561	15,4	29,42	418 563	38,65	9,6
100 sau mai mult	8 805	35,1	5,95	361 435	33,37	41,0
<i>Total</i>	148 082	2,7	100,00	1 082 946	100,00	7,3

Gospodării cu 1 000 sau mai multe ha	204	35,6	—	18 273	—	89,0
--	-----	------	---	--------	---	------

* D-l Bulgakov spune: „Procentul pe care-l reprezintă marile gospodării se vede destul de clar din următoarele cifre” (II, 117) și citează *numai* aceste cifre, care nu arată „procentul pe care-l reprezintă marile gospodării”, ci mai degrabă (în lipsa unei comparații cu alte cifre) îl *camufliază*.

Prin urmare, micii agricultori reprezintă în cadrul asociațiilor o minoritate cu totul infimă, 3—5%, adică un procent care, probabil, este mai mic chiar decît acela al gospodăriilor capitaliste din grupurile inferioare. Dimpotrivă, marile gospodării, vădit capitaliste, sînt prezente în cadrul asociațiilor într-o proporție de 3—7 ori mai mare chiar decît gospodăriile țărănești mijlocii. Iar latifundiile participă într-o proporție și mai mare la asemenea asociații. Acum ne putem da seama de nemărginita naivitate a lui Hertz, a acestui Voroșilov austriac care, într-o obiecție ridicată împotriva lui Kautsky, afirma că în „uniunea agricolă germană pentru achiziții (Bezugsvereinigung), din care fac parte cele mai mari asociații, sînt reprezentați 1 050 000 de agricultori“ (S. 112; în traducerea rusă, pag. 267, subliniat de Hertz), și conchide: *rezultă* că nu numai proprietarii de mari gospodării (gospodării cu mai mult de 20 ha sînt numai 306 000), dar și țărani fac parte din asociații! Dacă Hertz ar fi reflectat puțin asupra propriei sale presupuneri (în sensul că *toți* proprietarii de mari gospodării fac parte din asociații), ar fi văzut că, dacă *toți* proprietarii de mari gospodării fac parte din asociații, atunci rezultă că ceilalți reprezintă *un procent mai redus* și, prin urmare, se confirmă pe de-a-ntregul concluzia lui Kautsky cu privire la *superioritatea marii gospodării față de cea mică și în ce privește capacitatea de organizare cooperatistă*.

Dar și mai interesante sînt datele cu privire la numărul vacilor ale căror produse sînt vîndute prin grija acestor asociații: *în marea lor majoritate — aproape trei sferturi (72%) — aceste vaci aparțin proprietarilor de mari gospodării capitaliste producătoare de produse lactate, care au cîte 10, 40 și (în cazul latifundiilor) chiar 80 de vaci în medie de fiecare gospodărie. Și acum ascultați ce spune Hertz: „Noi afirmăm că asociațiile aduc cel mai mare folos tocmai proprietarilor de gospodării mici și foarte mici“... (S. 112; în traducerea rusă, pag. 269, subliniat de Hertz). Voroșilovii sînt pretutindeni la fel: atît în Rusia cît și în Austria, cînd vreunul din ei, bătîndu-se cu pumnul în piept, spune și repetă cu toată tăria: „Noi afirmăm“, — poți fi sigur că el afirmă tocmai ceea ce nu este.*

În încheiere la această analiză sumară a datelor statisticii agrare germane să aruncăm o privire asupra tabloului general al repartizării — după situația ei în gospodăria agricolă — a populației care se îndeletnicește cu agricultura. Noi luăm, firește, în considerație numai agricultura propriu-zisă (A 1, iar nu A 1—6, după notația germană, adică nu punem laolaltă cu agricultorii pe pescari, pe exploatații de păduri și pe vânători), iar după aceea luăm datele privitoare la persoanele pentru care agricultura este *ocupația principală*. Statistica germană împarte această populație în trei grupuri principale: a) de sine stătători (adică gospodari-prorietari, arendași etc.); b) slujbași (administratori, vechili, supraveghetori, funcționari de birou etc.) și c) muncitori, acest din urmă grup divizându-se în următoarele patru subgrupuri: c¹) „membri de familie care muncesc în gospodăria capului familiei, a tatălui, a fratelui etc.” Cu alte cuvinte, aceștia sînt muncitori membri de familie, spre deosebire de muncitorii salariați, care fac parte din celelalte subgrupuri din grupul c. De aceea este limpede că pentru un studiu asupra compoziției sociale a populației (și asupra evoluției ei capitaliste) acești muncitori membri de familie nu trebuie trecuți în același grup cu muncitorii salariați, cum se procedează de obicei, ci laolaltă cu proprietarii (a), deoarece acești lucrători membri de familie sînt în fond tot niște coproprietari, membri ai familiei proprietarului, cu drept de succesiune etc. Apoi subgrupul c²) argați și argate (Knechte und Mägde); c³) „zileri și alți muncitori agricoli (ciobani, văcari) care au pămînt propriu sau luat în arendă”. Prin urmare, acesta este un grup de persoane care sînt în același timp și proprietari și muncitori salariați, adică un grup intermediar, care trebuie pus într-o categorie aparte. În sfîrșit, c⁴) „de asemenea — fără pămînt propriu și fără pămînt luat în arendă”. Obținem în felul acesta trei grupuri principale: I. Gospodari-posesori de pămînt și membrii lor de familie; II. Gospodari-posesori de pămînt și în același timp muncitori salariați; III. Muncitori salariați care nu posedă pămînt (slujbași, argați și zileri). Iată

cum era repartizată între aceste grupuri populația rurală* din Germania în anii 1882 și 1895:

Populație activă (cu diverse îndeletniciri) a cărei ocupație principală este agricultura (în mii)				
	1882	1895		
a) gospodari-posesori de pământ ..	2 253	2 522	+269	
c ¹) membri de familie ai gospodarilor	1 935	1 899	- 36	
<hr/>				
I	4 188	4 421	+233	+5,6%
c ²) muncitori cu pământ (II)	866	383	-483	-55,8%
I + II	5 054	4 804	-250	
b) slujbași	47	77	+ 30	
c ³) muncitori agricoli	1 589	1 719	+130	
c ⁴) muncitori fără pământ	1 374	1 445	+71	
<hr/>				
III	3 010	3 241	+231	+7,7%
<hr/>				
Total	8 064	8 045	- 19	-0,2%

Așadar, întreaga populație activă a scăzut, deși într-o măsură neînsemnată. Constatăm că în rîndurile ei se produce o scădere a populației care posedă pământ (I + II) și o creștere a populației fără pământ (III). Aceasta ne arată limpede că *continuă să aibă loc exproprierea populației rurale* și, totodată, că acest proces cuprinde tocmai pe micii proprietari de pământ, fiindcă, după cum știm, muncitorii salariați care au cîte un petic de pământ fac parte din rîndurile celor mai mici gospodari. Mai departe vedem că în rîndurile celor ce posedă pământ scade numărul gospodarilor-muncitori

* Ne referim numai la populația „activă“ (după terminologia franceză; „erwerbsthätige“ — după cea germană), adică la populația care se ocupă în mod efectiv cu agricultura, fără a socoti personalul de serviciu și pe membrii de familie care nu iau parte în mod regulat și permanent la muncile agricole. Statistica socială rusă este atît de puțin dezvoltată, că nici măcar n-a creat un termen special pentru această noțiune de „active“, „erwerbsthätig“, „occupied“. În prelucrarea datelor cu privire la îndeletnicirile populației din Petersburg („Petersburgul, după datele recensămîntului din 1890“), Ianson întrebuițează termenul „de sine stătător“, însă acest termen este impropriu, deoarece prin el se subînțelege de obicei patronii, și în felul acesta împărțirea după îndeletniciri (în înțelesul larg al cuvîntului) se confundă cu împărțirea după situația persoanelor în cadrul îndeletnicirii respective (patron-muncitor care lucrează de unul singur). Ar merge termenul „populația productivă“, însă nici el nu este exact, deoarece, bunăoară, militarii, rentierii etc. sînt clase care nu sînt de loc „productive“. Poate că ar fi mai potrivit termenul: populația „cu diverse îndeletniciri“, adică aceea care participă la tot felul de îndeletniciri „lucrative“ (= aducătoare de venit), spre deosebire de cei ce trăiesc pe socoteala „celor care au o îndeletnicire“.

și crește acela al gospodarilor. Vedem, prin urmare, că are loc o *dispariție a grupurilor mijlocii și o întărire a celor extreme*: grupul intermediar dispare și se produce o *ascuțire a contradicțiilor capitaliste*. În rîndurile muncitorilor salariați se produce o creștere numerică a acelor care au fost complet expropriati și o descreștere a acelor care posedă pămînt; în rîndurile proprietarilor crește numărul celor care sînt proprietari direcți ai întreprinderilor și scade numărul celor care lucrează în întreprinderea capului de familie. (Această din urmă împrejurare este, probabil, legată de faptul că cei mai mulți dintre membrii de familie care muncesc nu primesc nici o plată de la capul familiei respective, ceea ce face ca ei să se simtă deosebit de înclinați să fugă la oraș.)

Dacă luăm datele privitoare la populația pentru care agricultura constituie o îndeletnicire *auxiliară*, constatăm că toată această populație (activă sau cu diverse îndeletniciri) a crescut de la 3 144 000 la 3 578 000, adică cu 434 000, acest spor producîndu-se aproape în întregime pe seama grupului de muncitori membri de familie, care se mărește cu 397 000 (de la 664 000 la 1 061 000). Numărul gospodarilor a crescut cu 40 000 (de la 2 120 000 la 2 160 000), acela al muncitorilor cu pămînt a crescut cu 51 000 (de la 9 000 la 60 000), iar acela al muncitorilor fără pămînt a scăzut cu 54 000 (de la 351 000 la 297 000). Această creștere enormă — în decurs de 13 ani de la 664 000 la 1 061 000, adică cu 59,8% — dovedește, iarăși, că se produce o continuă proletarizare și că sporește numărul *țăranilor* membri de familie care consideră agricultura doar o îndeletnicire *auxiliară*. Noi știm că principala ocupație în aceste cazuri este, în primul rînd, munca salariată (iar apoi micul negoț, meșteșugul etc.). Dacă grupăm laolaltă pe toți muncitorii membri de familie, atît pe cei pentru care agricultura reprezintă îndeletnicirea principală, cît și pe cei care o practică doar ca pe o îndeletnicire auxiliară, obținem: în 1882—2 559 000, iar în 1895—2 960 000. Această creștere poate destul de lesne să dea loc la o interpretare greșită și la concluzii apologetice, mai ales dacă este comparată cu descreșterea, luată în ansamblu, a numărului muncitorilor salariați. În realitate, însă, această creștere generală se explică prin *scăderea* numărului membrilor de familie pentru care agri-

cultura constituie îndeletnicirea principală și prin creșterea numărului acelorora pentru care ea este o îndeletnicire auxiliară, așa încît în anul 1882 aceștia din urmă reprezentau doar 21,7% din numărul total al muncitorilor membri de familie, iar în 1895 numărul lor se ridică la 35,8%. Așadar, statistica întregii populații agricole ne înfățișează cît se poate de concret tocmai cele două procese de proletarizare asupra cărora a atras întotdeauna atenția marxismul ortodox și de la a căror recunoaștere încearcă să se eschiveze prin astfel de fraze stereotipe criticii oportuniști: pe de o parte, continua deposedare de pămînt a țărănimii, exproprierea populației rurale, care se refugiază la orașe sau care din muncitori cu pămînt se transformă în muncitori fără pămînt, iar pe de altă parte, extinderea „îndeletnicirilor auxiliare” ale țărănimii, adică a acelei îmbinări a agriculturii cu industria care înseamnă prima treaptă a proletarizării și care duce totdeauna la o intensă creștere a mizeriei (prelungirea zilei de lucru, înrăutățirea alimentației etc.). Într-o anumită măsură, ambele aceste procese, privite doar din afară, apar chiar ca direct opuse: creșterea numărului muncitorilor fără pămînt și creșterea numărului muncitorilor membri ai familiilor de țărani proprietari de pămînt. De aceea, cine confundă aceste procese sau trece cu vederea pe unul din ele poate foarte lesne să comită greșeli din cele mai grosolane, ca acelea de care e plină cartea lui Bulgakov⁹⁷. În sfîrșit, statistica îndeletnicirilor ne arată de asemenea o creștere considerabilă a numărului slujbașilor*: de la 47 000 la 77 000, adică un plus de 63,8%. Paralel cu această proletarizare tot mai pronunțată se observă o dezvoltare a marii producții capitaliste, care are nevoie de funcționari de birou, și într-o măsură cu atît mai mare cu cît sînt folosite mai mult mașinile și se dezvoltă producția industrială.

Așadar, în ciuda „datelor precise”, pentru care are atîtea cuvînte de laudă, d-l Bulgakov n-a fost cît de cît în stare să interpreteze datele statisticii germane. În statistica îndeletnicirilor el n-a observat altceva decît creșterea numărului

---

* În legătură cu acest fapt d-l Bulgakov emite în „Nacealo” o vorbă de spirit, care e cît se poate de banală: „creșterea numărului ofițerilor o dată cu reducerea efectivului armatei”. Simplistă concepție are dînsul despre organizarea muncii în marea producție!

muncitorilor fără pământ și scăderea numărului celor cu pământ, care constituie un indiciu „al schimbărilor care s-au produs în organizarea muncii agricole“ (II, 106). Dar această modificare pe care a suferit-o organizarea muncii în întreaga agricultură germană a rămas pentru el un fapt cu totul întâmplător și de neînțeles, care n-are nici o legătură cu întreaga structură și întreaga evoluție a capitalismului în agricultură. În realitate, însă, aceasta este numai una din laturile procesului de dezvoltare a capitalismului. Contrar părerii d-lui Bulgakov, progresul tehnic în agricultura germană înseamnă în primul rând progresul mării producții, fapt dovedit, fără putință de tăgadă, de datele în legătură cu folosirea mașinilor, procentul întreprinderilor cu vite de muncă și compoziția efectivului acestora, extinderea prelucrării industriale a produselor agricole, dezvoltarea gospodăriilor producătoare de lapte și de produse lactate etc. În indisolubilă legătură cu acest progres al mării producții se află proletarizarea și exproprierea crescândă a populației rurale, sporirea numărului de gospodării parcelare și a numărului de țărani a căror principală sursă de existență o constituie îndeletnicirile auxiliare, precum și adâncirea mizeriei în rîndurile țărănimii mijlocii, ale cărei condiții de gospodărire s-au înrăutățit cel mai mult (creșterea în cea mai mare proporție a numărului celor fără cai și al celor care folosesc vaci la muncile cîmpului) și la care s-au înrăutățit deci, sub toate raporturile, și condițiile de viață, și calitatea întreținerii solului.

X

„OPERA“ BULGAKOVULUI GERMAN E. DAVID

Lucrarea lui Ed. David „Socialismul și agricultura“ reprezintă un rezumat deosebit de stîngaci și de greoi al procedeelelor și raționamentelor greșite pe care le-am putut vedea la d-nii Bulgakov, Hertz și Cernov. De aceea pe David am putea foarte bine să-l trecem sub tăcere. Dar fiindcă „opera“ lui este astăzi, fără îndoială, principala scriere a revizionismului în problema agrară, considerăm că e necesar să caracterizăm încă o dată felul cum își scriu domnii revizionişti lucrările lor savante.

David consacră folosirii mașinilor în agricultură întregul capitol al IV-lea al cărții sale (pag. 115—193 din traducerea rusă), precum și numeroase indicații speciale, pe aceeași temă, în alte capitole. El analizează cât se poate de minuțios sute de amănunte *tehnice*, încînd în ele esența politică-economică a problemei. În agricultură, mașinile nu joacă același rol ca în industrie; în agricultură nu există un motor central; majoritatea mașinilor se află în lucru numai vremelnic; o parte din ele nu economisesc cheltuielile de producție etc. etc. David consideră că astfel de concluzii (vezi pag. 190—193, rezumat în problema mașinilor) sînt menite să infirme teoria marxistă! Numai că ceea ce ne oferă el este o încălcire, și nu o lămurire a problemei. Nu încape nici cea mai mică îndoială că agricultura se află într-o stare de înapoiere față de industria prelucrătoare. Această înapoiere nici n-are nevoie să fie dovedită. Enumerînd, pe puncte, prin ce se manifestă această înapoiere, îngrămădind exemple peste exemple și cazuri peste cazuri, David nu face decît să se îndepărteze de adevăratul obiect al cercetării: are oare folosirea mașinilor un caracter capitalist? există oare vreo legătură între folosirea pe scară mai largă a mașinilor și dezvoltarea agriculturii capitaliste?

David nu înțelege, cât de cât, nici măcar modul cum trebuie să pună problema un marxist. În fond, punctul lui de vedere este acela al micului burghez, care se consolează cu progresul relativ lent al capitalismului, temîndu-se să privească evoluția socială în ansamblul ei. De exemplu, în problema mașinilor agricole el îl citează pe Bensing, și îl citează la tot pasul (pag. 125, 135, 180, 182, 184, 186, 189, 506 și altele din traducerea rusă). Cititorul, am putea spune, este pur și simplu agasat de acest David, care trece de la un amănunt la altul fără o prelucrare a materialului, fără nici o legătură intrinsecă, fără a pune în mod judicios problema și fără a-și fixa un obiectiv. De aceea David nu face nici un fel de *bilanț* al concluziilor lui Bensing. Ceea ce am spus în 1901 împotriva d-lui Bulgakov se potrivește pe de-a-ntregul și lui David. În primul rînd, bilanțul concluziilor lui Bensing arată (vezi mai sus, pag. 183*) superio-

* Vezi volumul de față, pag. 126 — 127 — *Nota red.*

ritatea incontestabilă a gospodăriilor care folosesc mașini asupra celor care nu folosesc. Nici un fel de „corectări“ aduse lui Bensing în ce privește detaliile, cu care David își împănează cartea, nu schimbă concluzia. *David trece sub tăcere această concluzie generală, întocmai ca și d-l Bulgakov!* În al doilea rînd, citîndu-l la nesfîrșit pe Bensing, fără nici un sens și fără nici o legătură, el, întocmai ca și d-l Bulgakov, *n-a observat* concepțiile burgheze ale lui Bensing despre mașini atît în industrie cît și în agricultură. Într-un cuvînt, el nici nu înțelege latura social-economică a problemei. El nu știe să sintetizeze și să lege între ele datele faptice care dovedesc superioritatea mării gospodării asupra celei mici. În consecință, totul se reduce la lamentările reacționare ale tîrgovețului care-și pune speranțele în înapoierea tehnicii, în dezvoltarea înceată a capitalismului. Sub raport teoretic, cadetul de dreapta și renegatul „creștin“ care e d-l Bulgakov se situează pe același plan cu David, oportunistul social-democrat.

David nu înțelege aspectul social-economic al problemei nici cînd e vorba de alte lucruri, și nu-l înțelege în ruptul capului. Luați teza lui principală, ideea lui preferată, „miezul“ întregii sale lucrări: viabilitatea *micii producții* în agricultură și superioritatea ei față de cea mare — și întrebați-l apoi ce este mica producție.

La adnotarea de la pag. 29 găsiți un răspuns precis la această întrebare: „În toate cazurile cînd vorbim despre mica producție, înțelegem prin aceasta o categorie economică care funcționează fără ajutor străin permanent și fără îndeletniciri auxiliare“. Ideea este stîngaci exprimată, și în traducerea d-lui Grossman ea este agramat redată, dar se înțelege destul de bine despre ce e vorba. Sînteți în drept să vă așteptați după aceea ca David să urmărească condițiile micii agriculturi (*ca mărime a suprafeței*) din punctul de vedere al folosirii muncii salariate sau al vînzării ei de către agricultori.

Nici vorbă de așa ceva.

Nicăieri nu se manifestă atît de limpede optica burgheză a lui David ca în totala ignorare a folosirii muncii salariate de către „micii“ agricultori și a transformării acestora în muncitori salariați. Cînd spunem: totala ignorare, nu comi-

tem nici o exagerare. În statistica germană există date în legătură cu această problemă; ele sînt reproduse pe scurt de Kautsky în lucrarea sa „Problema agrară“ (și au fost citate în mod amănunțit de mine în lucrarea mea — vezi pag. 227*). David cunoaște această statistică, dar nu analizează datele ei. El face o sumedenie de referiri la diferite monografii și *ignorează cu desăvîrșire* datele lor în legătură cu această problemă. Într-un cuvînt, avem de-a face cu o completă *cocoloșire*, de către micul burghez, a problemei „muncitorilor“ folosiți de către țăranul gospodar.

Iată cîteva exemple.

La pag. 109 citim: „În general, în legumicultură, ca și în agricultură, înflorește mica producție“.

Vreți dovezi. Vi se dau următoarele dovezi, și *nimic mai mult*:

„După datele statisticii industriale** din 1895, din cele 32 540 de gospodării pomicole și legumicole, 13 247 = 40% aveau mai puțin de 20 de ari; 8 257 = 25% aveau 20 pînă la 50 de ari; 5 707 = 14% — de la 50 de ari pînă la 1 ha; 3 397 = 10% aveau între 1 și 2 ha și numai 1 932 = 6% din gospodăriile pomicole și legumicole aveau 2 ha sau mai mult“.

Și atîta tot. Această carte își propune să dovedească pro-pășirea micii producții în legumicultură. Ea trebuie socotită ca o lucrare științifică a lui David, care trece drept un erudit în materie de agronomie. Dacă așa stau lucrurile, atunci nu mai înțelegem ce se numește șarlatanie în materie de știință.

Numai 6% au cîte 2 ha sau mai mult, spune David. Alături, în aceeași statistică din care el scoate aceste cifre, se află datele cu privire la *întinderea de pămînt* pe care o posedă aceste 6%. *David trece sub tăcere aceste date*. Și le trece sub tăcere pentru că răstoarnă toată teoria lui. „Mai mult de jumătate (51,39%) din suprafața totală a terenurilor folosite pentru grădini de legume și zarzavat în scop comercial era concentrată în miinile a 1 932 de gospodari, adică a

* Vezi volumul de față, pag. 192 — *Nota red.*

** Evident, d-l Grossman, redactorul lucrării, a tradus astfel cuvîntul: Betriebsstatistik. E o nenorocire cu traducerea asta rusești! Trebuie spus: „statisticile întreprinderilor agricole“.

5,94% din numărul total al cultivatorilor de legume“, scriam eu cu privire la aceste date (pag. 220 a articolului din *Obrazovanie* *). Din acești 1 932 de cultivatori de legume, 1 441 au grădini de cîte 2—5 ha; ei posedă, în medie, cîte 2,76 ha cultivate cu legume, iar *pămînt în total* cîte 109,6 ha. 491 de cultivatori de legume cu 5 și mai multe hectare de grădină, posedînd, în medie, cîte 16,54 ha cu culturi de legume și *în total* cîte 134,7 ha *de pămînt* (ibid).

Așadar, în mîinile a *numai* 6% din cultivatorii de legume se află concentrat 51,39% din întregul pămînt folosit pentru legumicultură. Aceștia sînt marii capitaliști, pentru care grădinile de legume constituie o *anexă* a agriculturii capitaliste (a gospodăriei de 100—135 ha). Grădinăritul cu caracter comercial, prin urmare, este extrem de concentrat din punct de vedere capitalist. Iar David are... îndrăzneala să vorbească de „înflorirea micii producții“, adică a producției fără muncă salariată. Despre proporțiile gospodăriei în grădinăritul cu caracter comercial, care are nevoie de ajutorul muncitorilor salariați, *el nu ne dă informații*.

Așa operează savantul David cu datele statistice. Un exemplu de felul cum mînuiește el monografiile ni-l oferă faimosul Hecht, la care s-au referit d-nii Bulgakov, Hertz și Cernov (vezi mai sus, pag. 203—207**). În „opera“ sa, David expune în două pagini (394—395) ideile lui Hecht. Și cum anume? *Fără a spune nici un cuvînt despre munca salariată*, sau despre faptul că Hecht prezintă într-o lumină favorabilă „*stabilitatea*“ muncitorului de fabrică cu un petic de pămînt, amestecînd laolaltă pe muncitori cu țărani înstăriți, sau despre faptul că, în timp ce un mic număr de gospodari înstăriți „prosperă“, marea majoritate a țărănilor se află în situația că trebuie să vîndă laptele și să cumere în schimb margarină, care e mai ieftină.

David nu numai că trece sub tăcere toate aceste fapte, dar declară chiar că „Hecht prezintă o serie de date extrem de interesante despre înaltele cerințe de trai ale acestor țărani“ (pag. 395). E greu de închipuit un apologism burghez mai grosolan decît acesta.

* Vezi volumul de față, pag. 214 — *Nota red.*

** Vezi volumul de față, pag. 154—162 — *Nota red.*

Cîteva cuvinte în legătură cu cele spuse de Hecht în legătură cu țărani care vînd lapte pentru a cumpăra în schimb margarină, care e mai ieftină. S-ar părea că acesta este un fapt arhicunoscut pentru un economist. Încă în 1847, Marx, în „Mizeria filozofiei“, a atras atenția asupra acestei înrăutățiri care s-a produs în alimentația poporului sub capitalism⁹⁸. În Rusia, încă de pe vremea lui Engelhardt⁹⁹ (deceniul al 8-lea), acest fenomen a fost semnalat în repetate rînduri de toți cei care au studiat cît de cît conștiincios progresele realizate de capitalism în domeniul prelucrării industriale a laptelui. „Savantul“ David n-a observat acest lucru. El ia chiar în derîdere semnalările de acest fel făcute de socialiști.

La pag. 427—428 ale cărții sale, David face ironii pe seama lui Kautsky, care spune că asociațiile pentru prelucrarea industrială a laptelui, favorizînd vînzarea în cantități tot mai mari a laptelui de către țărani, duc la înrăutățirea alimentației lor. Pentru ca cititorii să poată aprecia la justa lui valoare pe narodnicul german David, cităm propriile lui cuvinte:

„... Toți ceilalți oameni obișnuiesc, în caz că obțin un venit mai mare, să întrebuințeze o parte din el pentru satisfacerea propriului lor stomac. Este, ca să zicem așa, în firea omului să-i placă să mănince ceva mai bine dacă dispune de ceva bani. Și este cît se poate de ciudat că țărani sînt singurii care, deși, cum este îndeobște recunoscut, obțin, datorită asociațiilor lor, mai mulți bani decît înainte pe laptele și porcii lor, nu procedează de loc ca ceilalți muritori“ etc. etc. etc.

Nu este, firește, cazul să răspundem la o asemenea bufonerie a unui filistin reacționar. E de ajuns să-l prezentăm publicului cititor, să-l scoatem la lumină de sub mormanul citatelor agronomice, lipsite de orice legătură logică, presărate în cele 550 de pagini ale cărții sale. E de ajuns să menționăm că pînă și Hecht, apologetul burghez *pe care îl citează David*, recunoaște că *s-a produs o înrăutățire a alimentației în urma înlocuirii laptelui, care e rezervat pentru vînzare, cu margarină, care e mai ieftină*. Această constatare se referă la Germania de sud, la regiunea în care predomină mica gospodărie țărănească. Despre o altă regiune — Prusia orientală — avem o indicație cu totul analogă din partea

lui Klawki (vezi mai sus, pag. 213 și 214*), care arată că țărani cu gospodărie mică „consumă foarte puțin unt și lapte integral“.

Tendențele de apologie burgheză ale lui David pot fi constatate absolut în toate problemele atinse de el. Astfel, el proslăvește pe zeci de pagini (413—435 etc.) asociațiile pentru prelucrarea industrială a laptelui din Germania și din Danemarca. El citează chiar date dintr-o statistică. . . , însă numai în legătură cu creșterea numărului de asociații! Cît despre datele statisticii germane cu privire la concentrarea produselor lactate ale asociațiilor în marile gospodării capitaliste (vezi mai sus, pag. 242**), pe acestea *nu le citează*. David și cei de teapa lui nu observă asemenea date în statisticile de care se folosesc!

„Țărani danezi organizați în asociații — spune David — au lăsat în urmă pînă și fermele particulare ale marilor proprietari funciari“. Urmează apoi un exemplu: un citat din al 46-lea raport al laboratorului de experimentare, în care se menționează că untul de la asociații este de calitate mai bună decît cel de la moșier. Și David continuă:

„Asemenea rezultate au fost obținute de niște țărani care preparau cîndva, în micile lor gospodării, numai unt de calitate inferioară, obținînd pe el abia jumătate din prețul pe care-l obțin marii proprietari. Or, *aici e vorba în fond de țărani cu gospodărie mijlocie sau mică* (subliniat de David). În 1898 se aflau în Danemarca 179 740 de staule; dintre acestea numai 7 544, adică 4%, aveau cite 30 și mai multe vaci; 49 371, adică 27,82%, aveau cite 10 pînă la 29 de vaci. 122 589 de staule, adică 68,97%, aveau în medie mai puțin de 10 vite. Mai mult de jumătate din aceste staule, și anume 70 218, adică 39,85% din întregul număr, aveau numai 1—3 vite, adică aparțineau micilor gospodării. Că cea mai mare parte din micile gospodării țărănești fac parte din asociații ne-o dovedește faptul că în 1900 laptele dat de aproximativ 900 000 de vaci din cele aproape 1 110 000 de vaci de lapte din Danemarca era livrat asociațiilor pentru prelucrarea industrială a laptelui“ (pag. 424).

Cu argumente de acest fel operează savantul David. El evită să prezinte date precise cu privire la repartizarea vacilor pe gospodăriile din diferite grupuri; acest lucru nu-i convine. Dar chiar din cifrele disparate pe care le citează se vede că el denaturează complet realitatea. Com-

* Vezi volumul de față, pag. 171—173 — *Nota red.*

** Vezi volumul de față, pag. 214—216 — *Nota red.*

parînd numărul total al vacilor cu gruparea staulelor după numărul vitelor respective, obținem următorul tabel, care este, *ce-i drept*, doar *aproximativ**, dar care în ansamblu corespunde, fără îndoială, realității:

Danemarca	Numărul gospodăriilor, în mii	Numărul vacilor din aceste gospodării, în mii	Cîte vaci revin de fiecare gospodărie
Gospodării cu 1—3 vaci	70	100	1,43
„ „ 4—9 „	52	250	4,81
„ „ 10—29 „	49	550	11,22
„ „ 30 sau mai mult....	8	200	25,00
<i>Total</i>	179	1100	6,14

Din aceste cifre se vede, în primul rînd, că în Danemarca concentrarea creșterii vacilor de lapte este *foarte pronunțată*. 750 000 de vaci din 1 100 000, adică *peste două treimi din numărul lor total*, aparțin proprietarilor de *mari gospodării*, care reprezintă 57 000 din 179 000, adică mai puțin de o treime din numărul total al gospodăriilor. Gospodăriile de acest fel nu pot, desigur, să se lipsească de muncă salariată din moment ce au cîte 10 vaci și mai multe. Prin urmare, David „n-a observat“ că aici proporțiile gospodăriilor crescătoare de vite nu sînt de loc mici; situația gospodarilor danezi nu poate fi apreciată după suprafața de pămînt. David „n-a observat“ că aici, ca pretutindeni și întotdeauna în agricultura capitalistă, micile gospodării, cu tot numărul lor imens, produc o parte infimă din producția totală. Proprietarii de mici gospodării sînt în număr de 70 000, adică reprezintă aproape 40%, și lor le revine doar 1/11 din numărul total al vacilor.

* Aceste cifre sînt aproximative, în primul rînd, pentru că numărul vacilor e cel din 1900, iar acela al gospodăriilor — din 1898; în al doilea rînd, pentru că numărul vacilor pe grupuri de gospodării a trebuit să fie stabilit cu aproximație, întrucît în lucrarea lui David nu există cifre precise. Pentru marile gospodării am luat o cifră mai mică decît cea reală: 7 544 de gospodării au, fiecare, cîte 30 de vaci și mai multe. Asta înseamnă, chiar dacă luăm cifra minimă, adică 30 de vaci de fiecare gospodărie, $7\,544 \times 30 = 226\,320$ de vaci. Am luat o cifră *mai mică*, deoarece altfel proporțiile micilor gospodării se apropie prea mult de limitele minime ale grupurilor, și nu de cele maxime.

În al doilea rînd, cifrele citate aci arată că în Danemarca, ca și în Germania, de *avantajele asociațiilor beneficiază mai ales capitaliștii*. Dacă laptele obținut de la 900 000 de vaci, din cele 1 100 000, este livrat asociațiilor pentru prelucrarea industrială a laptelui, înseamnă că 200 000 de vaci rămîn în afara „avantajelor” pe care le conferă desfacerea prin asociații. Aceste vaci aparțin mai cu seamă celor mai mici gospodării, deoarece, așa cum s-a putut vedea din datele cu privire la Germania, dintre gospodăriile cu mai puțin de 2 ha, numai 0,3% fac parte din asociațiile pentru prelucrarea industrială a laptelui, în timp ce dintre gospodăriile cu 100 sau mai multe ha fac parte 35,1%. Prin urmare, totul ne face să presupunem că proprietarii de mici gospodării (70 000 de gospodari cu 100 000 de vaci) beneficiază în cea mai mică măsură de avantajele desfacerii în asociație.

Exemplul Danemaricii infirmă întru totul cele spuse de David, întrucît el dovedește că în producția produselor lactate locul precumpănitor nu-l dețin gospodăriile mici și nici cele mijlocii, ci cele mari.

Pentru a insufla puțină viață acestor cifre și tabele moarte, pentru a arăta caracterul de clasă al agriculturii burgheze (care e cu totul ignorat de un obtuz filistin cum e David), vom cita un fapt remarcabil din istoria mișcării muncitorești din Danemarca. În 1902 armatorii danezi au micșorat salariile fochiștilor. Aceștia au răspuns printr-o grevă. Uniunea generală a docherilor i-a sprijinit, hotărînd și ea încetarea lucrului. Dar . . . greva n-a reușit să capete un caracter general, să fie extinsă în toate porturile Danemaricii. „Portul Esbjerg (de pe litoralul de apus al Danemaricii ocupă un loc însemnat în comerțul cu Anglia), care prezintă atîta importanță pentru exportul produselor agricole daneze, n-a putut fi antrenat în grevă, fiindcă asociațiile agricole daneze au declarat că vor trimite numai decît un număr necesar de oameni, dintre membrii lor, ca să ajute la încărcarea vapoarelor; țărani danezi nu vor permite o oprire a exportului produselor lor”^{*}.

---

^{*} Emil Helms. „Die sozialdemokratische und gewerkschaftliche Bewegung in Dänemark”. Lpz. 1907, S. 138 („Mișcarea social-democrată și sindicală în Danemarca”. Leipzig, 1907, pag. 138. — *Nota trad.*).

Așadar, asociațiile daneze au luat poziție împotriva muncitorilor, trecînd de partea proprietarilor armatori, și au făcut ca greva să eșueze. Este, firește, cu totul de înțeles de ce fermierii capitaliști cu cîte 10 vaci și mai multe au sprijinit tot pe capitaliști împotriva muncitorilor. De neînțeles este numai că publiciști de felul lui David, care caută să cocoloșească lupta de clasă, își zic socialiști.

În privința îmbinării gospodăriilor agricole cu întreprinderile de prelucrare industrială a produselor agricole (fabricarea zahărului, distilarea alcoolului etc.), David comite *absolut aceeași* greșeală ca și d-l Bulgakov. La fel ca și profesorul rus, „savantul“ oportunist german *a copiat pur și simplu* unele tabele din ancheta germană, fără să se gîndească la ce se referă aceste tabele! Kautsky afirmă că producția de zahăr este un model de *mare* industrie agricolă. Pentru a combate această teză, David, asemenea lui Bulgakov, citează o serie de cifre care arată că micile gospodării îmbinate cu întreprinderile de prelucrare industrială a produselor agricole sînt mai numeroase decît cele mari (pag. 406, 407, 410 din cartea lui David). Despre faptul că, în general, micile gospodării sînt mai numeroase decît cele mari, savantul nostru statistician nu și-a adus amînte. În loc să stabilească procentul gospodăriilor îmbinate cu întreprinderile de prelucrare industrială față de numărul total al gospodăriilor din grupul respectiv, el a copiat tabelul care arată procentul acestor gospodării pe grupe față de totalul lor general. Am arătat mai înainte în mod amănunțit în ce constă această greșeală a d-lui Bulgakov (vezi pag. 237 și 238*). Ne rămîne numai să relevăm că E. David, care este tot atît de conștiincios și pe plan științific, n-a binevoit să-și arunce privirea și asupra datelor referitoare *la partea de pămînt* cultivată cu sfeclă care se află în mîinile capitaliștilor.

Pînă la ce culme a comicalui ajunge identitatea spirituală dintre oportunistul german și profesorul liberal rus se vede nu numai din neglijența și nepriceperea cu care ei folosesc datele statisticii, dar și din neglijența cu care citează din scrierile lui Marx. David, ca și Bulgakov, recunoaște

* Vezi volumul de față, pag. 207—209 — *Nota ros.*

„legea fertilității descrescînde a solului“. E drept că el încearcă s-o prezinte ca fiind supusă unor îngrădiri speciale, s-o încadreze în condiții speciale, dar asta nu schimbă cu nimic lucrurile în mai bine. De exemplu, la pag. 476 David spune că, „în general, legea aceasta nu se referă la oscilarea pe care o înregistrează productivitatea atunci cînd se trece de la o treaptă tehnică-științifică la alta. Ea nu se ocupă decît de oscilațiile productivității pe una și aceeași treaptă tehnică-științifică“. Aceasta nu este altceva decît o *îngrădire* a faimoasei legi despre care am vorbit cînd l-am combătut pe d-l Bulgakov (vezi mai sus, pag. 165, 166*), adăugînd chiar atunci că aceasta va fi „o lege“ „atît de relativă, că nici nu va putea fi vorba de o lege și nici chiar de o *particularitate cardinală a agriculturii*“.

Or, David continuă să considere această lege ca fiind specifică agriculturii. Se ajunge la o nemaipomenită încurcătură, fiindcă, în caz că nu se schimbă condițiile „tehnic-științifice“, investițiile suplimentare de capital sînt extrem de limitate și în industrie.

„Starea de înapoiere a agriculturii — spune David în capitolul de încheiere — se explică, în primul rînd, prin *conservatismul forțelor organice ale naturii*, care își găsește expresia în legea recoltelor descrescînde“ (501). În această concluzie a și fost aruncată peste bord teza, expusă cu puțin mai înainte, că „legea“ nu se referă la trecerea pe o treaptă tehnică superioară! „Conservatismul forțelor naturii“ este un simplu subterfugiu verbal al unui filistin reacționar, incapabil să înțeleagă condițiile *sociale* care frînează în mod deosebit dezvoltarea agriculturii. David dă dovadă de neînțelegere a faptului că din aceste condiții *sociale* fac parte: în primul rînd, rămășițele feudalismului în agricultură, inegalitatea de drepturi a muncitorilor agricoli etc. etc., iar în al doilea rînd, *renta funciară*, care duce la o umflare a prețurilor și face ca rentele ridicate să fie *înglobate în prețul pămîntului*.

„Noi — scrie David — credem că în momentul de față agricultura germană, cu o productivitate care, datorită producției de peste ocean, este considerată ca normală din

* Vezi volumul de față, pag. 99—102 — *Nota red.*

punctul de vedere al economiei mondiale, n-ar putea produce cantitatea necesară de cereale. Legea recoltelor descrescînde nu permite să se obțină, fără o micșorare a productivității, o sporire nelimitată a cantității de produse pe o suprafață de pămînt limitată“ (519 — în cartea lui David, ultima frază e subliniată).

Uitați-vă la economistul ăsta! El declară că „legea“ recoltelor descrescînde se ocupă *numai* de oscilările productivității pe una și aceeași treaptă tehnică-științifică (476). Iar în concluzie spune: „legea nu permite să se obțină o sporire nelimitată a cantității de produse“ (519)! De unde rezultă, în acest caz, că agricultura germană *n-ar putea fi ridicată* pe „treapta tehnică-științifică“ următoare dacă n-ar fi împiedicată de proprietatea privată asupra pămîntului, dacă n-ar fi împiedicată de o rentă excesivă, de lipsa de drepturi, de împilarea și umilirea muncitorului agricol, de barbarele privilegii medievale ale iuncherilor?

Apologetul burghez caută, firește, să ignoreze cauzele sociale și istorice ale stării de înapoiere a agriculturii, aruncînd vina pe „conservatismul forțelor naturii“ și pe „legea fertilității descrescînde“. Nimic, în afară de apologie și obtuzitate nu veți găsi în această faimoasă lege.

Și pentru a-și camufla retragerea lui rușinoasă spre vechile prejudecăți ale economiei burgheze, David, la fel ca și Bulgakov, ne oferă o falsă referire la Marx. El citează *aceeași pagină* din volumul al III-lea al „Capitalului“ (III B., II Theil, S. 277) pe care a citat-o și d-l Bulgakov! (Vezi pag. 481 a lucrării lui David și, mai sus, analiza teoriei d-lui Bulgakov, pag. 171 și 172*.)

Cele spuse de mine despre *conștiințiozitatea științifică* a d-lui Bulgakov se potrivesc *pe de-a-ntregul* și lui David. D-l Bulgakov a denaturat citatul din Marx. David s-a mulțumit să ne prezinte doar primele cuvinte din acest citat: „Despre productivitatea descrescîndă a pămîntului la investiții succesive de capital vezi Liebig“ („Das Kapital“, III B., II Theil, S. 277)¹⁰⁰. Ca și Bulgakov, el l-a denaturat pe Marx, prezentînd cititorului lucrurile în așa fel ca și cum aceasta ar fi singura indicație dată de Marx. În reali-

* Vezi volumul de față, pag. 107—111 — *Nota red.*

tate, repetăm, oricine a citit volumul al III-lea al „Capitalului“ (și partea a doua din volumul al II-lea al lucrării „Theorien über den Mehrwert“¹⁰¹) știe că lucrurile stau tocmai invers. Marx arată de *zeci de ori* că, după părerea lui, cazul *scăderii* productivității investițiilor suplimentare de capital este perfect valabil, deopotrivă de posibil ca și cel al *creșterii* productivității investițiilor suplimentare de capital.

Într-o notă, la pag. 481, David promite că va face ulterior o analiză a legăturii dintre lege și rentă, precum și „o analiză critică a încercării lui Marx de a dezvolta și extinde teoria rentei, respingînd argumentele prezentate de Malthus și Ricardo“.

Putem prezice că analiza critică promisă de David nu va fi altceva decît o repetare a prejudecăților burgheze à la d-l Bulgakov sau . . . à la tovarășul Maslov.

Să trecem acum la analiza a încă unei teze, complet eronate, a lui David. A combate maniera lui apologetică sau felul cum denaturează el statistica înseamnă a face o treabă nespuse de ingrată. În ce privește problema la care trecem acum, dispunem de unele date noi, care ne permit să contrapunem teoriilor filistinismului contemporan un tablou concret al realității.

XI

CREȘTEREA VITELOR ÎN MICA ȘI MAREA GOSPODĂRIE

„Criticii“ sau bernsteinienii în problema agrară, apărînd mica producție, se referă deosebit de des la următoarea împrejurare. Micii agricultori țin pe o aceeași unitate de suprafață incomparabil mai multe vite decît cei mari. Prin urmare, ni se spune, ei îngrașă mai bine pămîntul. Gospodăria lor este superioară din punct de vedere tehnic, fiindcă îngrășămintele joacă un rol hotărîtor în agricultura contemporană, iar cantitatea de îngrășămintele care se obține de la vitele aflate în gospodărie este mult mai mare decît aceea a oricăror îngrășămintele chimice.

Ed. David, în cartea sa „Socialismul și agricultura“, acordă acestui argument o importanță decisivă (pag. 326,

526, 527 din traducerea rusă). El scrie cu litere cursive: „bălegarul este sufletul agriculturii“ (pag. 308) și face din acest adevăr principalul argument în favoarea micii agriculturi. David prezintă date dintr-o statistică germană care arată că, în micile gospodării, pe unitatea de suprafață se țin mult mai multe vite decât în cele mari. El este convins că aceste date rezolvă definitiv în favoarea lui problema avantajelor pe care le prezintă marea și mica producție în agricultură.

Să analizăm mai îndeaproape această teorie și sufletul de bălegar al agriculturii.

Principalul argument al lui David și al numeroșilor săi adepți din rândurile economiștilor burghezi este de ordin statistic. Se compară numărul de vite (pe unitatea de suprafață) în gospodării de proporții diferite. Se presupune astfel în mod tacit că se compară mărimi de același fel; cu alte cuvinte, că același număr de vite de o specie determinată reprezintă și în gospodăriile mari și în cele mici, ca să spunem așa, o valoare agricolă egală. Se presupune că un număr egal de vite dă o cantitate egală de bălegar, că ele au cam aceleași calități în gospodăriile mari ca și în cele mici etc.

Este evident că de temeinicia acestei obișnuite presupunerii tacite depinde întreaga valoare demonstrativă a argumentului la care ne referim. Dar este oare justă această teză? Dacă de la statistica globală, seacă și sumară trecem la analiza condițiilor social-economice ale producției agricole mici și ale celei mari, luate în ansamblu, vedem numai decât că această teză consideră drept dovedit tocmai ceea ce urmează să fie dovedit. Marxismul afirmă că în mica producție condițiile de întreținere a vitelor (ca și, după cum am văzut, cele de îngrijire a pământului și de întreținere a muncitorului agricol) sînt *mai rele* decât în marea gospodărie. Economia politică burgheză și, după exemplul ei, bernsteinienii afirmă tocmai contrarul: mulțumită *hărniciei* micului agricultor, condițiile de întreținere a vitelor în mica gospodărie sînt cu mult mai bune decât în cea mare. Pentru a găsi datele statistice care să facă lumină în această problemă, e nevoie de o statistică cu totul alta decât aceea cu care operează David. E nevoie de un studiu statistic

al cărui obiect să nu-l formeze numărul vitelor din gospodăria de diferite proporții, ci calitatea lor. În literatura economică germană există un astfel de studiu și poate chiar mai multe. Și este extrem de caracteristic că David, care și-a împănat cartea cu o puzderie de citate fără rost, luate din tot felul de lucrări agronomice, a trecut complet sub tăcere tocmai încercările, care au fost întreprinse în publicistică, de a dezvălui condițiile interne ale gospodăriei mici și ale celei mari pe baza unor minuțioase cercetări. Despre una din aceste lucrări, pe nedrept ocolită de David, vrem să vorbim cititorilor noștri.

Drechsler, cunoscutul publicist german în probleme de agricultură, a tipărit rezultatele unui „studiu statistic agricol“ monografic, despre care a spus, pe bună dreptate, că, „în ceea ce privește exactitatea rezultatelor, este aproape fără egal.“ În provincia Hanovra au fost cercetate 25 de așezări (22 de sate și trei exploatari agricole moșierești), strângându-se separat date, pentru fiecare gospodărie, nu numai cu privire la suprafața pământului și la numărul vitelor, *dar și cu privire la calitatea vitelor*. Pentru a determina calitatea vitelor s-a folosit un procedeu deosebit de precis: s-a stabilit *greutatea vie**, în kilograme, a fiecăreia din ele, „pe baza unei evaluări cât mai exacte a diferitelor vite, care a fost făcută de oameni pricepuți“. S-au obținut date despre greutatea vie a fiecărui soi de animale în gospodăria de diferite proporții. Totodată, această cercetare a fost făcută în două rînduri: prima oară în 1875, iar a doua oară în 1884. Datele au fost publicate de Drechsler** în forma lor brută pentru fiecare din cele trei moșii și pentru cele trei grupuri de sate, iar gospodăriile țărănești de la

* David cunoaște cît se poate de bine acest procedeu al agronomilor de a stabili greutatea vie a fiecărei vite. La pag. 367 el arată în mod amănunțit care este greutatea vie a *diferitelor rase* de vite cornute de carne, de lapte, de muncă etc. El copiază aceste date după diferiți agronomi. Și nu-i trece prin minte că, pentru un economist în general și pentru un socialist în special, ceea ce interesează aici nu sînt deosebirile de rasă ale vitelor, ci deosebirile *în condițiile de întreținere a lor* în mica și marea gospodărie, în gospodăria „țărănească“ și în cea capitalistă.

** Cele pe anul 1875 în „Schriften des Vereins für Sozialpolitik“, Band XXIV, S. 112 („Bäuerliche Zustände“, B. III), iar cele pe anul 1884 în „Thiel's landwirtschaftliche Jahrbücher“, Band XV (1886) („Lucrările Asociației de politică socială“, vol. XXIV, pag. 112 („Situția țăranilor“, vol. III), iar cele pe anul 1884 în „Anuarele agricole ale lui Thiel“, vol. XV (1886). — *Nota trad.*)

sate au fost împărțite în șapte grupuri după suprafața lor de pământ (peste 50 ha, 25—50, 12,5—25, 7,5—12,5, 2,5—7,5, 1,25—2,5 și pînă la 1,25 ha). Dacă veți lua în considerație că datele lui Drechsler se referă la 11 categorii deosebite de vite, vă veți da seama cît de complexe sînt aceste tabele. Pentru a obține unele date rezumative care să ne permită o examinare a concluziilor generale și fundamentale, vom împărți *toate* gospodăriile în *cinci* grupuri principale: a) moșii mari, b) gospodării țărănești care au peste 25 ha de pământ, c) de la 7,5 pînă la 25 ha, d) 2,5—7,5 ha și e) pînă la 2,5 ha.

Numărul gospodăriilor din aceste grupuri și suprafața lor de pământ în anii 1875 și 1884 sînt următoarele:

	În 1875			În 1884		
	Numărul gospodăriilor	Cît pământ posedă	Cît pământ revine la o gospodărie	Numărul gospodăriilor	Cît pământ posedă	Cît pământ revine la o gospodărie
	(în hectare)					
a) Moșii.....	3	689	229	3	766	255
b) Gosp. cu 25 și mai multe ha..	51	1 949	38	58	2 449	42
c) Gosp. cu 7,5—25 ha.....	274	3 540	13	248	3 135	12
d) Gosp. cu 2,5—7,5 ha.....	442	1 895	4,3	407	1 774	4,3
e) Gosp. pînă la 2,5 ha.....	1 449	1 279	0,88	1 109	1 027	0,92
<i>Total</i>	2 219	9 352	4,2	1 825	9 151	5,0

Pentru a explica aceste cifre, să ne oprim mai întîi asupra tipului economic al gospodăriilor de diferite proporții. Drechsler consideră că toate gospodăriile cu $7\frac{1}{2}$ sau mai multe ha de pământ nu se pot lipsi de muncă salariată. Rezultă că (în anul 1875) 325 de gospodării țărănești angajează muncitori. Toți gospodarii care au mai puțin de $2\frac{1}{2}$ ha sînt ei înșiși nevoiți să se angajeze să muncească la alții. Dintre gospodăriile care posedă 2,5 pînă la 7,5 ha (suprafața medie = 4,3 ha), jumătate, după calculul lui Drechsler, se pot lipsi de muncă salariată, iar cealaltă jumătate furnizează

muncitori salariați. Prin urmare, din totalul gospodăriilor țărănești, 325 au un caracter capitalist, 221 sînt mici gospodării „de muncă“ (cum le-ar spune narodnicii noștri), care nu angajează salariați și ai căror membri nu se angajează ca salariați, și 1 670 sînt gospodării semiproletare, ai căror membri se angajează să muncească la alții.

Din păcate, modul de grupare folosit de Drechsler nu se potrivește cu acela al statisticii generale germane, care consideră țărani mijlocii pe gospodării cu 5—20 ha. Un fapt este totuși incontestabil, și anume că majoritatea acestor țărani mijlocii nu se pot lipsi de muncitori salariați. Țăranii „mijlocii“ din Germania sînt mici capitaliști. Țăranii care nu angajează și nu se angajează să muncească la alții alcătuiesc însă o minoritate infimă: 221 din 2 216, adică o zecime.

Așadar, grupurile de gospodării luate de noi se caracterizează, după tipul lor economic, în felul următor: a) gospodării capitaliste mari; b) gospodării capitaliste mijlocii („Grossbauer-i“); c) gospodării capitaliste mici; d) mici gospodării țărănești și e) gospodării semiproletare.

Din 1875 pînă în 1884 numărul total al gospodăriilor și suprafața lor totală de pămînt au fost în continuă descreștere. În special s-a micșorat numărul micilor gospodării: numărul celor cu o suprafață de pămînt pînă la $2\frac{1}{2}$ ha a scăzut de la 1 449 la 1 109, adică cu 340, cifră care reprezintă aproape un sfert din numărul lor. Dimpotrivă, numărul gospodăriilor foarte mari (cu mai mult de 25 ha) a crescut de la 54 la 61, iar suprafața lor de pămînt a sporit de la 2 638 la 3 215 ha, adică cu 577 ha. Prin urmare, îmbunătățirea generală a gospodăriilor și a cultivării pămîntului într-o anumită localitate, de care Drechsler se arăta atît de încîntat, înseamnă concentrarea agriculturii în mîinile unui număr de proprietari în continuă descreștere. „Progresul“ a alungat din agricultură aproape 400 de gospodari din 2 219 (pînă în anul 1884 numărul acestora a scăzut la 1 825) și a făcut, la cei care au rămas, ca suprafața medie de pămînt pe gospodărie să sporească de la 4,2 la 5 ha. Într-o localitate, capitalismul duce la concentrarea unei anumite ramuri a agriculturii și împinge în rîndurile proletariatului o serie de mici proprietari. În altă localitate, creșterea agriculturii

cu caracter comercial creează o serie de noi mici gospodării (de pildă gospodării producătoare de lapte și de produse lactate în satele din jurul orașelor și chiar în țări întregi, care-și trimit produsele peste graniță, cum e Danemarca). În alte localități fărâmițarea gospodăriilor mijlocii duce la o creștere numerică a celor mici. Statistica globală ascunde toate aceste procese, a căror studiere necesită cercetări amănunțite.

Progresul agriculturii în localitățile de care e vorba aici și-a găsit expresia mai ales în îmbunătățirea creșterii vitelor. Totodată, numărul total al acestora a scăzut. În anul 1875 erau 7 208 capete de vită (socotite în vite mari), iar în 1884 numărul lor s-a redus la 6 993. Pentru o statistică globală această micșorare numerică ar servi drept indiciu al decăderii creșterii vitelor. În realitate, însă, s-a îmbunătățit calitatea vitelor, astfel că, dacă luăm în considerație nu numărul lor, ci „greutatea vie” totală, obținem 2 556 872 kg în 1875 și 2 696 107 kg în 1884.

Progresul realizat de capitalism în creșterea vitelor își găsește expresia nu numai — iar uneori nu atât — în sporirea numărului, cât în îmbunătățirea calității, în înlocuirea vitelor mai proaste cu altele mai bune, în sporirea nutrețului etc.

Numărul mediu al vitelor de fiecare gospodărie era :

	În 1875			În 1884		
	Vite mari	Vite mici	Total	Vite mari	Vite mici	Total
	(socotite în vite mari)					
a) Moșii	105	69	174	110	41	151
b) Gosp. cu 25 și mai multe ha ..	13,2	11,0	24,2	13,7	10,5	24,2
c) Gosp. cu 7,5 — 25 ha	5,4	3,8	9,2	4,9	4,2	9,1
d) Gosp. cu 2,5 — 7,5 ha	2,2	1,4	3,6	2,2	1,8	4,0
e) Gosp. pînă la 2,5 ha	0,3	0,6	0,9	0,4	0,7	1,1
<i>Total</i>	1,7	1,5	3,2	2,0	1,8	3,8

În gospodăriile cele mai mari numărul vitelor s-a micșorat. În cele mai mici numărul lor a crescut, și a crescut cu atât

mai repede cu cât gospodăria era mai mică. S-ar părea că asistăm la un progres al micii producții și la un regres al celei mari, ceea ce ar confirma teoria lui David.

Dar e de ajuns să luăm datele cu privire la *greutatea medie* a vitelor, pentru ca această iluzie să se risipească.

	Greutatea medie (în kilograme) a unei vite					
	În 1875			În 1884		
	Mari	Mici *	Total	Mari	Mici	Total
a) Moșii	562	499	537	617	624	619
b) Gosp. cu 25 și mai multe ha ..	439	300	376	486	349	427
c) Gosp. cu 7,5 — 25 ha	409	281	356	432	322	382
d) Gosp. cu 2,5 — 7,5 ha	379	270	337	404	287	352
e) Gosp. pînă la 2,5 ha	350	243	280	373	261	301
<i>În medie</i>	412	256	354	446	316	385

Prima concluzie care reiese din aceste date este că, în ce privește calitatea vitelor, ea este cu atît mai bună cu cât gospodăria este de proporții mai mari. Diferența, sub acest aspect, între gospodăriile capitaliste și micile gospodării țărănești sau semiproletare este imensă. De pildă, în anul 1884 această diferență între gospodăriile cele mai mari și cele mai mici trecea de 100%: greutatea medie a unei vite mijlocii în marile gospodării capitaliste era de 619 kg, iar în cele semiproletare de 301 kg, adică de peste două ori mai mică! De aici se poate deduce cât de superficial judecă David și cei care împărtășesc ideile lui, cînd

* Diferitele vite mici au fost evaluate în vite mari după normele obișnuite. Pe un an la una din cele 11 specii numărul vitelor este stabilit cu aproximație; există date numai pentru greutatea vitelor, iar nu și pentru numărul lor.

presupun că vitele sînt de aceeași calitate în marea gospodărie și în cea mică.

Noi am arătat mai înainte că întreținerea vitelor este, în general, mai proastă în mica gospodărie. Acum avem o confirmare concretă a acestui adevăr. Datele cu privire la greutatea vie a vitelor ne permit să ne facem o idee cît se poate de exactă despre *toate* condițiile de întreținere a vitelor: nutreț, grajduri, muncă, îngrijire — toate acestea se însumează, ca să zicem așa, în rezultate care în monografia lui Drechsler au căpătat o expresie statistică. Rezultă că toată „hărnicia“ micului țaran în ce privește îngrijirea vitelor — hărnicie ridicată în slăvi de d-l V.V. al nostru și de germanul David — nu este în stare, nici măcar cu aproximație, să echivaleze cu avantajele marii producții, care dă produse de o calitate de două ori mai bună. Capitalismul condamnă pe micul țaran la o caznă veșnică, la o irosire inutilă de muncă, deoarece o îngrijire meticuloasă a vitelor cînd lipsesc mijloacele, cînd nu e suficient nutreț, cînd vitele sînt de calitate proastă, cînd grajdul e rău construit etc. echivalează cu o irosire inutilă de muncă. Economia politică burgheză, în aprecierile pe care le face, nu pune pe primul plan această ruinare și asuprire a țaranului de către capitalism, ci „hărnicia“ omului muncii (care trudește *pentru capital* în cele mai rele condiții de exploatare).

O a doua concluzie care rezultă din datele citate mai sus este aceea că, în medie, calitatea vitelor s-a îmbunătățit, în cursul deceniului menționat, și s-a îmbunătățit în toate categoriile de gospodării. Dar, ca urmare a acestei îmbunătățiri generale, deosebirile de condiții ale creșterii vitelor în marea și mica gospodărie nu s-au atenuat, ci au devenit *și mai pronunțate*. Îmbunătățirea generală nu a dus la o egalizare a marilor gospodării cu cele mici, ci la o adîncire a prăpastiei dintre ele, fiindcă în acest proces de îmbunătățire marea gospodărie o ia înaintea celei mici. Iată un tabel comparativ al greutății medii a unei vite mijlocii pe diferite grupuri în anii 1875 și 1884:

	Greutatea medie a unei vite mijlocii în kilograme		Crește cu	Crește în %
	1875	1884		
a) Moșii	537	619	+82	+15,2
b) Gosp. cu 25 și mai multe ha	376	427	+51	+13,6
c) „ „ 7,5—25 ha	356	382	+26	+ 7,3
d) „ „ 2,5— 7,5 „	337	352	+15	+ 4,4
e) „ „ până la 2,5 „	280	301	+21	+ 7,5
<i>In medie ....</i>	354	385	+31	+ 8,7

Se observă că cea mai însemnată îmbunătățire s-a produs în marile gospodării capitaliste, apoi în gospodăriile capitaliste mijlocii, și că îmbunătățirea e cu totul infimă în micile gospodării țărănești și foarte neînsemnată în celelalte. Drechsler, ca și marea majoritate a agronomilor care se ocupă, în scrierile lor, cu problemele de economie agricolă, a observat numai latura tehnică a problemei. În cea de-a cincea concluzie pe care o trage din compararea anilor 1875 și 1884 el spune: „Se observă că s-a obținut un progres foarte însemnat în creșterea vitelor*: a scăzut numărul vitelor, dar s-a îmbunătățit calitatea lor; greutatea vie medie a unei vite a crescut considerabil în fiecare din cele trei grupuri de sate**. Asta înseamnă că s-a produs, *mai mult sau mai puțin pretutindeni* (ziemlich allgemein), o îmbunătățire esențială în ceea ce privește creșterea vitelor, nutrețul și îngrijirea lor“.

Cuvintele subliniate de noi: „mai mult sau mai puțin pretutindeni“ nu dovedesc altceva decât că autorul ignorează latura social-economică a problemei; „mai mult“ se referă la marile gospodării, iar „mai puțin“ la cele mici. Drechsler n-a observat acest lucru, deoarece și-a îndreptat atenția numai asupra datelor privitoare la grupurile de sate, și nu asupra aceloră privitoare la grupurile de gospodării de diferite tipuri.

* Drechsler vorbește aici despre toate vitele, în afară de cele de muncă (așa-zisele Nutzvieh). Vom cita mai jos separat o serie de date despre vitele de muncă. Concluzia generală rămâne însă aceeași, oricare ar fi speciile de vite sau grupurile de specii pe care le-am lua.

** Drechsler împarte cele 22 de sate în trei grupuri, după situația geografică și alte condiții ale gospodăriilor. Am luat numai date rezumative, pentru a nu încărcă prea mult articolul cu cifre. Concluziile rămân însă aceleași, oricare ar fi grupurile de sate pe care le-am lua.

Să trecem acum la datele privitoare la vitele de muncă, care pun în lumină condițiile gospodăriei agricole în sensul strict al cuvîntului. În ceea ce privește numărul vitelor de muncă, gospodăriile cercetate de noi se caracterizează prin următoarele cifre:

	Vite de muncă în medie la o gospodărie	
	1875	1884
a) Moșii	27	44
b) Gospodării cu 25 și mai multe ha	4,7	5,5
c) „ „ 7,5—25 ha	2,1	2,4
d) „ „ 2,5— 7,5 „	1,3	1,5
e) „ „ pînă la 2,5 „	0,07	0,16
În medie	0,7	1,0

Prin urmare, gospodăriile semiproletare (pînă la 2,5 ha; în anul 1884 ele erau în număr de 1 109, la un total de 1 825 de gospodării) sînt, în imensa lor majoritate, complet lipsite de vite de muncă. Aceste gospodării mici nu pot fi considerate agricole în adevărata accepție a cuvîntului. În orice caz, dacă e vorba de condițiile de folosire a vitelor de muncă, nu pot fi comparate cu marile gospodării niște gospodării care, în proporție de 93% sau 84%, nu folosesc de loc vite de muncă. Dar, dacă comparăm sub acest raport marile gospodării capitaliste cu micile gospodării țărănești, vedem că în cele dintii (grupul a) revin 132 de vite de muncă la 766 ha de pămînt, iar în cele din urmă (grupul d) 632 de vite la 1 774 ha (în anul 1884), adică în cele dintii 1 vită de muncă revine la aproximativ 6 ha, în cele din urmă la aproximativ 3 ha. E clar că micile gospodării fac o cheltuială de două ori mai mare pentru întreținerea vitelor de muncă. Mica producție înseamnă fărîmițarea mijloacelor tehnice ale gospodăriei și, ca urmare, o irosire a muncii.

Cauza acestei fărîmițări o constituie, în parte, faptul că micile gospodării sînt nevoite să recurgă la folosirea unor vite de muncă de calitate mai proastă, și anume la folosirea vacilor ca vite de muncă. Procentul vacilor în numărul total al vitelor de muncă era următorul:

	În 1875	În 1884
a) Moșii	—	—
b) Gospodării cu 25 și mai multe ha	—	2,5%
c) „ „ 7,5—25 ha	6,3%	11,4%
d) „ „ 2,5— 7,5 „	60,7%	64,9%
e) „ „ pînă la 2,5 „	67,7%	77,9%
<i>În medie</i>	27,0%	33,4%

De aici reiese clar că vacile sînt din ce în ce mai mult folosite la muncile cîmpului și că în gospodăriile semiproletare și în micile gospodării țărănești ele reprezintă principalele vite de muncă. David este înclinat să vadă în asta un progres — la fel ca și Drechsler, care se situează în întregime pe punctul de vedere burghez și care scrie în concluziile sale: „Un mare număr de mici gospodării au trecut la folosirea vacilor drept vite de muncă, pe care au considerat-o că e *mai indicată*“. Este „*mai indicată*“ pentru micii proprietari pentru că e *mai ieftină*. Și e mai ieftină pentru că vitele de muncă mai bune sînt înlocuite cu altele de calitate mai proastă. Progresul micilor țărani, de care se arată atît de încîntați Drechsler, David și cei de o teapă cu ei, echivalează în întregime cu progresul țesătorilor manuali aflați în curs de dispariție, care recurg la materiale din ce în ce mai proaste, la deșeuri ale producției de fabrică.

Greutatea medie a vacilor de muncă era, în anul 1884, de 381 kg*, în timp ce aceea a cailor de muncă era de 482 kg, iar a boilor de muncă — de 553 kg. În anul 1884 vitele de muncă din această ultimă categorie, care sînt cele mai puternice, reprezentau în gospodăriile marilor proprietari capitaliști mai mult de jumătate din numărul vitelor de muncă; în acelea ale capitaliștilor mijlocii și mici — circa un sfert; în acelea ale micilor țărani — mai puțin de o cincime, iar în cele semiproletare — mai puțin de o zecime. Prin urmare, cu cît gospodăria e mai mare, cu atît calitatea vitelor de muncă este mai bună. Greutatea medie a unei vite de muncă de mărime mijlocie este următoarea:

* Greutatea medie a vacilor nefolosite la muncile cîmpului era de 421 kg.

	În 1875	În 1884
a) Moșii.....	554	598
b) Gospodării cu 25 și mai multe ha	542	537
c) „ „ 7,5—25 ha ..	488	482
d) „ „ 2,5— 7,5 „ ..	404	409
e) „ „ pînă la 2,5 „ ..	377	378
<i>În medie</i>	464	460

În linii mari se vede, prin urmare, că în ce privește vitele de muncă s-a produs o *înrăutățire*. În realitate se constată o considerabilă îmbunătățire în marile gospodării capitaliste și o stagnare sau o înrăutățire în toate celelalte gospodării. În ce privește calitatea vitelor de muncă, diferența dintre marea producție și cea mică *a crescut*, de asemenea, între anii 1875 și 1884. Trecerea micilor gospodării la folosirea vacilor ca vite de muncă reprezintă un fenomen general în Germania*. Și datele noastre dovedesc, cu o exactitate bazată pe documente, că această trecere înseamnă o înrăutățire a condițiilor producției în agricultură, înseamnă o adîncire a mizeriei țărănimii.

Pentru a încheia analiza datelor din monografia lui Drechsler, vom cita încă un calcul cu privire la numărul și greutatea tuturor vitelor pe unitatea de suprafață agricolă, și anume calculul pe care îl face David după datele statisticii agricole germane în general:

	La 1 ha de pămînt revine			
	Un număr total de vite (socotit în vite mari)		O greutate a tuturor vitelor, în kilograme	
	1875	1884	1875	1884
a) Moșii	0,77	0,59	408	367
b) Gospodării cu 25 și mai multe ha	0,63	0,57	238	244
c) „ „ 7,5—25 ha	0,71	0,72	254	277
d) „ „ 2,5— 7,5 „	0,85	0,94	288	328
e) „ „ pînă la 2,5 „	1,02	1,18	286	355
<i>În medie</i>	0,77	0,76	273	294

* Vezi în legătură cu această chestiune ceva mai sus, capitolul al VIII-lea: „Datele generale ale statisticii agricole germane”. (Vezi volumul de față, pag. 190—203.— *Nota red.*)

Datele cu privire la numărul de vite care revine la 1 ha de pământ sînt tocmai acelea la care se limitează David. În exemplul nostru, ca și în agricultura germană luată în ansamblu, aceste date arată că în marile gospodării are loc o *scădere* a numărului de vite pe unitatea de suprafață. În 1884, de pildă, pentru gospodăriile semiproletare reveneau exact de două ori mai multe vite la hectar decît pentru gospodăriile capitaliste mari (1,18 față de 0,59). Dar acum noi știm că în acest calcul se compară lucruri cu totul diferite. Datele cu privire la greutatea vitelor arată care este adevăratul raport dintre gospodării: marea producție se dovedește a fi, și sub acest raport, mai bine organizată, avînd *maximum* de vite ca greutate pe unitatea de suprafață și, prin urmare, un *maximum* de îngrășăminte. Astfel, concluzia lui David că micile gospodării sînt, în ansamblu, mai bine asigurate cu îngrășăminte este direct opusă realității. Totodată trebuie avut în vedere, în primul rînd, că datele noastre nu se referă la îngrășămintele chimice, ale căror prețuri sînt accesibile numai proprietarilor înstăriți, iar în al doilea rînd că la compararea numărului de vite după greutatea lor se echivalează vitele mari cu cele mici, se echivalează, de pildă, 45 625 kg — greutatea a 68 de capete din marea gospodărie — cu 45 097 kg — greutatea a 1 786 de capre din micile gospodării (în anul 1884). În realitate, precumpănirea marilor gospodării în ce privește asigurarea cu îngrășăminte naturale este mai simțitoare decît reiese din cifrele noastre*.

În concluzie, putem spune că, prin frazeologia sa pe tema „bălegarul este sufletul agriculturii“, David a căutat să ocolească relațiile economice sociale din gospodăria zootehnică și a prezentat problema într-un mod cu totul denaturat.

În agricultura capitalistă, marea producție are o imensă superioritate asupra celei mici în ceea ce privește calitatea vitelor în general și aceea a vitelor de muncă în special, în ce privește condițiile de întreținere a vitelor, îmbunătățirea și folosirea lor pentru îngrășăminte.

* Amintim de indicația dată de Klawki și reproducă de noi mai sus (cap. VI) (vezi volumul de față, pag. 165—166. — *Nota red.*): „la micii gospodari, producția de bălegar este mai redusă, deoarece paiele grinelor lor sînt mai scurte, iar cea mai mare parte din aceste paie se folosește ca nutreț pentru vite (ceea ce înseamnă iarăși o înrăutățire a calității nutrețului), iar la așternutul vitelor se pun mai puține paie“.

XII

„ȚARA IDEALĂ“ DIN PUNCTUL DE VEDERE
AL ADVERSARILOR MARXISMULUI ÎN PROBLEMA AGRARĂ *

Relațiile și rînduielele agricole existente în Danemarca prezintă un interes cu totul deosebit pentru un economist. Am văzut** cum E. David—care este, în publicistica contemporană, principalul reprezentant al revizionismului în problema agrară — recurge în repetate rînduri la exemplul asociațiilor agricole daneze și al (așa-zisei) „mici“ agriculturi „țăărănești“ daneze. Heinrich Pudor, a cărui lucrare o folosește E. David, vorbește despre Danemarca ca despre „țara ideală a asociațiilor agricole“***. Și la noi, în Rusia, reprezentanții concepțiilor narodnice-liberale invocă tot atît de des exemplul „concludent“ al Danemaricii ca un argument împotriva marxismului și ca un suport pentru teoria trăinicieii micii gospodării în agricultură; ca dovadă am putea cita, bunăoară, din discursurile rostite de liberalul Ghertzenstein în Duma I și de narodnicul Karavaev în Duma a II-a.

Se constată în Danemarca, în comparație cu alte țări europene, o răspîndire într-adevăr mai mare a „micii“ gospodării „țăărănești“ și o mai mare propășire a agriculturii, care a știut să se adapteze noilor cerințe și noilor condiții ale pieței. Dacă e cu puțință o „propășire“ a micii agriculturi în țările cu producție de mărfuri, atunci se înțelege că dintre toate țările europene Danemarca se află, sub acest raport, în cea mai bună situație. De aceea, cunoașterea amănunțită a structurii ei agrare prezintă un dublu interes. Vom vedea, din exemplul pe care ni-l oferă o întregă țară, care sînt procedeele revizionismului în problema agrară și care sînt adevăratele trăsături fundamentale ale rînduielelor agrare capitaliste într-o țară capitalistă „ideală“.

* Acest articol reprezintă un capitol (XII) din lucrarea „Problema agrară și «criticii lui Marx»“, care a fost inclus de autor în lucrarea sa „Problema agrară“, partea I (Petersburg, 1908), de curind apărută. Numai datorită faptului că acest capitol a fost trimis, întâmplător, cu întârziere n-a putut fi inclus în cartea indicată. De aceea toate referirile din fragmentul pe care-l publicăm acum se referă la această lucrare.

** V. I. Ilin. „Problema agrară“, partea I, articolul „Problema agrară și «criticii lui Marx»“, cap. X și XI. (Vezi volumul de față, pag. 221—245. — *Nota red.*)

*** Dr. Heinrich Pudor. „Das landwirtschaftliche Genossenschaftswesen im Auslande“, I. B. Lpz. 1904, S.V. („Asociațiile agricole din străinătate“, vol. I, Leipzig, 1904, pag. V. — *Nota trad.*). Pudor este un dușman înverșunat al marxismului.

Statistica agricolă a Danemaricii este organizată după modelul celei din alte țări europene. Dar în unele privințe ea ne prezintă informații mai amănunțite și cifre mai bine prelucrate, care ne permit să ținem seama de unele aspecte ale problemei care rămân, de obicei, în umbră. Să începem cu datele generale privitoare la repartizarea gospodăriilor pe grupe după suprafața lor de pământ. Unitatea de măsură a pământului obișnuită în Danemarca, „hartcorn“, o vom transforma în hectare (ha), socotind — pe baza indicațiilor date de statistica agricolă daneză — câte 10 ha la 1 hartcorn*.

Statistica agricolă daneză dă informații cu privire la repartizarea gospodăriilor pe anii 1873, 1885 și 1895, toate gospodăriile fiind împărțite în 11 grupuri: fără pământ, pînă la 0,3 ha (mai exact: pînă la $\frac{1}{32}$ hartcorn), 0,3—2,5 ha, 2,5—10 ha, 10—20, 20—40, 40—80, 80—120, 120—200, 200—300, 300 și mai multe hectare. Pentru a nu împrăștia prea mult atenția cititorului, vom forma din aceste grupuri 6 grupuri mai mari [vezi tabelul de la pag. 248. — *Nota trad.*].

Din aceste date se poate trage, în primul rînd, o concluzie extrem de importantă, pe care o scapă mereu din vedere economia politică burgheză și revizionistii, care calcă pe urmele ei. Și anume că în Danemarca imensa majoritate a pămînturilor se află în mîinile unor agricultori cu gospodărie capitalistă. Nu încapе îndoială că nu numai proprietarii care au cîte 120 sau mai multe ha de pământ folosesc în gospodăria lor muncă salariată, dar și proprietarii cu 40 și mai multe ha. Aceste două grupuri superioare reprezentau în 1895 doar 11% din numărul total al gospodăriilor, dar în mîinile lor era concentrată 62% din întreaga suprafață de pământ, adică mai mult de trei cincimi. La baza agriculturii daneze se află agricultura *capitalistă* mare și mijlocie. Întreaga vorbărie despre „țara cu caracter țărănesc“ și despre „mica cultură“ nu este altceva decît o simplă apologetică burgheză, o denaturare a faptelor de către diferiții ideologi — cu și fără titluri — ai capitalului.

---

* „Danmarks Statistik. Statistik Aarbog“ 8-de aargang, 1903, p. 31 („Statistica Danemaricii. Anuar statistic“, al 8-lea an de apariție, 1903, pag. 31. — *Nota trad.*), adnotare. Toate datele citate mai jos se referă la Danemarca propriu-zisă, adică fără Bornholm.

	1 8 7 3				1 8 8 5				1 8 9 5			
	Numărul gospodăriilor	în %	Pământ ha	în %	Numărul gospodăriilor	în %	Pământ ha	în %	Numărul gospodăriilor	în %	Pământ ha	în %
Fără pământ	31 253	13,3	—	—	35 329	13,6	—	—	32 946	12,4	—	—
Pînă la 2,5 ha	65 490	27,9	54 340	1,5	82 487	31,8	62 260	1,7	92 656	34,8	63 490	1,8
2,5—10 „	65 672	27,9	333 760	9,1	67 773	26,2	345 060	9,5	66 491	25,0	341 020	9,4
10—40 „	41 671	17,7	928 310	25,5	43 740	16,9	966 850	26,5	44 557	16,8	981 070	26,8
40—120 „	29 288	12,5	1 809 590	49,6	27 938	10,8	1 722 820	47,1	27 301	10,3	1 691 950	46,4
120 sau mai mult	1 856	0,7	522 410	14,3	1 953	0,7	551 530	15,2	2 031	0,7	568 220	15,6
<i>Total</i>	235 230	100,0	3 648 410	100,0	259 220	100,0	3 648 520	100,0	265 982	100,0	3 645 750	100,0

Este necesar să relevăm, totodată, că în Danemarca, ca și în alte țări europene cu o structură capitalistă a agriculturii pe deplin statornică, procentul grupurilor capitaliste superioare, în ansamblul economiei naționale, se schimbă cu timpul destul de puțin. În anul 1873, 13,2% din fermele capitaliste posedau 63,9% din întreaga suprafață de pământ, în timp ce în 1885 11,5% din numărul lor posedau 62,3% pământ. Această stabilitate a mării agriculturii trebuie s-o avem totdeauna în vedere când e vorba de compararea datelor pe diferiți ani, deoarece în publicistică se poate observa foarte adeseori cum, cu ajutorul unor comparații care privesc schimbările *de detaliu*, sînt estomplate trăsăturile *fundamentale* ale orînduirii social-economice date.

Numeroasele mici gospodării existente în Danemarca, ca și în alte țări europene, au un rol cu totul neînsemnat în ansamblul producției agricole. În anul 1895 gospodăriile cu o suprafață de pământ pînă la 10 ha alcătuiau laolaltă 72,2% din numărul gospodăriilor, în timp ce suprafața lor de pământ reprezenta doar 11,2% din cea totală. Acest raport rămîne de asemenea constant, în linii generale, și în 1885, și în 1873. Micile gospodării aparțin de multe ori semiproletarilor, și statistica germană, după cum am văzut, a dovedit în mod indiscutabil acest lucru în ceea ce privește gospodăriile pînă la 2 ha, iar deseori și în ceea ce privește cele pînă la 5 ha. Din datele prezentate de noi mai jos în legătură cu numărul vitelor în gospodăriile din diferite grupuri se vede că în ce privește marea majoritate a acestor faimoși reprezentanți ai „miciei culturi” nici nu poate fi vorba de o agricultură cu adevărat de sine stătătoare și cît de cît trainică. 47,2% din numărul gospodăriilor, cu alte cuvinte aproape jumătate, aparțin proletarilor și semiproletarilor (adică celor fără pământ și celor care au pînă la 2,5 ha); 25%, adică încă un sfert din gospodării (cu 2,5—10 ha) aparțin micilor țărani nevoiași. Aceasta este *bașa* „propășirii” capitalismului agricol în Danemarca. Desigur, dacă judecăm după datele cu privire la suprafața pămîntului, ne putem face doar o părere cu totul generală, de ansamblu despre o țară în care creșterea vitelor în scop comercial este foarte dezvoltată. Dar datele cu privire la creșterea vitelor, pe care le analizăm în amănunțime ceva mai încolo,

nu fac, după cum veți vedea, decît să întărească concluziile de pînă acum.

Să vedem acum în ce fel s-a schimbat din 1873 pînă în 1895 repartizarea pămîntului în Danemarca între gospodăriile mari și cele mici. Aici îți izbește privirea, din primul moment, accentuarea tipic capitalistă a extremelor și slăbirea gospodăriilor mijlocii. Procentul gospodăriilor agricole (în care nu sînt incluse gospodăriile fără pămînt) crește în cazul gospodăriilor celor mai mici (pînă la 2,5 ha): de la 27,9% în 1873 la 31,8% în 1885 și 34,8% în 1895. Acest procent se micșorează apoi în toate grupurile mijlocii și rămîne neschimbat (0,7%) numai în grupul superior (cu 120 și mai multe ha). Procentul întregii suprafețe de pămînt crește în gospodăriile cele mai mari, cu 120 și mai multe ha de la 14,3% la 15,2% și 15,6% în cei trei ani menționați, apoi crește într-o măsură mai puțin însemnată în gospodăria țărănească mijlocie (care posedă 10—40 ha: de la 25,5% la 26,5% și 26,8%), micșorîndu-se totodată procentul global al gospodăriilor din acest grup; apoi crește neregulat în gospodăriile cu 2,5—10 ha (9,1% — 9,5% — 9,4%) și se mărește continuu în gospodăriile cele mai mici (1,5 — 1,7 — 1,8). Ca urmare, se produce o foarte vădită tendință spre creșterea gospodăriilor foarte mari și a celor foarte mici. Pentru o prezentare mai clară a acestui fenomen, trebuie să luăm dimensiunile medii ale gospodăriilor pe grupuri în diferiți ani. Iată datele de acest fel:

	Dimensiunile medii ale gospodăriilor (în hectare)		
	1873	1885	1895
Gospodării pînă la 2,5 ha	0,83	0,75	0,68
„ cu 2,5—10 „	5,08	5,09	5,13
„ „ 10—40 „	22,28	22,08	22,01
„ „ 40—120 „	61,00	61,66	61,97
„ „ 120 sau mai mult ..	281,40	282,30	279,80
<i>In medie</i>	15,50	14,07	13,70

Din aceste date vedem că în majoritatea grupurilor dimensiunile gospodăriilor sînt extrem de stabile. Oscilările sînt cu totul neînsemnate: 1—2% (de pildă, de la 279,8 la 282,3 ha

sau de la 22,01 la 22,28 ha etc.). Excepție fac *numai* gospodăriile foarte mici, care, fără îndoială, *se fărâmițează*: micșorarea dimensiunii medii a acestor gospodării (pînă la 2,5 ha), din 1873 pînă în 1885, cu 10% (cu 0,83 pînă la 0,75 ha) este aceeași din 1885 pînă în 1895. În Danemarca, creșterea generală a numărului total de gospodării are loc în condiții cînd întreaga suprafață de pămînt rămîne aproape neschimbată (din 1885 pînă în 1895 se înregistrează chiar o mică scădere a suprafeței totale de pămînt). Totodată, o mare parte din această creștere numerică revine gospodăriilor foarte mici. Astfel, din 1873 pînă în 1895 numărul total al gospodăriilor a crescut cu 30 752; iar numărul acelor care posedă cel mult 2,5 ha a crescut cu 27 166. Se înțelege că în asemenea condiții micșorarea în general a dimensiunilor medii ale tuturor gospodăriilor în Danemarca (15,5 ha în 1873, 14,1 în 1885 și 13,7 ha în 1895) înseamnă de fapt o *fărîmițare numai a celor mai mici* gospodării.

Și mai evident devine fenomenul relevat de noi dacă luăm o împărțire în grupuri mai mici. În prefața la statistica agricolă a Danemaricii pe anul 1895 („Danmarks Statistik etc. Danmarks Jordbrug“. 4-de Raekke, Nr. 9, litra C*), autorii prezintă următorul calcul al schimbărilor intervenite în numărul gospodăriilor pe grupuri:

	Mărirea sau micșorarea, în %	
	din 1885 pînă în 1895	din 1873 pînă în 1885
Gospodării cu 300 sau mai multe ha.....	+ 4,2	+ 5,0
„ „ 200 — 300 ha	0	+ 6,1
„ „ 120 — 200 „	+ 5,2	+ 5,1
„ „ 80 — 120 „	— 1,5	— 2,1
„ „ 40 — 80 „	— 2,4	— 5,0
„ „ 20 — 40 „	+ 1,0	+ 3,6
„ „ 10 — 20 „	+ 2,8	+ 6,5
„ „ 2,5 — 10 „	— 1,9	+ 3,2
„ „ 0,3 — 2,5 „	+ 2,1	+17,8
„ „ 0 — 0,3 „	+25,1	+37,9

* — „Statistica Danemaricii etc. Agricultura Danemaricii“, seria 4, nr. 9, litera C. — *Nota trad.*

Crește, prin urmare, numărul gospodăriilor pitice, fie că ele sînt consacrate unor culturi speciale fie că reprezintă „gospodării“ ale *muncitorilor salariați*.

Această concluzie merită să fie subliniată, pentru că din micșorarea dimensiunii medii a tuturor gospodăriilor în general „știința“ apologetică profesorală este înclinată să tragă concluzia că în agricultură marea producție e înfrîntă de cea mică. În realitate, constatăm un progres al celei mai mari agriculturi, o stabilitate a dimensiunii gospodăriilor din toate grupurile, în afară de acela al gospodăriilor celor mai mici, și o *fărîmițare* a gospodăriilor din acest din urmă grup. Această fărîmițare trebuie explicată prin decăderea și sărăcirea micii agriculturi: o altă eventuală explicație, și anume trecerea de la agricultură, în sensul strict al cuvîntului, la creșterea animalelor, nu poate fi acceptată pentru toate gospodăriile foarte mici, deoarece această trecere, după cum vom vedea imediat, are loc în *toate* grupurile. Într-o țară ca Danemarca, pentru o apreciere a dimensiunilor gospodăriilor agricole, mult mai importante sînt datele cu privire la creșterea animalelor decît cele care dau suprafața de pămînt, deoarece, atunci cînd creșterea animalelor și prelucrarea industrială a laptelui se dezvoltă deosebit de repede, pe niște terenuri de aceeași întindere pot exista gospodării de diferite dimensiuni.

Tocmai acest fenomen se observă, după cum se știe, în Danemarca. „Propășirea“ agriculturii acestei țări depinde mai ales de succesele rapide obținute de ea în creșterea animalelor în scop comercial, de extinderea exportului ei de produse lactate, carne, ouă etc. în Anglia. Aici dăm de declarația solemnă a lui Pudor după care Danemarca „*datorează imensa dezvoltare pe care a căpătat-o prelucrarea industrială a laptelui tocmai descentralizării creșterii animalelor și a gospodăriei crescătoare de animale*“ (l.c., pag. 48, subliniat de Pudor). Nu e de mirare că Pudor, care prin întregul său sistem de concepții se dovedește a fi cel mai autentic negustor, un ins absolut incapabil să înțeleagă contradicțiile capitaliste, își permite să denatureze faptele în așa hal. Dar este extrem de caracteristic că pe urmele lui se tîrăște, lipsit de orice atitudine critică, și filistinul David, care printr-o neînțelegere se enumără printre socialiști!

În realitate, tocmai Danemarca ne prezintă, în chip deosebit de concret, un exemplu de *concentrare* a creșterii animalelor într-o țară capitalistă. Pudor a putut să ajungă la o concluzie opusă numai datorită extremei sale ignoranțe și denaturării *crîmpeiilor* de statistică pe care le prezintă în cărticica sa. El citează o serie de cifre — repetate apoi orbește de David — care arată cum se repartizează după numărul vitelor toate gospodăriile crescătoare de vite din Danemarca. Din cele spuse de el reiese că din numărul total al gospodăriilor *cu vite*, 39,85% au doar cîte 1—3 vite; apoi 29,12% cîte 4—9 ș.a.m.d. Prin urmare, conchide el, majoritatea o formează gospodăriile „mici“; are loc un proces de „descentralizare“ etc.

În primul rînd, cifrele prezentate de Pudor sînt *inexacte*. Și trebuie subliniat acest lucru, deoarece acest domn declară cu emfază că în lucrarea sa pot fi găsite toate datele statistice „cele mai noi“, iar revizioniștii încearcă „să infirme marxismul“ cu ajutorul celor spuse de niște ignoranți scribi burghezi. În al doilea rînd — și acesta este principalul — *modul* de argumentare al celor de teapa lui Pudor și David este prea des repetat de cadeții¹⁰² și narodnicii noștri ca să nu ne oprim asupra lui. Prin *asemenea* mod de a raționa trebuie să ajungem inevitabil la concluzia că în cele mai înaintate țări capitaliste are loc o „descentralizare“ a *industriei*, deoarece *pretutîndeni și întotdeauna* procentul întreprinderilor foarte mici și mici este cel mai ridicat, iar procentul celor mari este infim. Pudor, David și cei de teapa lor uită un „amănunt“, și anume că are loc concentrarea într-un mic număr de mari întreprinderi a unei părți covîrșitoare din întreaga producție.

Într-adevăr, după datele ultimului recensămînt — din 15 iulie 1898 — repartizarea reală a tuturor vitelor cornute în Danemarca era următoarea*:

---

* „Danmarks Statistik. Statistik Tabelvaerk“. Ferme Raekke, litra C, No. 2. Krea-turholdet d. 15 juli 1898. København, 1901 („Statistica Danemaricii. Tabele statistice“. Seria a 5-a, litera C, nr. 2. Sectorul zootehnic la 15 iulie 1898. Copenhaga, 1901. — *Nota trad.*).

			Gospodării	în %	Vite cornute	în %
Cu	1	vită cornută	18 376	10,2	18 376	1,0
„	2	vite cornute	27 394	15,2	54 788	3,1
„	3	„ „	22 522	12,5	67 566	3,9
„	4—5	„ „	27 561	15,2	121 721	7,0
„	6—9	„ „	26 022	14,4	188 533	10,8
„	10—14	„ „	20 375	11,3	242 690	13,9
„	15—29	„ „	30 460	16,9	615 507	35,3
„	30—49	„ „	5 650	3,1	202 683	11,6
„	50—99	„ „	1 498	0,8	99 131	5,7
„	100—199	„ „	588	0,3	81 417	4,7
„	200 sau mai mult	„ „	195	0,1	52 385	3,0
<i>Total</i>			180 641	100,0	1 744 797	100,0

De aici putem vedea ce rol joacă, în întreaga zootehnie a Danemaricii, numeroasele gospodării mici și puțin numeroasele gospodării mari, și în ce constă faimoasa „descenralizare“ a producției în această „țară ideală“. Micile gospodării, cu 1—3 vite cornute, sînt în număr de 68 292, adică reprezintă 37,9% din numărul total; ele au 140 730 de vite cornute, adică 8% din numărul total. Un număr aproape egal de vite, 133 802, adică 7,7%, au cele 783 de gospodării foarte mari, care reprezintă 0,4% din numărul total al gospodăriilor. Cele dintîi au, în medie, cîte 2 vite cornute și ceva, adică un număr vădit insuficient, și în felul acesta pot face comerț, vinde produse lactate și carne numai în dauna propriei lor alimentații (să ne amintim de fapte cunoscute: ele vînd unt și cumpără în schimb margarină, care e mai ieftină etc.). Celelalte au în medie cîte 171 de capete de vite cornute. Acestea sînt gospodăriile marilor fermieri capitaliști, ale „fabricanților“ de lapte și de carne, ale „conducătorilor“ progresului tehnic și ale asociațiilor agricole de tot felul, care provoacă o stare de extaz printre admiratorii filistini ai „păcii sociale“.

Dacă adunăm laolaltă pe proprietarii de gospodării mici și mijlocii, obținem numărul total al proprietarilor care au pînă la 9 capete de vite cornute: 121 875, adică două treimi din numărul total al gospodarilor (67,5%). Ei au 450 984

de vite cornute, adică un sfert din numărul total (25,8%). Aproape tot atâtea, și anume 435 616 (25%), au și gospodării cu 30 de vite sau mai multe, numărul acestor gospodari fiind de 7 931, adică 4,3% din numărul total. Frumoasă „descentralizare”, nimic de zis!

Reducînd subdiviziunile de mai sus din statistica daneză la trei grupuri mari, obținem:

	Numărul gospodă- riilor	în %	Vite cornute	în %	În medie pe 1 gosp.
Gospodării cu 1—3 vite cor- nute	68 292	37,9	140 730	8,0	2,1
Gospodării cu 4—9 vite cor- nute	53 583	29,6	310 254	17,8	5,8
Gospodării cu 10 și mai multe vite cornute	58 766	32,5	1 293 813	74,2	22,0
<i>Total</i>	180 641	100,0	1 744 797	100,0	9,7

Așadar, în Danemarca *trei sferturi* din întregul sector zootehnic se află concentrat în mîinile a 58 766 de gospodari, care reprezintă mai puțin de *o treime* din numărul lor total. Tocmai această treime capătă partea leului din avantajele pe care le creează „propășirea” capitalismului în agricultura Danemaricii. Totodată trebuie avut în vedere că acest procent, atît de ridicat, de țărani înstăriți și de capitaliști bogați (32,5%, adică aproape o treime) este obținut printr-un procedeu artificial de calcul, care exclude *pe toți gospodarii fără vite*. În realitate, acest procent este mult mai scăzut. Potrivit recensămîntului din 1895, numărul total al proprietarilor de gospodării agricole din Danemarca, după cum am văzut, era de 265 982, iar recensămîntul vitelor din 15 iulie 1898 arată că numărul total al acestor proprietari era de 278 673. În raport cu această cifră, care reprezintă numărul total real al proprietarilor de gospodării agricole, cei 58 766 de gospodari înstăriți și bogați alcătuiesc în total 21,1%, adică *abia o cincime*. Dacă „gospodarii” fără pămînt reprezintă 12,4% din numărul total al proprieta-rilor de gospodării agricole din Danemarca (în anul 1895:

32 946 din 265 982), atunci gospodarii fără vite* alcătuiesc 35,1% din numărul total al proprietarilor agricoli din Danemarca, adică mai mult de o treime (în anul 1898: 98 032 din 278 673). Ne putem da deci seama de ce soi este „socialismul” domnilor de teapa lui David, care nu observă că propășirea capitalistă a agriculturii daneze se bazează pe *proletarizarea în masă* a populației sătești, pe privarea *maselor* de „proprietari de gospodării agricole” de mijloacele de producție.

Să trecem acum la datele care înfățișează, în ansamblu, atât agricultura cât și întregul sector zootehnic din Danemarca. Recensământul din 15 iulie 1898 conține date amănunțite cu privire la numărul de animale care revine pentru diferite grupuri de gospodari care posedă o suprafață de pământ sau alta. În statistica daneză, numărul acestor grupuri este deosebit de mare (14 grupuri: fără pământ, pînă la $\frac{1}{32}$ hartcorn, $\frac{1}{32}-\frac{1}{16}$, $\frac{1}{16}-\frac{1}{8}$, $\frac{1}{8}-\frac{1}{4}$, $\frac{1}{4}-\frac{1}{2}$, $\frac{1}{2}-1$, 1—2, 2—4, 4—8, 8—12, 12—20, 20—30, 30 și mai multe), și noi vom reduce datele lor la cele șase mari grupuri pe care le-am stabilit mai înainte:

Agricultura și creșterea animalelor în

Grupuri de gospodării	Numărul gospodăriilor	%	Pământ ha	%	Cai	%
Fără pământ	13 435	4,8	—	—	1 970	0,5
Cu o suprafață de pământ necunoscută	45 896	16,5	?	?	28 909	6,4
Pînă la 2,5 ha	80 582	28,9	55 272	1,5	24 540	5,5
2,5—10 „	63 420	22,8	323 430	8,9	54 900	12,2
10 — 40 „	45 519	16,3	984 983	27,0	133 793	29,8
40 —120 „	27 620	9,9	1 692 285	46,4	168 410	37,5
120 sau mai mult ..	2 201	0,8	588 318	16,2	36 807	8,1
<i>Total. . . . .</i>	278 673	100,0	3 644 288	100,0	449 329	100,0

Notă. Datele din 1898 care se referă la repartizarea gospodăriilor după supra-intervenite între timp, cit și prin procedeele întrucitva diferite care au fost folosite la din 1895 ia în considerație, în afară de cele 3 645 750 ha de pământ repartizate, încă necunoscută” (1898) se referă în cea mai mare parte la grupurile inferioare, așa cum

* Mai exact, gospodari fără vite cornute, fiindcă, din păcate, statistica daneză nu ne dă numărul gospodariilor care nu au nici *un fel* de animale. Din această statistică aflăm numai numărul de proprietari pentru fiecare fel de animale în parte. Dar vitele cornute sînt, fără îndoială, baza principală a întregii zootehnii din Danemarca.

Aceste date ne arată, în primul rînd, cît de mare este concentrarea *întregii* zootehnii în Danemarca. Marii proprietari de gospodării agricole capitaliste, care au peste 40 ha de pământ, alcătuiesc laolaltă o *zecime* din numărul total al gospodariilor (10,7%), și în mîinile lor se află concentrate *peste trei cincimi* din întreaga suprafață de pământ (62,6%) și *aproape jumătate* din numărul total de animale: 45,6% din numărul total al cailor, 48,4% din acela al vitelor cornute, 32,7% din acela al oilor, 44,6% din acela al porcilor.

Dacă la acești proprietari de gospodării capitaliste adăugăm *țărănimea înstărită*, adică pe proprietarii cu 10—40 ha de pământ, vom obține peste un sfert din numărul total al gospodariilor (27,0%), care concentrează în mîinile lor nouă zecimi din întreaga suprafață de pământ, trei sferturi din numărul total al cailor, patru cincimi din acela al vitelor cornute, șapte zecimi din acela al porcilor, aproape jumătate din acela al păsărilor de curte. Imensa majoritate a „proprietarilor de gospodării agricole”, aproape trei sferturi

Danemarca după statistica din 15 iulie 1898

Vaci	%	Total vite cornute	%	Oi	%	Porci	%	Păsări de curte	%
3 707	0,3	4 633	0,3	8 943	0,8	8 865	0,8	220 147	2,5
28 072	2,6	42 150	2,4	42 987	4,0	42 699	3,7	780 585	8,9
66 171	6,2	88 720	5,1	99 705	9,3	94 656	8,1	1 649 452	18,8
175 182	16,4	247 618	14,2	187 460	17,5	191 291	16,4	1 871 242	21,4
303 244	28,5	515 832	29,6	383 950	35,7	308 863	26,4	1 957 726	22,3
361 669	33,9	639 563	36,6	310 686	28,9	409 294	35,0	1 998 595	22,8
129 220	12,1	206 281	11,8	40 682	3,8	112 825	9,6	289 155	3,3
1 067 265	100,0	1 744 797	100,0	1 074 413	100,0	1 168 493	100,0	8 766 902	100,0

fața de pământ diferă de cele din 1895. Acest lucru se poate explica atît prin schimbările stringerea datelor. Dar corelația generală dintre grupuri rămîne aceeași. Recensământul 45 860 ha care nu erau repartizate. Grupul de gospodării „cu o suprafață de pământ arată și numărul vitelor.

(73%) din ei, posedă fiecare mai puțin de 10 ha de pământ; ei alcătuiesc în general masa proletarizată și semiproleta-

rizată, care joacă un rol cu totul neînsemnat în ansamblul agriculturii și zootehniei întregii țări.

Apoi, în ceea ce privește repartizarea diferitelor categorii de animale, o deosebită atenție trebuie acordată creșterii oilor și porcilor. Prima face parte din ramurile în decădere ale zootehniei, care sînt dezavantajoase în momentul de față pentru majoritatea țărilor europene, din cauza condițiilor pieței, a concurenței țărilor de peste ocean. Condițiile pieței internaționale cer înlocuirea creșterii oilor cu alte ramuri ale zootehniei. Creșterea porcilor, dimpotrivă, face parte din ramurile de creștere a animalelor pentru carne care se dezvoltă repede și sînt deosebit de avantajoase în Europa. Statistica ne arată că și în Danemarca creșterea oilor e în decădere, iar creșterea porcilor se dezvoltă deosebit de repede. Din 1861 pînă în 1898, în Danemarca, numărul oilor a scăzut de la 1 700 000 la 1 100 000. Numărul vitelor cornute a crescut de la 1 100 000 la 1 700 000. Numărul porcilor a crescut de la 300 000 la 1 200 000, adică de aproape 4 ori.

Ei bine, comparînd felul cum sînt repartizate oile și porcii între gospodăriile mici și cele mari, putem vedea lîmpede cum la primele se manifestă un foarte pronunțat spirit de rutină, o foarte slabă capacitate de adaptare la cerințele pieței, o încetineală în restructurarea gospodăriei potrivit noilor condiții create. Marile gospodării capitaliste (cu 40—120 ha sau cu 120 și mai multe ha) au redus, într-o măsură mai mare decît celelalte, creșterea oilor, care nu este avantajoasă (numărul lor a scăzut — procentual — de la 28,9% la 3,8%, în timp ce la alte categorii de animale el a scăzut de la 33—37% la 8—12%). Micile gospodării s-au adaptat într-o măsură mai mică: ele continuă încă să țină un număr mai mare de oi; de pildă, gospodăriile pînă la 2,5 ha au 9,3% din numărul total de oi, față de 6—5% animale din alte categorii. Ele posedă 8,1% din numărul porcilor — un procent *mai mic* decît acela al oilor. La capitaliști, numărul porcilor reprezintă 35% și 9,6%, adică un procent *mai mare* decît acela al oilor. Agricultură capitalistă poate să se adapteze mult mai bine la cerințele pieței internaționale. Țăranilor însă li se aplică și acum cele spuse de Marx: țăranul devine negustor și producător de mărfuri

fără a avea și condițiile în care să-și poată produce produsul său ca marfă¹⁰³. Piața cere de la fiecare gospodar, ca o necesitate categorică, să se supună noilor condiții și să li se adapteze repede. Dar fără *capital* o asemenea adaptare este imposibilă. În felul acesta, în orînduirea capitalistă mica gospodărie este în mod inevitabil condamnată la o rutină și la o stare de înapoiere extrem de pronunțată și la o foarte slabă capacitate de adaptare la necesitățile pieței.

Pentru o prezentare mai concretă a adevăratei fizionomii economice a acestei mase nevoiașe și a micii minorități înstărite, vom cita o serie de date cu privire la suprafața medie de pămînt și la numărul mijlociu al animalelor pe care le posedă gospodăriile din diferite grupuri. Pentru economia politică burgheză (și pentru domnii revizionști), procedeul de a estompa contradicțiile capitaliste este ceva firesc; economia politică socialistă însă trebuie să explice care e deosebirea dintre diferitele *tipuri* de gospodărie și care e diferența dintre nivelul de viață al proprietarilor capitaliști în continuă propășire și acela al micilor gospodari nevoiași [vezi tabelul de la pag. 260. — *Nota trad.*].

Aceste date ne arată cît se poate de clar că toate cele trei grupuri inferioare, care alcătuiesc jumătate din numărul total al gospodăriilor, reprezintă *sărăcimea*. Predomină „gospodării“ fără cai și fără vaci. Numai în grupul de gospodării cu o suprafață de pămînt pînă la 2,5 ha revine cîte o vită cornută *întreagă*, o oaie și un porc la o gospodărie. Este limpede că în cazul acestei *jumătăți* din numărul total al gospodăriilor nu poate fi vorba de a obține foloase din creșterea vitelor pentru lapte și carne. Propășirea agriculturii daneze înseamnă, pentru aceste gospodării, dependență față de marii proprietari, necesitatea de a căuta „cîștiguri auxiliare“, adică de a-și vinde într-un fel sau altul forța de muncă; ea înseamnă mizerie veșnică și gospodărie pe jumătate ruinată.

Se înțelege că această concluzie este justă numai în ceea ce privește întreaga *masă* a acestor gospodării foarte sărace. Noi am mai arătat, pe baza datelor oferite de statistica agricolă germană, franceză și rusă, că și printre proprietarii de gospodării cu o mică suprafață de pămînt există mari

Grupuri de gospodării	Revine în medie la 1 gospodărie						
	Pământ ha	Cai	Vaci	Total vite cornute	Oi	Porci	Păsări de curte
Fără pământ	—	0,1	0,3	0,3	0,7	0,7	16,4
Cu o suprafață de pământ necunoscută	?	0,6	0,6	0,9	0,9	0,9	17,0
Până la 2,5 ha	0,6	0,3	0,8	1,1	1,2	1,2	20,4
„ 2,5— 10 „	5,1	0,9	2,7	3,9	2,9	3,0	29,5
„ 10 — 40 „	21,6	2,9	6,6	11,3	8,4	6,8	43,0
„ 40 —120 „	61,3	6,1	13,8	23,1	11,2	14,9	72,4
„ 120 sau mai mult	267,3	16,7	58,7	93,7	18,5	51,2	131,3
<i>În medie</i>	13,1	1,6	3,8	6,3	3,9	4,2	31,5

proprietari de animale, cultivatori de tutun etc. După datele statisticii daneze, diferențierea este mult mai profundă decât ne putem închipui. Dar această diferențiere, făcând să se desprindă, în cadrul fiecărui grup, o infimă minoritate de gospodării cu culturi speciale, nu face decât să *agraveze* mizeria și lipsurile *majorității* gospodăriilor din grupurile sărace.

Mai departe, din datele reproduse mai sus se vede, totodată, că și grupul micilor țărani, care posedă $2\frac{1}{2}$ —10 ha, nu poate fi considerat ca avînd o situație cît de cît sigură și trainică sub raport economic. Amintim că din acest grup fac parte 63 000 de gospodării, adică 22,8% din numărul total. Și în acest grup revin în medie la o gospodărie 0,9 cai. Gospodăriile fără cai, pe cît se pare, folosesc pentru tracțiune vaci, înrăutățind prin aceasta atît condițiile agriculturii (arătură mai puțin adîncă) cît și pe acelea ale creșterii animalelor (slăbirea vitelor cornute). Vacile revin în medie cîte 2,7 la o gospodărie. Dacă se reduce însă consumul de produse lactate și de carne în propria familie — și o asemenea reducere este un indiciu vădit al celei mai amarnice nevoi —, înseamnă că de la acest număr de vaci se pot aduce pe piață numai cantități de produse cu totul neînsemnate. Participarea acestor gospodării — care au, în medie, cîte 2,7 vaci și 3,0 porci — la „propășirea“ exportului „național“ al laptelui și cărnii în Anglia *nu poate să nu fie* cu totul neînsemnată. A practica agricultura și creșterea animalelor în scop comercial, în cazul unor gospodării de proporții atît de reduse, înseamnă adeseori a vinde ceea ce este necesar familiei, a înrăutăți alimentația, a agrava mizeria, iar adeseori a vinde în cantități infime, adică în condițiile cele mai dezavantajoase, și a nu putea dispune de un fond bănesc pentru cheltuieli urgente. Or, gospodăria naturală a micului țăran, așa cum se prezintă ea în țările capitaliste contemporane, poate doar să vegeteze și să moară după o agonie chinuită, și în nici un caz să prospere. Tot „trucul“ economiei politice burgheze și revizioniste constă în aceea că ea nu cercetează în mod separat tocmai condițiile acestui tip de mici gospodării, care sînt inferioare celor de tip „mijlociu“ (gospodăria „mijlocie“ daneză are 1,6 cai și 3,8 vaci) și care alcătuiesc o *majoritate* imensă în

numărul total al gospodăriilor. Acest tip de gospodărie nu numai că nu este analizat în mod separat, dar este camuflat cu ajutorul unor referiri în care e vorba numai de date „medii“, de creșterea generală a „producției“ și a „desfacerii“, trecându-se sub tăcere faptul că numai gospodăriile înstărite, care alcătuiesc o minoritate neînsemnată, pot să-și desfacă în mod avantajos produsele.

Numai la proprietarii cu 10—40 ha putem vedea un număr atât de mare de animale care să însemne o *posibilitate* de „propășire“. Dar gospodăriile de acest fel reprezintă doar 16% din numărul total. Și este îndoielnic ca aceste gospodării, care au în medie câte 21,6 ha de pământ, să se poată lipsi complet de munca salariată. În Danemarca, unde agricultura are un caracter atât de intensiv, niște întreprinderi de asemenea proporții nu ar putea, probabil, să se mențină fără a folosi muncitori agricoli sau zileri. Din păcate, atât statistica daneză, cât și majoritatea autorilor care se ocupă de agricultura daneză se situează în întregime pe punctul de vedere burghez, nu analizează problema muncii salariate, a proporțiilor gospodăriilor care sînt nevoite să recurgă la folosirea ei etc. Din recensămîntul ocupațiilor efectuat în anul 1901 aflăm doar că în Danemarca grupul „zileri“ etc. numără 60 000 de bărbați și 56 000 de femei, adică 116 000 din cei 972 000 de locuitori rurali înregistrați după situația lor în producție. Nu știm dacă zecile de mii de muncitori salariați de acest fel (în afară de care lucrează ca muncitori salariați, pentru „cîștiguri auxiliare“, și mici țărani) sînt folosiți numai de cei 30 000 de mari proprietari capitaliști (27 620 cu 40—120 ha și 2 201 cu mai mult de 120 ha) sau în parte și de țărani înstăriți care posedă 10 pînă la 40 ha.

Despre cele două grupuri superioare, despre cele „30 000“ de gospodării agricole daneze din categoriile superioare, n-avem prea mult de spus: caracterul capitalist al agriculturii și al creșterii animalelor a fost înfățișat în mod concret, încă de la început, prin cifrele reproduse de noi.

În sfîrșit, ultimele date, care prezintă un interes general și care au fost atinse și, în parte, prelucrate în statistica

agricolă daneză, se referă la problema dacă are loc o decentralizare sau o concentrare a creșterii animalelor pe măsura dezvoltării acestei principale baze de „propășire“ a „țării ideale“. Statistica din 1898, pe care am citat-o mai înainte, ne oferă o serie de date extrem de interesante în comparație cu 1893, iar în ceea ce privește o singură categorie de animale — ce-i drept, cea mai importantă, și anume vitele cornute — putem face de asemenea comparație între datele din 1876 și cele din 1898.

În perioada 1893—1898, în Danemarca creșterea porcilor a progresat mai mult decât toate celelalte ramuri ale creșterii animalelor. Numărul porcilor a crescut în acești ani de la 829 000 la 1 168 000, adică cu 40%, pe cîtă vreme numărul cailor a crescut în total de la 410 000 la 449 000, al vitelor cornute — de la 1 696 000 la 1 744 000, iar numărul oilor a scăzut chiar. Dar cine s-a bucurat în primul rînd de acest imens progres înregistrat de proprietarii danezi uniți în nenumărate asociații? Autorii statistici din 1898 ne dau un răspuns la această întrebare comparînd datele din 1893 cu cele din 1898. Toți posesorii de porci se împart în patru grupuri: mari proprietari — cu 50 și mai mulți porci; proprietari mari-mijlocii — cu 15—49; mici-mijlocii — cu 4—14 și mici — cu 1—3 porci. În privința acestor patru grupuri, autorii statisticii dau următoarele date:

Grupuri de gospodării	1 8 9 3		1 8 9 8		Creșterea sau scăderea numărului în %		Repartizarea procentuală a numărului de porci	
	Numărul		Numărul					
	Gospodăriilor	Porcilor	Gospodăriilor	Porcilor	Gospodăriilor	Porcilor	1893	1898
Cu 50 sau mai mulți porci	844	79 230	1 487	135 999	76,2	71,7	9,6	11,6
Cu 15—49 „	20 602	350 277	30 852	554 979	48,2	58,4	42,3	47,5
„ 4—14 „	38 357	211 868	50 668	282 642	32,1	33,4	25,5	24,2
„ 1—3 „	108 820	187 756	108 544	194 873	0,3	3,8	22,6	16,7
Total	168 623	829 131	191 551	1 168 493	13,6	40,9	100,0	100,0

Aceste date ne arată limpede că în domeniul creșterii animalelor se produce o *concentrare* rapidă. Cu cât gospodăriile au fost mai mari, cu atât au profitat mai mult de pe urma „progresului” realizat în creșterea animalelor. Marile gospodării și-au sporit numărul animalelor cu 71,7%, cele mari-mijlocii cu 58,4%, cele mici-mijlocii cu 33,4%, iar cele mici numai cu 3,8%. Sporul de bogăție revine mai cu seamă unei neînsemnate minorități de „vîrfuri”. Numărul porcilor a crescut în total, în răstimp de cinci ani, cu 339 000, din care 261 000, adică *mai mult de trei sferturi*, revin gospodăriilor mari și mari-mijlocii, al căror număr e de 32 000 (din numărul total de 266 000 — 277 000 de gospodării!). În ramura creșterii animalelor de acest fel, mica producție *este înlăturată* de cea mare; în cei cinci ani *a crescut* procentul gospodăriilor mari (de la 9,6% la 11,6%) și al celor mari-mijlocii (de la 42,3% la 47,5%), *s-a micșorat* procentul celor mici-mijlocii (de la 25,5% la 24,2%) și într-o măsură și mai mare al celor mici (de la 22,6% la 16,7%).

Dacă în locul unei statistici aproximative a *suprafețelor* s-ar fi putut obține o statistică a gospodăriilor agricole care să exprime tot atât de exact proporțiile producției însăși, după cum numărul de animale exprimă * proporțiile gospodăriei care se ocupă cu creșterea animalelor, nu încape îndoială că am fi observat și aici procesul de *concentrare*, a cărui existență o contestă profesorii burghezi și oportuniștii.

Și mai interesante sînt datele respective care se referă la numărul total de vite cornute; aici tabelul comparativ pentru anii 1893 și 1898, alcătuit de autorii statisticii din 1898, putem să-l completăm cu datele recensămîntului din 17 iulie 1876 („Danmarks Statistik. Statistik Tabelvaerk”, 4-de Raekke, litra C. Nr. 1. Kreaturholdet d. 17 juli 1876. København, 1878 **). Iată datele respective pe acești trei ani: (vezi tabelul de la pag. 265. — *Nota trad.*).

Aceste date, stabilite pentru o perioadă mai lungă și pentru o categorie mai importantă de animale, ne înfățișează tot atât de limpede ca și cele expuse mai sus procesul *concen-*

* Am arătat mai sus, luînd ca bază datele prezentate de Drechsler, că în marile gospodării vitele sînt mai mari. Rezultă că și aici statistica globală diminuează adevăratele proporții ale concentrării.

** „Statistica Danemaricii. Tabele statistice”, seria a 4-a, litera C, nr. 1. Creșterea animalelor la 17 iulie 1876. Copenhaga, 1878. — *Nota trad.*

Grupuri de gospodărie	1 8 7 6		1 8 9 3		1 8 9 8		Creșterea sau scăderea în%				Repartizarea procentuală a numărului de vite cornute		
	Numărul		Numărul		Numărul		din 1876 până în 1893		din 1893 până în 1898				
	Numărul		Numărul		Numărul		Numărul		Numărul				
	gospodăriilor	vitelor cornute	gospodăriilor	vitelor cornute	gospodăriilor	vitelor cornute	gospodăriilor	vitelor cornute	gospodăriilor	vitelor cornute	1876	1893	1898
Cu 50 sau mai multe vite ..	1 634	156 728	2 209	221 667	2 281	232 933	35,2	41,4	3,3	5,1	11,8	13,0	13,4
Cu 15—49 vite	24 096	514 678	35 200	793 474	36 110	818 190	46,1	54,1	2,6	3,1	39,0	46,8	46,8
„ 4—14 „	64 110	504 193	72 173	539 301	73 958	552 944	12,5	6,9	2,5	2,5	38,2	31,8	31,7
„ 1—3 „	78 156	144 930	70 218	141 748	68 292	140 730	10,2	2,2	2,7	0,7	11,0	8,4	8,1
<i>Total. . .</i>	167 996	1 320 529	179 800	1 696 190	180 641	1 744 797	7,0	28,4	0,5	2,9	100,0	100,0	100,0

trării capitaliste. Dezvoltarea gospodăriilor crescătoare de animale din Danemarca, dezvoltarea creșterii animalelor marchează progresul *aproape exclusiv* al marii gospodării capitaliste. Întregul spor al numărului de animale obținut din 1876 pînă în 1898 se ridică la 424 000. Din acest spor, 76 000 revin gospodăriilor cu 50 și mai multe vite, iar 303 000 celor cu 15—49 de vite; în total revin acestor 38 000 de gospodării din categoria superioară 379 000 de vite, adică *aproape $\frac{9}{10}$ din întregul spor.* Nici nu ne putem închipui un tablou mai sugestiv al concentrării capitaliste.

Numărul total al gospodăriilor cu vite cornute a crescut, din 1876 pînă în 1898, cu 12 645 (180 641 — 167 996), adică cu 7,5%. Întreaga populație a Danemaricii însă a crescut din 1880 pînă în 1901 (adică pe o perioadă de timp chiar ceva mai scurtă) de la 1 969 039 la 2 449 540 *, adică cu 24,4%. E clar că numărul relativ al „celor avuți“, adică al acelor care posedă vite, s-a *reduș*. Procentul proprietarilor în raport cu cifra populației e acum *mai mic*. Numărul celor mai mici proprietari (cu 1—3 vite) este tot timpul în descreștere absolută. Numărul celor mici-mijlocii (cu 4—14 vite) crește extrem de încet (+ 12,5% din 1876 pînă în 1893, + 2,5% din 1893 pînă în 1898), această creștere rămînînd în urmă față de aceea a populației. O creștere efectivă și rapidă se observă numai în marile gospodării zootehnice capitaliste; totodată, din 1876 pînă în 1893 numărul gospodăriilor mari-mijlocii crește mai repede decît numărul celor mari, iar din 1893 pînă în 1898 numărul celor mai mari gospodării crește cel mai repede.

Dacă, potrivit datelor din 1876 și 1898, vom lua categoria celor mai mari gospodării, a proprietarilor cu 200 de vite și mai multe, vom vedea că în 1876 ei erau în număr de 79 (0,05% din numărul total al proprietarilor de vite) și aveau 18 970 de vite cornute (1,4% din numărul total), iar în 1898 în număr de peste două ori mai mare — 195 (0,1% din numărul total) și aveau 52 385 de vite cornute (3,0% din întreaga sumă). Numărul celor mai mari proprietari a crescut de peste două ori, iar producția obținută de ei aproape s-a triplat.

* Procentul populației orășenești era în 1880 de 28%, iar în 1901 de 38%.

Înlăturarea micii producții de către cea mare, din 1876 pînă în 1898, se desfășoară fără întreruperi. Procentul micilor gospodării în raport cu numărul total scade neîncetat: de la 11,0% în 1876 pînă la 8,4% în 1893 și 8,1% în 1898. Procentul gospodăriilor mijlocii de asemenea scade fără întrerupere, deși ceva mai încet (38,2%—31,8%—31,7%). Procentul gospodăriilor mari-mijlocii a crescut din 1876 pînă în 1893 de la 39,0% pînă la 46,8%, iar din 1893 pînă în 1898 s-a menținut la același nivel. Numai gospodăriile cele mai mari au crescut fără întrerupere (cu 11,8%—13,0%—13,4%), înlăturînd toate celelalte categorii.

Cu cît sînt mai prielnice condițiile pentru gospodăria zootehnică, cu atît e mai rapidă dezvoltarea creșterii animalelor în scop comercial și progresul ei, cu atît mai intens este și procesul concentrării capitaliste. De pildă, în districtul Copenhaga, care în anul 1880 număra 234 000 de locuitori, iar în anul 1901 număra 378 000, desfacerea produselor lactate și de carne era, bineînțeles, cea mai bine asigurată. Proprietarii de gospodării agricole din acest district erau mai bogați în vite cornute decît ceilalți atît în 1876 cît și în 1898, avînd în medie cîte 8,5 și 11,6 vite față de 7,9 și 9,7 cît era media pe întreaga țară. Și în acest district, care dispune de cele mai prielnice condiții pentru dezvoltarea creșterii animalelor, vedem că procesul de concentrare este foarte intens.

Iată datele pe anii 1876 și 1898 referitoare la acest district pe grupurile stabilite mai sus:

	1876		1898	
	Numărul		Numărul	
	gospodăriilor	vitelor cornute	gospodăriilor	vitelor cornute
Cu 50 sau mai multe vite ..	44	4 488	86	9 059
„ 15—49 vite	1 045	22 119	1 545	35 579
„ 4—14 „	2 011	16 896	1 900	14 559
„ 1—3 „	2 514	4 468	1 890	3 767
<i>Total</i>	5 614	47 971	5 421	62 964

În acest district a scăzut, în cei 22 de ani, pînă și numărul absolut al proprietarilor! Avuția zootehnică s-a concentrat în mîinile unui număr mai mic de proprietari. Iar proprietarii mici și mijlocii au ajuns să fie, după 22 de ani, într-un număr *mai mic* și să aibă un număr *mai mic* de vite. Proprietarii mari-mijlocii și-au sporit o dată și jumătate averea lor (de la 22 000 la 35 000). Cei mari și-au sporit-o *de peste două ori*. Cît despre cei foarte mari, cu 200 și mai multe vite, ei erau în 1876 doar *doi* și aveau împreună 437 de vite cornute, iar în 1898 erau 10 și aveau 2 896 de vite cornute.

Încercările întreprinse de toți acești Pudor, David și alții de teapa lor — care, cu sau fără voia lor, nu sînt altceva decît niște slugi ale capitalului — de a îmbunătăți condițiile de desfăcere, de a dezvolta asociațiile de gospodari și de a asigura progresul tehnic al creșterii animalelor și al agriculturii nu pot avea alt sens decît acela de a apropia, în întreaga țară și în toate ramurile agriculturii, instaurarea actualelor rînduiri din districtul Copenhaga, adică o concentrare deosebit de rapidă a producției în mîinile capitaliștilor și exproprierea, proletarizarea populației, micșorarea procentului de proprietari în ansamblul populației, sporirea numărului acelor pe care capitalismul îi alungă de la sat la oraș etc.

În concluzie: „țara ideală“ din punctul de vedere al adversarilor marxismului în problema agrară ne înfățișează cu cea mai deplină claritate (cu toate că statistica social-economică se află încă la un nivel destul de scăzut și datele ei n-au fost încă prelucrate) o orînduire agrară capitalistă, contradicții capitaliste extrem de pronunțate în agricultură și în creșterea animalelor, o concentrare crescîndă a producției agricole, înlăturarea micii producții de către cea mare, proletarizarea și starea de mizerie a imensei majorități a populației rurale.

CONGRESUL „DE UNIFICARE“
AL ORGANIZAȚIILOR DIN STRĂINĂȚATE
ALE P.M.S.D.R.

21—22 SEPTEMBRIE (4—5 OCTOMBRIE) 1901¹⁰⁴

1

CUVÎNTARE ROSTITĂ LA 21 SEPTEMBRIE (4 OCTOMBRIE)

(EXTRAS DIN PROCESUL-VERBAL)

Tovarăși !

Vom începe cu punctul de care depinde succesul acestui congres.

Ca reprezentant al „Iskrei“, consider necesar să fac un scurt istoric al relațiilor noastre cu celelalte organizații. Încă de la început „Iskra“ s-a manifestat ca un organ cu totul independent, nerecunoscînd alte legături cu social-democrația rusă decît cele de ordin ideologic, și a acționat din însărcinarea a numeroși tovarăși din Rusia. Chiar în primul său număr ea a declarat că nu se va ocupa de divergențele de ordin organizatoric care au avut loc în „Uniunea social-democraților ruși“¹⁰⁵ și că acordă cea mai mare importanță poziției sale principiale*.

O parte dintre membrii „Uniunii“ ne-au propus convocarea unei conferințe în vederea unei înțelegeri cu organizațiile din străinătate. Noi am interpretat această propunere în sensul că există în „Uniune“ un grup care împărtășește principiile formulate de noi și că în acest caz putem spera ca ele să fie admise și de „Uniune“. Cu toate că pe lângă divergențele de ordin principal existau și divergențe de ordin organizatoric, organizația revoluționară „Soțial-demokrat“¹⁰⁶ a răspuns că acceptă propunerea. Din păcate, „Uniunea“ a refuzat să intre în tratative. O dată cu apariția unui nou grup de inițiativă¹⁰⁷, „Uniunea“ s-a declarat de acord cu începerea tratativelor. Cum fizionomia „Uniunii“ era foarte imprecisă și în sînul ei apăruse un nou curent

* Vezi V. I. Lenin, Opere complete, vol. 4, Editura politică, 1961, pag. 375—376.
— Nota red.

care se orienta spre marxismul revoluționar, puteam spera că se va ajunge la un acord de principii. „Iskra“ și „Soțial-demokrat“ și-au dat din nou consimțămîntul, în urma cărui fapt a avut loc Conferința de la Geneva. La începutul ședinței noastre, tovarășul Kruglov a dat citire rezoluției adoptate de conferință, fără să facă vreo observație pe marginea ei. Nici unul dintre membrii „Uniunii“ n-a luat cuvîntul pentru a se pronunța împotriva acestei rezoluții.

Noi constatăm că în nr. 10 „Rabocce Delo“ s-a lepădat în mod categoric de tradițiile marxismului revoluționar și s-a pronunțat împotriva acordului de principii elaborat la Conferința de la Geneva, ale cărei tendințe „Uniunea“, pe cît se vede, le aprobă.

Date fiind toate acestea, critica mea va fi îndreptată împotriva redacției revistei „R.D.“, iar nu împotriva întregii „Uniuni“.

Să comparăm rezoluția de la Geneva cu articolele din nr. 10 al revistei „R.D.“.

Rezoluția de la Geneva te uimește prin conținutul ei extrem de detaliat și prin atenția deosebită pe care o dă unor puncte considerate ca îndeobște cunoscute.

La punctul 1 al acordului de principii se spune: „Recunoscînd principiile fundamentale ale socialismului științific și acționînd în deplină solidaritate cu social-democrația revoluționară internațională, noi respingem orice încercări de a introduce oportunismul în lupta de clasă a proletariatului, încercări care și-au găsit expresia în așa-numitul economism, bernsteinism, millerandism etc“. Aici, pe cît se vede, se face aluzie la ceva; pesemne că s-a dat o luptă între oportunism și marxismul revoluționar. Oricare ar fi conținutul numărului 10 al revistei „R.D.“, el nu poate în nici un caz să înlăture faptul istoric că a avut loc o conferință la Geneva și că rezoluția adoptată de ea poate servi drept bază pentru unificare. În punctul 3 al acestei rezoluții, de pildă, se recunoaște că social-democrația trebuie să-și asume hegemonia în lupta pentru democrație. Pe cît se vede, și asupra acestui punct au existat înainte unele divergențe. În tendința ei de a se depărta de oportunism, rezoluția devine pe alocuri aproape nostimă. (Vezi punctul „e“ din paragraful 5.) Au existat, prin urmare, divergențe pînă și în

chestiuni atît de elementare. Să comparăm acum această rezoluție cu articolele din „R.D.“ nr. 10. Din păcate, am avut la dispoziție doar trei zile pentru o consultare a lor destul de fugitivă.

Aceste articole elucidează cît se poate de bine deosebirea dintre concepțiile noastre; în ele găsim o serie de indicații juste date publicațiilor „Zarea“ și „Iskra“, pe care, bineînțeles, le vom folosi, dar nu asta ne interesează acum. Ceea ce ne interesează pe noi sînt principiile care stau la baza acestor articole. Poziția de principii a nr. 10 al revistei „R.D.“ răstoarnă poziția pe care s-au situat la Conferința de la Geneva delegații „Uniunii“. Aceste poziții nu se pot împăca. Trebuie să dezvăluim divergențele dintre ele pentru a ști pe ce poziție se situează „Uniunea“, pentru a ști dacă este posibilă unificarea ideologică, fără care unificarea organizatorică n-are nici un rost; noi n-am urmărit și nu putem să urmărim o asemenea unificare. În pag. 32 și 33 din nr. 10 al revistei „R.D.“, autorul articolului se arată nemulțumit de procedeele de a contrapune Muntele și Gironda în cadrul social-democrației internaționale¹⁰⁸. Uitați-vă la Conferința de la Geneva; nu reprezintă ea o ciocnire între Munte și Girondă? Oare nu reprezintă „Iskra“ Muntele? Nu spune „Iskra“, încă în prima sa declarație din partea redacției, că nu dorește să se treacă la o unificare organizatorică înainte de a se ajunge la o delimitare ideologică? În nr. 10 al revistei „R.D.“ se spune că pînă și bernsteinienii cei mai inveterați se situează pe poziția intereselor de clasă. Rezoluția vorbește în mod special despre bernsteinism, pentru a cărui combatere membrii conferinței au depus eforturi imense, și iată că acum în articolele din „R.D.“ nr. 10 se repetă aceleași lucruri vechi. Ce înseamnă asta, sfidare sau bătaie de joc? De ce ne-am pierdut atunci timpul de pomană?! Oamenii își bat pur și simplu joc de munca pe care am depus-o pentru elaborarea bazei teoretice. Nu trebuie să uităm că fără o bază ideologică comună nu se poate pune problema unificării. Apoi, în același articol se face promisiunea de a lărgi și mai mult cadrul divergențelor noastre. Așa, de pildă, la pag. 33 autorul spune: „poate că divergențele noastre provin din interpretarea diferită a marxismului“. Repet, ce rost avea să batem apa în piuă?!

Punctul „c“ § 4 din rezoluția de la Geneva vorbește despre necesitatea de a lupta împotriva tuturor adversarilor marxismului revoluționar, iar aici ni se spune că, poate, noi înțelegem, în general, în mod diferit marxismul.

Subliniez de asemenea că toate acestea sînt însoțite de unele considerații despre prejudiciul pe care-l aduce încătușarea gîndirii etc., adică tocmai despre ceea ce vorbesc toți bernsteinienii. Despre asta s-a vorbit și la parteitagul de la Lübeck¹⁰⁹, și despre asta vorbesc într-una și jaurèsistii¹¹⁰; dar punctele acordului tocmai despre asta nu vorbesc, deoarece acest acord a fost încheiat tocmai pe baza marxismului revoluționar. Pînă și niște manifestări, oricît de slabe, ale criticismului ar fi dus la o ruptură totală. Noi ne-am adunat ca să vorbim despre conținutul opiniilor, iar nu despre libertatea de opinie. Invocarea exemplelor din Franța și din Germania este cu totul nepotrivită. Germanii au și obținut unele lucruri pentru care noi luptăm încă. La ei există o social-democrație unică, care deține hegemonia în lupta politică. La noi însă social-democrația nu are încă sub conducerea ei grupurile revoluționare; dimpotrivă, la noi se observă o înviorare a altor tendințe revoluționare. În articolele din nr. 10 al revistei „R.D.“ nu numai că nu observăm o totală ruptură principială cu oportunismul, dar dăm chiar de ceva și mai rău, și anume de o proslăvire a predominării mișcării spontane. Eu nu mă leg de cuvinte. Noi toți — tovarășii de la „Iskra“ și de la „Sozial-demokrat“ și cu mine — ne îndreptăm atenția numai asupra principalelor tendințe ale articolelor, dar aceste cuvinte, cum spun germanii, ins Gesicht schlagen *. Or, în ce privește aceste puncte, rezoluția de la Geneva este cît se poate de clară. „Partidul muncitoresc de eliberare politică a Rusiei“¹¹¹, apărut de curînd, manifestă aceleași tendințe ca și aceste publicații.

Fixați-vă atenția, în acest articol, asupra faimoasei deosebiri dintre tactica-plan și tactica-proces. Autorul spune că tactica-plan este în contradicție cu spiritul fundamental al marxismului revoluționar, și crede că se poate vorbi de o tactică-„proces“, prin care el înțelege creșterea sarci-

* — sar în ochi. — *Nota trad.*

nilor de partid, care cresc o dată cu creșterea partidului. După mine, o asemenea afirmație dovedește pur și simplu că el nu vrea să stea de vorbă. Noi am pierdut atîta timp și am depus atîtea eforturi pentru formularea unor sarcini politice precise, iar la Conferința de la Geneva s-a vorbit atît de mult despre ele, și acum, așa deodată, ni se vorbește despre „tactica-plan“ și „tactica-proces“. Asta înseamnă, după mine, o întoarcere la produsul specific îngust al bernsteinismului promovat de „Raboceaia Mîsl“, care susținea că trebuie dusă numai lupta care este posibilă, și că posibilă este aceea care există în momentul respectiv. Noi însă susținem că crește numai denaturarea marxismului. Rezoluția de la Geneva spune că nu este nevoie de nici un fel de stadii pentru trecerea la agitația politică, și îndată după aceea apare un articol în care „literatura de demascare“ este contrapusă „luptei proletare“. Martînov scrie despre studenți și liberali că numai ei pot să se ocupe de revendicările democratice. Noi însă credem că tot specificul social-democrației ruse constă în faptul că democrația liberală nu și-a asumat inițiativa luptei politice. Dacă liberalii știu singuri mai bine ce au de făcut și pot să se descurce și singuri, atunci nouă nu ne mai rămîne nimic de făcut. Autorul articolului merge pînă acolo, încît presupune că guvernul va lua chiar el unele măsuri concrete pe cale administrativă.

În problema terorii, după cum se știe, în cadrul Conferinței de la Geneva s-au ivit unele divergențe. După conferință, o parte din „Uniune“, Bundul¹¹², la congresul său s-a pronunțat cu toată hotărîrea împotriva terorii. La pagina 23 însă autorul scrie că „nu vrem să ne opunem tendințelor teroriste“. Aceasta este cea mai categorică declarație oportunistă . . . *

*Publicat pentru prima oară
în 1946, în ediția a 4-a
a Opereilor lui Lenin, vol. 5*

*Se tipărește după textul
procesului-verbal*

---

* Aici procesul-verbal se intrerupe. — *Nota red.*

ÎNTREBĂRI PUSE
„UNIUNII SOCIAL-DEMOCRAȚILOR RUȘI“
LA CONGRESUL „DE UNIFICARE“
21 SEPTEMBRIE (4 OCTOMBRIE) 1901

1. Recunosc în principiu toate cele trei organizații rezoluția conferinței din iunie?

2. Are de gînd — și poate — „Uniunea social-democraților ruși“ să asigure o organizare a activității publicistice care să facă imposibile orice abateri neprincipiale și oportuniste de la marxismul revoluționar — abateri care seamănă în mințile oamenilor o confuzie atît de periculoasă pentru mișcarea noastră — și care să pună capăt cochetării cu bernsteinismul ascuns și fățiș și prosternării în fața formelor elementare și a spontaneității mișcării, care duc în mod inevitabil la transformarea mișcării muncitorești într-o unealtă a democrației burgheze?

*Publicat pentru prima oară
în decembrie 1901, în broșura
„Documentele congresului «de unificare»”.
Geneva, editat de „Liga social-democrației
revoluționare ruse“*

Se tipărește după textul broșurii

LUPTA ÎMPOTRIVA ÎNFOMETAȚILOR

Cît de înduioșătoare este grija pe care o poartă guvernul nostru celor înfometați! Și cît de lungă este circulara (din 17 august) adresată de ministrul afacerilor interne guvernantorilor din guberniile lovite de foamete! Ea este o adevărată operă literară, care, ca volum, depășește o coală de tipar obișnuită și în care, prin glasul d-lui Sipeaghin, este expusă întreaga politică a guvernului în domeniul aprovizionării. Prin publicarea acestei opere s-a urmărit, pe cît se vede, impresionarea „societății“, căreia părea că vrea să-i spună următoarele: uite cît de grijului sîntem noi, cum ne grăbim să luăm măsuri de ajutorare, cum stabilim din vreme care să fie organizarea instituțiilor de aprovizionare, cît și toate formele și aspectele activității lor. Și nu poți să nu recunoști că circulara ministerului afacerilor interne produce într-adevăr impresie, și nu numai prin mărimea ei, dar și (dacă ai răbdare s-o citești pînă la capăt) prin conținutul ei. O expunere deschisă a programului guvernamental îți pune întotdeauna la îndemînă un foarte bun mijloc de agitație împotriva guvernului țarist, așa că, aducînd respectoasele noastre mulțumiri d-lui Sipeaghin, ne încumetăm să recomandăm și celorlalți domni miniștri să vorbească cît mai des despre programul lor în circularele pe care le publică spre cunoștința generală.

Am spus: dacă ai răbdare să citești pînă la capăt circulara d-lui Sipeaghin. Pentru asta îți trebuie multă răbdare, fiindcă în proporție de trei sferturi. . . — ba nu! de nouă zecimi — circulara e plină de obișnuita vorbărie oficială. În cuprinsul ei sînt rumegate lucruri arhicunoscute, care

au fost de sute de ori repetate pînă și în „Codul de legi“¹¹³, este sistematic ocolit fondul problemei, sînt zugrăvite amănuntele ceremonialului chinezesc în relațiile dintre mandarini, — și toate acestea într-un splendid stil de cancelarie cu perioade de cîte 36 de rînduri și cu „zicale“ care fac să ți se rupă inima de soarta graiului nostru rusesc, — cînd citești cu atenție această capodoperă, te simți parcă într-un local de circumscripție polițienească rusească, unde pereții duhnesc a mucegai și totul împrăștie o duhoare specifică, unde slujbașii, fie și numai prin aspectul și comportarea lor, sînt personificarea celui mai nesuferit birocratism, iar clădirile anexe pe care le zărești prin geam îți amintesc în mod persistent de o cameră de tortură.

Trei puncte principale îți atrag îndeosebi atenția în noul program al guvernului: în primul rînd, sporirea puterii unipersonale a funcționarilor de stat, grija ca spiritul de rutină și de disciplină în cadrul serviciului să fie întărit și ferit de orice suflu de aer proaspăt; în al doilea rînd, stabilirea unor norme de ajutorare a înfometaiilor, adică precizarea proporțiilor și a modului cum trebuie calculată cantitatea de grîne necesară pentru fiecare familie „care are nevoie de ajutor“; în al treilea rînd, expresia de cumplită groază, pricinuită de faptul că oameni „suspecți“, în stare să ațîțe poporul împotriva guvernului, se grăbesc să vină în ajutorul celor înfomețați, și luarea din timp a măsurilor necesare împotriva acestei „agitații“. Să analizăm mai pe larg pe fiecare din aceste puncte.

N-a trecut decît un an de cînd guvernul a luat din mîinile zemstvelor atribuțiile legate de aprovizionare, încredințîndu-le zemski nacealnicilor și congreselor județene (legea din 12 iunie 1900). Și iată că, încă înainte de intrarea ei în vigoare, această lege este abrogată printr-o simplă circulară. Au fost de ajuns cîteva rapoarte ale guvernatorilor pentru ca guvernul să-și dea seama de ineficacitatea legii! Aceasta dovedește cum nu se poate mai limpede ce importanță au legile, care, în departamentele din Petersburg, se fac ca plăcintele, fără să fie discutate în mod serios de oameni cu adevărat competenți și capabili să exprime o părere proprie, fără ca întocmirea lor să izvorască din intenția de a crea o ordine care să corespundă mai bine scopului

urmărit și numai din vanitatea vreunui ministru mai șiret, care vrea să se evidențieze și să-și etaleze cât mai degrabă bunele sale intenții. Zemstvele nu sînt loiale — să li se ia deci atribuțiile legate de aprovizionare! Dar n-au apucat bine să le ia aceste atribuții, și se constată că zemski nacealnicii, ba chiar și congresele județene, care sînt alcătuite numai din funcționari de stat, discută încă prea mult: printre zemski nacealnici s-au găsit, pesemne, unii care au comis prostia să spună foametei pe nume, care au avut naivitatea să creadă că trebuie să lupti împotriva foametei, și nu împotriva acelor care vor într-adevăr să-i ajute pe înfometati; la congresele județene, unii funcționari care nu dețin posturi în departamentul afacerilor interne au dat, probabil, dovadă de aceeași neînțelegere a adevăratelor sarcini ale „politicii interne“. Și iată că, printr-o simplă circulară a ministrului, se creează o nouă „direcție centrală județeană . . .“ da, da, nu este o greșeală de tipar: o „direcție centrală județeană a aprovizionării“, a cărei întreagă menire este de a nu permite ca în domeniul aprovizionării să pătrundă oameni neloiali, idei suspecte și procedee imprudente. De pildă, ministrul găsește că nu e rațional — și de aceea interzice — să se întocmească „înainte de vreme“ (adică înainte de ajunul distribuției grînelor) liste ale acelor care au nevoie de ajutor, întrucît acest procedeu provoacă „speranțe exagerate“ în rîndul populației! „Direcția centrală județeană a aprovizionării“ este concentrată în mîinile *unei singure persoane*, iar ministerul recomandă pentru acest post pe *mareșalul nobilimii din județul respectiv*. Și, într-adevăr, el este atît de strîns legat de guvernator și îndeplinește atît de multe funcții polițienești, încît va putea, fără îndoială, să înțeleagă adevăratul spirit al politicii de aprovizionare. Totodată, el este un mare proprietar din partea locului, onorat cu încrederea tuturor moșierilor. Nu încapе îndoială că un astfel de om va sesiza mai bine decît oricare altul sensul profundeii cugetări emise de ministru în legătură cu efectul „demoralizator“ pe care-l au niște ajutoare date unor oameni care „pot s-o scoată la capăt“ și fără ele. În ceea ce privește imputernicirile date guvernatorilor, ministrul pomenește de la bun început de ele și repetă, în mai multe rînduri, că guvernatorul este răspunzător de

toate, că toată lumea trebuie să asculte de el, că el trebuie să știe să ia măsuri „speciale“ etc. Dacă și pînă acum într-o provincie rusească guvernatorul era un adevărat satrap, de a cărui bunăvoință depindea existența oricărei instituții și chiar a oricărei persoane din gubernia ce-i fusese „încredințată“, acum se creează chiar o adevărată „stare de război“ în această privință. Se iau măsuri de o nemai-pomenită severitate în legătură cu ajutorarea celor înfometaji! Iată un procedeu cu adevărat rusesc!

Dar o înăsprire a măsurilor și o supraveghere mai strictă necesită un spor de cheltuieli pentru mașina birocratică. Și ministrul n-a uitat acest lucru: domnilor mareșali ai nobilimii din fiecare județ sau celorlalte persoane care conduc „direcția centrală județeană a aprovizionării“ li se va acorda, drept compensație pentru cheltuielile lor, „o sumă specială“, „în privința mărimii căreia — adaugă circulara în limbajul ei „special“ — excelența voastră are a-mi prezenta cuvenitul raport scris“. Apoi, pentru „cheltuielile de cancelarie“ ale consiliilor județene cite o sumă forfetară de 1 000 de ruble, iar pentru rechizitele de cancelarie necesare direcțiilor guberniale cite 1 000—1 500 de ruble. Cancelariile vor avea cel mai mult de lucru, întreaga activitate va fi concentrată tocmai în lucrări de cancelarie, și atunci cum să nu te îngrijești de rechizitele necesare? Trebuie să se dea mai întii bani pentru cancelarii, iar ce mai rămîne... pentru înfometaji.

D-l Sipeaghin dă dovadă de o uimitoare perseverență și de un minunat spirit inventiv atunci cînd e vorba de găsirea mijloacelor de *reducere* a ajutorului pentru înfometaji. În primul rînd, el cere guvernatorilor să cerceteze și să aprecieze care dintre județe „stau prost cu recolta“ (această chestiune va fi definitiv soluționată numai de către minister, fiindcă nu poți avea încredere nici în guvernatori atunci cînd e vorba de evitat „exagerările“!). Și iată că se dau indicații asupra cazurilor cînd un județ *nu trebuie* considerat că stă prost cu recolta: 1) cînd au avut de suferit cel mult o treime din numărul total al plășilor; 2) cînd lipsa de grîne constituie un fenomen obișnuit și oamenii sînt nevoiți să mai cumpere an de an cu banii cîștigați din munca în afară; 3) cînd

fondurile locale destinate acordării de ajutoare sînt insuficiente. Și aici ni se oferă o mică mostră de rezolvare birocratică a problemelor aprovizionării; se aplică una și aceeași măsură pentru toți! Cît de numeroasă e populația într-o treime din totalul plășilor, cît de greu au fost ele lovite de secetă și dacă n-au scăzut cumva obișnuitele „cîștiguri provenite din îndeletniciri practicate în afară“ într-un an de acută criză industrială, — toate aceste întrebări devin de prisos după ce ministerul a dat „dispoziții“ atît de categorice! Dar astea-s floare la ureche în comparație cu ceea ce urmează. Toată chestiunea este pe cine să-l consideri că are nevoie de ajutor, și de cît anume. D-l Sipeaghin recomandă următorul „calcul aproximativ“, care „în rare cazuri se dovedește a fi exagerat într-o măsură cît de cît apreciabilă“ (cel mai mult se tem ei de exagerări; se tem de speranțe exagerate, de ajutoare exagerate! Și foametea, și șomajul nu sînt altceva decît „exagerări“; acesta este sensul clar al tuturor raționamentelor ministeriale). În primul rînd, printr-un treierîș de probă se stabilește „recolta *medie* la deseatină în fiecare sat“ și după aceea întreaga suprafață semănată de fiecare gospodar. De ce să nu se stabilească și mărimea recoltei la gospodarii cu o stare materială diferită? La țaranii săraci recoltele sînt mai scăzute, astfel că stabilirea recoltei „medii“ este tocmai în dezavantajul celor care au nevoie de ajutor. În al doilea rînd, se consideră că nu are nevoie acela căruia îi revin anual cel puțin 48 de puduri de grîu de familie (socotind cîte 12 puduri la trei adulți și cîte 6 puduri la doi copii). Iată un calcul pe care nu-l poate face decît cel mai hapsîn chibur; fiindcă într-un an obișnuit, după cum se știe din studiile asupra gospodăriei țărănești, pînă și țaranii cei mai săraci consumă anual nu cîte 48, ci cîte 80 de puduri de grîu la o familie compusă din 6 sau 5 persoane, iar țaranul mijlociu consumă într-un an obișnuit 110 puduri de grîne la o familie compusă din 5 persoane. Prin urmare, guvernul țarist reduce *la jumătate* cantitatea de grîne care este într-adevăr necesară pentru hrană. În al treilea rînd, „această cantitate“ (adică 48 de puduri de familie) — se spune în circulară — „se reduce la jumătate,

întrucît elementul muncitoresc reprezintă aproximativ 50% din populație“. Guvernul insistă cu toată tăria asupra regulii stabilite de el ca populația muncitorească să nu primească împrumut, fiindcă ea, vedeți dumneavoastră, are posibilități de câștig. Dar, precum se știe, ministrul a dispus o dată să nu se considere că stau prost județele în care există mijloacele de câștig obișnuite. De ce să fie atunci populația muncitorească exclusă *pentru a doua oară* de la ajutoare? Doar toată lumea știe că în acest an nu numai că nu există mijloace de câștig speciale, dar și cele obișnuite au scăzut din cauza crizei. Se știe doar că însuși guvernul a evacuat din orașe zeci de mii de muncitori șomeri pe care i-a trimis la țară! Iar experiența anilor de foamete din trecut a arătat și ea că excluderea populației muncitorești nu duce la altceva decît la împărțirea între copii și adulți a unui ajutor care și așa este insuficient! Nu, orice s-ar spune, proverbul „nu poți lua două piei de pe o oaie“ ar fi prea măgulitor pentru ministerul afacerilor interne, care în două rînduri exclude din numărul acelor care au nevoie de ajutor pe toți cei apți de muncă! În al patrulea rînd, și cîtimea acestui ajutor, care e absolut neîndestulătoare și care e micșorată la jumătate, se mai *micșorează* cu încă $\frac{1}{3} - \frac{1}{5} - \frac{1}{10}$, întrucît „se are în vedere numărul aproximativ de gospodari înstăriți care au rezerve din anul trecut sau alte mijloace materiale îndestulătoare“! Asta e a treia piele de pe aceeași oaie! Ce „mijloace îndestulătoare“ sau „rezerve“ mai pot să existe la niște țărani care au strîns cel mult 48 puduri de fiecare familie? Orice alte câștiguri sînt socotite de două ori, și, în afară de aceasta, se știe că numai cu pîine nu poate trăi nici țăranul rus, cu toată starea de mizerie la care l-a adus politica guvernului, împilarea lui de către capital și de către moșieri. În afară de pîine, mai este nevoie de cheltuială pentru combustibil, pentru reparația casei, pentru îmbrăcăminte și alimente. Într-un an obișnuit, după cum se știe din studiile științifice asupra gospodăriei țărănești, pînă și țărani săraci cheltuiesc *mai mult de jumătate* din venitul lor pentru alte nevoi în afară de pîine. Dacă ținem seama de toate acestea, reiese că ministrul stabilește nevoia de ajutor la o proporție *de patru sau cinci ori mai*

mică decât cea reală. Asta nu e o luptă împotriva foametei, ci o luptă împotriva acelor care vor cu tot dinadinsul să-i ajute pe înfometați.

Și circulara se termină printr-un atac direct împotriva filantropilor particulari. Nu arareori, afirmă cu toată tăria d-l Sipeaghin, s-a constatat că unii filantropi caută să provoace în rîndurile populației „nemulțumire față de rînduiele existente și pretenții prin nimic justificate față de guvern“, că fac „agitație antiguvernamentală“ etc. Aceste acuzații sînt pur și simplu *mincinoase*. Se știe că în anul 1891 au fost difuzate proclamații ale unor „binevoitori ai țăranilor“¹¹⁴, în care, pe bună dreptate, i se arată poporului cine este adevăratul lui dușman; au existat, probabil, și alte încercări de a face agitație pe tema foametei! Dar n-a existat un singur caz în care revoluționarii să facă agitație sub paravanul unor acțiuni de binefacere. Mai toți filantropii — acesta este un fapt cert — erau *numai* filantropi, și dacă d-l Sipeaghin se referă la faptul că mulți dintre ei sînt „persoane cu un trecut politic nu tocmai ireproșabil“, apoi cine este astăzi, la noi, cu „un trecut ireproșabil“? Pînă și „persoane suspuse“ și-au dat foarte adeseori, în tinerețe, tributul lor mișcării general-democratice! Prin asta nu vrem, firește, să spunem că agitația împotriva guvernului pe tema foametei ar fi nepermisă și nici chiar că ea n-ar fi de dorit. Dimpotrivă, ea este necesară întotdeauna și mai cu seamă în timpul foametei. Vrem să spunem numai că d-l Sipeaghin *născoceste năzbitii*, încercînd să prezinte frica și temerile sale drept un rezultat al experienței. Vrem să spunem că cele afirmate de el nu fac decât să dovedească un vechi adevăr: guvernul polițist se teme de orice contact al intelectualilor, cît de cît independenți și cinstiți, cu poporul, se teme de orice cuvînt de adevăr și de curaj adresat direct poporului, bănuiește — și pe bună dreptate — că chiar și grija pentru o satisfacere reală (și nu fictivă) a nevoilor lui ar echivala cu o agitație împotriva guvernului, pentru că poporul vede cum filantropii particulari vor în mod sincer să-l ajute, în timp ce slujitorii țarului le pun tot felul de piedici, retează din ajutorul acordat de ei, caută să ascundă adevăratele proporții ale mizeriei, stînjenesc amenajarea de cantine etc. Acum, printr-o nouă circulară, se cere ca toate donațiile

și apelurile pentru donații, precum și orice amenajări de cantine să fie direct „supuse controlului autorităților”; se cere ca toți cei care vin din alte părți „să se prezinte” la guvernator, să-și aleagă ajutorii numai cu permisiunea lui și totodată să-i dea socoteală de activitatea lor!! Cine vrea să ajute trebuie să se supună vătafilor de poliție și sistemului polițist de amputare în fel și chip a ajutorului și de nerușinată reducere a alocațiilor! Cine nu vrea să se supună acestei mîrșăvii să nu se încumete să ajute: în asta constă întreaga esență a politicii guvernului. D-l Sipeaghin spune în gura mare că foamea servește „unor persoane suspecte din punct de vedere politic, care, sub masca ajutorării aproape-lui, se folosesc bucuros de ea în vederea realizării scopurilor lor criminale”, și întreaga presă reacționară repetă după el această afirmație (de pildă, „Moskovskie Vedomosti”). Ce grozăvie! Să profiți de mizeria poporului pentru a-ți realiza anumite scopuri „politice”! În realitate, îngrozitor este faptul că în Rusia orice activitate, *pînă și cea* filantropică, care este cea mai străină de politică, duce în mod inevitabil la o ciocnire între oamenii independenți și samavolnicia polițienească, măsurile de „curmare”, „interzicere”, „îngrădire” etc. etc. Îngrozitor este faptul că guvernul recurge la considerente de înaltă politică pentru a-și masca tendința sa iudușkinistă¹¹⁵ de a lua bucata din gura celui înfometat, de a opera cinci reduceri în mărimea ajutorului, de a interzice tuturor, în afară de funcționarii de poliție, să se apropie de cei ce mor de foame! Și noi repetăm încă o dată chemarea care a fost lansată încă de „Iskra”: să pornim o campanie de demascare împotriva campaniei de aprovizionare cu alimente întreprinsă de guvernul polițist, să demascăm în presa liberă, necontrolată de cenzură, toate mîrșăviile satrapilor locali, întreaga tactică hrăpăreață de ciuntire a ajutoarelor, caracterul mizer și neîndestulător al ajutorului, jalnica tendință de a ascunde adevăratele proporții ale foametei, rușinoasa luptă care se duce împotriva acelor care vor să ajute pe înfomețați! Sfătuim pe toți cei care au măcar un pic de compasiune sinceră față de nenorocirea poporului să aibă grijă să facă cunoscute maselor populare adevăratul sens și adevărata semnificație

a circulării ministeriale. Fiindcă numai prin nemărginita ignoranță a poporului se poate explica faptul că asemenea circulare nu provoacă îndată o revoltă generală. Și muncitorii conștienți, care sînt cei mai aproape de țărănime și de masele înapoiate de la orașe, au datoria să-și asume ei inițiativa în acțiunea de demascare a guvernului!

„Iskra“ nr. 9 din octombrie 1901

Se tipărește după textul
apărut în ziar

RĂSPUNS COMITETULUI ORGANIZAȚIEI PETERSBURG

Comitetul (Uniunea de luptă)¹¹⁶ din Petersburg a publicat, în nr. 12 al ziarului „Raboceaia Misl“, o întâmpinare împotriva notei apărute în nr. 1 al ziarului „Iskra“ în legătură cu sciziunea care s-a produs în „Uniunea social-democraților ruși“ din străinătate. Din păcate, această întâmpinare *ocolește* cu grijă însuși fondul problemei controversate: un asemenea sistem de polemică nu duce niciodată la o limpezire a lucrurilor. Noi am afirmat și afirmăm că în „Uniunea social-democraților ruși“ din străinătate s-a produs tocmai o *sciziune*, că „Uniunea“ *s-a scindat* în două părți după ce, la congresul din 1900, s-a desprins din ea o însemnată minoritate de membri, inclusiv grupul „Eliberarea muncii“¹¹⁷, care a întemeiat această organizație și a redactat pînă atunci toate publicațiile ei. După această sciziune, nici una din părți nu poate să ocupe locul pe care îl deținea vechea „Uniune“ în întregul ei. Comitetul organizației Petersburg *nu încearcă* să combată această părere, vorbind (nu știm de ce) numai de Plehanov, iar nu de organizația „Soțial-demokrat“, și dînd doar în mod indirect de înțeles cititorului că, pe cît se pare, Uniunea de luptă din Petersburg contestă că s-a produs o *sciziune* și continuă să considere una din părțile fostei „Uniuni“ drept această organizație în întregul ei.

Ce rost are să te angajezi într-o polemică, dacă nu vrei să vezi ceea ce e esențial în părerea adversarului și să-ți exprimi fără ocolișuri propria ta părere?

Mai departe. Noi am arătat și continuăm să arătăm că principala cauză (iar nu pretext) a sciziunii a fost o diver-

gență de principii, și anume divergența dintre social-democrația revoluționară și cea oportunistă. De altfel, aceasta e de ajuns pentru ca cele întâmplate în „Uniunea social-democraților ruși“ din străinătate să nu poată fi privite altfel decât ca o sciziune în rîndurile vechi „Uniuni“. Se pune întrebarea: cum privește această chestiune Comitetul organizației Petersburg? Are el de gînd să conteste existența unui profund dezacord de principii între ambele părți ale fostei „Uniuni“? Nu știm, fiindcă Comitetul din Petersburg a găsit modalitatea de a scrie o „întîmpinare“ fără să spună *nici un cuvînt* în legătură cu această chestiune fundamentală. De aceea întrebăm încă o dată pe tovarășii din Petersburg, și nu numai pe ei: nu credeți că o asemenea polemică, în care se ocolește fondul problemei, amenință să degenereze într-o gilceavă din cele mai neplăcute? Merită oare, în general vorbind, să te angajezi într-o polemică, dacă nu vrei sau dacă consideri că e prematur să examinezi problema în fondul ei și să-ți exprimi cît mai precis părerea, și fără nici un fel de reticențe?

„Iskra“ nr. 9 din octombrie 1901

Se tipărește după textul
apărut în ziar

ÎN LEGĂTURĂ CU ORGANIZAȚIILE NOASTRE DIN STRĂINĂTATE

Secția din străinătate a organizației „Iskra“ s-a contopit cu organizația revoluționară din străinătate „Soțial-demokrat“, formînd o singură organizație: „Liga din străinătate a social-democrației revoluționare ruse“¹¹⁸. Noua organizație, după cum se vede din declarația dată publicității, își propune să înceapă editarea unei serii de broșuri cu caracter propagandistic și agitatoric. Liga este reprezentantul din străinătate al „Iskrei“. Așadar, organizația din străinătate a social-democraților revoluționari, condusă de grupul „Eliberarea muncii“, s-a unit definitiv cu organizația grupată în jurul ziarului nostru. Ca și pînă acum, grupul „Eliberarea muncii“ colaborează în mod activ la redactarea și conducerea publicațiilor noastre.

Unificarea organizațiilor social-democrate revoluționare ruse din străinătate a fost înfăptuită după ce încercarea lor de a se uni cu „Uniunea social-democraților ruși din străinătate“ (care editează revista „Rabocce Delo“) n-a dus la nici un rezultat. La începutul verii, o conferință a reprezentanților celor trei organizații a elaborat un proiect de acord. La baza acestui acord au fost puse o serie de rezoluții principiale, în care se prevedea că „Uniunea“ renunță să mai cocheteze cu „economismul“ și bernsteinismul și recunoaște principiile social-democrației revoluționare. Se putea spera într-o unificare, deoarece pînă acum numai nestatornicia de principii a „Uniunii“ și a organului ei — „Rabocce Delo“ — au împiedicat să se ajungă la o apropiere. Această speranță s-a dovedit a fi neîntemeiată: numărul 10 — recent apărut — al revistei

„Rabocee Delo“ conține o serie de articole redacționale care sînt în mod fățiș îndreptate împotriva rezoluțiilor elaborate împreună cu delegații la conferință din partea „Uniunii“. După cît se vede, „Uniunea“ a cotit din nou spre aripa dreaptă a mișcării noastre. Într-adevăr, la congresul celor trei organizații, „Uniunea“ a propus o serie de „amendamente“ la rezoluțiile menționate, și aceste amendamente arătau limpede că ea revine la vechile ei greșeli. Celelalte organizații s-au văzut nevoite să părăsească congresul, ceea ce au și făcut. Se vede că tovarășii noștri din „Uniune“ nu văd încă destul de clar cît de primejdioasă este poziția intermediară, ocupată de organizația lor, între socialismul revoluționar și oportunism, care face jocul liberalilor. Sperăm că timpul și experiența amară le vor arăta cît de greșită este tactica lor. Tendința, care se observă pretutindeni în rîndurile partidului, de a face totul nu numai pentru dezvoltarea mișcării noastre în lărgime, dar și pentru ridicarea ei calitativă, constituie pentru noi cea mai bună cheazășie că unificarea, atît de mult dorită, a tuturor forțelor noastre se va înfăptui sub acel steag al social-democrației revoluționare în slujba căruia se află ziarul nostru.

„Iskra“ nr. 9 din octombrie 1901

*Se tipărește după textul
apărut în ziar*

UN REGULAMENT DRACONIC ȘI O SENTINȚĂ DRACONICĂ

Încă un „regulament provizoriu“!

Numai că de data asta nu este vorba de studenții care s-au făcut vinovați de nesupunere, ci de țărani a căror vină este că rabdă de foame.

La 15 septembrie a primit înalta sancțiune — și a fost publicat îndată după aceea — „Regulamentul provizoriu cu privire la participarea populației din regiunile lovite de secetă la lucrările ce se efectuează potrivit dispozițiilor date de departamentul căilor de comunicație și de departamentul agriculturii și al domeniilor statului“. După ce o să cunoască acest regulament (bineînțeles, nu din citirea celor scrise în ziare, ci din proprie experiență), țăranul rus o să vadă în el o nouă confirmare a adevărului pe care i l-a vîrît bine în cap subjugarea lui seculară de către moșieri și funcționari: cînd stăpînirea declară în mod solemn că țăranului i „se acordă posibilitatea de a participa“ la o acțiune mai importantă sau mai puțin importantă, la răscumpărarea pămîntului moșieresc sau la lucrări publice prilejuite de foamete, trebuie să te aștepți la vreo nouă plagă egipteană.

Și, într-adevăr, prin întregul lui conținut, regulamentul provizoriu de la 15 septembrie face impresia unei noi legi represive, a unui supliment de cod penal. În primul rînd, înseși organizarea și efectuarea lucrărilor sînt însoțite de atîtea măsuri de „precauție“ și de atîtea formalități, de parcă ar fi vorba de „răzvrățiți“ sau de niște condamnați la ocnă și deportare, iar nu de niște înfometați. S-ar părea că nimic nu e mai simplu decît organizarea unor lucrări: zemstvele

și alte instituții capătă fondurile necesare și angajează muncitori pentru construirea de șosele, defrișări de păduri etc. De obicei, la lucrările de acest fel, chiar așa se și procedează. Acum însă se creează o rînduială specială: zemski nacealnicul indică lucrările care urmează să fie efectuate, guvernatorul întocmește avizul său, care e trimis la Petersburg, la o comisie specială, și anume la „comisia consultativă pentru problemele aprovizionării“, care e compusă din reprezentanți ai diferitelor ministere și e prezidată de ministrul-adjunct al afacerilor interne. În afară de aceasta, cu conducerea generală este însărcinat ministrul, care poate să numească și împuterniciți speciali. Comisia din Petersburg va fixa pînă și limitele maxime de retribuire a muncitorilor, adică va avea, probabil, grijă ca țăranul să nu fie „pervertit“ prin plata unei sume prea mari! Se vede că regulamentul provizoriu de la 15 septembrie are ca scop să *îngreuițe* efectuarea pe scară largă a unor lucrări publice, tot așa cum circulara de la 17 august a lui Sipeaghin a *îngreuiat* distribuirea de ajutoare celor înfometaji.

Dar mult mai importante și mai dăunătoare sînt hotărîrile speciale cu privire la modul de angajare a țăranilor la aceste lucrări.

Dacă lucrările se efectuează „în afară de zona lor de domiciliu“ (și așa vor fi efectuate, bineînțeles, în marea majoritate a cazurilor), muncitorii formează arteluri speciale *sub supravegherea zemski nacealnicului*, care confirmă și pe starostele însărcinat cu supravegherea ordinii. Țăranii înfometaji nu au voie să-și aleagă singuri un staroste, cum fac de obicei muncitorii. Ei sînt puși sub ordinele unui „zemski“ înarmat cu o nuiă! Se întocmește o listă specială de membrii artelului, care, în cazul lor, *înlocuiește buletinele de identitate* prevăzute de lege... În locul buletinelor de identitate individuale vor fi întocmite, prin urmare, liste de membrii artelului. Și ce rost are această înlocuire? Să-l *stînjenească* pe țăran, care, dacă ar avea un asemenea buletin de identitate, s-ar putea aranja mai liber, așa cum crede el că e mai bine, în noua localitate, și ar putea mai ușor să părăsească lucrul în caz că nu e mulțumit.

Mai departe. „Grija pentru menținerea ordinii cuvenite pe parcurs și predarea loturilor de muncitori repartizate

conducătorilor de lucrări este încredințată unor funcționari delegați în mod special de ministerul afacerilor interne“. Muncitorilor liberi li se dau avansuri pentru drum, iar iobagii sînt „aduși“ în „loturi“, după listă, și „predați“ unor funcționari speciali. Nu au dreptate țărani cînd consideră lucrările „de interes obștesc“ și pe cele ale statului ca o nouă iobăgie?

Și, într-adevăr, legea de la 15 septembrie îi apropie de iobagi pe țărani înfometateți nu numai în sensul că îi lipsește de libertatea de deplasare. Ea dă dreptul funcționarilor să rețină o parte din salariu pentru a o trimite familiilor muncitorilor, dacă „autoritățile guberniale din localitățile în care au rămas familiile“ consideră că e necesar acest lucru. Aceste autorități vor putea dispune de banii cîștigați de muncitori fără să fie nevoie de consimțămîntul lor! Țăranul e prost; el nu știe să se îngrijească singur de familia lui. Autoritățile vor face mult mai bine acest lucru; într-adevăr, cine n-a auzit cît de mult au avut ele grijă de familiile țăranilor în coloniile militare? ¹¹⁹

Dar e și aici un neajuns: acum țărani, poate, nu mai sînt atît de supuși ca pe vremea coloniilor militare. S-ar putea chiar ca ei să ceară să li se elibereze buletine de identitate obișnuite, să pretindă ca nimeni să nu îndrăznească să rețină, fără consimțămîntul lor, banii cîștigați de ei cu atîta trudă. Pentru o asemenea eventualitate trebuie luate măsuri și mai severe, și legea, într-un articol special, stabilește că, „potrivit unei dispoziții date de ministrul afacerilor interne, cu supravegherea respectării de către muncitori a ordinii convenite în locurile unde se execută lucrările sînt însărcinați zemski nacealnicii locali, ofițerii corpului special de jandarmi, funcționarii de poliție sau persoane cărora li s-a încredințat în mod special această atribuție“. După cum se vede, guvernul consideră *din capul locului* pe țărani înfometateți drept niște „răzvrătiți“, și ca atare stabilește, pe lângă supravegherea generală a tuturor muncitorilor ruși de către întreaga poliție din țară, și o supraveghere specială, foarte severă. S-a luat *dinainte* hotărîrea de a-l strînge în chingi pe țăran pentru că se încumetă „să exagereze“ proporțiile foametei și să manifeste (cum s-a exprimat Sipeaghin în circulara sa) „pretenții cu nimic justificate față de guvern“.

Iar pentru a nu-și mai bate capul cu judecățile în caz că se manifestă unele nemulțumiri din partea muncitorilor, regulamentul provizoriu dă dreptul funcționarilor să-i pună sub stare de arest *pînă la trei zile, fără vreo procedură juridică specială*, pentru tulburarea liniștei, lipsă de conștiinciozitate în muncă sau neexecutarea dispozițiilor primite!! Muncitorul liber trebuie adus în fața judecătorului de pace, înaintea căruia el poate să se apere și împotriva hotărîrilor căruia are drept de apel, în timp ce țăranul înfometat poate fi băgat la răcoare fără nici o judecată! În caz că nu vrea să lucreze, muncitorul liber poate fi numai concediat, în timp ce pentru țăranul înfometat noua lege prevede că, „în caz de eschivare îndărătnică de la lucru“, *el va fi trimis la urmă din post în post* împreună cu hoții și tâlharii!

Noul regulament provizoriu este un adevărat regulament draconic pentru cei înfomețați, un regulament de trimitere la muncă, cu privarea lor de drepturi pentru că au cutezat să deranjeze autoritățile cerîndu-le ajutor. Guvernului nu i-a fost de ajuns că le-a luat zemstvelor conducerea aprovizionării, că a interzis persoanelor particulare să amenajeze cantine fără aprobarea poliției, că a dispus să se micșoreze de cinci ori adevăratele proporții ale nevoii de ajutor, dar el îi declară pe țărani lipsiți de drepturi depline și ordonă reprimarea lor fără nici o judecată. La această ocnă permanentă a unei vieți de veșnică înfometare și de muncă peste puterile omenești se adaugă acum amenințarea cu ocna muncii obligatorii.

Acestea sînt măsurile luate de guvern împotriva țăranilor. În ce privește muncitorii, felul cum înțelege guvernul să se răfuiască cu ei este foarte sugestiv caracterizat de „Actul de acuzare“ în procesul tulburărilor din mai de la uzina „Obuhov“, care a fost publicat în numărul precedent al ziarului nostru. „Iskra“ a scris despre acest eveniment în numerele sale din iunie și iulie. Presa noastră legală n-a pomenit nimic despre proces, aducîndu-și pesemne aminte că pînă și un ziar atît de loial față de stăpînire cum e „Novoe Vremea“ „a avut de suferit“ pentru încercarea lui de a scrie ceva pe această temă. În ziare a apărut o scurtă notă, de vreo două rînduri, în care se relatea că procesul s-a judecat pe la sfîrșitul lui septembrie, iar după aceea, într-unul din

ziarele din sudul țării, a fost anunțată în mod întâmplător sentința: doi au fost condamnați la *muncă silnică*, opt au fost achitați, iar restul au fost condamnați la detențiune și închisoare corecțională pe termene de doi pînă la trei ani și jumătate.

Așadar, în articolul „Un nou măcel“ („Iskra“ nr. 5) * noi n-am apreciat încă îndeajuns pornirile vindicative de care e stăpînit guvernul rus. Noi credeam că el a recurs la reprimarea militară ca la un ultim mijloc de luptă, întrucît i-a fost teamă să se adreseze justiției. Cînd colo a reieșit că el a știut să îmbine cele două procedee: după maltratarea mulțimii și asasinarea a trei muncitori, au fost ridicați 37 de oameni, din cei cîteva mii, și condamnați la pedepse draconice.

Cum au fost ridicați și cum au fost judecați, despre asta ne putem face o idee citind actul de acuzare. În fruntea instigatorilor au fost puși An. Iv. Ermakov, Efr. Step. Dahin și An. Iv. Gavrilov. În actul de acuzare se arată că Ermakov avea manifeste la locuința sa (după spusele unei oarecare Mihailova, ajutoare de vînzător la un debit de băuturi spirtoase, care *n-a fost citată la proces* ca martor), că el a vorbit despre lupta pentru libertate politică și că la 22 aprilie a fost văzut pe cînd pleca pe Nevski Prospekt, ducînd cu sine un steag roșu. În continuare se subliniază că și Gavrilov a avut asupra sa și a difuzat manifeste care chemau la demonstrația de la 22 aprilie. Și despre acuzata Iakovleva se spune că a luat parte la niște întruniri secrete. Nu încapă deci îndoială că procurorul a căutat să prezinte drept instigatori tocmai niște oameni pe care poliția secretă îi bănuia că sînt militanți politici. Caracterul politic al procesului reiese și din faptul că mulțimea striga: „vrem libertate!“, precum și din legătura care se face între el și ziua de 1 Mai. În paranteză fie spus, tocmai concedierea unui număr de 26 de oameni pentru „lipsă nemotivată de la lucru“ în ziua de 1 Mai a făcut să izbucnească tot acest incendiu, dar procurorul, bineînțeles, n-a spus nici un cuvînt despre *caracterul ilegal* al acestor concedieri.

Chestiunea e clară. Au fost ridicați pentru a fi judecați cei bănuți că sînt adversari politici. Poliția secretă a pus

* Vezi volumul de față, pag. 14—19. — *Nota red.*

la dispoziție listele necesare. Iar polițiștii, bineînțeles, „au atestat“ că aceste persoane se aflau în rîndurile mulțimii, că ele au aruncat cu pietre și s-au remarcat printre ceilalți prin atitudinea lor.

Prin acest proces a fost disimulat cel de-al doilea act (de după măcel) al răzburării politice. Și el a fost disimulat prin procedee josnice: s-a pomenit de politică pentru a agrava astfel vina, dar nu s-a dat voie să se lămurească condițiile politice ale celor întîmplate. Oamenii au fost judecați ca inculpați de drept comun, conform art. 263 din Codul penal, adică pentru „o răscoală vădită împotriva autorităților instituite de guvern“ și, în plus, o răscoală a unor oameni înarmați (?). Acuzarea a fost *aranjată*: poliția a ordonat judecătorilor să se ocupe numai de unul din aspectele cazului.

Ținem să remarcăm că, potrivit art. 263—265 din Codul penal, se poate aplica pedeapsa cu muncă silnică pentru *orice* manifestații: „o răscoală vădită cu intenția de a împiedica executarea unor dispoziții și măsuri ale guvernului“, chiar dacă „răzvrățiții“ nu erau înarmați și nu s-au dat la acte vădite de violență! Legile rusești sînt darnice cînd e vorba de muncă silnică! Și e timpul să facem în așa fel ca fiecare din aceste procese să fie *transformat* într-un proces politic de către înșiși acuzații, ca guvernul să nu îndrăznească să-și mascheze răzburarea politică prin comedia unui proces de drept comun!

Și ce „progres“ s-a realizat, chiar în materie de procedură judiciară, în comparație, bunăoară, cu anul 1885! Atunci țesătorii de la fabrica „Morozov“ au fost judecați de jurați, ziarele au publicat dări de seamă complete, și martorii din rîndurile muncitorilor au dezvăluit, la proces, toate fără-delegile comise de fabricant. Pe cîtă vreme astăzi tabloul e cu totul altul: un tribunal alcătuit din funcționari, care au alături de ei niște reprezentanți necuvîntători ai stărilor sociale, procesul se judecă cu ușile închise; muțenie totală a presei; martori falși: personalul de conducere al uzinei, paznici de la uzină, polițiști care au maltratată poporul, soldați care au tras în muncitori. Mîrșavă comedie!

Comparați „progresul“ realizat din 1885 pînă în 1901 în materie de reprimare a muncitorilor cu „progresul“ realizat

din 1891 pînă în 1901 în lupta împotriva înfometajilor — și vă veți face o idee despre repeziciunea cu care crește în adîncime și în lărgime revolta în rîndurile poporului și ale societății liberale, cu cîtă furie începe guvernul să dea din colț în colț, „strunind“ și pe filantropii particulari și pe țărani, căutînd să intimideze pe muncitori cu condamnări la muncă silnică. Nu, munca silnică nu-i va intimida pe muncitori, ai căror conducători nu s-au temut să-și dea viața în lupte de stradă corp la corp cu opricinicii țarului. Amintirea tovarășilor lor eroi, care au fost asasinați sau torturați pînă la moarte în închisori, va face să sporească înzecit puterile noilor luptători și va îndemna să vină în ajutorul lor, cu miile, pe alți muncitori, care, asemenea tinerei Marfa Iakovleva, în vîrstă de 18 ani, vor spune fără șovăială: „noi sîntem alături de frații noștri!“ După reprimarea lor cu ajutorul poliției și al trupelor, guvernul are de gînd să-i judece pe manifestanți și pentru răscoală; la această încercare noi vom răspunde prin unirea strînsă a tuturor forțelor revoluționare, prin atragerea de partea noastră a tuturor celor asupriți de samavolnicia țaristă și printr-o pregătire sistematică a răscolei întregului popor!

„Iskra“ nr. 10 din noiembrie 1901

Se tipărește după textul
apărut în ziar

CRONICA INTERNĂ

Scris în octombrie 1901

*Publicat pentru prima oară
în decembrie 1901,
în revista „Zarea“ nr. 2—
Semnat: T.H.*

*Se tipărește după textul
apărut în revistă*

I. FOAMETEA ¹²⁰

Iarăși foamete! În ultimul deceniu se desfășoară, cu o repeziciune uluitoare, un proces nu numai de ruinare, ci și de dispariție a țărănimii ruse, și poate că nici un război, oricât de îndelungat și de crâncen ar fi el, n-ar provoca atâtea victime. Împotriva țaranului s-au coalizat toate forțele cele mai puternice ale epocii noastre: și capitalismul mondial, care se dezvoltă din ce în ce mai repede și care a creat concurența de peste ocean și a înzestrat cu cele mai perfecționate unelte și metode de producție o mică minoritate de agricultori, în stare să reziste în apriga luptă pentru existență, și statul militarist, care duce o politică aventuristă în posesiunile sale coloniale, în Extremul Orient și în Asia centrală, și care aruncă toată povara, nemăsurat de grea, a acestei politici extrem de costisitoare pe umerii maselor muncitoare și totodată organizează, cu banii poporului, noi și noi mijloace de „curmare“ și „înfrînare“ polițienească a nemulțumirii și revoltei crescînde a acestor mase.

După ce foametea a devenit la noi un fenomen obișnuit, era firesc să ne așteptăm ca guvernul să încerce să oficializeze și să consfințească obișnuita sa politică în domeniul aprovizionării. Dacă în anii 1891—1892 el a fost luat prin surprindere și, la început, și-a pierdut cumpătul de-a binelea, acum are o experiență destul de bogată și știe bine încotro (și cum) să meargă. „În momentul de față — scria „Iskra“ în iulie (nr. 6) — deasupra țării plutesc norii negri ai nenorocirii poporului, și guvernul se pregătește din nou să-și joace rolul său ticălos de forță necruțătoare, care ia bucata de pîine de la gura populației înfometate și pedepsește

orice « manifestare » de grijă pentru cei înfomețați dacă ea nu corespunde întru totul intențiilor urmărite de autorități».

Pregătirile făcute de guvern au fost foarte rapide și foarte energice. În ce spirit au fost ele făcute au arătat-o cu prisosință cele întâmplate la Elisavetgrad. Prințul Obolenski, guvernatorul de la Herson, a declarat de îndată război tuturor aceluia care au avut cutezanța să scrie și să vorbească despre foametea care bîntuia în județul Elisavetgrad, să se adreseze opiniei publice, chemînd-o în ajutorul înfomețaților, să înființeze cercuri particulare și să facă apel la persoane particulare pentru organizarea acestui ajutor. Niște medici de zemstvă au scris în ziare că în acest județ bîntuie foametea, că oamenii se îmbolnăvesc și mor, că „pîinea“ cu care se hrănește populația este ceva de neînchipuit, care nici nu merită denumirea de pîine. Guvernatorul se angajează într-o polemică cu acești medici și publică dezmințiri oficiale. Cine cunoaște cît de cît condițiile în care funcționează, în general, presa noastră, cine își dă osteneala să-și amintească de apriga prigoană dezlănțuită în ultima vreme împotriva unor organe extrem de moderate și împotriva unor publiciști și mai moderați va înțelege ce a însemnat această „polemică“ a unui guvernator cu niște medici de zemstvă, care nu sînt nici măcar slujbași ai statului! Ea a fost pur și simplu o încercare de a le astupa gura, a fost o declarație cît se poate de fățișă și de grosolană în sensul că guvernul nu va îngădui să se spună adevărul despre foamete. Și nu e vorba numai de o declarație! Fiindcă cu greu i s-ar putea reproșa guvernului rus că se mărginește la simple declarații atunci cînd există posibilitatea de „a face uz de forță“. Și prințul Obolenski n-a întîrziat să facă uz de forță, prezentîndu-se în persoană pe teatrul de război — de război împotriva înfomețaților și împotriva aceluia care, fără să facă parte din personalul vreunui departament, au vrut să dea un ajutor *real* celor înfomețați — și *interzicînd* cîtorva persoane particulare care veniseră în regiunea bîntuită de foamete (printre care și d-na Uspenskaia) să se ocupe de amenajarea de cantine. Asemenea lui Iuliu Cezar, prințul Obolenski a venit, a văzut, a învins — și telegramele au adus această victorie la cunoștința cititorilor din întreaga Rusie. Un singur lucru este însă de mirare, și anume că

această victorie, această nerușinată sfidare la adresa tuturor rușilor cărora le-a mai rămas măcar un pic de onestitate, măcar un dram de curaj civic, n-a primit nici o ripostă din partea persoanelor celor mai interesate, dacă ne putem exprima astfel. În gubernia Herson, foarte mulți au cunoscut și cunosc, fără îndoială, întregul substrat al acestei treceri sub tăcere a foametei și a luptei care se duce împotriva ajutorării celor înfomețați, însă nimeni n-a publicat vreo expunere asupra acestui caz plin de învățăminte sau vreunele documente în această privință, și nici măcar un simplu îndemn de protest împotriva monstruoasei interziceri de a amenaja cantine. Muncitorii declară grevă atunci când guvernul își pune în aplicare amenințarea sa de a concedia pe cei care „au lipsit nemotivat de la lucru“ în ziua de 1 Mai; cercurile intelectuale păstrează tăcere atunci când unor reprezentanți ai lor li se interzice. . . să ajute pe înfomețați.

Încurajat parcă de succesul acestei prime ciocniri cu „răzvrățitorii“ care îndrăznesc să ajute pe înfomețați, guvernul a trecut curînd la un atac pe toată linia. Neasemuita ispravă a prințului Obolenski este ridicată la rangul de principiu călăuzitor, de lege menită să reglementeze de acum încolo relațiile dintre toți administratorii și toate persoanele implicate în chestiunea aprovizionării (cuvîntul „implicat“ este, propriu-zis, un termen de drept penal și el face parte, în special, din codul nostru penal, dar am văzut și vom vedea, din cele ce urmează, că în momentul de față ajutorarea nepermisă a celor înfomețați intră pe de-a-ntregul în noțiunea de delict). O asemenea lege n-a întîrziat să-și facă apariția — de data aceasta sub forma simplificată a unei „circulare a ministrului de interne către șefii guberniilor lovite de secetă în anul 1901“ (circulara nr. 20 din 17 august 1901).

Este de presupus că această circulară va rămîne pentru multă vreme un monument menit să arate pînă la ce coloane ale lui Hercule ¹²¹ ajunge frica de care e cuprinsă poliția în fața grozavei calamități care s-a abătut asupra poporului, în fața apropierii dintre înfomețați și „intelectualii“ care-i ajută, precum și hotărîrea ei fermă de a înăbuși orice „larmă“ în legătură cu foametea și de a limita acțiunea de ajutorare la proporții cît mai neînsemnate. E regretabil numai că lungimea excesivă a acestei circulare și stilul ei greoi, cancelarist

ar putea constitui o piedică pentru cunoaşterea ei de către un public cât mai larg.

Se ştie că legea de la 12 iunie 1900 a scos aprovizionarea din competenţa zemstvelor şi a trecut-o în seama zemski nacealnicilor şi a congreselor judeţene. S-ar părea că s-a creat o situaţie cum nu se poate mai sigură: elementul electiv a fost înlăturat, oamenii cât de cât independenţi de autorităţi nu vor mai putea să-şi spună cuvîntul în această privinţă şi, deci, nici să mai facă larmă. Dar, după campania dezlănţuită de prinţul Obolenski, toate aceste măsuri i s-au părut insuficiente ocîrmuirii: este necesar ca întreaga chestiune să fie mai strict subordonată ministerului şi funcţionarilor aflaţi în subordinea lui directă şi să fie definitiv înlăturată posibilitatea oricăror exagerări. De aceea în chestiunea: care judeţe „stau prost cu recolta“ *va hotări* de azi înainte numai ministerul *, în cadrul căruia va fi organizat, pe cât se vede, un cartier general al operaţiilor militare împotriva celor înfometaji. Şi, prin intermediul d-lor guvernatori, acest cartier general va îndruma activitatea persoanelor (în primul rînd a mareşalilor nobilimii din fiecare judeţ) în ale căror mîini este concentrată „direcţia centrală judeţeană a aprovizionării“. Prinţul Obolenski, care e iniţiatorul operaţiilor militare împotriva celor înfometaji, a trebuit să se deplaseze în persoană la faţa locului pentru a curma, înfrîna şi reduce. Acum totul e „pus la punct“, şi va fi de ajuns un simplu schimb de telegrame (bine că pentru cheltuielile de cancelarie s-a alocat de pe acum cîte o mişoară de fiecare judeţ) între direcţia „centrală judeţeană“ şi direcţia centrală din Petersburg pentru a se lua „măsurile de rigoare“. Moşierul civilizat al lui Turghenev nu numai că nu se ducea chiar el la grajd, dar se mîrginea

---

* Cum hotărăşte ministerul în această chestiune se poate vedea din exemplul guberniei Perm. După cum am aflat recent din ziare, această gubernie continuă să fie considerată printre cele care „stau bine cu recolta“, deşi (după informaţiile adunării guberniale extraordinare a zemstvelor, care a avut loc la 10 octombrie) în această gubernie recolta este *şi mai proastă* decît cea din 1898. Recolta de cereale reprezintă doar 58% din cea mijlocie, iar în judeţele Şadrinsk şi Irbit — doar 36% şi 34%. În 1898 au fost acordate de către guvern (fără a socoti mijloacele locale) 1 500 000 de puduri de grîu şi peste 250 000 de ruble în bani. Acum, însă, zemstva nu dispune de mijloace, ea este îngrădită în drepturi, recolta este mult mai proastă decît în 1898, preţurile la cereale au început să se urce *încă de la 1 iulie*, ţăranii au şi început să-şi vîndă vitele, iar guvernul susţine totuşi cu încăpăţinare că această gubernie „stă bine cu recolta“ !!

la o observație făcută cu jumătate de glas printr-un lacheu în frac și cu mănuși albe: „Cît despre Fedor... să se ia măsuri!“¹²² Iată că și la noi acum „se vor lua măsuri“ „fără larmă“, frumușel și în toată liniștea, pentru stăvilirea poftelor nemăsurate ale populației înfometate.

Că d-l Sipeaghin este convins de caracterul excesiv al poftelor țăranului înfometat se vede din insistența cu care circulara nu numai că pune în gardă împotriva „exagerărilor“, dar instituie pur și simplu noi și noi reguli care înlătură însăși posibilitatea de a comite exagerări. Cu alcătuirea listelor de înfomețați să nu vă grăbiți, căci o asemenea grabă ar provoca „speranțe exagerate“ în rîndurile populației — spune fără înconjur ministrul și dă dispoziție ca listele să fie întocmite chiar în ajunul distribuirii grîului. Apoi, despre criteriile după care un județ *trebuie* considerat că stă prost cu recolta circulara nu găsește de cuviință să vorbească, în schimb stabilește cu precizie cînd un județ *nu trebuie* considerat că stă prost (de pildă, cînd au avut de suferit nu mai mult de o treime din totalul plășilor, cînd există mijloace de cîștig obișnuite etc.). În sfîrșit, în ce privește normele de ajutorare a celor înfomețați, ministrul stabilește reguli care arată cît se poate de clar că guvernul vrea *cu orice preț* să reducă la minimum aceste ajutoare și să le limiteze la simple pomeni care nu pun de loc populația la adăpost de pieire prin înfometare. Într-adevăr: norma este de 48 de puduri de grîu de fiecare familie (socotind după mărimea recoltei medii din satul respectiv); cine nu are mai puțin decît atîta nu are nevoie de ajutor. Pe ce cale s-a ajuns la această cifră nu se știe. Se știe numai că într-un an *fără* foamete pînă și țăranii cei mai săraci consumă de două ori mai mult grîu (vezi studiile statistice cu privire la bugetele țăărănești, întocmite de zemstve). Subalimentația este deci considerată, pe baza dispoziției date de ministru, drept un fenomen normal. Dar și această normă se micșorează, în primul rînd, de două ori, ca să nu poată primi ajutor elementul muncitoresc, care reprezintă aproape jumătate din populație, iar în al doilea rînd, cu *încă* $\frac{1}{3} - \frac{1}{5} - \frac{1}{10}$, „întrucît se are în vedere numărul aproximativ de gospodari înstăriți care au rezerve din anul trecut sau vreun (așa: „sau vreun“!) mijloc de îndestulare materială“. După toate acestea se poate judeca

prin ce fracție infimă trebuie exprimată partea de grâu de care duce într-adevăr lipsă populația și pe care guvernul are de gând să i-o dea cu titlu de împrumut ! Și, parcă admirându-și neobrăzarea, d-l Sipeaghin, după ce a arătat în ce constă acest neverosimil sistem de reducere a ajutoarelor, declară că un astfel de calcul aproximativ „în rare cazuri se dovedește a fi exagerat într-o măsură cât de cât apreciabilă“. Orice comentarii sînt, cred, de prisos.

Declarațiile oficiale ale guvernului rus, atunci cînd găsești în ele, afară de simple dispoziții, măcar unele încercări de lămurire a acestor dispoziții, conțin aproape întotdeauna — aceasta constituie un fel de lege care e mult mai stabilă decît majoritatea legilor noastre — două motive principale sau două tipuri principale de motive. Pe de o parte, veți găsi neapărat în ele cîteva fraze comune, care, într-o formă emfatică, vorbesc despre grija pe care o manifestă autoritățile, despre dorința lor de a ține seama de cerințele vremii și de dezideratele opiniei publice. Se vorbește, bunăoară, despre „importanta acțiune de preîntîmpinare a crizei alimentare în rîndurile populației rurale“, despre „răspunderea morală pentru bunăstarea populației locale“ etc. Se înțelege de la sine că aceste locuri comune nu înseamnă, în fond, nimic și nu obligă la nimic pozitiv; în schimb, ele seamănă ca două picături de apă cu nemuritorarele perorații ale nemuritorului Iudușka Golovlev, care făcea morală țăranilor pe care-i jecmănea. În paranteză fie spus, aceste locuri comune sînt întotdeauna exploatare (în parte din naivitate, în parte din „interes de serviciu“) de publicațiile liberale supuse cenzurii, care încearcă să ticluiască o solidaritate de principii a guvernului cu punctul lor de vedere.

Dar, dacă veți analiza cu mai multă atenție celelalte motive — care nu sînt atît de comune și nu aduc atît de mult a simplă vorbărie — invocate în prescripțiile date de guvern, veți găsi întotdeauna explicații concrete, care *repetă pe de-a-ntregul* argumente de mult statornicite în cele mai reacționare organe ale presei noastre (de pildă, în „Moskovskie Vedomosti“). A urmări și a semna de fiecare dată această solidaritate a guvernului cu „Moskovskie Vedomosti“ n-ar fi, după părerea noastră, o muncă inutilă (și nici cu totul inaccesibilă chiar pentru militanții legali). În circulara de care

ne ocupăm, bunăoară, sînt reluate învinuirile cele mai abjecte, lansate de cei mai „barbari moşieri“, care susţin că întocmirea înainte de vreme a listelor celor care au nevoie de ajutor face să se nască „tendinţa, la unii ţărani înstăriţi, de a da gospodăriei lor o aparenţă de sărăcie, recurgînd în acest scop la vînzarea rezervelor, a surplusului şi a inventarului“. După spusele ministrului, această tendinţă „a fost dovedită de experienţa campaniilor de aprovizionare precedente“. Prin urmare? Prin urmare, ministrul încearcă să capete experienţă politică din poveţele celor mai inveteraţi iobăgişti, care făceau atîta larmă în anii de foamete din trecut şi fac şi astăzi larmă pe seama înşelăciunii practicate de ţărani şi care sînt atît de revoltaţi de „larma“ ce se creează în jurul epidemiilor de tifos exantematic.

De la aceiaşi iobăgişti a învăţat d-l Sipeaghin să vorbească de demoralizare: „este foarte important — scrie el — ca . . . instituţiile locale . . . să contribuie la economisirea mijloacelor alocate şi, ceea ce este mai important (sic!), să preîntîmpine cazurile de acordare de ajutor nejustificat din partea guvernului — căci ele au o influenţă demoralizatoare, dăunătoare — unor persoane cu situaţie materială asigurată“. Şi această neruşinată indicaţie — de a contribui la economisirea de mijloace — este întărită cu următoarea expunere de principii: „ . . . distribuirea, pe scară largă, de ajutoare alimentare familiilor care pot s-o scoată la capăt şi fără ele“ (care pot s-o scoată la capăt cu 24 de puduri de grîne pe an?), „pe lîngă caracterul neproductiv (!) pe care-l prezintă în asemenea cazuri cheltuielile statului, are pentru viitor, prin urmările nefaste ale acestui sistem, o influenţă nu mai puţin dăunătoare din punctul de vedere al foloaselor şi nevoilor statului decît lăsarea fără ajutorul cuvenit a celor care au într-adevăr nevoie să fie ajutoraţi“. În vremurile de demult, monarhii înduioşaţi spuneau: „mai bine să achiţi zece vinovaţi decît să condamni un singur nevinovat“. Iar astăzi, unul dintre cei mai apropiaţi slujitori ai ţarului declară: nu e mai puţin dăunător să dai ajutor unei familii care poate s-o scoată la capăt şi cu 24 de puduri de grîne pe an decît să laşi fără ajutor o familie care are „într-adevăr“ nevoie să fie ajutorată. Ce păcat că acest „punct de vedere“ — splendid prin sinceritatea lui — asupra „foloaselor şi nevoilor

statului“ este ascuns marelui public printr-o circulară atît de lungă și de plictisitoare! O singură speranță mai există însă: poate că presa social-democrată și agitația desfășurată prin viu grai de către social-democrați vor face ca poporul să cunoască mai îndeaproape conținutul circularii ministeriale.

* * *

Dar cu o deosebită hotărîre „atacă“ această circulară pe filantropii particulari: se vede cît de colo că administratorii, care duc război împotriva celor înfometaji, consideră drept cea mai importantă poziție a „inamicului“ cercurile particulare de ajutorare, cantinele particulare etc. Cu o franchețe care merită toată recunoștința, d-l Sipeaghin ne explică de ce, de multă vreme, această filantropie particulară tulbura somnul ministrului afacerilor interne. „Începînd cu recoltele proaste din anii 1891 și 1892 și continuînd cu toate calamitățile asemănătoare care au urmat după aceea — glăsuiește circulara —, nu rareori s-a constatat că, în timp ce acordă ajutor material locuitorilor din localitățile năpăstuite, unii filantropi caută să provoace în rîndurile lor nemulțumire față de rînduiele existente și pretenții prin nimic justificate față de guvern. Totodată, nevoile nesatisfăcute în deplină măsură, bolile și ruina gospodăriei lor, inevitabile în asemenea cazuri, creează un teren extrem de propice pentru agitația antiguvernamentală, și acest teren este folosit cu plăcere, sub masca ajutorării aproapelui, de persoane suspecte din punct de vedere politic, în scopurile lor criminale. De obicei, de îndată ce află că undeva recolta a fost simțitor compromisă, în regiunea năpăstuită dau năvală, de pretutindeni, oameni cu un trecut politic nu tocmai ireproșabil, care caută să intre în relații cu împuterniciții societăților și instituțiilor de binefacere veniți din capitale, și sînt primiți de aceștia, în necunoștință de cauză, drept colaboratori în localitățile respective, ceea ce provoacă dificultăți destul de mari pentru menținerea ordinii și pentru buna desfășurare a activității administrative“.

Se vede treaba că guvernul rus începe să se simtă strîmătorat pe pămîntul rusc. A fost o vreme cînd numai tineretul studios era considerat drept un mediu care trebuie

păzit în mod special: el era pus sub strictă supraveghere, și orice persoane cu un trecut politic nu tocmai ireproșabil care căutau să intre în legătură cu acest tineret se făceau vinovate de o abatere gravă; orice cercuri și asociații, chiar dacă aveau drept obiectiv doar ajutorarea materială, erau suspectate de tendințe antiguvernamentale și câte și mai câte. Pe acele vremuri — care sînt, de altfel, destul de recente — n-a existat o altă *pătură*, și cu atît mai mult o altă clasă a populației, care să reprezinte în ochii guvernului „un teren extrem de propice pentru agitația antiguvernamentală”. Dar, începînd din a doua jumătate a deceniului trecut, veți întîlni în comunicatele guvernamentale oficiale indicații asupra unei alte clase, cu mult mai numeroasă, asupra căreia e necesar să se exercite o supraveghere specială: muncitorii din fabrici și uzine. Creșterea mișcării muncitorești a făcut necesară crearea unor întregi sisteme de instituții pentru supravegherea noului element turbulent; pe lista localităților în care n-aveau voie să se stabilească persoanele dubioase din punct de vedere politic au început să apară, alături de capitale și de orașele universitare, o serie de centre, așezări industriale, județe și întregi gubernii *. Deosebit de strictă este paza împotriva suspectilor în două treimi din Rusia europeană, iar cealaltă treime este atît de ticsită de o sumedenie de „persoane cu un trecut politic nu tocmai ireproșabil”, că pînă și cel mai retras colț de provincie este cuprins de neli-niște **. Rezultă acum că, după opinia autorizată a unei persoane atît de competente cum e d-l ministru al afacerilor interne, „un teren propice” pentru agitația antiguvernamentală este și *satul* cel mai izolat, în măsura în care există cazuri de nevoi nesatisfăcute pe deplin, de boli și de ruinare a gospodăriilor. Dar sînt oare multe sate rusești în care „cazurile” de acest fel să nu constituie un fenomen permanent? Și nu e oare necesar ca noi, social-democrații ruși,

* Comp., de exemplu, circulara secretă, publicată în nr. 6 al „Iskrei”, cu privire la persoanele expulzate din Petersburg, în cea mai mare parte publiciști, dintre care mulți n-au fost niciodată implicați în vreun fel de treburi politice în general sau treburi „muncitorești” în special. Cu toate acestea, li s-a interzis să se stabilească nu numai în orașele universitare, dar și în „localitățile industriale”, iar unora din ei numai în localitățile industriale.

** Vezi, de pildă, corespondențele apărute în „Iskra” nr. 6 și 7, din care se vede cum frămîntările sociale și „manifestările” antiguvernamentale au pătruns pînă și în niște urbe atît de uitate de Dumnezeu ca Penza, Simferopol, Kursk etc. ¹²⁰

să ne folosim imediat de această indicație instructivă, dată de d-l Sipeaghin, în legătură cu terenul „propice”? Nu vedem noi, tocmai acum, cum, pe de o parte, satul se interesează de zvonurile — care ajungeau acolo doar rareori și cu multă greutate — despre ciocnirile din februarie și martie ale proletariatului orășenesc și ale tineretului intelectual cu opricinicii guvernului și cum, pe de altă parte, orice afirmație de acest fel în legătură cu „pretențiile prin nimic justificate” ale țăranului etc. ne oferă un program extrem de bogat pentru cea mai largă și mai atotcuprinzătoare muncă de agitație?

Trebuie să ne folosim de această indicație utilă a d-lui Sipeaghin. Totodată merită să ne batem joc de naivitatea lui. Căci este, într-adevăr, o naivitate amuzantă să-ți închipui că punerea filantropiei particulare sub supravegherea și controlul guvernatorului va împiedica cât de cât persoanele „suspecte” să exercite o influență asupra satelor. Adevărații filantropi nu și-au pus niciodată scopuri politice, așa că noile măsuri de curmare și înfrinare se vor abate mai mult asupra acelor care prezintă cel mai mic pericol pentru guvern. Aceia, însă, care vor urmări să deschidă ochii țăranilor asupra semnificației noilor măsuri și asupra atitudinii guvernului față de foamete în general cu siguranță că nu vor avea nevoie să ia contact cu împunericiții Crucii roșii sau să se prezinte d-lor guvernatori. Căci, din moment ce s-a dovedit, bunăoară, că mediul de fabrică și uzină oferă „un teren propice”, cei care au vrut să se apropie de acest mediu n-au luat contact cu administratorii de fabrici și uzine pentru a se informa asupra stării de lucruri din întreprinderea respectivă și nu s-au prezentat d-lor inspectori de fabrici pentru a obține autorizația de a organiza întruniri cu muncitorii. Noi nu uităm, firește, nici un moment că agitația politică în rîndurile țăranilor se lovește de greutăți enorme, cu atât mai mult cu cât nu este posibil și nici rațional să sustragem pentru această activitate forțe revoluționare de la orașe, dar totodată nu trebuie să scăpăm din vedere că astfel de isprăvi ale guvernului, ca măsurile menite să stingherească filantropia particulară, înlătură o bună parte din aceste greutăți și ne scutesc de jumătate din munca pe care trebuie s-o depunem.

* * *

Nu ne vom opri asupra unei asemenea măsuri — care e un „fleac“ în comparație cu circulara de care ne-am ocupat — cum e circulara aceluiași ministru cu privire la necesitatea unei supravegheri mai atente a concertelor, spectacolelor etc. date în scopuri de binefacere. (Vezi, în „Iskra“ nr. 9, articolul „Noi piedici“.)

Să încercăm să vedem care este acum raportul dintre ajutorul acordat de guvern populației, ajutor care este fixat și distribuit după noul regulament, și adevăratele proporții ale nevoilor. Ce-i drept, datele de care dispunem în această privință sînt extrem de sărăcicioase. Presei i s-au pus acum opreliști cum nici nu se putea mai drastice, glasurile organizatorilor particulari de cantine au amuțit o dată cu „interzicerea“ activității lor, iar pentru publicul din această țară, care a fost zăpăcit de noile restricții, nu au rămas alte mijloace de informare decît scurtele relatări polițist-birocratice despre bunul mers al campaniei de aprovizionare, articolașele — scrise în același spirit — din „Moskovskie Vedomosti“, și relatările sporadice ale unei convorbiri dintre un reporter fără treabă și un pompadur¹²⁴ sau altul, care-și expune, pe un ton deosebit de grav, „părerile lui despre comunitatea de idei a guvernatorilor de orașe, precum și despre atotputernicia acestora și despre altele“¹²⁵. De pildă, „Novoe Vreamea“, în nr. 9 195, relatează cum guvernatorul din Saratov, A. P. Engelhardt (fostul guvernator de Arhanghelsk), a primit pe un colaborator al ziarului local și i-a comunicat, între altele, că a organizat personal în localitate o consfătuire a mareșalilor nobilimii, a reprezentanților consiliilor de zemstve, a zemski nacealnicilor și a reprezentanților Crucii roșii și „a repartizat sarcinile“.

„Scorbut, în forma în care a fost observată de mine în gubernia Arhanghelsk — a spus A. P. Engelhardt —, nu există aici: acolo nu te poți apropia la cinci pași de un bolnav; acolo această boală este într-adevăr « putredă », în timp ce aici se observă mai ales urmările unei anemii foarte pronunțate, care se dezvoltă datorită condițiilor extrem de proaste ale vieții casnice. Aici aproape singurele simptome ale îmbolnăvirii de scorbut sînt buzele albe, gingiile albe. . .

Un astfel de bolnav, dacă are o alimentație rațională, se face bine în decurs de o săptămână. În momentul de față s-a introdus o asemenea alimentație mai substanțială. Se eliberează în total 1 000 de porții pe zi, deși n-au fost înregistrate mai mult de 400 de familii care au absolută nevoie de ajutor.

În afară de îmbolnăvirile de scorbut, în întreaga regiune au fost înregistrate doar trei cazuri de tifos. Sperăm că lucrurile nu vor merge mai departe, deoarece pretutindeni au fost începute lucrări publice și populației îi sînt asigurate posibilități de cîștig“.

Uite ce bine stau lucrurile: în întregul județ Hvalînsk (despre care vorbește d-l pompadur) nu sînt decît 400 de familii care au absolută nevoie de ajutor (celelalte, probabil, „o pot scoate la capăt“, după părerea d-lor Sipeaghin și Engelhardt, și cu cîte 24 de puduri de grîu pe an!), iar populația este deja asigurată și bolnavii se vindecă în decurs de o săptămână. Cum să nu dai crezare, după toate acestea, ziarului „Moskovskie Vedomosti“, care într-un editorial special (nr. 258) ne încredințează că, „după ultimele știri primite din cele 12 gubernii care au avut de suferit de pe urma recoltei proaste, *organele administrative desfășoară o muncă activă, clocotitoare pentru organizarea ajutorului.* În multe dintre județe au și fost întreprinse cercetări pentru a vedea dacă stau prost în ceea ce privește aprovizionarea cu alimente, *s-a procedat la numirea șefilor județeni ai serviciului de aprovizionare etc.* Pe cît se vede, personalitățile oficiale fac tot ce le stă în putință pentru a da ajutor la timp și în măsură suficientă“.

„Se desfășoară o muncă activă, clocotitoare“ și „... n-au fost înregistrate mai mult de 400 de familii care au absolută nevoie de ajutor“... Populația rurală a județului Hvalînsk se ridică la 165 000, dar porții nu se eliberează decît o mie. În întreaga regiune de sud-est (inclusiv gubernia Saratov) s-a strîns anul acesta cu 34% mai puțină secară. În gubernia Saratov, din întreaga suprafață semănată de țărani (1 500 000 de desetine), 15% (după datele consiliului gubernial al zemstvei¹²⁶) n-au produs nimic, iar 75% au dat o recoltă slabă, iar Hvalînsk împreună cu Kamîșin se enumeră printre județele guberniei Saratov care au avut cel mai mult de suferit. Prin urmare, recolta de grîne

strinsă de țăranii din județul Hvalinsk e cu cel puțin 30% mai mică. Să presupunem că jumătate din această cifră revine țăranimii înstărite, care n-a fost încă pusă prin aceasta în situația de a flămânzi (deși această presupunere este mai mult decît riscantă, întrucît țăranimea înstărită dispune de pămînturi mai bune și le lucrează mai bine, așa că ea are întotdeauna mai puțin de suferit de pe urma unei recolte proaste decît țăranimea săracă). Dar chiar dacă facem o asemenea presupunere, reiese că cei înfometaji trebuie să reprezinte vreo 15%, adică aproximativ 25 000. Și autoritățile vor să ne consoleze cu constatarea că scorbutul din Hvalinsk e încă departe de cel din Arhanghelsk, că s-au înregistrat numai trei cazuri de tifos (barem dacă ar minți cu mai multă dibăcie!) și că se eliberează o mie de porții (calculate și măsurate, probabil, după sistemul preconizat de Sipeaghin pentru combaterea . . . exagerărilor).

Cît despre „cîștigurile provenite din îndeletnicirile practicate în afară“, pe care d-l Sipeaghin s-a străduit de *trei* ori să le ia în considerație în circulara sa pentru a evita exagerările (o dată — dispunînd ca județele în care aceste îndeletniciri se practică pe scară întinsă să nu fie considerate ca avînd o situație proastă, a doua oară — dispunînd ca norma de 48 de puduri să fie redusă la jumătate, întrucît 50% din populația muncitorească „trebuie“ să aibă o posibilitate de cîștig, și a treia oară — dispunînd ca și această din urmă cifră să fie micșorată cu $\frac{1}{3} - \frac{1}{10}$, potrivit condițiilor locale), trebuie spus că în gubernia Saratov au scăzut nu numai cîștigurile obținute din ocupații agricole, dar și celelalte. „Urmările recoltei proaste — se spune în sus-menționatul raport al consiliului gubernial al zemstvei — s-au răsfrînt și asupra meșteșugarilor, ca urmare a micșorării posibilității de desfacere a produselor lor. Datorită acestor împrejurări, în județele în care meșteșugurile au căpătat cea mai mare dezvoltare *se constată crize*“. Iar din aceste județe face parte și Kamîșinul, care a avut cel mai mult de suferit și în care, în trecut fie spus, mii și mii de oameni săraci se îndeletnicesc cu renumitul meșteșug al țesutului ațicăi. Și în anii obișnuiți rînduiețile care domină în practica acestui meșteșug, cu care se îndeletnicesc cei din satele pierdute de provincie, erau dintre cele mai revoltătoare:

erau puși să muncească, de pildă, copii în vîrstă de 6—7 ani, care căpătau cîte 7—8 copeici pe zi. Ne putem închipui ce se petrece acolo într-un an de recoltă extrem de proastă și de criză mai acută în domeniul meșteșugurilor.

Proasta recoltă la cereale este însoțită, în gubernia Saratov (ca și în toate guberniile cu recoltă proastă, bineînțeles), de lipsa de nutrețuri. În ultimele luni (adică încă în a doua jumătate a verii!) s-a putut constata o extraordinară extindere a diferitelor epizootii, care duc la o mortalitate crescîndă a vitelor. „După cum comunică un medic veterinar din județul Hvalînsk (reproducem această știre chiar din ziarul în care e expus cuprinsul sus-menționatului raport al consiliului gubernial al zemstvei), la autopsia vitelor căzute nu s-a găsit în stomacurile lor altceva decît pămînt“.

În „comunicatul secției zemstvelor din ministerul afacerilor interne“ cu privire la continuarea campaniei de aprovizionare se spune, între altele, că, dintre județele oficial recunoscute ca avînd o situație proastă, „numai în Hvalînsk, în două din satele sale, au fost înregistrate, începînd din luna iulie, o serie de îmbolnăviri epidemice de scorbut; că eforturile personalului medical local sînt îndreptate spre lichidarea acestei epidemii și că în ajutorul forțelor locale au fost trimise două echipe ale societății de Cruce roșie, care, după cum se arată în raportul întocmit de guvernator (de același A. P. Engelhardt cu care am făcut deja cunoștință), acționează cu mult succes; însă în celelalte județe care au fost declarate slab aprovizionate cu alimente, după cum reiese din informațiile primite la minister pînă în ziua de 12 septembrie a.c., n-au existat cazuri de nevoie acută de alimente care să nu fie satisfăcută și nu se observă o creștere a numărului de îmbolnăviri cauzate de subalimentare“.

Pentru a arăta cît de puțin vrednică de crezare este afirmația că n-au existat cazuri de nevoie *acută* care să nu fie nesatisfăcută (dar nevoie *cronică* a existat?) și că nu se observă o creștere a numărului de îmbolnăviri, ne vom mărgini la confruntarea datelor referitoare la alte două gubernii.

În gubernia Ufa, județele Menzelinsk și Belebei au fost recunoscute ca aflîndu-se într-o situație proastă, și secția zemstvelor din ministerul afacerilor interne comunică că, „potrivit declarației făcute de guvernator“, va fi nevoie ca

împrumutul acordat de guvern pentru „produse alimentare propriu-zise“ să fie fixat la 800 000 de puduri. Or, adunarea extraordinară a zemstvei din gubernia Ufa, convocată în ziua de 27 august pentru a discuta problema ajutorării celor care au avut de suferit de pe urma recoltei proaste, a evaluat nevoia de produse alimentare a acestor județe la 2 200 000 puduri de grîne, la care se adaugă 1 000 000 de puduri pentru celelalte județe, fără a socoti împrumutul acordat pentru semințe (3 200 000 de puduri pentru întreaga gubernie) și pentru hrana vitelor (600 000 de puduri). Prin urmare, împrumutul în produse alimentare stabilit de minister reprezintă *a patra parte* din cifra stabilită de zemstvă.

Alt exemplu. Pe vremea cînd secția zemstvelor își publica comunicatul ei, în gubernia Veatka nu existau județe cu situație alimentară proastă oficial recunoscută, iar mărimea împrumutului pentru aprovizionare a fost fixată de aceeași secție la 782 000 de puduri. Aceasta este tocmai cifra care a rezultat, după cum relatează ziarele, din calculul făcut în ședința ei de la 28 august de către Comisia gubernială pentru aprovizionare din Veatka (care s-a conformat hotărîrilor congreselor județene dintre 18 și 25 august). *Aceleași* congrese, *în jurul datei de 12 august*, stabiliseră altfel mărimea acestui ajutor, și anume 1 100 000 de puduri pentru produse alimentare și 1 400 000 de puduri pentru semințe. De unde provine această diferență? Ce schimbări s-au produs între 12 și 28 august? A fost emisă circulara din 17 august a d-lui Sipeaghin în legătură cu lupta împotriva celor înfometaji. Va să zică circulara și-a făcut imediat efectul, și mica sumă de 230 000 de puduri de grîne a fost ștearsă din calculul întocmit. — notați bine — de congresele județene, adică de niște instituții care înlocuiseră (potrivit legii de la 12 iunie 1900) zemstvele devenite suspecte, de niște instituții formate din slujbași în general și din zemski nacealnici în special. . . Și vom ajunge oare, într-adevăr, să vedem că pînă și zemski nacealnicii sînt acuzați de liberalism? Mai știi? În „Moskovskie Vedomosti“, cel puțin, am citit nu de mult următoarea admonestare la adresa unui oarecare domn Om., care s-a încumetat să propună, în „Priazovski Krai ¹²⁷“, ca ziarele să publice procesele-verbale ale ședințelor comisiilor guberniale pentru

treburile municipale (din moment ce reprezentanții presei nu pot fi admiși la aceste ședințe):

„Scopul acestei propuneri este cît se poate de transparent: *slujbașul rus suferă adeseori de teama ca nu cumva să pară neliberal*, și nevoile publicității pot să-l determine, uneori chiar împotriva conștiinței sale, să susțină vreo inițiativă fantezist-liberală a orașului sau a zemstvei. Soco-teala nu e tocmai greșită“.

N-ar fi oare cazul ca zemski nacealnicii din Veatka, care — pesemne din teama de a nu părea neliberali — au dat dovadă de o ușurință de neiertat „exagerînd“ nevoia de produse alimentare să fie puși sub supraveghere specială?*

De altfel, „inițiativa fantezist liberală“ a zemstvei din Veatka (dacă înțeleptul guvern rus n-ar fi scos din competența ei conducerea aprovizionării) ar fi ajuns să stabilească pentru actualul deficit de cereale proporții mult mai mari. Cel puțin, din evaluarea făcută de adunarea gubernială extraordinară care a avut loc între 30 august și 2 septembrie rezultă că s-au strîns cu 17% mai puține grîne și cu 15% mai puține nutrețuri față de cantitatea necesară. Iar această cantitate necesară se cifrează la 105 000 000 de puduri (recolta

* Și iată acum încă o mostră de luptă împotriva exagerărilor, așa cum este ea dusă de guvernatorul din Veatka:

Într-o „înștiințare“ trimisă administratorilor de plasă, guvernatorul din Veatka face constatarea că țărani au o atitudine extrem de circumspectă față de împrumutul în grîne acordat de guvern sau de zemstve. „Cu prilejul unei inspecții în gubernie — spune d-l Klingenberg — m-am putut convinge cît de chibzuită și de circumspectă este atitudinea țăranilor față de actualele împrejurări, cît de mult se tem ei să contracteze datorii care nu le sînt impuse de o nevoie extremă și cît de fermă e hotărîrea lor de a aștepta cu răbdare ajutorul lui Dumnezeu în anul viitor, încercînd să iasă cu propriile lor puteri din situația grea în care se află“. Asta îl face pe guvernatorul de la Veatka să creadă că „nici un fel de zvonuri despre un ajutor gratuit din partea guvernului și a zemstvelor, despre posibilitatea unei anulări a datoriilor și restatelor, ca și despre proporțiile exagerate ale deficitului de recoltă nu vor tulbura populația pașnică și cuminte a guberniei Veatka“. Guvernatorul socoate necesar să avertizeze populația țărănească „că, dacă la verificarea hotărîrilor se va dovedi că un gospodar, chiar dacă n-are nici un fel de rezerve, dar a strîns în anul acesta cerealele într-o cantitate suficientă pentru hrana familiei și pentru însămințarea ogoarelor, dar a vîndut aceste cereale, iar banii căpătați pe ele i-a întrebuințat pentru alte nevoi, atunci el nu mai poate spera să obțină un împrumut. După noua lege, împrumuturile acordate vor trebui să fie achitate fără să existe o răspundere solidară¹³⁹, adică după aceleași reguli ca și la perceperea impozitelor directe. De aceea gospodarul care a cerut și a obținut un împrumut trebuie să țină minte că tot el va trebui să-l restituie, că n-o să-l ajute nimeni și că la încasarea împrumutului se va proceda cu toată severitatea, așa că în caz de acumulare de restanțe întreaga avere mobilă poate fi vîndută, iar cea imobilă confiscată“.

După asemenea înștiințare a guvernatorului ne putem închipui cum se poartă vătăfii plășilor cu contribuabilii restanțieri care cer să li se acorde un împrumut!

obișnuită e de 134 000 000 de puduri, iar cea din anul acesta — de 84 000 000). Mai trebuie deci 21 000 000 de puduri. „Numărul total al plășilor din gubernie care nu sînt asigurate cu recolta anului în curs este de 158 din 310. Populația lor de ambele sexe se ridică la 1 566 000“. Da, nimic de zis, „organele administrative desfășoară o muncă activă, clocotitoare“, căutînd să atenueze adevăratele proporții ale nevoii de ajutor și să reducă întreaga operă de ajutorare a celor înfometați la o jalnică acrobație filantropică.

Și, totuși, denumirea de „acrobați ai filantropiei“ ar fi prea măgulitoare pentru administratorii grupați sub steagul circulației lui Sipeaghin. Ei au comun cu acrobații filantropiei doar micimea ajutorului lor și tendința de a-l prezenta în proporții cu totul exagerate. Dar acrobații filantropiei privesc pe oamenii pe care-i fericesc cu binefacerile lor, în cel mai rău caz, ca pe o jucărie care le gîdilă în mod plăcut orgoliul personal, iar administrația sipeaghinistă vede în ei niște vrăjmași, niște oameni care vor să-și însușească ceva în mod nelegal („pretenții prin nimic justificate față de guvern“) și care, pentru acest motiv, merită să li se pună friu. Această concepție și-a găsit o expresie cît se poate de sugestivă în admirabilul „Regulament provizoriu“, care a căpătat înalta sancționare la 15 septembrie 1901.

Acesta este o întreagă lege, alcătuită din 20 de articole și conținînd atîtea lucruri minunate, că n-am ezita s-o numărăm printre cele mai importante acte legislative de la începutul secolului al XX-lea. E de ajuns să începem cu titlul: „regulament provizoriu cu privire la *participarea* populației din regiunile lovite de secetă la lucrările ce se efectuează potrivit dispozițiilor date de departamentul căilor de comunicație și de departamentul agriculturii și al domeniilor statului“. Poate că aceste lucrări oferă atît de multe avantaje, încît „a participa“ la efectuarea lor înseamnă a te bucura de o favoare deosebită. Și poate că, dacă n-ar fi așa, articolul întîi al noii legi n-ar repeta nici el că „sătenilor din regiunile lovite de secetă *li se acordă dreptul de a participa* la efectuarea lucrărilor“ etc.

Dar despre aceste „avantaje“ legea vorbește abia în a doua jumătate a ei, după ce mai întîi stabilește modul de *organizare* a întregii acțiuni. Direcțiile respective „fixează

lucrările cele mai indicate“ (art. 2), „conformându-se dispozițiilor stabilite de lege“ (art. 3, care, asemenea unor titluri de capitole din romanele lui Dickens, ar putea fi intitulat: „capitol din noua lege în care se vorbește despre necesitatea de a te conforma legilor vechi“). Lucrările sînt deschise pe bază de fonduri bugetare sau de credite speciale, iar conducerea generală a organizării lor aparține ministrului de interne, care poate numi împuterniciți speciali și pe lângă care se instituie, sub președinția adjunctului său, o „comisie consultativă“ specială „pentru problemele aprovizionării“, alcătuită din reprezentanți ai diferitelor ministere. Această comisie are în atribuțiile ei: a) aprobarea unor derogări de la regula stabilită, b) analiza proiectelor de alocare de fonduri, c) „fixarea limitei de retribuire a muncitorilor și stabilirea altor condiții în care se acordă populației dreptul de a participa la lucrările menționate, d) repartizarea loturilor de muncitori pe sectoare de lucrări și e) conducerea operațiilor de deplasare a acestor loturi la locurile de efectuare a lucrărilor“. Hotărârile comisiei sînt supuse aprobării ministrului de interne, iar „atunci cînd e cazul“, și aprobării miniștrilor celorlalte departamente. Mai departe, indicarea lucrărilor și stabilirea numărului de locuitori care au nevoie de ele cad în sarcina zemski nacealnicilor, care comunică toate aceste date guvernatorilor, iar aceștia, după ce își dau avizul, le comunică ministerului afacerilor interne „și, potrivit indicațiilor acestuia, dau dispoziții, prin zemski nacealnici, în cece privește trimiterea muncitorilor la locurile de efectuare a lucrărilor. . .“

Uf! În sfîrșit, am reușit s-o scoatem la capăt cu această întreagă „organizare“ a noilor lucrări! Se pune acum întrebarea: de cîtă unsoare va fi nevoie pentru a pune în mișcare toate roțile acestei mașini administrative pur rusești, care e atît de greoaie? Încercați numai să vă închipuiți cum arată în mod concret toate acestea, și veți găsi că numai zemski nacealnicul se află în legătură directă cu înfometati. Prin urmare, lui îi aparține inițiativa. El scrie o hîrtie — cui? Guvernatorului, se spune într-un articol al regulamentului provizoriu din 15 septembrie. Dar se știe că pe baza circulei din 17 august a fost creată o „direcție centrală județeană a aprovizionării“, a cărei menire este „să concentreze con-

ducerea *întregii* aprovizionări pe județ în mâinile unui singur demnitar“ (circulara din 17 august; în acest post trebuie să fie numit cu precădere mareșalul nobilimii județene). Se naște o „controversă“, care, bineînțeles, se aplanează repede, în spiritul „principiilor“ minunat de limpede și de simplu expuse în cele șase puncte ale articolului 175 al „legii pentru înființarea guberniilor“, în care se stabilește „modul de aplanare a litigiilor... dintre instituțiile de stat și persoanele oficiale“. În cele din urmă hîrtia ajunge totuși la cancelaria guvernatorului, unde se procedează la întocmirea „avizului“. După aceea se trimite totul la Petersburg pentru a fi examinat de comisia consultativă specială. Dar reprezentantul ministerului căilor de comunicație, care face parte din comisie, nu e în măsură să hotărască asupra utilității unei lucrări ca repararea drumurilor din județul Buguruslan, — și iată că o nouă hîrtie își ia drumul de la Petersburg în provincie și de acolo înapoi. Și cînd, în sfîrșit, chestiunea utilității lucrării etc. etc. va fi principial rezolvată, comisia din Petersburg va proceda la „repartizarea loturilor de muncitori“ între județele Buzuluk și Buguruslan.

Și pentru ce a fost creată această mașinărie atît de complicată? Fiindcă era vorba de o chestiune nouă? Nici pome-neală de așa ceva! Pînă la regulamentul provizoriu din 15 septembrie, lucrările publice puteau fi organizate mult mai simplu, „pe baza legilor în vigoare“, și aceeași circulară din 17 august, vorbind despre lucrările publice întreprinse de zemstve și de societățile de patronaj pentru plasare în muncă, precum și de autoritățile guberniale, nu prevede necesitatea unei organizări speciale. După cum vedeți, „campania de aprovizionare“ întreprinsă de guvern constă în aceea că, timp de o lună (de la 17 august pînă la 15 septembrie), departamentele din Petersburg s-au străduit să născocească și au născocit, în cele din urmă, o complicare fără capăt a birocratismului. În schimb, este mai mult ca sigur că comisia din Petersburg nu va ceda în fața pericolului de a comite exagerările la care sînt atît de expuși slujbașii locali, „care se tem să nu pară neliberali“...

Dar ceea ce constituie miezul noului „Regulament provizoriu“ sînt dispozițiile cu privire la „sătenii“ angajați la diferite lucrări. Cînd aceste lucrări se efectuează „în afară

de zona lor de domiciliu“, muncitorii formează, în primul rînd, arteluri speciale „sub supravegherea zemski nacealnicului“, care confirmă și pe starostele însărcinat cu supravegherea ordinii; în al doilea rînd, pentru muncitorii care au intrat într-un astfel de artel se întocmește o listă specială, care — în timpul deplasării și în perioada participării la lucrări — „înlocuiește, pentru muncitorii înscriși în ea (în «numita», după cum se exprimă legea), buletinele de identitate prevăzute de lege, care, pînă la sosirea la destinație, sînt păstrate de slujbașul care însoțește pe muncitori la drum sau, în lipsa lui, de starostele artelului, iar după aceea de persoana care conduce lucrările“.

Pentru ce a fost nevoie de această înlocuire, printr-o listă specială, a buletinelor de identitate obișnuite, pe care orice țaran care vrea să plece pentru un timp oarecare le poate căpăta fără nici o plată? Pentru un muncitor acest procedeu constituie, fără îndoială, o stînjnire, deoarece, dispunînd de un buletin de identitate propriu, el este mult mai liber să-și aleagă o locuință, să-și împartă timpul cum crede de cuviință și să-și schimbe o îndeletnicire cu alta mai convenabilă sau mai potrivită. Vom vedea, din cele ce urmează, că această măsură a fost luată, fără îndoială, în mod deliberat și nu numai de dragul birocrațismului, ci tocmai pentru a stînjiți pe muncitori și a-i apropia de loturile de iobagi, care sînt transportate „după inventar“, după un fel de „tabel de deținuți“¹²⁹. Vedem, de pildă, că grija „pentru menținerea cuvenitei ordine pe drum și predarea (sic!) loturilor de muncitori care sînt aduse conducătorilor de lucrări este încredințată unor funcționari delegați în mod special de ministerul afacerilor interne“. Cu cît te afunzi în pădure, cu atît mai mulți copaci vezi. Înlocuirea buletinelor de identitate prin liste atrage după sine înlocuirea libertății de deplasare prin „aducerea și predarea loturilor“. Ce-i asta, nu cumva este vorba despre loturile de condamnați la ocnă și deportare? N-au fost cumva abrogate (poate, drept pedeapsă pentru că au fost „exagerate“ proporțiile foametei?) toate legile după care un țaran care și-a procurat un buletin de identitate este liber să meargă unde-i place și cum îi place? Oare faptul că statul a luat asupra sa cheltuielile de transport constituie un temei suficient pentru privarea de drepturi civile?

Mai departe vedem că cei însărcinați cu repartizarea muncitorilor, plata salariilor etc. — care sînt aleși dintre slujbașii departamentului care efectuează lucrările —, „potrivit celor comunicate de autoritățile guberniale din regiunile în care au rămas familiile muncitorilor, rețin, în caz că este cu putință, o parte din salariu, pe care o trimit la destinație pentru susținerea acestor familii“. O nouă privire de drepturi. Cum își permit acești slujbași să rețină niște bani cîștigați prin muncă? Cum își permit ei să se amestece în chestiunile familiale ale muncitorilor și să hotărască în locul lor — de parcă ar avea de-a face cu niște iobagi — pe cine și în ce măsură să susțină? Și vor mai permite oare muncitorii să li se rețină, fără consimțămîntul lor, niște bani cîștigați de ei? Această întrebare și-au pus-o, probabil, și autorii noului „regulament draconic“, fiindcă în articolul imediat următor celui citat mai sus se spune: „potrivit unei dispoziții date de ministrul afacerilor interne, cu supravegherea respectării de către muncitori a ordinii cuvenite în locurile în care se execută lucrările sînt însărcinați zemski na-cealnicii locali, ofițerii corpului special de jandarmi, funcționarii de poliție sau persoane cărora li s-a încredințat în mod special această atribuție“. Este vorba, categoric, de o *pedepsire* a țăranilor cu privarea de drepturi pentru că „au exagerat“ proporțiile foametei și au formulat „pretenții prin nimic justificate față de guvern“! Nu e de ajuns că muncitori ruși, în general, sînt ținuți sub supraveghere de poliția generală, de poliția din fabrici și de poliția secretă, dar în cazul de față se dau dispoziții pentru instituirea unei supravegheri *speciale*. S-ar crede că, de frica acestor loturi de țărani înfometăți, expediate, aduse și predate cu o mie de precauții, guvernul și-a pierdut capul de tot.

Mai departe. „În cazurile de tulburare a liniștii publice, de atitudine vădit neconștiincioasă față de muncă, sau de neexecutare a dispozițiilor legale date de personalul care conduce efectuarea lucrărilor sau este însărcinat cu supravegherea ordinii, muncitorii care se fac vinovați de asemenea abateri pot fi puși, *fără vreo procedură specială*, din ordinul slujbașilor menționați în art. 16 (citat de noi adi-neauri), sub stare de arest pe termen pînă la *trei zile*, iar în caz de eschivare îndărătnică de la lucru, aceiași slujbași pot

dispune *trimiterea lor la urmă, din post în post*, pînă la locul unde își au domiciliul stabil“.

Poate regulamentul provizoriu de la 15 septembrie să fie calificat, după toate acestea, altfel decît ca un regulament provizoriu draconic? Măsurile de represiune fără nici o judecată, trimitere la urmă, din post în post... Mare, nespuse de mare este înapoierea și abrutizarea țaranului rus, însă toate au o măsură. Și permanentele înfometări și neînțeleptele expulzări ale muncitorilor din orașe nu pot nici ele să rămînă fără consecințe. Și, pînă la urmă, guvernul nostru, care se complăce atît de mult în a cîrmui țara cu ajutorul „regulamentelor provizorii“*, va vedea că se găsește ac și de cojocul lui.

Să ne servească deci „Regulamentul provizoriu“ de la 15 septembrie drept prilej pentru o cît mai largă agitație în cercurile muncitorești și în rîndurile țărănimii; *să răs-pîndim* chiar textul acestui regulament și foi volante care să cuprindă o explicare a lui, să organizăm întruniri în care să fie citită această lege și să se explice conținutul ei în legătură cu întreaga politică „de aprovizionare“ practică de guvern. Să facem în așa fel ca fiecare muncitor cît de cît conștient, ajungînd într-un fel sau altul la țară, să-și formeze o idee precisă despre „draconicul regulament provizoriu“ și să fie în stare să povestească oricui și oriunde despre ce anume este vorba și ce trebuie făcut pentru a scăpa de ocna foametei, samavolniciei și lipsei de drepturi.

Iar mărinoșilor intelectuali ruși care preconizează tot felul de arteluri și alte asociații legale de acest fel, îngăduite sau încurajate de guvern, acest regulament provizoriu cu privire la *artelurile de muncă* să le servească drept permanent reproș și serios avertisment: drept reproș pentru naivitatea cu care au crezut în sinceritatea îngăduințelor sau încurajărilor date de guvern, fără să vadă că după paravanul „dezvoltării muncii poporului“ etc. se ascund cele mai mîrșave apucături iobăgiste; drept avertisment ca pe viitor,

---

* S-a spus de multă vreme că cu ajutorul stării de asediu orice prost poate să guverneze. De starea de asediu are nevoie Europa, în timp ce la noi ea este o stare generală, pe care o completează, cînd ici, cînd colo, regulamentele provizorii. Și se știe că în Rusia toată activitatea politică se desfășoară pe bază de regulamente provizorii.

atunci cînd vorbesc despre arteluri și alte asociații îngăduite de d-nii Sipeaghini, să nu uite niciodată să spună adevărul — tot adevărul — despre artelurile de muncă alcătuite potrivit prevederilor regulamentului provizoriu de la 15 septembrie, sau, dacă nu pot să vorbească despre *astfel* de arteluri, atunci să facă bine și să tacă.

II. ATITUDINEA FAȚĂ DE CRIZĂ ȘI FAȚĂ DE FOAMETE

Paralel cu noul val de foamete, continuă să bîntuie vechea criză comercială-industrială, care a căpătat un caracter de lungă durată și a aruncat în stradă zeci de mii de muncitori, care nu găsesc de lucru. În rîndurile lor domnește o mizerie de nedescris, și de aceea devine cu atît mai izbitoare atitudinea cu totul diferită pe care au adoptat-o guvernul și „societatea“ cultă față de nevoile lor și de acelea ale țăranilor. Nici instituțiile publice și nici presa n-au încercat să stabilească numărul muncitorilor care au nevoie de ajutor — și în ce măsură —, fie măcar cu aproximația cu care se stabilește nevoia de ajutor a țăranilor. N-au fost luate nici un fel de măsuri sistematice pentru organizarea ajutorării muncitorilor înfometati.

Prin ce se explică această discriminare? Noi credem că ea poate fi explicată mai puțin decît orice prin aceea că mizeria muncitorilor ar fi mai puțin vizibilă, că ea s-ar manifesta în forme mai puțin pronunțate. E adevărat că orașenii care nu fac parte din clasa muncitoare știu prea puțin despre viața chinuită a muncitorilor de fabrică, care se îngheșuie tot mai mult în subsoluri, mansarde și cocioabe, flămînzind mai mult ca de obicei, vînzînd cămătarilor ultimele boarfe din casă; este adevărat că numărul tot mai mare de vagabonzi și cerșetori, de clienți ai azilurilor de noapte și pensionari ai închisorilor și spitalelor nu prea atrage în mod deosebit atenția, fiindcă „toată lumea“ s-a obișnuit atît de mult cu ideea că într-un oraș mare azilurile și speluncile de tot felul trebuie să fie expresia celei mai negre mizerii; este adevărat că muncitorii șomeri nu sînt de loc legați de un anumit loc, ca țăranii, și că ei se împrăștie singuri în diferitele colțuri ale țării, în căutare de ocupație, sau sînt trimiși la urmă, „la locul de baștină“, de către

administrație, care se teme de aglomerațiile de șomeri. Dar, cu toate acestea, oricine vine în contact cu viața industrială vede cu ochii lui, și oricine urmărește viața publică află din ziare că șomajul e în continuă creștere.

Nu, cauzele discriminării menționate sînt mai profunde: ele trebuie căutate în faptul că foametea care se abate asupra satelor și șomajul care bîntuie la orașe țin de formații cu totul diferite ale vieții economice a țării, sînt determinate de relații cu totul diferite între clasa exploatatorilor și aceea a exploatărilor. La țară, relațiile dintre aceste două clase sînt, în general, încurcate și complicate la extrem de o sumedenie de forme de trecere, în cadrul cărora gospodăria agricolă se îmbină cînd cu cămătăria, cînd cu munca salariată etc. etc. Și, totodată, nu muncitorii salariați agricoli — a căror contradicție de interese cu moșierii și cu țărani înstăriți este limpede pentru toată lumea, și în bună măsură și pentru ei înșiși — sînt aceia care flămînzesc, ci micii țărani, care de obicei sînt considerați (și ei înșiși se consideră) drept gospodari de sine stătători, care numai întîmplător cad, uneori, într-o dependență sau alta, „cu caracter vremelnice”. Cauza nemijlocită a foametei — o recoltă proastă — este în ochii masei o pură calamitate naturală, o pedeapsă venită de la Dumnezeu. Și fiindcă recoltele proaste însoțite de foamete se succed din vremuri imemorabile, legislația este și ea nevoită de multă vreme să țină seama de ele. Există de multă vreme (mai ales pe hîrtie) întregi regulamente cu privire la aprovizionarea poporului, care prevăd un întreg sistem de „măsuri”. Și oricît de puțin corespunzătoare nevoilor epocii actuale ar fi aceste măsuri, care în cea mai mare parte sînt imitate după cele din vremurile iobăgiei și ale predominării economiei naturale-patriarhale, fiecare izbucnire a foametei face să se pună în mișcare un întreg mecanism administrativ și de zemstvă. Iar acestui mecanism, oricît ar vrea cei ce dețin puterea, îi este greu, îi este aproape imposibil să se lipsească de ajutorul multilateral al acestor odioase „terțe persoane”, al intelectualilor, care caută să facă „larmă”. Pe de altă parte, legătura dintre foamete și recolta proastă, ca și starea de abrutizare a țărânului, care nu-și dă (sau își dă cu totul vag) seama că numai jugul din ce în ce mai apăsător al capitalului, în strînsă

cîrdășie cu politica de jaf a guvernului și a moșierilor, l-a adus într-o asemenea stare de ruină, fac ca cei înfomețați să se simtă cu totul neputincioși și nu numai să nu formuleze „pretenții“ excesive, dar chiar să nu pretindă nimic.

Și cu cît este mai slabă, în rîndurile clasei asuprite, conștiința asupririi ei, cu cît sînt mai reduse pretențiile ei față de asupritori, cu atît apar, în sînul claselor avute, mai multe persoane cu înclinații filantropice, cu atît este — relativ — mai mică împotrivirea pe care o întîmpină această filantropie din partea moșierilor locali, care sînt direct interesați în perpetuarea stării de mizerie a țaranului. Dacă luăm în considerație acest fapt neîndoielnic, reiese că împotrivirea din ce în ce mai mare a moșierilor, zarva tot mai stridentă pe tema „demoralizării“ țaranului și, în sfîrșit, adoptarea, de către guvernul „îmbîcsit“ de acest spirit, a unor măsuri pur militare împotriva înfometaiților și a filantropilor constituie o dovadă limpede de completa decădere și descompunere a străvechiului mod de viață patriarhal, de la țară, care e consfințit de veacuri și are, chipurile, o trăinicie de nezdruncinat, și care provoca atîta admirație celor mai inveterați slavofili, celor mai conștienți reacționari și celor mai naivi dintre „narodnicii“ de modă veche. Noi, social-democrații, am fost întotdeauna învinuiți — de către narodnici că transpunem în mod artificial noțiunea luptei de clasă pe un teren pe care nu poate fi cîtuși de puțin aplicată; — de către reacționari că ațîțăm ura de clasă și asmuțim „o parte din populație împotriva celeilalte“. Fără să repetăm răs-punsul pe care l-am dat de zeci de ori acestor învinuiri, vom remarca numai că guvernul rus *ne lasă pe toți în urmă* atunci cînd e vorba de apreciat cît de profundă e lupta de clasă și cît de energice trebuie să fie măsurile care decurg din această apreciere. Oricine a avut de-a face, într-un fel sau altul, cu cei care în anii de foamete se duc „să hrănească“ pe țărani — și cine dintre noi n-a avut de-a face cu ei? — știe că au fost împinși la acest gest de un sentiment de simplă compasiune și milă omenească, că le-au fost cu totul străine orice planuri „politice“, că acești oameni nu s-au lăsat de loc influențați de propaganda în spiritul luptei de clasă, că ei nu s-au lăsat convinși de argumentele folosite de marxiști în războiul lor înverșunat

împotriva concepțiilor narodniciste despre sat. Ce rost are să vorbești aici de lupta de clasă? — spuneau ei. Aici e vorba de țărani, care pur și simplu rabdă de foame și trebuie ajutați.

Dar pe cei ce nu i-au convins argumentele marxiștilor îi vor convinge, poate, „argumentele“ d-lui ministru de interne. Nu, nu se poate spune că „pur și simplu rabdă de foame“ — le răspunde el, sentențios, filantropilor —, și fără aprobarea autorităților nu se poate veni „pur și simplu“ în ajutorul înfometaiilor, pentru că așa ceva ar face să crească demoralizarea și ar provoca pretenții prin nimic justificate. A te amesteca în campania de aprovizionare înseamnă a te amesteca în prescripțiile divine și polițienești care asigură domnilor moșieri muncitori dispuși să lucreze aproape pe degeaba, iar statului îi asigură încasarea birurilor care se string prin estorcare. Și cine reflectă mai atent asupra circularei lui Sipeaghin trebuie să-și spună: da, în satele noastre se desfășoară un război social, și, ca în orice război, nu se poate contesta dreptul părților beligerante de a inspecta încărcătura vaselor care se îndreaptă spre porturile inamice, chiar dacă ele se află sub pavilion neutru. Singura deosebire de celelalte războaie este că aici una din părți, care e veșnic silită să muncească și să rabde de foame, nu se bate de loc, ci este doar bătută... deocamdată, bineînțeles.

În domeniul industriei de fabrică și de uzină, existența acestui război nu mai este de mult pusă la îndoială, și filantropul „neutru“ n-are nevoie să i se explice prin niște circulare că fără să întrebi pe unde-i vadul (adică să ceri permisiunea autorităților și a domnilor fabricanți) nu trebuie să intri în apă. Încă în 1885, când nici nu putea fi vorba de o agitație socialistă cât de cât vizibilă în rîndurile muncitorilor — și asta chiar în regiunea centrală, unde muncitorii sînt mai apropiați de țărani decît în capitală —, criza industrială făcea ca atmosfera din fabrici să fie atît de încărcată cu electricitate, că se produceau mereu explozii cînd într-un loc cînd în altul. În asemenea condiții, filantropia este dinainte condamnată la neputință, și de aceea ea rămîne o îndeletnicire întîmplătoare și pur individuală a unor persoane sau altora și nu capătă nici un fel de importanță socială.

Vom releva încă o particularitate în atitudinea opiniei publice față de foamete. Pînă în ultima vreme, se poate spune fără exagerare, a domnit la noi părerea că întreaga orînduire economică și chiar cea de stat din Rusia se sprijină doar pe *masa* țărănimii care posedă pămînt și-l gospodărește în chip de sine stătător. Cît de mult a pătruns această concepție pînă și în cercurile progresiste ale oamenilor care gîndesc și care sînt mai puțin predispuși decît oricare alții să se lase prinși în capcana osanalelor oficiale ne-a arătat-o tuturor deosebit de plastic memorabila carte a lui Nikolai-on, apărută după foametea din 1891—1892¹³⁰. Ruinarea unui mare număr de gospodării țărănești le-a părut tuturor ca o absurditate atît de mare, ca un salt în neant atît de imposibil, încît necesitatea unui ajutor cît mai larg, care să poată într-adevăr „să vindece rănile“, a devenit aproape o lozincă generală. Și iarăși d-l Sipeaghin, și nu altul, și-a dat osteneala să spulbere ultimele iluzii. Pe ce se sprijină „Rusia“, din ce trăiesc clasele agricole și comercial-industriale dacă nu din ruina și mizeria poporului? A încerca să vindeci *această* „rană“ altfel decît pe hirtie înseamnă a comite o crimă de stat!

D-l Sipeaghin va contribui, fără îndoială, la răspîndirea și înrădăcinarea adevărului că, în afară de lupta de clasă dusă de proletariatul revoluționar împotriva întregii orînduiri capitaliste, nu există și nu poate să existe alt remediu împotriva șomajului și a crizelor și nici împotriva formelor cumplite și barbare, asiatice, de expropriere a micului producător, pe care le-a luat acest proces în țara noastră. Stăpînilor statului capitalist le pasă tot atît de puțin de numeroasele victime ale foametei și crizelor, pe cît de puțin îi pasă unei locomotive de cei pe care-i strivește în drumul ei. Cadavrele blochează roțile, trenul se oprește, el poate chiar (dacă mecanicii sînt prea energici) să deraieze, dar în orice caz, după o întîrziere mai mare sau mai mică, el își continuă drumul său. Aflăm despre moartea prin inanție și despre ruina a zeci și sute de mii de mici agricultori, dar în același timp aflăm și despre progresele înregistrate de agricultură în această țară, despre cucerirea cu succes a unei piețe străine de către moșierii din Rusia, care au trimis o expediție de agricultori ruși în Anglia, despre

lărgirea desfacerii uneltelor perfecționate și extinderea culturilor de ierburi furajere etc. Pentru stăpînii agriculturii ruse (ca și pentru toți patronii capitaliști), agravarea ruinei și extinderea foametei nu înseamnă decît o mică întîrziere vremelnică, căreia nu-i vor acorda aproape nici o atenție dacă nu vor fi *constrînși* de către înfometați. Toate își urmează cursul lor, pînă și specula cu vînzarea pămînturilor, la care se dedă acea parte dintre *gospodari* pe care o reprezintă țărani înstăriți.

Județul Buguruslan din gubernia Samara, de pildă, a fost recunoscut în mod oficial că „stă prost cu recolta“. Va să zică, ruina în *masă* a țărănimii și foamea au ajuns aici la maximum. Însă nenorocirea masei nu numai că nu împiedică, dar pare chiar să contribuie la consolidarea poziției economice a minorității burgheze a țărănimii. Iată ce citim despre același județ într-o corespondență din septembrie a ziarului „Russkie Vedomosti“¹³¹ (nr. 244):

„Județul Buguruslan, gubernia Samara. Senzația zilei o constituie, la noi, creșterea rapidă și generală a prețurilor la pămînt și intensa speculă cu pămînturile care a fost provocată de ea. Numai cu 15—20 de ani în urmă minunatele pămînturi de șes se vindeau aici *cu 10—15 ruble* deseatina: în unele locuri, situate departe de calea ferată, numai cu trei ani în urmă prețul de 35 de ruble deseatina era considerat destul de ridicat, și numai pentru cel mai bun pămînt cu un conac minunat și cu o piață s-a plătit o dată 60 de ruble deseatina. Astăzi, însă, pentru un pămînt mai prost se plătesc 50—60 de ruble, iar pentru pămînturile mai bune — pînă la 80 și chiar 100 de ruble deseatina. Specula provocată de această creștere a prețurilor este de două feluri: în primul rînd, se cumpără pămînt pentru a fi revîndut imediat (au fost cazuri cînd s-a cumpărat pămînt cu 40 de ruble și după un an s-a revîndut *țărănilor* din partea locului *cu 55 de ruble*); vînzători sînt, de obicei, moșierii care n-au chef sau nu mai au timp să-și bată capul cu tărăgănelile și formalitățile legate de vînzarea pămîntului la țărani prin intermediul Băncii țărănești, iar cumpărători sînt negustorii capitaliști, *care îl vînd din nou tot unor țărani din partea locului*. În al doilea rînd, numeroși intermediari de tot felul se îndeletnicesc cu înșelarea țărănilor din gubernii

îndepărtate (în cea mai mare parte ucraineni), făcându-i să cumpere tot felul de terenuri improprii pentru cultură și primesc pentru treaba asta *dobânzi* frumoase (*de la 1 la 2 ruble* de deseatină) de la proprietarii de moșii. Din cele spuse pînă aci se vede că obiectul principal al speculei cu pămîntul este *țaranul*, și pe dorința lui aprigă de a avea pămînt se bazează toată această urcare de neînchipuit a prețurilor, care nu se poate concepe și explica prin simple cauze economice; aici au avut, desigur, un rol și căile ferate, dar nu atît de mare, fiindcă la noi principalul cumpărător de pămînt rămîne *țărănia*, pentru care calea ferată este departe de a fi un factor primordial“.

Acești „buni gospodari“ perseverenți, care își investesc cu atîta aviditate „economile“ lor (și ceea ce au jefuit) în cumpărarea de pămînt, vor aduce în mod inevitabil la sapă de lemn și pe acei țărani neavuți care vor fi rezistat foametei de azi.

Dacă pentru societatea burgheză cumpărarea de pămînt de către țărani înstăriți constituie un remediu împotriva ruînării și înfometării țărănilor neavuți, căutarea de noi piețe servește drept mijloc de combatere a crizei, a supra-saturării pieței cu produse industriale. Presa servilă („*Novoe Vremea*“ nr. 9 188) își manifestă admirația față de succesele obținute, în scurt timp, de comerțul cu Persia și se angajează în vii dezbateri în legătură cu perspectivele pe care le oferă comerțul cu Asia centrală și mai ales cu Manciuria. Magnații siderurgiei și ai altor ramuri ale industriei își freacă mîinile cu satisfacție auzind că în construcția de căi ferate s-a produs o învioreare. S-a hotărît construirea unor linii mari: Petersburg-Veatka, Bologoe-Sedlet, Orenburg-Tașkent; au fost garantate de către guvern împrumuturi pentru căile ferate în sumă de 37 000 000 de ruble (societăților feroviare Moscova-Kazan, Lodz și Sud-Est), se proiectează construirea liniilor ferate: Moscova-Kiștîm, Kamîșin-Astrahan și Cernomorskaia. Țăranii înfomețați și muncitorii șomeri se pot consola cu ideea că bănișorii statului (dacă vistieria va mai face rost de ceva) nu vor fi, bineînțeles, cheltuiți „în mod neproductiv“ pe ajutoare (comp. circulara lui Sipeaghin), ci se vor scurge în buzunarele unor ingineri și antreprenori de felul acelor virtuozii

— în materie de jaf în vistieria statului — care ani de zile au tot furat la Nijni, la construirea digului de la Sormovo, și care abia acum au fost condamnați (ca o excepție) la Nijni-Novgorod de sesiunea curții de apel¹³² din Moscova*.

III. AL TREILEA ELEMENT

Expresia „al treilea element“ sau „terțe persoane“, dacă nu ne înșelăm, a fost pusă în circulație de d-l Kondoidi, viceguvernatorul din Samara, într-un discurs rostit de el

* Din păcate, lipsa de spațiu nu ne permite să ne oprim mai pe larg asupra acestui proces, care a arătat încă o dată cum gospodăresc inginerii și antreprenorii. Pentru noi, rușii, e vorba aici de o veche poveste, care rămâne veșnic nouă. Inginerul Aleksandrov, în companie cu Șnackenburg, șeful secției Nijni-Novgorod a circumscripției Kazan din ministerul căilor de comunicație, și cu șase antreprenori atrași în această afacere, „a construit“, *în decurs de trei ani* (1893—1895), pentru sine și pentru alții, capitaluri de mii și mii de ruble, prezentând vistieriei conturi, situații, acte de recepție etc. pentru lucrări și livrări care n-au existat niciodată. Au fost fictive nu numai lucrările, dar și antreprenorii: un simplu conțopist semna ca antreprenor! Ce sumă a băgat în buzunar toată această bandă se poate vedea din următorul fapt. Inginerul Aleksandrov a prezentat conturi (de la „antreprenorii“ ajunși pe banca acuzatilor) pentru o sumă de *peste două sute de mii de ruble*, iar în aceste conturi, de pildă, în loc de 400 de ruble, cit erau cheltuielile reale, se trecea 4 400. După depoziția unui martor, inginerul Aleksandrov chefua cind cu femeile, cind cu șefii lui direcți, inginerii de la căile ferate, cheltuind cite 50—80 de ruble la o singură petrecere.

Dar mai interesant decît toate este felul cum s-a desfășurat și s-a terminat acest proces. Șeful poliției, căruia i-au fost raportate aceste fapte de către un agent al serviciului de urmărire al poliției, „n-a vrut să se ocupe de acest caz“ (!). „Chestiunea asta — a spus el — nu ne privește pe noi, ci ministerul căilor de comunicație“, și agentul a trebuit să se adreseze procurorului. Apoi totul s-a descoperit numai datorită faptului că hoții s-au certat între ei: Aleksandrov „nu i-a dat partea cuvenită“ unuia dintre conțopistii-antreprenori. Procesul a durat *șase ani*, așa că între timp mulți dintre martori au murit și aproape toți au uitat ceea ce era mai important. Pînă și un martor ca Lohtin, fostul șef al circumscripției Kazan a căilor de comunicație, *n-a fost găsit* (sic!): ba că e la Kazan, ba că a plecat în delegație la Eniseisk! Să nu credeți că e o glumă; toate acestea sînt luate din darea de seamă a dezbaterilor procesului.

Că în această afacere sînt amestecați nu numai acuzații, se poate vedea și din următoarele două fapte: în primul rînd, virtuosul agent care a descoperit afacerea nu mai este astăzi în serviciul poliției; el și-a cumpărat o casă și trăiește din veniturile pe care i le aduce ea. În al doilea rînd, inginerul Makarov, *șeful circumscripției Kazan a căilor de comunicație* (care în timpul construirii digului de la Sormovo era subșef), a procesat făcut pe dracu-n patru pentru a-l scoate pe Aleksandrov basma curată; el a declarat chiar — textual! — că, dacă în primăvara anului 1894 digul a fost luat de ape, „era și firesc să se înfîmple așa“. Reviziile pe care le-a făcut i-au arătat lui Makarov că la Aleksandrov totul era în regulă și că acesta a dat dovadă de experiență, sîrguință și exactitate!

Rezultatul: lui Aleksandrov i s-a dat un an închisoare; lui Șnackenburg — o aspră admonestare (care, în virtutea manifestului din 1896, n-a fost pusă în aplicare!); ceilalți au fost achitați. Cererea de despăgubiri civile a statului a fost respinsă. Îmi închipui ce mulțumiți trebuie să fie și Lohtinii care n-au putut fi găsiți și Makarovii aflați în diferite funcții.

în 1900, la deschiderea adunării zemstvei guberniale Samara, și prin ea erau desemnați „cei ce nu fac parte din administrație și nici din rîndul reprezentanților stărilor sociale“. Creșterea numerică și influența tot mai mare a acestor persoane, care se află în serviciul zemstvelor în calitate de medici, tehnicieni, statisticieni, agronomi, învățători etc., atrag de multă vreme atenția reacționarilor noștri, care au dat acestor odioase „terțe persoane“ și denumirea de „birocrația zemstvelor“.

În general trebuie spus că reacționarii noștri — în rîndurile cărora se situează, desigur, și întreaga birocrație suspusă — dau dovadă de un bun fler politic. Ei au acumulat o experiență atît de vastă și de variată în lupta cu opoziția, cu „răzmerițele“ populare, cu sectanții, cu răscoalele și cu revoluționarii, încît sînt întotdeauna „cu ochii în patru“ și înțeleg mai bine decît toți prostănacii naivi și „slăbănogii cinstiți“ că absolutismul nu se împacă cu *nici un fel* de spirit de independență, cinste, convingere proprie, mîndrie a adevăratelor cunoștințe. Îmbicsiți în cel mai înalt grad de spiritul de slugărnicie și de birocrațism în muncă, de care e stăpînită întreaga ierarhie funcționărească din Rusia, ei privesc cu suspiciune pe toți cei ce nu seamănă cu Akaki Akakievici¹³³ al lui Gogol sau, ca să folosim o comparație mai potrivită pentru vremurile noastre, cu omul din cutie¹³⁴.

Și, într-adevăr, dacă oamenii care îndeplinesc o funcție publică sau alta ar fi apreciați nu după locul pe care-l ocupă, ci după cunoștințele și calitățile lor, nu s-ar ajunge astfel, în mod logic și inevitabil, la libertatea opiniei publice și a controlului public, care caută să-și formeze o părere despre aceste cunoștințe și aceste calități? N-ar submina, oare, un asemenea procedeu privilegiile stărilor sociale și ale tagmelor pe care tocmai se sprijină Rusia absolutistă? Să vedeți cum și-a motivat nemulțumirea sa același domn Kondoidi:

„Se întîmplă — spune el — ca, fără motive îndeajuns de controlate, reprezentanții stărilor sociale să-și plece urechea la cuvîntul intelectualilor, chiar dacă ei nu sînt decît niște simbriași ai zemstvelor, și asta numai pentru că ei fac uz de argumente științifice sau de povețele unor publiciști de la diferite ziare și reviste“. Auzi d-ta! Niște simpli „sim-

briași“ se apucă să dea lecții unor „reprezentanți ai stărilor sociale“! În treacăt fie spus, membrii zemstvelor, despre care vorbește d-l viceguvernator, sînt de fapt membri ai unei instituții care se află în afara stărilor sociale; dar, fiindcă la noi totul este pătruns de spirit de castă, fiindcă și zemstvele, prin noul lor regulament, și-au pierdut în mare parte caracterul lor de instituție situată în afara stărilor sociale, înseamnă că se poate spune, pe scurt, că în Rusia există două „clase“ guvernante: 1) administrația și 2) reprezentanții stărilor sociale. Într-o monarhie bazată pe stări sociale nu este loc pentru al treilea element. Și dacă îndărătnica dezvoltare economică subminează tot mai mult, prin însăși creșterea capitalismului, temeliile împărțirii în stări sociale și creează nevoia de „intelectuali“, al căror număr e în continuă creștere, trebuie să ne așteptăm în mod inevitabil ca al treilea element să caute să lărgească cadrul existent, care este prea îngust pentru el.

„Visurile celor care nu fac parte din administrație sau din rîndul reprezentanților stărilor sociale în zemstve — spunea același domn Kondoidi — au un caracter pur fan-tezist, dar, în ipoteza că se sprijină pe anumite tendințe politice, ele pot să aibă și o latură păgubitoare“.

Ipoteza unor „tendințe politice“ nu este altceva decît expresia diplomatică a convingerii că ele există. Iar „visuri“ li se spune aici, dacă vreți, tuturor intențiilor care pentru medic decurg din interesele medicinei, iar pentru statistician — din interesele statisticii și care nu țin seama de interesele stărilor sociale guvernante. Aceste visuri, luate în sine, sînt himerice, dar ele, vedeți dv., alimentează nemulțumirile pe plan politic.

Dar iată că un alt administrator, șeful uneia din guberniile centrale, încearcă să motiveze altfel nemulțumirea față de cel de-al treilea element. După spusele lui, activitatea zemstvei din gubernia *ce i-a fost încredințată* „de la un an la altul se îndepărtează tot mai mult de principiile de căpetenie care stau la baza Regulamentului zemstvelor¹³⁵“. Potrivit acestui regulament, treburile care privesc utilitățile și nevoile locale urmează să fie puse sub gestiunea populației locale; dar, datorită atitudinii indifferente a majorității proprietarilor funciari față de dreptul ce le-a fost acordat,

„adunările zemstvelor au căpătat un caracter de simplă *formalitate*, iar treburile sînt conduse de consilii, al căror caracter lasă foarte mult de dorit“. Aceasta „a dus la crearea pe lîngă consilii a unor ample cancelarii și la angajarea în slujba zemstvelor a unor *specialiști* — statisticieni, agronomi, învățători, medici igienisti etc. — care, simțindu-se *superiori* zemților sub *raport cultural*, iar uneori și *intelectual*, au început să manifeste un spirit de *independență din ce în ce mai pronunțat*, care-și găsește expresia mai cu seamă în organizarea a tot felul de *congrese* în gubernie și de colegii pe lîngă consiliile zemstvelor. Urmarea a fost că întreaga gospodărie a zemstvelor a ajuns pe mîna unor oameni *care n-au nimic comun cu populația locală*“. Deși „printre ei sînt foarte multe persoane animate de cele mai bune intenții și care merită toată stima, ei nu pot vedea altceva în slujba lor decît un mijloc de existență, iar utilitățile și nevoile locale nu-i pot interesa decît în măsura în care pot influența asupra situației lor personale“.

— „În zemstve, după părerea guvernatorului, *simbriașul nu poate înlocui pe proprietar*“. Această motivare poate fi considerată și mai perfidă, și mai sinceră, după cum vrei s-o iei. Ea este mai perfidă pentru că trece sub tăcere tendințele politice și încearcă să-și întemeieze raționamentul ei doar pe considerente care privesc foloasele și nevoile locale. Ea este mai sinceră pentru că contrapune în mod direct *proprietarului* pe „simbriași“. Acesta este punctul de vedere de totdeauna al Kit-Kiticilor¹³⁶ din Rusia, care, atunci cînd angajează vreun „învățătorăș“, se călăuzesc în primul rînd și mai cu seamă după prețul de pe piață al serviciilor profesionale respective. Adevărații stăpîni peste toate sînt proprietarii — iată ce ne spune, în stilul lui sentențios, reprezentantul aceleiași tabere din care mereu se ridică glasuri de proslăvire a Rusiei și a puterii ei neclintite, care nu depinde de nimeni și se situează mai presus de clase și care a fost, slavă domnului, ferită de acea dominație a intereselor egoiste asupra vieții poporului pe care o constatăm în țările apusene, pervertite de parlamentarism. Și din moment ce stăpîn este proprietarul, el trebuie să fie stăpîn și peste „treburile“ sanitare, statistice, pedagogice: pompadurul nostru nu se jenează să tragă această concluzie, care înseamnă o recunoaștere directă a hegemoniei politice a claselor avute. Mai mult

decît atît: el nu se jenează — și asta e deosebit de amuzant — să recunoască faptul că acești „specialiști“ simt că sînt superiori zemților în ceea ce privește nivelul cultural și, uneori, și cel intelectual. Și împotriva superiorității intelectuale nu există, bineînțeles, nici un fel de mijloace afară de aplicarea unor măsuri severe. . .

Și iată că pentru presa noastră reacționară s-a ivit de curînd un prilej deosebit de prielnic să repete îndemnul de a se trece la asemenea măsuri severe. Refuzul intelectualilor de a admite să fie tratați ca simpli salariați, ca vînzători ai forței lor de muncă (iar nu ca cetățeni care îndeplinesc anumite funcții publice), a făcut întotdeauna ca trăgătorii de sfori din cadrul zemstvelor să intre în conflict cînd cu medicii care demisionau în bloc, cînd cu tehnicienii etc. În ultimul timp însă conflictele dintre consiliile zemstvelor și statisticieni au căpătat un caracter cu adevărat epidemic.

„Iskra“ a semnalat încă din luna mai (nr. 4) că autoritățile locale (din Iaroslavl) manifestă de multă vreme o atitudine plină de suspiciune față de statistică, și după evenimentele din martie de la Petersburg au procedat chiar la o „epurare“ a biroului și au recomandat șefului ca „pe viitor, la angajarea studenților, să opereze cea mai strictă selecție, astfel ca nimănui să nu-i poată trece prin minte că ei ar putea să se dovedească vreodată a fi niște elemente nesigure“. În corespondența publicată de noi sub titlul „Răzmeriță la Vladimir pe Klezma“ („Iskra“ nr. 5 din iunie) a fost înfățișată situația generală a statisticii puse sub suspiciune și motivele pentru care ea nu este pe plăcul guvernatorului, fabricanților și moșierilor. Concedierea statisticienilor din Vladimir pentru că au expediat o telegramă în care își exprimau simpatia față de Annenski (maltratat la 4 martie în piața Kazan) a dus de fapt la închiderea biroului, și, fiindcă statisticienii din alte orașe au refuzat să se angajeze în serviciul unei zemstve care nu știe să apere interesele funcționarilor ei, jandarmeria locală a trebuit să-și asume rolul de intermediar între statisticienii concediați și guvernator. „La locuința unora dintre statisticieni s-a prezentat un jandarm și le-a propus să facă din nou o cerere de primire în serviciu la același birou“, însă misiunea lui s-a soldat cu un eșec total. În sfîrșit, în numărul din august

(nr. 7) al „Iskrei“ s-a vorbit despre „incidentul de la zemstva din Ekaterinoslav“, unde „pașa“ Rodzeanko (președintele consiliului zemstvei guberniale) a concediat pe statisticieni pentru că nu s-au conformat „dispoziției“ de a ține un registru zilnic de evidență și a provocat în felul acesta demisia tuturor celorlalți funcționari ai biroului, precum și scrisori de protest din partea statisticienilor din Harkov (ele au fost reproduse în același număr al „Iskrei“). Cu cât te afunzi în pădure, cu atât mai mulți copaci vezi. A intervenit atunci pașa de la Harkov, d-l Gordeenko (care e și el președinte al consiliului zemstvei guberniale), și le-a spus statisticienilor de la zemstva „sa“ că nu va tolera „între zidurile consiliului zemstvei nici un fel de consfătuiri ale funcționarilor în legătură cu probleme care nu privesc îndatoririle de serviciu“. N-au apucat apoi statisticienii din Harkov să-și pună în aplicare planul lor de a cere concedierea unui spion aflat printre ei (Antonovici), că consiliul a și concediat pe șeful biroului de statistică, provocând astfel și el demisia tuturor statisticienilor.

În ce măsură au răscolit aceste incidente întreaga masă a funcționarilor din birourile de statistică ale zemstvelor se poate vedea, bunăoară, dintr-o scrisoare a statisticienilor din Veatka, care au încercat să-și motiveze cât mai temeinic refuzul lor de a adera la mișcare și care, din această cauză, au fost calificați, pe bună dreptate, în „Iskra“ (nr. 9) drept „spărgătorii de grevă de la Veatka“.

Dar „Iskra“ a semnalat, firește, doar câteva cazuri, și nici pe departe toate conflictele care s-au mai produs, după relatările ziarelor legale, și în guberniile Petersburg, Oloneț, Nijni-Novgorod, Taurida, Samara (considerăm drept conflicte și cazurile de concediere simultană a mai multor statisticieni, întrucât aceste cazuri au provocat mari nemulțumiri și frământări). Până unde au mers, în general, autoritățile guberniale cu suspiciunea și nerușinarea lor se poate vedea, de pildă, din următoarele:

„În «Darea de seamă despre cercetările făcute în județul Dneprovsk în cursul lunilor mai și iunie 1901», care a fost prezentată consiliului zemstvei, S. M. Bleklov, șeful biroului de statistică din Taurida, relatează că în acest județ lucrările au fost efectuate în condiții nemaipomenite: cercetătorii,

cu toate că dispuneau de o autorizație din partea guvernatorului, în sensul că își pot exercita atribuțiile, cu toate că posedau toate actele necesare și, pe baza dispoziției date de autoritățile guberniale, aveau dreptul să beneficieze de concursul oficialităților locale, *s-au pomenit într-o atmosferă de extremă suspiciune* creată de poliția județeană, care i-a urmărit *pas cu pas* și și-a manifestat neîncrederea în *modul cel mai grosolan*, mergînd pînă acolo încît, după spusele unui țaran, în urma statisticienilor venea uradnikul și întreba pe țarani «dacă statisticienii nu propagă cumva idei împotriva statului și a patriei». După spusele d-lui Bleklov, statisticienii au avut «de întîmpinat diverse piedici și dificultăți, care nu numai că îi stînjeneau în munca lor, dar îi și lezau profund în *sentimentul demnității* . . . Ei s-au văzut adeseori în situația unor *persoane puse sub urmărire*, pe seama căroră se întreprindea o anchetă secretă, de altfel bine cunoscută tuturor, și împotriva căroră se considera necesar să se pună oamenii în gardă. Din toate acestea oricine poate să-și dea seama prin ce stare morală, insuportabil de grea, le-a fost lor dat adeseori să treacă».

Frumoasă ilustrare la istoria conflictelor dintre zemstve și statisticieni și la o caracterizare a supravegherii exercitate asupra „celui de-al treilea element” în general!

Nu e de mirare că presa reacționară s-a năpustit asupra noilor „răzvrățiți”. „Moskovskie Vedomosti” a publicat (în nr. 263 din 24 septembrie) un vehement articol de fond: „Greva statisticienilor din zemstve” și (în nr. 279 din 10 octombrie) un articol special: „Al treilea element”, semnat de N. A. Znamenski. „Al treilea element” „a devenit foarte încrezut”, scria ziarul; el răspunde „prin grevă și opoziție sistematică” la încercările de a introduce „disciplina necesară în cadrul serviciului”. De vină pentru toate acestea sînt liberalii din zemstve, care au dat prea multă libertate funcționarilor.

„Nu încapе îndoială că o oarecare ordine în lucrările de evaluare și de statistică ale zemstvelor a fost introdusă de zemții cei mai lucizi și mai chibzuiți, care n-au vrut să îngăduie lipsa de disciplină în *serviciile* aflate în subordinea lor, *chiar dacă ea se manifestă* sub un steag opoziționist-liberal. Atît opoziția cît și *grevele* trebuie să le deschidă, în sfîrșit, ochii, pentru ca să vadă adevărata fizionomie

a acelu proletariat intelectual care, hoinărind dintr-o gubernie în alta, se îndeletnicea cu cercetările statistice sau, poate, cu educarea în spirit social-democrat a adolescenților din localitate.

În orice caz, « conflictele dintre zemstve și statisticieni » constituie o lecție utilă pentru zemții mai înțelepți. Credem că ei vor vedea acum cât se poate de limpede ce șarpe au încălzit zemstvele la sînul lor sub forma « celui de-al treilea element »**.

În ce ne privește, nu ne îndoim nici noi că aceste gemete și urlete ale credinciosului cîine de pază al absolutismului (după cum se știe, chiar așa și-a zis „însuși“ Katkov, care a știut „să înarmeze“ pentru un timp atît de îndelungat cu spiritul său ziarul „M. Ved.“) „vor deschide ochii“ multora dintre aceia care n-au înțeles încă destul de bine că absolutismul nu se împacă de loc cu interesele dezvoltării sociale, cu interesele intelectualității în general, cu interesele oricărei adevărate opere sociale, care nu constă în jefuirea avutului public și în trădare.

Nouă, social-democraților, acest mic tablou al campaniei lansate împotriva „celui de-al treilea element“ și a „conflictelor dintre zemstve și statisticieni“ trebuie să ne servească drept lecție plină de învățăminte. Faptul că fierberea care are loc în rîndurile clasei revoluționare înaintate se transmite și altor clase și pături ale societății, că ea a dus nu numai la un nemaivăzut avînt al spiritului revoluționar în rîndurile studențimii**, dar și la un început de trezire a satului, precum și la întărirea încrederii în sine și la hotărîrea de a lupta, pe care o manifestă unele grupuri sociale care (ca atare) pînă acum rămîneau oarecum apatice, trebuie să ne insufle o nouă încredere în atotputernicia mișcării muncitorești, pe care noi o conducem.

În Rusia, frămîntările sociale cuprind, treptat-treptat, întregul popor, toate clasele lui, și este de datoria noastră, a social-democraților revoluționari, să facem totul pentru

* „M.V.“ nr. 263.

** În momentul cînd scriem aceste rînduri ne vin de pretutindeni știri despre o nouă înțejire a frămîntărilor în rîndurile studențimii, despre întrunirile care au avut loc la Kiev, Petersburg și alte orașe, despre formarea de grupuri studențești revoluționare la Odesa etc. Poate că istoria va încredința studențimii rolul de inițiator și în bătălia decisivă. Oricum ar fi, pentru a obține victoria în această bătălie este nevoie de un avînt al maselor proletare, și noi trebuie să ne îngrijim de ridicarea cît mai rapidă a conștiinței și însuflețirii lor, a capacității lor de organizare.

a le folosi cu cît mai multă pricepere, pentru a explica intelectualității muncitorești înaintate ce aliat are ea în țărănime cît și în studențime și în intelectuali în general, pentru a o învăța cum să folosească scînteile protestului social care se aprind cînd într-un loc, cînd în altul. Rolul nostru de luptător de avangardă pentru libertate vom putea să-l îndeplinim numai atunci cînd clasa muncitoare, condusă de partidul ei combativ, revoluționar, fără să scape nici un moment din vedere situația specială pe care o are ea în societatea actuală și nici sarcinile ei istorice-mondiale speciale de eliberare a omenirii din robia economică, va ridica steagul luptei pentru *libertate* a întregului popor și va atrage, totodată, sub faldurile lui pe toți aceia pe care astăzi d-nii Sipeaghin, Kondoidi și întreaga lor bandă îi împing cu atîta zel în rîndurile nemulțumiților din cele mai diferite straturi ale societății.

Pentru aceasta nu este nevoie decît să facem în așa fel ca mișcarea noastră să-și însușească nu numai teoria consecvent revoluționară, elaborată de dezvoltarea seculară a gândirii europene, ci și energia revoluționară și experiența revoluționară ce ne-au fost lăsate moștenire de predecesorii noștri din Europa occidentală și din Rusia, și nu să împrumutăm în mod servil diferite forme de oportunism, de care încep de pe acum să se descotorosească tovarășii noștri din țările apusene — ei nici n-au avut prea mult de suferit de pe urma lor — și care ne stînjenesc atît de mult în drumul nostru spre victorie.

În fața proletariatului rus stă acum o sarcină revoluționară din cele mai grele, dar și din cele mai nobile: aceea de a zdrobi pe dușmanul pe care nu l-a putut înfrînge intelectualitatea rusă, care a avut atît de mult de pătimit, și de a ocupa locul ce i se cuvine în rîndurile armatei internaționale a socialismului.

IV. DOUĂ DISCURSURI ALE UNOR MAREȘALI AI NOBILIMII

„Un fapt de tristă semnificație, cum n-a mai fost pînă acum, și multe nenorociri nemaipomenite rezervă Rusiei asemenea fapte, care sînt cu puțință numai atunci cînd

demoralizarea noastră socială a ajuns foarte departe...“ Așa scria „Moskovskie Vedomosti“ în articolul său de fond din nr. 268 (29 septembrie) în legătură cu discursul rostit de mareșalul nobilimii din gubernia Orel, M. A. Stahovici, la congresul misionarilor care a avut loc în orașul Orel (acest congres și-a încheiat lucrările la 24 septembrie)... Ei bine, dacă pînă și în rîndul mareșalilor nobilimii, unde fiecare dintre ei este prima figură în județ și a doua în gubernie, a pătruns „democratizarea socială“, atunci unde, într-adevăr, se sfîrșește „molima morală care cuprinde această țară“?

Dar despre ce este vorba? De faptul că acest domn Stahovici (același Stahovici care a vrut să ofere nobililor din gubernia Orel posturi de încasatori în cadrul monopolului de băuturi spirtoase: vezi nr. 1 al revistei „Zarea“, „Note ocazionale“*) a rostit un înflăcărat discurs în apărarea libertății de conștiință, „mergînd atît de departe cu lipsa lui de tact, ca să nu spunem cu cinismul lui, încît a făcut următoarea propunere“**:

„Nimănui, în Rusia, mai mult decît congresului misionarilor nu-i revine datoria de a proclama necesitatea libertății de conștiință, necesitatea de a se abroga orice sancțiune penală pentru lepădarea de ortodoxie și pentru adoptarea și profesarea unei alte credințe. Eu propun congresului de la Orel al misionarilor să se pronunțe deschis în acest sens și să solicite, în forma cuvenită, adoptarea unei asemenea măsuri!...“

* Vezi V. I. Lenin, Opere complete, vol. 4, Editura politică, 1961, ediția a doua, pag. 389—420. — *Nota red.*

** „Moskovskie Vedomosti“, ibid. Cer iertare cititorilor pentru simpatia mea față de „Moskovskie Vedomosti“. Ce să-i faci! După mine, acesta este totuși cel mai interesant, cel mai consecvent și mai *serios* ziar politic din Rusia. Fiindcă nu poți numi publicistică „politică“, în înțelesul propriu al cuvîntului, o publicistică care, în cel mai bun caz, culege în forma lor brută unele fapte mărunte și interesante și oftează în loc „să filozofeze“ într-un fel sau altul. Nu contest că toate acestea pot fi foarte folositoare, dar ele nu înseamnă politică. Tot astfel nu poate fi calificată drept politică, în adevăratul înțeles al cuvîntului, nici o publicistică de genul aceleia cu care se îndeletnicesc cei de la „Novoe Vremea“, în ciuda (sau, mai bine zis, datorită) faptului că e prea diplomatică. Un asemenea ziar nu are nici un program politic bine definit și nici un fel de convingeri, totul mărginindu-se la priceperea de a se adapta la tonul și atmosfera de moment, de a se prosterna în fața celor ce dețin puterea, indiferent de ordinele pe care le-ar da ei, și de a flirta cu un simulacru de opinie publică. „Moskovskie Vedomosti“ își urmează o linie a sa proprie și nu se teme (și nici n-are de ce să se teamă!) s-o ia înaintea guvernului, nu se teme să atingă — și uneori fără nici un fel de menajamente — punctele cele mai delicate. Este un ziar folositor, un colaborator de neînlocuit al agitației revoluționare!

Pe cât de naivă a fost, bineînțeles, atitudinea ziarului „Moskovskie Vedomosti“ când a spus despre d-l Stahovici că este un Robespierre (auzi, jovialul M. A. Stahovici, pe care îl cunosc de atîta amar de vreme, este un Robespierre! — scria în „Novoe Vreame“ d-l Suvorin, și nu puteai să citești „pledoaria“ lui fără să zîmbești), pe atît de naiv a fost în felul său d-l Stahovici când a propus popilor să solicite, „în forma cuvenită“, libertatea conștiinței. E ca și cum la un congres al comisarilor de poliție s-ar propune să se ceară acordarea libertății politice!

Nici nu mai e nevoie, cred, să spun cititorilor că „soborul de fețe bisericești, în frunte cu arhipăstorul“, după ce a ascultat „serioasele obiecții“ făcute de preasfințitul Nikanor, episcopul Orelului, de N. I. Ivanovski, profesor la Academia de teologie din Kazan, de V. M. Skvorțov, redactor și editor al revistei „Missionerskoe Obozrenie“¹³⁷, de cutare și cutare preoți misionari și de V. A. Ternavțev și M. A. Novoselov, aspiranți universitari, a respins propunerea d-lui Stahovici „atît pentru motive de fond cît și din pricina nepotrivirii ei cu sarcinile unui congres local al misionarilor“. Se poate spune că avem de-a face cu o alianță între „știință“ și biserică!

Dar pentru noi d-l Stahovici, bineînțeles, prezintă interes nu ca model de om cu gîndire politică clară și consecventă, ci ca model de boiernaș rus dintre cei mai „joviali“, gata oricînd să se înfrupte din cașcavalul bugetului. Și pînă unde trebuie să fi ajuns „demoralizarea“ care a fost introdusă în viața rusească în general, și în viața satului nostru în special, de samavolnicia polițienească și de prigoana inchizitorială a sectarismului, dacă pînă și pietrele au ajuns să prindă glas, dacă și mareșalii nobilimii au ajuns să vorbească cu atîta înflăcărare despre libertatea conștiinței!

Iată, din discursul d-lui Stahovici, cîteva mici exemple de rînduieli și fenomene scandaloase care pînă la urmă îi revoltă și pe cei mai „joviali“ dintre oameni.

„Și acum — spune vorbitorul —, dacă din biblioteca misionară a frăției veți lua un îndreptar judiciar, veți citi în unul și același articol 783, vol. II, partea I, că un comisar de poliție, pe lîngă preocuparea de a stîrpi duelurile, pamfletele, beția, braconajul, promiscuitatea din băile publice,

trebuie s-o aibă și pe aceea de a supraveghea discuțiile îndreptate împotriva dogmelor religiei ortodoxe și încercările de convertire a ortodocșilor la o altă confesiune sau la vreo schismă!“ Și există, într-adevăr, un asemenea articol de lege care prevede că unui comisar de poliție, pe lângă obligațiile enumerate de vorbitor, îi mai revin și numeroase alte obligații de acest fel. Celor mai mulți dintre orășeni, acest articol li se va părea pur și simplu ceva curios, după cum s-a exprimat și d-l Stahovici. Dar pentru un țaran, îndărătul acestui lucru curios se ascunde un bitterer Ernst — un adevăr amar — despre samavolnicia gradelor de poliție inferioare, care țin prea bine minte că Dumnezeu e prea sus, iar țarul prea departe.

Dar iată câteva exemple concrete, pe care le reproducem o dată cu dezmințirea oficială dată de „protoiereul Petr Rojdestvenski, președintele consiliului frăției ortodoxe «Petru și Pavel» din Orel și al congresului eparhial al misionarilor din gubernia Orel“ („M.V.“ nr. 269, din „Orlovski Vestnik“¹³⁸ nr. 257):

„a) În acest referat (ținut de d-l Stahovici) se vorbește despre un sat din județul Trubcevsk:

«*Cu consimțământul și cu știrea preotului și a autorităților, cei bănuți a fi ștundiști* au fost închiși în biserică, apoi s-a adus o masă pe care s-a pus o învelitoare curată și o icoană, după care au început să fie aduși unul câte unul și să li se poruncească: — Închină-te!*

— Nu vreau să mă închin la idoli... — Așa? *Arde-i pe loc câteva nuiele.* Cei mai slabi de înger se întorceau la ortodoxie chiar de la prima bătaie. Dar unii *au rezistat* chiar la *patru bătăi*».

Or, după datele oficiale publicate, încă în 1896, în darea de seamă a frăției ortodoxe „Petru și Pavel“ din Orel și după comunicarea verbală făcută de preotul D. Pereverzev la congres, menționata răfuială a populației ortodoxe cu sectanții din satul Liubeț, județul Trubcevsk, a avut loc *în urma hotărârii luate de adunarea sătenilor undeva în sat, și nicidecum cu consimțământul preotului local de atunci și în nici un caz în biserică; și acest regretabil incident s-a produs*

* — sectă religioasă. — *Nota trad.*

cu 18—19 ani în urmă, când în eparhia Orel nu era nici măcar pomeneală de o organizație de misionari“.

Reproducînd aceste declarații, „Moskovskie Vedomosti“ spune că d-l Stahovici, în discursul său, a citat *numai două fapte*. Se prea poate. Dar, în schimb, ce fapte! Dezmințirea, bazată pe „datele oficiale“ (obținute de la comisarul de poliție!) ale dării de seamă a frăției ortodoxe, *nu face decît să confirme*, în toată amploarea lor, fărădelegile care au revoltat pînă și pe jovialul nostru boiernaș. Dacă bătaia a fost aplicată în biserică sau „undeva în sat“, sau dacă faptul s-a petrecut acum o jumătate de an sau cu 18 ani în urmă, — asta e o chestiune care nu schimbă cu nimic fondul lucrurilor (doar, poate, într-o singură privință: după cum se știe, în ultima vreme prigoana împotriva sectanților a devenit și mai sălbatică, iar constituirea unor organizații de misionari este strîns legată de acest fenomen!). Iar ca preotul local să se *poată* ține departe de acești *inchizitori în sumane* — despre asta, părinte protoiereu, mai bine n-ai mai scrie *. O să ridă lumea de sfinția ta! „Preotul local“ nu și-a dat, firește, „consimțămîntul“ ca oamenii să fie supuși la torturi, pedepsite de lege, după cum nici sfînta inchiziție nu aplica niciodată chiar ea o pedeapsă, ci lăsa această treabă pe seama puterii laice, și niciodată nu vărsa sînge, ci doar ardea pe rug.

Al doilea fapt:

„b) În referat se spune:

« Numai atunci unui preot misionar nu-i va scăpa un răspuns ca acela pe care l-am auzit noi, tot aici: — *Sfinția ta, părinte, spui că la început erau 40 de familii, iar acum sînt 4*. Ce s-au făcut celelalte? — Păi, au fost deportate, din mila lui Dumnezeu, în Transcaucazia și în Siberia».

În realitate însă, în satul Glibocika, județul Trubcevsck, despre care este vorba în cazul de față, erau în 1898, după datele frăției, nu 40 de familii de ștundiști, ci 40 de persoane de ambele sexe, printre care 21 de copii; iar în Transcaucazia au fost deportați în același an, printr-o hotărîre a tribunalului districtual, numai 7 înși pentru vina de a fi convertit alte persoane la ștundism. Cît despre vorbele preotului din localitate: « au fost deportate

---

* În întîmpinarea făcută de el în legătură cu dezmințirile oficiale, d-l Stahovici scria: „Nu știu ce stă scris în darea de seamă oficială a frăției, dar afirm că, la congres, preotul Pereverzev, după ce a povestit toate amănuntele și a menționat că autoritățile civile aveau cunoștință (sic!!!) de sentința rostită de adunarea sătenilor, la întrebarea pusă de mine personal: Dar părintele știa? — a răspuns: Da, știa și el“. Orice comentariu sînt de prisos.

din mila lui Dumnezeu», trebuie spus că au fost rostite de el la întâmplare într-o ședință închisă a congresului, cu prilejul unui schimb liber de păreri între membrii acestuia, și asta cu atât mai mult cu cât sus-zisul preot era dinainte cunoscut de toată lumea, iar la congres s-a dovedit a fi unul dintre cei mai destoinici păstori misionari”.

Această dezmințire este pur și simplu o minunăție! Acele vorbe au fost rostite de el la întâmplare, cu prilejul unui schimb liber de păreri! Tocmai acest lucru este interesant, pentru că știm cu toții prea bine cât valorează declarațiile oficiale ale unor persoane oficiale. Și dacă părintele care a rostit aceste cuvinte „simțite“ este „unul dintre cei mai destoinici păstori misionari“, atunci ele prezintă o importanță și mai mare. „Au fost deportate, din mila lui Dumnezeu, în Transcaucazia și în Siberia“ — aceste cuvinte minunate sînt sortite să devină, în felul lor, nu mai puțin celebre decît cele rostite de mitropolitul Filaret, care a încercat să apere iobăgia cu citate din sfînta scriptură.

Apropo, fiindcă veni vorba de Filaret, ar fi nedrept să trecem sub tăcere scrisoarea, publicată în revista „Vera i Razum“¹³⁹ din 1901*, a unui „savant liberal“ către preasfințitul Ambrosie, arhiepiscop al Harkovului. Scrisoarea poartă ca semnătură: „un cetățean onorabil, fost slujitor al bisericii Ieronim Preobrajenski“, iar porecla de „savant (!) liberal“ i-a fost dată autorului de către redacție, căreia i s-a impus, probabil, prin „marea lui înțelepciune“. Ne mulțumim să reproducem doar cîteva pasaje din această scrisoare, care ne arată încă o dată că gîndirea politică și protestul politic pătrund, pe căi nevăzute, în cercuri mult mai largi decît se pare uneori.

„Sînt de acum bătrîn, am aproape 60 de ani; în viața mea am avut prilejul să văd destule abateri de la îndeplinirea îndatoririlor bisericești și pot să spun cu cugetul curat că în toate cazurile aceste abateri se datorau clerului nostru. Iar pentru « *ultimele evenimente* » trebuie chiar să aducem multe mulțumiri clerului nostru de astăzi, fiindcă el le deschide ochii multora. Astăzi nu numai secretarii de plasă, dar și bătrîni și tineri, oameni cu multă școală, cei cu puțină știință de carte și cei ce abia silabisesc, cu toții caută să-l citească pe marele scriitor al țării rusești. Ei își procură la prețuri ridicate operele

* Profităm de ocazie pentru a mulțumi corespondentului care ne-a trimis un extras din această revistă. Clasele noastre conducătoare foarte adeseori nu se jeneză să apară *« natural »* (în forma lor naturală. — *Nota trad.*) în publicațiile speciale ale închisorilor, în cele bisericești și în altele de același fel. A venit de mult timpul ca noi, revoluționarii, să începem să folosim în mod sistematic acest „bogat tezaur“ de educație politică.

lui (care au apărut în străinătate, în editura « Svobodnoe Slovo »¹⁴⁰, și care au liberă circulație în popor în toate țările din lume, afară de Rusia), citesc, discută și, bineînțeles, ajung la concluzii care nu sînt în favoarea clerului. Mulțimea începe acum să-și dea seama unde e minciuna și unde e adevărul, și vede că clerul nostru una spune și alta face, și chiar în spusele lui se contrazice singur destul de des. Multe adevăruri ar putea fi spuse, dar cu clerul nu poți vorbi deschis, căci de îndată se va grăbi să te denunțe ca să fi condamnat și executat. . . . Dar se știe că Hristos îi atrăgea pe oameni nu prin constrîngere și pedeapsă, ci prin adevăr și iubire. . . .

. . . În încheierea expunerii pe care o faceți, dv. scrieți: « noi dispunem de o mare forță de luptă, și anume de puterea absolută a cucernicilor noștri suverani ». Iarși recurgeți la tertipurii, și iarși nu vă dăm crezare. Deși sfințiile voastre, clerici *luminați*, căutați să ne convingeți că « devotamentul față de puterea absolută l-ați supt o dată cu laptele de la sînul mamei » (din cuvîntarea rostită de actualul vicar cu prilejul hirotonisirii lui ca episcop), noi însă, *cei neluminați*, nu credem ca un copil de un an (fie el și viitor episcop) să-și poată face o părere despre forma de guvernămînt și să dea înțîietate absolutismului. După încercarea nereușită a patriarhului Nikon de a-și asuma în Rusia rolul pe care-l dețineau papii la Roma, care cumula, în Occident, puterea bisericească cu supremația laică, biserica noastră, prin înalții ei reprezentanți, mitropolii, s-a supus în întregime și pentru totdeauna puterii monarhilor, care uneori, cum a fost pe vremea lui Petru cel Mare, îi dictau despotice ucazurile lor. (Presiunea lui Petru cel Mare asupra clerului cu prilejul condamnării țareviciului Aleksei.) În secolul al XIX-lea constatăm că, în Rusia, între puterea laică și cea bisericească domnește deplină armonie. În cumplita epocă a lui Nicolaie I, cînd conștiința socială, care începuse să se trezească sub influența marilor mișcări sociale din Occident, a ridicat și la noi o seamă de luptători răzleți împotriva revoltătoarei înrobiri a poporului simplu, biserica noastră a rămas cu totul indiferentă față de suferințele lui și, contrar sublimiei învățăturii a lui Hristos, care îndeamnă la frăție între oameni și la milosîrdie față de aproapele, din rîndurile clerului nu s-a ridicat nici un glas care să ia apărarea poporului năpăstuit de sălbatica samavolnicie moșierească, și aceasta numai pentru că guvernul ezita încă să se atingă de iobăgie, a cărei existență Filaret al Moscovei încerca pe față s-o justifice cu texte din sf. scriptură a Vechiului testament. Dar iată că a căzut un trăsnet: Rusia a fost înfrîntă și umilită pe plan politic la Sevastopol. Înfrîngerea a scos limpede la iveală toate deficiențele orînduirii noastre de dinainte de reformă, și, înainte de toate, tînărul, umanul nostru suveran (care datorește educația spiritului și a voinței sale poetului Jukovski) a sfărîmat lanțurile seculare ale robiei, și, printr-o perfidă ironie a soartei, textul mărețului act de la 19 februarie a fost dat spre redactare, din punct de vedere creștinesc, aceluiași Filaret, care s-a grăbit, pesemne, să-și schimbe părerile despre iobăgie potrivit spiritului vremii. Epoca marilor reforme n-a trecut fără urme nici pentru clerul nostru, stîrnind în sînul lui, pe vremea lui Makarie (care a ajuns mai tîrziu mitropolit), o rodnică activitate de reorganizare a instituțiilor noastre bisericești, în care el a deschis o fereastră — ce-i drept, destul de mică — spre publicitate și lumină. Reacțiunea care s-a produs după 1 martie 1881 a adus cu sine și în rîndurile clerului un element corespunzător de personalități pe placul lui Pobedonoshev și Katkov, și, în timp ce oamenii progresiști ai țării, care fac parte din zemstve și din

cercurile liberale, înaintează petiții, cerînd desființarea rămășițelor pedepselor corporale, biserica tace molcom și nu rostește nici un cuvînt de înfierare a apărătorilor bătăii cu nuiua, — acest mijloc de revoltătoare umilire a omului, care a fost plăsmuit după chipul și asemănarea lui Dumnezeu. După cele spuse pînă aici, ar fi oare nedrept să presupunem că, *dacă se va produce o schimbare de sus a regimului*, întregul nostru cler, prin reprezentanții săi, va proslăvi pe monarhul constituțional, așa cum îl preamărește astăzi pe cel absolut. Așadar, să lăsăm încolo fățarnicia, căci aici nu este vorba de absolutism, ci de monarh. Petru I a fost și el autocrat prin grația lui Dumnezeu, și totuși clerul nu-l prea are nici astăzi la inimă, iar Petru al III-lea a fost și el un autocrat de același fel, care intenționa să tundă și să instruiască clerul nostru, — păcat că n-a fost lăsat să domnească măcar doi-trei ani. Și dacă autocratul Nicolaie al II-lea, care domnește astăzi, ar binevoi să-și arate bunăvoința sa față de slăvitul Lev Nikolaevici — unde v-ați ascunde cu umeltirile, temerile și amenințările voastre?

În zadar veniți aici cu citate din textul rugăciunilor pe care le înalță clerul pentru țar, — această înșiruire de vorbe într-o limbă păsărească nu convinge pe nimeni cu nimic. Fiindcă la noi, precum știți, domnește absolutismul: vi se va da ordin, și veți scrie rugăciuni de trei ori mai lungi și mai expresive“.

* * *

Al doilea discurs rostit de un mareșal al nobilimii, după cîte știm, n-a ajuns să fie publicat în presa noastră. El a fost trimis redacției noastre încă din august, de către un corespondent necunoscut, într-un exemplar hectografiat, care purta următoarea inscripție făcută cu creionul: „discursul unuia dintre mareșalii nobilimii județene, rostit la o adunare particulară a mareșalilor nobilimii în legătură cu agitațiile studențești“. Îl reproducem aici în întregime:

„Din cauza timpului limitat, îmi voi expune părerile mele cu privire la adunarea noastră, a mareșalilor nobilimii, sub formă de teze:

Ce anume a provocat actualele dezordini se cam știe: ele au fost provocate, în primul rînd, de totală lipsă de rînduială care domnește în întreaga orînduire de stat, de regimul oligarhic al corporației funcționărești, adică al dictaturii birocratice.

Această lipsă de rînduială provocată de dictatura birocratică guvernamentală se manifestă în întreaga societate rusă, de sus și pînă jos, ca o nemulțumire generală, care își găsește expresia ei exterioară într-un politicianism general, dar care nu e un politicianism temporar, superficial, ci unul profund, cronic.

Acest politicianism, care e o maladie generală a întregii societăți, își exercită influența asupra tuturor manifestărilor, funcțiilor și instituțiilor ei, prin urmare își exercită în mod necesar influența și asupra instituțiilor de învățămînt, cu populația lor mai tînără, și de aceea mai receptivă, care se află sub același apăsător regim al dictaturii birocratice.

Deși ne dăm seama că această calamitate a dezordinilor studențești își are rădăcina în lipsa totală a unei rînduiei de stat și în indispoziția generală

provocată de ea, totuși, îmboldiți de un sentiment firesc și de necesitatea de a opri extinderea acestei calamități cu caracter local, nu putem să nu dăm atenție acestor dezordini și să nu căutăm, fie și sub acest aspect, să atenuăm manifestările extrem de distructive ale răului general, tot așa cum, în caz de îmbolnăvire generală a întregului organism, când se urmărește vindecarea lui lentă, radicală, se iau măsuri urgente de combatere a complicațiilor locale, acute, nocive ale maladiei respective.

În instituțiile de învățământ mediu și superior, neajunsurile regimului birocratic își găsesc expresia, în primul rând, în înlocuirea dezvoltării și instruirii oamenilor (a tineretului) printr-o dresare birocratică, însoțită de înăbușirea sistematică a personalității și demnității umane.

Neîncrederea, indignarea și îndârjirea împotriva autorităților și profesorilor, pe care le provoacă toate stări de lucruri în rândurile tineretului, sînt aduse din licee în universități, unde, din nenorocire, în actuala situație a acestora, tineretul se lovește de aceleași neajunsuri, de aceeași înăbușire a personalității și demnității umane.

Într-un cuvînt, tineretul nu găsește în universități un templu al științei, ci o fabrică în care din masa depersonalizată a studenților se confecționează marfa birocratică de care are nevoie statul.

Această înăbușire a personalității umane (în condițiile transformării studențimii într-o masă indiferentă, modelată după plac), manifestîndu-se prin oprimarea și prigonirea permanentă și sistematică a tot ce este personal și destoinic, iar adeseori și printr-o violență brutală, a fost cauza de căpetenie a tuturor tulburărilor studențești, care durează de cîteva decenii și care, întîndu-se tot mai mult, amenință să continue și pe viitor, antrenînd în vîlmășagul lor cele mai bune forțe ale tineretului rus.

Toate acestea le știm, dar ce trebuie să facem în actuala situație? Cum să contribuim la îndreptarea acestei situații critice, cu toate frămîntările ei, cu toate calamitățile și nenorocirile ei? Să lăsăm total baltă, să nu încercăm să facem nimic? Să lăsăm tineretul nostru fără nici un fel de sprijin, să-l lăsăm în voia soartei, la discreția birocrației și a poliției și, spălîndu-ne pe mîini, să ne vedem de treabă? Aceasta este, după părerea mea, chestiunea principală: ce remediu să folosim pentru această formă acută a bolii, al cărei caracter general îl recunoaștem cu toții?

Ședința noastră mi-a amintit de o mulțime de oameni animați de cele mai bune intenții care au intrat în taigaua sălbatică, cu scopul de a o curăți, și care s-au oprit complet nedumeriți în fața imensității întregii munci, care era mai presus de puterile lor, în loc să-și concentreze eforturile într-un singur punct.

Profesorul K.T. ne-a prezentat un strălucit tablou general al situației reale în care se află universitatea și studențimea, arătînd influența pe care o exercită în rîndurile studențimii dezorientate diferitele manevre funeste din afară, nu numai politice, ci chiar polițienești; — dar toate acestea ne erau și înainte mai mult sau mai puțin cunoscute, deși nu erau atît de clare.

El ne-a indicat drept unica măsură posibilă renunțarea definitivă la întregul sistem actual de instituții de învățământ, în general, și înlocuirea lui printr-unul nou, mai bun; dar, totodată, el ne-a atras atenția că operația asta va cere, probabil, o perioadă de timp foarte îndelungată; iar dacă ținem seama că în statul rusesc, ca și în oricare alt stat, orice rînduială particulară

este legată în mod organic de cea generală, atunci se poate spune că nu poți să prevezi care va fi sfârșitul acestei perioade.

Ce trebuie deci să facem acum, cel puțin pentru a micșora durerile insuportabile pe care le provoacă boala în momentul de față? La ce paliativ să recurgem? Fiindcă și paliativele, care calmează pentru un moment durerile bolnavului, sînt considerate adeseori necesare! La această întrebare însă noi n-am răspuns; și, în loc de a da un răspuns, s-au emis, în legătură cu tineretul studios în general, o serie de considerații, am putea spune, imprecise, dezordonate, care încurcau și mai mult problema; e greu de reconstituit aceste considerații, fie și în memorie, dar voi încerca totuși.

S-a spus despre studente că li s-au pus la dispoziție și instituții de învățămînt superior, și prelegeri speciale, — și iată cum mulțumesc ele: participînd la dezordinile studențești!

Dacă ar fi vorba de niscai buchete de flori sau podoabe scumpe pe care le-am fi oferit unor reprezentante ale sexului frumos, atunci un asemenea reproș ar fi de înțeles; dar organizarea de instituții de învățămînt superior pentru fete nu este un act de amabilitate, ci unul menit să satisfacă o nevoie socială; așa că aceste instituții nu răspund unui capriciu, întrucît ele sînt tot atît de necesare societății, ca și universitățile etc., pentru o dezvoltare superioară a tineretului, fără deosebire de sex, — și de aceea între instituțiile de învățămînt pentru fete și cele pentru băieți există o deplină solidaritate atît socială cît și colegială.

În această solidaritate, după părerea mea, își găsește perfectă explicație și faptul că agitațiile tineretului cuprind și pe studentele din instituțiile de învățămînt; este vorba de frămîntări ale tineretului studios în general fără deosebire de veșmintele — bărbătești sau femeiești — pe care le poartă.

S-a trecut apoi din nou la tulburările studențești și s-a spus că studenții nu trebuie încurajați, că manifestările lor scandaloase trebuie reprimare cu forța; împotriva acestei propuneri s-a ridicat obiecția — după mine, cît se poate de rezonabilă — că, chiar dacă aceste manifestări sînt scandaloase, în orice caz ele nu sînt întimplătoare, ci au un caracter cronic, fiind determinate de cauze profunde, și că de aceea ele nu vor putea fi potolite doar prin aplicarea unor măsuri represive, fapt dovedit și de experiența din trecut. După părerea mea personală, însă, se pune încă o mare întrebare: în ce parte trebuie căutată principala cauză scandaloasă a acestor dezordini scandaloase, care provoacă agitație și prejudicii în instituțiile noastre de învățămînt? Fiindcă eu nu cred ce se spune în comunicatele oficiale.

Dar tocmai aici e neajunsul: la noi cealaltă parte nu este ascultată și nici nu poate fi ascultată; ei i se astupă gura (dar n-a fost încă pe deplin confirmată temeinicia celor arătate de mine, și anume că autoritățile în comunicatele lor spun minciuni și că toate manifestările scandaloase se datoresc îndeosebi lor, scandaloaselor lor măsuri de influențare).

S-a vorbit despre influența pe care o exercită din afară asupra tineretului studios diversele forțe revoluționare.

Da, această influență există, dar i se atribuie o importanță prea mare: fabricanții, de pildă, în ale căror întreprinderi se manifestă mai ales această influență, aruncă toată vina asupra ei, spunînd că, de n-ar fi ea, la ei ar fi numai liniște și pace, un adevărat rai pămîntesc, uitînd și trecînd sub tăcere exploatarea legală și ilegală, sub toate formele, la care sînt supuși muncitorii și care, năpăstuindu-i, provoacă în rîndurile lor nemulțumiri, iar după aceea

și dezordini; dacă n-ar fi această exploatare, nici elementele revoluționare din afară n-ar putea să se folosească de numeroasele pretexte și motive care le ajută să se amestece atît de lesne în treburile fabricilor, — toate acestea, după părerea mea, se pot spune și despre instituțiile noastre de învățămînt care au fost transformate, din temple ale științei, în fabrici de material birocratic.

În conștiința instinctivă generală a jugului care apasă asupra întregului tineret studios, în proasta dispoziție generală pe care o provoacă acest jug în rîndurile tineretului din toate instituțiile de învățămînt — iată în ce constă forța mănunchiului de tineri, puțini la număr, dar conștienți, despre care a vorbit d-l profesor și care sînt în stare să hipnotizeze și să dirijeze în orice direcție, spre greve, spre tot felul de dezordini, mase întregi de tineret, care, pe cît se pare, nu înclină de loc spre dezordini. — Așa se întîmplă în toate fabricile!

S-a spus apoi, după cît îmi amintesc, că studenții nu trebuie tămîiați, că față de ei nu trebuie să se manifeste nici un fel de simpatie atunci cînd se dedau la dezordini, că asemenea manifestări de simpatie i-au împins la noi dezordini, fapt ilustrat și cu exemple, adică cu diferite cazuri; în legătură cu aceasta țin să observ, în primul rînd, că din acest vălmășag și din această diversitate de cazuri de tot felul ivite în timpul dezordinilor nici unul nu poate fi socotit concludent, deoarece pentru fiecare din ele se vor găsi multe altele care să-l contrazică; dar ne putem opri numai asupra caracteristicilor generale, pe care voi căuta să le analizez aici pe scurt.

Studențimea, după cum știm cu toții, nu este cîtuși de puțin răsfățată; ea nu numai că n-a fost tămîiată (nu vorbesc de deceniul al 5-lea al secolului trecut), dar nici nu s-a bucurat de cine știe ce simpatie din partea opiniei publice; iar atunci cînd studenții s-au dat la dezordini, opinia publică avea față de ei o atitudine cu totul indiferentă sau chiar mai mult decît dezaprobatore, învinuindu-i numai pe ei, fără să cunoască și chiar fără să vrea să afle cauzele care au provocat aceste dezordini (nu erau crezute decît comunicatele oficiale, care erau ostile studențimii și a căror veridicitate nu era pusă la îndoială; pentru prima oară, pe cît se pare, opinia publică a manifestat îndoieli în această privință, așa că nici nu poate fi vorba de vreo tămîiere.

Neașteptîndu-se la nici un sprijin din partea păturilor culte ale societății în general sau din partea profesorilor și a autorităților universitare, studențimea a început, în sfîrșit, să caute să cîștige simpatia diferitelor elemente populare și, pe cît vedem, ea a reușit, în cele din urmă, să obțină succese mai mult sau mai puțin importante în această direcție; ea a început să cîștige încetul cu încetul simpatia maselor populare.

Pentru a ne convinge de acest lucru, e de ajuns să ne amintim cît de deosebită era atitudinea adoptată de mulțime față de studenți cu prilejul bătăilor organizate de ultrareacționari și aceea pe care o are ea astăzi. Și aici se ascunde un mare neajuns; acest neajuns nu-l constituie simpatia în general, ci caracterul unilateral al acestei simpatii, nuanța demagogică pe care o capătă ea.

Lipsa oricărei simpatii față de tineretul studios și a oricărui sprijin din partea intelectualilor de vază și neîncrederea provocată de ea fac, vrînd-nevrînd, ca tineretul nostru să cadă în brațele demagogilor și revoluționarilor; el devine o unealtă a acestora, și chiar în rîndurile lui, tot vrînd-nevrînd, se dezvoltă din ce în ce mai multe elemente demagogice, care îl îndepărtează

de dezvoltarea culturală pașnică și de ordinea existentă (dacă, bineînțeles, așa ceva se poate numi ordine), împingîndu-l în tabăra dușmană.

Noi singuri vom fi de vină dacă tineretul își va pierde încrederea în noi, fiindcă n-am făcut nimic pentru a o merita!

Acestea sînt, pe cît mi se pare, principalele puncte de vedere exprimate de cei de față; de celelalte (și ele de asemenea au fost destule) cred că nici nu face să ne amintim.

Așadar, pot să închei. Întrunindu-ne aici, ne-am propus să facem ceva pentru a mai potoli actualele frămîntări; pentru a ușura soarta grea a tineretului nostru — astăzi, și nu cîndva mai tîrziu —, și am fost înfrinți; și iarăși tineretul se va simți îndreptățit să spună — și va spune — că astăzi, ca și înainte, pașnica intelectualitate rusă, care se bucură de autoritate, nu poate și nici nu vrea să-i dea nici un ajutor, să-i ia apărarea, să-l înțeleagă și să ușureze soarta lui amară. — Ruptura dintre noi și tineret se va lărgi și mai mult, și el va pătrunde tot mai mult în rîndurile a tot felul de demagogi, care îl așteaptă cu brațele deschise.

Noi am fost înfrinți nu pentru că măsura propusă de noi — de a ne adresa țarului — n-a fost acceptată; se prea poate ca ea să fie în fond nepractică (deși, după mine, nici n-a fost examinată). Noi am fost înfrinți pentru că am anihilat în rîndurile noastre orice posibilitate de a lua vreo măsură în favoarea tineretului nostru care suferă, am recunoscut că sîntem neputincioși și am continuat să bijbîim, ca și înainte, în întuneric.

Dar ce-i de făcut în acest caz?

Să ne spălăm pe mîini, să ne retragem deoparte?

Tocmai în această totală neclaritate constă tragismul cumplit și sumbru al vieții rusești“.

Acest discurs n-are nevoie de multe comentarii. Și el a fost rostit, pe cît se vede, tot de un nobil rus, încă destul de „jovial“, care din motive de ordin doctrinar sau cu caracter personal nutrește un profund respect pentru „dezvoltarea culturală pașnică“ a „ordinii existente“ și-și manifestă indignarea împotriva „revoluționarilor“, pe care-i confundă cu „demagogii“. Dar, dacă analizăm mai îndeaproape această indignare, constatăm că ea nu diferă mai de loc de bombănitul unui om bătrîn (bătrîn nu prin vîrstă, ci prin concepțiile sale) care e, poate, dispus să vadă și ceva bun în ceea ce-i provoacă nemulțumire. Vorbind despre „ordinea existentă“, el nu poate să nu facă o rezervă: „dacă, bineînțeles, așa ceva se poate numi ordine“. Lipsa de rînduială pe care o provoacă „dictatura birocrăției“, „prigonirea sistematică și cronică a tot ce este personal și destoinic“ i-au adus destul de multă supărare, și el nu poate să nu vadă că toate calamitățile vin în primul rînd din partea administrației; el e destul de sincer ca să-și

recunoască neputința, să admită că nu se cade „să te speli pe mâini“ când vezi nenorocirea care s-a abătut asupra întregii țări. Ce-i drept, pe el tot îl mai sperie „caracterul unilateral“ al simpatiei pe care o manifestă „mulțimea“ față de studenți; în mintea lui plâpîndă de aristocrat se năzare pericolul „demagogiei“ și (ca să-i răspundem cu aceeași sinceritate!) poate chiar pericolul socialismului. Nu are însă nici un rost să încercăm cu o hîrtie de turnesol socialistă concepțiile și sentimentele unui mareșal al nobilimii căruia i s-a făcut lehamite de odioasa birocrație rusă. Noi n-avem de ce să umblăm cu șiretlicuri nici cu el, nici cu oricare altul; cînd un moșier rus, bunăoară, va tuna și va fulgera împotriva ticăloasei exploatări și năpăstuirii la care sînt supuși muncitorii *de fabrică*, noi nu vom ezita să-i spunem în paranteză: „n-ar fi rău, cumătră, să te uiți și la tine!“ Nu-i vom ascunde nici un moment că ne situăm și ne vom situa și de acum încolo pe poziția luptei de clasă intransigente împotriva „stăpînilor“ societății contemporane. Dar atitudinea unei grupări politice nu este determinată numai de scopurile ei finale, ci și de cele imediate, nu numai de concepții generale, ci și de presiunea necesității practice directe. Oricine va ajunge să vadă limpede contradicția care există între „dezvoltarea culturală“ a țării și „apăsătorul regim al dictaturii birocratice“ va fi adus, mai devreme sau mai tîrziu, de către viața însăși la concluzia că această contradicție nu poate fi înlăturată fără lichidarea absolutismului. Trăgînd această concluzie, el va ajuta neapărat — va bombăni, dar va ajuta — partidul care va ști să ridice împotriva absolutismului o forță de temut (de temut — nu numai în ochii partidului, ci în ai oricui). Pentru a deveni un asemenea partid, social-democrația, repetăm, trebuie să se curețe de întreaga pleavă oportunistă și, sub steagul teoriei revoluționare, sprijinindu-se pe clasa cea mai revoluționară, să-și desfășoare activitatea ei agitatorică și organizatorică în toate clasele populației!

Iar mareșalilor nobilimii, luîndu-ne rămas bun de la ei, le vom spune: la revedere, domnilor aliați ai noștri de mîine!

PREFATĂ LA BROȘURA
„DOCUMENTELE CONGRESULUI
« DE UNIFICARE »“

Am mai vorbit cîndva — în „Iskra“ nr. 9 (octombrie 1901) — despre încercarea, nereușită, de unificare a secției din străinătate a organizației „Zarea“ și „Iskra“, a organizației revoluționare „Soțial-demokrat“ și a „Uniunii social-democrațiilor ruși“ din străinătate *. Pentru ca toți social-democrații ruși să-și poată face singuri o părere despre cauzele eșecului pe care l-a suferit această încercare de unificare a organizațiilor din străinătate, am hotărît să dăm publicității procesele-verbale ale congresului „de unificare“. Din păcate, secretarul desemnat de „Uniunea“ a refuzat să ia parte la redactarea proceselor-verbale ale congresului (după cum se poate vedea din scrisoarea lui, reprodusă de noi mai jos, la pag. 10—11, în care răspunde la invitația făcută de secretarii celorlalte două organizații).

Acest refuz este cu atît mai ciudat, cu cît în momentul de față „Uniunea“ a publicat ea însăși o expunere asupra lucrărilor congresului „de unificare“ („Două congrese“, Geneva, 1901). Va să zică, „Uniunea“ a avut dorința de a informa pe tovarășii ruși despre rezultatele acestui congres, dar n-a vrut să le facă cunoscut conținutul dezbaterilor lui**.

* Vezi volumul de față, pag. 288 — *Nota red.*

** Potrivit regulamentului de desfășurare a lucrărilor, procesele-verbale urmau să fie aprobate de însuși congresul, și anume fiecare ședință să înceapă cu aprobarea procesului-verbal al ședinței precedente. Dar în a doua zi a congresului, cînd președintele a propus, chiar la începutul ședinței, să se procedeze la aprobarea proceselor-verbale ale celor două ședințe din prima zi, cei trei secretari au declarat în unanimitate că nu pot prezenta procese-verbale. Din lipsă de stenograf, dezbaterile au fost înregistrate într-o formă cu totul nesatisfăcătoare. Se înțelege că, dacă în noaptea dintre prima și a doua zi secretarii n-au putut să întocmească procesul-verbal, în seara celei de-a doua

Lăsăm pe cititori să-și facă singuri o părere despre cauzele posibile și probabile ale acestei atitudini.

În ce ne privește, am socotit că, după refuzul „Uniunii“, nu e oportun să edităm o expunere a dezbaterilor care n-a fost întocmită de toți secretarii, și de aceea sîntem nevoiți să ne mărginim la publicarea *tuturor* documentelor și declarațiilor *depuse la biroul* congresului. Din birou au făcut parte președinții și secretarii desemnați de cele trei organizații, și toate declarațiile au fost depuse la birou numai în scris, așa că imparțialitatea unei prezentări a lucrărilor congresului care e alcătuită din documente și declarații nu poate fi pusă la îndoială.

Pe de altă parte, editarea *tuturor* documentelor și declarațiilor depuse la birou a devenit astăzi cu atît mai necesară, cu cît ciudatul refuz al „Uniunii“ de a participa la redactarea proceselor-verbale și-a găsit o încununare și mai ciudată în felul cum a întocmit ea darea de seamă asupra lucrărilor congresului. Astfel, în această dare de seamă *n-au fost reproduse* în întregime întrebările depuse *la biroul* congresului de către reprezentantul „Iskrei“ (Frei), în numele secției din străinătate a „Iskrei“ și al organizației „Soțial-demokrat“, dar, în schimb, a fost înscris un răspuns care a fost doar „elaborat“ de „Uniunea“, fără să fie prezentat la birou și nici măcar citit la congres (pag. 26 din broșura „Două congrese“). „Uniunea“ se înșală cînd spune că „întrebările“ au fost retrase. Ele erau doar în număr de două și au fost puse de Frei „Uniunii“ în numele celor două organizații (vezi mai jos, pag. 6)*. Nici una din aceste întrebări *n-a fost retrasă*, ci i s-a schimbat doar forma, și a fost schimbată în așa fel că întrebările s-au transformat într-o rezoluție care a putut fi pusă la vot (în loc de: „recu-

---

zi, cînd noi am părăsit congresul, nici vorbă nu putea fi de proces-verbal. Toată lumea știa perfect de bine că procesele verbale nu sînt gata. Prin urmare, indignarea pe care și-o manifestă „Uniunea“ că președintele nostru „a dezertat“ „fără să mai aștepte confirmarea proceselor-verbale ale congresului“ (pag. 29 din broșura „Două congrese“) nu este decît un subterfugiu. În lipsa unor procese-verbale stenografiate, nu rămînea altceva de făcut decît ca cei trei secretari să se întrunească și să întocmească măcar o scurtă expunere în legătură cu mersul dezbaterilor. Noi am și făcut o propunere în acest sens, dar „Uniunea“ n-a acceptat-o. În acest caz, este limpede că răspunderea pentru lipsa unor procese-verbale, dacă nu complete, cel puțin prescurtate, cade asupra „Uniunii“.

* Vezi volumul de față, pag. 276 — *Nota red.*

noaște în principiu «Uniunea» rezoluția conferinței din iunie?“, s-a spus: „cele trei organizații recunosc în principiu rezoluția conferinței din iunie“ etc.), apoi „Uniunea“ n-a reprodus declarația *depusă la birou* de grupul „Borba“ (vezi mai jos, pag. 6—7).

„Uniunea“ nu numai că n-a redat cuprinsul cuvîntării rostite de unul dintre membrii grupului „Borba“ după ce „Uniunea“ a propus amendamente la rezoluțiile din iunie, dar nici n-a pomenit* de ea. În cuvîntarea sa, acest membru al grupului „Borba“, care a participat și la conferința din iunie, s-a pronunțat împotriva amendamentelor propuse de „Uniune“. În schimb, „Uniunea“ a publicat „expunerea de motive“ la amendamente care a fost făcută de B. Krievski în cuvîntarea rostită de el la congres, fără ca ea să fi fost depusă la birou. Într-un cuvînt, respingînd propunerea noastră de a redacta împreună o expunere a tuturor dezbaterilor, „Uniunea“ a preferat să publice numai ceea ce a considerat ea că-i convine și să treacă sub tăcere cîte ceva pînă și din ceea ce a fost depus la birou.

Noi n-avem de gînd să urmăm acest exemplu. Ne mulțumim să reproducem toate declarațiile și documentele depuse la birou și să indicăm pur și simplu în ce sens s-au pronunțat cei care au vorbit din partea *tuturor* organizațiilor participante la congres. Să judece și cititorii dacă articolul din „Rabocce Delo“ nr. 10 și *amendamentele* propuse de „Uniune“ nu constituie o încălcare a principiilor care au stat la baza acordului elaborat la conferința din iunie. Noi, bineînțeles, nu vom răspunde nici la toate vorbele grele cu care e copios agrementat textul broșurii editate de „Uniune“, inclusiv acuzația de „calomnie“ sau învinuirea că prin plecarea noastră a fost „zădărnicit“ congresul. O asemenea învinuire nu poate decît să ne facă să zîmbim, fiindcă e lucru știut că cele trei organizații s-au întrunit ca să discute problema unificării, și că două din ele s-au convins că nu se pot uni cu cea de-a treia, așa că nu le-a rămas altceva de făcut decît să-și expună părerea și să plece. Numai cine se supără că n-are dreptate poate să spună că un asemenea procedeu înseamnă o „zădărnicare“ a con-

* Pag. 28 din broșura „Două congrese“.

gresului și să califice drept „calomnie“ părerea că „Uniunea“ a dat dovadă de inconsecvență principială.

În ce privește părerea noastră despre problemele controversate ale social-democrației ruse, preferăm ca ea să nu formeze un amalgam cu această expunere obiectivă de date în legătură cu congresul. În afară de articolele care au fost și vor mai fi publicate în „Iskra“ și „Zarea“, noi pregătim, pentru a scoate în scurt timp de sub tipar, o broșură consacrată în mod special problemelor nevralgice ale mișcării noastre.

Scris în noiembrie 1901

Publicat pentru prima oară în decembrie 1901, într-o broșură editată, la Geneva, de „Liga social-democrației revoluționare ruse“

Se tipărește după textul broșurii

PROTESTUL POPORULUI FINLANDEZ

Reproducem în întregime noua adresă cu caracter de masă prin care poporul finlandez își exprimă protestul său hotărît împotriva politicii guvernului, care a atentat și continuă să atenteze la constituția Finlandei, încălcînd astfel *jurămîntul* solemn făcut de toți țarii, începînd cu Alexandru I și terminînd cu Nicolaie al II-lea.

Această adresă a fost înmînată, la 17 (30) septembrie 1901, senatului finlandez spre a fi înaintată țarului. Ea a fost semnată de un număr de 473 363 de finlandezi, bărbați și femei, din toate păturile societății, adică de aproape o jumătate de milion de cetățeni. Întreaga populație a Finlandei e de vreo 2 500 000, așa că noua adresă reprezintă cu adevărat *vocea întregului popor*.

Iată textul complet al acestei adrese:

„*Preaputernice și preamiloștive împărat și mare duce!* Modificarea de către maiestatea-voastră imperială a legii serviciului militar obligatoriu în Finlanda a stîrnit pretutindeni în acest ținut o neliniște generală și o profundă mîhnire.

Acele normative, manifestul și legea cu privire la serviciul militar obligatoriu care au fost sancționate de maiestatea-voastră imperială la 12 iulie (29 iunie) anul curent constituie o încălcare flagrantă a legilor fundamentale ale marelui ducat și a celor mai scumpe drepturi care revin, potrivit legilor lui, poporului finlandez și tuturor cetățenilor acestui ținut.

Potrivit cu legile fundamentale, regulamentul cu privire la îndatoririle pe care le au cetățenii în legătură cu apărarea ținutului nu poate fi promulgat altfel decît cu consimțămîntul membrilor seimului. În acest sens a și fost promulgată, printr-o decizie a împăratului Alexandru al II-lea, luată de comun acord cu membrii seimului, legea din 1878 cu privire la serviciul militar. Sub domnia împăratului Alexandru al III-lea au fost aduse acestei legi numeroase modificări parțiale, dar de fiecare dată numai cu consimțămîntul membrilor seimului. Cu toate acestea, astăzi s-a anunțat, fără

consimțământul membrilor seimului, că se abrogă legea din 1878; or, noile dispoziții emise în locul ei sînt în dezacord total cu hotărîrea adoptată de membrii seimului extraordinar din 1899.

Unul din drepturile cele mai importante ale fiecărui cetățean finlandez este acela de a trăi și acționa sub ocrotirea legilor finlandeze. Astăzi, mii și mii de cetățeni finlandezi au fost privați de acest drept, întrucît noua lege a serviciului militar obligatoriu îi obligă să slujească în armata rusă, făcînd astfel din serviciul militar un chin pentru fiii acestui ținut, care vor fi încorporați cu forța într-o armată străină lor în ceea ce privește limba, religia, moravurile și obiceiurile.

Noile dispoziții anulează orice limitare, stabilită prin lege, a contingentului anual. În afară de aceasta, ele nu conțin nici o recunoaștere a dreptului membrilor seimului de a participa la stabilirea bugetului militar, așa cum prevăd legile fundamentale.

Pînă și miliția, contrar unei dispoziții fundamentale a legii din 1878, este pusă pe de-a-ntregul la dispoziția ministerului de război.

Impresia produsă de aceste decizii nu este atenuată de înlesnirile, anunțate în manifest, care se vor face în decursul perioadei de tranziție și care, deocamdată, n-au fost încă precizate, deoarece reducerea temporară a numărului de recruți va fi urmată de chemări — nelimitate — sub drapel în armata rusă.

Poporul finlandez n-a cerut nici un fel de înlesnire în ceea ce privește îndatoririle militare care-i revin astăzi. Membrii seimului, care au exprimat părerea poporului, au dovedit că Finlanda este gata să-și sporească, pe măsura puterilor ei, partea de contribuție la apărarea statului dacă se menține regimul juridic al trupelor ei ca instituții finlandeze.

În opoziție cu toate acestea, prin noile dispoziții se stabilește că trupele finlandeze, în cea mai mare parte, vor fi desființate, că ofițerii ruși pot face serviciu în puținele unități care mai rămîn; că pînă și subofițerii din aceste unități trebuie să cunoască limba rusă, ceea ce face ca băștinașii finlandezi, mai ales cei care provin din pătura țărănească, să fie cu desăvîrșire înlăturați de la ocuparea funcțiilor menționate; că aceste trupe vor fi puse sub conducerea autorităților militare ruse și că chiar în timp de pace ele pot fi cantonate în afara granițelor Finlandei.

Aceste acte normative, care nu constituie în nici un caz o reformă și care urmăresc doar desființarea trupelor naționale ale Finlandei, dovedesc o lipsă de încredere pentru care poporul finlandez n-a oferit nici un fel de motive în cei aproape o sută de ani de la unirea lui cu Rusia.

În noile dispoziții cu privire la serviciul militar obligatoriu se întîlnesc expresii care neagă existența unei patrii aparte a poporului finlandez și drepturile de cetățenie finlandeză ale băștinașilor din acest ținut. Aceste expresii lasă să se întrevadă scopuri incompatibile cu dreptul indiscutabil al poporului finlandez de a-și menține, în unirea lui cu Rusia, o situație politică care pentru Finlanda a fost statornică o dată pentru totdeauna în 1809.

În ultimii ani, asupra ținutului nostru s-a abătut o mare nenorocire. În repetate rînduri ne-am putut convinge că dispozițiile legilor lui fundamentale erau nesocotite, în parte prin măsuri de ordin legislativ, iar în parte prin numirea în posturi importante a unor oameni originari din Rusia. Administrația acestui ținut a fost îndrumată în așa fel de parcă ar fi avut drept misiune să tulbure liniștea și ordinea, să împiedice împlinirea unor

năzuințe de utilitate generală și să provoace învrăjbire între ruși și finlandezi.

Cea mai grea năpastă care s-a abătut asupra ținutului este însă aplicarea noilor decizii cu privire la serviciul militar obligatoriu.

În preasupusa adresă de răspuns din 27 mai 1899, membrii seimului au stăruit în mod amănunțit asupra procedurii care, potrivit legilor fundamentale ale Finlandei, trebuie respectată la promulgarea legii serviciului militar obligatoriu. Totodată ei au arătat că, dacă noua lege a serviciului militar obligatoriu va fi promulgată în alt mod, atunci ea, chiar dacă va intra în vigoare sub presiunea forței, nu va putea fi considerată ca fiind în conformitate cu dreptul existent, iar în ochii poporului finlandez va apărea doar ca ceva impus cu sila.

Toate cele arătate de membrii seimului continuă să constituie conștiința nestrămutată a poporului finlandez că-și apără drepturile sale, și această conștiință nu poate fi schimbată prin violență.

E de presupus că dispozițiile care n-au fost puse în concordanță cu legile ținutului vor avea consecințe cât se poate de grave. Funcționarii și instituțiile de stat vor ajunge într-un dureros conflict cu simțul datoriei, deoarece conștiința îi îndeamnă pe toți să nu se călăuzească după asemenea dispoziții. Numărul emigranților apți de muncă, care și în trecut se vedeau nevoiți să emigreze de teama schimbărilor care aveau să se producă, va spori și mai mult dacă dispozițiile anunțate vor fi puse în aplicare.

Noile dispoziții cu privire la serviciul militar obligatoriu, ca și celelalte măsuri îndreptate împotriva dreptului poporului finlandez la o existență politică și națională aparte, vor duce în mod inevitabil la zdruncinarea încrederii reciproce dintre monarh și popor și vor provoca o nemulțumire mereu crescîndă, sentimentul unei asupriri generale, nesiguranță și enorme dificultăți pentru societate și pentru membrii ei în munca lor îndreptată spre binele acestui ținut. Aceste neajunsuri nu vor putea fi preîntîmpinate decît înlocuind sus-zisele acte normative printr-o lege cu privire la serviciul militar obligatoriu, la a cărei promulgare să participe și membrii seimului, și făcînd ca autoritățile guvernamentale ale acestui ținut, în general, să aplice întocmai prevederile legilor fundamentale.

Poporul finlandez nu poate să nu fie și de acum încolo un popor aparte. Strîns unit prin destine istorice comune, prin concepții de drept și activitate culturală comună, poporul nostru va rămîne credincios dragostei sale față de patria finlandeză și față de libertatea sa legitimă. El nu va renunța la năzuința sa de a ocupa cu demnitate în rîndul popoarelor modestul loc pe care i l-a rezervat destinul.

Cu aceeași fermitate cu care credem în dreptul nostru și respectăm legile noastre, care ne servesc ca reazem în viața noastră socială, nutrim convingerea că unitatea puternicei Rusii nu va avea cu nimic de suferit dacă Finlanda va fi administrată și pe viitor în concordanță cu principiile fundamentale stabilite în anul 1809, astfel ca să se simtă fericită și liniștită în unirea ei cu Rusia.

Sentimentul datoriei față de patrie îi determină pe locuitorii acestui ținut, aparținînd tuturor comunităților și păturilor sociale, să se adreseze maiestății voastre imperiale cu o expunere veridică, fără nici un fel de poleială, a actualei stări de lucruri. Am arătat mai înainte că deciziile, recent publicate cu privire la serviciul militar obligatoriu, care sînt în contradicție cu legile fundamentale, sancționate în mod solemn, ale marelui ducat, nu pot fi considerate ca o

lege conformă cu dreptul existent. Socotim că e de datoria noastră să adăugăm la toate acestea că îndatoririle militare considerate ca atare nu prezintă pentru poporul finlandez o importanță atât de mare ca pierderea unor drepturi, temeinic stabilite, și liniștea, asigurată prin lege, în această chestiune atât de importantă. De aceea ne adresăm maiestății-voastre imperiale cu preasupusa rugămintă să binevoiască a supune problemele atinse în această adresă preamiloștivei examinări pe care o impune natura lor extrem de serioasă. Rămînem etc.“

Ne rămîne prea puțin de adăugat la această adresă, care reprezintă un adevărat rechizitoriu al poporului împotriva bandei de funcționari ruși care încalcă legile fundamentale.

Să reamintim principalele date în legătură cu „problema finlandeză“.

Finlanda a fost alipită la Rusia în anul 1809, pe vremea războiului cu Suedia. Vrînd să atragă de partea sa pe finlandezi, care erau supuși ai regelui Suediei, Alexandru I a hotărît să recunoască și să sancționeze vechea constituție finlandeză. Potrivit prevederilor acestei constituții, nici o lege fundamentală nu poate fi promulgată, modificată, interpretată sau abrogată *decît cu consimțămîntul seimului, adică al adunării reprezentanților tuturor stărilor sociale*. Și Alexandru I, în mai multe manifeste ale sale, a confirmat „în mod solemn“ „*promisiunea de a respecta cu sfințenie constituția specială a acestui ținut*“.

Acest legămînt l-au confirmat apoi toți suveranii ruși, inclusiv Nicolaie al II-lea, în manifestul său de la 25 octombrie (6 noiembrie) 1894: „... făgăduind să menținem toate acestea (legile fundamentale) în întreaga lor putere și valabilitate de nezdruccinat și de nestrămutat“.

Și iată că n-au trecut nici cinci ani, și s-a văzut că țarul rus a comis *un sperjur*. După ce presa venală și servilă a dus vreme îndelungată o campanie de provocări împotriva Finlandei, a fost publicat „manifestul“ de la 3 (15) februarie 1899, care stabilea o nouă rînduială: legile pot fi promulgate *fără consimțămîntul seimului*, „dacă ele privesc nevoile generale ale statului sau sînt în legătură cu legislația imperiului“.

Aceasta a fost o încălcare flagrantă a constituției, o adevărată *lovitură de stat*, dat fiind că despre orice lege se poate spune că are în vedere nevoile generale ale statului!

Și această lovitură de stat a fost săvîrșită *prin violență*: guvernatorul general Bobrikov a amenințat că va aduce

trupe în Finlanda dacă senatul va refuza să publice manifestul. Trupelor rusești cantonate în acest ținut (chiar după spusele ofițerilor ruși) li s-au distribuit deja muniții de război, caii au stat înșeuaiți etc.

Primul act de violență a fost urmat de nenumărate altele: au fost interzise, unul după altul, ziarele finlandeze, a fost desființată libertatea întrunirilor, Finlanda a fost invadată de haite de spioni ruși și de provocatori de cea mai mîrșavă speță, care îndemnavă la răscoală etc. etc. În sfîrșit, *fără consimțămîntul seimului* a fost promulgată legea de la 29 iunie (12 iulie) cu privire la serviciul militar obligatoriu, care a fost analizată îndeajuns de minuțios în adresa de mai sus.

Atît manifestul de la 3 februarie 1899 cît și legea de la 29 iunie 1901 sînt *ilegale*, întrucît reprezintă acte de violență ale unui sperjur care s-a înconjurat de o bandă de bașibuzuci, cu numele de guvern țarist. Cei vreo 2 500 000 de finlandezi nu se pot gîndi, desigur, la o răscoală, însă noi toți, cetățenii ruși, trebuie să ne gîndim la rușinea care se abate asupra noastră. Noi continuăm să fim pînă într-afîta niște robi, încît sîntem folosiți pentru înrobirea altor neamuri. Noi încă mai tolerăm în țara noastră un guvern care nu numai că înăbușă, cu o cruzime de călău, orice aspirații spre libertate în Rusia, dar folosește, în afară de asta, trupele rusești pentru a atenta, prin violență, la libertatea altora!

„Iskra” nr. 11 din 20 noiembrie 1901

Se tipărește după textul
apărut în ziar

DESPRE REVISTA „SVOBODA“

„Svoboda“¹⁴¹ este o revistă cit se poate de proastă. Autorul ei — căci ea face impresia că e scrisă toată, de la început și pînă la sfîrșit, de o singură persoană — are pretenția că folosește un limbaj popular, „pentru muncitori“. Dar asta nu e popularizare, ci vulgarizare de cel mai prost gust. Un cuvînt simplu n-ai să găsești aci, totul e afectat . . . Autorul nu scrie măcar o frază fără înflorituri, fără comparații „populare“ și cuvinte „populare“ — în genul lui „ăla“. Și în acest limbaj monstruos sînt rumegate, fără nici un fel de date și exemple noi, fără o nouă prelucrare, idei socialiste învechite, intenționat vulgarizate. Popularizarea, i-am spune noi autorului, înseamnă cu totul altceva decît vulgarizare sau banalizare. Scriitorul popularizator îl apropie pe cititor de o idee profundă, de o învățătură profundă, plecînd de la datele cele mai simple și îndeobște cunoscute, arătînd, cu argumente simple sau exemple bine alese, principalele *concluzii* care se pot trage din aceste date, și punînd mereu pe cititorul în stare să gîndească în fața a noi și noi probleme. Scriitorul popularizator presupune că are de-a face nu cu un cititor care nu gîndește, care nu vrea sau nu e în stare să gîndească, ci, dimpotrivă, cu un cititor nedezvoltat, care e într-adevăr animat de intenția de a-și pune mintea la contribuție, și-l *ajută* să facă această treabă serioasă și grea, îl *îndrumează*, ajutîndu-l să facă primii pași și *învățîndu-l* să meargă singur mai departe. Scriitorul vulgar presupune că are un cititor care nu gîndește și nu este capabil să gîndească; el nu-l pune în fața principiilor fundamentale ale unei științe

---

serioase, ci, într-o formă monstruos de simplistă, presărată cu glume și zicale, îi servește „de-a gata“ toate concluziile unei anumite teorii, așa că cititorul nu trebuie nici măcar să mestece, ci doar să înghită acest terci.

Scris în toamna anului 1901
Publicat pentru prima oară
în 1936, în revista „Bolșevik“ nr. 2

Se tipărește după manuscris

DE VORBĂ CU APĂRĂTORII ECONOMISMULUI

Reproducem în întregime o scrisoare care ne-a fost trimisă de unul dintre reprezentanții noștri:

„Către organele social-democrate ruse.

Ca răspuns la propunerea ce ne-a fost făcută de niște tovarăși de-ai noștri de deportare de a spune ce părere avem despre «Iskra», am hotărât să arătăm motivele pentru care nu sîntem de acord cu această publicație.

Considerînd cu totul oportună apariția unui organ social-democrat aparte, consacrat în mod special problemelor luptei politice, socotim că «Iskra», care și-a asumat această misiune, nu și-o îndeplinește în mod satisfăcător. Principala lipsă, care străbate ca un fir roșu toate coloanele ei și determină toate celelalte lipsuri mari și mici, constă în faptul că ea atribuie un rol prea important ideologilor mișcării, în sensul influenței pe care o exercită ei asupra unei orientări sau alteia. În același timp, «Iskra» nu prea ține seama de elementele materiale ale mișcării și de mediul material, prin a căror interacțiune se creează un anumit tip de mișcare muncitorească și se precizează calea ei, de la care nu o pot abate nici un fel de încercări ale ideologilor, chiar dacă ei ar fi inspirați de cele mai bune teorii și programe.

Această lipsă a «Iskrei» devine deosebit de izbitoare cînd o comparăm cu «Lujnii Rabocii»¹⁴², care, ridicînd, ca și «Iskra», steagul luptei politice, stabilește o continuitate între ea și faza precedentă a mișcării muncitorești din sudul Rusiei. Acest mod de a pune problema este cu totul străin «Iskrei». Punîndu-și drept scop să creeze «din scînteie un mare incendiu», ea uită că pentru aceasta e nevoie de un material inflamabil corespunzător și de condiții exterioare prielnice. Lepădîndu-se de «economisți» ca de satana, «Iskra» scapă din vedere că activitatea lor a pregătit participarea muncitorilor la evenimentele din februarie și martie, asupra căreia ea stăruie în mod deosebit și a cărei importanță, pe cît se pare, o exagerează în mod simțitor. Avînd o părere defavorabilă despre activitatea social-democraților din ultimul deceniu al secolului trecut, «Iskra» nu ia în considerație că pe vremea aceea au lipsit condițiile pentru desfășurarea unei alte activități în afară de lupta pentru revendicări mărunte și subapreciază imensa importanță educativă pe care a

avut-o această luptă. Apreciind în chip cu totul nejust și neistoric această perioadă și această orientare a activității social-democraților ruși, ea identifică tactica lor cu tactica lui Zubatov, fără să vadă deosebirea dintre « lupta pentru revendicări mărunte », care lărgeste și adâncește mișcarea muncitorească, și « micile concesii », care au ca scop paralizarea oricărei lupte și a oricărei mișcări.

Pătrunsă în întregime de spiritul de intoleranță sectară care e atât de caracteristic ideologilor din perioada de copilărie a mișcărilor sociale, « Iskra » este gata să infierze orice divergență cu ea nu numai ca pe o abatere de la principiile social-democrate, dar chiar ca pe o trecere în tabăra inamică. Așa este, bunăoară, ieșirea ei, extrem de necuviincioasă, care merită să fie blamată cu toată severitatea, fără nici o cruțare, împotriva ziarului « Raboceia Misl », căruia i-a dedicat un articol despre Zubatov și a cărui influență, după părerea ei, a dus la succesele obținute de acesta în rîndurile unei părți din muncitorime. Adoptînd o atitudine negativă față de celelalte organizații social-democrate, care văd altfel decît ea mersul și sarcinile mișcării muncitorești ruse, « Iskra », în focul polemicii cu ele, uită uneori adevărul și, legîndu-se de unele formulări într-adevăr nefericite, atribuie oponenților ei concepții care nu le aparțin, subliniază puncte de divergență adeseori neesențiale și trece sistematic sub tăcere numeroasele puncte de contact între concepțiile celor două părți; ne referim la atitudinea ei față de « Rabocei Delo ».

Această înclinare excesivă spre polemică se explică, în primul rînd, printr-o supraapreciere a rolului « ideologiei » (programelor, teoriilor . . .) în mișcarea muncitorească, iar în parte este un ecou al luptei intestine care s-a încins, în Apus, în cercurile emigranților ruși și pe care ei s-au grăbit s-o aducă la cunoștință lumii într-o serie de broșuri și articolașe polemice. După părerea noastră, toate aceste divergențe ale lor nu exercită aproape nici o influență asupra mersului real al mișcării social-democrate ruse; ele nu fac decît să-i dăuneze, provocînd o sciziune de nedorit în rîndurile tovarășilor care activează în Rusia, și de aceea noi nu putem să nu avem o părere defavorabilă despre ardoarea polemică a « Iskrei », mai ales cînd ea depășește limitele permise de buna-cuviință.

Aceeași lipsă esențială a « Iskrei » constituie și cauza inconsecvenței ei în privința atitudinii pe care trebuie s-o adopte social-democrația față de diferite clase sociale și față de diferite curente. Rezolvînd, cu ajutorul unor considerații teoretice, problema trecerii imediate la lupta împotriva absolutismului și simțînd, probabil, cît de grea este această sarcină pentru muncitori în situația de astăzi, dar neavînd răbdare să aștepte ca ei să acumuleze în continuare forțele necesare pentru această luptă, « Iskra » începe să-și caute aliați în rîndurile liberalilor și ale intelectualilor, și, în căutările ei, nu rareori abandonează punctul de vedere de clasă, estompînd contradicțiile de clasă și punînd pe primul plan nemulțumirea comună față de guvern, deși cauzele și proporțiile acestei nemulțumiri diferă foarte mult de la un « aliat » la altul. Așa stau lucrurile, de pildă, cu atitudinea « Iskrei » față de zemstvă. Manifestările ei cu caracter de frondă, provocate adeseori de modul nesatisfăcător — în comparație cu industria — în care guvernul apără poftele agrare ale d-lor zemți, « Iskra » caută să le transforme în flacăra unei lupte politice și promite nobililor nesatisfăcuți de pomenile guvernului ajutorul clasei muncitoare, fără să sufle o vorbă despre contradicțiile de clasă dintre aceste pături ale populației. Noi putem admite să se vorbească despre o

trezire a zemstvelor și să se spună că ele reprezintă un element de luptă împotriva guvernului, dar acest lucru trebuie făcut numai într-o formă clară și precisă, care să nu lase loc la nici o îndoială în ce privește caracterul unei eventuale înțelegeri între noi și asemenea elemente. «Iskra» însă pune problema atitudinii față de zemstve într-un mod care, după părerea noastră, nu poate decît să întunece conștiința de clasă, întrucît ea, la fel ca și predicatorii liberalismului și ai diverselor inițiative culturale, se situează pe o poziție contrară sarcinii fundamentale a publicisticii social-democrate, care constă în a critica orînduirea burgheză și a dezvălui interesele de clasă, și nu în a pune în umbră antagonismul dintre ele. Aceeași atitudine are «Iskra» și față de mișcarea studențească. Or, în alte articole ea condamnă cu asprime orice «compromisuri» și ia, de pildă, apărarea atitudinii intolerante a guesdiștilor.

Fără a ne opri asupra altor lipsuri și greșeli, mai puțin importante, ale «Iskrei» socotim că e de datoria noastră să arătăm, în încheiere, că prin critica noastră nu vrem cîtuși de puțin să micșorăm importanța pe care o poate avea «Iskra» și nu închidem ochii asupra calităților ei. Noi vedem în ea o gazetă politică social-democrată în Rusia și considerăm drept un mare merit al ei modul cum a reușit să lămurească problema terorii, căreia i-a consacrat, la timpul oportun, cîteva articole. În sfîrșit, nu putem să nu relevăm limba literară exemplară în care e scrisă «Iskra», calitate atît de rar întîlnită la publicațiile ilegale, regularitatea apariției ei și abundența de material proaspăt și interesant.

Septembrie 1901

Tovarăși!

Referitor la această scrisoare, trebuie să spunem din capul locului că salutăm din toată inima franchețea și sinceritatea autorilor ei. A venit de mult timpul să se înceteze cu jocul de-a v-ați ascunselea, disimulîndu-și „credo“-ul* „economic“ (cum face o parte din Comitetul din Odesa, de care s-au despărțit „politicii“) sau declarînd — ca o sfidare, parcă, a adevărului — că în momentul de față „absolut nici o organizație social-democrată nu se face vinovată de «economism»“ (broșura „Două congrese“, editată de „Rabocce Delo“, pag. 32). — Și acum să trecem la chestiunea care ne interesează.

Greșeala principală a autorilor scrisorii este absolut identică cu aceea în care cade și „Rabocce Delo“ (vezi mai ales nr. 10). Pentru ei nu e clară problema corelației dintre elementele „materiale“ (spontane, după cum se exprimă „Rabocce Delo“) ale mișcării și cele ideologice (conștiente,

* — crez, program, expunere a concepției despre lume. — *Nota trad.*

care acționează „după un plan“). Ei nu înțeleg că „ideologul“ numai atunci își merită numele, când merge *înaintea* mișcării spontane, arătându-i calea; când știe să rezolve înaintea altora toate problemele teoretice politice, tactice și organizatorice de care se lovesc în mod spontan „elementele materiale“ ale mișcării. Pentru ca într-adevăr „să ții seama de elementele materiale ale mișcării“, trebuie să le privești în mod critic, să știi să arăți primejdiile și lipsurile mișcării spontane, să știi să *ridici* spontaneitatea pînă la nivelul conștiinței. A spune însă că ideologii (adică conducătorii conștiinței) nu pot abate mișcarea din calea determinată de interacțiunea dintre mediu și elemente înseamnă a uita adevărul elementar că conștiința *participă* la această interacțiune și la această determinare. Sindicatele catolice și monarhistice din Europa sînt și ele un rezultat necesar al interacțiunii dintre mediu și elemente, numai că la această interacțiune a participat conștiința popilor și a zubatovilor, și nu conștiința socialistilor. Concepțiile teoretice ale autorilor scrisorii (ca și acelea ale revistei „Rabocce Delo“) nu sînt marxism, ci o parodie de marxism, ca aceea pe care au îndrăgit-o „criticii“ și bernsteinienii noștri, care nu știu cum să lege evoluția spontană de activitatea revoluționară conștientă.

În momentul prin care trecem noi azi, această profundă eroare teoretică duce în mod necesar la o foarte mare greșeală tactică, care a și pricinuit și continuă să pricinuiască un imens prejudiciu social-democrației ruse. Fapt este că în ultimii ani avîntul spontan, atît al masei muncitoare cît și (datorită influenței exercitate de ea) al altor pături sociale, crește cu o repeziciune uimitoare. „Elementele materiale“ ale mișcării au crescut enorm chiar în comparație cu anul 1898, în timp ce *conducătorii conștiinței* (social-democrației) *rămîn în urma acestei creșteri*. Această rămînere în urmă constituie principala cauză a crizei prin care trece social-democrația rusă. Mișcarea de masă (mișcare spontană) duce lipsă de „ideologi“ atît de bine pregătiți din punct de vedere teoretic, încît să fie asigurați împotriva oricăror oscilări, duce lipsă de conducători cu un orizont politic atît de larg, cu o energie revoluționară atît de vie și un talent organizatoric atît de mare, încît să creeze, pe baza noii mișcări, un partid politic de luptă.

Toate acestea n-ar fi, totuși, o nenorocire prea mare. Cunoștințele teoretice, experiența politică și îndemânarea organizatorică sînt lucruri care se pot căpăta cu timpul, numai să ai dorința de a învăța și de a-ți forma aptitudinile necesare. Dar iată că de la sfîrșitul anului 1897, și mai ales din toamna anului 1898, în sinul social-democrației ruse au ridicat capul oameni și organe de presă care nu numai că au închis ochii în fața acestei lipse, dar au și făcut din ea o virtute deosebită; care au ridicat la rangul de teorie servilismul și prosternarea în fața spontaneității și au început să propage ideea că social-democrații nu trebuie să meargă înaintea mișcării, ci să se tîrască *în coada ei*. (Printre aceste organe de presă s-a aflat nu numai „Raboceia Misl“, dar și „Rabocee Delo“, care a început cu „teoria stadiilor“ și a sfîrșit cu apărarea principială a spontaneității, a „drepturilor depline ale mișcării în momentul de față“, a „tacticii-proces“ etc.)

Propagarea acestei idei a însemnat o adevărată calamitate. Căci ea a dus la formarea *unui curent deosebit*, căruia se obișnuiește să i se zică „economism“ (în înțelesul larg al cuvîntului) și a cărui trăsătură principală constă în neînțelegerea și chiar în *apărarea rămînerii în urmă*, adică, așa cum am mai explicat, a rămînerii în urmă a conducătorilor conștiinți față de avîntul spontan al maselor. Acest curent se caracterizează: din punct de vedere principial, prin vulgarizarea marxismului și neputința de a înfrunta „critica“ contemporană, această varietate modernă a oportunismului; din punct de vedere politic, prin tendința de a îngusta sau bagateliza agitația și lupta politică, prin neînțelegerea adevărului că, dacă nu va lua în mîinile *ei* conducerea mișcării democratice generale, social-democrația nu va putea să doboare absolutismul; din punct de vedere tactic, printr-o totală lipsă de statornicie (în primăvara acestui an „Rabocee Delo“ s-a oprit nedumerită în fața „noii“ probleme a terorii și abia o jumătate de an mai tîrziu, după multe șovăieli, s-a pronunțat împotriva ei într-o rezoluție extrem de echivocă, tîrîndu-se, ca întotdeauna, în coada mișcării); din punct de vedere organizatoric, prin neînțelegerea adevărului că caracterul de masă al mișcării nu numai că nu micșorează, dar, dimpotrivă, face și mai imperioasă datoria noastră de a crea

o organizație de revoluționari puternică și centralizată, capabilă să conducă atît lupta pregătitoare cît și orice explozie neașteptată și, în sfîrșit, ultimul asalt, decisiv.

Împotriva acestui curent am dus și vom duce și de acum încolo o luptă neîmpăcată. Și autorii scrisorii, după cît se vede, se încadrează și ei în acest curent. Ei ne atrag atenția că lupta economică a pregătit participarea muncitorilor la demonstrații. Da, așa e, și tocmai noi am fost aceia care am apreciat înaintea tuturor și cu mai multă profunzime decît oricine această pregătire cînd ne-am pronunțat, încă în decembrie 1900 (nr. 1), împotriva teoriei stadiilor*, cînd în februarie (nr. 2), îndată după încorporarea studenților și încă înainte de începutul demonstrațiilor, am făcut apel la muncitori să vină în ajutorul studenților **. Evenimentele din februarie și martie n-au „dezmințit îngrijorările și temerile“ „Iskrei“ (cum se exprimă, în „Rabocce Delo“ nr. 10, pag. 53, Martinov, dînd dovadă de o totală neînțelegere a problemei), ci le-au confirmat întru totul, căci conducătorii s-au pomenit *în urma* avîntului spontan al maselor, s-au dovedit a fi nepregătiți pentru îndeplinirea îndatoririlor ce le reveneau. Această pregătire lasă și astăzi foarte mult de dorit, și de aceea orice comentarii pe tema „supraaprecierii rolului ideologiei“ sau a rolului elementului conștient în comparație cu cel spontan etc. continuă să exercite o influență practică cît se poate de dăunătoare asupra partidului nostru.

O influență tot atît de dăunătoare exercită și afirmațiile potrivit cărora, în numele punctului de vedere de clasă, trebuie cît mai puțin subliniată nemulțumirea generală provocată de guvern în diferitele pături ale populației. În ce ne privește, dimpotrivă, sîntem mîndri că „Iskra“ trezește nemulțumirea politică în *toate* paturile populației și avem doar regretul că nu reușim să facem acest lucru într-o măsură și mai mare. Nu este adevărat că noi, făcînd acest lucru, trecem cu ușurință peste punctul de vedere de clasă: autorii scrisorii n-au arătat și nu vor putea să arate printr-un exemplu concret că noi am dat dovadă de o asemenea

* Vezi V. I. Lenin, Opere complete, vol. 4, Editura politică, 1961, ediția a doua, pag. 363—368. — *Nota red.*

** Op. cit., pag. 382—387. — *Nota red.*

uşurinţă. Dar, ca luptător de avangardă pentru democraţie, social-democraţia — contrar părerii exprimate de „Rabocce Delo“ în nr. 10, pag. 41 — trebuie să conducă activitatea intensă a diferitelor pături opoziţioniste, să le explice însemnătatea politică generală a conflictelor lor particulare şi profesionale cu guvernul, să le facă să sprijine partidul revoluţionar, trebuie să formeze din mijlocul ei conducători capabili să exercite o influenţă politică asupra oricăror pături cu stare de spirit opoziţionistă. Orice renunţare la acest rol, cu oricâtă frazeologie grandilocventă, pe tema legăturii organice cu lupta proletară etc., ar fi ea drapată, echivalează cu o nouă „apărare a rămîinerii în urmă“ a social-democraţilor faţă de avîntul general al mişcării democratice a întregului popor, echivalează cu predarea rolului conducător în mîinile democraţiei burgheze. Ar fi bine ca autorii sus-menţionatei scrisori să reflecteze asupra cauzelor care au făcut ca evenimentele din primăvară să provoace o înviorare atît de mare a curentelor revoluţionare nesocial-democrate, în loc ca ele să ducă la o creştere a autorităţii şi prestigiului social-democraţiei!

Nu putem, totodată, să nu semnalăm uluitoarea miopie de care dau dovadă autorii acestei scrisori în chestiunea polemicii şi a luptei intestinale din rîndurile emigranţilor. Ei repetă o serie de vechi fleacuri în legătură cu „necuviinţa“ comisă prin faptul că articolul despre Zubatov se ocupă de „Rabocceia Misl“. Nu cumva au de gînd să conteste că răspîndirea „economismului“ uşurează misiunea d-lor zubatovi? Tocmai acest lucru îl afirmăm noi, fără „să identificăm“ cîtuşi de puţin tactica „economiştilor“ cu aceea a lui Zubatov. Iar în ce priveşte „emigranţii“ (dacă autorii scrisorii n-ar da dovadă de o nepăsare de neiertat faţă de continuitatea de idei în social-democraţia rusă, ar şti că avertizările făcute de „emigranţi“, şi anume de grupul „Eliberarea muncii“, cu privire la „economism“ s-au adevărat în modul cel mai strălucit!), ascultaţi cele spuse de Lassalle, care în anul 1852 activa în rîndurile muncitorilor renani, în legătură cu controversile din rîndurile emigranţilor de la Londra.

„E puţin probabil — scria el lui Marx — ca editarea operei tale îndreptate împotriva unor «oameni mari» ca

Kinkel, Ruge etc. să întâmpine dificultăți din partea poliției . . . Eu cred că guvernului îi face chiar plăcere apariția unor asemenea opere, deoarece el crede că „revoluționarii se vor sfîșia singuri între ei“. Că lupta din rîndurile sale îi dă partidului putere și vitalitate, că cea mai mare dovadă de slăbiciune a unui partid o constituie dezlinarea lui și ștergerea granițelor precis cunoscute, că partidul se întărește prin curățirea rîndurilor sale, — acest lucru logica birocratică nu-l bănuiește și el nu-i inspiră nici o teamă“ (din scrisoarea lui Lassalle către Marx din 24 iunie 1852) ¹⁴³.

Aviz tuturor adversarilor sentimentali — astăzi atît de numeroși — ai violenței verbale, ai intransigenței, ai vehe-menței polemice etc. !

În încheiere, ținem să spunem că n-am putut atinge aici decît în treacăt problemele controversate. O analiză a lor amănunțită va fi făcută într-o broșură specială, care, sperăm, va vedea lumina tiparului cam peste o lună și jumătate.

„Iskra“ nr. 12 din 6 decembrie 1901

Se tipărește după textul
apărut în ziar

CU PRILEJUL ÎMPLINIRII A 25 DE ANI
DE ACTIVITATE REVOLUȚIONARĂ
A LUI G. V. PLEHANOV

Redacția „Iskrei“ se alătură din tot sufletul la jubileul celor 25 de ani de activitate revoluționară a lui G. V. Plehanov ¹⁴⁴. Fie ca această sărbătorire să contribuie la întărirea marxismului revoluționar, singurul care e în stare să conducă lupta mondială de eliberare a proletariatului și să țină piept asaltului dat de oportunismul veșnic vechi, care face atita zarvă cu felurile lui etichete noi. Fie ca această sărbătorire să contribuie la strângerea legăturilor dintre miile de tineri social-democrați ruși, care își consacră toate forțele lor grelei munci practice, și grupul „Eliberarea muncii“, care oferă mișcării un imens bagaj de cunoștințe teoretice, un larg orizont politic și o bogată experiență revoluționară, care îi sînt atît de necesare.

Trăiască social-democrația revoluționară rusă! Trăiască social-democrația internațională!

Scris la începutul lunii decembrie 1901

*Publicat pentru prima oară în 1924,
în revista „Proletarskaia Revoluția“ nr. 7 (30)*

Se tipărește după manuscris

ÎNCEPUTUL DEMONSTRAȚIILOR

Acum două săptămîni am sărbătorit împlinirea a 25 de ani de la prima demonstrație social-revoluționară din Rusia, care a avut loc la 6 decembrie 1876 în piața Kazan din Petersburg, și am subliniat marele avînt pe care l-au luat demonstrațiile la începutul acestui an, care se apropie de sfîrșit. Am spus că demonstrații trebuie să formuleze o lozincă politică mai precisă decît „pămînt și libertate“ (1876)¹⁴⁵ și o revendicare mai largă decît „abrogarea Regulamentului provizoriu“ (1901). O asemenea lozincă trebuie să fie *libertatea politică*, iar o asemenea revendicare populară trebuie să fie *convocarea reprezentanților poporului*.

Și, iată, constatăm că au loc, cu cele mai diferite prilejuri, noi demonstrații la Nijni, la Moscova și la Harkov. Fierberea crește pretutindeni, și necesitatea de a o canaliza într-un singur șuvoi *împotriva absolutismului*, care practică pretutindeni samavolnicia, asuprirea și silnicia, devine tot mai imperioasă. Demonstrația nu prea mare, dar reușită, care a avut loc la 7 noiembrie la Nijni a fost provocată de expulzarea lui Maxim Gorki. Pe acest scriitor cu renume european, a cărui singură armă — după cum a spus, pe bună dreptate, unul dintre vorbitorii de la demonstrația din Nijni-Novgorod — este cuvîntul liber, guvernul absolutist îl expulzează din orașul său natal, fără judecată și fără anchetă. Bașibuzucii îl învinuiesc că a exercitat asupra noastră o influență nefastă — a spus vorbitorul în numele tuturor oamenilor din Rusia care sînt cît de cît animați de năzuința spre lumină și libertate—, dar noi declarăm că aceasta a fost o influență

bună. Opricinicii se dedau pe ascuns la excesele cele mai scandaloase, iar noi vom face ca aceste excese să fie date în vileag, să fie cunoscute de toată lumea. La noi sînt bătuți muncitorii care își apără dreptul la o viață mai bună, sînt bătuți studenții care protestează împotriva samavolniciei, și orice cuvînt cinstit și curajos este înăbușit! — Această demonstrație, la care au participat și muncitori, s-a încheiat cu declarația solemnă a unui student: „se va prăbuși samavolnicia, și se va ridica poporul, puternic, liber și viguros!”

La Moscova, sute de studenți și elevi l-au așteptat pe Gorki în gară, iar poliția, speriată, l-a arestat la mijlocul drumului, în vagon, și i-a interzis (cu toată autorizația specială ce-i fusese acordată) să meargă în acest oraș, silindu-l să treacă numai decît din trenul cu care venea de la Nijni-Novgorod în altul care mergea spre Kursk. Demonstrația în legătură cu expulzarea lui Gorki n-a reușit, dar în ziua de 18 a avut loc, fără nici o pregătire, o mică demonstrație a studenților și a unor „persoane străine” (cum se exprimă miniștrii noștri) în fața casei guvernatorului general în legătură cu interzicerea unei serate în amintirea lui N. A. Dobroliubov, de la moartea căruia s-au împlinit, la 17 noiembrie, 40 de ani. Reprezentantul puterii absolute la Moscova a fost fluierat de cei cărora, ca și întregii Rusii culte și care gîndește, le e scump acest scriitor, care ura din tot sufletul samavolnicia și care aștepta cu nerăbdare o răscoală populară împotriva „turcilor dinăuntru”, împotriva guvernului absolutist. Comitetul executiv al organizațiilor studențești din Moscova a arătat, pe bună dreptate, în buletinul său din 23 noiembrie că această demonstrație nepregătită e un indiciu grăitor al nemulțumirii și al protestului general.

La Haikov, o demonstrație prilejuită de niște revendicări studențești s-a transformat într-o adevărată încăierare de stradă, la care au participat nu numai studenți. Experiența de anul trecut n-a rămas fără folos pentru studenți. Ei au văzut că numai sprijinul poporului, și mai ales al muncitorilor, le poate asigura succesul, iar pentru a se bucura de acest sprijin ei trebuie să pornească la luptă nu pentru libertatea academică (studențească), ci pentru *libertatea întregului popor, pentru libertatea politică*. Consiliul unic al organizațiilor studențești din Haikov a și afirmat deschis această necesitate

în proclamația sa din octombrie. Dar și studenții din Petersburg, Moscova, Kiev, Riga și Odesa, după cum se poate vedea din manifestele și proclamațiile lor, au început să-și dea seama de toată „absurditatea visurilor“ lor de a obține libertate academică atîta timp cît poporul se zbate în cea mai neagră robie. Odiosul discurs rostit la Moscova de generalul Vannovski, care încerca să dezmință „zvonurile“ că el ar fi promis vreodată ceva; nemaipomenita insolență a agentului secret din Petersburg (care a înhățat pe un student, la Institutul electrotehnic, pentru a-i lua o scrisoare pe care acesta o primise printr-un comisionar); barbara maltratare de către poliție, în stradă și la secție, a studenților din Iaroslavl, — toate aceste fapte și multe altele chemau la luptă dîrză împotriva întregului regim absolutist. Paharul răbdării l-a umplut întîmplarea cu studenții veterinari de la Harkov. Studenții din anul I au înaintat o petiție prin care cereau îndepărtarea profesorului Laghermark, plîngîndu-se împotriva atitudinii lui cazone și a brutalității lui insuportabile, cu care mergea pînă acolo că azvîrlea programa în obrazul studenților! Fără să ancheteze cazul, guvernul a răspuns prin eliminarea din institut a tuturor studenților din anul I și pe deasupra i-a mai și calomniat într-un comunicat dat de el, declarînd că ei ar fi cerut să li se acorde dreptul de a numi pe profesori. Atunci s-a ridicat întreaga studențime din Harkov și a luat hotărîrea de a organiza o grevă și o demonstrație. Între 28 noiembrie și 2 decembrie Harkovul s-a transformat, pentru a doua oară în acest an, într-un cîmp de bătălie între „turcii dinăuntru“ și poporul care protesta împotriva samavolniciei absolutiste. Strigăte de „jos absolutismul! trăiască libertatea!“; de o parte. Lovituri de săbii și de nagaice, strivirea mulțimii sub copitele cailor, de cealaltă parte. Poliția și cazacii, care au lovit fără cruțare în oricine au nimerit, fără deosebire de vîrstă sau de sex, au repurtat o victorie asupra unor oameni neînarmați și acum jubilează. . .

Putem noi să-i lăsăm să jubileze?

Muncitori! Vouă vă este bine cunoscută forța vrăjmașă care își bate joc de poporul rus. Această forță vrăjmașă vă leagă de mîini și de picioare în lupta voastră de fiecare zi împotriva patronilor, pentru o viață mai bună și pentru

respectul demnității omenești. Această forță vrăjmașă smulge sute și mii dintre tovarășii voștri cei mai buni, azvîrlindu-i în închisori, ducându-i în deportare și, parcă în bătaie de joc, declarîndu-i „persoane cu o purtare imorală“. Această forță vrăjmașă a tras la 7 mai în muncitorii de la uzina „Obuhov“ din Petersburg, care s-au ridicat și au strigat într-un singur glas: „vrem libertate!“, iar apoi a înscenat și un simulacru de proces pentru a trimite la muncă silnică pe eroii care nu fuseseră doborîți de gloanțe. Această forță vrăjmașă, care schingiuește azi pe studenți, se va năpusti miine cu o și mai mare bestialitate să vă stîlcească în bătaii pe voi, muncitorii. Nu pierdeți timpul! Țineți minte că trebuie să sprijiniți orice protest și orice luptă împotriva bașibuzucilor guvernului absolutist! Căutați prin toate mijloacele să ajungeți la o înțelegere cu studenții demonstranți, organizați cercuri pentru transmiterea rapidă a informațiilor și pentru răspîndirea proclamațiilor; explicați tuturor și fiecăruia în parte că vă ridicați la luptă pentru libertatea întregului popor.

Atunci cînd, ici și colo, încep să țîșnească scînteile revoltei populare și ale luptei deschise este nevoie, mai întîi de toate și mai mult ca de orice, de un puternic curent de aer proaspăt pentru ca aceste scînteii să se poată transforma într-o flacără puternică.

„Iskra“ nr. 13 din 20 decembrie 1901

Se tipărește după textul
apărut în ziar

ÎN LEGĂTURĂ CU O SCRISOARE A „MUNCITORILOR DIN SUD“

Am primit o scrisoare din partea unor „Muncitori din sud“, care salută întărirea curentului revoluționar în rîndurile social-democrației ruse și ne însărcinează să transmitem salutul lor „Ligii din străinătate a social-democrației revoluționare ruse“. Din păcate, lipsa de spațiu nu ne permite să publicăm în întregime această scrisoare. Sîntem întru totul de acord cu autorii ei că „metoda proclamațiilor, care se practică la noi, în Rusia, ca mijloc de propagare a ideilor revoluționare în masele largi, nu este în stare să sădească în aceste mase conștiința politică“, că „trebuie creată o literatură specială pentru educarea politică a proletariatului rus“. Dar ne îndoim de caracterul practic al proiectului lor de a edita în acest scop niște broșuri de popularizare de cîte 3—4 pagini și de a le răspîndi „în mod simultan pe întreg cuprinsul Rusiei“. După părerea noastră, proletariatul rus este de pe acum îndeajuns de maturizat și pentru genul de literatură pe care-l folosesc toate celelalte clase, adică pentru ziar. Numai un ziar politic poate să sădească cu adevărat conștiința politică în sînul maselor și să pună în lumină, după cum se exprimă autorii scrisorii, „întreaga noastră viață socială, începînd cu starea a patra și terminînd cu marea burghezie“. Numai un ziar pe întreaga Rusie poate — cu condiția ca el să fie sprijinit în mod activ de toate comitetele și cercurile locale — să fie difuzat, mai mult sau mai puțin „simultan, pe întreg cuprinsul Rusiei“ și să apară atît de

des încît să merite numele de ziar. Și numai o temeinică organizare a unui asemenea organ revoluționar va marca trecerea definitivă a mișcării noastre „de la lupta grevistă cu caracter economic la o largă luptă revoluționară împotriva guvernului absolutist rus“.

„Iskra“ nr. 13 din 20 decembrie 1901

*Se tipărește după textul
apărut în ziar*

Cherchez-vous le socialisme,

Між нас:

1) Cherchez p. 35 (Căpăt. a. l. 1886-) об. с. 35. Ca co
 Мисленіе мана. ^{40 мс} савремені мс іко дэл. іварен
 іговіт оіаеа дѣла іспіт івентіаіа.

> 2000 адр. ір. іспіт. і кодн. іко дѣлаіа) (2) новіаа
іспіт. івентіаіа; (3) новіаа. іавіаіа іспіт. івентіаіа
 & іспіт.; (4) новіаа. іавіаіа. іспіт., іко іспіт. івентіаіа
 іспіт. івентіаіа. Ева.

2) Новіаа. іспіт. івентіаіа. іавіаіа. іспіт.
 іко іспіт. івентіаіа. іко іспіт. івентіаіа. іко іспіт. івентіаіа.
 іавіаіа.

Між нас - іспіт. івентіаіа іко іспіт. івентіаіа іспіт.
 іспіт. івентіаіа іспіт. івентіаіа. іспіт. івентіаіа іспіт.
 іко іспіт. івентіаіа іспіт. івентіаіа. іспіт. івентіаіа

іспіт. івентіаіа, іспіт. івентіаіа. іко іспіт. івентіаіа
 іспіт. івентіаіа.

іспіт. івентіаіа, іспіт. івентіаіа. іспіт. івентіаіа іспіт.
 іспіт. івентіаіа.

3) Новіаа. іспіт. івентіаіа — іспіт. івентіаіа
 іспіт. івентіаіа — іспіт. івентіаіа іспіт. івентіаіа.

(іспіт. івентіаіа. іспіт. івентіаіа. іспіт. івентіаіа
 іко іспіт. івентіаіа іспіт. івентіаіа іспіт. івентіаіа, іко іспіт. івентіаіа
 іспіт. івентіаіа.)

ANARHISM ȘI SOCIALISM

Teze:

1) În cei 35—40 de ani (Bakunin și *Internaționala* ¹⁴⁶ din 1866 —) de existență a sa (iar de la Stirner mult mai mulți), anarhismul n-a dat nimic în afară de fraze comune împotriva *exploatării*.

Aceste fraze sînt în circulație de peste 2 000 de ani. Lipssește (α) înțelegerea *cauzelor* exploatării; (β) înțelegerea *dezvoltării* — care duce la socialism — a societății; (γ) înțelegerea *luptei de clasă* ca forță creatoare de înfăptuire a socialismului.

2) Înțelegerea *cauzelor* exploatării. Proprietatea *privată* ca temelie a economiei *bazate pe producția de mărfuri*. Proprietatea socială asupra mijloacelor de producție. Nil * la anarhism.

Anarhismul — *individualism* burghez de-a-ndoaselea. Individualismul ca bază a întregii concepții despre lume a anarhismului.

{	<p>Apărarea micii proprietăți și a <i>micii gospodării</i> pe pămînt. Keine Majorität **. Negarea forței coordonatoare și organizatoare a puterii de stat.</p>	}
---	--	---

3) Neînțelegerea dezvoltării societății — a rolului marii producții — a dezvoltării capitalismului și transformării lui în socialism.

* — Nihil — nimic. — *Nota trad.*

** — Nici o majoritate (adică negarea de către anarhiști a supunerii minorității față de majoritate). — *Nota red.*

(Anarhismul — rod al *desperării*. Psihologia intelectualului scos din făgașul lui sau a lumpenproletarului, iar nu a proletarului).

4) Neînțelegerea luptei *de clasă* a proletariatului.

Negarea absurdă a politicii în societatea burgheză.

Neînțelegerea rolului organizării și educării muncitorilor.

Panacee din mijloace unilaterale, rupte din conexiunea lor.

5) Ce a dat în istoria modernă a Europei anarhismul, care a predominat cîndva în țările romanice?

— Nici un fel de doctrină, învățătură revoluționară, teorie.

— Fărîmițarea mișcării muncitorești.

— Un fiasco total în experiențele mișcării revoluționare (proudhonismul în 1871, bakunismul ¹⁴⁷ în 1873).

— Subordonarea clasei muncitoare față de politica *burgheză*, sub forma negării politicii.

Scris în 1901

*Publicat pentru prima oară în 1936
în revista „Proletarskaia Revoluția” nr. 7*

Se tipărește după manuscris

MATERIALE
PREGĂTITOARE

**ÎNDREPTĂRI ȘI OBSERVAȚII
PE MARGINEA PROIECTULUI DE STATUT
AL ORGANIZAȚIEI DIN STRĂINĂTATE
A SOCIAL-DEMOCRAȚIEI REVOLUȚIONARE
RUSE ¹⁴⁸**

STATUTUL

Textul proiectului de Statut

Textul redactat de V. I. Lenin

1. Organizația revoluționară „Soțial-demokrat“ și „Organizația din străinătate «Iskra» și «Zarea»“ se unesc într-o

1. Organizația revoluționară „Soțial-demokrat“ și „Secția din străinătate a organizației «Iskra» și «Zarea»“ se unesc într-o organizație cu numele de „Organizația (liga ?) din străinătate a social-democrației revoluționare ruse“.

2. Organizația se călăuzește în activitatea ei după principiile revoluționare ale socialismului științific contemporan. În programul său politic, ea este solidară cu Manifestul P.M.S.D.R. Punîndu-și drept sarcină apărarea caracterului de clasă al mișcării muncitorești și lupta împotriva oricăror curente oportuniste și burgheze în rîndurile ei, organizația are ca scop, în primul rînd, să lupte împotriva țarismului.

3. Activitatea publicistică a organizației este condusă de 1) redacția „Zarei“ și „Iskrei“, 2) redacția „Bibliotecii muncitorești“ și 3) grupul „Eliberarea muncii“.

3. Activitatea publicistică a organizației este condusă de 1) redacția „Zarei“ [[și „Iskrei“]] împreună cu grupul „Eliberarea muncii“.

Observație. Redacțiile organizațiilor au dreptul să-și completeze efectivul lor cu membri ai organizațiilor respective, pentru îndeplinirea unor funcții temporare.

4. Organizația editează organele ei de presă „Zarea” și „Iskra”, precum și diferite broșuri.

Observație. Chestiunea editării unor noi organe de presă se rezolvă de către congresul general al organizațiilor.

5. O dată la două săptămâni redacția „Iskrei” comunică, prin intermediul administrației, tuturor membrilor organizațiilor știrile primite din Rusia*.

- I. Administrația generală
- II. Administrația din străinătate

<p>I. Administrația generală Redacția „Iskrei” conduce reprezentanța Ligii, casieria generală, editarea publicațiilor și transportul.</p>

Observație. Redacțiile organizațiilor au dreptul să-și completeze efectivul lor cu membri ai organizațiilor respective, pentru îndeplinirea unor funcții temporare.

5. De două ori pe lună redacția [„Iskrei”] transmite administrației din străinătate știrile care urmează să fie aduse la cunoștința membrilor „Ligii” („organizației”).

- 1) Strângerea de bani în străinătate.
- 2) Organizarea propagandei.
- 3) „vînzării și difuzării publicațiilor.
- 4) „grupurilor de sprijin.
- 5) „difuzării buletinelor.
- 6) Examinarea, în prealabil, a propunerilor, reclamațiilor și plîngerilor pentru a fi prezentate în fața congresului.
- 7) Organizarea congresului.
- 8) Întocmirea unui buletin trimestrial cu privire la toată activitatea din străinătate.

* Punctele 4 și 5 au fost șterse de Lenin. El a scris pe file separate textul care urmează la punctul 5. — *Nota red.*

6. Organizația „Soțial-demokrat“ și organizația „Zarea“ și „Iskra“ predau administrației depozitele lor, conturile curente și tipografiile (a organizației „Zarea“ și a grupului „Eliberarea muncii“)*.

7. Treburile generale ale organizației sînt conduse de 1) Congresul general al membrilor ei, 2) de Administrație, care e compusă dintr-un secretar, numit de redacția „Zarei“, și de doi membri, aleși de organizație pe timp de doi ani*.

8. Congresele generale ale organizației au loc o dată la doi ani.

8 a) Congresul elaborează instrucțiuni pentru redacție*.

9. Congresele adoptă hotărîri în toate problemele cu o majoritate simplă de voturi a tuturor membrilor organizației.

10. Administrația stabilește data și locul congreselor generale și elaborează ordinea de zi**.

11. Administrația hotărăște din proprie inițiativă sau la cererea unei treimi din numărul membrilor organizației ținerea unor congrese extraordinare**.

12. Administrația organizează și conduce transportul de literatură**.

13. Administrația trimite din două în două luni tuturor membrilor organizației o dare de seamă cu privire la situația transportului, a casieriei organizației, cantitatea și felul literaturii editate și expediate în Rusia și cu privire la știrile sosite de la organizația de acolo**.

14. Administrația prezintă congreselor ordinare un raport cu privire la activitatea desfășurată de organizație în ultimii doi ani.

15. Administrația aprovizionează cu literatură și referate grupurile de sprijin și ajută sub diferite forme pe membrii organizației în activitatea lor.

16. Administrația adoptă hotărîri în toate problemele cu o majoritate simplă de voturi*.

* Acest punct a fost șters de Lenin. — *Nota red.*

** Acest punct a fost șters de o mină necunoscută. — *Nota red.*

17. Toate sumele de bani pentru activitatea revoluționară primite de membrii organizației sînt vărsate în casa comună.

18. Toate sumele încasate se cheltuiesc pentru 1) administrarea generală, 2) editarea „Iskrei“, 3) editarea „Bibliotecii muncitorești“ și 4) editarea „Zarei“.

19. Pentru primirea de noi membri e nevoie de recomandații din partea a 5 membri ai organizației și de aprobarea unei majorități de $\frac{2}{3}$ din numărul total al membrilor organizației.

20. Nimeni nu poate fi exclus din organizație decît cu o majoritate de $\frac{2}{3}$ din numărul total al membrilor.

21. În orașele în care organizația numără doar cîțiva membri, toată activitatea lor, cu excepția unor însărcinări speciale date de către administrație, trebuie să se desfășoare în mod colectiv.

22. În caz de destrămăre a organizației, tipografiile și depozitele vor fi înapoiate proprietarilor inițiali*.

*Scris între 24 aprilie (7 mai)
și 11 (24) iulie 1901*

*Se tipărește pentru prima oară,
după manuscris*

---

* Punctele 19—22 au fost adăugate pe o filă separată de o mîină necunoscută. —
Nota red.

MATERIALE PENTRU ARTICOLUL
„UN NOU MĂCEL“

*11 martie	8.	Petersburg	11.III	nr. 3 ¹⁴⁹
		8.	Kiev	
1. V.	8.	Siberia apuseană	11.III	nr. 4
7. V.		8.	Kazan	11.III
	8.	Iaroslavl	9—10.III.	nr. 4
			întruniri	

1. Au încetat lucrul 200 de oameni, care au formulat „revendicări neîntemeiate“.
  - α. [Chiar potrivit legislației rusești, „încetarea lucrului“ poate fi sancționată doar de organele judecătorești.]
  - β. Cine găsește, că revendicările sînt „nejustificate“? *Directorul-adjunct al uzinei.*
2. Au început să oprească mașinile *cu forța* și „în același timp“, după cum s-au exprimat organele polițienești, „*toți muncitorii au încetat lucrul*“.

[Se pune întrebarea: prin ce s-a manifestat *aici* forța? Dacă toți au părăsit lucrul, cum să nu oprească mașinile? Părăsind lucrul, le-au oprit, și în acest caz ce rost are să vorbești de „forță“? *Schatz der Arbeits stulliegen?*“**]
3. Au fost chemate 2 *escadroane* (150?? × 2 = 300) + *un pluton* (100—150???) + 200 de polițiști [Ergo***, probabil > 500 de oameni].

* Acest alineat a fost șters din manuscris de către Lenin. — *Nota red.*

** — Mașinile au fost oprite în mod pașnic?? — *Nota trad.*

*** — Deci. — *Nota trad.*

4. Muncitorii (3 600) au ieșit în stradă și au oprit circulația tramvaielor cu cai.
5. Atacul poliției (precedat de ordinul dat muncitorilor de a se împrăștia) a fost respins cu pietre.

[De după garduri și din mulțime. O grindină de pietre. Muncitorii au dovedit că știu să lupte.]

6. A fost chemat un detașament militar, s-au auzit împușcături trase din mulțime.
7. 3 salve — 1 mort + 8 răniți (dintre care unul a murit).
8. Companii din Regimentul de infanterie Omsk.

Pietre azvîrlite din curți.

Articolul din „Novoe Vremea“ (nr. 9 051 din 11.V). Acest articol este *tipic* pentru înțelegciunea „maximă“ a bărbaților de stat din Rusia: compară cu anul 1886 (Katkov), 1896—1897 (din 2.VI).

„Întîmplătoare“

1. Deși numai în parte — „propagarea de idei antistatale și antisociale“⁽¹⁾
— „pseudodoctrine dăunătoare“
— „idei și speranțe vagi“.
2. Dar — „condițiile actuale favorizează“
— „provoacă și întrețin nemulțumirea“.
3. (Care sînt aceste condiții?).
4. „Din păcate, știm prea puțin“.
[„Păcat că“ . . .]
5. (α) „Muncitorii se desprind din cuiburile lor de la țară“ . . . „trăiesc într-o . . . atmosferă etico-socială neobișnuită, care creează . . . datorită . . . aglomerării unei mulțimi de oameni care *nu* sînt legați între ei prin *interese sociale vitale*, ci prin faptul că lucrează împreună la aceleași mașini“.
- (β) „Țăranul se desprinde din satul său, cu interesele și relațiile lui social-economice *modeste*, dar *independente*“.

6. Atacurile mîrșave împotriva *alogenilor*.

„grosolani și lacomi“.

7. (γ) Capitalismul: salariu minim pentru o muncă maximă...
neputința în fața șomajului.

Ergo (1) desprinderea de sat (α).

(2) „ „ „ „relațiile“ modeste (β)

(3) înrobirea de către capital (γ).

8. *Programul*: „asistență de stat“.

„A stării“.

9. „La fel“... 1861 (11)

„O convingere înțeleaptă“.

Scris la sfîrșitul lunii mai 1901

Se tipărește pentru prima oară,
după manuscris

*MATERIALE PENTRU
ARTICOLUL „PRIGONITORII ZEMSTVELOR
ȘI HANIBALII LIBERALISMULUI“*

1

PRIGONITORII ZEMSTVELOR ȘI HANIBALII
LIBERALISMULUI ¹⁵⁰

Reflecții liberale în legătură cu rămășițele zemstvelor *

Redacția revistei noastre a publicat sub titlul „Absolutismul și zemstvele“ un memoriu confidențial întocmit de S. I. Witte, ministrul de finanțe, în care se vorbește despre însemnătatea zemstvelor și despre inoportunitatea introducerii lor în regiunile periferice. (Stuttgart, Verlag Dietz, 1901.) Este o lucrare destul de voluminoasă (212 pagini de tipar), care cuprinde o colecție sistematică de reflecții și fapte, menite să dovedească caracterul constituțional al zemstvelor și incompatibilitatea lor cu absolutismul. D-l R.N.S., care ne-a procurat și documentul cel mai secret și mijloacele pentru editarea lui, a însoțit acest memoriu cu o vastă prefață (44 de pagini), scrisă în spirit liberal. Trebuie să ne oprim mai îndeaproape asupra acestei prefețe, care a făcut ca întreaga lucrare să aibă mai mult de pierdut decât de câștigat.

Dar lucrarea prezintă, în general, un interes destul de mare ** . . . . .
punctele mai interesante ** . . . . .
în comparație cu ceea ce este mai puțin important: cu simplele păreri ale unor observatori și oameni de știință străini. Iată ce scrie despre zemstve Mackenzie Wallace, autorul unei cunoscute cărți despre Rusia (cunoscută, bineînțeles, nu de publicul rus): „Prin forma ei, această instituție este pur parlamentară, adică este o adunare de reprezentanți

* Acest subtitlu inițial a fost șters de Lenin. — *Nota red.*

** Textul nu s-a păstrat. — *Nota red.*

aleși ai populației“. Iată și aprecierea pe care o dă un publicist francez, Démombynes, autorul unor lucrări de drept de stat: „instituția adunărilor de zemstvă, guberniale și județene, poate fi privită ca un punct de plecare pentru o eră de reforme care se extind în mod inevitabil pînă la puterea legislativă“. Iată și unele date din istoria Prusiei. În Prusia, autoadministrarea orașelor a fost introdusă încă din 1808, iar Stein, care a înlăptuit această reformă, a pus-o în legătură cu viitoarea introducere a constituției. De la autoadministrarea orașelor a trebuit să se treacă, treptat, la dietele provinciale. Cu toată componența lor aristocratică, aceste diete au început să ceară încă din 1842 convocarea unei reprezentanțe generale a întregii țări. A fost nevoie de convocarea, la Berlin, a unei ședințe comune a comitetelor tuturor acestor seimuri, care aveau doar drept de vot consultativ, în problemele puse de guvern. „Acest landtag unit, nemulțumindu-se cu rolul său consultativ, a încercat să obțină mai întii dreptul de a face parte din conducerea supremă, la început în forma — extrem de respectuoasă — a adreselor de mulțumire, iar apoi opunîndu-se în mod fățiș dorințelor și voinței regelui“. Iar după trei ani de la convocarea lui, acest landtag consultativ s-a transformat în parlamentul constituțional din 1848“*.

Vorbind simplu și fără ocolișuri, trebuie să recunoaștem deschis că d-l R.N.S., *cu tot atîta lipsă de demnitate, face concesii prejudecăților masei largi a liberalilor din zemstve ca și „Raboceia Misl“ acelorale maselor largi de muncitori. Dacă ar tolera o asemenea atitudine, social-democrația revoluțio-*

* În treacăt, ținem să semnalăm că, vorbind despre importanța reformelor lui Stein în Prusia și citind părerile istoricului Treitschke, d-l Witte, autorul „Memoriului“, copiază în întregime o lucrare ilegală a lui Dragomanov, *fără să-i pomenească numele* (compară „Memoriul“, pag. 36—37, cu articolul lui Dragomanov: „Absolutismul, administrarea locală și justiția independentă“, pag. 55—56). Abia după citeva pagini, el îl citează pe Dragomanov (fără să spună că i-a fost „de mult folos“) și recunoaște că acesta a avut dreptate cînd în 1889 a intervenit în polemica dintre „Russkii Vestnik“¹⁸⁸ și „Vestnik Evropi“¹⁸⁹ în chestiunea îmbinării absolutismului cu administrarea locală și a declarat că, în fond, adevărul este de partea celei dintîi din aceste publicații și că, „în momentul de față, în Rusia autoadministrarea este într-adevăr incompatibilă cu absolutismul monarhist, deoarece acesta este de neconcept fără existența unei birocrății“. D-l Witte, autorul „Memoriului“, va trebui *nu o dată* să copieze broșuri ilegale și să recunoască fățiș că în ele se spune *adevărul*, că ele exprimă un punct de vedere just. (Textul de la cuvintele: „și « Vestnik Evropi »“ pînă la sfîrșitul alineatului a fost șters în manuscris de Lenin. — *Nota red.*)

nară ar fi tot atît de nesocotită și de criminală atît în primul cît și în cel de-al doilea caz. Este o prejudecată să se creadă că marile reforme n-au fost concepute spre marele triumf al birocrației, că zemstvele prezintă o mare importanță politică, că existența lor constituie o împrejurare din cele mai potrivite pentru a acorda țării o constituție moderată, că stîndardul de luptă al libertății politice în Rusia ar putea să fie lozinca „drepturi și zemstve învestite cu puteri pe întreaga Rusie“.

2

PLANUL ARTICOLULUI

Observații introductive	1—3				
Părerile străinilor	4—5*				
Mișcarea liberală din deceniul al 7-lea	<table> <tr> <td>I</td> <td>6—18 — mișcarea revoluționară</td> </tr> <tr> <td>II</td> <td>19—23 — caracterul de paliativ al reformei agrare</td> </tr> </table>	I	6—18 — mișcarea revoluționară	II	19—23 — caracterul de paliativ al reformei agrare
I	6—18 — mișcarea revoluționară				
II	19—23 — caracterul de paliativ al reformei agrare				
Reacțiunea	24—29 — Reacțiunea				
	III				
Mișcarea revoluționară din deceniul al 8-lea și era nouă	30—41				
	IV				
Reacțiunea	42—56				
	V				
Prefața lui R.N.S.	57—78				
	VI				
Chestiunea importanței zemstvelor	79—92				
	90 de pagini				

* Acest rînd a fost șters de Lenin. — *Nota red.*

3

EXTRAS DIN REVISTA
„VOLNOE SLOVO“¹⁵³

*Z.S. Optsprezece ani de război purtat de funcționărim
împotriva zemstvelor. „Volnoe slovo“ nr. 53—(20.I.1883)*
[a apărut și o broșurică separată]

. . . După cum se știe, . . . Regulamentul zemstvelor din 1864 n-a dat nici pe departe ceea ce aștepta opinia publică . . .

. . . Guvernul — prin glasul oficiosului său „Severnaia Pošta“ și chiar al guvernatorilor săi — a încercat să împrăștie temerile * ivite, precizînd că noile instituții nu sînt altceva decît o experiență, un fel de școală de reprezentare, și a făcut aluzie la lărgirea lor . . . („Volnoe Slovo“ nr. 53, pag. 6).

. . . În 8 gubernii centrale, proprietarii particulari, în număr de 93 900, cu o proprietate funciară de 119 880 de verste pătrate, dispun de 1 817 delegați, în timp ce populația țărănească, care se ridică la 5 800 000 de oameni și are o proprietate funciară de 181 440 de verste pătrate, n-are decît 1 597 de reprezentanți . . . (nr. 55, pag. 6).

În nr. 57 (§ VI din articol), Z.S. arată pe larg neputința de care au dat dovadă zemstvele la încasarea restanțelor de impozite de la moșieri și constată lipsa de uniformitate în materie de impunere a pămînturilor moșierești și a celor țărănești:

În județul Rostov din gubernia Iaroslavl, de pildă, pămînturile țărănești sînt evaluate la 12 ruble deseatina (cu plata unei taxe de 13 copeici), cele lotuale — la 16 ruble (cu o

* Z.S. se referă la temerile cercurilor liberale în legătură cu caracterul de paliativ al reformei.

taxă de 20 de copeici), iar cele moșierești — la 10 ruble (cu o taxă de 11 copeici!).

		pământuri țărănești	pământuri moșierești	
În jud. Vladimir	gub. Vladimir	18,2	9,4	(Evaluarea medie a deseatinei în ruble.)
„ „ Suzdal	„ „	16,9	4,7	
„ „ Kovrov	„ „	12,3	3,6	
„ „ Veazniki	„ „	12,8	5,9	
„ „ Gorohoveț	„ „	13,3	6,2	
„ „ Murom	„ „	14,1	6,7	
„ „ Pokrov	„ „	10,3	2,8	
„ „ Aleksandrov	„ „	10,4	4,0	

ș.a.m.d. În gubernia Kaluga, zemstvele au introdus chiar o taxă de fiecare suflet de țăran.

„Totuși, această decizie a fost contestată de către guvernator, ceea ce a dat prilej birocrăției să apară ca apărătoare a maselor populare împotriva nedreptăților comise de reprezentanții zemstvelor, cu toate că acestea au căpătat un caracter îngust, de castă, datorită tocmai legilor și chițibușurilor născocite de aceeași birocrăție (pag. 6, nr. 57).

§ VII (nr. 59) — cu privire la învățămîntul public:

Legea din 1864 cu privire la școlile elementare „nu era în fond decît un straniu compromis între principiul birocratic, veleitățile clericale și interesele școlii organizate de zemstve, dar zemstvele, comparînd-o cu legiferările ulterioare, și mai ales cu legea din 1874, își amintesc acum de el cu regret“ (pag. 8).

„În 1869 se procedează la numirea de inspectori pentru școlile elementare, cite unul de fiecare gubernie. În 1871, ministrul învățămîntului public subminează legea din 1864 cu ajutorul unor instrucțiuni date acestor inspectori nou-numiți“ (nr. 59, pag. 8) — printre altele și dreptul de a destitui pe învățători... „*Nova instituție a urednicilor școlari*“ n-a întîrziat să treacă la fapte, și încă din 1873, la propunerea unuia dintre ei, d-l Drujinin, a fost închisă școala tehnică a zemstvei din orașul Rjev pentru că consiliul zemstvei nu a dat curs cererii inspectorului de a exclude elevii bifați“ [Sic? Nu știu ce înseamnă acest cuvînt]

[bifați în limbajul d-lui Z.S.
(după cum se vede din cele
ce urmează) înseamnă com-
promiși: „bifați ca oameni
suspecți din punct de vedere
politic“]

Nr. 60 (sfârșit).

Rescriptul de la 25.XII.1873 n-a avut aproape nici un fel de urmări (din cauza „pasivității absolute a mareșalilor nobilimii“) „afară de o oarecare încurajare a denunțurilor împotriva cadrelor didactice“ (pag. 11).

! „E caracteristic totuși că în cercurile liberale s-au găsit oameni care au salutată acest rescript în speranța că mareșalii nobilimii, care reprezintă, oricum, un element al zemstvelor, pot să paralizeze importanța inspectorilor de școli elementare, care reprezintă, fără îndoială, un element polițienesc“.

Legea cu privire la școlile elementare apărută în 1874 „a spulberat și aceste așteptări“, dând toate atribuțiile de conducere a școlilor pe mâna directorilor și a inspectorilor.

Exemple de fărădelegi polițienești comise de inspectorii (ele nu constituie, în cel mai bun caz, decît o manifestare de formalism exagerat).

Concluzia lui Z.S. — necesitatea administrării *de către stat* . . .

Scris în iunie 1901

Se tipărește pentru prima dată,
după manuscris

MATERIALE PENTRU ARTICOLUL
„IOBĂGIȘTII LA LUCRU“

1

RĂSĂDIRE DE MOȘIERI

O nouă pomană făcută distinsei nobilimi

Bazele legii din 8.VI.1901.

- A) vânzarea } Guberniile Tobolsk, Tomsk și *guvernămintele*
B) arenda } *generale Stepnoe, Irkutsk și Amur (articolul 1).*

Ergo, cele mai bune locuri din Siberia

- A) 1) Prin licitație } (α) pînă la 3 000 de deseatine
(art. 8) } (l) (art. 5), iar printr-o
2) la prețul liber } decizie specială și mai mult
{ pentru fabrici, uzi- } (art. 6)
ne, întreprinderi a- } și
gricole (art. 9) } (β) amestecate cu pămînturile
tărănești (art. 4)
(γ) Nu pot fi date alogenilor,
și nici nu le pot fi *vîndute*
pe viitor (art. 7). {Și nici
celor care nu sînt de supușe-
nie rusă.}
[art. 762, vol. IX¹⁵⁴ ergo,
nici *evreilor*.]

Bazele:

1. O consfătuire specială în legătură cu loturile nobililor.
2. Mărimea: 3 000 de desetine. Termen—99 de ani.
3. Vânzare cu înlesniri (plata în 37 de ani). Plata arenzii = 0 în 5 ani.
4. Excepții $\square > 3\ 000$; la prețul liber; $>$ un an; arenda $\square$;
- Ad* 1? 5. Numai nobililor—care *nu sînt* alojeni.
6. „Amestecate“
Arenda pentru un an.

„Russkie Vedomosti“ din 1 august.

În gubernia Ufa (1 județ!!!) ¹⁵⁵.

Pămînturile statului sînt vîndute proprietarilor particulari cu

— 587 696 de ruble
— 63 426 —

9
1

+ 524 270 de ruble

Din 54 000 de desetine, peste doi ani vor fi vîndute 39 683 = 72,5%.

B) Pe termen pînă la 99 de ani (art. 13).

N u m a i nobililor... (art. 11) („de preferință celor care corespund intențiilor guvernului...“).

Arenda nu trebuie să fie mai mică decît dijma plătită de țaran (art. 16).

„ în primii 5 ani *nu* se plătește nici o arendă (art. 16).

Neplata la timp a arenzii atrage după sine o amendare (de $\frac{1}{2}\%$ pe lună), iar după *un an* — luarea înapoi a lotului... (art. 18).

Dar „în cazuri deosebit de bine motivate“ se permite o amîinare pînă la 3 ani (art. 19).

Pentru transmiterea arenzii „pe o perioadă mai lungă de un an“ N.B., N.B.] este nevoie de permisiune (art. 20).

* — la punctul. — Nota trad.

Efectuarea muncilor pe pământul arendat se certifică de către funcționarii ministerului agriculturii și al domeniilor statului (art. 21).

Vinzarea cu 5% și achitarea în termen de 37 de ani (art. 25).

[Iar prețul de vânzare = arenda $\times$ 20] (art. 23).

Plata poate fi amînată pînă la 1 an (de către departamentul domeniilor statului — și pînă la 3 ani (de către ministru).

[Legea a fost examinată de o comisie consultativă specială pentru treburile nobilimii.]

2

RĂSĂDIRE DE MOȘIERI

O nouă pomană făcută distinsei nobilimi *

1. A apărut o lege prin care se acordă unor particulari pământ în Siberia și care, datorită momentului apariției precum și caracterului ei, este deosebit de importantă (mai importantă decât consecințele ei probabile) și merită să i se dea toată atenția.
2. De multă vreme guvernul nostru acordă sprijin nobililor sub diferite forme — înființarea băncii nobilimii, reglementarea producției de zahăr, numirea zemski nacealnicilor în slujbe bănoase, vânzarea rachiului către stat și cîte altele, iar acum la aceste pomeni se adaugă și *aservirea* populației de către moșieri.
3. Noua lege *creeașă* o nouă clasă de exploatatori care să trîndăvească pe seama miilor și milioanele de oropsiți.
4. Bazele acestei legi.
Loturile de pământ ale nobilimii (Comisia consultativă specială). Vânzarea lor (nu alogenilor) și arendarea lor numai nobililor.
5. Mărimea: 3 000 de deseatine (!). Termen: 99 ani.
6. Vânzare cu înlesniri (cu plată 37 de ani) și arendare (pe degeaba pe termen de 5 ani).
7. Derogări speciale (amînarea restanțelor; > 3 000 de deseatine la prețul liber etc.).

* Acest subtitlu inițial a fost șters de Lenin. — *Nota red.*

8. „Amestecate” și pe un an.
9. Revînzarea probabilă. Mici cadouri. (De pildă în gubernia Ufa.)

Pentru evaluare

10. — (4).
11. — (1).
12. — (2).
13. — (3).
14. — (5) și (6).
15. Într-o perioadă de criză și de foamete — iată care este prima grijă a guvernului. Prin aceasta el își dezvăluie adevărata lui natură, sclavagistă.

De subliniat:

- (1) O comparare cu foametea. O pomană de cîteva milioane.
- (2) Legătura cu strămutarea de populație. (Teama de strămutare în urma scumpirii mîinii de lucru în Rusia.) Formarea unei clase muncitoare *permanente*.

„amestecate” *

- (3) Legătura cu „intențiile” *politice*: crearea unui element „de zemstvă” în Siberia, menit să contracareze pe intelectualii „deportați”.
- (4) Publicarea legii chiar imediat *după* introducerea căii ferate și abolirea pedepsei cu deportarea *.
- (5) Țărănimea din Siberia, care se bucură de o relativă bunăstare și independență, este coborîtă la nivelul semiobagilor.
- (6) Iese la iveală adevăratul punct de vedere al cîrmuirii rusești asupra importanței marii proprietăți funciare, care e reazemul cel mai de nădejde al regimului de jaf și samavolnicie și cel mai bun frîu pentru masele poporului muncitor.

* Acest punct a fost șters de Lenin. — *Nota red.*

3

O VARIANTĂ
A PĂRȚII FINALE A ARTICOLULUI

Guvernul și partizanii săi, publiciștii cu orientare moșierească (gazetărașii care apără interesele nobilimii) încearcă, bineînțeles, să acopere această jecmănire prin tot felul de fraze grandilocvente pe tema dezvoltării culturii în gospodăriile model. Dezvoltarea culturii înseamnă, în cazul de față, transplantarea în Siberia a rînduielilor rusești semiiobage, a situației fără ieșire în care se află țăranii căzuți în mizerie, care sînt, în fond, nevoiți să facă aceeași muncă de clacă de pe vremuri. Gospodăriile model nu se creează prin dispoziții birocratice și prin jefuirea vistieriei, iar acordarea de pămînturi duce la practicarea unor simple samsarlicuri de către moșieri care, revînzîndu-le altora, realizează cîștiguri și mai nerușinate decît chiaburii, cămătarii etc., pe care ei îi privesc cu atîta dispreț. În loc de gospodării model apare, în cazul cînd pămîntul nu este vîndut din nou, o gospodărie bazată pe aservirea țăranilor, pe tot felul de combinații cămătărești (împrumuturi în bani sau în grîne, contra muncă etc.), adică o adevărată gospodărie chiabu-rească. Se mai vorbește și de importanța politică a elementului nobil-moșieresc: în Siberia, unde în rîndurile intelectualității locale precumpănesc deportații, trebuie, pasămite, să se creeze un reazem de nădejde al puterii de stat, un element de zemstvă. Și aceste flecăreli pe tema importanței politice a marilor proprietari funciari conțin în ele un adevăr mult mai mare și mai profund decît își închipuie cei ce fac uz de această dovadă. Un asemenea raționament arată lîmpede pe ce fel de reazem este posibilă existența statului

polițist: el trebuie să-și creeze o clasă de mari exploatatori, care să datoreze totul statului, să depindă în permanență de mila lui (de pildă, celor care iau în arendă pământ de la stat, guvernul poate, în anumite cazuri, să li-l ia înapoi), să-și realizeze venituri prin mijloacele cele mai josnice (chiaburie, samsarlîc, cămătărie) și din această cauză să fie întotdeauna partizani siguri ai oricărei samavolnicii și împilări. Politica asiatică a guvernului are nevoie de sprijin în marea proprietate funciară asiatică, în sistemul feudal „de acordare de moșii“ (dacă, în momentul de față, nu se pot acorda „moșii“ *populate* de iobagi, așa cum se proceda în trecut, atunci pot fi date terenuri *amestecate* cu pământuri ale populației țărănești, care va fi silită de nevoie să meargă la aceeași muncă de clacă). De aceea noi putem fi de acord cu „Moskovskie Vedomosti“ și cu „Grajdanin“ că răsădirea de moșieri este într-adevăr *necesară* pentru realizarea intențiilor politice ale guvernului țarist: în vremea noastră țarul absolutist nu s-ar putea menține fără mijloace iobăgiste etc. Politica burgheză (*modernă*) față de pământurile libere din regiunile periferice constă în a le vinde fermierilor și țăranilor, care alcătuiesc o populație înstărită (ca în America) și sînt un debușeu foarte însemnat pentru produsele burgheze, ceea ce duce la o înviorare nemaivăzută a întregii vieți industriale. Politica iobăgistă constă în crearea de dificultăți pentru colonizări, în exercitarea unei tutele birocratice asupra oricăror deplasări de populație; în distribuirea (directă sau sub formă de vânzare și arendare) de pământuri ale statului unor mari proprietari funciari, care realizează venituri prin aservire.

Și importanța deosebit de mare a noii legi constă tocmai în faptul că . . . *

*Scris în august — începutul lunii
septembrie 1901*

*Publicat pentru prima oară în 1932,
în „Culegeri din Lenin“, vol. XIX*

Se tipărește după manuscris

* Aici manuscrisul se întrerupe. — *Nota. end.*

OBSERVAȚII
PE MARGINEA ARTICOLULUI LUI REAZANOV
„DOUĂ ADEVĂRURI“¹⁵⁶

Pag.

1. Autorul pune pe primul plan cuvintele lui Marx (cu privire la cele două căi), care în realitate au fost exprimate de el cu anumite rezerve și în împrejurări cu totul *deosebite*. Și el prezintă lucrurile în mod denaturat când *afirmă* că tocmai Marx este acela care a pus problema celor două căi.
7. „Ironia“ la adresa revoluționarilor din deceniul al 8-lea (cotitura spre istorie) dovedește *nu* „numai totala neputință de a se situa pe un punct de vedere istoric“, ci și *diminuarea*, din punct de vedere teoretic, a rolului acestor revoluționari în comparație cu oamenii din anii 1840—1860.
- 7a. Subliniind că Mihailovski a luat atitudine împotriva lui V.V., fără a spune că a fost solidar cu el mult mai des și într-o măsură mult mai mare, autorul încearcă să-l prezinte într-o lumină cât mai favorabilă.
8. Acesta-i un neadevăr flagrant, căci el face din Mihailovski principalul erou al *tragediei* nimicirii organizației „*Narodnaia Volea*“ și a lichidării „mersului în popor“. Articolul a fost consacrat lui Mihailovski, al cărui *Untergang** a fost *persönlicher*** și în a cărui soartă nu e mai nimic „tragic“, în timp ce „comic“ găsești cât vrei.
9. Este o *neghiobie* să confuzi *critica aspră* la adresa lui Mihailovski cu „împroșcarea cu noroi a generației socialiștilor revoluționari din deceniul al 8-lea“.

* — cădere. — Nota trad.

** — *personală*. — Nota trad.

9. N.B. „refuză“ să urmărească oglindirea majorității revoluționare în literatura legală.
- 9—10. Vocea profanului o ascultă cu nesăț toți „Gekreuzigte und Verbannte“^{??}
(din deceniul al 8-lea)[?]
13. „Problemele sociale sînt înlocuite cu cele personale“ (*și asta pînă la sfîrșitul paginii* N.B.)^{||??|}
(Ceva în genul lui Pisarev.)
15. ...(Pisarev) „Propovăduirea optimistă a fericirii personale“^{||??|}
— — — a unor „idealuri individualiste“.
18. „ „ „cufundați pînă peste cap în problemele autoperfecționării“.
- 24—25. (§ III) Se face o caracterizare a socialismului utopic al *revoluționarilor* (din deceniul al 8-lea), care e confundat cu orientarea lui Mihailovski.
- 28—29. Mihailovski „a sacrificat“ adeseori unul din adevăruri. *Dar* pe noi nu ne interesează „faza ulterioară“ a activității lui. Ne ocupăm de Mihailovski privit doar ca exponent al unei anumite orientări în rîndurile *tinerețului* din anii 1870—1890.
31. Ce „limite“ i se fixează „rațiunii naturii“? (Teoria cunoașterii.)
- 29—35. O expunere a „sistemului adevărului“.
35. ...Acest sistem „caută să descopere în realitate un element social...“, care „să fie interesat în realizarea idealului“.
41. De la controversa cu Iuzov & Co. (o expunere aridă) sare la Iakovenko (1886).
- 46—48. Pendant** = *Tkacev*.
Mai departe *Akselrod*
și trecerea la s.-d.
Toate acestea sînt arătate într-o formă plictisitoare și se referă într-o foarte mică măsură la „cel de-al doilea din cei de mai sus“ și la *Mihailovski*.

* — „răstigniții și exilații“. — *Nota trad.*

** — ceva asemănător. — *Nota trad.*

- Și N. —on (52)!! — cu unele concluzii din opera lui scoase de Mihailovski (53).
- § V, de la pag. 57 la pag. 77 (în pag. 78—80 se ocupă de „critică”) — tratează despre nașterea marxismului. O plictiseală grozavă; abia la pag. 82 revine la „*vechiul adevăr*”.
- 85 — Noi respingem împărțirea lumii în numene și fenomene ¹⁵⁷.

Scris în septembrie — octombrie 1901

*Se tipărește pentru prima oară,
după manuscris*

MATERIALE PENTRU ARTICOLUL
„LUPTA ÎMPOTRIVA ÎNFOMETAȚILOR“

Trei împrejurări principale sînt deosebit de izbitoroare în circulara de la 17 august:

A) Organizarea birocratică: guvernatorii, mareșalii nobilimii județene și zemski nacealnicii.

B) Normele de evaluare a nevoilor și a împrumuturilor

[punctele 5 și 10] („Numai să nu moară“.)
(„Rabdă de foame, dar să nu mori“.)

C) „Agitația antiguvernamentală“.

[punctul 16]

Asta-i o minciună, fiindcă n-au existat cazuri în care ajutorul să fi fost folosit pentru răscoale, demonstrații etc.

Asta nu este o luptă împotriva foamei, ci o luptă împotriva înfometaților, și mai ales o luptă cu ajutorul înfometaților.

- (Ad A.) (1) toți aceștia sînt funcționari împovărați pînă peste cap de îndatoriri birocratice și mai ales polițienești. *Ministerul* este acela care ia o hotărîre definitivă în ce privește recunoașterea % de calamitate.
- (2) guvernatorii: „condiția principală“ pentru ca preocuparea lor să ducă la bune rezultate... lor le sînt subordonați toți ceilalți funcționari; Crucea roșie acordă ajutoare potrivit indicațiilor lor; în fața lor se prezintă persoanele particulare; cu per-

- misiunea lor sînt alese persoanele care ajută la amenajarea de cantine etc.
- (3) mareșalii nobilimii județene sînt aceia care în județele respective se ocupă de interesele proprietarilor funciari.
- „direcția centrală județeană a aprovizionării“
- (4) zemski nacealnicii întocmesc listele, conduc lucrările publice în sectorul respectiv (punctul 14).
- (5) Sînt prevăzute cheltuieli de cancelarie (punctele 7 și 8).
- (6) Dispoziția generală: să fie economisite mijloacele alocate; în legătură cu „demoralizarea“, „speranțele exagerate“... .

Ce este original în circulara de la 17. VIII.

1. Proporțiile calamității (12 gubernii).
2. Neîndeplinirea, de către noua organizație, a atribuțiilor legate de aprovizionare (12.VI.1900).
3. „Condiția principală“ pentru reușita „tuturor“ (!) acestor măsuri este ca guvernatorii să ia măsuri „speciale“ (etc.) (în acest articol — 322 — se vorbește și despre „ridicarea bunăstării orașelor și a satelor“, iar în articolul 323: despre subîmpărțirea măsurilor de asigurare a aprovizionării populației în „generale“ și „speciale“).
4. Trebuie stabilit care dintre județe „stau prost cu recolta“. „Această chestiune urmează să fie definitiv soluționată de conducerea ministerului“ (!!)
- (5) Nu stau prost cu recolta:
  1. cînd au de suferit $< \frac{1}{3}$ din plăși;
  2. cînd lipsa de grîne constituie un fenomen „obișnuit“ și oamenii sînt nevoiți să mai cumpere „an de an“ cu bani proveniți din „îndeletniciri auxiliare“.
  3. cînd oamenii pot s-o scoată la capăt cu resursele locale.

- (6) Informațiile în legătură cu „județele care stau prost cu recolta“ se vor publica în „Pravitelstvennii Vestnik“ („Buletinul oficial“).
- (7) Persoanele speciale sub a căror conducere se face aprovizionarea cu alimente în județe sînt „*mareșalii nobilimii județene*“.

Pentru cheltuieli de cancelarie se alocă o sumă specială.

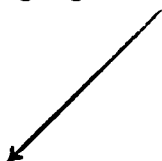
+ cîte o sumă forfetară de 1 000 de ruble pentru „lucrările de cancelarie ale aprovizionării“ (sic!).

[= „direcția centrală județeană a aprovizionării“].

- (8) În guberniile (cu un mare număr de județe lovite de calamitate) + 1 000—1 500 de ruble pentru „rechizitele de cancelarie necesare instituțiilor guberniale“.
- (9) Neajunsul pe care-l poate pricinui o întocmire prematură a listelor: „*speranțe exagerate*“ etc.
- (10) Norma: (a) recolta medie de pe o descatină — norma mijlocie de aprovizionare
 (b) 48 de puduri de fiecare familie
 (c) 48:2
 (d) $48:2 = 24$. $24 - (33\% - 10\%)$ . . .
- „ . . . În rare cazuri se dovedește a fi cît de cît exagerat. . . “
- (11) Pentru însămintarea a nu $> \frac{1}{2}$ din lotul necesar pentru trei suflete [după regulile țărănești].
 Totodată: (a) să se facă economii la mijloacele alocate;
 (b) să se evite acordarea de ajutoare celor cu stare, căci ea are un efect „demoralizator“.
- (12) Acordarea de ajutoare „acelora care pot s-o scoată la capăt“ „nu este mai puțin dăunătoare din punctul de vedere al foloaselor și al nevoilor statului“ decît neacordarea de ajutor acelora care au într-adevăr nevoie de el (!)
- (13) Lucrări publice. . . mai ales — din capitalurile destinate pentru drumuri, care reprezintă. . . $> 2\frac{1}{2}$ milioane (!!) [numai atîta!]
- (14) Mici lucrări publice executate din ordinul zemski nacealnicilor („lucrări posibile și folositoare“) și din sumele aflate la dispoziția lor.

- (15) Ajutorare „obișnuită“ „de foarte mari proporții“ de către Crucea roșie.
- (16) „Agitația împotriva guvernului provoacă“ („destul de des“, „în mod obișnuit“) „nemulțumire și pretenții“ („nevoia nu este satisfăcută în deplină măsură“, „dezorganizarea inevitabilă a economiei“ etc.).

Formule stereotipe, invocarea legii cu privire la asistența socială (care are aceeași însemnătate ca și legea care „interzice beția tuturor și fiecăruia în parte“), perioade de 18 (și chiar de 36 (!!) de rînduri), o rumegare birocratică a ceea ce este îndeobște cunoscut, frazeologie grandilocventă etc. „Scopul bine explicat“ etc.

De pildă, se va aminti că „trebuie atrasă în mod deosebit atenția tuturor instituțiilor pendinte că e necesar să acorde tot concursul posibil“ etc.

Scris în octombrie 1901

*Se tipărește pentru prima oară,
după manuscris*

LISTA
LUCRĂRILOR NEGĂSITE ALE LUI
V. I. LENIN

—
ADNOTĂRI

—
INDICI

—
DATE DIN
VIAȚA ȘI ACTIVITATEA LUI
V. I. LENIN

**LISTA LUCRĂRILOR SCRISE DE V. I. LENIN
ÎN PERIOADA MAI-DECEMBRIE 1901
ȘI NEGĂSITE PÎNĂ ÎN PREZENT**

SCHIȚA UNUI PROGRAM AL PARTIDULUI

Acest document a fost înmînat de Lenin lui G. V. Plehanov la începutul lunii mai 1901, cînd acesta a venit la München. Într-o scrisoare cu data de 12 iulie 1901 adresată lui V. I. Lenin, P. B. Akselrod spunea: „Acum, cîteva cuvinte despre program. Îmi amintesc că fratele [Plehanov] a luat schița întocmită de d-ta și, pe cît mi se pare, și-a asumat sarcina să-l elaboreze el“. Mai departe Akselrod îi face cunoscut că a citit această schiță și că, „citînd-o, a avut impresia că e reușită ca introducere...“ („Culegeri din Lenin“, vol. III, pag. 199).

**POSTFAȚĂ LA ARTICOLUL „PRIGONITORII ZEMSTVELOR
ȘI HANIBALII LIBERALISMULUI“**

Într-o scrisoare adresată lui G. V. Plehanov la 30 iulie 1901, V. I. Lenin spunea: „Articolul împotriva lui R.N.S. l-am trimis la tipar după ce am atenuat o serie de expresii prea tari. I-am adăugat o mică postfață în care am făcut o paralelă între un articol al lui Dragomanov (« Bate și țî se va deschide») și articolul lui R.N.S., cu concluzii în favoarea primului“ (V. I. Lenin, Opere, vol. 34, Editura politică, 1958, pag. 70). Această postfață n-a văzut lumina tiparului.

**PROIECT DE TEZĂ CU PRIVIRE LA
ORGANIZAȚIILE DIN RUSIA ALE „ISKREI“**

Conținutul acestui document este expus într-o scrisoare, scrisă între 31 iulie și 12 august 1901, adresată de N. K. Krupskaia și V. I. Lenin lui L. I. Goldman. În ea se spune: „Ne gîndim să procedăm în felul următor: trimitem proiectul elaborat de noi organizației din Rusia ca să fie discutat de 2—3 persoane, și cu ajutorul lor să elaborăm statutul organizației“. Conținutul acestui proiect se află expus și într-o scrisoare din august 1901 adresată de N. K. Krupskaia lui L. I. Goldman și S. O. Tederbaum (vezi „Culegeri din Lenin“, vol. VIII, pag. 191, 196—197).

SCRISOARE CĂTRE M. T. ELIZAROV

În scrisoarea sa către M. A. Ulianova cu data de 6 (19) mai 1901 Lenin spunea: „I-am scris acum lui Mark o scrisoare, în care i-am arătat cât se poate de amănunțit cum să-și stabilească cel mai bine «regimul»...” (*V. I. Lenin, Opere*, vol. 37, Editura politică, 1950, pag. 274).

SCRISORI CĂTRE A. I. ELIZAROVA

Despre o scrisoare către A. I. Elizarova, V. I. Lenin amintește într-o scrisoare din 4 august 1901 adresată lui P. B. Akselrod: „pentru a ne descurca acum mai bine în toate acestea *, voi scrie imediat surorii mele . . .” („Culegeri din Lenin”, vol. III, pag. 232).

Din scrisorile adresate Mariei Aleksandrovna Ulianova se vede că V. I. Lenin era în corespondență cu A. I. Elizarova, care se afla pe atunci în străinătate (vezi *V. I. Lenin, Opere*, vol. 37, Editura politică, 1958, pag. 279, 281, 282 și 284).

SCRISOARE CĂTRE R. S. ZEMLEACIKA

Despre această scrisoare, R. S. Zemleacika spune următoarele în amintirile ei: „În 1901 am primit de la Vladimir Ilici o scrisoare în care îmi făcea cunoscut că am fost numită agent al «Iskrei» și că de aceea trebuie să plec îndată la Odesa” (vezi „Pravda” nr. 213 din 4 august 1938).

SCRISORI CĂTRE E. D. STASOVA

Despre aceste scrisori, E. D. Stasova spune următoarele în amintirile ei: „Am făcut cunoștință personal cu Vladimir Ilici în toamna anului 1905, la Geneva, dar corespondența noastră a început cu mult mai înainte, prin 1901. Pe vremea aceea corespondența noastră era foarte însuflețită și nu avea numai un caracter practic, ci și unul pur și simplu prietenesc” (vezi „Smena”, 1940, nr. 4).

---

* Este vorba de A. I. Finn-Enotaevski. — *Nota red.*

LISTĂ DE LUCRĂRI
CARE S-AR PUTEA SĂ FIE ALE LUI
V. I. LENIN

O NOTĂ DE ZIAR: „PETERSBURG“
(„ISKRA“ NR. 7 DIN AUGUST 1901)

Această notă a fost prilejuită de primirea, la redacția „Iskrei“, a unei scrisori din partea unui muncitor din Petersburg, care făcea o apreciere plină de admirație la adresa nr. 4 al ziarului „Iskra“ și a articolului „Cu ce să începem?“ al lui V. I. Lenin și arăta totodată care e starea de spirit a muncitorilor din acest oraș. La sfârșitul notei se spune: „După cum ni se comunică, la 7 iulie muncitorii de la uzina « Obuhov » au intrat din nou în grevă, deoarece Ivanov, directorul-adjunct, care fusese concediat pentru că din vina lui a izbucnit prima grevă, și-a făcut din nou apariția în uzină“. Evenimentelor de la „Obuhov“ le-a consacrat V. I. Lenin articolul său „Un nou măcel“ (vezi volumul de față, pag. 14—19).

„NOI PIEDICI“ („ISKRA“ NR. 9 DIN OCTOMBRIE 1901)

Această notă se aseamănă mult prin tema și conținutul ei cu articolele lui V. I. Lenin „Lupta împotriva înfometărilor“ și „Un regulament draconic și o sentință draconică“, precum și cu articolul „Cronica internă“, în care V. I. Lenin se referă la articolul în chestiune: „Nu ne vom opri asupra unei asemenea măsuri — care e un « fleac » în comparație cu circulara de care ne-am ocupat — cum e circulara aceluiași ministru cu privire la necesitatea unei supravegheri mai atente a concertelor, spectacolelor etc., date în scopuri de binefacere. (Comp. „Iskra“ nr. 9, nota „Noi piedici“)“ (Vezi volumul de față, pag 311).

LISTA PUBLICAȚIILOR
LA A CĂROR REDACTARE A LUAT PARTE
V. I. LENIN

- „Iskra“ nr. 4 din mai 1901.
„Iskra“ nr. 5 din iunie 1901.
„Iskra“ nr. 6 din iulie 1901.
„Iskra“ nr. 7 din august 1901.
„Iskra“ nr. 8 din 10 septembrie 1901.
„Iskra“ nr. 9 din octombrie 1901 (cu suplimentul: „În apărarea muncitorilor de la Ivanovo-Voznesensk“).
„Iskra“ nr. 10 din noiembrie 1901.
„Iskra“ nr. 11 din 20 noiembrie 1901.
„Iskra“ nr. 12 din 6 decembrie 1901.
„Iskra“ nr. 13 din 20 decembrie 1901.

Revista „Zarea“ nr. 2—3 din decembrie 1901.

Broșura: „Documentele congresului «de unificare»“. Tipărită de „Liga social-democrației revoluționare ruse“, Geneva, 1901.

Declarația Ligii din străinătate a social-democrației revoluționare ruse. Tipărită în foaie separată la sfârșitul anului 1901.

ADNOTĂRI

¹ Articolul lui V. I. Lenin „*Cu ce să începem ?*”, apărut ca editorial în nr. 4 al ziarului „Iskra”, conține răspunsuri la cele mai importante probleme din acea vreme ale mișcării social-democrate din Rusia: despre caracterul și conținutul principal al agitației politice, despre sarcinile organizatorice și planul de construcție al unui partid marxist de luptă pe întreaga Rusie.

Acest articol a devenit un document programatic pentru social-democrația revoluționară și a căpătat o largă răspândire în țară și în străinătate. Organizațiile social-democrate legale îl citeau în ziarul „Iskra” și-l reeditau în broșură. Uniunea social-democrată din Siberia a tipărit o asemenea broșură în 5 000 de exemplare și a difuzat-o în întreaga Siberie. Broșura a fost de asemenea tipărită la Rjev și difuzată la Saratov, Tambov, Nijni-Novgorod, Ufa și alte orașe.

Ideile organizatorice și tactice formulate de Lenin în articolul „Cu ce să începem?” și care au fost amănunțit dezvoltate în cartea „Ce-i de făcut? Problemele acute ale mișcării noastre”, apărută în martie 1902, au servit drept călăuză în activitatea practică desfășurată zi de zi pentru crearea unui partid marxist în Rusia.—1.

² Curentul „economist” sau „economismul” — curent oportunist în social-democrația rusă de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, o varietate rusă a oportunismului internațional. Organele de presă ale „economistilor” au fost ziarul „Rabocœia Mișl” (1897—1902) în Rusia și revista „Rabocœe Delo” (1899—1902) în străinătate.

În 1899 a apărut „Credo” — manifestul „economistilor”, întocmit de E. D. Kuskova. Primind acest manifest pe când se afla în deportare, Lenin a scris „Protestul social-democraților din Rusia” (vezi *V. I. Lenin*, Opere complete, vol. 4, Editura politică, 1961, ediția a doua, pag. 157—170), în care a supus unei critici severe programul „economistilor”. Protestul a fost discutat și adoptat în unanimitate în cadrul unei consfătuiri convocate în satul Ermakovskoe din districtul Minusinsk, la care au participat 17 deportați politici marxiști. „Economistii” limitau sarcinile clasei muncitoare la lupta economică pentru mărirea salariilor, îmbunătățirea condițiilor de muncă etc., susținând că lupta politică trebuie să constituie o îndeletnicire a burgheziei liberale. Ei negau rolul conducător

al partidului clasei muncitoare, considerînd că partidul trebuie să se mulțumească cu rolul de spectator pasiv al procesului spontan al mișcării, să înregistreze pur și simplu evenimentele. Prosternîndu-se în fața spontaneității mișcării muncitorești, „economistii” subapreciau importanța teoriei revoluționare, a conștiinței, susțineau că ideologia socialistă poate lua naștere din mișcarea spontană; ei contestau necesitatea introducerii conștiinței socialiste în mișcarea muncitorească și netezeau astfel calea ideologiei burgheze. „Economistii” apărau starea de răzlețire și metodele primitive de activitate ale diferitelor cercuri, întrețineau disensiunile și oscilările ideologice în sinul mișcării social-democrate, nevrînd să recunoască necesitatea de a crea un partid centralizat al clasei muncitoare. „Economismul” amenința să abată clasa muncitoare din calea luptei revoluționare de clasă și să facă din ea o anexă politică a burgheziei.

Un rol important în lupta împotriva „economismului” a avut „Iskra” leninistă. Zdrobirea ideologică definitivă a „economismului” a fost săvîrșită de V. I. Lenin în cartea sa „Ce-i de făcut?”. —5.

- ³ „*Rabocce Delo*” — revistă a „economistilor”, organ neperiodic al „Uniunii social-democraților ruși din străinătate”. A apărut la Geneva din aprilie 1899 pînă în februarie 1902, sub conducerea redacțională a lui B. N. Krievski, A. S. Martinov, P. Teplov, iar mai tîrziu și a lui V. P. Ivanșin. Au fost tipărite în total 12 numere, dintre care trei duble. Redacția revistei „*Rabocce Delo*” era centrul din străinătate al „economistilor” („*rabocedelșilor*”). Revista a sprijinit lozinca bernsteinistă a „libertății de critică”, îndreptată împotriva marxismului; ea a emis o „teorie a stadiilor”, a dat dovadă de șovăială în problema terorii individuale, declarînd că nu trebuie împiedicată creșterea tendințelor teroriste. Ea ducea luptă fățișă împotriva planului iskrist de creare a partidului, pleda pentru o politică trade-unionistă, nega posibilitățile revoluționare ale fărâmierii etc. Unul dintre redactorii acestei reviste (V. P. Ivanșin) participa și la redactarea ziarului „*Rabocceia Misl*”, organ al „economistilor” fățiși, care era sprijinit de „*Rabocce Delo*”. La Congresul al II-lea al partidului „*rabocedelșii*” au reprezentat aripa de extremă dreaptă, ultraoportunistă. —5.

- ⁴ „*Listak «Rabocce Dela»*” — supliment neperiodic al revistei „*Rabocce Delo*”, a apărut la Geneva din iunie 1900 pînă în iulie 1901; au fost tipărite în total 8 numere. —5.

- ⁵ „*Rabocceia Misl*” („Gîndirea muncitorească”) — ziar, organ al „economistilor”; a apărut din octombrie 1897 pînă în decembrie 1902. Au fost scoase în total 16 numere. Primele două numere au fost tipărite la mimeograf, la Petersburg; numerele 3—11 au apărut în străinătate, la Berlin; numerele 12, 13, 14 și 15 au fost scoase la Varșovia, iar ultimul — 16 — în străinătate. Ziarul era redactat de K. M. Tahtarev și alții.

Critica concepțiilor propagate de „*Rabocceia Misl*” a fost făcută de V. I. Lenin într-o serie de articole publicate în ziarul „*Iskra*” și în cartea „*Ce-i de făcut?*”. —5.

- ⁶ V. I. Lenin se referă la articolul său „Sarcinile vitale ale mișcării noastre”, apărut ca articol de fond în ziarul „*Iskra*” nr. 1 din decembrie 1900 (vezi

V. I. Lenin, Opere complete, vol. 4, Editura politică, 1961, ediția a doua, pag. 363—368).

„Iskra“ („Știința“) — primul ziar marxist ilegal pe întreaga Rusie, a fost înființat de Lenin în 1900 și a avut un rol hotărâtor în crearea partidului marxist revoluționar al clasei muncitoare.

Întrucât, datorită persecuțiilor polițienești, în Rusia era imposibilă scoaterea unui ziar revoluționar, Lenin, încă de pe când se afla deportat în Siberia, a chibzuit în toate amănuntele planul editării unui asemenea ziar în străinătate. La expirarea termenului de deportare (ianuarie 1900), el a trecut imediat la înfăptuirea acestui plan. În februarie 1900, la Petersburg, el a dus tratative cu V. I. Zasulici, care venise clandestin din străinătate, în legătură cu participarea grupului „Eliberarea muncii“ la scoaterea ziarului. La sfârșitul lui martie și începutul lui aprilie 1900 a avut loc așa-zisa „consfătuire de la Pskov“, la care au participat V. I. Lenin, L. Martov (I. O. Federbaum), A. N. Potresov, S. I. Radcenko și „marxiștii legali“ P. B. Struve și M. I. Tugan-Baranovski. La această consfătuire a fost dezbătut proiectul de declarație al redacției, întocmit de Lenin, cu privire la programul și sarcinile unui ziar pe întreaga Rusie („Iskra“) și ale unei reviste politice-științifice („Zarea“). În prima jumătate a anului 1900, Lenin a cutreierat o serie de orașe din Rusia (Moscova, Petersburg, Riga, Smolensk, Nijni-Novgorod, Ufa, Samara, Sîzran), unde a stabilit legături cu grupuri social-democrate și cu social-democrați izolați, cu care s-a înțeles ca să sprijine viitoarea „Iskra“. În august 1900, după sosirea lui în Elveția, V. I. Lenin, împreună cu A. N. Potresov, a avut o consfătuire cu membrii grupului „Eliberarea muncii“, în cadrul căreia s-a discutat despre programul și sarcinile ziarului și ale revistei, despre eventualii colaboratori și despre componența și sediul redacției. Această consfătuire era să se termine printr-o ruptură (vezi articolul lui V. I. Lenin „Cum era cît pe-aci să se stingă «Iskra»“, Opere complete, vol. 4, Editura politică, 1961, ediția a doua, pag. 326 — 344), dar la sfârșitul convorbirilor s-a ajuns la o înțelegere în toate problemele litigioase.

Primul număr al „Iskrei“ leniniste a apărut în decembrie 1900 la Leipzig; numerele următoare au apărut la München; din iulie 1902, ziarul a apărut la Londra, iar din primăvara anului 1903, la Geneva. De mare ajutor în organizarea scoaterii ziarului (înjghebera unei tipografii clandestine, procurarea de litere rusești etc.) au fost social-democrații germani C. Zetkin, A. Braun etc., revoluționarul polonez I. Marhlevski, care se afla pe atunci la München, și H. Quelch, unul dintre conducătorii federației social-democrate engleze.

Din redacția „Iskrei“ făceau parte V. I. Lenin, G. V. Plehanov, I. O. Martov, P. B. Akselrod, A. N. Potresov și V. I. Zasulici. Secretar de redacție a fost la început I. G. Smidovici-Leman, iar mai târziu, din primăvara anului 1901, N. K. Krupskaiia, care răspundea și de întreaga corespondență a ziarului cu organizațiile social-democrate din Rusia. Redactorul responsabil și conducătorul de fapt al „Iskrei“ a fost Lenin. El a publicat în acest ziar articole în legătură cu toate problemele fundamentale ale construcției de partid și ale luptei de clasă a proletariatului din Rusia, a luat atitudine față de evenimentele cele mai importante din viața internațională.

„Iskra“ a devenit un centru în jurul căruia se grupau forțele partidului, un centru de adunare și educare a cadrelor partidului. Într-o serie de orașe din Rusia (Petersburg, Moscova, Samara etc.) au fost create grupuri și comitete ale P.M.S.D.R. cu orientare iskristă-leninistă, iar în ianuarie 1902, la congresul de la Samara al iskriștilor, a fost creată organizația din Rusia a „Iskrei“. Organizațiile iskriste luau naștere și acționau sub conducerea directă a discipolilor și tovarășilor de luptă ai lui V. I. Lenin: N. E. Bauman, I. V. Babușkin, S. I. Gusev, M. I. Kalinin, P. A. Krasikov, G. M. Krjijanovski, F. V. Lengnik, P. N. Lepeșinski, I. I. Radcenko etc.

Din inițiativa lui Lenin și cu participarea lui directă, redacția „Iskrei“ a elaborat un proiect de program al partidului (care a fost publicat în nr. 21 al „Iskrei“) și a făcut pregătirile necesare pentru Congresul al II-lea al P.M.S.D.R., care a avut loc în iulie-august 1903. În momentul convocării congresului, majoritatea organizațiilor social-democrate locale din Rusia s-au alăturat „Iskrei“, aprobând tactica, programul și planul ei organizatoric și recunoscînd-o drept organul lor conducător. Într-o rezoluție specială, congresul a subliniat rolul excepțional al „Iskrei“ în lupta pentru crearea partidului și a declarat-o Organ Central al P.M.S.D.R. Congresul al II-lea a stabilit că redacția „Iskrei“ va fi formată din Lenin, Plehanov și Martov. În ciuda hotărîrii adoptate de congresul partidului, Martov a refuzat să facă parte din redacție, și numerele 46—51 ale „Iskrei“ au apărut sub îngrijirea lui Lenin și Plehanov. Ulterior, Plehanov a trecut pe pozițiile menșevismului și a cerut să fie incluși în redacția „Iskrei“ toți vechii redactori menșevici, care fuseseră respinși de congres. Neputînd accepta o asemenea pretenție, la 19 octombrie (1 noiembrie) 1903, Lenin s-a retras din redacția „Iskrei“; el a fost cooptat în Comitetul Central, în cadrul căruia a dus luptă împotriva oportuniștilor menșevici. Numărul 52 al ziarului a apărut sub îngrijirea exclusivă a lui Plehanov. La 13 (26) noiembrie 1903, Plehanov, cu de la sine putere, încălcînd voința congresului, a cooptat în redacția „Iskrei“ pe foștii ei redactori menșevici. Începînd cu nr. 52, menșevicii au transformat „Iskra“ într-un organ al lor. — 6.

- 7 Este vorba de acțiunile revoluționare de masă ale studenților și muncitorilor — demonstrații politice, întruniri și greve — care au avut loc în lunile februarie și martie 1901 la Petersburg, Moscova, Kiev, Harkov, Kazan, Iaroslavl, Varșovia, Belostok, Tomsk, Odesa și alte orașe din Rusia.

Mișcarea studențească din anul școlar 1900—1901, care avea la bază revendicări pur studențești, a căpătat caracterul unor acțiuni politice revoluționare împotriva politicii reacționare a absolutismului, s-a bucurat de sprijinul muncitorilor înaintași și a avut un mare răsunet în toate păturile societății. Prilejul direct pentru declanșarea demonstrațiilor și grevelor din februarie și martie 1901 l-a constituit încorporarea a 183 de studenți de la Universitatea din Kiev pentru motivul că au luat parte la o întrunire studențească. În legătură cu această chestiune, vezi articolul „Încorporarea celor 183 de studenți“ (*V. I. Lenin, Opere complete, vol. 4, Editura politică, 1961, ediția a doua, pag. 382—387*). Guvernul s-a năpustit asupra participanților la manifestările revoluționare: poliția și cazacii împrăștiau pe demonștranti, îi snopeau în bătai, sute de studenți erau arestați și excluși din instituțiile de învățămînt superior; deosebit de cruntă a fost răfuiala cu participanții la demonstrația de la 4 (17) martie

1901, care a avut loc în piața din fața catedralei Kazan din Petersburg. Evenimentele din februarie — martie 1901 au constituit o dovadă a creșterii avântului revoluționar în Rusia; o mare însemnătate a avut participarea muncitorilor la o mișcare ce se desfășura sub lozinci politice. — 8.

- ⁸ Este vorba de cartea lui V. I. Lenin: „Ce-i de făcut? Problemele acute ale mișcării noastre“. Ea a fost tipărită de editura „Dietz“ din Stuttgart, în martie 1902. — 9.
- ⁹ Este vorba de corespondența „Întii Mai în Rusia“, tipărită în „Iskra“ nr. 5 din iunie 1901 la rubrica „Cronica mișcării muncitorești și scrisori din fabrici și uzine“. — 16.
- ¹⁰ Este vorba de „Introducerea“ scrisă de F. Engels la lucrarea lui K. Marx „Luptele de clasă în Franța. 1848—1850“. În 1895, la publicarea ei în ziarul „Vorwärts“, au fost scoase din introducere, fără știrea lui Engels, toate formulările mai importante în legătură cu lupta de clasă a proletariatului, iar textul a fost tipărit într-o formă denaturată. Vezi, în legătură cu toate acestea, scrisorile lui F. Engels din 1.IV și 3.IV 1895 (K. Marx și F. Engels. Scrisori alese, 1953, pag. 487—488).
- Liderii oportuniști ai social-democrației germane s-au folosit de acest document pentru a justifica linia promovată de ei, a renunțării la revoluție, a negării necesității insurecției armate și a luptelor de baricade ale proletariatului, pentru a-și apăra tactica lor împăciuitoare.
- Textul complet al „Introducerii“ a fost publicat pentru prima oară în U.R.S.S. în cartea: K. Marx. „Luptele de clasă în Franța. 1848—1850“, Moscova-Leningrad, 1930. „Introducerea“ a fost publicată și în cartea: K. Marx și F. Engels. Opere alese în două volume, vol. I, 1955, pag. 91—110 (vezi și K. Marx: „Luptele de clasă în Franța (1848—1850)“, E.S.P.L.P. 1957, ediția a II-a, pag. 5—27). — 19.
- ¹¹ Lenin se referă la ciocnirea care a avut loc, la bariera Nevski din Petersburg, între muncitorii de la fabrica „Maxwell“ și poliție în timpul grevei din decembrie 1898. Pentru a înfringe greva, poliția a hotărât să aresteze pe cei mai activi dintre muncitori, pe organizatorii grevei. În noaptea de 15 spre 16 decembrie, detașamente de polițiști pedestri și călări au înconjurat cazarma în care locuiau muncitorii fabricii, situată pe șoseaua Schlüsselburg la nr. 63. Încercând să pătrundă în interiorul casei, polițiștii au întâmpinat o rezistență îndârjită din partea muncitorilor neînarmați, a soților și copiilor lor, care s-au apărut cu eroism timp de câteva ore. Acest eveniment a constituit o dovadă de tenacitatea, curajul și hotărârea cu care luptau muncitorii pentru apărarea drepturilor lor. — 19.
- ¹² La 4 (17) martie 1901, în piața din fața catedralei Kazan din Petersburg a avut loc o demonstrație în semn de protest împotriva încorporării a 183 de studenți de la Universitatea din Kiev care participaseră la mișcarea revoluționară. Această demonstrație, la care au luat parte câteva mii de studenți și muncitori, a fost împrăștiată din ordinul guvernului țarist. Cu acest prilej, sute de demonstrații au fost crunt bătute de către cazaci, polițiști și jandarmi, mulți dintre ei au fost răniți și schilodiți, iar câțiva au fost omorâți. O relate amănunțită cu privire la această demonstrație a apărut în „Iskra“ nr. 3 din aprilie 1901. — 19.

- ¹³ „Zarea” — revistă științifică-politică marxistă; a fost editată legal în anii 1901—1902, la Stuttgart, de redacția „Iskrei”. Au apărut în total patru numere, dintre care unul dublu: nr. 1 în aprilie 1901 (de fapt, la 23 martie stil nou), nr. 2—3 în decembrie 1901, iar nr. 4 în august 1902.

Sarcinile revistei au fost precizate în proiectul de declarație al redacției ziarului „Iskra” și revistei „Zarea”, scris de V. I. Lenin în Rusia. Întrucât la discutarea problemei editării acestor două organe în străinătate, împreună cu grupul „Eliberarea muncii”, s-a hotărât ca „Zarea” să apară legal, iar „Iskra” ilegal, în declarația publicată de redacția „Iskrei” nu s-a mai pomenit de „Zarea”. Cu întocmirea declarației redacției revistei „Zarea” — declarație care urma să apară în primul număr al revistei — a fost însărcinat P. B. Akselrod. Această declarație a fost însă respinsă de editura „Dietz”, întrucât conținea unele referiri la „Iskra” ilegală. Nr. 1 al revistei „Zarea” începea cu un scurt mesaj „Către cititori”; din motive de conspirativitate, pe copertă figurau numai numele lui G. V. Plehanov, V. I. Zaslucii și P. B. Akselrod, iar al lui Lenin nu era menționat, după cum nu se menționa că de redactarea revistei „Zarea” se ocupă cei de la „Iskra”. În 1902, în timpul divergențelor și conflictelor care se iscașeră în cadrul redacției comune, Plehanov a propus ca revista să se separe de ziar (astfel ca el să se ocupe de redactarea revistei), dar propunerea lui n-a fost acceptată, așa încât aceste publicații au continuat tot timpul să aibă o redacție comună.

Revista „Zarea” a adoptat o atitudine critică față de revizionismul internațional și față de cel rus („marxismul legal” și „economismul”), și a apărut bazele teoretice ale marxismului. Acestei probleme i-au fost consacrate lucrările lui Lenin apărute în „Zarea”: „Prigonitorii zemstvelor și Hanibalii liberalismului”, „D-nii «critici» în problema agrară” (primele patru capitole ale lucrării „Problema agrară și «criticii lui Marx»”), „Programul agrar al social-democrației ruse”, precum și lucrările lui G. V. Plehanov: „Critica criticilor noștri. Partea I. D-l Struve în rolul de critic al teoriei dezvoltării sociale a lui Marx”, „Cant împotriva lui Kant sau testamentul spiritual al d-lui Bernstein” etc. — 20.

- ¹⁴ Articolul „Prigonitorii zemstvelor și Hanibalii liberalismului” a fost scris de V. I. Lenin în legătură cu apariția, în 1901, a cărții „Absolutismul și zemstvele. Memoriul secret al ministrului de finanțe S. I. Witte, secretar de stat (1899)” cu o prefață și adnotări de R.N.S. (P. B. Struve), conținând materiale care demască politica guvernului țarist față de zemstve și dezvăluie esența burgheză a liberalismului în Rusia. Lenin numește în mod ironic Hanibali ai liberalismului pe liberalii ruși, care, după cum spunea P. Struve, au jurat că vor lupta împotriva absolutismului, așa cum Hanibal, comandantul de oști cartaginez, a jurat că nu va înceta să lupte împotriva Romei până la sfârșitul vieții sale.

Lenin intenționa, la început, să publice acest articol în „Iskra”, așa cum s-a anunțat în nr. 5 al acestui ziar, în nota „Un document secret” (vezi volumul de față, pag. 20). Întrucât însă articolul era de proporții prea mari, s-a decis ca el să apară în revista „Zarea”.

Discuțiile purtate pe marginea acestui articol în redacția „Iskrei” și „Zarei” au durat aproape o lună și jumătate. Ele au fost însoțite de o

intensă corespondență, care a arătat că în cadrul redacției există serioase divergențe în problemele tacticii partidului marxist față de liberalismul burghez. O parte dintre membrii redacției — G. V. Plehanov, P. B. Akselrod și V. I. Zasulici — erau de acord că critica făcută de Lenin liberalismului este justă, dar cereau o domolire a tonului vehement, de demascare și a caracterului polemic al articolului, precum și o atenuare a criticii făcute liberalismului. Acceptînd să modifice o serie de formulări de mică importanță, Lenin a refuzat în mod categoric să schimbe tonul vehement, orientarea și caracterul polemic al articolului. În această formă a apărut articolul în nr. 2—3 din decembrie 1901 al revistei „Zarea”. Textul lui inițial nu s-a păstrat. — 21.

- 15 „Kolokol” („Clopotul”) — revistă lunară, iar un timp oarecare bilunară, care avea ca deviză „Vivos Voco!” („Chem pe cei vii!”), era editată de A. I. Herțen și N. P. Ogarev; de la 1 iulie 1857 și pînă în aprilie 1865 a apărut la Londra, iar din 1865 pînă în iulie 1867 la Geneva, în fiecare lună, iar cîțva timp de două ori pe lună. Au fost tipărite în total 245 de numere. În 1868 revista a apărut în limba franceză; la unele numere s-au tipărit suplimente în limba rusă. „Kolokol” avea un tiraj de 2 500 de exemplare și se bucura de o largă răspîndire în întreaga Rusie. Demascînd samavolnicia absolutismului, jaful și delapidările practicate de funcționarii statului, precum și exploatarea nemiloasă a țăranilor de către moșieri, „Kolokol” a adresat maselor apeluri revoluționare și a contribuit la trezirea lor la lupta împotriva guvernului țarist și a claselor stăpînitoare. „Kolokol” s-a aflat în fruntea publicațiilor revoluționare care nu treceau prin cenzură, premergătoare apariției publicațiilor muncitorești în Rusia, și a jucat un rol important în dezvoltarea mișcării general-democratice și revoluționare, în lupta împotriva absolutismului și a iobăgiei. — 27.

- 16 „La Revue des deux Mondes” — revistă lunară franceză cu orientare burghezo-liberală; a apărut la Paris din 1829 pînă în 1940. La început era o revistă cu caracter literar și artistic, dar după aceea a început să acorde o atenție din ce în ce mai mare problemelor filozofice și politice. În epoci diferite au colaborat la această revistă scriitorii dintre cei mai de seamă: V. Hugo, Georges Sand, H. Balzac, A. Dumas etc. Cu începerea din 1948, revista apare sub denumirea „La Revue. Littérature, histoire, arts et sciences des deux mondes”. — 27.

- 17 E vorba de răscoala de eliberare națională din anii 1863—1864 a polonezilor, care era îndreptată împotriva jugului absolutismului țarist. Prilejul direct pentru izbucnirea acestei răscoale l-a oferit încorporarea specială decretată de guvernul țarist și de clasele guvernante din Polonia, prin care se urmărea o îndepărtare masivă din orașe a tineretului cu stare de spirit revoluționară. La început răscoala a fost condusă de un Comitet central național, alcătuit, în 1862, din membri ai partidului „roșilor”, care era exponentul micii nobilimi. Programul acestui partid — care prevedea: independența națională a Poloniei; egalitatea tuturor bărbaților din țară, fără deosebire de religie sau de origine; predarea, fără răscumpărare, a pămîntului lucrat de țărani în stăpînirea lor deplină și desființarea clăcii; despăgubirea moșierilor cu bani din vistieria statului pentru pămîntul

expropriat etc. — a atras în această răscoală păturile cele mai diferite ale populației poloneze: meșteșugari, muncitori, studenți, intelectuali din rîndul nobilimii, precum și o parte din țărănime și din cler.

În cursul desfășurării ei s-au alăturat acestei răscoale și elemente grupate în jurul partidului „albilor“ (al aristocrației latifundiare și al marii burghezii), care voiau să-i imprime o orientare corespunzătoare intereselor lor și să ajungă, cu ajutorul Angliei și Franței, la o tranzacție convenabilă cu guvernul țarist.

Democrația revoluționară din Rusia nutrea o profundă simpatie pentru răsculați. Membrii asociației secrete „Zemlea i volea“, care era în legătură cu N. G. Cernișevski, își dădeau silința să le acorde tot ajutorul. Comitetul central al acestei asociații a lansat un manifest „Către ofițerii și soldații ruși“, care a fost difuzat în rîndurile trupelor trimise pentru reprimarea răsculaților. A. I. Herțen și N. P. Ogarev au publicat în „Kolokol“ o serie de articole consacrate luptei poporului polonez și au acordat sprijin material răsculaților.

Datorită inconsecvenței partidului „roșilor“, care a pierdut inițiativa revoluționară, conducerea insurecției a încăput pe mîna partidului „albilor“, care a trădat-o. În vara anului 1864, răscoala a fost înăbușită cu cruzime de către trupele țariste.

K. Marx și F. Engels au apreciat răscoala poloneză din 1863—1864 ca pe o mișcare progresistă, pentru care au manifestat cea mai vie simpatie, și și-au exprimat dorința ca poporul polonez să obțină victoria în lupta sa de eliberare națională. În numele emigranților germani de la Londra, Marx a scris un apel prin care chema la sprijinirea polonezilor. Lenin, scoțînd în evidență caracterul progresist — pentru vremea aceea — al răscoalei poloneze, scria: „Cît timp masele populare din Rusia și din cele mai multe țări slave erau cufundate într-un somn adînc, cît timp *nu existau* încă în aceste țări mișcări democratice, de masă, de sine stătătoare, mișcarea de eliberare a *nobilimii* din Polonia căpăta o importanță uriașă, primordială, nu numai din punctul de vedere al democrației întregii Rusii și a tuturor slavilor, dar și a întregii Europe“ (*V. I. Lenin*, Opere, vol. 20, Editura politică, 1959, pag. 435). — 27

- ¹⁸ „*Molodaia Rossiia*“ — proclamație lansată în mai 1862 de către cercul studentesc revoluționar din Moscova, condus de P. G. Zaicinevski. Proclamația înfiera orînduirea absolutistă-iobăgistă a Rusiei, demasca împăciuitoismul liberalilor și chema la luptă pentru răsturnarea monarhiei și întemeierea unei „republici rusești de democrație socială“, pe baza unei uniuni federative, liber consimțite, a tuturor regiunilor. În această proclamație, după cum menționa Marx, se făcea „o descriere limpede și exactă a situației interne a țării, a poziției adoptate de diferite partide, a stării în care se afla presa și, proclamînd comunismul“, se trăgea „concluzia necesității revoluției sociale“ (vezi *K. Marx și F. Engels*, Opere, vol. XIII, partea a 2-a, 1940, pag. 642). În această proclamație erau formulate o serie de revendicări, ca: egalitatea în drepturi a femeilor, eligibilitatea judecătorilor, o dreaptă așezare a impozitelor, construirea de fabrici și amenajarea de magazine aparținînd întregii societăți, instrucțiune publică pentru copii, independența Poloniei și Lituaniei, înlocuirea armatei permanente prin garda națională etc. Proclamînd necesitatea

unei răsturnări revoluționare, „*Molodaia Rossiia*” sfătuia elementele revoluționare să-și caute sprijin printre adepții sectei religioase de rit vechi, printre țărani și printre ofițerii culți, dar ea considera, totodată, pe intelectualii raznocinți revoluționari drept forța principală a mișcării.

Proclamația a fost răspândită în Moscova, în Petersburg și în multe orașe de provincie ale Rusiei. — 28.

¹⁹ „*Na slavnom postu*” („La postul de onoare”) — culegere de articole editată de narodnici cu prilejul sărbătoririi a 40 de ani (1860–1900) de activitate publicistică și socială a lui N. K. Mihailovski, unul dintre ideologii narodnicismului. În această culegere au fost publicate articole ale lui N. Annanski, N. Karîșev, P. Miliukov, N. Mihailovski, P. Mokievski, V. Meakotin, A. Peșehonov, M. Rafailov, N. Rubakin, V. Semevski, V. Cernov, A. Ciuprov, S. Iujakov și ale altora. — 29.

²⁰ „*Sovremennik*” („Contemporanul”) — revistă lunară științifică-politică și literară, fondată de A. S. Pușkin; a apărut la Petersburg între 1836 și 1866. Din 1847 pînă în 1862 a fost editată de N. A. Nekrasov și I. I. Panaev, iar din 1863 numai de N. A. Nekrasov. La această revistă au colaborat: V. G. Belinski, N. G. Cernișevski, N. A. Dobroliubov, N. V. Șelgunov, M. E. Saltikov-Șcedrin, M. A. Antonovici și alții. „*Sovremennik*” a fost cea mai bună revistă a vremii sale, oglindind năzuințele democrației revoluționare și exercitînd o puternică influență asupra elementelor progresiste ale societății ruse, îndeosebi asupra tineretului cu stare de spirit revoluționară. În perioada reformei țărănești, ea a fost organul democrației revoluționare, propagînd ideile revoluției, ale luptei maselor pentru răsturnarea țarismului și apărînd interesele țărănimii. În 1866 revista a fost interzisă de guvernul țarist. — 29.

²¹ „*Russkoe Slovo*” („Cuvîntul rus”) — revistă lunară politică-literară; a apărut la Petersburg din 1859 pînă în 1866; a avut printre colaboratorii ei pe D. I. Pisarev, N. V. Șelgunov etc. Această revistă a fost una dintre publicațiile progresiste și influente, care propagau ideile democrației revoluționare și exercitau o mare înfrîurire asupra tineretului progresist din deceniul al 7-lea al secolului trecut. În 1866 a fost interzisă de guvernul țarist. — 29.

²² „*Den*” („Ziua”) — publicație săptămînală de orientare slavofilă, editată de I. S. Aksakov; a apărut la Moscova din 1861 pînă în 1865. — 29.

²³ „*Fondul literar*” („Asociația fondului literar pentru ajutorarea literaților și oamenilor de știință nevoiași, precum și a familiilor lor”) — asociație legală benevolă, fondată, cu participarea lui N. G. Cernișevski, la Petersburg în 1859. Sub pretextul ajutorării literaților și oamenilor de știință nevoiași, organizatorii acestei asociații au încercat să unească laolaltă pe intelectualii progresiști, cu stare de spirit revoluționară. În aprilie 1862 a fost făcută încercarea de a pune bazele unei organizații studențești legale. A fost întemeiată „Secția pentru ajutorarea studenților săraci” (secția a 2-a de pe lîngă „Fondul literar”). În fruntea acestei secții se afla un comitet studențesc. O mare parte din membrii comitetului erau în legătură cu organizația revoluționară ilegală „*Zemlea i volea*”. În iunie 1862 „Secția” a fost interzisă de guvernul țarist. — 29.

²⁴ *Clubul șahiștilor* a fost întemeiat în ianuarie 1862, din inițiativa lui N.G. Cernișevski și a prietenilor săi intimi din Petersburg. Printre conducătorii lui se aflau N. A. Nekrasov, frații A. A. și N. A. Serno-Solovievici, frații V. S. și N. S. Kurocikin, P. L. Lavrov, G. E. Blagosvetlov, G. Z. Eliseev și N. G. Pomealovski. Din componența clubului făceau parte și membri ai organizației revoluționare ilegale „Zemlea i volca”. Clubul șahiștilor era de fapt un club al literaților, un centru al vieții politice și sociale a intelectualilor progresiști cu stare de spirit revoluționară din Petersburg. În iunie 1862 el a fost închis de guvernul țarist. — 29.

²⁵ E vorba de „Regulamentul general cu privire la țărani eliberați din iobăgie” care a fost semnat de către Alexandru al II-lea la 19 februarie 1861, o dată cu Manifestul prin care se proclama desființarea iobăgiei.

„Reforma țărănească” din 1861 a fost efectuată de guvernul țarist în interesul moșierilor iobăgiști. Necesitatea ei a fost dictată de întregul mers al dezvoltării economice a țării și de creșterea mișcării țărănești de masă împotriva exploatării iobăgiste. Prin forma ei, „reforma țărănească” a fost o reformă burgheză, efectuată de iobăgiști. „Conținutul” ei burghez „ieșea la iveală cu atît mai pronunțat, cu cît se răsluiau *mai puțin* pămînturile țărănești, cu cît erau despărțite *mai complet* de cele moșierești, cu cît era *mai mic* tributul plătit iobăgiștilor” (V. I. Lenin, Opere, vol. 17, E.S.P.L.P. 1957, pag. 102). „Reforma țărănească” a însemnat un pas înainte pe drumul transformării Rusiei în monarhie burgheză.

Au fost „eliberați” în total 22 500 000 de țărani. Dar proprietatea funciară moșierească a fost menținută. Pămînturile țărănești erau declarate proprietate a moșierului. Țăranul putea să capete un lot de pămînt numai potrivit normelor stabilite de lege (și numai cu consimțămîntul moșierului), prin răscumpărare. Aceasta era plătită de țărani guvernului țarist, care, la rîndul său, plătea moșierilor o sumă fixă. După unele calcule aproximative, după reformă nobilii aveau în stăpînirea lor 71 500 000 de desetine, iar țărani 33 700 000. Cu ajutorul reformei, moșierii au răsluit peste $\frac{1}{5}$ și chiar $\frac{2}{5}$ din pămînturile țărănești.

Vechiul sistem de gospodărie, bazat pe clacă, a fost doar subminat, iar nu desființat de reformă. În mîinile moșierilor au rămas părțile cele mai bune din loturile țărănești (pămînturile răsluite, pădurile, pășunile, locurile de adăpat vitele, izlaturile și altele), fără de care țărani nu puteau duce o gospodărie de sine stătătoare. Înainte de încheierea unei tranzacții de răscumpărare, țărani erau socotiți „temporar obligați” și prestau servitute moșierului sub forma de dijmă și clacă. Răscumpărarea plătită de țărani pentru a deveni proprietari ai loturilor lor a însemnat pur și simplu o jecmănire a lor de către moșieri și guvernul țarist. Plata sumelor datorate de țărani guvernului țarist era eșalonată pe un termen de 49 de ani cu o dobîndă de 6%. Restanțele la ratele din cadrul operației de răscumpărare creșteau din an în an. Numai țărani care aparținuseră moșierilor au vărsat guvernului țarist, în cadrul operației de răscumpărare, 1,9 miliarde de ruble, în timp ce prețul pieței la pămînturile trecute în posesiunea țăranilor nu trecea de 544 000 000 de ruble. În realitate țărani au fost nevoiți să plătească pentru pămînturile lor sute de milioane de ruble, ceea ce a dus la ruina gospodăriilor țărănești și la pauperizarea în masă a țăranilor.

Democrații revoluționari ruși, în frunte cu N. G. Cernișevski, au criticat „reforma țărănească” pentru caracterul ei iobăgist.

„Reforma țărănească” din 1861 a fost calificată de V. I. Lenin drept primul act de violență în proporții de masă împotriva țărănimii, în interesul capitalismului, care lua naștere în agricultură; ea a fost o „curățire a pământurilor” pentru capitalism, efectuată de către moșieri.

În legătură cu reforma din 1861, vezi articolul lui F. Engels „Socialismul în Germania” (*K. Marx și F. Engels. Opere*, vol. XVI, partea a II-a, 1936, pag. 252—254) și lucrările lui V. I. Lenin: „Cincizeci de ani de la desființarea iobăgiei”, „În legătură cu o aniversare”, „Reforma țărănească” și revoluția țărănească-proletară” (*Opere*, vol. 17, E.S.P.L.P. 1957, pag. 69—72, 91—99, 100—109). — 29.

- ²⁶ *Arbitri* — funcție administrativă introdusă de guvernul țarist în perioada de înfăptuire a „reformei țărănești” din 1861. Acești arbitri, aleși și numiți de guvernatori din sinul nobilimii locale, aveau împuternicirea să cerceteze și să soluționeze conflictele ivite între moșieri și țărani cu prilejul aplicării „Regulamentului” cu privire la eliberarea țăranilor; ei erau în realitate chemați să apere interesele moșierilor. Funcția lor de căpetenie consta în întocmirea așa-ziselor „acte regulamentare”, în care erau indicate cu precizie mărimea loturilor țărănești și locul unde erau ele situate, prestațiile pe care le datorau țăranii, precum și în exercitarea unei supravegheri asupra administrației locale țărănești. Arbitrii confirmau persoanele alese în posturile oficiale ale administrației locale țărănești și aveau dreptul să aplice pedepse țăranilor, să-i aresteze sau să-i amendeze și totodată să anuleze hotărârile luate de adunările țărănești.

V. I. Lenin se referă aici la niște arbitri din gubernia Tver, oameni cu stare de spirit liberală, care au refuzat să aplice prevederile „Regulamentului”. Ei au luat hotărârea de a se călăuzi în activitatea lor după hotărârile adoptate de adunarea nobilimii din această gubernie, care în februarie 1862 a ajuns la concluzia că „Regulamentul” nu este satisfăcător și că este necesar să se procedeze imediat la răscumpărarea loturilor țărănești cu ajutorul statului și la introducerea a o serie de instituții democratice. Arbitrii din Tver au fost arestați de guvernul țarist și condamnați la peste doi ani de închisoare fiecare. — 29.

- ²⁷ Este vorba de răscoala din 14 decembrie 1825 a unei părți din garnizoana Petersburg sub conducerea unor revoluționari din nobilime (de unde și denumirea de „decembriști”).

Decembriștii au organizat trei asociații secrete: „Asociația din nord” la Petersburg, în frunte cu N. M. Muraviev, K. F. Rileev și S. P. Trubețkoi; „Asociația din sud”, în Ucraina, în frunte cu P. I. Pestel, S. I. Muraviev-Apostol, M. P. Bestujev-Riumin și alții; asociația „Slavilor uniți”, care era condusă de frații A. I. și P. I. Borisov. Toate aceste asociații își aveau programul lor, la baza căruia stăteau desființarea iobăgiei și îngrădirea absolutismului țarist. Temându-se să nu provoace o amplă răscoală a poporului, decembriștii au crezut că vor putea să înfăptuiască aceste revendicări printr-o lovitură militară, fără participarea maselor populare.

În dimineața zilei de 14 decembrie 1825, când urma să se depună jurământ pentru noul împărat Nicolaie I, membrii „Asociației din nord” au scos în Piața Senatului trupele credincioase lor, care au refuzat să depună jurământ, dar au ezitat să treacă la atac. Răscoala a fost înăbușită în seara aceleiași zile. Răscoala următoare, de la 29 decembrie 1825, a Regimentului Cernigov, condusă de membrii „Asociației din sud”, a fost înăbușită la 3 ianuarie 1826.

Guvernul țarist s-a răfuit crunt cu răsculații. Au fost arestați câteva sute de ofițeri și peste 4 000 de soldați. Militanții cei mai de seamă ai decembriștilor: Pestel, Rileev, Muraviev-Apostol, Bestujev-Riumin și Kahovski au fost spânzurați; peste 100 de oameni au fost condamnați la ocnă și deportare în Siberia, o parte dintre ofițeri au fost degradați și trimiși ca simpli soldați în Caucaz, în armata operativă; 188 de soldați au fost trecuți „prin ulița verde” și mai bine de 3 000 au fost trimiși în rândurile trupelor de grăniceri.

Lenin a dat o înaltă apreciere activității decembriștilor, primii luptători revoluționari care au făurit organizații revoluționare ilegale și au pornit o răscoală armată împotriva absolutismului și iobăgiei. Scoțind în relief mărginirea de clasă a decembriștilor, el a subliniat abnegația lor, înaltul patriotism și spiritul lor revoluționar, importanța acțiunii lor în opera de deșteptare a mișcării democrat-revoluționare din Rusia. „Cercul acestor revoluționari este restrâns — a scris el. Ei sînt foarte departe de popor. Dar opera lor nu s-a irosit în zadar. Decembriștii l-au trezit pe Herțen, iar Herțen a desfășurat o agitație revoluționară” (*V. I. Lenin*, Opere, vol. 18, E.S.P.L.P. 1957, pag. 15). — 30.

- ²⁸ Este vorba de participarea trupelor țarului rus Nicolaie I la înăbușirea mișcării revoluționare de eliberare națională din țările Europei de apus. În 1848 țarul a trimis trupe în România, în Polonia, în țările baltice și în Ucraina din dreapta Niprului și a acordat un împrumut de 6 000 000 împăratului Austriei pentru înăbușirea mișcării de eliberare națională din Italia. În 1849, cu ajutorul trupelor țariste a fost înăbușită revoluția din Ungaria. — 30.
- ²⁹ Generalul Vannovski, numit în martie 1901 ministru al instrucțiunii publice, pentru a potoli tulburările studențești a început să-și manifeste prin-o frazeologie liberală „dragostea”, „înduioșătoarea solitudinē” pentru tineretul studios. Înfăptuind o serie de reforme cu totul neînsemnate în domeniul învățămîntului, el a continuat să aplice măsuri represive în lupta pe care o ducea împotriva studențimii revoluționare: arestări, deportări, excluderi din universitate etc. — 33.
- ³⁰ „*Severnaia Pošta*” — cotidian, organ oficial al ministerului de interne al guvernului țarist; a apărut la Petersburg de la 1 ianuarie 1862 pînă în 1869. Acest ziar a avut ca redactori principali și pe scriitorii A. V. Niki-tenko și I. A. Goncarov. Din 1869, în locul ziarului „*Severnaia Pošta*” a început să apară „*Pravitelstvennii Vestnik*”. — 36.
- ³¹ „*Volnoe Slovo*” — publicație săptămînală, iar cu începere de la nr. 37 bilunară, a apărut la Geneva în anii 1881—1883; au fost tipărite în total

62 de numere. „Volnoe Slovo“ își pusese ca scop să înmănușeze laolaltă elementele opoziționiste; el propaga idei liberale în legătură cu necesitatea de a transforma orînduirea socială din Rusia „pe baza libertății personale și a administrării locale“. În realitate, această publicație a fost fondată, cu știrea ohranei, de către membrii „Oștii sfînte“ (organizație secretă a vîrfurilor nobilimii moșierești și a înalților demnitari țariști, în frunte cu prințul P. Șuvalov și alții) în scopuri provocatoare. Publicația se afla sub conducerea redacțională a lui A. P. Mașinski, agent de poliție.

La sfîrșitul anului 1882 „Oastea sfîntă“ s-a destrămat și, începînd cu nr. 52 (din 8 ianuarie 1883), „Volnoe Slovo“, aflată acum sub conducerea redacțională a lui M. P. Dragomanov, s-a declarat organ al Uniunii zemstvelor, organizație care în realitate nu avea o formă stabilă și definitivă. — 40.

³² „Pravitelstvennii Vestnik“ — cotidian, organ oficial al guvernului țarist, a apărut la Petersburg din 1869 pînă în 1917. — 40.

³³ În martie 1880, 25 de fruntași ai zemstvelor din Moscova (profesori, scriitori, avocați) au adresat ministrului de interne, Loris-Melikov, o petiție în care propuneau ca drepturile adunărilor de zemstvă să fie lărgite, iar reprezentanții lor să fie admiși să participe la conducerea statului. — 41.

³⁴ Este vorba de „Listok «Narodnoi Voli»“ nr. 2 din 20 august 1880, în care a apărut articolul „Pentru o caracterizare a lui Loris-Melikov“.

„Listok «Narodnoi Voli»“ a fost editat ilegal din 1880 pînă în 1886 de către partidul „Narodnaia volea“ în diferite orașe ale Rusiei (Petersburg, Tula). Au apărut în total 7 numere. — 41.

³⁵ *États généraux* (*Statele generale*) — instituție reprezentativă a stărilor sociale din Franța în secolele XIV—XVIII, era alcătuită din reprezentanți ai nobilimii, ai clerului și ai orășenilor (starea a treia); aceste state erau convocate de către rege pentru rezolvarea unor probleme financiare și administrative. Statele generale nu se mai întruniseră de 175 de ani (1614—1789). În 1789 Ludovic al XVI-lea a recurs la convocarea statelor generale pentru a soluționa criza financiară. Sub presiunea maselor populare, deputații stării a treia s-au proclamat Adunare națională. În timpul revoluției burgheze, care a început atunci, această denumire a fost înlocuită cu aceea de Adunare constituantă. — 42.

³⁶ *Adunarea notabililor*, în Franța, era convocată de rege; ea era alcătuită din reprezentanți ai nobilimii feudale, ai clerului și din cîțiva orășeni bogați în vederea soluționării problemelor mai importante, și în primul rînd a celor financiare. În timpul lui Ludovic al XVI-lea, adunarea notabililor s-a întrunit în anii 1787 și 1788 pentru soluționarea crizei financiare din țară. Ea a refuzat să adopte o hotărîre cu privire la impunerea fiscală a stărilor sociale privilegiate, așa că Ludovic al XVI-lea a fost nevoit să convoace statele generale. — 42.

³⁷ „*Dictatura inimii*“ — denumire ironică dată politiciii de efemeră cochetare cu liberalii practică de demnitarul țarist Loris-Melikov, care în

1880 a fost numit mai întâi șef al „Comisiei executive supreme“ pentru combaterea „răzmeriței“, iar după „aceea ministru al afacerilor interne. El încerca să-și sprijine politica sa pe promisiuni de „concesii“ făcute liberalilor și pe crunte represii împotriva revoluționarilor. Această politică de manevrare, impusă de situația revoluționară din anii 1879-1880, avea ca scop să facă să slăbească mișcarea revoluționară și să atragă de partea țarismului burghezia liberală cu stare de spirit opoziționistă. După ce valul revoluționar din anii 1879-1880 a fost respins, guvernul țarist a renunțat la politica de „dictatură a inimii“ și s-a grăbit să publice un manifest în care declara că absolutismul este „de nezdruncinat“. În aprilie 1881 Loris-Melikov a fost nevoit să-și dea demisia. — 43.

³⁸ „*Social-Demokrat*“ — revistă literară și politică; a fost editată în străinătate (Londra — Geneva), în anii 1890-1892, de grupul „Eliberarea muncii“ și a avut un rol important în răspîndirea ideilor marxismului în Rusia; au apărut în total 4 numere. Principalii colaboratori ai acestei reviste au fost G. V. Plehanov, P. B. Akselrod și V. I. Zasulici. — 43.

³⁹ La 1 martie 1881 a fost ucis de narodovolți (membri ai organizației „Narodnaia volea“) Alexandru al II-lea.

„*Narodnaia volea*“ („Libertatea poporului“) — organizație politică secretă a narodnicilor teroriști, a luat ființă în august 1879, în urma scindării organizației narodnice „Zemlea i volea“ („Pământ și libertate“). În fruntea organizației „Narodnaia volea“ se afla un Comitet executiv, format din A. I. Jelebov, A. D. Mihailov, M. F. Frolenko, N. A. Morozov, V. N. Figner, S. L. Perovskaia, A. A. Kveatkovski și alții. Menținându-se pe pozițiile socialismului utopic narodnicist, narodovolții au pășit pe calea luptei politice, considerînd că principala sarcină constă în răsturnarea absolutismului și cucerirea libertății politice. Programul lor prevedea crearea unei „reprezentanțe populare permanente“, aleasă prin vot universal, proclamarea libertăților democratice, trecerea pămîntului în mîinile poporului și elaborarea unor măsuri în vederea trecerii fabricilor și uzinelor în mîinile muncitorilor. „Narodovolții — spunea V. I. Lenin — au făcut un pas înainte, trecînd la lupta politică, dar nu au reușit să lege această luptă de socialism“ (V. I. Lenin, Opere, vol. 8, E.S.P.L.P. 1955, pag. 59).

Narodovolții au pornit o luptă eroică împotriva absolutismului țarist. Dar, plecînd de la teoria greșită a „eroilor“ activi și a „gloatei“ pasive, ei socoteau că vor izbuti să reconstruiască societatea fără participarea poporului, prin propriile lor forțe, prin teroarea individuală, prin intimidarea și dezorganizarea conducerii statului. După 1 martie 1881 (cînd a fost omorît Alexandru al II-lea), guvernul a reușit prin execuții, provocări și crîncene persecuții să zdrobească organizația „Narodnaia volea“. Repetatele încercări de a reînvia această organizație, care au fost întreprinse în decursul deceniului al 9-lea, au rămas fără rezultat. Astfel, în 1886 a luat ființă un grup, în frunte cu A. I. Ulianov (fratele lui V. I. Lenin) și P. I. Șevîrev, care continua tradițiile organizației „Narodnaia volea“. În urma unei încercări nereușite de a organiza un atentat împotriva lui Alexandru al III-lea, în 1887, grupul a fost descoperit, iar membrii săi activi au fost executați.

- Criticînd programul greșit, utopic al narodovolștilor, V. I. Lenin vorbea totodată cu foarte mult respect de lupta plină de abnegație pe care au dus-o membrii organizației „Narodnaia volea” împotriva țarismului și aprecia în cel mai înalt grad tehnica lor conspirativă și organizarea lor strict centralizată. — 43.
- ⁴⁰ „Poreadok” — gazetă politică și literară, de nuanță liberală moderată. A apărut la Petersburg în anii 1881—1882, sub conducerea redacțională a lui M. M. Stasiulevici. — 44.
- ⁴¹ „Strana” — gazetă politică și literară de nuanță liberală moderată. A apărut la Petersburg, sub conducerea redacțională a lui L. A. Polonski, în anii 1880—1883, la început de două ori, iar cu începere din 1881 de trei ori pe săptămîină. — 44.
- ⁴² „Golos” — cotidian politic și literar cu orientare liberală moderată, a apărut la Petersburg din 1863 pînă în 1884, sub conducerea redacțională a lui A. A. Kraevski; a avut o atitudine ostilă față de mișcarea revoluționară. — 44.
- ⁴³ Este vorba de Manifestul lui Alexandru al III-lea în legătură cu întărirea și apărarea absolutismului; el a fost scris de K. P. Pobedonosțev, un demnitar țarist, care excela prin concepțiile sale ultrareacționare. Manifestul exprima esența reacționară a politicii interne și externe a regimului sub Alexandru al III-lea. — 44.
- ⁴⁴ *Plan machiavelic* — adică un plan întocmit în spiritul politicii lui Machiavelli (om politic italian de la sfîrșitul secolului al XV-lea și începutul secolului al XVI-lea), care în lupta pentru atingerea obiectivului urmărit nu se dădea în lături de la nici un fel de mijloace, inclusiv perfidia, trădarea, înșelăciunea, asasinatul etc. — 45.
- ⁴⁵ „De două ori două fac o luminare de stearină” — expresie luată din romanul „Rudin” al lui I. S. Turghenev; este folosită pentru a indica lipsa de logică în gîndire, lipsa oricărei legături între premisă și concluzie. — 57.
- ⁴⁶ „Supliment special al ziarului «Rabociaia Misl»” — broșură publicată în septembrie 1899 de redacția ziarului „Rabociaia Misl”, organ al „economistilor”. În această broșură, și mai cu seamă în articolul „Actualitatea noastră”, semnat de R. M., erau expuse în mod deschis concepții oportuniste. Critica acestei broșuri a fost făcută de Lenin în articolul „O orientare retrogradă în social-democrația rusă” (Opere complete, vol. 4, Edi-tura politică, 1961, ediția a doua, pag. 235—267) și în cartea „Ce-i de făcut?”. — 58.
- ⁴⁷ *Teoria bernsteiniană* (bernsteinismul) — curent oportunist în social-democrația internațională, apărut pe la sfîrșitul secolului al XIX-lea în Germania, își trage numele de la social-democratul german E. Bernstein. Acesta a fost un exponent fățiș al revizionismului în sinul social-democrației germane, care s-a manifestat în mod deosebit de vizibil după moartea lui F. Engels, în 1895.

În anii 1896—1898 Bernstein a publicat în „Die Neue Zeit“, organ teoretic al partidului social-democrat din Germania, o serie de articole sub titlul „Problemele socialismului“, în care a procedat la o revizuire fățișă a marxismului. Aripa stângă a partidului social-democrat din Germania a pornit lupta împotriva lui Bernstein în paginile ziarelor sale, dar Comitetul Central al partidului nu i-a dat lui Bernstein și bernsteinismului riposta cuvenită. Polemica în paginile revistei „Die Neue Zeit“ a fost deschisă în iulie 1898 cu un articol al lui G. V. Plehanov: „Bernstein și materialismul“.

În martie 1899, articolele lui Bernstein au apărut în volum sub titlul „Premisele socialismului și sarcinile social-democrației“. Cartea a fost primită favorabil de aripa dreaptă a partidului german și de elementele oportuniste din celelalte partide ale Internaționalei a II-a. Lozinca bernsteiniană a „libertății de critică“ a fost de asemenea însușită de marxistii legali și de „economistii“ din Rusia. Cenzura din Rusia a permis tipărirea cărții lui Bernstein în trei ediții, iar Zubatov a inclus-o în lista cărților recomandate muncitorilor.

La congresele — de la Stuttgart (octombrie 1898), Hanovra (octombrie 1899) și Lübeck (septembrie 1901) — ale partidului social-democrat din Germania, a fost condamnat bernsteinismul, dar, din cauza poziției împăciuitoare adoptate de majoritatea liderilor săi, partidul nu s-a desolidarizat de Bernstein. Bernsteinienii au continuat să-și propage în mod deschis ideile lor revizioniste în organul lor teoretic „Sozialistische Monatshefte“ și în organizațiile de partid. Numai partidul bolșevic, în frunte cu V. I. Lenin, a dus o luptă hotărâtă împotriva bernsteinismului, împotriva partizanilor și adepților lui. V. I. Lenin a consacrat criticii bernsteinismului o serie de scrieri ale sale, printre care: „O orientare retrogradă în social-democrația rusă“ (*V. I. Lenin, Opere complete, vol. 4, Editura politică, 1961, ediția a doua, pag. 235—267*), „De vorbă cu apărătorii economismului“ (volumul de față, pag. 360—367), cartea „Ce-i de făcut?“ etc. — 64.

⁴⁸ „Listok“ — ziar de orientare constituțional-liberală, editat ilegal în străinătate de prințul P. V. Dolgoruki, a apărut din noiembrie 1862 pînă în iulie 1864. În total au fost scoase 22 de numere, dintre care primele cinci la Bruxelles, iar celelalte la Londra. — 67.

⁴⁹ Partidul „Narodnoe pravo“ — organizație ilegală a intelectualilor democrați ruși, a luat ființă în vara anului 1893; printre întemeietorii lui se numărau și foști membri ai partidului „Narodnaia volea“, ca: O. V. Aptekman, A. I. Bogdanovici, A. V. Ghedeonovski, M. A. Natanson, N. S. Tiutcev și alții. Narodopravții își propuneau să unească toate forțele opoziționiste în vederea luptei pentru reforme politice. Această organizație a publicat două documente programatice, intitulate „Manifest“ și „O problemă arzătoare“. În primăvara anului 1894, organizația „Narodnoe pravo“ a fost nimicită de guvernul țarist. În ce privește aprecierea făcută de Lenin narodopravților ca partid politic, vezi lucrările lui „Ce sînt «prieteniile poporului» și cum luptă ei împotriva social-democrațiilor?“ și „Sarcinile social-democrațiilor ruși“ (*V. I. Lenin, Opere complete, vol. 1, Editura politică, 1960, ediția a doua, pag. 125—334, și vol. 2, pag. 427—463*). Majoritatea narodopravților au intrat ulterior în partidul socialiștilor-revoluționari. — 70.

- ⁵⁰ V. I. Lenin se referă la o teză din lucrarea lui K. Marx „Luptele de clasă în Franța. 1848—1850“ (vezi *K. Marx și F. Engels, Opere*, vol. 7, Editura politică, 1960, pag. 11). — 71.
- ⁵¹ „*Novoe Vremea*“ („Timpuri noi“) — cotidian; a apărut din 1868 pînă în 1917 la Petersburg; a aparținut, pe rînd, mai multor editori și și-a schimbat în repetate rînduri orientarea politică. La început era un ziar liberal moderat, iar apoi, începînd din 1876, cînd a avut ca editor pe A. S. Suvorin, a devenit un organ al cercurilor reacționare ale nobilimii și ale funcționărimii birocratice. În 1905 a devenit un organ al ultra-reacționarilor. După revoluția burghezo-democratică din februarie a sprijinit întru totul politica contrarevoluționară a guvernului provizoriu burghez și a dus o campanie furibundă împotriva bolșevicilor. La 26 octombrie (8 noiembrie) 1917 a fost interzis de Comitetul militar revoluționar de pe lîngă Sovietul din Petrograd. „*Novoe Vremea*“ a fost calificat de V. I. Lenin ca un model de ziar venal. — 72.
- ⁵² Este vorba de circulara secretă a Direcției generale a presei din ministerul de interne trimisă la 11 mai 1901 redactorilor de ziare și reviste. Circulara interzicea publicarea de știri cu privire la mișcarea revoluționară a muncitorilor din fabrici și uzine, fără aprobarea prealabilă a departamentului poliției. Conținutul ei a fost adus la cunoștința publicului de „*Iskra*“ nr. 6 (iulie 1901) în nota „Petersburg“ (la rubrica „Din viața noastră socială“). — 72.
- ⁵³ Mișcarea grevistă din 1885 a cuprins numeroase fabrici de textile din Vladimir, Moscova, Tver și alte gubernii industriale din centrul țării. Cea mai grandioasă, prin proporțiile ei, și mai însemnată, prin urmările ei, a fost greva din ianuarie 1885 a muncitorilor de la fabrica de textile din Nikolskoe de lîngă Orehovo-Zuevo, care aparținea fabricantului Morozov (de unde și denumirea de „grevă de la Morozov“). Principalele revendicări ale muncitorilor de la această fabrică au fost micșorarea amenzilor, reglementarea condițiilor de angajare la lucru etc. Grevă a fost condusă de P. Moiseenko, L. Ivanov și V. Volkov, muncitori cu vederi înaintate. Această grevă, la care au luat parte vreo 8 000 de muncitori, a fost înăbușită de trupele țariste; au fost arestați peste 600 de muncitori. Sub influența mișcării greviste din anii 1885—1886, guvernul țarist s-a văzut nevoit să decreteze legea din 3 iunie 1886 (legea amenzilor), prin care se stabilea că sumele încasate din amenzi nu vor intra în buzunarele fabricantilor, ci vor fi folosite pentru acoperirea nevoilor muncitorilor (vezi *V. I. Lenin, Opere complete*, vol. 2, Editura politică, 1960, ediția a doua, pag. 15—61). — 74.
- ⁵⁴ „*Moskovskie Vedomosti*“ („Analele Moscovei“) — unul dintre cele mai vechi ziare rusești; a fost editat de Universitatea din Moscova, la început (din 1756) sub forma unei gazete de format redus. În 1863 a trecut în mîinile lui M. N. Katkov, devenind un organ monarhist-naționalist, care propaga concepțiile celor mai reacționare pături ale moșierimii și clerului; începînd din 1905 a fost unul dintre principalele organe ale ultrareacționarilor. A apărut pînă la Marea Revoluție Socialistă din Octombrie 1917.

În paginile sale, ziarul exprima năzuirile ascunse și esența politicii guvernului țarist. De aceea Lenin folosea adeseori ca mijloc de demascare materialele tipărite de ziarul „Moskovskie Vedomosti”, pe care îl considera „... un colaborator de neînlocuit al agitației revoluționare”. — 74.

- ⁵⁵ Lenin se referă la greva muncitorilor din Petersburg, și mai cu seamă a textiliștilor, din 1895 și îndeosebi din 1896. Greva din 1896 a început la 23 mai, la fabrica de textile „Kalinkinskaia”, în urma refuzului fabricanților de a plăti muncitorilor întregul salariu pentru zilele nelucrate cu ocazia încoronării lui Nicolaie al II-lea. Ea a cuprins repede principalele filaturi și țesătorii de bumbac din Petersburg, iar după aceea s-a întins și la marile uzine constructoare de mașini, la fabrica de produse din cauciuc, la fabrica de hârtie și la cea de zahăr. Proletariatul din Petersburg a pornit pentru prima oară pe un front larg la luptă împotriva exploatareilor. Au făcut grevă peste 30 000 de muncitori. Greva s-a desfășurat sub conducerea organizației din Petersburg a „Uniunii de luptă pentru eliberarea clasei muncitoare”, care a scos manifeste și proclamații în care făcea apel la muncitori să lupte strâns uniți și cu toată fermitatea pentru apărarea drepturilor lor. „Uniunea de luptă” a tipărit și răspândit principalele revendicări ale greviștilor: reducerea zilei de muncă la 10 ore și jumătate, majorarea salariului tarifar, achitarea la timp a salariilor etc.

Știrile în legătură cu această grevă au produs o profundă impresie în străinătate. Corespondențe în legătură cu greva au apărut în ziarele „Vorwärts” (Berlin) și „Arbeiter Zeitung” (Viena). Mesajul de salut al muncitorilor englezi, care era semnat de conducătorii tuturor organizațiilor socialiste și sindicale, a fost tradus în limba rusă și difuzat de „Uniunea de luptă” printre muncitorii din Petersburg. La un miting al trade-unionurilor din Londra, comunicarea făcută de V. I. Zasulici în legătură cu greva, și cuvîntarea rostită de Eleanor Marx-Aveling, fiica lui K. Marx, au fost întîmpinate cu entuziasm; cei prezenți au făcut o colectă pentru ajutorarea greviștilor; asemenea colecte au fost lansate și printre trade-unionuri. Colecte de acest fel au fost organizate și în Germania, Austria și Polonia. Congresul de la Londra al Internaționalei a II-a, care a avut loc în iulie 1896, a întîmpinat cu entuziasm comunicarea făcută de G. V. Plehanov în legătură cu greva din 1896 și a adoptat o rezoluție specială — un mesaj de salut adresat muncitorilor ruși care au pornit la luptă împotriva „unuia din ultimele bastioane ale reacțiunii europene”.

Grevele din Petersburg au contribuit la dezvoltarea mișcării muncitorești din Moscova și din alte orașe ale Rusiei, au silit guvernul să grăbească revizuirea legilor pentru reglementarea muncii în fabrici și să publice legea din 2 (14) iunie 1897 cu privire la reducerea zilei de muncă în fabrici și uzine la 11 ore și jumătate. Grevele, după cum a scris ulterior Lenin, „au deschis era mișcării muncitorești — cel mai puternic factor al întregii noastre revoluții — mișcare care a crescut apoi continuu” (V. I. Lenin, Opere, vol. 13, E.S.P.L.P. 1957, pag. 82). — 74.

- ⁵⁶ Este vorba de calea ferată din Siberia, a cărei construcție a început în 1891 și s-a terminat (cu construcția căii ferate din Transbaikal) cam în

1901. O dată cu terminarea acestei construcții s-a intensificat și valul migrației de populație din Rusia europeană în Siberia. — 89.

⁸⁷ Decretul guvernului țarist „Cu privire la abrogarea deportărilor și aprobarea regulamentului provizoriu de înlocuire a deportării cu alte pedepse“ a fost semnat de țar la 10 (23) iunie 1900 și publicat, împreună cu regulamentul provizoriu, în „Pravitelstvennii vestnik“ din 20 iunie (3 iulie) 1900. Prin acest decret era anulată deportarea condamnaților în Siberia (în afară de guberniile ei îndepărtate) și în Transcaucazia și înlocuită cu trimiterea lor în detașamente de deținuți sau cu deportarea pe insula Sahalin. — 89.

⁸⁸ „*Grajdaniin*“ („Cetățeanul“) — revistă reacționară; a apărut la Petersburg din 1872 pînă în 1914. Începînd din deceniul al 9-lea al secolului trecut a devenit organ al monarhiștilor extremiști; era redactată de prințul Meșcerski și finanțată de guvern. Revista n-a avut o răspîndire prea mare, dar a exercitat o influență destul de însemnată asupra cercurilor birocratice. — 90.

⁸⁹ *Manilovism* — ansamblul trăsăturilor de caracter ale lui Manilov, unul din personajele înfățișate de N. V. Gogol în cartea sa „Suflete moarte“. În figura lui Manilov, moșier sentimental și „mărinimos“, scriitorul a întruchipat trăsăturile tipice ale visătorului lipsit de voință, ale fantastului ușuratic și ale flecarului trîndav. — 93.

⁹⁰ Lucrarea „*Problema agrară și «criticii lui Marx»*“ a fost consacrată apărării teoriei marxiste a problemei agrare și elaborării problemelor privitoare la programul și tactica partidului muncitoresc față de țărănime. Ea a fost scrisă de Lenin în două reprize: primele două capitole — în lunile iunie-septembrie 1901, iar ultimele trei — în toamna anului 1907. Primele patru capitole ale lucrării au fost publicate în decembrie 1901, în revista „Zarea“ nr. 2—3, sub titlul „Domnii «critici» în problema agrară. Studiul întâi“ și purta semnătura N. Lenin. Ele au fost apoi publicate legal în broșură la Odesa în 1905 de editura „Burevestnik“ sub titlul: N. Lenin. „Problema agrară și «criticii lui Marx»“.

Capitolele V—IX au fost publicate pentru prima oară în nr. 2 din februarie 1906 al revistei legale „Obrazovanie“. Ele au fost prevăzute cu subtitluri, ceea ce nu s-a întîmplat cu capitolele I—IV, publicate în „Zarea“ și în ediția din 1905.

În 1908 a fost editată la Petersburg culegerea: Vl. Ilin. „Problema agrară“, partea I, în care, împreună cu alte lucrări ale lui V. I. Lenin în problema agrară, au fost publicate, pentru prima oară, la un loc unsprezece capitole sub titlul: „Problema agrară și «criticii lui Marx»“. De data asta s-au pus subtitluri la capitolele I—IV, iar în text au fost introduse unele modificări redacționale și adăugate cîteva adnotări. Ultimul capitol, al XII-lea, care din întîmplare n-a fost publicat în această culegere, a fost tipărit separat în 1908, în culegerea „Viața curentă“.

Tezele expuse de Lenin în această lucrare erau o dezvoltare în continuare a ideilor din opera sa „Dezvoltarea capitalismului în Rusia“ și au fost folosite de el ca bază pentru programul agrar al P.M.S.D.R.

În edițiile precedente — a 2-a, a 3-a și a 4-a — ale Operelor lui V. I. Lenin, capitolele lucrării „Problema agrară și «criticiei lui Marx»” au fost publicate separat și plasate în volumele respective în ordinea datei când au fost scrise. Așa, de pildă, în ediția a 4-a, primele 9 capitole (I—IX) au fost tipărite în volumul 5, iar celelalte trei (X—XII) în volumul 13. În ediția actuală, întreaga lucrare se tipărește la un loc în volumul de față. Materialele pregătitoare respective vor fi publicate într-un volum separat la sfârșitul ediției. — 95.

- ⁶¹ „*Russkoe Bogatstvo*” — revistă lunară, a apărut din 1876 pînă în 1918 la Petersburg; la începutul ultimului deceniu al secolului trecut a trecut în mîinile narodnicilor liberali, în frunte cu N. K. Mihailovski; ea a fost principalul organ narodnicist care, în 1893, a deschis campania împotriva social-democraților ruși. În acțiunea sa de denaturare și falsificare a marxismului, „*Russkoe Bogatstvo*” s-a sprijinit pe revizionisții din apusul Europei. În jurul ei s-au grupat publiciști care ulterior au devenit membri de vază ai partidului socialiștilor-revoluționari, ai partidului „socialiștilor populiști” și ai grupurilor de trudovici din Dumele de stat. La rubrica literară a acestei reviste erau publicate scrierile unor scriitori progresiști ca: V. V. Veresaev, V. M. Garșin, A. M. Gorki, V. G. Korolenko, A. I. Kuprin, D. N. Mamin-Sibireak, G. I. Uspenski ș.a. Începînd din 1906, „*Russkoe Bogatstvo*” a devenit organul partidului semicadet al „socialiștilor populiști”.

Revista și-a schimbat în repetate rînduri numele („*Sovremennie Zapiski*”, „*Sovremennost*”, „*Russkie Zapiski*”, iar din aprilie 1917 s-a numit din nou „*Russkoe Bogatstvo*”). — 99.

- ⁶² „*Nacealo*” — revistă lunară științifică și politică-literară, organ al „marxiștilor legali”, a apărut la Petersburg în prima jumătate a anului 1899, sub conducerea redacțională a lui P. B. Struve, M. I. Tugan-Baranovski etc. La această revistă au colaborat G. V. Plehanov, V. I. Zasulici și alții. În nr. 4 a fost publicat un fragment din notele de drum „De la Paris la Berna”, scrise de Engels în 1848; tot în această revistă au fost publicate: recenzia lui V. I. Lenin la cartea „Problema agrară” a lui K. Kautsky, șase paragrafe din capitolul al III-lea al cărții „Dezvoltarea capitalismului în Rusia”, sub titlul „Eliminarea gospodăriei bazate pe clacă de către gospodăria capitalistă în agricultura rusă contemporană”, și recenzia la cartea lui Hobson „Evoluția capitalismului contemporan”. — 99.

- ⁶³ „*Jizn*” („Viața”) — revistă literară, științifică și politică, a apărut la Petersburg din 1897 pînă în 1901. La această revistă au colaborat „marxiștii legali” (M. I. Tugan-Baranovski, P. B. Struve și alții), scriitorii și criticii progresiști (A. M. Gorki, A. P. Cehov, V. V. Veresaev, S. G. Skitalet, I. A. Bunin, E. A. Soloviev). În paginile ei a fost publicată lucrarea lui K. Marx „Salariu, preț, profit”. Tot aici au fost publicate și lucrările lui V. I. Lenin „Capitalismul în agricultură (Despre cartea lui Kautsky și despre articolul d-lui Bulgakov)” și „Răspuns d-lui P. Neжданov” (Opere complete, vol. 4, Editura politică, 1961, ediția a doua, pag. 91—145, 150—155). Interzisă de guvern în iunie 1901, revista „*Jizn*” și-a reluat apariția în aprilie 1902, în străinătate, unde a fost editată de grupul

social-democrat „Jizn“ (V. D. Bonci-Bruevici, V. A. Posse, V. M. Velicikina, G. A. și M. A. Kuklin ș.a.). În străinătate au apărut șase numere ale revistei și douăsprezece numere din „Listok «Jizni»“ și au fost editate o serie de scrieri din colecția „Biblioteca «Jizni»“. Grupul „Jizn“ a avut unele devieri de la concepțiile și tactica social-democrației în direcția socialismului creștin și a anarhismului. În decembrie 1902 el a fost dizolvat, iar editura lichidată. — 100.

- ⁶⁴ *Malthusianismul* — teorie reacționară, antiumană a preotului R. Malthus (1766—1834), economist burghez englez; ea caută să apere capitalismul, încercând să explice toate calamitățile sociale legate de el prin cauze istorice naturale și să sustragă astfel masele de oameni ai muncii de la lupta împotriva regimului capitalist. Malthus susținea că pauperizarea oamenilor muncii nu se datorește capitalismului și exploatării, ci faptului că înmulțirea populației este mai intensă decât creșterea producției mijloacelor de existență și că înlăturarea tuturor calamităților sociale nu este cu puțință decât printr-o reducere artificială a creșterii populației, adică prin abținerea de la căsătorie și procreare.

În Rusia, ideile malthusianismului au fost dezvoltate de P. Struve, M. Tugan-Baranovski, S. Bulgakov și alții, care au încercat să demonstreze că pauperizarea și ruinarea maselor țărănești din Rusia sînt determinate de suprapopulație.

Malthusianismul, care consideră epidemiile și războaiele drept un mijloc admisibil de reducere a populației, a fost folosit pe scară largă de ideologii imperialismului ca o justificare a politicii lor antiumane de cotopire a pămînturilor străine, de subjugare națională și colonială a popoarelor și de dezlănțuire a unor noi războaie imperialiste. — 105.

- ⁶⁵ Vezi K. Marx, „Capitalul“, vol. III, partea a II-a, E.S.P.L.P. 1955, pag. 628. Lenin, în trimiterile făcute de el, s-a folosit de ediția din 1894 a volumului al III-lea al „Capitalului“ și a dat toate citatele în traducere proprie. — 109.
- ⁶⁶ Vezi K. Marx, „Capitalul“, vol. III, partea a II-a, E.S.P.L.P. 1955, pag. 703. — 110.
- ⁶⁷ Vezi K. Marx, „Capitalul“, vol. III, partea a II-a, E.S.P.L.P. 1955, pag. 701—703, 703—704. — 111.
- ⁶⁸ *Pămînturile obștilor* — pămînturi care aparțineau obștilor.

Obștea (țărănească) era în Rusia o formă de posesiune în comuri a pămîntului de către țărani, care se caracteriza prin obligativitatea asolamentului și prin indivizibilitatea pădurilor și a pășunilor. Principalele caracteristici ale obștii țărănești în Rusia erau: răspunderea solidară, reîmpărțirea sistematică a pămînturilor și lipsa dreptului de a renunța la pămînt, interzicerea de a vinde sau a cumpăra pămîntul aparținînd obștii.

În Rusia, obștea este cunoscută din cele mai vechi timpuri. În cursul dezvoltării istorice, ea a devenit, treptat, una din temelii feudalistului în Rusia. După reforma din 1861, ea s-a menținut ca una din principalele

rămășițe ale iobăgiei și a fost folosită de guvernul țarist și de moșieri în scopuri polițiste și fiscale, și în primul rînd pentru a stoarce de la țărani sumele pentru răscumpărare, birurile și alte prestații. V. I. Lenin a arătat că obștea, „fără a feri pe țărani de procesul de proletarizare, joacă de fapt rolul unei îngrădiri feudale, care separă pe țărani, ținuiți parcă de uniuni mici și de categorii care și-au pierdut « orice rațiune de a fi »” (V. I. Lenin, Opere, vol. 15, E.S.P.L.P. 1957, pag. 65).

Problema obștii a stîrnit discuții aprinse și a dat naștere unei vaste literaturi economice. O atenție deosebită acordau obștii narodnicii, care vedeau în ea o cheazășie a evoluției Rusiei spre socialism pe o cale a ei specială. Alegînd în mod tendențios și falsificînd faptele, operînd cu așa-zisele „cifre medii”, narodnicii încercau să demonstreze că țărănimea rusă care posedă pămînt în obște este deosebit de „trainică” și că obștea îi ferește pe țărani de pătrunderea relațiilor capitaliste în viața lor, că ea îi „scapă” de ruină și de diferențiere de clasă. Încă din deceniul al 9-lea al secolului trecut, G. V. Plehanov a arătat cît de inconsistente sînt iluziile narodniciste în legătură cu „socialismul de obște”, iar în deceniul următor V. I. Lenin a zdrobit definitiv teoriile narodnicilor. Pe baza unui imens material faptic și statistic, Lenin a arătat cum s-au dezvoltat relațiile capitaliste în satul rus și cum, pătrunzînd în obștea sătească patriarhală, capitalul a descompus țărănimea în două clase antagoniste: chiaburii și țăranii săraci.

Speriați de răscoalele de masă din anii 1902 și 1903, precum și de revoluția din 1905—1907, absolutismul țarist și moșierii au operat o cotitură bruscă în politica lor față de obște și au trecut de la politica de menținere la aceea de distrugere violentă a ei prin crearea, la sate, a unui sprijin de masă sub forma unei numeroase pături (clase) de chiaburime. Această politică este legată de numele ministrului țarist Stolîpin, sugrumătorul revoluției. Din inițiativa lui, la 9 noiembrie 1906 a fost emis un decret al țarului, în virtutea căruia orice gospodar care stăpînea un lot de pămînt după dreptul obștii putea să-l primească în proprietate privată și să ceară repartizarea pămîntului într-un singur loc, precum și libera ieșire din obște. Prin acest decret, pămînturile obștilor țărănești erau lăsate pradă chiaburilor. Într-un răstimp de 9 ani de la emiterea acestui decret, care a pus bazele lichidării oficiale a orînduirii de obște la sate și a făcut să se intensifice procesul de diferențiere a țărănimii, au ieșit din obști peste 2 000 000 de gospodari. — 113.

⁶⁶ *Proprietate de clan* — proprietate funciară gentilică. — 113.

⁷⁰ *Ipotecă (credit ipotecar)* — împrumut acordat de bănci sub garanția unor bunuri imobile: pămînt, păduri, construcții etc.; ipoteca era una din formele pătrunderii capitalului în agricultură și ale procesului de separare a agriculturii de proprietatea asupra pămîntului. Ipoteca a contribuit la concentrarea proprietății funciare în mîinile băncilor, la subordonarea agriculturii de către capitalul financiar și la dezvoltarea modului de producție capitalist în agricultură. O dată cu creșterea datoriei ipotecare, țaranul își pierdea pămîntul și avutul. Prin victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie a fost lichidat pentru totdeauna sistemul ipotecar, iar țărani au fost eliberați de datoriile ipotecare. — 115.

- ⁷¹ Vezi K. Marx, „Capitalul“, vol. III, partea a II-a, E.S.P.L.P. 1955, pag. 620. — 116.
- ⁷² Vezi K. Marx, „Teorii asupra plusvalorii (volumul al IV-lea al «Capitalului»)“, partea a II-a, Editura politică, 1960, pag. 258—259. — 119.
- ⁷³ „Sozialistische Monatshefte“ („Revista socialistă lunară“) — principalul organ al oportuniștilor germani și una din publicațiile revizionismului internațional. A apărut la Berlin din 1897 pînă în 1933. În timpul primului război mondial (1914—1918) a avut o poziție social-șovinistă. — 127.
- ⁷⁴ Expresia „a se pomeni în situația măgarului lui Buridan“ este folosită pentru a desemna o stare de extremă nehotărîre, de șovăială în alegerea între două obiecte sau hotărîri de valoare egală etc. Această expresie este atribuită filozofului francez Jean Buridan, scolastic din secolul al XIV-lea, care nega existența liberului arbitru. În argumentația sa, el a luat drept exemplu un măgar care ar muri de foame și de sete dacă s-ar afla între două căpițe de fîn sau între două căldări cu apă absolut identice, deoarece, dispunînd de un drept absolut de liberă alegere, n-ar putea să prefere unul din obiecte celuilalt. — 133.
- ⁷⁵ „Die Neue Zeit“ („Timpuri noi“) — revistă teoretică a social-democrației germane; a apărut la Stuttgart din 1883 pînă în 1923 (începînd din 1890 — săptămînal). Pînă în octombrie 1917 a apărut sub îngrijirea lui K. Kautsky, iar după aceea sub îngrijirea lui H. Cunow. În anii 1885—1895, în această revistă au fost publicate o serie de articole ale lui K. Marx și F. Engels. Engels a ajutat în permanență redacția, dîndu-i sfaturi, și a criticat-o cu asprime pentru abaterile ei de la marxism. Revista a publicat articole ale lui F. Mehring, P. Lafargue și ale altor militanți ai mișcării muncitorești internaționale. În ultimii ani ai secolului trecut, după moartea lui F. Engels, revista a devenit un propagator al concepțiilor oportuniste, publicînd regulat articole ale revizioniştilor. În anii primului război mondial (1914—1918), ea s-a situat pe o poziție centristă, sprijinind de fapt pe social-șoviști. — 134.
- ⁷⁶ *Titluri ipotecare* — o formă deosebită a hîrtiilor de valoare emise în țările capitaliste de băncile ipotecare, sub garanția pămîntului sau a altor bunuri imobile. Ele au liberă circulație și sînt folosite în speculațiile de bursă. — 142.
- ⁷⁷ *Legea excepțională împotriva socialiștilor* a fost introdusă în Germania în 1878 de către guvernul Bismarck, în vederea luptei împotriva mișcării muncitorești și socialiste. Prin această lege au fost interzise toate organizațiile partidului social-democrat și organizațiile muncitorești de masă, a fost suspendată presa muncitorească și confiscată literatura socialistă; social-democrații au fost supuși la tot felul de persecuții și expulzați. Dar aceste măsuri de represiune n-au putut să înfrîngă partidul social-democrat, a cărui activitate fusese reorganizată potrivit cu condițiile unei existențe ilegale: în străinătate a început să apară ziarul „Sozial-Demokrat“, organul central al partidului, iar congresele partidului s-au ținut cu regularitate (în anii 1880, 1883 și 1887); în Germania, în condiții de ilegalitate, au fost repede refăcute organizațiile și grupurile social-democrate, în

fruntea cărora se afla Comitetul Central ilegal. În același timp partidul a folosit pe scară largă posibilitățile legale pentru a-și întări legăturile cu masele. Influența lui a crescut fără încetare: numărul voturilor întrunite de social-democrați în alegerile pentru Reichstag a crescut din 1878 pînă în 1890 de peste trei ori.

Social-democrații au primit în permanență un sprijin foarte însemnat din partea lui K. Marx și F. Engels. În 1890, sub presiunea mișcării muncitorești, care devenea tot mai amplă și mai puternică, legea excepțională împotriva socialiștilor a fost abrogată. — 143.

⁷⁸ „Vorwärts“ („Înainte“) — cotidian, organ central al social-democrației germane, a apărut la Leipzig cu începere din 1876. sub conducerea redacțională a lui W. Liebknecht și a altora.

După promulgarea, în 1878, a legii excepționale împotriva socialiștilor, ziarul a fost interzis. A început să fie scos din nou în ianuarie 1891, la Berlin, ca o continuare a lui „Berliner Volksblatt“, care apărea din 1884. În coloanele acestui ziar, F. Engels a combătut diverse manifestări ale oportunismului. În ultimii ani ai secolului trecut, după moartea lui F. Engels, redacția ziarului a încăput în mâinile aripui drepte a partidului și a început să publice în mod sistematic articole ale oportuniștilor, care dețineau o poziție predominantă în social-democrația germană și în Internaționala a II-a. Prezintă în mod tendențios lupta dusă în cadrul P.M.S.D.R. împotriva oportunismului și revizionismului, „Vorwärts“ îi sprijinea pe „economisti“, iar mai târziu, după scindarea partidului, pe menșevici. În anii reacțiunii, „Vorwärts“ a publicat articole defăimătoare scrise de Troțki, fără să dea posibilitate lui Lenin și bolșevicilor să dezmințe calomniile și să facă, în coloanele ziarului, o expunere obiectivă asupra stării de lucruri existente în partid.

În anii primului război mondial „Vorwärts“ s-a situat pe pozițiile social-șovinismului; după Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, el a devenit unul din centrele de propagandă antisovietică. În 1933 ziarul a fost suspendat. — 144.

⁷⁹ În figura lui Voroișilov, Turghenev prezintă tipul semidoctului, al tipicarului lipsit de gândire independentă (vezi I. S. Turghenev. Opere, vol. 4, Moscova, 1954, pag. 5—187). — 145.

⁸⁰ Vezi K. Marx și F. Engels, Opere, vol. 4, Editura politică, 1958, pag. 470. — 148.

⁸¹ Vezi K. Marx și F. Engels, Opere alese în două volume, vol. I, E.S.P.L.P. 1955, ediția a II-a, pag. 669. — 148.

⁸² Vezi F. Engels: „Anti-Dühring“, E.S.P.L.P. 1955, ediția a III-a, pag. 326—331. — 149.

⁸³ Proudhonismul — curent antiștiințific, ostil marxismului, în cadrul socialismului mic-burghez; a fost numit astfel după întemeietorul său, anarhistul francez Proudhon. Criticînd de pe poziții mic-burgheze marea proprietate capitalistă, Proudhon căuta să eternizeze mica proprietate privată și propunea în acest scop organizarea unei bănci „populare“ și „de schimb“,

cu ajutorul căreia muncitorii vor putea să-și procure mijloace de producție proprii, să devină meșteșugari și să-și asigure astfel o desfacere „echitabilă” a produselor lor. Proudhon nu înțelegea rolul istoric și însemnătatea proletariatului, avea o atitudine ostilă față de lupta de clasă, de revoluția proletară și dictatura proletariatului; el nega, de pe poziții anarhiste, necesitatea statului. Marx și Engels au dus o luptă consecventă împotriva încercărilor lui Proudhon de a-și impune concepțiile sale Internaționalei I. Proudhonismul a fost supus unei critici nimicitoare în lucrarea lui Marx „Mizeria filozofiei”. Lupta dusă cu hotărâre împotriva proudhonismului de către Marx, Engels și adepții lor s-a soldat cu o victorie categorică a marxismului asupra proudhonismului în Internaționala I.

Lenin a calificat proudhonismul drept „stupiditate a unui mic-burghez și filistin” incapabil să-și însușească punctul de vedere al clasei muncitoare. Ideile proudhonismului sînt folosite pe scară largă de „teoreticienii” burghezi în propaganda făcută de ei în favoarea colaborării de clasă. — 152.

- 84 „*Der Volksstaat*” („Statul popular”) — organ central al social-democrației germane (al partidului eisenachienilor); a apărut, sub conducerea lui W. Liebknecht, la Leipzig în anii 1869—1876, la început de două ori, iar apoi din 1873 de trei ori pe săptămîină. Acest ziar a avut printre colaboratorii săi pe K. Marx și F. Engels. — 152.
- 85 Vezi K. Marx și F. Engels, Opere alese în două volume, vol. I, E.S.P.L.P. 1955, ediția a II-a, pag. 653—654. — 153.
- 86 Vezi K. Marx și F. Engels, Opere alese în două volume, vol. I, E.S.P.L.P. 1955, ediția a II-a, pag. 581. — 153.
- 87 Potrivit mitologiei biblice, Ruth, fiind lipsită de mijloace de subzistență, culegea spice de pe ogor străin. Expresia „Ruth culegînd spice” este folosită aici în sensul de muncă ușoară, lipsită de griji. — 164.
- 88 *Tratarea cu marnă a solului* — unul din procedeele de ameliorare a solului prin tratarea cu marnă (o rocă carbonată compusă dintr-un amestec de calcar, argilă și nisip). — 167.
- 89 Aici, pe cît se pare, este vorba de tăvăluguri inelate, deoarece în lucrarea lui K. Klawki — citată de V. I. Lenin — „Despre capacitatea de concurență a micii producții agricole” e folosit pretutindeni termenul „Ringelwalze”, adică „tăvălug inelat”. Acest termen este admis, în general, de terminologia de clasificare a tăvălugurilor. — 167.
- 90 „*Torgovo-Promišlennaja Gazeta*” — supliment zilnic la „*Vestnik finansov, promišlennosti i torgovli*”. A apărut la Petersburg din 1893 pînă în 1918. Începînd din 1894, ziarul a apărut ca ediție de sine stătătoare. Pasajul citat de V. I. Lenin a fost luat din știrea „Bîlciul de Sfîntul Nicolaie de la Kahovka” inserată la rubrica „Bîlciuri”. — 170.
- 91 „*Uniunea de politică socială*” („*Verein für Sozialpolitik*”) — asociație a economiștilor burghezi germani, întemeiată de Schmoller în 1872. Pro-

gramul și activitatea ei erau îndreptate spre apărarea regimului capitalist, spre motivarea necesității unor reforme paliative, care, lăsând neatins bazele capitalismului, ar duce la o slăbire a luptei de clasă. Uniunea ducea lupta împotriva social-democrației germane, încercând să subordoneze mișcarea muncitorească intereselor burgheziei; ea apăra dominația monopolurilor capitaliste și politica de agresiune a imperialismului german. În 1936 s-a autodizolvat, iar în 1948 a fost restabilită în Germania occidentală sub denumirea de „Societatea de științe economice și sociale”. — 175.

⁹² Vezi *K. Marx*, „Capitalul”, vol. III, partea a II-a, E.S.P.L.P. 1955, pag. 760. — 182.

⁹³ Vezi N. Șcedrin (M. E. Saltikov). O idilă modernă. Opere complete, vol. XV, 1953, pag. 101–102. — 190.

⁹⁴ *Wagner* — personaj din tragedia „Faust” de Goethe. În chipul lui Wagner este zugrăvit tipul omului mărginit, al intelectualului de cabinet, rupt de realitate. — 191.

⁹⁵ Toate cifrele din această coloană au fost luate din calculele făcute de V. I. Lenin în materialele pregătitoare la lucrarea „Problema agrară și «criticii lui Marx»” (vezi „Culegeri din Lenin”, vol. XXXI, 1938, pag. 107). — 207.

⁹⁶ *Statistica zemstvelor* — statistică organizată de zemstve. Secțiile, birourile și comisiile de statistică de pe lângă consiliile guberniale și județene ale zemstvelor făceau cercetări statistice (recensăminte ale gospodăriilor țăranilor și meșteșugarilor, stabilirea veniturilor pe care le aduce pământul, reevaluarea pământurilor și a averilor impuse la dări către zemstve, studierea bugetelor țărești etc.) și publicau numeroase studii și culegeri statistice pe județe și gubernii, care conțineau un bogat material factic.

V. I. Lenin a dat o înaltă apreciere lucrărilor scrise de statisticienii zemstvelor, dar în același timp el a criticat metodele folosite de ei la prelucrarea și gruparea datelor statistice. „Aceasta este problema spinoasă a statisticii noastre a zemstvelor, care este excelentă în ceea ce privește scrupulozitatea muncii și minuțiozitatea cu care se face munca”, a scris el (*V. I. Lenin*, Opere, vol. 20, Editura politică, 1959, pag. 72). Statisticienii zemstvelor, dintre care mulți se situau pe poziții narodniciste, operau adeseori în mod tendențios cu datele statistice. Coloanele de cifre prezentate de ei făceau să nu se vadă deosebirile și caracteristicile esențiale ale diferitelor grupuri de țărani care se formaseră în procesul de dezvoltare al capitalismului.

Lenin studia, verifica și prelucra datele din statistica zemstvelor. El făcea calcule proprii, întocmea situații și tabele, făcea o analiză marxistă și grupa după criterii științifice datele cu privire la gospodăriile țăranilor și ale meșteșugarilor. Folosind bogatul material oferit de statistica zemstvelor, Lenin dezvăluia falsitatea schemelor ticluite de narodnici și prezenta tabloul real al dezvoltării economice a Rusiei. El a folosit din plin, în lucrările sale, materialele statisticii zemstvelor, mai cu seamă în cartea sa

„Dezvoltarea capitalismului în Rusia“. În legătură cu statistica zemstvelor, vezi lucrarea „Cu privire la sarcinile statisticii zemstvei“, scrisă de V. I. Lenin în 1914 (Opere, vol. 20, Editura politică, 1959, pag. 70—77). — 212.

- ⁹⁷ Din textul capitolelor al VII-lea și al IX-lea, publicate pentru prima oară în revista „Образование“, se vede că Lenin și-a propus să examineze în această lucrare datele statisticii agricole franceze și să analizeze concepțiile „critice“ ale economistului francez Maurice. Acest plan a rămas însă nerealizat, și în ediția din 1908 Lenin a modificat pasajele respective din text care făceau să se vadă intenția lui inițială. Astfel, din fraza: „Proletarizarea țărănimii continuă, și acest lucru îl vom arăta ceva mai încolo pe baza numeroaselor date pe care ni le oferă statistica germană și cea franceză . . .“ au fost omise cuvintele: „și franceză“. După fraza: „Creșterea rapidă a orașelor face să sporească neconținutul numărului acestor «fermieri cu gospodăria producătoare de lapte», și totdeauna se vor găsi, firește, oameni de teapa lui Hecht, David, Hertz și Cernov (precum și — ca să nu se supere Franța — cei de teapa lui Maurice, despre care vom vorbi mai jos) . . .“ au fost omise cuvintele din paranteză. Sfârșitul frazei: „De aceea, cine confundă aceste procese sau trece cu vederea pe vreunul din ele poate foarte bine să comită greșeli din cele mai grosolane, ca acelea pe care le vom vedea ceva mai încolo, când vom analiza concluziile trase de d-l Bulgakov din datele franceze“ a fost înlocuit prin altul: „ca acelea de care este plină cartea lui Bulgakov“. — 220.
- ⁹⁸ Vezi K. Marx și F. Engels, Opere, vol. 4, Editura politică, 1958, pag. 95 — 96. — 226.
- ⁹⁹ Lenin se referă la scrisorile „De la țară“ ale publicistului narodnic A. N. Engelhardt, care s-au bucurat de o largă popularitate. Unsprezece din ele au fost publicate în 1872—1882, în revista „Otecestvennie Zapiski“, iar cea de-a douăsprezecea a apărut în 1887. — 226.
- ¹⁰⁰ Vezi K. Marx: „Capitalul“, vol. III, partea a II-a, E.S.P.L.P. 1955, pag. 704. — 232.
- ¹⁰¹ Vezi K. Marx: „Teorii asupra plusvalorii (volumul al IV-lea al «Capitalului»)“, partea a II-a, Editura politică, 1960, pag. 195—316. — 233.
- ¹⁰² Cadeții — membrii partidului democrat-constituționalist, principalul partid al burgheziei imperialiste din Rusia. Partidul cadeților a fost întemeiat în octombrie 1905; el era alcătuit din reprezentanți ai burgheziei monarhiste liberale, reprezentanți ai zemstvelor din rîndurile moșierilor și intelectualilor burghezi, care se ascundeau în dosul unei frazeologii „democratice“, cu care încercau să atragă țărănimea de partea lor. Militanții cei mai de seamă ai cadeților au fost: P. N. Miliukov, S. A. Muromțev, V. A. Maklakov, A. I. Șingarev, P. B. Struve, F. I. Rodicev etc. Cadeții erau pentru menținerea regimului monarhic, considerau drept principalul lor țel lupta împotriva mișcării revoluționare și căutau să împartă puterea cu țarul și cu moșierii-iobăgiști. În anii primului război mondial, ei au sprijinit în mod activ politica externă de cotopire dusă

de guvernul țarist. În perioada revoluției burghezo-democratice din februarie au căutat să salveze monarhia. În cadrul guvernului provizoriu au dus o politică antipopulară, contrarevoluționară, favorabilă imperialiștilor anglo-franco-americani. După victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, cadeții au acționat ca dușmani neîmpăcați ai Puterii sovietice, au participat la toate acțiunile contrarevoluționare armate și la campaniile intervenționistilor. Ca emigranți, după înfringerea intervenționistilor și albgardiștilor, ei nu și-au încetat activitatea lor contrarevoluționară, antisovietică. — 253.

103 Vezi K. Marx: „Capitalul“, vol. III, partea a II-a, E.S.P.L.P. 1955, pag. 765. — 259.

104 În primăvara și vara anului 1901, între organizațiile social-democrate din străinătate („Uniunea social-democraților ruși“, Comitetul din străinătate al Bundului, organizația revoluționară „Soțial-demokrat“ și organizația din străinătate „Iskra“ și „Zarea“), din inițiativa grupului „Borba“ și cu ajutorul lui, au fost duse tratative în vederea unui acord de principii și a unificării. În vederea pregătirii pentru congresul la care urma să aibă loc unificarea, în iunie 1901 a fost convocată, la Geneva, o conferință a reprezentanților acestor organizații (de aici se trage și denumirea de conferință „din iunie“ sau „de la Geneva“). La această conferință a fost elaborată rezoluția (acordul de principii) prin care se recunoaște necesitatea cimentării tuturor forțelor social-democrate din Rusia, pe baza principiilor revoluționare ale „Iskrei“, și a unificării organizațiilor social-democrate din străinătate. În această rezoluție a fost condamnat oportunismul în toate manifestările și nuanțele lui: „economismul“, bernsteinismul, millerandismul etc. (vezi „Rezoluțiile și hotărârile congreselor, conferințelor Partidului Comunist al Uniunii Sovietice și ale plenarelor C.C.“, partea I, Editura pentru literatură politică, 1954, pag. 22—24). După conferință, „Uniunea social-democraților ruși“ și organul ei, revista „Rabocce Delo“, și-au intensificat și mai mult propaganda lor în favoarea oportunismului (lucru care-l dovedeau, în primul rând, articolele: „Principiile, tactica și lupta“ de B. Kricevski și „Literatura de demascare și lupta proletară“ de A. Martinov, publicate în „Rabocce Delo“ nr. 10 din septembrie 1901, precum și amendamentele oportuniste la rezoluția conferinței din iunie adoptate de Congresul al III-lea al „Uniunii“), au făcut imposibilă unirea iskriștilor cu rabocedelții și au predeterminat astfel insuccesul congresului de unificare.

Congresul „de unificare“ al organizațiilor din străinătate ale P.M.S.D.R. s-a ținut în zilele de 21—22 septembrie (4—5 octombrie) 1901 la Zürich. La acest congres au participat 6 membri ai organizației din străinătate „Iskra“ și „Zarea“ (V. I. Lenin, N. K. Krupskaja, I. O. Martov și alții), 8 membri ai organizației „Soțial-demokrat“ (printre care și membri ai grupului „Eliberarea muncii“: G. V. Plehanov, P. B. Akselrod și V. I. Zaslucii), 16 membri ai „Uniunii social-democraților ruși“ (printre care și 5 membri ai Comitetului din străinătate al Bundului) și 3 membri ai grupului „Borba“. La primul punct de pe ordinea de zi: „Acord de principii și instrucțiuni pentru redacții“ a luat cuvîntul V. I. Lenin, care participa la congres sub numele conspirativ „Frei“, și a rostit o strălu-

cită cuvîntare, în care a demascat manevrele oportuniste ale „Uniunii“. Aceasta a fost prima cuvîntare rostită de V. I. Lenin în fața social-democraților ruși din străinătate. După ce, la acest congres, au fost făcute cunoscute amendamentele și adăugirile oportuniste la rezoluția din iunie, care fuseseră adoptate de Congresul al III-lea al „Uniunii social-democraților ruși“ elementele revoluționare ale congresului (membrii organizației „Iskra“ și „Zarea“ și ai organizației „Soțial-demokrat“) au dat citire unei declarații cu privire la imposibilitatea unificării și au părăsit apoi congresul. Din inițiativa lui V. I. Lenin, în octombrie 1901 aceste organizații s-au unit între ele și au format „Liga din străinătate a social-democrației revoluționare ruse“. — 269.

¹⁰⁵ „Uniunea social-democraților ruși din străinătate“ a fost întemeiată în 1894, la Geneva, din inițiativa grupului „Eliberarea muncii“, care a pus condiția ca toți membrii ei să recunoască programul grupului. La început grupului „Eliberarea muncii“ i s-a încredințat misiunea de a redacta publicațiile „Uniunii“, iar în martie 1895 el i-a dat în folosință acesteia tipografia sa. În vara anului 1895, în timpul șederii lui V. I. Lenin în străinătate, a fost adoptată hotărîrea ca „Uniunea“ să publice culegerile „Rabotnik“, însă social-democrații ruși, la propunerea cărora a fost adoptată această hotărîre, au pus condiția ca redactarea culegerilor să fie făcută de grupul „Eliberarea muncii“. „Uniunea“ a scos șase culegeri neperiodice „Rabotnik“, zece numere din „Listok «Rabotnika»“ („Foaia culegerii «Rabotnik»“), a editat lucrarea lui V. I. Lenin „Explicarea legii amenzilor“ etc.

În martie 1898, primul Congres al P.M.S.D.R. a recunoscut „Uniunea“ ca reprezentant al partidului în străinătate. Mai tîrziu, în rîndurile „Uniunii“ au început să precumpănească elementele oportuniste — „economistii“ sau așa-zișii „tineri“. Ei au refuzat să se solidarizeze cu „Manifestul“ congresului, deoarece acesta proclama cucerirea libertății politice drept sarcină imediată a social-democrației.

În noiembrie 1898, la primul Congres — de la Zürich — al „Uniunii“, grupul „Eliberarea muncii“ a declarat că nu va accepta să redacteze publicațiile „Uniunii“, în afară de „Rabotnik“ nr. 5—6 și broșurile lui V. I. Lenin „Sarcinile social-democraților ruși“ și „Noua lege pentru reglementarea muncii în fabrici“, a căror tipărire și-o asumase. În aprilie 1899 „Uniunea“ a început să editeze revista „Rabocce Delo“, la a cărei redactare au luat parte „economistii“ B. N. Kricevski, V. P. Ivanșin și alții. „Uniunea“ a făcut declarații de simpatie la adresa lui E. Bernstein, a millerandiștilor etc.

Lupta în sinul „Uniunii“ a continuat pînă la cel de-al II-lea Congres al ei (care a avut loc la Geneva în aprilie 1900) cît și la congres. Ca urmare a acestei lupte, grupul „Eliberarea muncii“ și adepții lui s-au retras de la congres și au întemeiat organizația de sine stătătoare „Soțial-demokrat“.

La Congresul al II-lea al P.M.S.D.R. din 1903, reprezentanții „Uniunii“ (rabocedelții) s-au situat pe poziții ultraoportuniste și au refuzat să mai participe la lucrările lui, după ce el a recunoscut „Liga din străinătate a social-democrației revoluționare ruse“ ca singura organizație de partid din străinătate. Congresul al II-lea al partidului a adoptat hotărîrea de a

dizolva „Uniunea“ (vezi „Rezoluțiile și hotărârile congreselor, conferințelor Partidului Comunist al Uniunii Sovietice și ale plenarelor C.C.“, partea I, Editura pentru literatură politică, 1954, pag. 57). — 271.

- ¹⁰⁶ Organizația „*Soțial-demokrat*“ a fost întemeiată de membrii grupului „Eliberarea muncii“ și de adepții lui în mai 1900, după scindarea „Uniunii social-democraților ruși din străinătate“. Într-un manifest lansat de ea, organizația „*Soțial-demokrat*“ declara că își pune ca scop „să ajute mișcarea socialistă din sînul proletariatului rus“ și să lupte împotriva oricăror încercări oportuniste de denaturare a marxismului. Organizația a editat o traducere rusă a „Manifestului Partidului Comunist“ și o serie de alte lucrări ale lui K. Marx și F. Engels, precum și câteva broșuri scrise de G. V. Plehanov și alții. La propunerea lui V. I. Lenin, în octombrie 1901 această organizație s-a unificat cu organizația din străinătate a „*Iskrei*“ și revistei „*Zarea*“, formînd împreună „Liga din străinătate a social-democrației revoluționare ruse“. — 271.
- ¹⁰⁷ Este vorba de grupul compus din D. B. Reazanov, I. M. Steklov (Nevzorov) și E. L. Gurevici (V. Danevici, E. Smirnov), care a fost înjghebat în vara anului 1900 la Paris și care și-a dat în mai 1901 numele de „*Borba*“. Încercînd să împace orientarea revoluționară cu cea oportunistă din social-democrația rusă, grupul „*Borba*“ a făcut propunerea de a se proceda la o unificare a organizațiilor din străinătate ale social-democrației și a dus tratative în acest scop cu organizația „*Iskra*“ și „*Zarea*“, cu „*Soțial-demokrat*“ și cu „Uniunea social-democraților ruși“ și a participat la Conferința de la Geneva (din iunie 1901) și la Congresul „de unificare“ (din octombrie 1901). În toamna anului 1901 grupul „*Borba*“ s-a constituit ca grup literar independent și a anunțat scoaterea unor publicații. În tipăriturile ei („*Materiale pentru elaborarea programului partidului*“, fasciculele I — III, „*Foaia volantă*“ nr. 1 din 1902 etc.), grupul „*Borba*“ denatura teoria revoluționară a marxismului, manifesta o atitudine ostilă față de principiile leniniste de organizare și tactică a social-democrației revoluționare ruse. Date fiind abaterile ei de la concepțiile și tactica social-democrată, tendințele ei de dezorganizare și lipsa ei de legătură cu organizațiile social-democrate din Rusia, această organizație nu a fost admisă să participe la Congresul al II-lea al P.M.S.D.R. Printr-o hotărîre a Congresului al II-lea, grupul „*Borba*“ a fost dizolvat. — 271.
- ¹⁰⁸ *Muntele și Gironda* — denumire a două grupări politice ale burgheziei din perioada revoluției burgheze franceze de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea. Muntele — iacobinii — erau denumiți reprezentanții cei mai hotărîți ai burgheziei, clasa revoluționară din acea vreme, care susținea că e necesară lichidarea absolutismului și feudalismului. Girondinii, spre deosebire de iacobini, au oscilat între revoluție și contrarevoluție și au pășit pe calea tranzacțiilor cu monarhia. „*Muntele*“ — iacobinii proletari —, așa îi numea Lenin pe social-democrații revoluționari; „*Gironda socialistă*“ era curentul oportunist din sînul social-democrației. După scindarea P.M.S.D.R. în bolșevici și menșevici, Lenin a subliniat adeseori că menșevicii reprezintă curentul girondin în mișcarea muncitorească. — 273.

- ¹⁰⁹ „*Parteitagul de la Lübeck*“ — congresul social-democrației germane, care a avut loc la Lübeck între 9—15 (22 — 28) septembrie 1901. Problema centrală a lucrărilor congresului a fost lupta împotriva revizionismului, curent care își găsisse pe atunci expresia cea mai desăvârșită în programul său și în organul său literar „*Sozialistische Monatshefte*“. În cuvântarea rostită de el la congres, Bernstein, liderul revizionistilor, a cerut „*libertatea de a critica*“ marxismul. Congresul a respins proiectul de rezoluție propus de partizanii lui Bernstein și a adoptat o rezoluție prin care îi dădea acestuia un avertisment direct. Totodată congresul, datorită poziției împăciuitoare adoptate de majoritatea liderilor, n-a pus în mod principal chestiunea rămînerii revizionistilor în rîndurile partidului social-democrat. — 274.
- ¹¹⁰ *Jaurèsii* — adepții socialistului francez J. Jaurès, care, împreună cu A. Millerand, a alcătuit în ultimul deceniu al secolului trecut grupul „*socialiștilor independenți*“ și a condus aripa dreaptă, reformistă a mișcării socialiste franceze. Sub pretextul „*libertății de critică*“, jaurèsii au procedat la revizuirea principiilor fundamentale ale marxismului și au făcut propagandă în favoarea colaborării de clasă a proletariatului cu burghezia. În 1902 ei au format Partidul socialist francez, care s-a situat pe poziții reformiste. — 274.
- ¹¹¹ „*Partidul muncitoresc de eliberare politică a Rusiei*“ — o mică organizație de orientare narodnicistă, întemeiată la Minsk în 1899. Grupuri izolate ale acestei organizații au existat la Ekaterinoslav, Jitomir, Belostok și în alte câteva orașe. Ea avea în conducerea ei pe H. A. Galperin, G. Gerșuni, L. M. Kleaciko (Rodionov), Ș. Ș. Rusanov, M. D. Sladkopevțev și alții. În vara anului 1902 membrii acestei organizații au intrat în partidul socialiștilor-revoluționari. — 274.
- ¹¹² „*Uniunea generală a muncitorilor evrei din Lituania, Polonia și Rusia*“ („*Bundul*“) a fost organizată în 1897, la congresul de constituire a grupurilor social-democrate evreiești, care a avut loc la Vilno; în această uniune erau grupate în special elementele semiproletare ale meseriașilor evrei din regiunile apusene ale Rusiei. La primul Congres al P.M.S.D.R. (1898), Bundul a intrat în P.M.S.D.R. „*ca organizație autonomă, de sine stătătoare doar în problemele care privesc proletariatul evreiesc*“ („*Rezoluțiile și hotărârile congreselor, conferințelor Partidului Comunist al Uniunii Sovietice și ale plenarelor C.C.*“, partea I, Editura pentru literatură politică, 1954, pag. 14).
- Bundul era purtătorul naționalismului și separatismului în rîndurile mișcării muncitorești din Rusia. După ce Congresul al II-lea al P.M.S.D.R. i-a respins cererea de a-l recunoaște drept singurul reprezentant al proletariatului evreiesc, Bundul a ieșit din partid. În 1906, după Congresul al IV-lea („*de unificare*“), el a intrat din nou în P.M.S.D.R.
- În cadrul partidului, bundiștii au sprijinit întotdeauna aripa lui oportunistă („*economiști*“, menșevici, lichidatori), au dus luptă împotriva bolșevicilor și bolșevismului. Revendicării programatice a bolșevicilor de a se acorda națiunilor dreptul la autodeterminare, Bundul îi opunea autonomia cultural-națională. În anii reacțiunii stolpîniste, Bundul s-a situat pe poziții lichidatoriste, a participat în mod activ la crearea blocului

antipartinic din august. În timpul primului război mondial (1914—1918), bundiștii s-au situat pe poziții social-șovine. În 1917 Bundul a sprijinit guvernul provizoriu, care ducea o politică contrarevoluționară, a luptat de partea dușmanilor Marii Revoluții Socialiste din Octombrie. În anii intervenției militare străine și ai războiului civil, conducerea Bundului s-a unit cu forțele contrarevoluției. În același timp însă printre membrii de rînd ai Bundului s-a conturat o cotitură în favoarea colaborării cu Puterea sovietică. În 1921 Bundul s-a autolichidat; o parte dintre membrii săi au intrat în P.C.(b) din Rusia pe bază de cereri de primire individuale. — 275.

¹¹³ „*Codul de legi al Imperiului rus*“ — culegere de legi care se aplicau în Rusia țaristă. A fost adus la cunoștința publică în 1833 și a intrat în vigoare în 1835; era alcătuit din 15 volume, iar în 1892 a apărut al 16-lea. — 278.

¹¹⁴ Lenin se referă la proclamația „Prima scrisoare către țăranii înfometați“, editată în 1892 de „Un grup de narodovolți“ sub semnătura „Niște binevoitori ai țăranilor“. Proclamația a fost scrisă de N. A. Astirev și tipărită la tipografia ilegală din Lahta, organizată de narodovolții din Petersburg. — 283.

¹¹⁵ *Tendință iudușkinistă* — după numele lui Iudușka Golovlev, personaj din romanul „Domnii Golovlev“ de M. E. Saltikov-Șcedrin. În chipul lui Iudușka scriitorul a zugrăvit descompunerea spirituală și fizică a clasei condamnate de istorie a moșierilor-iobăgiști, care-și trăise traiul, precum și parazitismul, rapacitatea, fariseismul, ipocrizia și perfidia fără margini. V. I. Lenin a folosit de multe ori această expresie pentru a înfățișa trăsăturile caracteristice ale unor grupuri sociale vrăjmașe poporului. — 284.

¹¹⁶ Aici e vorba de Comitetul din Petersburg al „Uniunii de luptă pentru eliberarea clasei muncitoare“, care se afla pe atunci în mîinile „economistilor“.

„*Uniunea de luptă pentru eliberarea clasei muncitoare*“ a fost organizată de Lenin în toamna anului 1895; ea cuprindea vreo 20 de cercuri muncitorești marxiste din Petersburg. Întreaga activitate a „Uniunii de luptă“ avea la bază principiile centralismului și ale unei discipline severe. În fruntea ei se afla un Grup central, format din V. I. Lenin, G. M. Krjijanovski, N. K. Krupskaia, I. O. Martov, M. A. Silvin, V. V. Starkov, A. A. Vancev, P. K. Zaporojeț și alții. Dar conducerea directă a întregii activități era concentrată în mîinile a cinci membri din acest grup, în frunte cu Lenin. Organizația era împărțită în grupuri raionale. Muncitori conștienți și înaintați (I. V. Babușkin, V. A. Șelgunov ș.a.) țineau legătura între aceste grupuri și întreprinderile industriale. În uzine existau organizatori însărcinați cu culegerea de informații și răspîndirea publicațiilor, iar în marile întreprinderi au fost create cercuri muncitorești.

„*Uniunea de luptă*“ a început să înfăptuiască, pentru prima oară în Rusia, unirea socialismului cu mișcarea muncitorească, trecerea de la propagarea marxismului în cadrul unui mic grup de muncitori înaintați, organizați în cercuri, la agitația politică în rîndurile maselor largi ale proletariatului. Ea a condus mișcarea muncitorească, legînd lupta munci-

torilor pentru revendicări economice cu lupta politică împotriva țarismului. În noiembrie 1895 „Uniunea” a organizat greva de la fabrica de postav „Thornton” și sub conducerea ei s-a desfășurat, în vara anului 1896, vestita grevă a textilștilor din Petersburg, la care au luat parte peste 30 000 de muncitori. „Uniunea de luptă” a tipărit manifeste și broșuri pentru muncitori. Tipăriturile ei apăreau sub îngrijirea lui V. I. Lenin, sub a cărui conducere s-au făcut pregătirile necesare pentru scoaterea ziarului politic muncitoresc „Rabocee Delo”. „Uniunea de luptă” și-a extins influența ei și în afara orașului Petersburg. Exemplul ei a fost urmat de cercurile muncitorești din Moscova, Kiev, Ekaterinoslav și din alte orașe și regiuni ale Rusiei, care s-au unit și au format uniuni asemănătoare.

În decembrie 1895 guvernul țarist a dat „Uniunii de luptă” o lovitură grea: în noaptea de 8 spre 9 (20 spre 21) au fost arestați o mare parte din activiștii ei, în frunte cu V. I. Lenin; a fost confiscat și primul număr al ziarului „Rabocee Delo”, care fusese pregătit pentru tipar.

La câteva zile, în prima ședință ținută de grup după arestările operate, a fost adoptată hotărârea ca organizația social-democraților din Petersburg să poarte numele de „Uniunea de luptă pentru eliberarea clasei muncitoare”. Ca răspuns la arestarea lui Lenin și a altor membri ai „Uniunii de luptă”, membrii rămași în libertate au lansat o foaie volantă cu conținut politic, scrisă de muncitori.

Cît timp s-a aflat în închisoare, V. I. Lenin a continuat să conducă „Uniunea”, ajutînd-o cu sfaturi, trimițînd tovarășilor aflați în libertate scrisori și manifeste cifrate, și tot atunci a scris broșura „Despre greve” (care n-a fost încă găsită), „Proiect de program al partidului social-democrat și explicarea programului” (V. I. Lenin, Opere complete, vol. 2, Editura politică, 1960, ediția a doua, pag. 81—109).

Importanța „Uniunii de luptă pentru eliberarea clasei muncitoare” din Petersburg, creată de Lenin, consta în faptul că ea, după cum a spus Lenin, a constituit germenele unui partid revoluționar care se sprijină pe mișcarea muncitorească și conduce lupta de clasă a proletariatului.

În februarie 1897, înainte de plecarea în deportare, vechii conducători ai „Uniunii”, ieșiți din închisoare, au organizat o ședință comună a „bătrînilor”, cu „tinerii”, în cursul căreia au ieșit la iveală o serie de divergențe în problema — de importanță primordială — a sarcinilor social-democrației în Rusia. „Bătrînii” insistau să fie întărită „Uniunea de luptă” ca organizație politică de conducere a clasei muncitoare, în timp ce „tinerii” se situau pe poziții trade-unioniste, susținînd ideea creării unor case de ajutor pentru muncitori în caz de grevă etc. Lipsa îndelungată a întemeietorilor „Uniunii de luptă”, care se aflau deportați în Siberia, și în primul rînd a lui V. I. Lenin, le-a dat „tinerilor” posibilitatea să-și pună mai lesne în aplicare politica lor. Începînd din a doua jumătate a anului 1898, „Uniunea de luptă” a încăput în mișcare „ekonomiștilor”, care căutau, cu ajutorul ziarului „Raboceaia Misl”, să sădească ideile trade-unionismului și bernsteinismului pe pămîntul rusesc. — 286.

¹¹⁷ Grupul „Eliberarea muncii” — primul grup marxist rus, întemeiat de G. V. Plehanov în 1833, la Geneva. În afară de Plehanov, din acest grup făceau parte P. B. Axelrod, L. G. Deutsch, V. I. Zasulici și V. N. Ignatov.

Grupul „Eliberarea muncii“ a desfășurat o vastă activitate de propagare a marxismului în Rusia, traducând în limba rusă, editând în străinătate și răspîndind în Rusia diferite lucrări ale lui Marx și Engels: „Manifestul Partidului Comunist“, „Muncă salariată și capital“, „Dezvoltarea socialismului de la utopie la știință“ etc. și popularizînd marxismul în publicațiile sale. Grupul „Eliberarea muncii“ a dat o serioasă lovitură narodnicismului, care constituia principala piedică ideologică în calea răspîndirii marxismului și a dezvoltării mișcării social-democrate în Rusia. În lucrările sale „Socialismul și lupta politică“ (1883), „Divergențele noastre“ (1885) etc., G. V. Plehanov a supus unei critici marxiste teoriile reacționare ale narodnicilor potrivit cărora evoluția Rusiei avea să urmeze calea necapitalistă, tezele lor care contestau proletariatului rolul de conducător în mișcarea revoluționară, concepția lor subiectivist-idealistică despre rolul personalității în istorie etc. Cele două proiecte de program al social-democraților ruși (din 1883 și 1885) scrise de Plehanov și publicate de grupul „Eliberarea muncii“ au constituit un pas important în direcția pregătirii și creării unui partid social-democrat în Rusia. Un rol deosebit de important în răspîndirea concepțiilor marxiste, în apărarea materialismului dialectic și a materialismului istoric a avut cartea lui Plehanov (N. Beltov) „Contribuții la dezvoltarea concepției moniste asupra istoriei“ (1895) care „a educat o întreagă generație de marxști ruși“ (Lenin). Grupul a editat și a răspîndit în Rusia 4 numere din culegerea „Soșial-Demokrat“, precum și o serie de broșuri de popularizare pentru muncitori.

F. Engels a salutat apariția grupului „Eliberarea muncii“ care a adoptat cu sinceritate și fără rezerve mărețele teorii economice și istorice ale lui Marx (*K. Marx și F. Engels, Opere*, vol. XXVII, 1935, pag. 461). G. V. Plehanov și V. I. Zasulici au întreținut legături de prietenie cu F. Engels și ani de-a rîndul au fost în corespondență cu el. Grupul „Eliberarea muncii“ a stabilit legături cu mișcarea muncitorească internațională și, începînd cu primul Congres al Internaționalei a II-a din 1889 (Paris), a reprezentat, în tot cursul existenței sale, social-democrația rusă la toate congresele ei. Grupul „Eliberarea muncii“ a avut însă și greșeli serioase: a supraapreciat rolul burgheziei liberale și a subapreciat capacitatea revoluționară a țărănimii ca rezervă a revoluției proletare. Aceste greșeli au constituit germele concepțiilor menșevice de mai tîrziu ale lui Plehanov și ale altor membri ai acestui grup. V. I. Lenin a arătat că grupul „Eliberarea muncii“ „a fondat doar teoreticește social-democrația și a făcut primul pas în întîmpinarea mișcării muncitorești“ (*V. I. Lenin, Opere*, vol. 20, Editura politică, 1959, pag. 275).

La Congresul al II-lea al P.M.S.D.R., din august 1903, grupul „Eliberarea muncii“ a declarat că își încetează activitatea. — 286.

¹¹⁸ „Liga din străinătate a social-democrației revoluționare ruse“ a fost întemeiată în octombrie 1901 din inițiativa lui V. I. Lenin. Din ea făceau parte secția din străinătate a organizației „Iskra“ și „Zarea“ și organizația „Social-demokrat“ (care cuprindea și grupul „Eliberarea muncii“). Liga și-a pus ca sarcină să răspîndească ideile social-democrației revoluționare și să contribuie la formarea unei organizații de luptă social-democrate. De fapt,

ea era reprezentantul organizației „Iskra” în străinătate. Ea recruta aderenți pentru „Iskra” în rîndurile social-democraților ruși din străinătate, sprijinea ziarul din punct de vedere material, organiza transportul lui în Rusia și edita literatură marxistă de popularizare. Liga a scos cîteva „Buletine” și broșuri. Ea a fost confirmată de Congresul al II-lea al P.M.S.D.R. ca singura organizație de partid din străinătate cu drepturi statutare de comitet și a fost obligată să activeze sub conducerea și controlul C.C. al P.M.S.D.R.

După Congresul al II-lea, în „Liga din străinătate” s-au cuibărit menșevicii, care au folosit-o ca mijloc de luptă împotriva lui Lenin, împotriva bolșevicilor. La cel de-al II-lea Congres — din octombrie 1903 — al „Ligii din străinătate”, ei s-au dat la calomni împotriva bolșevicilor, ceea ce a determinat pe Lenin și pe partizanii lui să părăsească ședința. Menșevicii au aprobat noul statut al Ligii, care era îndreptat împotriva statutului partidului, adoptat la Congresul al II-lea. Din acel moment Liga a devenit un bastion al menșevismului; ea a dăinuit pînă în 1905. — 288.

¹¹⁹ *Coloniile militare* — o formă specială de organizare a armatei în Rusia; ele au fost introduse pe vremea lui Alexandru I. Organizînd coloniile militare, guvernul țarist spera să reducă cheltuielile cerute de întreținerea armatei, să aibă rezerve pregătite pentru caz de război și, prin înființarea unei caste militare izolate de popor, să-și asigure un sprijin în lupta împotriva mișcării revoluționare în creștere. Comandant suprem al coloniilor militare a fost numit ministrul de război, ultrareacționarul A.A. Arakceev (de unde se trage și denumirea de colonii arakceeviste).

Toți țărani care locuiau pe un teritoriu rezervat pentru coloniile militare erau transformați în soldați pe viață. Din rîndurile coloniștilor militari în etate de 18 pînă la 45 de ani („gospodari”) erau completate subunitățile militare, iar ceilalți țărani care erau buni pentru serviciul militar deveneau „ajutori de gospodari”. Fiecare gospodar-colonist trebuia să hrănească prin munca lui trei soldați încartiruiți în coloniile militare. Toți coloniștii erau obligați să poarte uniformă militară și să facă în permanență instrucție militară. Modul lor de viață era supus unui regim sever și era orînduit după o reglementare riguroasă, pînă și în chestiunile familiale. Instrucția cazonă și diferite îndatoriri militare, strict reglementate, nu lăsau timp liber pentru conducerea gospodăriei, care se ruina tot mai mult.

Condițiile, nemaipomenit de grele, de viață și de muncă din coloniile militare au provocat nenumărate mari răscoale, care au fost înăbușite cu o cruzime nemaipomenită de trupele țariste. În 1857 coloniile militare au fost desființate. — 292.

¹²⁰ Primul capitol din această lucrare a lui Lenin a fost publicat în două ediții într-o broșură cu titlul: „Lupta împotriva înfometaiilor”. Prima ediție a apărut sub forma unui extras din revista „Zarea” nr. 2—3; cea de-a doua ediție a fost tipărită în tipografia ilegală din Chișinău a „Iskrei”, într-un tiraj de 3 000 de exemplare. — 299.

¹²¹ „A ajunge pînă la coloanele lui Hercule” înseamnă a ajunge la o limită extremă, la o exagerare fără margini. Stilpii lui Hercule, potrivit mitologiei

antice grecești, au fost înălțați de Hercule (Heracle) și, după închipuirea grecilor din antichitate, arătau că acolo e marginea lumii, dincolo de care nu exista nici un drum. — 301.

- ¹²² Este vorba de Arcadi Pavlici Penocikin — personaj din povestirea „Burmistrul” de I. S. Turgheniev (vezi I. S. Turgheniev, Opere complete, vol. 1, Moscova 1953, pag. 203). — 303.
- ¹²³ Pe cât se vede, V. I. Lenin n-a avut la îndemână exemplarele din „Iskra”, așa că s-a rețerit din memorie la nr. 6 și 7 din ziar. În realitate, corespondența din Simferopol (cu privire la demonstrația de 1 Mai) a fost tipărită în „Iskra” nr. 7; cea din Kursk („Ecoul evenimentelor din martie de la Petersburg și frământările din rândurile studențimii și ale țărănimii”) — în nr. 8. — 307.
- ¹²⁴ *Pompadur* — personaj satiric tipic creat de M. E. Saltikov-Șcedrin în scrierea „Pompadurii și pompadurele”, în care marele satiric rus a infierat pe demnitarii țariști, pe miniștri și pe guvernatori. Această expresie atât de plastică a intrat în limba rusă, desemnând bunul plac, arbitrarul administrativ. — 309.
- ¹²⁵ Lenin citează „Povestea unui oraș” de M. E. Saltikov-Șcedrin (vezi N. Șcedrin (*M. E. Saltikov*). Opere complete, vol. IX, 1934, pag. 427). — 309.
- ¹²⁶ Lenin se referă la raportul prezentat de Consiliul zemstvei guberniale Saratov adunării extraordinare a acestei zemstve, care s-a deschis la 29 august 1901. Conținutul acestui raport a fost publicat în ziarul „Saratovski Dnevnik” nr. 187 din 29 august 1901. Pasajele citate de Lenin reprezintă — redactate întocmai — câteva formulări extrase din sus-amintitul raport. — 310.
- ¹²⁷ „*Priazovski Krai*” — cotidian; a apărut la Rostov pe Don din 1893 până în 1916; a fost continuatorul ziarului „Donskoe Pole”, care a apărut din 1889 până în 1891. — 313.
- ¹²⁸ *Răspundere solidară* — răspunderea colectivă forțată a țăranilor din cadrul fiecărei obști sătești pentru achitarea integrală și la timp a tuturor sumelor datorate și pentru efectuarea a tot felul de prestații în folosul statului și al moșterilor (dări, cote de răscumpărare, recrutări etc.). Această formă de înrobire a țăranilor, care s-a menținut și după desființarea iobăgiei în Rusia, a fost înlăturată abia în 1906. — 314.
- ¹²⁹ *Tabele de deținuți* — numire dată documentelor alcătuite de administrațiile guberniale locale ale zemstvelor și conținând informații amănunțite asupra deținuților care erau deportați în Siberia. — 318.
- ¹³⁰ V. I. Lenin se referă la cartea lui Nikolai-on (N. F. Danielson) „Studii despre economia noastră socială de după reformă”, apărută la Petersburg în 1893. — 325.

- ¹³¹ „*Russkie Vedomosti*“ („Analele ruse“) — ziar; a apărut la Moscova, începînd din 1863, și exprima concepțiile intelectualilor liberali moderați. În ultimele două decenii ale secolului trecut, la acest ziar au colaborat scriitorii ai lagărului democrat (V. G. Korolenko, M. E. Saltikov-Șcedrin, G. I. Uspenski și alții), și în paginile lui au apărut și lucrări ale narodnicilor liberali. Începînd din 1905 ziarul a devenit organ al aripii drepte a partidului cadeților. Lenin a arătat că „*Russkie Vedomosti*“ a îmbinat în felul său „cadetismul de dreapta cu o oarecare doză de narodnicism“ (V. I. Lenin, Opere, vol. 19, E.S.P.L.P. 1957, pag. 119).
În 1918 ziarul „*Russkie Vedomosti*“, ca și alte ziare contrarevoluționare, a fost interzis. — 326.
- ¹³² *Curtea de apel* — instituție judiciară țaristă, creată după reforma judecătorească din 1864; judeca procesele civile și penale speciale în calitate de instanță de apel în procesele judecate de tribunalele districtuale. La fiecare cîteva gubernii se instituia o curte de apel. — 328.
- ¹³³ E vorba de *Akaki Akakievici Bașmacikin*, eroul nuvelei „Mantaua“ de N. V. Gogol. — 329.
- ¹³⁴ *Omul din cutie* — personaj din povestirea cu același nume de A. P. Cehov. În literatură această expresie este folosită pentru caracterizarea oamenilor anchilozați, rupți de viață și temători de tot ce e nou. — 329.
- ¹³⁵ Este vorba de „Regulamentul zemstvelor guberniale și județene“, aprobat de Alexandru al III-lea la 12 iunie 1890. — 330.
- ¹³⁶ *Kit Kittici* sau *Tit Tittici* — personaj din comedia lui N. A. Ostrovski „Unul face, altul trage“. Tipul tiranului ignorant, sălbatic și obtuz. — 331.
- ¹³⁷ „*Missionerskoe Obozrenie*“ — revistă lunară teologică, editată de cercurile bisericești; a apărut din 1896 pînă în 1898 la Kiev, iar din 1899 pînă în 1916 la Petersburg. A avut ca redactor și editor pe V. M. Skvorțov. Revista a grupat în jurul ei cercurile cele mai reacționare ale clerului, care se distingeau prin obscurantismul lor și printr-o strînsă colaborare cu poliția, și a dus lupta împotriva sectanților. — 338.
- ¹³⁸ „*Orlovski Vestnik*“ — cotidian social-politic și literar, de orientare liberală moderată; a apărut la Orel din 1876 pînă în 1918. — 339.
- ¹³⁹ „*Vera I Razum*“ („Credință și rațiune“) — revistă teologică-filozofică editată de Seminarul teologic din Harkov; a apărut bilunar din 1884 pînă în 1916. Revista ocupa o poziție ultrareacționară și desfășura o luptă aprigă împotriva mișcării democratice și a gândirii progresiste. — 341.
- ¹⁴⁰ „*Svobodnoe Slovo*“ („Cuvîntul liber“) — editură care publica în străinătate (Anglia, Elveția) operele lui L. N. Tolstoi interzise de cenzura rusă și broșurile îndreptate împotriva prigoanei la care erau supuși sectanții de către guvernul țarist. Din 1899 pînă în 1901 editura a scos revista „*Svobodnaia Misl*“ („Gîndirea liberă“), iar din 1901 pînă în 1905 revista „*Svobodnoe Slovo*“ („Cuvîntul liber“). — 342.

¹⁴¹ „*Svoboda*“ — revistă editată în Elveția în anii 1901—1902 de grupul cu același nume, întemeiat în mai 1901, și care se intitula „Grupul revoluționar socialist“. Din această revistă au apărut două numere: unul în 1901 și altul în 1902. Grupul „*Svoboda*“ a editat și nr. 1 din „Ajunul revoluției. O cronică neperiodică a problemelor de teorie și tactică“, nr. 1 din gazeta „*Otkliki*“ („*Ecouri*“), broșura „*Renașterea avântului revoluționar în Rusia*“ de L. Nadejdin și altele.

Grupul „*Svoboda*“ nu a avut „nici idei serioase, solide, nici program, nici tactică, nici organizare și nici rădăcini în masă“ (*V. I. Lenin*, Opere, vol. 20, Editura politică, 1959, pag. 359). În publicațiile sale, grupul „*Svoboda*“ a propagat ideile „economismului“ și terorismului și a sprijinit grupurile antiiskriste din Rusia. Lenin a spus despre „*Svoboda*“ că reprezintă un grup de „economisti de nuanță teroristă“ (*V. I. Lenin*, Opere, vol. 5, Editura politică, 1958, pag. 463). Grupul și-a încetat existența în 1903. — 358.

¹⁴² „*Iujni Rabocii*“ („*Muncitorul din sud*“) — ziar social-democrat, editat ilegal de grupul cu același nume din ianuarie 1900 și pînă în aprilie 1903. Au apărut în total 12 numere. „*Iujni Rabocii*“ a avut, în diferite perioade, următorii redactori și colaboratori: I. H. Lalaianț, A. Vilenski („*Ilia*“), O. A. Kogan (Ermanski), B. S. Țitlin (Baturski), E. I. și E. S. Levin, V. N. Rozanov și alții. Tipografia ziarului și-a schimbat mereu reședința, aflîndu-se pe rînd la Ekaterinoslav, Smolensk, Chișinău, Nikolaev și alte orașe.

Grupul „*Iujni Rabocii*“ a luptat împotriva „economismului“ și terorismului, a apărut ideea necesității dezvoltării unei mișcări revoluționare de masă și a desfășurat o amplă activitate revoluționară în sudul Rusiei. În august 1902 „*Iujni Rabocii*“ a dus tratative cu „*Iskra*“ în vederea unei activități comune; aceste tratative au avut ca rezultat declarația de solidaritate cu „*Iskra*“, care a fost publicată în „*Iskra*“ nr. 27 din 1 noiembrie 1902 și în „*Iujni Rabocii*“ nr. 10 din decembrie 1902. Totodată, acest grup nu împărtășea pe de-a-ntregul planul organizatoric iskrist de construire a partidului pe principiile centralismului democratic și, așa cum a arătat Lenin, făcea parte din organizațiile care, „recunoscînd în vorbe «*Iskra*» drept organ conducător, urmăreau de fapt propriile lor planuri și se distingeau prin nestatornicia lor în problemele principale“ (*V. I. Lenin*, Opere, vol. 7, Editura politică, 1959, pag. 197).

Congresul al II-lea al P.M.S.D.R., relevînd „rodnică activitate organizatorică și publicistică a grupului «*Iujni Rabocii*», desfășurată în vederea unificării și refacerii partidului“, a decis încetarea apariției ziarului „*Iujni Rabocii*“ și dizolvarea grupului care îngrijise de editarea lui, precum și a tuturor celorlalte grupuri și organizații social-democrate razele și de sine stătătoare. — 360.

¹⁴³ V. I. Lenin citează, în traducere proprie, un fragment din scrisoarea lui F. Lassalle către K. Marx din 24 iunie 1852. O parte din acest citat a fost folosită de V. I. Lenin ca epigraf la lucrarea sa „*Ce-i de făcut?*“. — 367.

¹⁴⁴ Împlinirea a 25 de ani de activitate revoluționară a lui G. V. Plehanov a fost sărbătorită de social-democrații ruși la 6 (19) decembrie 1901 la Geneva, o dată cu împlinirea unui sfert de veac de la demonstrația din piața Catedralei Kazan din Petersburg. Demonstrația a fost organizată de muncitori și studenți la 6 decembrie 1876 în semn de protest împotriva samavolniciei absolutismului. La această demonstrație, G. V. Plehanov a rostit o cuvîntare revoluționară. Demonstrația a fost împrăștiată de poliție și de soldați, mulți dintre participanți au fost arestați și condamnați la închisoare, deportare și muncă silnică. G. V. Plehanov a fost nevoit să emigreze în străinătate.

Adunări festive consacrate sărbătoririi celor 25 de ani de activitate revoluționară a lui G. V. Plehanov au avut loc la Geneva, Berna, Paris, Zürich și în alte orașe unde se aflau în emigrație social-democrații ruși. — 368.

¹⁴⁵ În timpul acela, sub lozincă „Zemlea i volea“ („Pămînt și libertate“) lupta organizația ilegală cu același nume, întemeiată de narodnici în Rusia în 1876. „Zemlea i volea“ a avut ca militanți de vază pe A. D. Mihailov, G. V. Plehanov, O. V. Aptekman, A. A. Kveatkovski, S. M. Kravcinski (Stepneak), S. L. Perovskaia, N. A. Morozov, V. N. Figner ș.a.

Considerînd că țărănimea este principala forță revoluționară în Rusia, zemlevoții au încercat s-o ridice la o răscoală împotriva țarismului. Ei au desfășurat activitate revoluționară într-o serie de gubernii din Rusia, ca: Tambov, Voronej etc. În 1879, în sinul acestei organizații a fost înjghebată o fracțiune teroristă, care considera teroarea drept principalul mijloc de luptă împotriva țarismului. La congresul care s-a ținut în același an la Voronej, „Zemlea i volea“ s-a scindat în două organizații: „Narodnaia volea“ și „Cernii peredel“. — 369.

¹⁴⁶ Este vorba de Internaționala I („Asociația Internațională a Muncitorilor“), prima organizație internațională a proletariatului, care a fost înființată la 28 septembrie 1864, la adunarea internațională a muncitorilor convocată la Londra de muncitorii francezi și englezi. Înființarea Internaționalei I a fost rezultatul luptei perseverente și îndelungate duse de K. Marx și F. Engels pentru crearea unui partid revoluționar al clasei muncitoare. K. Marx a fost organizatorul și conducătorul Internaționalei I, autorul „Manifestului constitutiv“, al Statutului și al altor documente programatice și tactice. După cum a arătat V. I. Lenin, Internaționala I „a pus bazele unei organizații internaționale muncitorești menite să-i pregătească pe muncitori în vederea asaltului revoluționar împotriva capitalului“, „a pus bazele luptei proletare internaționale pentru socialism“ (V. I. Lenin, Opere, vol. 29, Editura politică, 1959, pag. 290, 291).

Organul conducător central al Internaționalei I a fost Consiliul general al Asociației Internaționale a Muncitorilor. K. Marx a fost în permanență membru al acestui consiliu. Învîingînd influențele mic-burgheze și tendințele sectare, pe atunci dominante în mișcarea muncitorească (tradeunionismul în Anglia, proudhonismul și anarhismul în țările latine, lassalleanismul în Germania), Marx a grupat în jurul principiilor socialismului științific pe muncitorii înaintați din Europa și din America. Internaționala I a condus lupta economică și politică a muncitorilor din diferite țări, întărind solidaritatea lor internațională; ea a avut un

rol imens în răspîndirea marxismului, în unirea socialismului cu mișcarea muncitorească.

După înfrîngerea Comunei din Paris, în fața clasei muncitoare s-a pus sarcina creării unor partide naționale de masă pe baza principiilor formulate de Internaționala I. „Avînd în vedere starea de lucruri din Europa — scria K. Marx în 1873 —, consider absolut util ca organizația formală a Internaționalei să treacă temporar pe planul al doilea“ (*K. Marx și F. Engels*, Scrisori alese, 1953, pag. 268). Internaționala I a fost dizolvată în mod oficial în 1876, la Conferința de la Filadelfia. — 377.

- ¹⁴⁷ *Bakunismul* — curent care poartă numele lui M. A. Bakunin, ideolog al anarhismului, dușman înverșunat al marxismului și al socialismului științific, Bakuniștii au desfășurat o luptă îndrîjită împotriva teoriei și tacticii marxiste în mișcarea muncitorească. Principala teză a bakunismului este negarea oricărui stat — inclusiv a dictaturii proletariatului —, neînțelegerea rolului istoric al proletariatului. Bakunin a emis ideea „nivelării“ claselor, unirea de jos a „asociațiilor libere“. O asociație revoluționară secretă, compusă din personalități „proeminente“, trebuia, după părerea bakuniștilor, să conducă răscoalele populare care sînt pe punctul de a izbucni. Astfel, ei presupuneau că în Rusia țărănimia este gata să pornească neîntîrziat o răscoală. Tactica lor, bazată pe comploturi, pe revolte imediate și pe practica terorismului, avea un caracter aventurier și era ostilă învățaturii marxiste despre insurecție. Bakunismul este înrudit cu proudhonismul, curent mic-burghez, care oglindește ideologia micului proprietar ruinat. Unul dintre reprezentanții bakuniștilor în Rusia era S. G. Neceaev, care întreținea legături strînse cu Bakunin, aflat pe atunci în străinătate. Programul asociației complotiste a fost expus de el în „Catehismul revoluționar“. În 1869 Neceaev a încercat să creeze în Rusia o organizație complotistă restrînsă, care purta numele de „Răfuiala poporului“. Dar el n-a reușit să organizeze decît o serie de cercuri la Moscova. „Răfuiala poporului“ a fost curînd descoperită și în decembrie 1869 a fost nimicită de guvernul țarist. Teoria și tactica bakuniștilor au fost aspru condamnate de K. Marx și F. Engels. V. I. Lenin a caracterizat bakunismul ca o concepție despre lume „a unui mic-burghez care a pierdut nădejdea în salvarea sa“ (*V. I. Lenin*, Opere, vol. 18, E.S.P.L.P. 1957, pag. 11). Bakunismul a fost unul din izvoarele ideologice ale narodnicismului. În legătură cu Bakunin și bakuniști vezi lucrările: „Alianța democrației socialiste și Asociația Internațională a Muncitorilor“ (1873) de K. Marx și F. Engels, „Bakuniștii la lucru“ (1873) și „Literatura din emigrație“ (1875) de F. Engels, „Despre guvernul revoluționar provizoriu“ (1905) de V. I. Lenin și altele. — 378.

- ¹⁴⁸ În primăvara anului 1901, o dată cu intensificarea mișcării revoluționare în Rusia, printre social-democrații ruși aflați în străinătate a început să se discute despre necesitatea unificării și coordonării activității numeroaselor organizații social-democrate din străinătate. Considerînd principial imposibil ca organizațiile cu orientare revoluționară să se unească cu cele oportuniste, Lenin a propus să se procedeze la unificarea organizațiilor revoluționare social-democrate. „M-am gîndit — spunea el într-o scrisoare adresată lui P. B. Akselrod — dacă n-am putea să încercăm

următorul plan de organizare: organizația «Soțial-demokrat», redacția revistei «Zarea» și grupurile cutare și cutare... să se unească, să zicem, într-o *Ligă*“ (V. I. Lenin, Opere, vol. 34, E.S.P.L.P. 1958, pag. 45). În această scrisoare Lenin a expus și principiile după care trebuie întocmit proiectul de statut al acestei organizații.

Proiectul inițial al statutului Ligii din străinătate a fost elaborat de membrii redacției de la München împreună cu G. V. Plehanov, care venise în acest oraș, și a fost discutat cu toți membrii organizației „Iskra” și „Zarea” și ai organizației „Soțial-demokrat”. Probabil că îndreptările făcute de Lenin pe marginea proiectului de statut datează din această perioadă. — 381.

- 149 Aici și în rîndurile următoare Lenin înșiră numerele din „Iskra” în care au fost publicate corespondențe și știri în legătură cu demonstrațiile muncitorilor și studenților din diferite orașe din Rusia. — 385.
- 150 Documentul de față este, pe cît se pare, una din variantele începutului articolului „Prigonitorii zemstvelor și Hanibalii liberalismului”. — 388.
- 151 „*Russkii Vestnik*” — revistă politică și literară; a apărut din 1856 pînă în 1906. Și-a schimbat în repetate rînduri locul de apariție. În anii 1856—1887 ea apărea la Moscova și avea ca redactor și editor pe M. N. Katkov. La început revista a avut o orientare liberală, dar cu începere din deceniul al 7-lea ea s-a transformat într-un organ al reacțiunii iobăgiste. După moartea lui Katkov, revista a fost tipărită din 1887 pînă în 1896 la Petersburg, din 1896 pînă în 1902 la Moscova, iar din 1902 pînă în 1906 din nou la Petersburg. — 389.
- 152 „*Vestnik Evropei*” („Buletinul Europei”) — revistă lunară istorică-politică și literară, de orientare burghezo-liberală; a apărut la Petersburg din 1866 pînă în 1918. În paginile ei se publicau articole îndreptate împotriva marxiștilor revoluționari. — 389.
- 153 Documentul de față cuprinde un scurt conspect al articolelor cu privire la zemstve apărute în revista „*Volnoe Slovo*” nr. 53, 57, 59 și 60 sub semnătura „Z.S.” Acest conspect a fost întocmit de V. I. Lenin în perioada de lucru la articolele „Prigonitorii zemstvelor și Hanibalii liberalismului”. — 392.
- 154 Este vorba de articolul 762 din tomul IX al „Codului de legi al imperiului rus”, care spune: „Din categoria alogenilor care trăiesc în imperiul rus fac parte: 1) alogenii din Siberia, 2) samoezii din gubernia Arhanghelsk; 3) alogenii nomazi din gubernia Stavropol; 4) calmucii nomazi din guberniile Astrahan și Stavropol; 5) kirghizii din Hoarda Interoară; 6) alogenii din regiunile Akmolinsk, Semipalatinsk, Semirecensk, Ural și Turgai; 7) populația alogenă din Regiunea transcaspică; 8) evreii”. — 395.
- 155 În ziarul „*Russkie Vedomosti*” nr. 210 din 1 august 1901 a fost inserată o notă redacțională consacrată dezbaterii legii din 8 iunie 1901 „Despre felul cum se acordă particularilor pămînt în Siberia”. În această notă,

pe baza exemplului oferit de gubernia Ufa, au fost publicate informații care confirmă datele cu privire la imensele ciștiguri ale moșierilor și la pauperizarea și ruinarea maselor țărănești în urma aplicării acestei legi. Unele date din această notă au fost transcrise de Lenin. — 396.

- ¹⁵⁶ Documentul de față reprezintă de fapt observațiile făcute de V. I. Lenin la articolul „Două adevăruri“, scris de D. B. Reazanov în vara anului 1901 pentru revista „Zarea“. Articolul a fost respins de redacție, așa că nu a mai apărut.

Paginile indicate de Lenin în observațiile sale se referă la manuscrisul articolului lui Reazanov, prezentat redacției revistei „Zarea“. — 402.

- ¹⁵⁷ *Numene și fenomene* — noțiuni opuse în filozofia idealistă a lui Kant.

Numenul, după Kant, este incognoscibilul „lucru în sine“, care există independent de conștiința omului și este inaccesibil cunoașterii lui. Fenomenul nu există decît în conștiința omului și constituie obiectul cunoașterii lui.

Opoziția dintre numen — „lucru în sine“ — și fenomen, care constituie una din tezele fundamentale ale teoriei idealiste subiective kantiene, este folosită de ideologii imperialismului și revizionismului în lupta lor împotriva materialismului.

Materialismul dialectic a respins această opoziție și a dovedit netemeinicia științifică a teoriei lui Kant. — 404.

INDICE DE LUCRĂRI ȘI IZVOARE
CITATE SAU MENȚIONATE
DE V. I. LENIN

- Actul de acuzare (în procesul tulburărilor din mai de la uzina „Obuhov“).* — „Iskra“, [München], 1901, nr. 9 din octombrie, pag. 3—5.—293, 294, 295.
- Adresa nobilimii din Tver.* 2 februarie 1862. — „Kolokol“, Londra, 1862, nr. 126 din 22 martie, pag. 1—2. — 27—28.
- Adresele zemstvelor, prezentate lui Nicolaie al II-lea în anii 1894—1895.* — *Vezi* Mirnii S.
- Aksakov I. S. O justă organizare a administrației locale.* — În cartea „Aksakov, I. S. Opere complete“. Vol. 5 Problema statului și a zemstvei. Articole în legătură cu unele evenimente istorice. Moscova, Volceaninov, 1886, pag. 45—57. — 46.
- Akselrod P. B. Situația istorică a democrației liberale și a democrației socialiste în Rusia și raporturile dintre ele.* Ed. P.M.S.D.R. Geneva, tip. „Uniunii social-democraților ruși“, 1898, 34 pag. — 64.
- Alexandru al II-lea. (Discurs rostit în fața reprezentanților stărilor sociale, la Moscova, la 20 noiembrie 1878.* — „Pravitelstvennii Vestnik“, Petersburg, 1878, nr. 261 din 21 noiembrie (3 decembrie), pag. 1. — 40.
- Andojski, I. Culegere de legi cu privire la zemstve (după Codul de legi și completările la zi, ediția 1886), cuprinzând și hotărârile Senatului ocîrmuitor, lămuririle guvernului, precum și Regulamentul pentru administrație.* Ed. a 2-a revăzută și adăugită. Petersburg, Evdokimov, 1888, pag. 11, 59, 136—137, 439, 563—575. — 36, 37, 394.
- [*Apelul guvernului la concursul societății...*] — „Pravitelstvennii Vestnik“, Petersburg, 1878, nr. 186 din 20 august (1 septembrie), pag. 1. — 40.
- Berdeaev N. Subiectivismul și individualismul în filozofia socială.* Studiu critic asupra lui N. K. Mihailovski. Cu o prefață de P. Struve. Petersburg, Popova, 1901. [360] pag. — 65, 66, 147.

- Bleklov, S. M. Dare de seamă asupra cercetărilor făcute în întregul județ Dneprovsk în cursul lunilor mai și iunie 1901. August 1901. Hectografiată. 53 pag. — 333.*
- Bulgakov, S. N. Capitalismul și agricultura. Vol. 1—2, Petersburg, Tihanov, 1900, vol. 2. — 99—127, 128—133, 135, 136, 137, 138, 150, 161, 162, 164, 165, 170, 172, 174, 175, 176, 177, 180, 182—183, 186, 187—190, 193, 195—199, 204, 206—208, 209, 215, 220, 221, 222, 225, 230, 231, 232.*
- *Cu privire la evoluția capitalistă a agriculturii. „Nacealo“, Petersburg, 1899, nr. 1—2, pag. 1—21; nr. 3, pag. 25—36. — 99, 129, 144, 147, 150, 154, 175, 196, 198, 206, 220.*
- Burțev, V. Într-o sută de ani (1800—1896). Culegere de articole în legătură cu istoria mișcărilor politice și sociale din Rusia. În 2 volume. Întocmită de V. Burțev, cu concursul redacțional al lui S. M. Kravcinski (Stepneak). Londra, 1897. 267 și 164 pag. (Ed. fondului presei libere ruse, vol. 23). — 28, 67.*
- Cebov, A. P. Omul din cutie. — 329.*
- Cernov, V. M. Despre evoluția capitalistă și cea agrară. — „Russkoe Bogatstvo“, Petersburg, 1900, nr. 11, pag. 232—248. — 150.*
- *Țăranul și muncitorul, categorii ale dezvoltării economice. — În cartea: La postul de onoare. Culegere de articole consacrate lui N. K. Mihailovski. Partea a II-a. Fără indicarea locului, [1900], pag. 157—197. — 99, 145, 150—152.*
- *Tipuri de evoluție capitalistă și agrară. — „Russkoe Bogatstvo“, Petersburg, 1900, nr. 4, pag. 127—157; nr. 5, pag. 29—48; nr. 6, pag. 203—232; nr. 7, pag. 153—169; nr. 8, pag. 201—239; nr. 10, pag. 212—258. — 99, 139, 140, 141—142, 143, 144, 145, 146, 152, 153, 155, 156—157, 182, 185—186, 213, 214, 221, 225.*
- Cicerin, B. N. [Memoriu înaintat contelui Miliutin]. — În cartea: [Kovalevski, M. M.] „Constituția contelui Loris-Melikov“. Londra, 1893, pag. 21—24. — 43—45, 55.*
- Circulara departamentului economic. 22 octombrie 1870. — În cartea: „Andogski, I. Culegere de legi cu privire la zemstve“ (după Codul de legi și completările la zi, ediția 1886), cuprinzând și hotărârile Senatului ocîrmuitor, lămuririle guvernului, precum și Regulamentul pentru administrația orășenească. Ed. a 2-a revăzută și adăugită. Petersburg, Evdokimov, 1888, pag. 439. — 37.*
- Circulara direcției generale a presei. 11 mai 1901. — „Iskra“, München, 1901, nr. 6 din iulie, pag. 2, în articolul „Petersburg“. — 72.*

- Circulara guvernatorului din Kostroma adresată d-lui șef de poliție a orașului Kostroma și d-lor ispravnici din gubernia Kostroma.* 19 iunie 1901. Confidențial, — „Iskra“, [München], 1901, nr. 6 din iulie, pag. 8, la rubrica: Ultimele știri. — 307.
- Circulara ministerului afacerilor interne.* 8 octombrie 1867. — În cartea: „Andogski, I. Culegere de legi cu privire la zemstvo“ (după Codul de legi și completările la zi, ediția 1886), cuprinzând și hotărârile Senatului ocîrmuitor, lămuririle guvernului, precum și Regulamentul pentru administrația orașenească. Ed. a 2-a, revăzută și adăugită. Petersburg, Evdokimov, 1888, pag. 136—137. — 37.
- Circulara ministrului afacerilor interne către d-nii șefi de gubernii, din 6 mai 1881.* — „Zemstvo“, Moscova, 1881, nr. 24 din 13 mai, pag. 5. — 46.
- Circulara ministrului afacerilor interne către șefii guberniilor care au avut de suferit de pe urma recoltei proaste din anul 1901.* — (17 august 1901.) — „Pravitelstvennii Vestnik“, Petersburg, 1901, nr. 182 din 19 august (1 septembrie), pag. 2—3. — 277—285, 291, 292, 301—309, 310, 311, 313, 316, 319, 323, 324, 328.
- Codul de legi al Imperiului rus.* Culegerea a 2-a. Vol. 39. Partea 1. Petersburg, 1867, publicată sub nr. 40 457, pag. 1—14. — 28, 33.
- Culegerea a 2-a. Vol. 41. Partea a 2-a. Petersburg, 1868, publicată sub nr. 43 874, pag. 258—259. — 36.
- Culegerea a 2-a. Vol. 42. Partea 1. Petersburg, 1871, publicată sub nr. 44 690, pag. 896—898. — 37—38.
- Culegerea a 2-a. Vol. 44. Partea 1, Petersburg, 1873, publicată sub nr. 47 456, pag. 67. — 38.
- Culegerea a 3-a. Vol. 10. Partea 1, Petersburg, 1893, publicată sub nr. 6 927, pag. 493—511. — 47, 52, 92—93, 330.
- Culegerea a 3-a. Vol. 13. Partea a 2-a, Petersburg, 1893, publicată sub nr. 9 744, 9 791, pag. 414—419, 448—456. — 48.
- Codul penal*, ediția din 1885, cu adăugirile din anii 1890 și 1891. Petersburg, fără indicarea anului. 683 pag. — 290, 295—296, 301.
- „*Colecție de hotărâri și dispoziții ale guvernului, publicată sub îngrijirea Senatului ocîrmuitor*“, Petersburg, 1886, nr. 68 din 15 iulie; sub nr. 639, pag. 1 390—1 405. — 74.
- 1897, nr. 62 din 13 iunie, publicată sub nr. 778, pag. 2 135—2 139. — 34, 74—75.
- Comitetul executiv [al organizației „Narodnaia volea“] către împăratul Alexandru al III-lea.* 10 martie 1881. Fără indicarea locului, tipografia organizației „Narodnaia volea“, 12 martie 1881. 4 pag. — 56—57.

- Contribuții la o caracterizare a lui Loris-Melikov.* — „Listok « Narodnoi Voli »” [Petersburg], 1880, nr. 2 din 20 august, pag. 3—5. — 42, 47.
- Cu privire la durata și împărțirea timpului de muncă în industria de fabrică* [2 iunie 1897]. — „Colecția de hotărâri și dispoziții ale guvernului, publicată sub îngrijirea Senatului ocîrmuitor”, Petersburg, 1897, nr. 62 din 13 iunie, publicat sub nr. 778, pag. 2 135—2 139. — 34, 74—75.
- Cu privire la închiderea adunării actualei zemstve guberniale din Petersburg și la suspendarea Regulamentului zemstvelor, actualmente în vigoare în gubernia Petersburg.* — „Severnaia Pošta”, Petersburg, 1867, nr. 13 din 17 (29) ianuarie, pag. 1. — 37.
- [Danielson, N. F.] *Studii asupra economiei noastre sociale de după reformă.* Petersburg, 1893, XVI, 353 pag.; XVI file cu tabele. Înaintea titlului figurează numele autorului: Nikolai — on. — 325.
- David, E. *Socialismul și agricultura.* Trad. din limba germană sub îngrijirea lui G. A. Grossman. Petersburg, 1906. VIII, 550 pag. — 127, 222—235, 239, 240, 243, 244—245, 252—253.
- [Declarația consiliului zemstvei guberniale din Saratov în legătură cu măsurile de combatere a consecințelor provocate de recolta proastă. 29 august 1901. [Expunere concisă]. — „Saratovski Dnevnik. Supliment la nr. 187”, 1901 din 31 august, pag. 1, în art. „Adunarea extraordinară a zemstvei guberniale”. — 309—312.
- Declarația făcută de comisia adunării zemstvei guberniale din Cernigov din 1879.* — În cartea: „Părerile adunărilor de zemstve despre situația actuală din Rusia”. Berlin, Behr, 1883, pag. 91—98. — 40.
- Declarația unor membri ai adunării zemstvei guberniale din Tver din 1879.* — În cartea: „Părerile adunărilor de zemstvă despre situația actuală din Rusia”. Berlin, Behr, 1883, pag. 85—90. — 41.
- Decretul Comitetului de miniștri cu privire la modul de expediere prin poștă de către particulari, cu începere de la 1 ianuarie 1870, a documentelor și actelor de tot felul, scutite de plata taxelor de asigurare.* 19 septembrie 1869. — În cartea: „Codul de legi al Imperiului rus”. Culegerea a 2-a. Vol. 44. Partea 1, Petersburg, 1873, publicată sub nr. 47 456, pag. 67. — 37.
- De la Uniunea de luptă.* — „Raboceaia Misl”, [Varșovia], 1901, nr. 12 din iulie, pag. 19. Sub titlul general: „Probleme de partid”. — 286—287.
- „Den”, Moscova. — 29.
- Despre felul cum se acordă particularilor pămînturi de-ale statului în Siberia.* 8 iunie 1901. — „Pravitelstvennii Vestnik”, Petersburg, 1901, nr. 167 din 31 iulie (13 august), pag. 1. — 86—91, 395—397, 398—399, 400—401.

- Despre modificările intervenite în redactarea art. 9 și 11 din Regulamentul provizoriu al zemstvelor cu privire la impunerea întreprinderilor comerciale și industriale cu diferite taxe pentru obligațiile lor față de zemstve.* [Părcerea Consiliului de stat. 21 noiembrie 1866]. În cartea: „Codul de legi ale Imperiului rus“. Culegerea a 2-a. Vol. 41. Partea a 2-a, Petersburg, 1868, publicat sub nr. 43 874, pag. 258—259. — 36.
- Despre nutrețurile pentru vite în localitățile lovite de secetă.* (Expunerea raportului făcut de consiliul gubernial al zemstvei din Saratov). — „Saratovski Dnevnik“, 1901, nr. 187 din 29 august, pag. 3. — 309—312.
- Dickens, Ch. Documentele postume ale clubului Pickwick.* — 316.
- Din Ivanovo-Voznesensk.* — „Iskra“, [München], 1901, nr. 4 din mai, pag. 5, la rubrica: „Din viața noastră socială“. — 84.
- Din Kursk.* — „Iskra“, [München], 1901, nr. 8 din 10 septembrie, pag. 2, la rubrica: „Din viața noastră socială“. — 307.
- Din partea secției zemstvelor din ministerul afacerilor interne.* — „Pravitelstvennii Vestnik“, Petersburg, 1901, nr. 203 din 16 (29) septembrie, pag. 2. — 312.
- Din trecutul zemstvelor.* — „Zemstvo“, Moscova, 1880, nr. 1 din 3 decembrie, pag. 2—8. — 41.
- „Discursul unuia dintre mareșalii nobilimii județene, rostit la o adunare particulară a mareșalilor nobilimii, în legătură cu chestiunile studențești“.* 1901. Hectografiat. — 343—348.
- Dobroliubov, N. A. Când va veni adevărata zi?* — 370, 371.
- Documentele congresului „de unificare“.* Geneva, ed. Ligii social-democrației revoluționare ruse, 1901. IV, 11 pag. — 272—273, 274, 275, 276, 288, 289, 349—352.
- Documente secrete în legătură cu legea de la 2 iunie 1897.* Geneva, ed. P.M.S.D.R., 1898. 66 pag. — 75.
- [Dolgorukov, P. V.] *Scurtă privire asupra principiilor de bază ale organizării judecătorești, ale procedurii judiciare și ale zemstvelor.* — „Listok“, Bruxelles, 1862, nr. 3 din decembrie, pag. 17—19. Semnat KPD. — 67.
- Din articolul: „Scurtă privire asupra principiilor de bază ale organizării judecătorești, ale procedurii judiciare și ale zemstvelor“. — În cartea: „Burțev V. Într-o sută de ani (1800—1896)“. Culegere de articole în legătură cu istoria mișcărilor politice și sociale din Rusia. În 2 volume. Întocmită de V. Burțev cu concursul redacțional al lui S. M. Kravcinski (Stepneak). London, 1897, pag. 63—66. — 67.

- Din articolul: „*Despre zemstve*“. — În cartea: „Burțev, V. Într-o sută de ani (1800—1896)“. Culegere de articole în legătură cu istoria mișcărilor politice și sociale din Rusia. În 2 volume. Întocmită de V. Burțev cu concursul redacțional al lui S. M. Kravcinski (Stepneak). London, 1897, pag. 66—67. — 67.
- *Despre zemstve*. — „Listok“, Londra, nr. 18 din 25 februarie, pag. 137—139. — 67.
- Dragomanov, M. Liberalismul zemstvelor în Rusia (1858—1883)*. — În cartea: „Dragomanov, M. Liberalismul și zemstvele în Rusia“ (text extras din „Svobodnaia Rossiia“ nr. 1). Genève, Georg, 1889, pag. 1—51. — 26—28, 39, 40, 46.
- *Liberalismul și zemstvele în Rusia*. — (Text extras din „Svobodnaia Rossiia“ nr. 1.) Genève, Georg, 1889. 64 pag. — 26—28, 39, 40, 46, 389.
- *Absolutismul, administrarea locală și justiția independentă*. — În cartea: „Dragomanov, M. Liberalismul și zemstvele în Rusia“ (text extras din „Svobodnaia Rossiia“ nr. 1). Genève, Georg, 1889, pag. 52—64. — 27, 389.
- Duma de stat*. (Prima legislatură.) Dări de seamă stenografice. 1906. Sesiunea întâi. Vol. I. Ședințele 1—18 (de la 27 aprilie pînă la 30 mai). Petersburg, 1906, pag. 465—471. — 246.
- Duma de stat*. A doua legislatură. Dări de seamă stenografice. 1907. Sesiunea a doua. Vol. II. Ședințele 31—53 (de la 1 mai pînă la 2 iunie). Petersburg, 1907, coloanele 1 180—1 197. — 246.
- Engelhardt, A. N. De la țară*. — 226.
- Engelhardt, A. P.* [Convorbire cu un colaborator al ziarului „Saratovski Listok“]. — „Novoe Vremea“, Petersburg, 1901, nr. 9 195 din 9 (22) octombrie, pag. 4, la rubrica: „Știri interne“. — 309—310, 311.
- [*Ermolov, A. S.*]. *Recolta proastă și calamitatea publică*. Petersburg, Kirșbaum, 1892, 270 pag. — 88.
- Fonvizin, D. I. Neisprăvitul*. — 342.
- Gherțenstein, M. I. Discurs rostit în Duma de stat, la 18 mai 1906*. În cartea: „Duma de stat. [Prima legislatură]“. Dări de seamă stenografice. 1906. Sesiunea întâi. Vol. I. Ședințele 1—18 (de la 27 aprilie pînă în 30 mai). Petersburg, 1906, pag. 465—471. — 246.
- Goethe. Faust*. — 190.
- Gogol, N. V. Suflete moarte*. — 93, 204.
— Mantaua. — 329.
- „*Golos*“, Petersburg. — 44.

- Gradovski, A. D.* [*Memoriu*]. — În cartea: [Kovalevski, M. M.] „Consti-
tuția contelui Loris-Melikov“, Londra, 1893, pag. 28–30. — 44.
- „*Grajdantin*“, Petersburg. — 90, 401.
- Greva statisticienilor zemstvelor.* — „Moskovskie Vedomosti“, 1901, nr. 263
din 24 septembrie (7 octombrie), pag. 1. — 334–335.
- Griboedov, A. S.* *Prea multă minte strică.* — 51, 188, 358.
- Grigorovici, D. V.* *Acrobații filantropiei.* — 315.
- Haritonov, A.* *Bilciul de sfântul Nicolai de la Kabovka.* — „Torgovo-Promiș-
lennaia Gazeta“, Petersburg, 1901, nr. 109 din 16 (29) mai, pag. 2, la
rubrica: „Bilciuri“. — 170.
- Hertz, F. O.* *Problemele agrare.* Cu o prefață de E. Bernstein. Trad. de
A. Ilinski, Petersburg, 1900, 323 pag. — 99, 122, 123, 124, 127–128,
130–131, 139–143, 144, 146–147, 154, 156, 157, 158, 163, 172, 176,
177, 178–179, 180, 188, 213, 214, 216, 221, 225.
- Iaroslav.* — „Iskra“, [München], 1901, nr. 4 din mai, pag. 5, la rubrica:
„Din viața noastră socială“. — 332, 385.
- Ignatiev, N. P.* — *vezi* Circulara din 6 mai 1881 a ministrului de interne
către d-nii șefi de gubernii.
- Ilin, Vl.* — *vezi* Lenin, V. I.
- Incidentul de la zemstva din Ekaterinoslav.* — „Iskra“, [München], 1901, nr. 7
din august, pag. 3–4. — 333.
- În legătură cu dezordinile muncitorești.* — „Novoe Vremea“, Petersburg,
1901, nr. 9 051 din 11 (24) mai, pag. 1. — 72–73, 75–78, 386–387.
- Întîi Mai în Rusia.* — „Iskra“, [München], 1901, nr. 5 din aprilie,
pag. 4. — 16.
- „*Iskra*“, [Leipzig–München]. — 271, 272, 273, 274, 289, 352, 365, 381, 382.
- [Leipzig], 1900, nr. 1 din decembrie, pag. 1, 2–3 [8]. — 6, 271, 287,
365, 366.
- [München], 1901, nr. 2 din februarie, pag. 5, 6. — 84, 365.
- 1901, nr. 3 din aprilie, pag. 2–4, 5. — 385.
- 1901, nr. 4 din mai, pag. 3, 5. — 84, 332, 385.
- 1901, nr. 5 din iunie, pag. 1–3, 4. — 16, 294, 332.

- 1901, nr. 6 din iulie, pag. 2, 4—5, 8. — 72, 284, 294, 299—300.
- 1901, nr. 7 din august, pag. 3—4, 5. — 307, 333.
- 1901, nr. 8 din 10 septembrie, pag. 2. — 307.
- 1901, nr. 9 din octombrie, pag. 3—5, 8. — 294, 295, 296, 309, 333, 349.
- „*Iuridiceski Vestnik*“, Moscova, 1888 din octombrie, pag. 270—273. — 402.
- „*Jizn*“, Petersburg, 1900, nr. 1, pag. 84—110; nr. 2, pag. 59—68. — 100.
- 1901, nr. 3, pag. 162—186; nr. 4, pag. 63—100. — 120, 133.
- Județul Buguruslan*. — „*Russkie Vedomosti*“, Moscova, 1901, nr. 244 din 4 septembrie, pag. 2, la rubrica: „Știri interne“. — 326.
- Karavaev, A. L. Discurs rostit în Duma de stat la 26 mai 1907. În cartea: „Duma de stat. A doua legislatură“. Dări de seamă stenografice. 1907. Sesiunea a doua. Vol. II. Ședințele 31—53 (de la 1 mai pînă în 2 iunie). Petersburg, 1907, coloanele 1 180—1 197. — 246—247.*
- [*Katkov, M. N.*] Moscova, 28 mai. — „*Moskovskie Vedomosti*“, 1886, nr. 146 din 29 mai, pag. 2. — 74.
- Kavelin, K. D. Scrisoare către S. Korsakova*. — „*Vestnik Evropi*“, Petersburg, 1886, nr. 10, pag. 757—758. — 38.
- Kazan*. — „*Iskra*“, [München], 1901, nr. 3 din aprilie, pag. 5, la rubrica: „Din viața noastră socială“. — 385.
- Kennan, G. Ultima declarație a liberalilor ruși*. Genëve, Elpidine, 1890. 40 pag. — 39, 41.
- Kiev*. — „*Iskra*“, [München], 1901, nr. 3, pag. 5, la rubrica: „Din viața noastră socială“. — 385.
- „*Kolokol*“, Londra—Geneva. — 29.
- Londra, 1862, nr. 126 din 22 martie, pag. 1—2. — 27—28.
- Kondoidi, V. G. Discursul rostit de d-l șef al guberniei Samara (la deschiderea sesiunii ordinare a adunării zemstvei guberniale din 11 ianuarie 1900). — „Samarskaia Gazeta“, 1900, nr. 9 din 13 februarie, pag. 1—2. — 323, 328, 329—330, 333.*
- Koșeleu, A. Constituția, absolutismul și zemskaia дума*. Leipzig, Wagner, 1862, IV, 59 pag. — 31—32, 36.
- [*Kovalenski, M. M.*] *Constituția contelui Loris-Melikov*. Londra, 1893. (2), 43, VIII, pag. (Ed. Fondului presei libere ruse. Vol. 7). — 42, 43—44, 55.

- Kricevski, B. Principiile, tactica și lupta.* — „Rabocce Delo“, Geneva, 1901, nr. 10 din septembrie, pag. 1—36. — 272, 273—274, 275, 289, 351, 362, 364.
- Krilov, I. A. Oglinda și maimuța.* — 348.
- Motanul și bucătarul. — 300.
- Curiosul. — 115.
- La postul de onoare.* — Culegere de articole consacrate lui N. K. Mihailovski. Partea a II-a. Fără indicarea locului, [1900], pag. 157—197, 314—326. — 29, 99, 144, 151—152.
- Lămuririle Senatului ocîrmuitor.* 16 decembrie 1866. — În cartea: „Andogski, I. Culegere de legi cu privire la zemstve“ (după Codul de legi și completările la zi, ediția 1886), cuprinzînd și hotărîrile Senatului ocîrmuitor, lămuririle guvernului, precum și Regulamentul pentru administrația orășenească. Ed. a 2-a revăzută și adăugită. Petersburg, Evdokimov, 1888, pag. 59. — 37.
- Lămuririle Senatului ocîrmuitor.* 4 mai 1867. În cartea: „Andogski, I. Culegere de legi cu privire la zemstve“ (după Codul de legi și completările la zi, ediția 1866), cuprinzînd și hotărîrile Senatului ocîrmuitor, lămuririle guvernului, precum și Regulamentul pentru administrația orășenească. Ed. a 2-a revăzută și adăugită. Petersburg, Evdokimov, 1888, pag. 11. — 37.
- Lege cu privire la evaluarea bunurilor imobile, pentru impunerea lor de către zemstve.* 8 iunie 1893. — În cartea: „Codul de legi al Imperiului rus“. Culegerea a 3-a. Vol. 13. Partea a 2-a, Petersburg, 1893, publicat sub nr. 9 744, pag. 414—419. — 48.
- Lege cu privire la supravegherea întreprinderilor industriale și la relațiile dintre fabricanți și muncitori* (3 iunie 1886), — „Colecția de hotărîri și dispoziții ale guvernului, ediție specială a Senatului ocîrmuitor“, Petersburg, 1886, nr. 68 din 15 iulie, publicată sub nr. 639, pag. 1 390—1 405. — 75.
- Lege cu privire la școlile primare.* (25 mai 1874). — În cartea: „Andogski, I. Culegere de legi cu privire la zemstve“ (după Codul de legi și completările la zi, ediția 1886), cuprinzînd și hotărîrile Senatului ocîrmuitor, lămuririle guvernului, precum și Regulamentul pentru administrația orășenească. Ed. a 2-a revăzută și adăugită. Petersburg, Evdokimov, 1888, pag. 563—575. — 38, 394.
- Lege cu privire la zemstvele guberniale și județene.* 1 ianuarie 1864. — În cartea: „Codul de legi al Imperiului rus“. Culegerea a 2-a. Vol. 39. Partea I. Petersburg, 1867, publicat sub nr. 40 457, pag. 1—14. — 28, 33.

- Lege cu privire la zemstvele guberniale și județene.* 12 iunie 1890. — În cartea: „Codul de legi al Imperiului rus”. Culegerea a 3-a. Vol. 10. Partea I. Petersburg, 1893, publicat sub nr. 6 927, pag. 493—511. — 47, 51, 92—93, 330.
- [*Lenin, V. I.*] *Capitalismul în agricultură (Despre cartea lui Kautsky și despre articolul d-lui Bulgakov).* — „Jizn”, Petersburg, 1900, nr. 1, pag. 84—110; nr. 2, pag. 59—68. Semnat: Vl. Ilin. — 100.
- *Ce-i de făcut? Problemele acute ale mișcării noastre.* — 9, 352, 366.
  - *Din partea redacției.* [Declarația redacției „Iskrei”.] Manifest. [München], tip. „Iskrei”, [octombrie 1900]. [2] pag. (P.M.S.D.R.). — 273.
  - *Încorporarea celor 183 de studenți.* — „Iskra” [München], 1901, nr. 2 din februarie, pag. 6. — 365.
  - *În legătură cu organizațiile noastre din străinătate.* — „Iskra” [München], 1901, nr. 9 din octombrie, pag. 8. — 349.
  - [*Întrebări puse „Uniunii social-democraților ruși” la congresul „de unificare” din 21 septembrie (4 octombrie) 1901.*] — În cartea: „Documentele congresului «de unificare»”. Geneva, ed. Ligii social-democrației revoluționare ruse, 1901, pag. 6. — 350—351.
  - *Note ocazionale.* — „Zarea”. Stuttgart, 1901, nr. 1 din aprilie, pag. 247—270. Semnat: T. H. — 337.
  - *Problema agrară.* Partea I. Petersburg, 1908, pag. 164—263. Înaintea titlului este indicat autorul: Vl. Ilin. — 246.
  - *Problema agrară și „criticii lui Marx”.* În cartea: (Lenin, V. I.) „Problema agrară”. Partea I. Petersburg, 1908, pag. 164—263. Înaintea titlului figurează numele autorului: Vl. Ilin. — 246.
  - *Problema agrară și „criticii lui Marx”.* (Cap. I—IV.) Odesa, „Burevestnik”, 1905, 49 pag. Înaintea titlului figurează numele autorului: N. Lenin. — 154.
  - *Problema agrară și „criticii lui Marx”* (cap. V—IX.) — „Obrazovanie”, Petersburg, 1906, nr. 2, pag. 175—226. Semnat: N. Lenin. — 154, 225
  - *Sarcinile social-democraților ruși.* Cu o prefață de P. Akselrod. Geneva, tipografia „Uniunii social-democraților ruși”, 1898. 32 pag. — 70, 80—81.
  - *Sarcinile vitale ale mișcării noastre.* — „Iskra” [Leipzig], 1900, nr. 1 din decembrie, pag. 1. — 6, 365.
  - *Sciziunea din Uniunea social-democraților ruși din străinătate.* — „Iskra”, [Leipzig], 1900, nr. 1 din decembrie, pag. [8], la rubrica: „Viața de partid”. — 271, 286.

- *Un nou măcel.* — „Iskra“, [München], 1901, nr. 5 din iunie, pag. 1—2. — 294.
- „Listok“, Bruxelles, 1862, nr. 3 din decembrie, pag. 17—19. — 67.
- Londra, 1864, nr. 18 din 25 februarie, pag. 137—139. — 67.
- „Listok « Narodnoi Voli »“, [Petersburg], 1880, nr. 2 din 20 august, pag. 3—5. — 41, 47.
- „Listok « Rabočevo Dela »“, Geneva, 1901, nr. 6 din aprilie, pag. 1—6. — 5—8, 13.
- Manifestul imperial [al lui Alexandru al III-lea, 29 aprilie 1881].* — „Zemstvele“, Moscova, 1881, nr. 23 din 6 mai, pag. 1. — 45, 46.
- [Martinov, A.] *Două congrese.* Al III-lea Congres ordinar al Uniunii și „Congresul de unificare“. Geneva, editat de Uniunea social-democraților ruși, 1901. 34 pag. — 349—351, 362.
- *Literatura de demascare și lupta proletară.* — „Raboče Delo“, Geneva, 1901, nr. 10 din septembrie, pag. 37—64. — 272, 273, 274—275, 289, 351, 362, 365, 366.
- [Martov, L.] *Bîntuie foamea.* — „Iskra“, [München], 1901, nr. 6 din iulie, pag. 8. — 284, 299.
- Marx, K. [Scrisoare către redacția revistei „Otečestvennie Zapiski“. (Scrisoare către Mihailovski.) Noiembrie 1877.] — „Juridiceski Vestnik“, Moscova, 1888 din octombrie, pag. 270—273, în art.: „Scrisoarea lui Karl Marx“. — 402.
- Maslov, P. *Cu privire la problema agrară.* (Critica criticilor.) — „Jizn“, Petersburg, 1901, nr. 3, pag. 162—186; nr. 4, pag. 63—100. — 120, 133.
- Memoriul liberalilor din Moscova către contele Loris-Melikov, șeful Înaltei comisii executive.* [Petiția a 25 de militanți de zemstvă din Moscova. Martie 1880.] — În cartea: „G. Kennan. Ultima declarație a liberalilor ruși“. Genève, Elpidine, 1890, pag. 20—40. — 41.
- Mirnti, S. *Adresele zemstvelor în anii 1894—1895 și programul lor politic.* Geneva, 1896. 63 pag. (Voci din Rusia. Partea I.). — 48.
- „Misionerskoe Obozrenie“, Kiev. — 338.
- Molodaia Rossia.* [Proclamație]. Fără indicarea locului, [mai 1862]. — 28, 29.
- Moscova, 1 august. — „Russkie Vedomosti“, Moscova, 1901, nr. 210 din 1 august, pag. 1. — 89, 396, 399.
- „Moskovskie Vedomosti“. — 74, 90, 284, 304, 309, 335, 337, 401.

- 1886, nr. 146 din 29 mai, pag. 2. — 74.
- 1901, nr. 252 din 13 (26) septembrie, pag. 4. — 313—315.
- 1901, nr. 258 din 19 septembrie (2 octombrie), pag. 1—2. — 310.
- 1901, nr. 263 din 24 septembrie (7 octombrie), pag. 1. — 335—336.
- 1901, nr. 268 din 29 septembrie (12 octombrie), pag. 1. — 335—336.
- 1901, nr. 269 din 30 septembrie (13 octombrie), pag. 2. — 337, 338—340.
- 1901, nr. 279 din 10 (23) octombrie, pag. 1—2. — 335.
- „*Nacealo*“, Petersburg, 1899, nr. 1—2, pag. 1—21; nr. 3, pag. 25—36. — 100, 129, 144, 147, 150, 154, 175, 196, 198, 206, 220.
- Nikitenko, A. V. Însemnări și jurnal (1826—1877)*. O povestire despre mine și despre „faptele la care am fost martor în viață“. Vol. 3, Petersburg, Suvorin, 1893. 458 pag. — 37.
- Nikolai — on.* — vezi Danielson, N. F.
- Nilus, S. G. Stahovici la Congresul misionarilor de la Orel*. (Scrisoare deschisă adresată d-lui Stahovici, în care e vorba despre dînsul.) — „*Moskovskie Vedomosti*“, 1901, nr. 269 din 30 septembrie (13 octombrie), pag. 2. — 338.
- Noi piedici.* — „*Iskra*“, [München], 1901, nr. 9 din octombrie, pag. 4, la rubrica: „Din viața noastră socială“. — 309.
- Noi prieteni ai proletariatului rus.* (Articol consacrat gazetei „*Rabociaia Misl*“.) — „*Iskra*“ [Leipzig], 1900, nr. 1 din decembrie, pag. 2—3. — 366.
- Noi succese ale comerțului rusesc cu Persia.* — „*Novoe Vremea*“, Petersburg, 1901, nr. 9 188 din 2 (15) octombrie, pag. 2. — 327.
- Noua circulară cu privire la lucrările publice.* — „*Moskovskie Vedomosti*“, 1901, nr. 258 din 19 septembrie (2 octombrie), pag. 1—2. — 310.
- „*Novoe Vremea*“, Petersburg. — 293.
- 1901, nr. 9 049 din 9 (22) mai, pag. 2. — 15, 16—18, 385—386.
- 1901, nr. 9 051 din 11 (24) mai, pag. 1. — 72, 75—78, 386—387.
- 1901, nr. 9 188 din 2 (15) octombrie, pag. 2. — 327.
- 1901, nr. 9 191 din 5 (18) octombrie, pag. 1—2. — 338.
- 1901, nr. 9 195 din 9 (22) octombrie, pag. 4. — 309—310.

- 1901, nr. 9 191 din 5 (18) octombrie, pag. 4; nr. 9 192 din 6 (19) octombrie, pag. 4; nr. 9 193 din 7 (20) octombrie, pag. 5; nr. 9 195 din 9 (22) octombrie, pag. 4; nr. 9 196 din 10 (23) octombrie, pag. 4; nr. 9 198 din 11 (24) octombrie, pag. 1—2. — 327.
- „*Obrazovanie*“, Petersburg, 1906, nr. 2, pag. 175—226. — 225.
- O cotitură istorică.* — „Listok «Rabocevo Dela»“, Geneva, 1901, nr. 6 din aprilie, pag. 1—6. — 5—8, 13.
- O insuficiență publicitate.* — „Moskovskie Vedomosti“, 1901, nr. 252 din 13 (26) septembrie, pag. 4. — 313—314.
- Om. O publicitate necesară.* — „Priazovski Krai“, Rostov pe Don, 1901, nr. 236 din 5 septembrie, pag. 2. — 313—314.
- „*Orlovski Vestnik*“, 1901, nr. 254 din 25 septembrie, pag. 2—3. — 337, 339.
— 1901, nr. 257 din 28 septembrie, pag. 3. — 339—341.
— 1901, nr. 259 din 30 septembrie, pag. 3. — 341.
- Ostrovski, A. N. Unul face, altul trage.* — 331.
- Panteleev, L. Amintiri din deceniul al 7-lea.* — În cartea: „La postul de onoare“. Culegere de articole consacrate lui N. K. Mihailovski. Partea a II-a. Fără indicarea locului, [1900], pag. 314—326. — 29.
- Părerile adunărilor de zemstvă despre situația actuală din Rusia.* Berlin, Behr, 1883. [2], 107 pag. — 41, 42.
- Părerile Consiliului de stat despre felul cum se desfășoară activitatea în adunările de zemstvă, nobiliare și orașenești, în cele ale stărilor sociale.* 13 iunie 1867. — În cartea: „Coșul de legi al Imperiului rus“. Culegerea a II-a. Vol. 42. Partea I. Petersburg, 1871, art. 44 690, pag. 896—898. — 37—38.
- Petersburgul potrivit datelor recensământului de la 15 decembrie 1890.* Editat de serviciul de statistică al municipiului sub îngrijirea lui I. E. Ianson. Partea I, fasc. 1—2. Petersburg, 1891—1892. 2 vol. — 218—219.
- Petersburg.* — „Iskra“, [München], 1901, nr. 3 din aprilie, pag. 2—4, la rubrica: „Din viața noastră socială“. — 385.
- „*Poreadok*“, Petersburg. — 44.
- „*Pravitelstvennii Vestnik*“ („Buletinul oficial“), Petersburg, 1873, nr. 307 din 27 decembrie (8 ianuarie 1874), pag. 1. — 38, 394.
— 1878, nr. 186 din 20 august (1 septembrie), pag. 1. — 40.
— 1878, nr. 261 din 21 noiembrie (3 decembrie), pag. 1. — 40.
— 1901, nr. 68 din 25 martie (7 aprilie), pag. 1. — 34, 92.

- 1901, nr. 167 din 31 iulie (13 august), pag. 1. — 86—91, 395—397, 398—399, 400—401.
- 1901, nr. 182 din 19 august (1 septembrie), pag. 2—3. — 277—285, 291, 292, 301—307, 310, 311, 313, 315, 317, 319, 328, 405—408.
- 1901, nr. 203 din 16 (29) septembrie, pag. 2. — 312.
- 1901, nr. 208 din 22 septembrie (5 octombrie), pag. 3. — 290—294, 315—321.
- Preobrajenski, I. Scrisoare către preasfințitul Ambrosie, arhiepiscop al Harkovului.*
— „Vera i Razum“, Harkov, 1901, nr. 8 din aprilie, pag. 457—462,
— 341—343.
- „*Priazovski Krai*“, Rostov pe Don, 1901, nr. 236 din 5 septembrie, pag. 2.
— 313.
- Prima scrisoare către țăranii înfometați.* [Manifest. Petersburg], tip. narodovoltșilor, martie 1892. [1] pag. Semnat: Binevoitori ai țăranilor. — 283.
- Procesul abuzurilor de la circumscripția Kazan a căilor de comunicație.* — „Novoe Vremea“, Petersburg, 1901, nr. 9 191 din 5 (18) octombrie, pag. 4; nr. 9 192 din 6 (19) octombrie, pag. 4; nr. 9 193 din 7 (20) octombrie, pag. 5; nr. 9 195 din 9 (22) octombrie, pag. 4; nr. 9 196 din 10 (23) octombrie, pag. 4; nr. 9 198 din 11 (24) octombrie, pag. 1—2. În nr. 9 191—9 193, titlul: „Procesul abuzurilor de la circumscripția Kazan a căilor de comunicație“; în nr. 9 195—9 196, titlul: „Procesul abuzurilor comise de inginerii de la căile de comunicație din regiunea Volgăi“; în nr. 9 198, titlul: „Construcția de pe Volga“. — 327—328.
- [*Proiect de adresă către Alexandru al II-lea, adăugat la proclamația „Velikoruss“.* 1862.] — În cartea: „Burțev, V. Într-o sută de ani (1800—1896)“. Culegere de articole în legătură cu istoria mișcărilor politice și sociale din Rusia. În 2 volume. Întocmită de V. Burțev cu concursul redacțional al lui S. M. Kravcinski (Stepneak). London, 1897, pag. 39—40. — 28.
- „*Raboccaia Misl*“, [Petersburg — Berlin — Varșovia]. — 5, 66, 275, 364, 366, 389.
- „*Raboccaia Misl*“, [Varșovia], 1901, nr. 12 din iulie, pag. 1. — 286—287.
- „*Rabocce Delo*“, Geneva. — 5, 6, 7, 8, 288—289, 362, 364, 365.
- 1901, nr. 10 din septembrie, pag. 1—64. — 272—275, 289, 351, 363, 364, 365, 366.
- Răzmerița de la Vladimir pe Kleazma.* — „Iskra“, [München], 1901, nr. 5 din iunie, pag. 2—3, la rubrica: „Din viața noastră socială“. — 332.

- Reazanov, D. B. *Două adevăruri*. Manuscris¹. — 402—404.
- Rectificări la discursul d-lui Stabovici*. [Scrisoare adresată de P. Rojdestvenski redacției ziarului „Orlovski Vestnik“.] — „Moskovskie Vedomosti“, 1901, nr. 269 din 30 septembrie (13 octombrie), pag. 2. — 338—339.
- Regulamentul de la 19 februarie 1861 cu privire la țărani eliberați din iobăgie*. Petersburg, 1861. Diverse pagini. — 29—30.
- Regulament provizoriu cu privire la participarea populației din regiunile lovite de secetă și la lucrările ce se efectuează potrivit dispozițiilor date de departamentul căilor de comunicație și de departamentul agriculturii și al domeniilor statului*. 15 septembrie 1901. — „Pravitelstvennii Vestnik“, Petersburg, nr. 208 din 22 septembrie (5 octombrie), pag. 3. — 290—294, 315—320.
- Rescript imperial adresat contelui D. A. Tolstoi, ministrul învățământului public*. 25 decembrie 1873. — „Pravitelstvennii Vestnik“, Petersburg, 1873, nr. 307 din 27 decembrie (8 ianuarie 1874), pag. 1. — 38, 394.
- Rescript imperial adresat lui Vannovski, membru al Consiliului de stat*. 25 martie 1901. „Pravitelstvennii Vestnik“, Petersburg, 1901, nr. 68 din 25 martie (7 aprilie), pag. 1. — 35, 92.
- [*Rezoluție adoptată de conferința reprezentanților Uniunii social-democraților ruși, ai organizației din străinătate a „Iskrei“ și a revistei „Zar-a“ și ai organizației revoluționare „Sozial-demokrat“*. Geneva, iunie 1901.] — În cartea: „Documentele congresului «de unificare»“. Geneva, editată de Liga social-democrației revoluționare ruse, 1901, pag. 1—3. — 272—273, 274, 275, 276, 288, 289, 351.
- R. M. *Realitatea noastră* (Mișcarea muncitorească, absolutismul, societatea cu păturile ei... și lupta socială). — În cartea: „Supliment special la «Raboccaia Misl»“. Petersburg, editat de „Uniunea“ din Petersburg, 1899, septembrie, pag. 3—16. — 58.
- Rojdestvenski, P. *Scrisoare către redacția ziarului „Orlovski Vestnik“*. — „Orlovski Vestnik“, 1901, nr. 257 din 28 septembrie, pag. 3, la rubrica: „Scrisori către redacție“. — 339—341.
- „*Russkie Vedomosti*“, Moscova, 1901, nr. 210 din 1 august, pag. 1. — 89, 396, 399.
- 1901, nr. 244 din 4 septembrie, pag. 2. — 326.
- „*Russkii Vestnik*“ — Moscova — Petersburg. — 389.

¹ Articolul „Două adevăruri“, semnat „N. Reazanov“, a fost publicat ca supliment la broșura lui I. Nevzorov [I. Steklov] „Renunțăm noi oare la moștenire?“ (Geneva, 1902).

- „*Russkoe Bogatstvo*“, Petersburg, 1900, nr. 4, pag. 127—157; nr. 7, pag. 153—169; nr. 8, pag. 201—239; nr. 10, pag. 212—259. — 99, 139, 140, 141—142, 143, 144, 145, 146, 152, 153, 155, 156—157, 182, 184—185, 212—213, 214, 221, 225.
- 1900, nr. 11, pag. 232—248. — 150.
- „*Russkoe Slovo*“, Petersburg. — 29.
- '*Salttkov-Șcedrin, M. E.* — Domnii Golovlev. — 284, 304.
- Idilă contemporană. — 190.
- Istoria unui oraș. — 309, 324.
- Moșierul sălbatic. — 304.
- Pompaduri și pompadure. — 309, 310, 331.
- Poveste despre felul cum un țăran a hrănit doi generali. — 88.
- Refugiul Mon repos. — 172
- Vorbe leale. — 56.
- „*Samar'skaia Gazeta*“, 1900, nr. 9 din 13 februarie, pag. 1—2. — 328, 329—330, 333.
- „*Saratovski Dnevnik*“, 1901, nr. 187 din 29 august, pag. 3; „Supliment la nr. 187“, 1901 din 3 august, pag. 3. — 310—312.
- Sarcinile imediate ale zemstvelor.* — „*Volnoe Slovo*“, Geneva, 1883, nr. 56 din 1 martie, pag. 4—6. — 40.
- Scrisoare de răspuns a secretarului „Uniunii social-democraților ruși“.* . . — În cartea: „Documentele congresului «de unificare»“. Geneva, editată de Liga social-democrației revoluționare ruse, 1901, pag. 10—11. — 349.
- „*Severnaia Pošta*“, Petersburg, 1867, nr. 13 din 17 (29) ianuarie, pag. 1. — 36.
- Siberia apuseană.* — „*Iskra*“, [München], 1901, nr. 4 din mai, pag. 3, la rubrica: „Din viața noastră socială“. — 385.
- Simferopol.* — „*Iskra*“, [München], 1901, nr. 7 din august, pag. 5, la rubrica: „Cronica mișcării muncitorești și scrisori din fabrici și uzine“. — 307.
- Sipeaghin, D. S.* — vezi Circulara ministrului afacerilor interne către șefii guberniilor care au avut de suferit de pe urma recoltei proaste din 1901.
- „*Soșial-Demokrat*“, Londra, 1890, nr. 1 din februarie, pag. 50—87. — 43.

„*Sovremennik*“, Petersburg. — 29.

Spărgătorii de grevă de la Veatka. — „*Iskra*“, [München], 1901, nr. 9 din octombrie, pag. 3, la rubrica: „Din viața noastră socială“. — 333.

Stabovici, M. A. Referat citit la Congresul misionarilor de la Orel. — „*Orlovski Vestnik*“, 1901, nr. 254 din 25 septembrie, pag. 2—3. — 337—338, 339.

— *Scrisoare către redacție* [Obiecții la rectificările lui P. Rojdestvenski]. — „*Orlovski Vestnik*“, 1901, nr. 259 din 30 septembrie, pag. 3. — 340.

Statutul institutelor medicale ale Ministerului afacerilor interne. 10 iunie 1893. — În cartea: „Codul de legi al Imperiului rus“. Culegerea a 3-a. Vol. 13. Partea a 2-a, Petersburg, 1893, publicată sub nr. 9 791, pag. 448—456.—48.

„*Strana*“, Petersburg. — 44.

Struve, P. B. Note critice cu privire la problema dezvoltării economice a Rusiei. Partea I. Petersburg, Skorohodov, 1894, X, 291 pag. — 107, 189.

— *Prefață* [la cartea lui S. Witte „*Absolutismul și zemstvele*“]. — În cartea: „Witte, S. I. Absolutismul și zemstvele“. Memoriul confidențial al ministrului de finanțe (1899). Publicat de revista „*Zarea*“, Stuttgart, Dietz, 1901, pag. I—XLIV. — 20, 26, 52—71, 388, 389—390, 391.

Supliment special al ziarului „Rabocœia Misl“. Petersburg, editat de „*Uniunea*“ din Petersburg, 1899, septembrie, pag. 3—16. — 58.

Suvorin, A. Mici epistole. CDXIX. — „*Novoe Vreœea*“, Petersburg, 1901, nr. 9 191 din 5 (18) octombrie, pag. 1—2. — 338.

„*Svoboda*“, Geneva, 1901, nr. 1. — 358—359.

Șabovskoi, N. Îndeletniciri agricole sezoniere. [Migrația muncitorilor agricoli. Condițiile de angajare. Relațiile dintre patroni și muncitori. Măsuri pentru reglementarea migrației muncitorilor]. Moscova, Sitin, 1896. VII, 253, II pag. — 170.

Șerbacev, V. S. Studiu asupra culturii tutunului în Rusia. Partea a II-a și a III-a. (Ucraina și ținutul Turkestan). Petersburg, Demakov, 1894. Partea a II-a, 192 pag.; 7 tabele, 19 file ilustrate. — 213.

„*Somajul*... — „*Iskra*“, [München], 1901, nr. 2 din februarie, pag. 5, la rubrica: *Cronica mișcării muncitorești și scrisori din fabrici și uzine*. — 84.

[*Știrea despre evenimentele de la uzina „Obuhov“*]. — „*Novoe Vreœea*“, Petersburg, 1901, nr. 9 049, din 9 (22) mai, pag. 2. — 15, 16—18, 385—386.

„*Torgovo-Promișlennaja Gazeta*“, Petersburg, 1901, nr. 109 din 16 (29) mai, pag. 2. — 170.

- Turghenev, I. S. Fum.* — 145, 146—147, 150—152, 153, 154, 158, 166, 176, 181, 216, 217.
- *Insemnările unui vânător. Burmistrul.* — 303.
- *Rudin.* — 57.
- Un discurs de tristă semnificație.* — „Moskovskie Vedomosti“, 1901, nr. 268 din 29 septembrie (12 octombrie), pag. 1. — 336—337.
- Uzina „Obuhov“.* — „Iskra“, [München], 1901, nr. 6 din iulie, pag. 4—5, la rubrica: „Cronica mișcării muncitorești și scrisori din fabrici și uzine“. — 293.
- Velepolski, A. [Memoriul de la 6 martie 1881.]* — În cartea: [Kovalevski, M. M.] — Constituția contelui Loris-Melikov. Londra, 1893, pag. 25—27. — 44.
- „*Vera i Razum*“, Harkov, 1901, nr. 8 din aprilie, pag. 457—462. — 341.
- „*Vestnik Evropi*“, Petersburg. — 389.
- 1886, nr. 10, pag. 757—758. — 38—39.
- „*Volnoe Slovo*“, Geneva. — 40.
- 1883, nr. 53 din 20 ianuarie, pag. 5—7; nr. 54 din 1 februarie, pag. 6—7; nr. 55 din 15 februarie, pag. 5—8; nr. 56 din 1 martie, pag. 6—8; nr. 57 din 15 martie, pag. 4—6; nr. 59 din 15 aprilie, pag. 6—8; nr. 60 din 1 mai, pag. 10—12. — 392—394.
- 1883, nr. 56 din 1 martie, pag. 4—6. — 40.
- Witte, S. I. Absolutismul și zemstvele.* Memoriul confidențial al ministrului de finanțe (1899), cu o prefață și adnotări de R.N.S. [P. B. Struve]. Publicat de revista „Zarea“. Stuttgart, Dietz, 1901. XLIV, 212 pag. — 20, 25—28, 33—72, 388—390, 391.
- Z. S. Optsprezece ani de război purtat de funcționari împotriva zemstvelor.* — „Volnoe Slovo“, Geneva, 1883, nr. 53 din 20 ianuarie, pag. 5—7; nr. 54 din 1 februarie, pag. 6—7; nr. 55 din 15 februarie, pag. 5—8; nr. 56 din 1 martie, pag. 6—8; nr. 57 din 15 martie, pag. 4—6; nr. 59 din 15 aprilie, pag. 6—8; nr. 60 din 1 mai, pag. 10—12. — 392—394.
- „*Zarea*“, Stuttgart. — 26, 273, 352, 381, 388.
- 1901, nr. 1 din aprilie, pag. 247—270. — 337—338.
- Zasulici, V. Revoluționari din mediul burghez.* — „Soțial-Demokrat“, Londra, 1890, nr. 1 din februarie, pag. 50—87. — 43.

- „*Zemstvo*“, Moscova, 1880, nr. 1 din 3 decembrie, pag. 2–8. — 41.
- 1881, nr. 23 din 6 mai, pag. 1. — 45, 46.
- 1881, nr. 24 din 13 mai, pag. 5. — 46.
- Znamenski, N. A. *Al treilea element*. — „*Moskovskie Vedomosti*“, 1901, nr. 279 din 10 (23) octombrie, pag. 1–2. — 334.
- „*Archiv für soziale Gesetzgebung und Statistik*“, Berlin, 1899, Bd. XIII, S. 710–734. — 144.
- 1900, Bd. XV, S. 406–418. — 134, 136, 137.
- Aubagen, H. *Über Gross- und Kleinbetrieb in der Landwirtschaft*. — In: „*Landwirtschaftliche Jahrbücher*“, Bd. XXV. Berlin, 1896, S. 1–55. — 162, 163.
- Bäuerliche Zustände in Deutschland*. Berichte, veröffentlicht vom Verein für Sozialpolitik. Bd. 1–3. Leipzig, Duncker u. Humblot, 1883. 1 Bd. (Schriften des Vereins für Sozialpolitik. XXII–XXIV). — 175.
- Bd. 1. S. 61–74, 273–294. (Schriften des Vereins für Sozialpolitik. XXII.) — 175–176, 177.
- Bd. 2. S. 193–226. (Schriften des Vereins für Sozialpolitik. XXIII.) — 177.
- Bd. 3. S. 59–112; 2 Tab. (Schriften des Vereins für Sozialpolitik XXIV.). — 235–245, 264.
- Bensing, F. *Der Einfluss der landwirtschaftlichen Maschinen auf Volks- und Privatwirtschaft*. Breslau, 1898. IX, 205 S. — 124–125, 223.
- Bibliothek Russischer Denkwürdigkeiten* — vezi Kawelin, K. und Turgeniew, I. Sozialpolitischer Briefwechsel mit A. I. Herzen.
- Brauns *Archiv* — vezi „*Archiv für soziale Gesetzgebung und Statistik*“.
- Bulgakoff, S. *Recenzie la cartea: Kautsky, Karl. Die Agrarfrage*. Eine Uebersicht über die Tendenzen der modernen Landwirtschaft und die Agrarpolitik der Sozialdemokratie. Stuttgart, 1899, Dietz, gr. 8°, VIII und 451 S. — In: „*Archiv für soziale Gesetzgebung und Statistik*“, Berlin, 1899, Bd. XIII, S. 710–734. — 144.
- Danmarks Statistik. Statistik Aarvog*. 8de aarg. 1903. Udgivet af Statens Statistiske Bureau. København, Bogtrykkeri, (1903). XIV, 199 S. — 247.

- *Statistik Tabelvoerk, 4-de Raekke, Litra C, N 1. Kreaturholdet den 17de Juli 1876.* Udgivet af det Statistiske Bureau. København, Bogtrykkeri, 1878. XXI, 136 S. — 263, 264—268.
- Danmarks Statistik. Statistik Tabelvoerk, 5-e Raekke, Litra C, N 2. Kreaturholdet den 15de Juli 1898.* Udgivet af Statens Statistiske Bureau. København, Bogtrykkeri, 1901. 52, 144 S. — 253—262, 263—265.
- *Statistik Tabelvoerk, 4-de Raekke, Litra C, N 9. Danmarks Jordbrug, ordnede efter Størrelsen af deres Hartkorn den 1. Januar 1895.* Udgivet af Statens Statistiske Bureau. København, Bogtrykkeri, 1896. 40, 183 S. — 246—247, 249—252, 255—257.
- David, E. Bäuerliche Barbaren.* — In: „Sozialistische Monatshefte“, Berlin, 1899, N 2, S. 62—71. — 127—128, 154, 156, 158, 213.
- Demombynes, G. Constitutions européennes. Résumé de la législation concernant les parlements, les conseils provinciaux et communaux et l'organisation judiciaire dans les divers états de l'Europe avec une notice sur le Congrès des Etats-Unis d'Amérique.* T. I. Paris, 1881. XXXV, 740 p. — 388—389.
- Die Deutsche Volkswirtschaft am Schlusse des 19. Jahrhunderts.* Auf Grund der Ergebnisse der Berufs- und Gewerbezahlungen von 1895 und nach anderen Quellen bearbeitet im Kaiserlichen Statistischen Amt. Berlin. Puttkammer u. Mühlbrecht, 1900. VII, 209 S. — 213.
- Dittenberger. Die bäuerlichen Verhältnisse des Eisenacher Unterlandes (III. Verwaltungsbezirk des Grossherzogtums Sachsen.)* — In: Bäuerliche Zustände in Deutschland. Berichte, veröffentlicht vom Verein für Sozialpolitik. Bd. 1. Leipzig, Duncker u. Humblot, 1883, S. 61—74. (Schriften des Vereins für Sozialpolitik. XXII.) — 175—176.
- Drechsler, H. Die bäuerlichen Zustände in einigen Teilen der Provinz Hannover.* — In: Bäuerliche Zustände in Deutschland. Berichte, veröffentlicht vom Verein für Sozialpolitik. Bd. 3. Leipzig, Duncker u. Humblot, 1883, S. 59—112; 2 Tab. (Schriften des Vereins für Sozialpolitik. XXIV.) — 235—244, 264.
- *Die Verteilung des Grundbesitzes und der Viehhaltung im Bezirke des landw. Kreisvereins Göttingen.* — In: „Landwirtschaftliche Jahrbücher“, Bd. XV. Berlin, 1886, S. 753—811. — 235—244, 264.
- Engels, F. Herrn Eugen Dühring's Umwälzung der Wissenschaft.* Philosophie. Politische Ökonomie. Sozialismus. Leipzig, Genossenschafts-Buchdr., 1878. VIII, 274 S. — 149.
- *Vorbemerkung* [zu: Der Deutsche Bauernkrieg]. 1. Juli 1874. In: F. Engels. Der Deutsche Bauernkrieg. Leipzig, 1875. S. 3—19. — 19.

- *Vorwort* (zu: Zur Wohnungsfrage). 10. Januar 1887. — In: F. Engels. *Zur Wohnungsfrage*. S.-Abdr. aus dem „Volksstaat“ von 1872. Zweite, durchges. Aufl. Höttingen—Zürich, 1887, S. 3—10. — 153.
- *Zur Wohnungsfrage*. S.-Abdr. aus dem „Volksstaat“ von 1872. Zweite, durchges. Aufl. Höttingen—Zürich, 1887. 72 S. (Sozialdemokratische Bibliothek. XIII.) — 149, 152—153.
- [*Zur Wohnungsfrage*]. — „Der Volksstaat“, Leipzig, 1872, N 51, 26. Juni, S. 1—2; N 52, 29. Juni, S. 1—2; N 53, 3. Juli, S. 1—2; N 103, 25. Dezember, S. 1—2; N 104, 28. Dezember, S. 1—2; 1873, N 2, 4. Januar, S. 1—3; N 3, 8. Januar, S. 1; N 12, 8. Februar, S. 1; N 13, 12. Februar, S. 1—2; N 15, 19. Februar, S. 1; N 16, 22. Februar, S. 1. În NN 51—53 pe 1872 sub titlul: Wie Proudhon die Wohnungsfrage löst; în NN 103—104 pe 1872 și în NN 2—3 pe 1873 sub titlul: Wie die Bourgeoisie die Wohnungsfrage löst; în NN 12—13, 15—16 pe 1873, sub titlul: Nachtrag über Proudhon und die Wohnungsfrage. — 149, 152—153.

Ergebnisse der Erhebungen über die Lage der Landwirtschaft im Grossherzogtum Baden 1883. (Karlsruhe, Braun, 1883.) 185 S., 8 Taf. (In ed.: Erhebungen über die Lage der Landwirtschaft im Grossherzogtum Baden 1883, veranstaltet durch das Grossherzogliche Ministerium des Innern. Bd. 4.) — 178—185.

Erhebungen über die Lage der Landwirtschaft im Grossherzogtum Baden 1883, veranstaltet durch das Grossherzogliche Ministerium des Innern. Bd. 4. Karlsruhe, Braun, 1883. 185 S. 8 Taf. — 178—185.

Hecht, M. Drei Dörfer der badischen Hard. Eine wirtschaftliche und soziale Studie. Leipzig, Wilhelm, 1895. 94 S. — 154—162, 180—181, 182, 204, 212—213, 225—226.

* *Helms, E. Die sozialdemokratische und gewerkschaftliche Bewegung in Dänemark.* Leipzig, Hirschfeld, 1907. 200 S. — 229.

Hertz, F. O. Die agrarischen Fragen im Verhältnis zum Sozialismus. Mit einer Vorrede von Ed. Bernstein. Wien, 1899, VII, 141 S. — 99, 122, 123, 127—128, 130—131, 139—142, 144, 146—147, 154, 156, 157, 158, 163, 172, 176, 177, 178, 180, 188, 213, 214, 216, 221, 225.

Holtz, T. Die ländliche Arbeiterklasse und der preussische Staat. Jena, Fischer, 1893. VI, 300 S. — 131—132.

---

* Sint notate cu asterisc cărțile ale căror pagini conțin însemnări făcute de mâna lui V. I. Lenin. Aceste cărți se păstrează în Arhiva Institutului de marxism-leninism de pe lângă C.C. al P.C.U.S.

- Huschke, L. Landwirtschaftliche Reinertrags-Berechnungen bei Klein-, Mittel- und Grossbetrieb, dargelegt an typischen Beispielen Mittelthüringens.* Jena, Fischer, 1902. VI, 184 S. — 175.
- * *Kautsky, K. Die Agrarfrage.* Eine Übersicht über die Tendenzen der modernen Landwirtschaft und die Agrarpolitik der Sozialdemokratie. Stuttgart, Dietz, 1899. VIII, 451 S. — 99, 100, 123, 124, 127, 129, 132, 133, 136, 141—143, 145, 149—151, 152, 154, 157, 162, 163, 186, 224, 226.
- *Die Elektrizität in der Landwirtschaft.* — „Die Neue Zeit“, Stuttgart, 1900—1901, 19. J-g, Bd. I, N 18, S. 565—572. — 133—134.
- *Tolstoi und Brentano.* — „Die Neue Zeit“, Stuttgart, 1900—1901, 19. J-g, Bd. II, N 27, S. 20—28. — 146.
- *Zwei Kritiker meiner „Agrarfrage“.* „Die Neue Zeit“, Stuttgart, 1899—1900, 18. J-g, Bd. I, N 10, S. 292—300; N 11, S. 338—346; N 12, S. 363—368; N 14, S. 428—463; N 15, S. 470—477. — 141—142, 143—144, 163.
- Kawelin, K. D. Briefe an A. I. Herzen. 6. August 1862.* — In: Kawelin, K. und Turgeniew, I. Sozial-politischer Briefwechsel mit A. I. Herzen. Mit Beil. und Erläut. hrsg. v. M. Dragomanow. Aut. Übers. aus dem Russischen v. B. Minzes. Stuttgart, 1894, S. 64—66. (Bibliothek Russischer Denkwürdigkeiten. Hrsg. v. Schiemann. Bd. 4). — 31, 32—33, 36.
- Kawelin, K. und Turgeniew, I. Sozial-politischer Briefwechsel mit A. I. Herzen.* Mit Beil. und Erläut. Hrsg. v. M. Dragomanow. Aut. Übers. aus dem Russischen v. B. Minzes. Stuttgart, 1894, S. 64—66. (Bibliothek Russischer Denkwürdigkeiten. Hrsg. v. Schiemann. Bd. 4). — 31, 32—33, 36.
- Klawki, K. Über Konkurrenzfähigkeit des landwirtschaftlichen Kleinbetriebes.* — In: „Landwirtschaftliche Jahrbücher“, Bd. XXVIII. Berlin, 1899, S. 363—484. — 164, 165—167, 181, 195, 203, 227, 245.
- Laferté, V. Alexandre II. Détails inédits sur sa vie intime et sa mort.* Bâle-Genève—Lyon, Georg, 1882. 219 p. — 42.
- „*Landwirtschaftliche Jahrbücher*“, Bd. XV. Berlin, 1886, S. 753—811. — 235—245, 264.
- Bd. XXV. Berlin, 1896, S. 1—55. — 163, 164.
- Bd. XXVIII. Berlin, 1899, S. 363—484. — 163, 164—175, 182, 196, 203, 227, 246.
- Langsdorff, K. Die bäuerlichen Verhältnisse im Königreich Sachsen.* — In: Bäuerliche Zustände in Deutschland. Berichte, veröffentlicht vom Verein für Sozialpolitik. Leipzig, 1883, Bd. 2. S. 193—226. (Schriften des Vereins für Sozialpolitik. XXIII). — 176.

- Lassalle, F. Briefe an K. Marx. 24. Juni 1852.* — In: Lassalle, F. Briefe an K. Marx und F. Engels 1849 bis 1862. Stuttgart, Dietz, 1902, S. 52—54. (In: Aus dem literarischen Nachlass von K. Marx, F. Engels und F. Lassalle. Hrsg. F. Mehring. Bd. 4.). — 366.
- Leroy-Beaulieu, A. Un homme d'état Russe (Nicolas Milutine) d'après sa correspondance inédite.* Étude sur la Russie et la Pologne pendant le règne d'Alexandre II (1855—1872). Paris, Hachette, 1884. XI, 332 p. — 33.
- Mack, P. Der Aufschwung unseres Landwirtschaftsbetriebes durch Verbilligung der Produktionskosten.* Eine Untersuchung über den Dienst, den Maschinenteknik und Elektrizität der Landwirtschaft bieten. Königsberg, 1900. 56 S. — 134, 136—139.
- Mackenzie, W. La Russie.* Le pays — les institutions, les mœurs. Ouvrage trad. de l'angl. par H. Bellenger. Paris, Decaux e. Dreyfous, 1877. III, 431, 448 p. — 388.
- Marx, K. und Engels, F. Manifest der Kommunistischen Partei.* Veröffentlicht im Februar 1848. London, gedr. in der Office der „Bildungs-Gesellschaft für Arbeiter“ von J. E. Burghard, 1848. 23 S. — 147.
- Marx, K. Das Elend der Philosophie.* Antwort auf Proudhouns „Philosophie des Elends“. Deutsch von E. Bernstein und K. Kautsky. Mit Vorw. und Noten von F. Engels. Stuttgart, Dietz, 1885. XXXVII, 209 S. — 226.
- * *Das Kapital.* Kritik der politischen Ökonomie. Bd. III, T. 2. Buch III: Der Gesamtprozess der kapitalistischen Produktion. Kap. XXIX bis LII. Hrsg. von F. Engels. Hamburg, Meissner, 1894. IV, 422 S. — 108—111, 116, 182, 232—233, 258.
- Marx, K. Die Klassenkämpfe in Frankreich 1848 bis 1850.* Abdr. aus der „Neuen Rheinischen Zeitung“. Mit. Einl. von F. Engels. Berlin, „Vorwärts“, 1895, 112 S. — 70.
- *Theorien über den Mehrwert.* Aus dem nachgelassenen Manuskript „Zur Kritik der politischen Ökonomie“. Hrsg. v. K. Kautsky. Bd. II. David Ricardo. 2 T. Stuttgart, Dietz, 1905. IV, 384 S. — 119—120, 233.
- Mazade, Ch. de. La Russie sous l'Empereur Alexandre II.* La crise de l'autocratie et la société russe. — In: „La Revue des deux Mondes“, Paris, 1862, 15 Juin, p. 769—803. — 27.
- „*Die Neue Zeit*“, Stuttgart, 1899—1900, 18. J-g, Bd. I, N 10, S. 292—300; N 11, S. 338—346; N 12, S. 363—368; N 14, S. 428—463; N 15, S. 470—477. — 141—142, 143—144, 163.
- 1900—1901, 19. J-g, Bd. I, N 18, S. 565—572. — 133—134.
- 1900—1901, 19. J-g, Bd. II, N 27, S. 20—28. — 146.

- Pringsheim, O. Landwirtschaftliche Manufaktur und elektrische Landwirtschaft.*
— „Archiv für soziale Gesetzgebung und Statistik“, Berlin, 1900,
Bd. XV, S. 406—418. — 133, 136, 137.
- Pudor, H. Das landwirtschaftliche Genossenschaftswesen im Auslande.* Bd. I,
Das landwirtschaftliche Genossenschaftswesen in den skandinavischen
Ländern. Leipzig, Dietrich, 1904. VIII, 153 S. — 246, 253.
- Ranke, H. Die Verhältnisse von drei Bauerngemeinden in der Umgebung Münchens.*
— In: Bäuerliche Zustände in Deutschland. Berichte, veröffentlicht
vom Verein für Sozialpolitik. Bd. 1, Leipzig, Duncker u. Humblot,
1883, S. 273—294. (Schriften des Vereins für Sozialpolitik. XXII.)
— 177.
- „*La Revue des deux Mondes*“, Paris, 1862, 15 Juin, p. 769—803. — 27.
- Richter, E. Sozialdemokratische Zukunftsbilder.* Berlin, 1891, 48 S. — 144,
145.
- Schriften des Vereins für Sozialpolitik.* XXII—XXIV. Bäuerliche Zustände
in Deutschland. Bd. 1—3. Leipzig, Duncker u. Humblot, 1883. 1 Bd.
— 176.
- XXII. Bäuerliche Zustände in Deutschland. Bd. 1, S. 61—74, 273—294.
— 176—177, 178.
- XXIII. Bäuerliche Zustände in Deutschland. Bd. 2, S. 193—226. —
176—177.
- XXIV. Bäuerliche Zustände in Deutschland. Bd. 3, S. 59—112; 2 Tab.
— 235—245, 265.
- Seiffergeld, A. Die Anwendung der Elektrizität im landwirtschaftlichen Betriebe,
aus eigener Erfahrung mitgeteilt.* Stuttgart, Ulmer, 1899. 42 S. — 134.
- „*Sozialistische Monatshefte*“, Berlin, 1899, N 2, S. 62—71. — 127—128,
154, 158, 213.
- Sprenger. Die Lage der Landwirtschaft in Baden.* Karlsruhe, 1884. — 183.
- Statistik des Deutschen Reichs.* Hrsg. vom Kaiserlichen Statistischen Amt.
Neue Folge. Bd. 112. Die Landwirtschaft im Deutschen Reich. Nach
der landwirtschaftlichen Betriebszählung vom 14. Juni 1895. Berlin,
1898. VIII, 70, 500 S. — 105—106, 127—128, 138—139, 167, 188,
191, 220, 225, 244.
- Statistique agricole de la France.* Résultats généraux de l'enquête décennale
de 1892. Paris, 1897. 451, 365 p. — 105.

„*Tbiel's Landwirthschaftliche Jahrbücher*“ — vezi „Landwirtschaftliche Jahrbücher“.

Tikhomirov, L. La Russie politique et sociale. Paris, Giraud, 1886. IV, 560 p.
— 39.

„*Vorwärts*“, Leipzig—Berlin. — 144.

„*Der Volksstaat*“, Leipzig, 1872, N 51, 26. Juni, S. 1—2; N 52, 29. Juni, S. 1—2; N 53, 3. Juli, S. 1—2; N 103, 25. Dezember, S. 1—2; N 104, 28. Dezember, S. 1—2; 1873, N 2, 4. Januar, S. 1—3; N 3, 8. Januar, S. 1; N 12, 8. Februar, S. 1; N 13, 12. Februar, S. 1—2; N 15, 19. Februar, S. 1; N 16, 22. Februar, S. 1. — 148, 152—153.

INDICE DE NUME

A

Aksakov, I. S. (1823—1886) — militant de seamă al mișcării slavofile, scriitor și publicist. S-a făcut cunoscut prin demascarea abuzurilor administrației țariste și apărarea unui program moderat-liberal — libertatea presei, anularea privilegiilor nobilimii etc. Ziarele editate de el — « Parus », « Den » și « Moskva » — au avut mereu de suferit din cauza rigorilor cenzurii. Încă din timpul insurecției poloneze din 1863 a început să sprijine pe reacționarii nobilimii iobăgiste și să propage ideea unirii popoarelor slave sub hegemonia monarhiei ruse. Aksakov critica ocîrmuirea în unele probleme secundare, dar el a rămas totdeauna un adept al monarhismului. Planul lui de creare a unui stat cu administrare locală și cu un țar autocrat în frunte a fost folosit în largă măsură de către guvernul țarist în încercările lui de a-și asigura simpatia liberalilor. — 29, 46.

Akselrod, P. B. (1850—1928) — unul dintre liderii menșevismului; în anii 1870—1880 a fost narodnic, iar după scindarea organizației « Zemlea i volea » a aderat la grupul « Cernii peredel »; în 1883 a luat parte la crearea grupului « Eliberarea muncii ». Începînd din 1900 a făcut parte din redacția ziarului « Iskra » și a revistei « Zarea ». La Congresul al II-lea al P.M.S.D.R. s-a situat de partea menșevicilor. În 1905 a lansat ideea oportunistă de a se convoca un larg « congres muncitoresc », pe care-l opunea partidului proletariatului. În anii reacțiunii a fost unul dintre conducătorii lichidatorilor și a făcut parte din redacția ziarului « Golos Soțial-Demokrata », organ al menșevicilor-lichidatori; în 1912 a aderat la « blocul din august », care a avut un caracter antipartinic. În timpul primului război mondial s-a situat pe o poziție centristă, camuflîndu-și concepțiile sale social-șovine cu ajutorul unei frazeologii internaționaliste. A luat parte la Conferința de la Zimmerwald și la cea de la Kienthal, unde a aderat la aripa dreaptă.

Față de Revoluția Socialistă din Octombrie a avut o atitudine ostilă și a propagat ideea intervenției armate împotriva Rusiei Sovietice. — 64, 403.

Alcevski, A. K. (1836—1901) — milionar, a fondat (în 1868) banca comercială și apoi (în 1871) banca agricolă din Harkov, unde a fost în permanență

președinte al consiliului de administrație. Fondator și proprietar al societăților miniere « Alekseevski » (1879) și « Donețko-Iurievski » (1894) și al unei serii de uzine. În timpul crizei a dat faliment; și-a pus capăt zilelor. — 84.

Aleksandrov, P. G. (n. 1859) — inginer, ajutor al șefului lucrărilor de dragare pe fluviul Volga; în anii 1893—1895 a condus lucrările de construire a digului de la Sormovo (în apropiere de Nijni-Novgorod), unde și-a însușit peste 50 000 de ruble din banii statului destinați pentru construcție, fapt pentru care a fost condamnat la un an închisoare. — 328.

Alexandru I (Romanov) (1777—1825) — împărat al Rusiei (1801—1825). — 353, 356.

Alexandru al II-lea (Romanov) (1818—1881) — împărat al Rusiei (1855—1881). — 38, 40, 42, 44, 61, 66.

Alexandru al III-lea (Romanov) (1845—1894) — împărat al Rusiei (1881—1894). — 45, 54—55, 56, 74.

Ambrosie (Kliuciarev, A. I.) (1821—1901) — unul dintre reprezentanții cei mai reacționari ai clerului ortodox rus, a dus luptă împotriva celor mai mici manifestări ale mișcării de eliberare. Din 1860 pînă în 1867 a scos, la Moscova, revista « Dușespasitelnoe Citenie » (« Lectura morală »). Din 1882 — arhiepiscop de Harkov și Ahtîrsk. Din 1884 pînă la sfîrșitul vieții sale a fost redactor și editor al revistei teologice « Vera i Razum », care apărea la Harkov. — 341.

Annenski, N. F. (1843—1912) — economist-statistician și publicist, militant de vază al mișcării narodnice liberale. A condus într-o serie de gubernii lucrările de statistică ale zemstvelor. Sub conducerea și îngrijirea lui au fost publicate numeroase lucrări de statistică. A participat la publicarea culegerii în două volume « Influența recoltelor și prețurilor cerealelor asupra unor laturi ale economiei naționale a Rusiei » (1897) și a colaborat la revistele « Delo » și « Otecestvennie Zapiski »; a făcut de asemenea parte din redacția revistei narodnice liberale « Russkoe Bogatstvo ». În anii 1904—1905 a fost unul dintre conducătorii organizației burgheze liberale « Uniunea eliberării », iar în 1906 unul dintre organizatorii și conducătorii partidului mic-burghez, apropiat de cadeți, al « socialiștilor-populiști », care se desprinsese din aripa dreaptă a socialiștilor-revoluționari. În ultimii ani ai vieții sale s-a retras din viața politică. — 332.

Antonovici — statistician, în 1901 a lucrat în biroul de statistică al Consiliului zemstvei guberniale din Harkov. — 333.

Arakceev, A. A. (1769—1834) — unul dintre reprezentanții cei mai reacționari ai absolutismului țarist, conte, ministru de război sub Alexandru I, a excelat prin asprime și cruzime și a exercitat o mare influență asupra politicii externe și interne a Rusiei. De numele lui se leagă o întreagă perioadă de samavolnicie polițienească reacționară, de militarism brutal, spionaj, venalitate, corupție și formalism meschin, rigid — așa-zisul regim « arakceevist ». — 30.

Aubagen, Hubert — economist burghez german, colaborator la «Landwirtschaftliche Jahrbücher» (Analele agricole). Autorul lucrării «Grossbetrieb und Kleinbetrieb in der Landwirtschaft» («Producția mare și cea mică în agricultură») (1896). — 163.

B

Bakunin, A. A. (1823—1882) (fratele lui M. A. Bakunin) — militant liberal, a participat în mod activ la toate manifestările opoziționiste ale nobilimii din Tver în perioada de pregătire și aplicare a reformei țărănești. În 1860 a fost ales mareșal al nobilimii în județul Torjok. În 1862, împreună cu fratele său N. A. (vezi mai jos) și alții, a semnat adresa opoziționistă a nobilimii din Tver, fapt pentru care a fost internat în fortăreața Petropavlovsk. A refuzat să semneze cererea de grațiere. După eliberare i s-a luat dreptul de a ocupa un post la stat și de a îndeplini funcții electiv. — 27.

Bakunin, M. A. (1814—1876) — ideolog al anarhismului. În anii 1836—1840 a făcut parte din cercul lui N. V. Stankevici, a cunoscut pe V. G. Belinski și A. I. Herțen, dar a rămas străin de concepțiile democratice revoluționare progresiste din acea vreme. În 1840 a emigrat; a trăit în Germania, Elveția și Franța. În străinătate a făcut în permanență o critică acerbă absolutismului țarist și iobăgiei din Rusia, a simpatizat cu mișcarea de eliberare națională poloneză, fapt pentru care în 1844 senatul țarist i-a retras titlul de nobil și toate drepturile de proprietate și l-a condamnat în contumacie la deportare și muncă silnică în Siberia. În 1848 a participat la răscoala de la Praga, iar în mai 1849 a condus insurecția de la Dresda; a fost arestat și condamnat la spinzurătoare, pedeapsă care i-a fost comutată în detențiune pe viață. Autoritățile saxone l-au extrădat la cererea guvernului austriac, care, la rîndul său, l-a predat, în 1851, guvernului țarist. În anii 1851—1854 a fost închis în fortul Alekseevski din fortăreața Petropavlovsk, iar apoi în fortăreața Schlüsselburg. Pe cînd se afla în închisoare, a adresat lui Nicolaie I un memoriu intitulat «Mărturisiri», în care își manifesta regretul pentru faptele sale și declara că renunță la concepțiile revoluționare. În 1857 a fost deportat pe viață în Siberia, de unde în 1861 a fugit în Anglia. A încercat să colaboreze la «Kolo-kol», dar a primit în curînd un răspuns negativ din partea lui A. I. Herțen, care nu era de acord cu concepțiile lui. Începînd din 1864 a participat la activitatea Internaționalei I, în cadrul căreia a organizat o alianță secretă a anarhiștilor («Alianța democrației socialiste»); a încercat să opună Internaționalei această alianță și să pună mina pe conducerea Consiliului General, nedîndu-se înapoi «de la nici un fel de mijloace, de la nici un vicleșug; minciuna, calomnia, intimidarea, atacul prin surprindere — toate acestea îi sînt proprii într-o măsură egală» (*K. Marx și F. Engels*, Opere vol. XIII, partea a 2-a, 1940, pag. 539). Pentru activitatea lui dezorganizatoare, în 1872, la stăruința lui Marx, a fost exclus din Internațională.

«La Bakunin — scria Engels — găsim o teorie originală, un amestec de proudhonism și comunism. . .» (*K. Marx și F. Engels*, Scrisori alese, Moscova, 1953, pag. 277). Ideea proprietății colective asupra mijloacelor de producție se îmbina la el cu ideea anarhistă a «libertății absolute» a individului. Expri-

mînd interesele lumpenproletariatului și ale micii burghezii, el era pentru nimicirea statului, văzînd în el, și nu în capital, principalul rău al societății burgheze. Negînd rolul istoric mondial al proletariatului, Bakunin era de părere că țările înapoiate în care precumpănește țărănimea sînt cele mai potrivite pentru revoluția socială anarhistă. Revoluția trebuie să ducă la o « nivelare a claselor », la o uniune de « asociații libere ». În scrierile lor, Marx și Engels au dezvăluit esența reacționară a bakunismului, care, după cum l-a definit Lenin, nu este altceva decît concepția despre lume « a unui mic-burghez care a pierdut nădejdea în salvarea sa » (*V. I. Lenin, Opere*, vol. 18, E.S.P.L.P. 1957, pag. 11). — 27, 377.

Bakunin, N. A. (1818—1901) (fratele lui A. A. și M. A. Bakunin) — militant liberal al nobilimii din gubernia Tver. În 1858 a fost membru al Comitetului din Tver pentru problema țărănească, iar cu începere din 1861 membru al Comisiei guberniale din Tver pentru treburile țărănești. A fost unul dintre inițiatorii adresei înaintate, în 1862, guvernului țarist de către nobilimea din Tver, care cerea abrogarea privilegiilor stărilor sociale, instaurarea judecării publice și convocarea de delegați ai poporului, fără deosebire de stare socială. Împreună cu alți nobili care au semnat adresa a fost arestat și închis în fortăreața Petropavlovsk. A refuzat să semneze cererea de grațiere. După un an de detențiune a fost eliberat fără dreptul de a ocupa o funcție publică. — 27.

Bensing, August Franz (n. 1870) — economist burghez german, profesor la Universitatea din Heidelberg, autorul cărții « *Der Einfluss der Landwirtschaftlichen Maschinen auf Volks- und Privatwirtschaft* » (« Influența mașinilor agricole asupra economiei naționale și a celei particulare »), apărută la Breslau în 1897. — 124—127, 222.

Berdeaev, N. A. (1874—1948) — filozof idealist și publicist reacționar. În ultimul deceniu al secolului trecut a combătut narodnicismul de pe pozițiile liberalismului burghez. În 1901 a publicat cartea « *Subiectivismul și individualismul în filozofia socială* », în care s-a pronunțat în mod fățiș împotriva marxismului. În 1905 a aderat la partidul cadeților. În anii reacțiunii a fost unul dintre reprezentanții curentului filozofic-religios al căutării de dumnezeu, care era ostil marxismului; a fost unul dintre autorii culegerii « *Vehi* », o publicație cu caracter contrarevoluționar. După victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie s-a manifestat ca apologet al scolasticii medievale, în care vedea un mijloc de a scăpa de comunismul în continuă creștere. În 1922 a emigrat în străinătate, unde a devenit unul dintre liderii celei mai întunecate forme de misticism și idealism, îndreptată împotriva concepției revoluționare despre lume și socialismului. — 65, 120, 147.

Bernstein, Eduard (1850—1932) — lider al aripii ultraoportuniste a social-democrației germane și a Internaționalei a II-a: teoretician al revizionismului și reformismului. Din 1881 pînă în 1890 a fost redactor al ziarului « *Der Sozial-Demokrat* », organ central ilegal al social-democrației germane. În anii 1896—1898 a publicat în revista „*Die Neue Zeit*” o serie de arti-

cole sub titlul « Problemele socialismului », care au fost apoi editate într-un volum intitulat « Premisele socialismului și sarcinile social-democrației » (1899), în care a procedat deschis la revizuirea bazelor filozofice, economice și politice ale marxismului revoluționar. Bernstein contesta valabilitatea teoriei marxiste a luptei de clasă, a teoriei inevitabilității prăbușirii capitalismului, a teoriei revoluției socialiste și a dictaturii proletariatului. « Cît privește revoluția proletariatului, oportunistul s-a dezvățat pînă să se și gîndească la așa ceva », spunea V. I. Lenin referindu-se la Bernstein (*V. I. Lenin, Opere*, vol. 25, E.S.P.L.P. 1956, pag. 425). Bernstein considera că singura sarcină a mișcării muncitorești este să lupte pentru reforme menite « să îmbunătățească » situația economică a muncitorilor în societatea capitalistă, el a lansat formula oportunistă: « mișcarea este totul, scopul final nu este nimic ».

Conceptiile teoretice ale lui Bernstein și ale adepților săi au pus bazele revizionismului internațional, iar activitatea lor practică oportunistă a dus la trădarea directă a intereselor clasei muncitoare și, ca urmare, la rușinul faliment al Internaționalei a II-a. — 143, 190.

Bismarck, Otto Eduard Leopold (1815—1898) — om de stat și diplomat al Prusiei și al Germaniei, primul cancelar al imperiului german, supranumit « cancelarul de fier ». În 1862 a fost prim-ministru și ministru de externe al Prusiei. Scopul principal pe care l-a urmărit el a fost unirea prin « foc și sabie » a micilor state germane izolate și crearea unui imperiu german unic sub hegemonia Prusiei iuncherilor. În ianuarie 1871, Bismarck a fost numit cancelar al imperiului german. Din 1871 pînă în 1890 a condus întreaga politică internă și externă a Germaniei, căreia i-a imprimat o orientare corespunzătoare intereselor iuncherilor moșieri, străduindu-se totodată să asigure alianța dintre iuncheri și marea burghezic.

Nereușind să înăbușe mișcarea muncitorească cu ajutorul legii excepționale împotriva socialiștilor, introdusă de el în 1878, Bismarck a venit cu un program demagogic de legislație socială, făcînd să se voteze o serie de legi care prevedeau instituirea asigurărilor obligatorii pentru unele categorii de muncitori. Cu toate acestea, încercarea lui de a destrăma mișcarea muncitorească prin pomeni mizere n-a dat nici un rezultat. În martie 1890 și-a dat demisia. — 73.

Bleklov, S. M. (1860—1913) — statistician narodnic al zemstvelor, după absolvirea Universității din Moscova (1885) a făcut serviciu la zemstvele din guberniile Poltava, Tver și Orel. În anii 1900—1901 a condus cercetările întreprinse într-o serie de județe din gubernia Taurida. În lucrările și rapoartele sale a dezvăluit numeroase abuzuri practicate de administrația țaristă; în 1902 a fost îndepărtat din serviciul zemstvelor. A participat la mișcarea socială din anii 1905—1906; a aderat la partidul socialiștilor-revoluționari. A participat la organizarea Uniunii țărănești din Rusia, fapt pentru care a fost arestat. Mai tîrziu a emigrat. — 333.

Bobrikov, N. I. (1839—1904) — general al armatei țariste, iar cu începere din 1898 guvernator general al Finlandei; a aplicat în acest ținut politica de rusificare promovată de țarism: a introdus obligativitatea folosirii limbii ruse în treburile administrative, a abrogat de fapt constituția, a desființat unitățile militare finlandeze și a înăbușit cu cruzime orice manifestare a mișcării de eliberare națională. În ziua de 3 (16) iunie 1904 a fost omorât de un terorist finlandez. — 356.

Braun, Heinrich (1854—1927) — social-democrat german, publicist în domeniul social-politic. În 1883 a fost unul dintre fondatorii revistei «Die Neue Zeit» («Timpuri noi»), organ teoretic al social-democrației germane. În anii 1888—1903 a editat revista «Archiv für soziale Gesetzgebung und Statistik» («Arhiva pentru legislație socială și statistică»), în care erau dezbătute probleme de teorie și practică a mișcării muncitorești și de legislație muncitorească și erau publicate articole revizioniste. În 1903 Braun a fost ales deputat în Reichstag. În anii 1905—1907 a editat revista «Neue Gesellschaft» («Societatea nouă»), iar în 1911—1913 revista «Annalen für Socialpolitik und Gesetzgebung» («Analele de politică socială și legislație»). — 134, 144.

Brentano, Lujo (1844—1931) — economist burghez german, din 1896 profesor de economie politică la Universitatea din München; adept al «socialismului de catedră», care propaga renunțarea la lupta de clasă și posibilitatea rezolvării contradicțiilor sociale din societatea capitalistă și a împăcării intereselor muncitorilor și capitaliștilor prin organizarea de sindicate reformiste și introducerea legislației industriale. În problema agrară a fost un adept al «teoriei» reacționare a trănicipiei micii gospodării în agricultură și al legii pseudoștiințifice a «fertilității descrescînde a solului». A apărat interesele monopolurilor capitaliste. V. I. Lenin a dezvăluit legătura indisolubilă dintre «brentanism», «marxismul legal» din Rusia și revizionismul internațional. — 102, 111, 146, 149.

Bulgakov, S. N. (1871—1944) — economist burghez, filozof idealist. La sfîrșitul secolului trecut era «marxist legal». A făcut încercarea de a revizui teoria lui Marx în problema agrară, căutînd să dovedească «trăinicia» și «viabilitatea» micii gospodării țărănești, «superioritatea» ei față de marea gospodărie capitalistă și să explice sărăcirea maselor populare prin așa-zisa «lege a fertilității descrescînde a solului». După revoluția din 1905—1907, Bulgakov a aderat la cadeți, a colaborat la culegerea «Vehi», pe care V. I. Lenin a calificat-o drept o «enciclopedie a renegării liberale»; a dus o luptă fățișă împotriva filozofiei materialiste, combătînd-o de pe pozițiile neokantianismului, ale misticismului și clericalismului. După 1918 s-a făcut preot și a emigrat în străinătate, unde a desfășurat o propagandă dușmănoasă împotriva Rusiei Sovietice. — 99, 100, 102—103, 104—106, 107—108, 109—110, 111—112, 114, 115—117, 118, 120—122, 123—124, 125, 126, 127, 128, 129—130, 131, 132—133, 136, 137, 138, 142, 144, 147, 150, 154, 160, 161, 162, 164, 165, 170, 172, 173, 174, 175, 177, 180, 182, 186, 187, 188—189, 193, 195, 196—197, 198—199, 204, 206—207, 208, 209, 215, 220, 221, 222, 225, 230, 231, 232, 233.

Burțev, V. L. (1862—1936) — a participat la mișcarea revoluționară din deceniul al 9-lea al secolului trecut; se apropia, prin concepțiile sale, de narodovolți. A fost arestat, iar mai târziu a fugit în străinătate, unde s-a ocupat cu strângerea și publicarea de documente ale mișcării revoluționare. În 1897 a editat culegerea « Într-o sută de ani », care cuprinde materiale în legătură cu istoria mișcării revoluționare; în 1898 a scos, la Geneva, ziarul « Svobodnaia Rossiia » (« Rusia liberă »), apoi revista « Biloe » (« Trecutul ») și ziarul « Budușcee » (« Viitorul »). S-a ocupat cu dezvăluirea activității secrete a departamentului poliției și a demascat pe provocatorul Azef. Înainte de prima revoluție rusă era apropiat de socialiștii-revoluționari, iar după înfrângerea revoluției i-a susținut pe cadeți. În timpul primului război mondial s-a manifestat ca un șovinist inveterat, a renunțat la orice opoziție față de țarism, s-a întors în țară și a luptat de partea contrarevoluției, împotriva bolșevicilor. În 1917 s-a situat de partea lui Kornilov, iar după Marea Revoluție Socialistă din Octombrie a fost unul din dușmanii cei mai înverșunați ai U.R.S.S.; a emigrat în străinătate, unde a participat la crearea de organizații albgardiste, monarhiste, în vederea luptei împotriva Rusiei Sovietice. — 28, 67.

C

Cernișevski, N.G. (1828—1889) — mare democrat-revoluționar rus, om de știință, scriitor, critic literar; unul dintre precursorii de seamă ai social-democrației ruse. El a fost animatorul și îndrumătorul ideologic al mișcării democratice revoluționare din deceniul al 7-lea al secolului trecut în Rusia. Ca socialist utopist, el considera că este posibilă trecerea la socialism prin intermediul obștii țărănești, dar, în același timp, ca democrat-revoluționar « a știut să exercite o influență în spirit revoluționar asupra tuturor evenimentelor politice ale epocii sale, . . . a propagat, trecînd peste obstacolele și barierele cenzurii, ideea revoluției țărănești, ideea luptei maselor pentru răsturnarea tuturor vechilor autorități » (*V. I. Lenin*, Opere, vol. 17, E.S.P.L.P. 1957, pag. 104). Revista « Sovremennik » (« Contemporanul »), care apărea sub îngrijirea lui, era purtătorul de cuvînt al forțelor revoluționare din Rusia. Cernișevski a demascat cu vehemență caracterul iobăgist al « reformei țărănești » din 1861 și a chemat pe țărani la răscoală. În 1862 a fost arestat de guvernul țarist și întemnițat în fortăreața Petropavlovsk, unde a stat aproape doi ani, iar după aceea a fost condamnat la șapte ani muncă silnică și deportare pe viață în Siberia, de unde a fost eliberat abia spre sfîrșitul vieții sale. El a rămas pînă în ultima clipă un luptător înflăcărat împotriva inegalității sociale, împotriva tuturor formelor de manifestare a aspirării politice și economice.

Deosebit de mari sînt meritele lui Cernișevski în dezvoltarea filozofiei materialiste ruse. Concepțiile lui filozofice reprezintă culmea întregii filozofii materialiste premarxiste. Materialismul lui a avut un caracter revoluționar, eficient. Cernișevski a criticat cu toată tăria diferitele teorii idealiste și s-a străduit să prelucreze în spirit materialist dialectica lui Hegel.

În domeniul economiei politice, al esteticii și al istoriei, Cernișevski a dat exemple de abordare dialectică a realității. K. Marx, care a studiat operele lui Cernișevski, le-a acordat o înaltă prețuire și a spus despre el că este un

mare savant rus. Lenin a scris despre Cernișevski că el « este singurul scriitor rus cu adevărat mare care, începînd din al șaselea deceniu al secolului trecut și pînă în 1888, a știut să se mențină la nivelul unui materialism filozofic integral. . . — Cernișevski n-a reușit însă, sau, mai bine zis, n-a putut, datorită stării de înapoiere a vieții rusești, să se ridice pînă la materialismul dialectic al lui Marx și Engels » — remarca Lenin (*V. I. Lenin, Opere*, vol. 14, Editura politică, 1959, pag. 354).

Cernișevski a scris o serie întreagă de lucrări strălucite în domeniul filozofiei, economiei politice, istoriei, eticii și esteticii. Lucrările lui de critică literară au avut o mare influență asupra dezvoltării artei și literaturii ruse. Romanul său « Ce-i de făcut? » a contribuit la educarea multor generații de revoluționari din Rusia și din străinătate. — 28, 29, 61.

Cernov, V. M. (1876—1952) — unul dintre liderii și teoreticienii partidului eserilor și redactor al ziarului «*Revoluționaia Rossia*», organ central al eserilor, care apărea în străinătate. El a publicat în revista «*Russkoe Bogatstvo*» o serie de articole revizioniste îndreptate împotriva marxismului, în care încerca să demonstreze că teoria lui Marx nu poate fi aplicată la agricultură. După revoluția burghezo-democratică din februarie a fost ministru al agriculturii în primul și al doilea cabinet de coaliție al guvernului provizoriu, organizatorul unor crunte represiuni împotriva țăranilor care trecuseră la ocuparea pămînturilor moșierești. După Marea Revoluție Socialistă din Octombrie a participat la organizarea rebeliunilor antisovietice ale socialiștilor-revoluționari. În 1920 a emigrat în străinătate, unde a continuat să desfășoare activitate antisovietică. — 99, 123, 139, 140, 141—142, 143, 144, 145, 146, 150, 152, 155, 156, — 157, 173, 180, 182, 185, 211, 213, 214, 221, 225.

Cezar, Caius Iulius (100—44 î.e.n.) — unul dintre cei mai mari bărbați de stat ai imperiului roman, conducător de oști și scriitor. — 300.

Cicerin, B. N. (1828—1904) — jurist, specialist în dreptul de stat, istoric și filozof, militant de vază al mișcării liberale. Din 1861 și pînă în 1868 a fost profesor la Universitatea din Moscova. În anii 1882—1883 a fost primar al orașului Moscova. Prin concepțiile sale politice a fost partizan al monarhiei constituționale. În filozofie era idealist și metafizician convins. Principalele lui lucrări sînt: «*Proprietatea și statul*» (1882—1883), «*Istoria doctrinelor politice*» (1869—1902), «*Filozofia dreptului*» (1900) și altele. — 44, 55.

D

Dabin, E. S. (n. 1871) — muncitor la uzina «*Aleksandrovski*» din Petersburg, unul dintre inculpații în procesul tulburărilor de la uzina «*Obuhov*» din mai 1901. — 294.

Danielson, N. F. (N. — on, Nikolai — on) (1844—1918) — autor rus de lucrări de economie, unul dintre ideologii narodnicismului liberal în anii 1880—1900; în anii 1860—1880 a avut legături cu cercurile tinerilor raznociți revoluționari. El a terminat prima traducere în limba rusă a «*Capi-*

talului» lui K. Marx, care fusese începută de G.A. Lopatin. În timp ce lucra la traducerea «Capitalului», a purtat corespondență cu K. Marx și F. Engels, și în scrisorile sale a atins și probleme legate de dezvoltarea economică a Rusiei. El n-a înțeles însă esența marxismului și mai târziu a luat poziție împotriva lui. În 1893 a publicat cartea sa «Studii asupra economiei noastre sociale de după reformă», care, împreună cu lucrările lui V. P. Voronțov, a servit la fundamentarea teoretică a narodnicismului liberal. Într-o serie de lucrări ale sale, V. I. Lenin a făcut o critică acerbă a concepțiilor lui Danielson. — 152, 325, 404.

David, Eduard (1863—1930) — unul dintre liderii de dreapta ai social-democrației germane și unul dintre fondatorii revistei revizioniste «Sozialistische Monatshefte» («Revista socialistă lunară»), economist de profesie. În proiectul de program agrar alcătuit de el au fost înscrise ca principală revendicare garantarea și consolidarea micii proprietăți private în orînduirea capitalistă (Congresul de la Breslau din 1895 a respins acest proiect). În 1903 a publicat o carte, «Socialismul și agricultura», pe care Lenin a calificat-o drept «principala lucrare a revizionismului în problema agrară». În această carte David a încercat să combată teoria marxistă în problema agrară și să dovedească «superioritatea» și «trăinicia» micilor gospodării țărănești în comparație cu marile gospodării capitaliste. În 1903 a fost ales deputat în Reichstag. În timpul primului război mondial a devenit un social-șovinist din cei mai aprigi; în 1919 a făcut parte din primul guvern de coaliție al Republicii Germane, în 1919—1920 a fost ministru al afacerilor interne, iar în 1922—1927 reprezentant al guvernului în Hessen; David a sprijinit tendințele revanșarde ale imperialismului german, a fost un dușman al U.R.S.S. și al clasei muncitoare. V. I. Lenin l-a caracterizat ca pe un om «a cărui întreagă viață a fost consacrată coruperii burgheze a mișcării muncitorești» (*V. I. Lenin, Opere*, vol. 21, Editura politică, 1959, pag. 262). — 127, 128, 154, 155, 156, 158, 180, 211, 213, 222—234, 235, 239, 240, 243, 244—245, 253, 256.

Demombynes, Gabriel (n. 1840) — avocat francez, specialist în problemele dreptului de stat, autorul unei lucrări cu titlul «Constitutions européennes». — 389.

Dickens, Charles (1812—1870) — mare scriitor realist englez. În operele sale (dintre care cele mai de seamă sînt: «Documentele postume ale clubului Pickwick» (1837), «Oliver Twist» (1838), «Dombay și fiul» (1848), «Vremuri grele» (1854), «Micuța Dorrit» (1857), «Prietenul nostru comun» (1865), a oglindit viața Angliei burgheze. El a arătat prăpastia din ce în ce mai adîncă dintre cele două lagăre opuse, dintre bogăție și sărăcie: luxul bogaților, mizeria și lipsa de drepturi a oamenilor muncii, cocioabele Londrei, azilurile de noapte, situația insuportabilă în care se aflau copiii săracilor. Dezvăluind rînduiri din regimul capitalist, Dickens nu a chemat la luptă împotriva lor, ci a propovăduit idei utopice bazate pe convingerea că prin reeducarea proprietarilor se va ajunge la întronarea dreptății în societatea burgheză.

Marx l-a încadrat pe Dickens în pleiada strălucită de «romancieri englezi din zilele noastre care în cărțile lor au dezvăluit lumii într-o formă plastică

și plină de elocință mai multe adevăruri politice și sociale decît toți politicienii, publiciștii și moralisții de profesie luați la un loc» (*K. Marx și F. Engels*, Opere, vol. 10, Editura politică, 1961, pag. 686). — 316.

Dietz, Johann Heinrich Wilhelm (1843—1922) — social-democrat german, deputat în Reichstag din 1881 pînă în 1918. A condus editura Partidului social-democrat german, care a publicat operele lui Marx și Engels; în tipografia lui s-au tipărit primele numere ale ziarului bolșevic «*Iskra*», revista «*Zarea*» și lucrarea lui V. I. Lenin «*Ce-i de făcut?*». — 20, 26, 388.

Dittenberger — comisar economic, funcționar al unei instituții topometrice de stat din Germania; a condus cercetările în legătură cu gospodăriile țărănești din Eisenach. — 176.

Dobroliubov, N. A. (1836—1861) — mare democrat-revoluționar rus, critic literar de seamă și filozof materialist, prieten intim și tovarăș de luptă al lui N. G. Cernișevski. Din toamna anului 1857 a condus rubrica de critică și bibliografie a revistei «*Sovremennik*» («*Contemporanul*»), iar mai târziu și pe cea de satiră a revistei «*Svistok*» («*Fluierul*»). În cei patru ani ai săi de activitate literară, Dobroliubov a scris o serie de articole strălucite («*Împărăția întunericului*», «*O rază de lumină în împărăția întunericului*», «*Ce este oblomovismul?*», «*Cînd va veni adevărata zi*» etc.), care sînt un model de critică literară combativă. Dobroliubov era un adversar neîmpăcat al absolutismului și iobăgiei, avea o ură neîmpăcată împotriva oricăror samovolnicii și era un adept al insurecției populare împotriva guvernului absolutist.

Alături de A. I. Herțen, V. G. Belinski și N. G. Cernișevski, el a fost unul dintre precursorii marxismului revoluționar în Rusia. — 370.

Dolgorukov, P. V. (1816—1868) — prinț, scriitor și publicist, reprezentant al cercurilor liberale din societatea rusă. A fost prigonit pentru că a înmînat guvernului un memoriu în care arăta că e necesar să fie eliberați țărani și ca ei să obțină pămînt în schimbul unei răscumpărări. În 1859 a fost silit să emigreze. În străinătate a scris cartea «*Adevărul despre Rusia*», în care s-a pronunțat pentru introducerea sistemului constituțional de guvernare în Rusia. A înființat o tipografie și a publicat reviste, ziare și broșuri cu caracter opoziționist: în anii 1860—1861 ziarul «*Budușnosti*» («*Viitorul*»), în 1862 revista «*Pravdivii*», iar în 1862—1864 ziarul «*Listok*»; a colaborat la «*Kolokol*», a demască rînduielele absolutiste-iobăgiste din Rusia și, cum spunea A. I. Herțen, «*... a întărit fără odihnă și îndurare guvernul rus, așa cum toreadorul neobosit îl întărită pe taur*» (*Herțen, A. I.*, Opere complete și scrisori, vol. 21, 1923, pag. 89). Guvernul țarist l-a condamnat în contumacie la deportare pe viață, cu pierderea titlului princiar și confiscarea moșiilor. — 67.

Dragomanov, M. P. (1841—1895) — istoric, etnograf și publicist ucrainean, unul dintre reprezentanții liberalismului burghez. A fost docent al Universității din Kiev; a colaborat la reviste liberale; fiind prigonit de guvernul țarist, a emigrat în străinătate. În emigrație și-a continuat activitatea sa publicistică, a demască politica țarismului și în același timp a combăt-

tut cu hotărâre socialismul și teoria luptei de clasă, a criticat pe narodovolți și pe social-democrați. În mișcarea zemstvelor, el a văzut un sprijin în lupta cu țarismul. În 1883 a fost redactor al revistei « Volnoe Slovo » (« Cuvîntul liber »), care se prezenta ca un organ al opoziției din zemstve. Dragomanov a fost unul dintre conducătorii cei mai de seamă ai aripii moderate a mișcării de eliberare națională ucrainene, s-a pronunțat pentru autonomia cultural-națională. În 1889 a apărut la Geneva broșura lui « Liberalismul și zemstvele în Rusia »; sub îngrijirea lui au fost de asemenea editate scrisorile lui Kavelin și Turghenev către Hertzen și scrisorile lui Bakunin către Hertzen și Ogarev. — 27, 39, 40, 47, 389.

Drechsler, Gustav (1833—1890) — profesor german, director al Institutului agronomic din Göttingen, creat de el. Împreună cu W. Henneberg a publicat revista « Journal für Landwirtschaft »; autor al unor lucrări de agricultură: « Die Statik des Landbaues » (1869), « Die Entschädigungsberechnung expropriierter Grundstücke » (1873) și altele. În 1887 a fost ales deputat în Reichstag. — 235—237, 240, 241, 244, 264.

Drujinin — inspector al școlilor primare din gubernia Tver. — 393.

E

Engelhardt, A. N. (1832—1893) — publicist, narodnic, cunoscut prin activitatea lui pe tărîm obștesc și agronomic și prin experiența făcută cu organizarea unei gospodării raționale pe moșia sa Batișcevo din gubernia Smolensk. În cartea sa « Dezvoltarea capitalismului în Rusia », V. I. Lenin face o caracterizare a gospodăriei lui Engelhardt, demonstrînd, pe baza exemplului oferit de ea, caracterul utopic al teoriilor narodnice. Engelhardt este autorul scrisorilor « De la țară », publicate în revista « Otecestvennîe Zapiski » (și apărute în ediție separată în 1882), și al unei serii de alte lucrări în legătură cu probleme de agricultură; a fost redactor-șef al revistei « Himiceskii Jurnal » (1859—1860), prima publicație de acest fel din Rusia. — 226.

Engelhardt, A. P. (1845—1903) — om de stat în Rusia țaristă. În 1890 a fost numit viceguvernator la Kazan, iar în 1893 guvernator la Arhanghelsk; în anii 1901—1903 a fost guvernator la Saratov. — 309—310, 312.

Engels, Friedrich (1820—1895) — unul dintre întemeietorii comunismului științific, conducător și învățător al proletariatului internațional, prieten și tovarăș de luptă al lui K. Marx (vezi articolul lui V. I. Lenin « Friedrich Engels ». Opere complete, vol. 2, Editura politică, 1960, ediția a doua, pag. 1—14). — 19, 149, 152.

Ermakov, A. I. (n. 1879) — muncitor la uzina « Obuhov », unul dintre conducătorii grevei care a avut loc în mai 1901 la această uzină. A fost condamnat de tribunalul țarist la 5 ani muncă silnică. — 294.

Ermolov, A. S. (1846—1917) — funcționar al guvernului țarist. În 1893 a fost director în ministerul domeniilor statului, din 1894 pînă în 1905 ministru al agriculturii și al domeniilor statului, iar apoi membru al Consiliului de stat. În anii 1886—1888 a fost vicepreședinte al Societății economice. A scris o serie de lucrări în probleme de economie agrară, în care s-a manifestat ca exponent al intereselor moșierilor iobăgiști. În 1892 a scos cartea « Recolta proastă și calamitatea publică », în care a încercat să justifice măsurile luate de guvernul țarist în legătură cu țăranii înfometați. — 88.

F

Filaret (Drozdov, V. M.) (1782—1867) — unul dintre reprezentanții cei mai reacționari ai bisericii ortodoxe ruse, apărător înfocat al iobăgismului. Din 1826 mitropolit al Moscovei. Din însărcinarea lui Alexandru al II-lea a întocmit manifestul de la 19 februarie 1861 al guvernului țarist în legătură cu desființarea iobăgiei în Rusia. — 341.

Frei — vezi Lenin, V. I.

Fühling, Johann Josef (1823—1884) — specialist german în probleme de economie și de construcție a mașinilor agricole. Începînd din 1864 a redactat « Fühling's landwirtschaftliche Zeitung » (« Gazeta agricolă a lui Fühling »). În anii 1872—1880 a fost profesor la Universitatea din Heidelberg. Autorul lucrării « Ökonomie der Landwirtschaft » (« Economia agricolă »). — 124.

G

Gavrilov, A. I. (n. 1869) — muncitor la uzina « Obuhov », unul dintre conducătorii grevei care a avut loc în mai 1901 la această uzină. A fost arestat și condamnat de tribunalul țarist la 6 ani muncă silnică. — 294.

Gherșenștein, M. I. (1859—1906) — economist burghez, profesor la Institutul agronomic din Moscova, deputat în Duma I de stat, unul dintre liderii cadeților — principalul partid al burgheziei ruse — și teoreticianul acestora în problema agrară. A fost ucis de ultrareacționari în Finlanda după dizolvarea Dumei I de stat. — 246.

Goltz, Theodor Alexander (1836—1905) — economist burghez și agronom german, director al Institutului agronomic din Königsberg și apoi al celui din Iena. Autor al unei serii de lucrări în probleme de agricultură, în care apăra interesele marilor proprietari funciari — 131—132.

Gordeenko, M. E. — în anii 1900—1901 președinte al Consiliului zemstvei guberniale din Harkov. — 333.

Goremkin, I. L. (1839—1917) — om de stat în Rusia țaristă, unul dintre reprezentanții tipici ai birocrăției reacționare; monarhist inveterat. În anii 1895—1899, ca ministru al afacerilor interne, a promovat o politică reacțio-

nară îndreptată spre atenuarea și lichidarea reformelor din deceniul al 7-lea al secolului trecut (așa-zisa politică de «contrareforme»); a înăbușit cu cruzime mișcarea muncitorească. Din aprilie pînă în august 1906 și din ianuarie 1914 pînă în ianuarie 1916 a fost președinte al Consiliului de Miniștri. — 20, 25, 50, 51, 52.

Gorki, Maxim (pseudonimul lui *Peșkov, A. M.*) (1868—1936) — mare scriitor proletar, întemeietor al realismului socialist și făuritor al literaturii sovietice. De timpuriu i-a fost dat să cunoască o viață de lipsuri grele și de mizerie; a călătorit mult prin țară, a luat parte la mișcarea muncitorească revoluționară și a avut de suferit de pe urma neîncetelor măsuri de reprimare luate împotriva lui de guvernul țarist. În operele sale, Gorki a oglindit viața clasei muncitoare din Rusia, lupta ei eroică împotriva țarismului și a capitalismului, pentru eliberarea celor ce muncesc. A demască cu vigoare și pasiune samavolnicia și despotismul administrației țariste, a stigmatizat filistinismul și trivialitatea, a dezvăluit sărăcia spirituală și inadptabilitatea intelectualilor burghezi și a înfățișat marea forță creatoare a maselor muncitoare, nașterea omului nou în procesul luptei revoluționare. Toate scrierile lui sînt pătrunse de ideea umanismului revoluționar. M. Gorki a nutrit simpatii pentru lupta dusă de proletariatul revoluționar și a sprijinit partidul social-democrat. V. I. Lenin l-a cunoscut îndeaproape pe Gorki, i-a prețuit foarte mult talentul, i-a arătat greșelile și i-a purtat în permanență o grijă deosebită. După victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, Gorki a desfășurat o activitate amplă și multilaterală în rîndul intelectualilor, pe care a căutat să-i unească cît mai strîns în jurul Puterii sovietice. A fost unul dintre inițiatorii înființării Uniunii scriitorilor sovietici, al cărei președinte a fost pînă la sfîrșitul vieții sale. O însemnătate deosebită a avut activitatea desfășurată de Gorki în domeniul construcției sovietice și în direcția apărării păcii. El a chemat neobosit masele la luptă împotriva fascismului, a demască pregetirile în vederea unui al doilea război mondial și a dat tot sprijinul pentru organizarea congreselor internaționale antimilitariste. Într-o serie de schițe și pamflete a supus unei critici curajoase, nimicitoare imperialismul contemporan, și în special pe cel american. Cu Gorki, ca artist, s-a încheiat procesul de dezvoltare a literaturii clasice ruse din secolul al XIX-lea și a luat ființă literatura socialistă proletară. Gorki a fost un critic și publicist de seamă; el a exercitat o mare influență asupra dezvoltării literaturii sovietice, asupra multor scriitori progresiști din străinătate și asupra dezvoltării literaturii democratice din lumea întreagă. — 369—370.

Gradovski, A. D. (1841—1889) — jurist și publicist rus, specialist în istoria dreptului, profesor la Universitatea din Petersburg, reprezentant al liberalismului burghez. La începutul deceniului al 9-lea al secolului trecut el a publicat în ziarul «Golos» o serie de articole îndreptate împotriva mișcării revoluționare și în același timp s-a pronunțat pentru necesitatea introducerii unor reforme moderate, care, fără să însemne cîtuși de puțin o îngrădire a absolutismului, ar fi dus, după părerea lui, la o slăbire a regimului de samavolnicii și fărădelegi. După suspendarea ziarului «Golos» (1884) s-a consacrat pe de-a-ntregul activității didacticeștiințifice. — 44.

Grossman, G. A. (Kovrov, A.) (n. 1863) — ziarist, menșevic, a colaborat la revistele «Russkoe Bogatstvo», «Obrazovanie» și «Jizn»; a tradus în limba rusă cartea lui Ed. David «Socialismul și agricultura». A avut o atitudine ostilă față de Marea Revoluție Socialistă din Octombrie. În 1919, la Odesa, a luat parte la editarea revistei menșevice antisovietice «Greaduși Den» («Ziua de mîine»), apoi a emigrat. — 223.

H

Hanibal Barca (247—183 î.e.n.) — conducător de oști cartaginez, în anul 216 î.e.n. a repurtat o mare victorie asupra romanilor în lupta de la Cannae. El s-a legat prin jurămint față de tatăl său că va lupta pînă la sfîrșitul vieții sale împotriva romanilor, cotropitorii Cartaginei; de aici și expresia: «jurămint hanibalian». — 57.

Hecht, Moritz — economist și statistician burghez german, autorul unei monografii despre gospodăria țărănească: «Drei Dörfer der badischen Hard» («Trei sate din Hardul Badenului») (1895), în care apăra teza economiștilor burghezi despre trînicia micii gospodării în capitalism. Această carte a fost folosită de revizionisti în lupta lor împotriva marxismului. — 154—155, 157, 158—159, 160—162, 181, 204, 211, 213, 225, 226.

Hegel, Georg Wilhelm Friedrich (1770—1831) — unul dintre cei mai de seamă filozofi germani, idealist obiectiv. Filozofia lui reprezintă punctul culminant al idealismului german de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea. Meritul istoric al lui Hegel constă în elaborarea profundă și multilaterală a dialecticii idealiste, care a constituit unul din izvoarele teoretice ale materialismului dialectic. Potrivit doctrinei lui Hegel, întreaga lume naturală, istorică și spirituală se află în neconținută mișcare, schimbare, transformare și dezvoltare; însă el consideră că lumea obiectivă, realitatea, este un produs al spiritului absolut, al ideii absolute. V. I. Lenin a calificat ideea absolută drept o născocire teologică a idealistului Hegel. Ceea ce caracterizează filozofia lui Hegel este profunda contradicție dintre metoda sa dialectică și sistemul său conservator, metafizic, care în fond proclama încetarea dezvoltării. Prin concepțiile sale social-politice, Hegel era un reacționar.

K. Marx, F. Engels și V. I. Lenin, prelucrînd în mod critic metoda dialectică a lui Hegel, au creat dialectica materialistă, care reflectă legile cele mai generale ale dezvoltării lumii obiective și ale gîndirii omenești.

Principalele opere ale lui Hegel sînt: «Fenomenologia spiritului» (1806), «Știința logicii» (1812—1816), «Enciclopedia științelor filozofice» (1817), «Filozofia dreptului» (1821). Opere postume: «Prelegeri de istorie a filozofiei» (1833—1836) și «Prelegeri de estetică, sau filozofia artelor» (1836—1838). — 153.

Hellriegel, Hermann (1831—1895) — cunoscut agrochimist german, a dovedit științificește că bacteriile aflate la rădăcinile plantelor leguminoase fixează azotul din aer, care este pentru ele o sursă de alimentare. În anii

1856—1873 a condus stațiunea experimentală de la Dahme (Prusia), iar din 1882 pe cea de la Bernburg.

Principalele sale lucrări sînt: «*Beiträge zu den naturwissenschaftlichen Grundlagen des Ackerbaues mit besonderer Rücksicht auf die agrikulturnchemischen Methoden der Sandkultur*» («*Materiale pentru o fundamentare științifică a agriculturii, în special a metodelor agrochimice de tratare a solurilor nisipoase*»); cu colaborarea lui N. Willfahrt a scris: «*Untersuchungen über die Stickstoffnahrung der Gramineen und Leguminosen*» («*Cercetări în legătură cu alimentarea cu azot a gramineelor și leguminoaselor*»). — 146.

Helms, Emil — socialist de catedră danez; autorul cărții «*Die Sozialdemokratische und gewerkschaftliche Bewegung in Dänemark*» («*Mișcarea social-democrată și sindicală în Danemarca*»), apărută la Leipzig în 1907. — 229.

Hertz, Friedrich Otto (n. 1878) — economist austriac, social-democrat revizionist. În cartea sa «*Die Agrarischen Fragen im Verhältnis zum Sozialismus. Mit einer Vorrede von Ed. Bernstein*» («*Problemele agrare din punctul de vedere al socialismului. Cu o prefață de Ed. Bernstein*») (1899), a luat atitudine împotriva învățurii marxiste în problema agrară și, denaturînd faptele, a încercat să dovedească stabilitatea micii gospodării țărănești. Capacitatea ei de a rezista concurenței marii gospodării. Această carte, tradusă în limba rusă, a fost folosită în largă măsură de Bulgakov, Cernov și alți apologeți ai burgheziei în lupta lor împotriva marxismului. — 99, 122, 123, 124, 127, 128, 130—131, 139, 140—141, 142, 143, 144, 146, 147, 154, 156, 157, 158, 163, 172, 176, 177, 178, 179, 181, 188, 211, 213, 214, 216, 221, 225.

Herzen. A. I (1812—1870) — mare democrat-revoluționar rus, filozof materialist, publicist și scriitor. El a intrat în mișcarea de eliberare ca un revoluționar din rîndurile nobilimii, continuînd tradițiile decembriştilor. În anii 1829—1833, pe cînd era student la Universitatea din Moscova, s-a aflat în fruntea unui cerc de tineri progresiști cu stare de spirit revoluționară, care studiau doctrinele politice și teoretice ale gînditorilor revoluționari din secolul al XVIII-lea și ale socialiștilor utopiști. În 1834 a fost arestat, împreună cu alți membri ai acestui cerc, și în 1835 a fost deportat la Perm, iar apoi la Veatka, Vladimir și Novgorod. În 1842 s-a întors din deportare, stabilindu-se la Moscova. Lucrările filozofice scrise de el în această perioadă — «*Diletantismul în știință*» (1842—1843) și «*Scrisori despre studiul naturii*» (1844—1846) — au avut un rol important în dezvoltarea filozofiei materialiste ruse. V. I. Lenin l-a caracterizat pe Herzen ca pe un gînditor remarcabil, care s-a apropiat foarte mult de materialismul dialectic, oprindu-se în fața materialismului istoric. În ianuarie 1847 a emigrat din cauza persecuțiilor guvernului țarist și s-a stabilit la Paris, apoi la Nisa, iar în 1852 s-a mutat la Londra, unde a înființat o tipografie rusă și a creat o presă rusă liberă în străinătate. În 1855, după ce publicase cîteva manifeste, broșuri și articole cu caracter revoluționar, a început să editeze almanahul «*Polearnaia Zvezda*» («*Steaua polară*»), iar în 1857, împreună cu N. P. Ogarev, a început să scoată revista «*Kolokol*» («*Clopotul*»). Neînțelegînd esența burghezo-democratică a mișcării din 1848 și a socialismului premarxist, Herzen n-a putut să-și dea seama

de caracterul burghez al revoluției ruse și a oscilat între democratism și liberalism. În anii 1860—1870 a ajuns la o ruptură completă cu liberalismul și, situându-se de partea democrației revoluționare, «și-a îndreptat privirile... spre Internațională, spre Internaționala pe care o conducea Marx» (V. I. Lenin, Opere, vol. 18, E.S.P.L.P. 1957, pag. 11). Într-o scrisoare adresată lui Ogarev, el saluta traducerea în limba rusă a lucrărilor lui Marx.

În articolul «În memoria lui Herțen» (1912), V. I. Lenin a caracterizat rolul pe care l-a jucat Herțen în istoria mișcării de eliberare din Rusia. — 32, 61.

Huschke, Leo — economist burghez german, autorul lucrării «Landwirtschaftliche Reinertrags-Berechnungen bei Klein-,Mittel- und Grossbetriebe, dargelegt an typischen Beispielen Mittelthüringens» («Calcularea venitului net al producției agricole în gospodăriile mici, mijlocii și mari, pe baza unor exemple tipice din Turingia centrală») (1902). — 175.

I

Iakovenko, V. I. (n. 1859) — publicist și statistician al zemstvelor. A lucrat în birourile de statistică ale zemstvelor din Moscova și Tver; din 1894 pînă în 1901 a condus lucrările de statistică ale zemstvei din Petersburg. A colaborat la revistele «Russkie Vedomosti», «Otecestvennîe Zapiski» și «Severnîi Vestnik». — 403.

Iakovleva, M. (n. 1883) — muncitoare la fabrica de cartonaje din Petersburg, una dintre participantele la greva de la uzina «Obuhov» din 1901. — 294, 296

Ianson, I. E. (1835—1893) — economist și statistician, profesor la Universitatea din Petersburg. A fost membru al consiliului de statistică al ministerului afacerilor interne, vicepreședinte al Comitetului gubernial de statistică din Petersburg, membru al Societății de geografie și al Societății economice, membru corespondent al Academiei de Științe din Rusia (din 1892). A luat parte la lucrările de cercetare a comerțului de cereale, a făcut parte din comisia pentru cercetarea industriei meșteșugărești, a fost organizator al recensământului populației din capitală și al statisticii sanitare. Autor al lucrărilor: «Importanța teoriei rentei a lui Ricardo» (1864), «Statistica comparată a Rusiei și a statelor vest-europene» (1878—1880), «Studiu statistic al loturilor și plășilor țărănești» (1877) etc. — 218.

Ignatiev, N. P. (1832—1908) — conte, unul dintre membrii cei mai reacționari ai guvernului țarist. Din 1881 — ministru al afacerilor interne. A participat la elaborarea legii «cu privire la paza întărită și extraordinară», care a făcut să crească considerabil puterea polițienească și samavolnicia locală. A fost unul dintre fondatorii «Ostii sfînte», organizație contrarevoluționară de luptă împotriva revoluționarilor. După 1905 s-a aflat în fruntea cercurilor celor mai de dreapta ale nobililor reacționari, care cereau lichidarea totală a concesiilor făcute de țarism democrației în perioada de avînt a revoluției — 46—47, 66.

Ilin, Vl. — vezi Lenin, V.I.

Iuzov (Kablîț, I. I.) (1848—1893) — publicist narodnic. În deceniul al 8-lea al secolului trecut a fost printre aceia care « au mers în popor »; în următoarele două decenii a devenit ideolog al narodnicismului liberal; a colaborat la « Nedelea », ziar narodnic liberal. Principalele sale lucrări sînt: « Bazele narodnicismului » (1882), « Intelectualitatea și poporul în viața socială a Rusiei » (1885). — 403.

Ivanov, K. V. — locotenent-colonel, director-adjunct al uzinei « Obuhov » în timpul tulburărilor care au avut loc aci în mai 1901. — 17.

Ivanovski, N. I. (1840—1913) — unul dintre cei mai reacționari reprezentanți ai clerului ortodox. Începînd din 1869 a fost profesor la Academia teologică din Kazan; a luptat împotriva diferitelor secte rascolnice, a adepților sectei religioase de rit vechi și a sectanților. — 338.

K

Kablukov, N. A. (1849—1919) — economist și statistician, narodnic, profesor la Universitatea din Moscova. În anii 1885—1907 a condus secția de statistică a zemstvei guberniale Moscova. Sub conducerea lui a fost întocmită « Culegerea de date statistice cu privire la gubernia Moscova » (1877—1879). A colaborat la mai multe ziare și reviste. În lucrările sale economice și statistice a susținut ideea « trăinicieii » micii gospodării țărănești, idealizînd obștea țărănească, pe care o considera drept o formă în stare să preîntîmpine diferențierea țărănimii. A combătut marxismul și în chestiunea rolului și însemnătății luptei de clasă și s-a manifestat ca un adept al păcii între clase. Într-o serie de lucrări ale sale, și în special în « Dezvoltarea capitalismului în Rusia », V. I. Lenin a supus unei critici severe concepțiile lui Kablukov. În 1917 Kablukov a participat la lucrările Comitetului agrar general de pe lângă guvernul provizoriu burghez. După Marea Revoluție Socialistă din Octombrie a lucrat la Direcția centrală de statistică, depunînd totodată activitate pedagogică și publicistică. Principalele sale lucrări sînt: « Problema muncitorilor în agricultură » (1884), « Prelegeri de economie agricolă » (1897), « Cu privire la condițiile de dezvoltare a gospodăriei țărănești în Rusia » (1899), « Economia politică » (1918) și altele. — 152.

Karavaev, A. L. (1855—1908) — medic de zemstvă, narodnic, unul dintre militanții de vază ai Uniunii țărănești. A fost ales din partea Ekaterinoslavului în Duma a II-a de stat, unde a condus fracțiunea trudovicilor; ca membru al comisiei agrare a pronunțat o serie de discursuri în legătură cu problema agrară și cu aprovizionarea. A scris o serie de broșuri cu privire la problema țărănească (« Partidul și țărănimea în Duma de stat », « Promisiunile guvernului în privința pămîntului și revendicările deputaților țărani », « Noile legi agrare »). În timpul alegerilor pentru Duma a III-a de stat a fost ucis de către ultrareacționari la Ekaterinoslav. — 246.

Katkov, M. N. (1818—1887) — publicist reacționar rus, în 1851 a redactat ziarul «Moskovskie Vedomosti», purtătorul de cuvânt al reacțiunii monarhice. A fost un monarhist inveterat și adversar al oricărui progres social; a spus despre sine că este «un credincios ciine de pază al absolutismului». Numele lui a devenit simbolul celei mai deșănțate reacțiuni monarhiste. — 27, 44, 46, 47, 74, 335, 386.

Kautsky, Karl (1854—1938) — unul dintre liderii social-democrației germane și ai Internaționalei a II-a; la început a fost marxist, iar mai târziu a devenit un renegat al marxismului, ideolog al centrismului (kautskismului), unul dintre curentele oportuniste din mișcarea muncitorească. În 1874 a început să participe la mișcarea socialistă. Pe vremea aceea concepțiile lui reprezentau un amestec de lassalleanism, neomalthusianism și anarhism. În 1881 a făcut cunoștință cu K. Marx și F. Engels și, sub influența lor, a trecut la marxism, dar încă din acea perioadă a dat dovadă de șovăieli și înclinații spre oportunism, lucru pentru care K. Marx și F. Engels l-au criticat cu asprime. În anii 1880—1900 a scris o serie de lucrări în legătură cu unele probleme ale teoriei marxiste: «Doctrina economică a lui Karl Marx» (1886), «Problema agrară» (1898) etc., care, cu toate greșelile ce le conțin, au jucat un rol pozitiv în propagarea marxismului.

Mai târziu, când mișcarea revoluționară a luat o mare amploare, Kautsky a trecut pe pozițiile oportunismului; în ajunul primului război mondial, el devine centrist, iar în timpul războiului trece în tabăra dușmanilor fățiși ai marxismului revoluționar, camuflându-și social-șovinismul său cu frazeologie internaționalistă. Kautsky a emis teoria ultraimperialismului, a cărei esență reacționară a fost dezvăluită de Lenin în «Falimentul Internaționalei a II-a» (1915), «Imperialismul, stadiul cel mai înalt al capitalismului» (1916) și alte lucrări ale sale. După Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, Kautsky a criticat de pe poziții dușmănoase orînduirea socialistă sovietică și comunismul.

V.I. Lenin, în «Statul și revoluția» (1917), «Revoluția proletară și renegatul Kautsky» (1918) și într-o serie de alte lucrări ale sale, a supus unei critici nimicitoare teoriile kautskiste. Arătînd primejdia pe care o reprezintă kautskismul, el scria: «Clasa muncitoare nu-și poate îndeplini rolul său revoluționar mondial dacă nu duce un război necrușător împotriva acestei atitudini de renegare, împotriva acestei lipse de caracter, împotriva acestei slugărnicii față de oportunism și împotriva acestei nemaipomenite trivializări teoretice a marxismului» (V. I. Lenin, Opere, vol. 21, Editura politică, 1959, pag. 306). — 99, 100, 124, 127, 128, 129, 130, 132, 133, 136, 141—142, 143—145, 146, 149—151, 154, 155, 157, 163, 175, 177, 186, 195, 196, 197, 216, 224, 226, 230.

Kavelin, K. D. (1818—1885) — istoric și jurist, profesor la Universitatea din Moscova (1844—1848) și la cea din Petersburg (1857—1861), reprezentant al liberalismului burghez-nobiliar. A colaborat la «Sovremennik», «Otecestvennie Zapiski» și «Vestnik Evropi». În perioada de pregătire și aplicare a reformei de la 19 februarie 1861 a luat atitudine împotriva mișcării democratice revoluționare, a sprijinit politica de represiuni a absolutismului și a adus laude guvernului pentru lupta desfășurată de el împotriva

revoluției. Lenin l-a caracterizat drept «unul dintre cele mai respingătoare tipuri de bătărânie liberală». — 31, 32, 38.

Kenan, George (1845—1924) — ziarist și călător american. În anii 1865—1868 a călătorit prin Siberia și a scos o carte: «Viața nomadă în Siberia» (traducere rusă, Petersburg, 1872); în 1870 a călătorit prin Caucaz, iar în 1885—1886 a studiat viața deportaților în Siberia; a publicat cartea «Siberia și deportarea» (traducere rusă, Paris—Londra, 1890), în care a arătat condițiile grele în care trăiesc deportații politici. Cartea a fost interzisă de guvernul țarist. În 1901, când a venit din nou la Petersburg, Kennan a fost imediat expulzat din țară. — 39.

Klawki, Karl — economist burghez german, autorul cărții «Über Konkurrenzfähigkeit des landwirtschaftlichen Kleinbetriebs» («Despre capacitatea de concurență a micii producții agricole») (1899). — 164, 165—174, 181, 203, 227, 245.

Klingenberg, N. M. (n. 1852) — în 1901 a fost guvernator la Veatka, iar în 1905—1906 la Moghilev. — 314.

Kogan-Grinevici, M. G. (Kruglov) (n. 1874) — social-democrat menșevic, militant al mișcării sindicale, a participat la activitatea «Uniunii social-democraților ruși din străinătate», organizație oportunistă, iar în anii 1900—1902 a colaborat la «Rabocœia Misl». După sciziunea din P.M.S.D.R. a aderat la menșevici. În 1906—1908 a colaborat la ziarul burghez «Tovarișci», organ al cadeților de stînga. După Marea Revoluție Socialistă din Octombrie a activat în mișcarea sindicală. — 272.

Kondoidi, V. G. — viceguvernator la Samara la începutul acestui secol. El a emis pentru prima oară termenul «al treilea element», care a căpătat o largă răspîndire; prin acest termen erau desemnați intelectualii radicali — cei mai mulți din ei cu stare de spirit revoluționară — care se aflau în serviciul zemstvelor, al organelor administrative orășenești etc. — 328, 329, 336.

Koșelev, A. I. (1806—1883) — publicist din rîndurile nobilimii, slavofil. În 1862 a scos, la Leipzig, cartea «Constituția, absolutismul și Zemskaja Duma», în care pleda împotriva constituției și apăra ideea convocării unui «Zemski sobor» — organ consultativ pe lângă țarul absolutist. În anii 1880—1882 a scos ziarul «Zemstvo», în care cerea să se adopte cele mai reacționare măsuri împotriva Poloniei. — 31.

Kricevski, B. N. (1866—1919) — social-democrat rus, publicist, unul dintre liderii «economismului». Pe la sfîrșitul deceniului al 9-lea a început să participe la activitatea cercurilor social-democrate din Rusia; după 1890 a emigrat; în străinătate a aderat la grupul «Eliberarea muncii» și a colaborat la publicațiile lui. În curînd însă s-a depărtat de acest grup. În ultimii ani ai secolului trecut a devenit unul dintre conducătorii «Uniunii social-democraților ruși din străinătate», care avea o orientare oportunistă, și

redactor al revistei «Rabocce Delo», organul «Uniunii». După Congresul al II-lea al P.M.S.D.R. nu a mai avut nici un rol în mișcarea social-democrată. — 273—275, 351.

Kruglov — vezi Kogan-Grinevici, M.G.

Kruze, N. F. (1823—1901) — publicist și fruntaș al vieții publice în Rusia. Din 1855 pînă în 1858 a îndeplinit funcția de cenzor, iar în 1865 a fost ales președinte al Consiliului zemstvei din gubernia Petersburg; printr-un decret al țarului a fost demis din această funcție pentru atitudinea sa opoziționistă față de guvern și apoi deportat la Orenburg (în 1867). Ulterior s-a ocupat cu publicistica; a colaborat la revistele «Vestnik Evropî», «Russkoe Bogatstvo» și «Russkaia Starina». — 36.

Kutzleb, W. — economist burghez german, autorul lucrării «Ist der bauerliche Wirtschaftsbetrieb mit dem der grossen Güter konkurrenzfähig?» («Este în stare gospodăria țărănească să facă concurență mării proprietăți?»), publicată în 1885 în «Landwirtschaftliche Jahrbücher». — 124.

L

Laqhermark, G. I. (n. 1843) — profesor de chimie organică la Universitatea din Harkov; în anii 1889—1901 a ocupat postul de rector; a ținut prelegeri la Institutul veterinar din Harkov, de unde la sfîrșitul anului 1902 și-a dat demisia. Prin concepțiile sale politice a fost un reacționar, un adversar al mișcării sociale progresiste. — 371.

Lanskoj, S. S. (1787—1862) — om de stat în Rusia țaristă, ministru al afacerilor interne (1855—1861). În perioada de elaborare a reformei din 19 februarie 1861 a fost membru în Comitetul secret pentru problema țărănească. În 1857 a depus un proiect de principii pentru desființarea iobăgiei, în care propunea ca țăranii să fie eliberați în schimbul unei despăgubiri. Proiectul lui Lanskoj a exercitat o influență considerabilă asupra caracterului iobăgist, prădalnic al reformei. — 33.

Lassalle, Ferdinand (1825—1864) — socialist mic-burghez german, întemeietorul lassalleanismului — o varietate a oportunistului în mișcarea muncitorească germană.

Lassalle a fost unul dintre întemeietorii «Uniunii generale a muncitorilor germani» (1863). Crearea acestei Uniuni a avut o însemnătate reală pentru mișcarea muncitorească, dar Lassalle, în calitatea sa de președinte, a îndreptat-o pe o cale oportunistă. Limitîndu-se la lupta pentru activitate parlamentară pașnică, lassalleienii socoteau că prin agitația legală pentru dreptul de vot universal, prin crearea de cooperative muncitorești de producție, subvenționate de statul iuncherilor, se va ajunge la crearea urui «stat popular liber». Lassalle a sprijinit politica de unificare «de sus» a Germaniei sub hegemonia Prusiei reacționare. Politica oportunistă a lassalleienilor a constituit o piedică pentru activitatea Internaționalei I și pentru

crearea unui adevărat partid muncitoresc în Germania, a întârziat formarea conștiinței de clasă a muncitorilor.

Greșelile teoretice și politice ale lassalleienilor au fost aspru criticate de către clasicii marxism-leninismului. (Vezi *K. Marx*. « Critica programului de la Gotha »; *V. I. Lenin*. « Statul și revoluția » și alte lucrări). — 366.

Lenin, V. I. (Vi. Ilin, Frei) (1870—1924) — date biografice. — 70, 100, 230, 245, 246, 271, 350.

Leroy-Beaulieu, Anatole (1842—1912) — publicist liberal francez, profesor de istorie. Din 1872 până în 1881 a fost de 4 ori în Rusia; a scris cartea « L'Empire des Tsars et Russes », în care se ocupă de orînduirea de stat și socială a Rusiei. A scris și o serie de lucrări în legătură cu istoria, economia și relațiile internaționale ale țărilor europene. — 33.

Liebig, Justus (1803—1873) — celebru chimist german, unul dintre întemeietorii agrochimiei și pedologiei, a descoperit « legea restabilirii » substanțelor organice și minerale în sol. Lucrările lui au fost foarte mult prețuite de *K. Marx*. — 111, 149.

Liebknecht, Wilhelm (1826—1900) — militant de seamă al mișcării muncitorești germane și internaționale, unul dintre întemeietorii și conducătorii Partidului social-democrat din Germania. A luat parte activă la revoluția din 1848—1849 din Germania; după înfrîngerea ei a emigrat mai întîi în Elveția, iar apoi la Londra, unde s-a apropiat de *K. Marx* și *F. Engels*. Sub influența lor a devenit socialist, iar după întoarcerea sa în Germania, în 1862, și după înființarea Internaționalei I a fost unul dintre cei mai fervenți propagandiști ai ideilor revoluționare ale Internaționalei și organizator al secțiilor ei din Germania. Din 1875 și pînă la sfîrșitul vieții sale, *Liebknecht* a fost membru al Comitetului Central al Partidului social-democrat din Germania și redactor responsabil al ziarului « Vorwärts » (« Înainte »), Organul Central al acestui partid. Din 1867 și pînă în 1870 a fost deputat în Reichstagul Confederației Germaniei de nord, iar începînd din 1874 a fost ales în repetate rînduri deputat în Reichstagul german; a folosit cu pricepere tribuna parlamentară pentru a demasca politica internă și externă reacționară a iuncherilor prusaci. Pentru activitatea sa revoluționară a fost condamnat în repetate rînduri la închisoare. A luat parte activă la organizarea Internaționalei a II-a. *Marx* și *Engels* îl prețuiau pe *Liebknecht*, îl îndrumau în activitatea lui, dar în același timp criticau cu toată asprimea politica lui împăciuitoare față de elementele oportuniste. — 6.

Lisbovșcinski, M. N. (1817—1889) — în perioada de pregătire și aplicare a reformei țărănești a fost prim-procuror în primul departament al senatului. A făcut o serie de observații pe marginea proiectului de cod de procedură civilă, care a provocat nemulțumirea guvernului țarist. În ultimii ani de viață a fost președinte al Consiliului de conducere al penitenciarelor. — 36.

Lobtin, V. M. (1849—1919) — specialist în hidrotehnică și hidrologie. În anii 1892—1899 a fost șeful circumscripției Kazan a căilor de comuni-

cație. În octombrie 1901 a fost citat de către tribunal ca martor în procesul fraudelor comise de niște ingineri feroviari în regiunea Volgăi. Fiind și el implicat în aceste fraude, nu s-a prezentat la proces. — 328.

Loris-Melikov, M. T. (1825—1888) — conte, general, în februarie 1880 a fost numit președinte al «Comisiei supreme pentru menținerea ordinii de stat și a liniștei publice», iar în august 1880 ministru al afacerilor interne. S-a făcut cunoscut prin capacitatea de a-și masca acțiunile reacționare printr-o demagogie liberală. Politica lui a căpătat denumirea de politica «gurii de lup» și a «cozii de vulpe», și în presa vremii ministeriatul său era prezentat, în deridere, drept o «dictatură a inimii». După 1 martie 1881, când guvernul țarist a pus capăt politicii de manevrare, Loris-Melikov și-a dat demisia. — 41—43, 44—45, 66.

M

Mack, P. — moșier din Prusia orientală, autor al unor studii despre rolul mecanizării și electrificării în agricultură. — 134, 136—137.

Makarov, V. A. — inginer la căile ferate, la începutul acestui secol a fost șef al circumscripției Kazan a căilor de comunicație, în octombrie 1901 a făcut depoziție ca martor în procesul fraudelor comise de niște ingineri de la căile ferate din regiunea Volgăi. — 328.

Malthus, Thomas Robert (1766—1834) — economist burghez reacționar englez, unul dintre întemeietorii teoriei antiumane a populației. În lucrarea sa «Eseu asupra principiului populației» (1798) a încercat să demonstreze că nu în condițiile economice ale capitalismului trebuie căutată cauza mizeriei oamenilor muncii, ci în natură, în absoluta insuficiență a mijloacelor de existență pe globul pământesc. Potrivit «teoriei» (schemei) lui Malthus, producția mijloacelor de existență crește doar în progresie aritmetică, în timp ce populația crește în progresie geometrică. Pornind de la acest punct de vedere, Malthus încerca să dea o justificare războaielor și epidemiilor ca mijloc de reducere a populației și îndemna pe oamenii muncii să se abțină de la căsătorie. «Concluziile lui Malthus în problemele științifice — scrie Marx — sînt fabricate „cu o precauție luare în considerare” a intereselor claselor dominante în general și ale elementelor reacționare ale acestor clase în special. Aceasta înseamnă că Malthus falsifică știința pentru a servi interesele acestor clase» (*K. Marx: «Teorii asupra plusvalorii»*) (volumul al IV-lea al „Capitalului”), partea a doua, Editura politică, 1960, pag. 95). În Rusia ideile lui Malthus erau apărate de Struve, Bulgakov și de alții. Burghezia imperialistă contemporană reînvie teoriile malthusiene, pe care le folosește drept armă în lupta pe care o duce împotriva oamenilor muncii și pentru a-și justifica politica ei imperialistă. — 109, 111.

Martînov, A. S. (1865—1935) — a făcut parte din cercurile narodovoltților din penultimul deceniu al secolului trecut; în urma neconținutelor măsuri represive îndreptate împotriva lui, a emigrat în străinătate, unde a devenit

unul dintre teoreticienii «economismului» și redactor la revista «Rabocce Delo». La Congresul al II-lea al P.M.S.D.R. a aderat la menșevici și a devenit unul dintre liderii lor. În anii reacțiunii a fost lichidatorist. În perioada primului război mondial a fost menșevic internaționalist. Sub influența Marii Revoluții Socialiste din Octombrie a rupt cu menșevismul și în 1923, la Congresul al XII-lea al partidului, a fost primit în Partidul Comunist (b) din Rusia. A lucrat la Institutul Marx-Engels, iar din ianuarie 1924 a făcut parte din redacția revistei «Internaționala Comunistă». — 275, 365.

Marx, Karl (1818—1883) — întemeietor al comunismului științific, gânditor genial, corifeu al științei revoluționare, conducător și învățător al proletariatului internațional (vezi articolul lui V. I. Lenin «Karl Marx (Scurtă schiță biografică și expunere a marxismului)», în Opere, vol. 21, Editura politică, 1959, pag. 29—77). — 70, 102, 106, 108—109, 110, 111, 112, 113, 115, 116, 118, 119, 124, 127, 134—135, 147, 148, 151, 182, 226, 230, 232—233, 258, 366—367, 402.

Maslov, P. P. (1867—1946) — economist rus, social-democrat, autor al unei serii de lucrări în problema agrară, în care a încercat să revizuiască marxismul; a colaborat la revistele «Jizn», «Nacealo» și «Naucinoe Obozrenie». După sciziunea din P.M.S.D.R. a aderat la menșevici, a susținut programul menșevic de «municipalizare» a pământului. În anii reacțiunii a fost lichidatorist, iar în perioada primului război mondial — social-șovinist. După Marea Revoluție Socialistă din Octombrie a părăsit activitatea politică și s-a îndeletnicit numai cu activitatea pedagogică și științifică. În 1929 a fost ales membru titular activ al Academiei de Științe a U.R.S.S. — 120, 133, 233.

Mibailov, M. I. (1826—1865) — revoluționar rus, poet, publicist și traducător, prieten cu N. G. Cernișevski și N. A. Dobroliubov. În 1861 a publicat la Londra o proclamație «Către tînăra generație» și a răspîndit-o în Rusia. În 1862, în urma denunțului făcut de un agent provocator, a fost arestat și trimis în deportare, unde a murit de tuberculoză. — 28.

Mibailova, P. — muncitoare la un debit de băuturi spirtoase; martoră la procesul evenimentelor din mai 1901 de la uzina «Obuhov» din Petersburg. — 294.

Mibailovski, N. K. (1842—1904) — teoretician de vază al narodnicismului liberal, publicist, critic literar, filozof pozitivist, unul dintre reprezentanții școlii subiective în sociologie. Și-a început activitatea publicistică în 1860; în 1868 a devenit colaborator, iar mai tîrziu unul dintre redactorii revistei «Otecestvennie Zapiski». Începînd din anul 1892 a condus revista «Russkoe Bogatstvo», în paginile căreia a dus o luptă îndîrjită împotriva marxiștilor. Concepțiile lui au fost criticate de V. I. Lenin în lucrarea «Ce sînt „prieteniile poporului” și cum luptă ei împotriva social-democraților?» (1894) și în alte scrieri ale sale. — 144, 402—404.

Miliutin, D. A. (1816—1912) — conte, general și feldmareșal rus, om de stat și personalitate militară de vază. Din 1861 pînă în 1881 a fost ministru

de război; de activitatea lui sînt legate o serie de reforme militare burgheze. Autor al unor lucrări științifice în domeniul statisticii și istoriei militare. — 55.

Miliutin, N. A. (1818—1872) (fratele lui D. A. Miliutin) — conte; sub conducerea lui a fost elaborat Regulamentul de la 19 februarie 1861; era de părere că țarismul poate fi consolidat prin introducerea unor reforme liberale moderate; a avut o atitudine ostilă față de mișcarea revoluționară și a participat în mod activ la lupta împotriva mișcării de eliberare națională din Polonia din 1863. A scris o serie de lucrări statistice. — 33.

Mülberger, Arthur (1847—1907) — medic german, socialist vulgar, adept al lui Proudhon, autorul unor articole în problema locuințelor, care au fost publicate în ziarul « Volksstaat » și care au provocat o critică acerbă din partea lui F. Engels; a colaborat la revista oportunistă « Die Zukunft », organ al aripii de dreapta a Partidului social-democrat din Germania. — 152.

N

Napoleon al III-lea (Bonaparte, Louis) (1808—1873) — împărat al Franței din 1852 pînă în 1870; nepot de frate al lui Napoleon I. După zdrobirea revoluției din 1848 a fost ales președinte al Republicii franceze; în noaptea de 2 decembrie 1851 a săvîrșit o lovitură de stat, a cărei analiză a fost făcută de K. Marx în lucrarea sa « Optsprezece Brumar al lui Ludovic Bonaparte » (vezi K. Marx și F. Engels, Opere, vol. 8, Editura politică, 1960, pag. 115—217). — 74.

Nicolaie I (Romanov) (1796—1855) — împărat al Rusiei (1825—1855). — 30.

Nicolaie al II-lea (Romanov) (1868—1918) — ultimul împărat al Rusiei (1894—1917); a fost executat la 17 iulie 1918, la Ekaterinburg (Sverdlovsk), în urma unei hotărîri a Sovietului de deputați al muncitorilor și soldaților din regiunea Ural. — 48, 54—55, 56, 353, 356.

Nikanor (Kamenski, N. T.) (1847—1910) — unul dintre reprezentanții cercurilor reacționare ale clerului ortodox, autor a o serie de scrieri bisericesti; în anii 1901—1902 a fost episcop al Orelului. — 338.

Nikitenko, A. V. (1805—1877) — autorul unor lucrări de istorie a literaturii ruse, academician. Avea concepții politice liberale moderate. Autor al unor memorii intitulate « Însemnări și jurnal. O povestire despre mine și despre „faptele la care am fost martor în viață“ » (Petersburg, 1893), care conțin un bogat și prețios material pentru caracterizarea epocii de domnie a lui Nicolaie I și Alexandru al II-lea. — 37.

N. — on, Nikolai — on — vezi Danielson, N. F.

Novoselov, M. A. — candidat în științe teologice. — 338.

O

Obolenski, I. M. (1845—1910) — prinț. Din primii ani ai acestui secol a fost guvernator la Herson, apoi la Harkov. S-a manifestat ca unul dintre adepții și înfăptuitorii cei mai fervenți ai politicii țariste față de înfometăți; a căutat în toate chipurile să treacă sub tăcere suferințele poporului și a interzis particularilor să ajute pe țărani. A excelat prin cruzimea cu care a înăbușit, în 1902, manifestările de masă ale țărănimii din gubernia Harkov, când a supus sate întregi unor represalii sălbatice. În 1904 a fost numit guvernator general al Finlandei; în octombrie 1905 a înăbușit cu cruzime răscoala revoluționară din Helsingfors, iar după aceea și-a dat demisia. — 300—301, 302.

Obrucev, V. A. (1836—1912) — participant la mișcarea democratică revoluționară din deceniul al 7-lea al secolului trecut; publicist; a colaborat împreună cu N. G. Cernișevski și N. A. Dobroliubov la revista «Sovremennik». A luat parte la răspindirea proclamației ilegale «Velikoruss», fapt pentru care în 1862 a fost deportat în Siberia. După întoarcerea din deportare a fost funcționar în departamentul marinei, în 1906 și-a dat demisia. — 28.

Om — colaborator al revistei «Priazovski Krai». — 313.

P

Panteleev, L. F. (1840—1919) — scriitor și publicist rus, militant pe tărîm social, participant la mișcarea revoluționară din deceniul al 7-lea; în anii 1861—1862 a aderat la organizația «Zemlea i volca», ceea ce i-a adus o condamnare la 6 ani muncă silnică, care i-a fost comutată în deportare în Siberia. După ispășirea pedepsei s-a întors la Petersburg, unde a colaborat la o serie de reviste. În 1901, semnînd cunoscutul protest al scriitorilor împotriva maltratării participanților la demonstrația de la 4 martie din Piața Kazan, a fost expulzat din Petersburg, pe cale administrativă, pe timp de 3 ani. Ulterior a aderat la partidul cadeților și s-a îndeletnicit cu activitatea editorială. Și-a scris și publicat amintirile în legătură cu mișcarea socială din anii 1860—1870. — 29.

Perels, Emil (1837—1893) — profesor german, specialist în construcția de mașini agricole și în lucrări de ameliorare a solului. A ținut prelegeri la o serie de instituții de învățămînt superior din Berlin, Halle și Viena; autor al unor lucrări științifice în domeniul construcției de mașini agricole. — 124.

Pereverzev, D. — preot din eparhia gubernicii Orel. — 339.

Pisarev, D. I. (1840—1868) — revoluționar democrat și eminent critic literar rus, filozof materialist. După ce în 1861 a absolvit Universitatea din Petersburg, a devenit conducătorul de fapt al revistei «Russkoe Slovo», care avea un caracter progresist. La 2 iulie 1862 a fost arestat pentru un articol în care chema la răsturnarea absolutismului. Timp de 4 ani și jumătate a stat închis în fortăreața Petropavlovsk, unde a scris o serie de articole

în probleme de literatură, științele naturii și filozofie. După ce, în noiembrie 1866, a fost pus în libertate, a colaborat la revistele « Delo » și « Otecestvennie Zapiski ». În lucrările sale, Pisarev a demascat atât iobăgia cât și capitalismul vest-european, a propagat idei socialiste, a pledat pentru calea revoluționară de transformare a societății, totodată însă el a subapreciat rolul maselor populare și s-a abătut de la democratismul revoluționar. În lucrările sale literare el a criticat de pe pozițiile materialismului filozofia idealistă, a demascat estetica reacționară, « arta pură », și a stăruit asupra însemnătății sociale a literaturii și artei, asupra importanței adevărului vieții în artă și a punerii artei în slujba poporului.

Pisarev a luptat cu perseverență împotriva liberalismului; articolele lui înflăcărare au exercitat o mare influență asupra formării concepțiilor revoluționare ale elementelor înaintate din societatea rusă. — 403.

Plehanov, G. V. (1856—1918) — unul dintre militanții de seamă ai mișcării muncitorești ruse și internaționale; primul propagator al marxismului în Rusia; luptător intransigent pentru concepția materialistă despre lume. În 1875, încă pe când era student, Plehanov a intrat în legătură cu narodnicii, cu muncitorii din Petersburg și s-a încadrat în activitatea revoluționară. În 1877 a intrat în organizația narodnică « Zemlea i volea » (« Pământ și libertate »), iar în 1879, după scindarea acesteia, s-a situat în fruntea organizației nou create a narodnicilor, « Cernii peredel » (« Împărțirea pământurilor »). În 1880 a emigrat, iar după aceea a rupt cu narodnicismul și în 1883 a întemeiat la Geneva grupul « Eliberarea muncii », care a fost prima organizație marxistă rusă. La începutul secolului al XX-lea Plehanov a redactat, împreună cu Lenin, gazeta « Iskra » și revista « Zarea », a luat parte la elaborarea proiectului de program al partidului și la pregătirea Congresului al II-lea al P.M.S.D.R. El a scris numeroase lucrări de filozofie, de istorie a doctrinelor social-politice, de teorie a artei și literaturii, care constituie un aport prețios la tezaurul socialismului științific. Principalele sale lucrări teoretice sînt: « Socialismul și lupta politică » (1883), « Divergențele noastre » (1885), « Contribuții la dezvoltarea concepției moniste asupra istoriei » (1895), « Contribuții la istoria materialismului » (1896), « Fundamentarea narodnicismului în lucrările d-lui Voronov (V.V.) » (1896), « Despre concepția materialistă a istoriei » (1897) și altele. « În decurs de 20 de ani, 1883—1903 — scria V. I. Lenin —, el a dat o mulțime de lucrări excelente, îndreptate mai ales împotriva oportuniștilor, machiștilor, narodnicilor » (*V. I. Lenin, Opere*, vol. 20, Editura politică, 1959, pag. 360). V.I. Lenin spunea despre lucrările filozofice ale lui Plehanov că sînt cele mai bune din literatura marxistă internațională.

Plehanov a avut însă și greșeli serioase, care au constituit germenele concepțiilor lui menșevice de mai târziu: el subaprecia rolul revoluționar al țărănimii și vedea în burghezia liberală un aliat al clasei muncitoare; admițînd numai cu vorba ideea hegemoniei proletariatului, în realitate el era împotriva esenței acestei idei.

După Congresul al II-lea al P.M.S.D.R., Plehanov s-a situat pe o poziție împăciuitoare față de oportunism, iar apoi s-a alăturat menșevicilor. În perioada primei revoluții ruse din 1905—1907 s-au ivit profunde divergențe între el și bolșevici în problemele fundamentale ale tacticii. Mai târziu el s-a îndepărtat de mai multe ori de menșevici, oscilînd între menșevism și bolșevism. În anii 1908—1912 a luat atitudine împotriva lichidatorilor și s-a situat

în fruntea grupului « menșevicilor-partiții ». În timpul primului război mondial din 1914—1918 s-a situat pe pozițiile social-șovinismului. După revoluția burghezo-democratică din februarie 1917, Plehanov s-a întors în Rusia și a adoptat o poziție de sprijinire a guvernului provizoriu; față de Marea Revoluție Socialistă din Octombrie a avut o atitudine negativă. — 286, 368.

Preobrajenski, I. — autorul unei scrisori către arhiepiscopul Ambrosie al Harkovului, care a apărut în 1901 în revista « Vera i Razum » nr. 8. — 341.

Pringsheim, Otto (n. 1860) — economist burghez german, specialist în problemele aplicării electrotehnicii în agricultură. — 134, 136, 137.

Pudor, Heinrich (n. 1855) — om politic burghez german, colaborator și editor al unei serii de reviste de dreapta, reacționare; V. I. Lenin l-a caracterizat ca pe un « dușman înrăit al marxismului ». — 246, 253.

R

R.M. — autorul articolului oportunist « Realitatea noastră », tipărit în „Suplimentul special al ziarului « Raboceaia Mișl »“ din septembrie 1899. — 58.

Radișcev, A. N. (1749—1802) — scriitor rus de seamă, iluminist revoluționar, autorul unei scrieri celebre, « Călătorie de la Petersburg la Moscova », publicată ilegal în 1790, într-un număr de 650 de exemplare. Această carte, în care erau dezvăluite rînduiriile absolutiste-iobăgiste și situația grea a poporului rus, a fost prima manifestare fățișă din literatura rusă împotriva iobăgiei; ea conținea o înflăcărată chemare la revoluția populară și la răsturnarea țarismului.

Din ordinul Ecaterinei a II-a, Radișcev a fost arestat, închis în fortăreața Petropavlovsk și condamnat la moarte, pedeapsă care a fost apoi comutată în 10 ani deportare în Siberia (în fortăreața Ilımsk), iar cartea lui a fost arsă. În deportare Radișcev a scris opera filozofică « Despre om, despre moartea și nemurirea lui », precum și alte lucrări. În 1796 Radișcev a fost eliberat din deportare, în urma unei amnistii, și după aceea a trăit în satul Nemțovo din gubernia Kaluga sub stricta supraveghere a poliției. În 1801 i s-a permis să se întoarcă la Petersburg și să lucreze în cadrul comisiei de redactare a Codului de legi, unde a propus desființarea imediată a iobăgiei și proclamarea egalității tuturor stărilor sociale în fața legii. Fiind amenințat de noi prigoane din partea cîrmuirii țariste, și-a pus capăt zilelor.

În lucrările sale științifice, Radișcev s-a manifestat ca un mare savant, gînditor materialist și patriot înflăcărat. Alături de M. V. Lomonosov, el a fost întemeietorul filozofiei materialiste ruse. Operele și activitatea lui au jucat un rol important în dezvoltarea mișcării revoluționare de eliberare din Rusia. — 30.

Reabușinski, P. P. (n. 1871) — mare bancher și industriaș din Moscova, unul dintre capii contrarevoluției. Începând din 1907 a editat ziarul «Utro Rossii», care era un exponent al intereselor marii burghezii. În august 1917 a amenințat că va înăbuși revoluția «cu mâna osoasă a foametei»; a fost unul dintre inspiratorii și organizatorii acțiunii contrarevoluționare a lui Kornilov. După victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie a emigrat în Franța, unde a desfășurat activitate contrarevoluționară împotriva Statului sovietic. — 84.

Reazanov, D. B. (Goldendach) (1870—1938) — a participat la mișcarea revoluționară începând din ultimul deceniu al secolului trecut. A desfășurat muncă de partid la Odesa, Petersburg și în străinătate. În emigrație a ocupat o poziție intermediară între iskriști și economiști. A fost unul dintre fondatorii grupului oportunist din străinătate «Borba». În perioada primului război mondial s-a situat pe o poziție centristă, a colaborat la «Golos» și «Nașe Slovo», ziare menșevice-troțkiste. După revoluția burghezo-democratică din februarie s-a întors în Rusia, a participat la activitatea mișcării sindicale și a fost primit în Partidul Comunist (b) din Rusia. După Marea Revoluție Socialistă din Octombrie s-a pronunțat pentru constituirea unui «guvern socialist omogen», cu participarea menșevicilor și a socialiștilor-revoluționari. A desfășurat activitate de cercetări științifice în domeniul istoriei partidului și a mișcării muncitorești internaționale; a fost director al Institutului Marx-Engels. În 1931 a fost exclus din rândurile P.C. (b) al Uniunii Sovietice. — 402—404.

Ricardo, David (1772—1823) — eminent economist englez, autor al unor lucrări: «Despre principiile economiei politice și ale impunerii fiscale» (1817), «Despre protecția agriculturii» (1822) etc., în care și-a găsit încununarea economiei politice burgheze clasice. Apărind interesele burgheziei în lupta dusă de ea împotriva rămășițelor feudalismului, Ricardo susținea principiul liberei concurențe, cerea înlăturarea tuturor îngrădirilor care frâna dezvoltarea producției capitaliste. Însemnătatea istorică a lui Ricardo pentru știința economică constă, în primul rând, în teoria sa a valorii bazate pe muncă, pe care a căutat s-o pună la baza întregii economii politice. Dezvoltând teoria valorii a lui A. Smith, Ricardo a demonstrat că valoarea este determinată de munca cheltuită pentru producerea mărfii, că din această muncă izvorăsc atât salariul muncitorului cât și veniturile neprovenite din muncă: profitul și renta. El a descoperit opoziția dintre salariul muncitorului și profitul capitalistului, adică a scos la iveală conflictul de interese dintre proletariat și burghezie în sfera circulației.

Dar mărginirea sa de clasă l-a împiedicat pe Ricardo să facă o analiză cu adevărat științifică a capitalismului, să dezvăluie misterul exploatarei capitaliste. El considera producția de mărfuri și capitalismul drept o formă de producție socială eternă și firească. El n-a înțeles natura socială a valorii, n-a văzut deosebirea dintre valoare și prețul de producție și n-a putut să-și explice originea și esența banilor.

Concepțiile teoretice ale lui Ricardo au fost criticate de K. Marx în «Capitalul», în «Teorii asupra plusvalorii» și în alte lucrări ale sale. — 108, 109, 111, 119.

Richter, Eugen (1838—1906) — unul dintre liderii «partidului liber-cugetătorilor» din Germania, care exprima concepțiile burgheziei liberale; dușman înverșunat al socialismului, a propagat ideea posibilității unei concilieri între interesele de clasă ale proletariatului și cele ale burgheziei. Autor al unui pamflet: «Sozialdemokratische Zukunftsbilder», îndreptat împotriva social-democraților. În această carte, ticluind o legendă în care e vorba despre «Agnesa cea econoamă», Richter a încercat să demonstreze că există egalitate între oamenii muncii și burghezie. Social-democrații din Germania au dus o luptă intransigentă împotriva propagandei antisocialiste a lui Richter. — 143.

Rsmarenko, S. (n. 1839) — student al Academiei medico-chirurgicale din Petersburg, membru al asociației «Zemlea i volea», în 1862 a fost arestat în același timp cu N. G. Cernișevski și N.A. Serno-Solovievici. A fost exilat din Petersburg fără dreptul de a se stabili în orașele centrale. — 29.

R.N.S. — vezi Struve, P.B.

Robespierre, Maximilien Marie Isidor (1758—1794) — unul dintre fruntașii revoluției burgheze franceze de la sfârșitul secolului al XVIII-lea; conducătorul guvernului iacobin, care reprezenta burghezia democratică revoluționară, angajată, împreună cu masele de oameni ai muncii, în lupta împotriva contrarevoluției feudale. Robespierre se bucura de o largă popularitate în rîndul maselor populare, iar pentru calitățile lui personale era numit «incoruptibilul». În timpul loviturii contrarevoluționare de la 27 iulie 1794 (9 termidor după calendarul republican), guvernul iacobin a fost răsturnat. Robespierre și partizanii lui au fost arestați și executați fără a fi judecați. — 338.

Rodzeanko, M. V. (1859—1924) — mare moșier, unul dintre liderii partidului marii burghezii comercial-industriale și agrare («Uniunea de la 17 octombrie»), monarhist. La începutul acestui secol a fost președinte al Consiliului zemstvei guberniale din Ekaterinoslav, președinte al Dumei a 3-a și a 4-a de stat; a sprijinit guvernul țarist în lupta lui împotriva revoluției. În perioada revoluției burghezo-democratice din februarie a organizat centrul contrarevoluționar «Comitetul provizoriu» al Dumei de stat, apoi «Consiliul privat» al membrilor Dumei de stat; a fost unul dintre organizatorii acțiunii contrarevoluționare a lui Kornilov. După Marea Revoluție Socialistă din Octombrie a fugit la Denikin și a încercat să unească toate forțele contrarevoluționare în lupta împotriva Puterii sovietice, apoi a emigrat. — 333.

Rojdestvenski, P. — protopop, președinte al consiliului frăției ortodoxe «Petru și Pavel» din Orel și al Congresului misionarilor din eparhia Orel. — 339.

S

Saltikov, M. E. (Șcedrin, N.) (1826—1889) — mare satiric rus, democrat revoluționar. În scrierile sale a supus unei critici nimicitoare regimul abso-

lutist-iobăgist din Rusia; a creat o întreagă galerie de figuri de moșieri cu apucături despotice, de reprezentanți ai birocrăției țariste și de liberali timorați, și a zugrăvit, pentru prima oară în literatură, tipuri de exploatare burgheză. Pentru primele sale povestiri: «Contradicții» (1847) și «O poveste încurcată» (1848), în aprilie 1848 a fost exilat la Veatka, unde a stat mai bine de 7 ani. Întorcându-se, la începutul anului 1856, la Petersburg, Saltikov publică, sub pseudonimul «N. Șcedrin», «Șchițe din provincie», iar mai târziu, prin anii 1860—1890, a publicat o serie de scrieri mai mari: «Povestea unui oraș» (1869—1870), «Vorbe leale» (1872—1876), «Domnii Golovlev» (1875—1880) și altele. Despre Iudușka, personajul principal din romanul «Domnii Golovlev», Lenin spunea că este nemuritor, și nu o dată a folosit acest personaj, ca și alte figuri din romanele lui Saltikov, în lucrările sale în care demasca grupurile sociale și partidele politice vrăjmașe poporului. K. Marx prețuia deosebit de mult operele lui Saltikov. În anii 1863—1864 Saltikov devine principalul colaborator al revistei revoluționar-democrate «Sovremennik» și începând din 1868 face parte din redacția revistei «Otecestvennie Zapiski». După moartea lui Nekrasov, în 1878, devine redactor responsabil al acestei reviste și adevăratul conducător spiritual al intelectualității democratice, continuând astfel mărețele tradiții ale democrației revoluționare din deceniul al 7-lea. — 190.

Schiemann, Theodor (1847—1921) — istoric burghez german; în 1892 a fost numit profesor la Universitatea din Berlin. S-a specializat în istoria Rusiei din secolul al XIX-lea; a editat o bibliotecă a monumentelor literaturii ruse. — 32.

Serno-Solovievici, N. A. (1834—1866) — democrat revoluționar rus. Luind parte la lucrările «Comitetului principal pentru orînduirea stării țărănești», întemeiat cu scopul de a pregăti reforma pentru eliberarea țăranilor, s-a convins că în condițiile existente nu e cu putință o adevărată eliberare. La începutul anului 1860 și-a dat demisia și a plecat în străinătate, unde s-a împrietunit cu A. I. Herțen. În 1861 a scos la Berlin broșura «Rezolvarea definitivă a problemei țărănești», în care a supus unei critici nimicitoare «Regulamentul de la 19 februarie» și a propus un proiect de constituție care să fie prezentat lui Alexandru al II-lea. În același an s-a întors la Petersburg, unde a deschis o librărie și o bibliotecă cu sală de lectură pentru luminarea maselor și strîngerea laolaltă a intelectualilor radicali. A participat îndeaproape la organizarea asociației secrete «Zemlea i volem». În 1862 a fost închis împreună cu N. G. Cernișevski în fortăreața Petropavlovsk, a fost condamnat la 12 ani muncă silnică, iar după săvîrșirea ceremonialului «execuției civile», care a avut loc la 2 iunie 1865 în Piața Mîtninskaia din Petersburg, a fost deportat în Siberia, unde a murit. — 29.

Seufferheld, Adolf — moșier german, autor al unor lucrări în legătură cu agricultura, în care a descris experiența făcută cu aplicarea electricității în gospodăria sa. — 134.

Sipeaghin, D. S. (1853—1902) — unul dintre cei mai reacționari bărbați de stat din Rusia țaristă, adept al iobăgismului. În 1899 a fost numit ministru

al afacerilor interne și șef al jandarmeriei; a prigonit fără cruțare orice manifestare de democratism; a dus o luptă crâncenă împotriva mișcării muncitorești, studențești și țărănești și a zădărnicit în fel și chip încercările organizațiilor publice și particulare de a veni în ajutorul țăranilor înfometăți. La 2 aprilie 1902 a fost ucis de socialistul-revoluționar S. V. Balmașev. — 52, 92, 277, 279, 280, 281, 283, 284, 292, 303, 304, 308, 310, 311, 325, 336.

Skvorțov, A. I. (1848—1914) — economist burghez, agronom, profesor la Institutul de agricultură și silvicultură din Novo-Aleksandria; a scris o serie de lucrări de economie politică și economie agrară. Concepțiile lui au fost criticate în repetate rânduri de V. I. Lenin în scrierile sale. Principalele lucrări ale lui Skvorțov sînt: «Influența transportului cu aburi asupra agriculturii» (1890), «Studii economice» (1894), «Bazele economiei politice» (1898) etc. — 106.

Skvorțov, V. M. (n. 1859) — scriitor bisericesc, reprezentant al clerului ortodox militant, a înfăptuit unirea între biserică și poliție. A fost editor și redactor al revistei «Missionerskoe Obozrenie». În anii 1906—1917 a scos, cu unele întreruperi, ziarul politic-bisericesc «Kolokol». — 338.

Sprenger, A. E. — economist burghez german; autorul lucrării «Die Lage der Landwirtschaft in Baden» (1884). — 183.

Stabovici, M. A. (1861—1923) — liberal moderat, în anii 1895—1907 a fost mareșal al nobilimii în gubernia Orel. A jucat un rol important în mișcarea zemstvelor; membru al Dumei I și a II-a de stat. A aderat la partidul cadeților, iar după aceea a fost unul dintre organizatorii partidului octombriștilor («Uniunea de la 17 octombrie»). În timpul revoluției burghezo-democratice din februarie 1917 a fost numit guvernator general în Finlanda, iar apoi reprezentant al guvernului provizoriu în străinătate. — 337—338, 339.

Stein, Heinrich Friedrich Karl (1757—1831) — în 1804 a fost numit ministru de finanțe al Prusiei; în 1807, după zdrobirea armatei prusiene de către Napoleon, a devenit șef al guvernului. Pentru a restabili puterea politică, economică și militară a țării și a preveni pericolul unor acțiuni populare, a introdus în scurt timp o serie de reforme burgheze cu caracter de compromis: a pus bazele eliberării țăranimii, a înfăptuit reforma administrației municipale și a trecut la reorganizarea armatei. La cererea iuncherilor, care erau nemulțumiți de reformele introduse de el, și în urma insistențelor lui Napoleon, în noiembrie 1808 Stein a fost demis și silit să se refugieze la Praga; în noiembrie 1812 a plecat la Petersburg, unde a devenit consilier al lui Alexandru I. Stein a jucat un rol important în lupta pentru eliberarea Germaniei de sub dominația franceză. — 389.

Stirner, Max (Schmidt, Kaspar) (1806—1856) — filozof german, unul dintre ideologii individualismului și anarhismului burghez. El și-a expus

concepțiile sale în cartea «Der Einzige und sein Eigentum» («Unicul și proprietatea sa»), apărută în 1844. A fost criticat în repetate rânduri de către K. Marx și F. Engels. — 377.

Stolbovski, R. Z. (m. 1867) — funcționar de poliție în Rusia țaristă, în 1862 a fost membru al Comisiei de anchetă pentru stabilirea cauzelor care au dus în mai 1862 la izbucnirea unor incendii în Petersburg. — 29.

Struve, P. B. (R.N.S.) (1870—1944) — economist și publicist burghez rus, a fost unul dintre reprezentanții cei mai de seamă ai «marxismului legal»: colaborator și redactor al revistelor «Novoe Slovo» (1897), «Nacealo» (1899) și «Jizn» (1900). Încă în prima sa lucrare, «Note critice cu privire la problema dezvoltării economice a Rusiei» (1894), Struve, combătând naționalismul, a procedat la o «critică» a teoriei economice și filozofice a lui K. Marx — căreia i-a adus unele «completări» —, s-a solidarizat cu reprezentanții economiei politice burgheze vulgare, a propagat malthusianismul. «Marele maestru al renegării» — așa l-a numit V. I. Lenin (Opere, vol. 13, E.S.P.L.P. 1957, pag. 488). Struve a fost unul dintre teoreticienii și organizatorii «Uniunii eliberării» (1904—1905) — organizație monarhistă liberală — și redactor al organului ei ilegal «Osvobojdenie» (1902—1905). O dată cu înființarea, în 1905, a partidului cadeților, el devine membru al Comitetului Central al acestui partid. După înfringerea revoluției din 1905—1907, Struve a alunecat pe panta naționalismului ultrareacționar: la începutul primului război mondial (1914—1918) a devenit unul dintre ideologii agresivi ai imperialismului rus. După Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, el a fost un dușman înverșunat al Puterii sovietice, membru al guvernului contrarevoluționar al lui Vranghel și, în cele din urmă, emigrant alb. — 20, 26, 53—54, 55, 56—57, 58—61, 62, 63, 64, 65, 66, 68—69, 103, 107, 114, 128, 146, 147, 388, 389, 391.

Stumpfe, E. (n. 1866) — înalt funcționar în departamentul domeniilor statului în Germania, autor al lucrării «Über die Konkurrenzfähigkeit des kleinen und mittleren Grundbesitzes gegenüber dem Grossgrundbesitz», publicată în «Landwirtschaftliche Jahrbücher», Bd 25, 1896 («Despre capacitatea proprietății mici și mijlocii de a concura cu marea proprietate», vol. 25, 1896) și al altor lucrări. În scrierile sale, el a încercat să demonstreze capacitatea micii gospodării de a face concurență mării proprietăți. — 124.

Suvorin, A. S. (1834—1912) — ziarist reacționar și editor. Din 1876 pînă în 1912 a fost proprietar și editor al ziarului burghez «Novoe Vreamea», organ al cercurilor nobilimii reacționare și ale funcționărimii birocratice, care se caracteriza prin venalitatea lui. Și-a început activitatea ziaristică în presa provincială; după ce s-a mutat la Moscova, apoi la Petersburg, a colaborat la «Otecestvennie Zepiski» și «Sovremennik»; în 1876 s-a statornicit definitiv în redacție. «Om lipsit de mijloace, liberal, ba chiar democrat la începutul drumului său în viață, el ajunge — la sfârșitul acestui drum — milionar, apologet nerușinat și plin de sine al burgheziei, prosternîndu-se servil în fața fiecărei cotituri survenite în politica puternicilor zilei», așa a fost el caracterizat de V. I. Lenin (V. I. Lenin, Opere, vol. 18, E.S.P.L.P. 1957, pag. 261). — 338.

Ş

Şabovskoi, D. N. (n. 1861) — prinţ, militant al zemstvelor, unul dintre organizatorii « Uniunii de eliberare » (1903). Din 1905 membru al Comitetului Central al partidului constituţional-democrat (al cadeţilor). Deputat în Duma I de stat şi secretar al ei. În 1917, din mai pînă în iunie, a fost ministru al asistenţei sociale în primul cabinet de coaliţie al guvernului provizoriu. După Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie a lucrat în sistemul coope-raţiei sovietice. — 92.

Şabovskoi, N. V. (1856—1906) — prinţ, preşedinte al Comitetului de cenzură din Petersburg, director al direcţiei generale pentru problemele presei. Autorul lucrărilor « Îndeletniciri agricole sezoniere » (1896), « Îndeletnicirile agricole sezoniere ale ţăranilor » (1903). — 170.

Şcedrin — vezi Saltîkov-Şcedrin, M. E.

Şnakenburg, R. H. — inginer, şef al sectorului Nijni-Novgorod din districtul Kazan al ministerului căilor de comunicaţie; în 1901 a fost judecat pentru fraude în dauna statului. — 328.

Şuvalov, A. P. (1816—1876) — conte; din 1872 mareşal al nobilimii din Petersburg, liberal moderat. S-a pronunţat pentru independenţa zemstvelor. S-a ocupat cu probleme de economie agricolă; autor al unei serii de articole publicate în «Lucrările» Societăţii economice. — 36.

T

Ternavţev, V. A. — în anii 1902—1917 a fost funcţionar al cancelariei sinodului. — 338.

Tbiel, Hugo (1839—1918) — mare moşier german, profesor la institutele agronomice din Darmstadt şi München; cu începere din 1897 a condus institutele de învăţămînt agronomic din Prusia. Din 1873 pînă în 1918 a editat revista «Landwirtschaftliche Jahrbücher» («Anuarele agricole»). — 164, 235.

Tibomirov, L. A. (1852—1923) — unul dintre militanţii de vază ai mişcării revoluţionare din anii 1870—1890; ulterior a devenit un renegat. A făcut parte din partidul «Zemlea i volea» şi a fost unul dintre redactorii organului acestui partid. Începînd din 1879 a fost membru al Comitetului executiv al partidului «Narodnaia volea». El este autorul cunoscutei scrisori adresate ţarului de către Comitetul executiv după 1 martie 1881 (vezi volumul de faţă, pag. 56). În 1883 a emigrat şi a condus în străinătate «Vestnik Narodnoi Voli». În 1888, la Paris, a scos o broşură cu titlul «De ce nu mai sînt revoluţionar», în care se lepăda de concepţiile revoluţionare de pînă atunci. În 1889, după ce a trimis ţarului o scrisoare de căinţă, s-a întors în Rusia. A devenit un monarhist şi un reacţionar de vază. A colaborat la «Moskovskie

Vedomosti», «Novoe Vreeme» și «Russkoe Obozrenie». În 1917 s-a retras din viața politică. — 39.

Tkacev, P. N. (1844—1885) — unul dintre ideologii narodnicismului revoluționar; publicist și critic literar. Începând din 1861 a luat parte activă la mișcările studențești, a colaborat la o serie de reviste, a fost prigonit de către guvernul țarist. Începând din 1873 a trăit în emigrație. Un timp oarecare a colaborat la revista «Vpered!» a lui P. L. Lavrov; în anii 1875—1881, împreună cu un grup de emigranți polonezi, a scris revista «Nabat», iar în 1880 a colaborat la ziarul «Ni Dieu, ni Maître» al lui L.-A. Blanqui.

Tkacev a fost promotorul unei noi orientări în narodnicismul revoluționar; el considera lupta politică drept o condiție necesară a revoluției, dar subaprecia rolul hotărîtor al maselor. După părerea lui, minoritatea revoluționară trebuie să pună mîna pe puterea politică, să întemeieze un stat nou și să înfăptuiască prefaceri revoluționare în interesul poporului, căruia nu i-ar rămîne decît să-și manifeste bucuria pentru rezultatele gata obținute. El nutrea părerea greșită că statul absolutist nu are o bază socială în Rusia și că el nu exprimă interesele vreunei clase. Critica revoluționarismului mic-burghez al lui Tkacev, care era influențat de blanquism, a fost făcută de F. Engels în articolele «Literatura emigranților» (vezi K. Marx și F. Engels, Opere, vol. XV, 1935, pag. 241—264). Ultimii ani ai vieții sale, Tkacev și i-a petrecut într-un spital de boli mintale din Paris, unde a și murit. — 403.

Tolstoi, D. A. (1823—1889) — conte, bărbat de stat reacționar din Rusia țaristă. În 1865 a fost numit prim-procuror al sinodului, iar cu începere din 1866 a fost și ministru al instrucțiunii publice; a introdus o serie de reforme reacționare în învățămîntul primar și secundar. În 1882 a fost numit ministru al afacerilor interne și șef al jandarmeriei; a introdus un «Regulament provizoriu» cu caracter draconic, a limitat la extrem independența zemstvelor și a dus lupta împotriva celor mai mici manifestări ale gândirii libere. — 47.

Tolstoi, L. N. (1828—1910) — genial scriitor rus, unul dintre cei mai mari scriitori ai lumii, care a exercitat o influență covârșitoare asupra dezvoltării literaturii ruse și universale. În operele sale, Tolstoi a zugrăvit viața din Rusia de dinainte de revoluție, a oglindit condițiile complexe și contradictorii din vremea aceea, care determinau psihologia diferitelor clase și a diferitelor pături ale societății ruse, în epoca de după reformă și anterioară revoluției, și atitudinea lor în timpul revoluției din 1905—1907.

Prin originea și educația sa, Tolstoi făcea parte din cea mai înaltă aristocrație moșierească, din clasa guvernantă a Rusiei. Dar el s-a lepădat de concepțiile mediului său și s-a manifestat ca un aprig demascator al orînduirii de stat și social-economice bazate pe înrobirea și exploatarea maselor muncitoare; el a stigmatizat cu minie clasele dominante și a dezvăluit caracterul nejust al dreptului de stat, strîmbătatea justiției și moralei burgheze etc. Tolstoi și-a îndreptat critica sa acerbă împotriva bisericii — care consfințea rînduielele absolutiste, sprijinea și căuta să justifice asupra și exploatarea —, fapt pentru care a fost excomunicat. V. I. Lenin spunea despre Tolstoi că este «o oglindă a revoluției ruse». Scoțind în evidență marea personalitate a scriitorului, măiestria lui genială, însemnătatea lui covârși-

toare pentru literatura rusă și cea universală, Lenin a arătat că concepția despre lume a lui Tolstoi a exprimat în mod pregnant particularitățile primei revoluții ruse, ca o revoluție burgheză țărănească; ea oglindea contradicțiile acestei revoluții, laturile ei tari și slabe.

Demascînd samavolnicile absolutismului, Tolstoi, în loc să cheme la luptă împotriva iobăgiei și a statului absolutist polițienesc, a propovăduit «neîmpotrivirea la rău prin violență», abținerea de la activitate politică, renunțarea la revoluție, autoperfecționarea; în locul luptei împotriva religiei, el pleda pentru necesitatea de a înlocui religia veche cu una nouă. El n-a putut să înțeleagă nici mișcarea muncitorească și nici cauzele revoluției și inevitabilitatea ei. Învățătura lui — «tolstoismul» — a avut un caracter utopic și reacționar și a adus un mare prejudiciu mișcării revoluționare. V. I. Lenin a consacrat caracterizării concepției despre lume a lui Tolstoi și aprecierii întregii lui activități o serie de lucrări: «Lev Tolstoi, oglindă a revoluției ruse» (*V. I. Lenin, Opere*, vol. 15, E.S.P.L.P., 1957, pag. 192—199); «L. N. Tolstoi», «L. N. Tolstoi și mișcarea muncitorească contemporană», «Tolstoi și lupta proletară» (*V. I. Lenin, Opere*, vol. 16, E.S.P.L.P. 1957, pag. 320—324, 327—329, 351—352) etc.

Tolstoi este unul dintre cei mai mari reprezentanți ai pedagogiei ruse. El a întocmit un «Abecedar», a deschis pe cont propriu o școală pentru copiii de țărani, în care preda singur lecții, și a scos revista pedagogică «Iasnaia Polcana». — 146.

Treitschke, Heinrich (1834—1896) — istoric german, publicist, ideolog și propagandist al prusacismului, șovinismului și rasismului reacționar. În 1866—1889 a fost redactor al revistei reacționare «Preussische Jahrbücher». În 1871—1884 a fost deputat în Reichstag, a sprijinit activ politica internă și externă a lui Bismarck, și-a exprimat bucuria față de introducerea, în 1878, a legii excepționale împotriva socialiștilor. În 1886 devine istoriograf oficial al statului prusac. În 1895 a fost ales membru al Academiei de științe din Berlin. Lucrarea lui principală este «Istoria Germaniei în secolul al XIX-lea», în 5 volume. Treitschke a jucat un rol însemnat în formarea ideologiei imperialismului german. V. I. Lenin l-a enumerat printre «istoricii oficiali polițienesci germani» (*V. I. Lenin, Opere*, vol. 13, E.S.P.L.P. 1957, pag. 9). — 389.

Tugan-Baranovski, M. I. (1865—1919) — economist burghez rus; în ultimul deceniu al secolului trecut a fost unul dintre reprezentanții de seamă ai «marxismului legal». A colaborat la revistele «Novoe Slovo» (1897), «Nacealo» (1899) etc. În perioada primei revoluții burghezo-democratice din Rusia a făcut parte din partidul cadet. După Marea Revoluție Socialistă din Octombrie a luat parte activă la contrarevoluția din Ucraina și a fost ministru de finanțe al Radei centrale burgheze ucrainene.

Principalele sale lucrări sînt: «Crisele industriale în Anglia contemporană, cauzele și influența lor asupra vieții poporului» (1894), «Fabrica rusă în trecut și în prezent», vol. I (1898) etc. — 103, 128.

Turgbenev, I. S. (1818—1883) — mare scriitor rus; a avut o contribuție importantă la dezvoltarea limbii literare ruse; autor al unei serii de romane, nuvele, povestiri și piese de teatru, în care sînt înfățișate năzuin-

țele spre nou și e dezvăluită psihologia societății ruse din anii 1830—1880. În opera sa el a oglindit contradicțiile caracteristice ale vieții sociale ruse; a creat o galerie de tipuri ale «oamenilor de prisos», care își dădeau seama că pieirea societății aristocratice e inevitabilă, dar care nu erau capabili să întreprindă nimic practic pentru schimbarea ei; pentru prima oară, în literatură, a înfățișat pe reprezentantul generației noi — democratul-rznocineț revoluționar («nihilistul»). Protestul vehement împotriva iobăgiei se împletea la Turgheniev cu revendicări liberale moderate. După expresia lui Lenin, «Turgheniev se simțea atras spre o moderată constituție monarhică și aristocratică... avea aversiune pentru democratismul țărănesc al lui Dobroliubov și Cernișevski» (*V. I. Lenin, Opere, vol. 27, Editura politică, 1959, pag. 258*). — 32, 302.

U

Unkovski, A. M. (1828—1893) — fruntaș al vieții publice în Rusia, liberal. În anii 1857—1859 a fost mareșal al nobilimii în gubernia Tver; a luat parte activă la pregătirea reformei țărănești și a propus unul din proiectele cele mai liberale pentru desființarea iobăgiei. În 1860 Unkovski, ca inițiator al protestului adresat de nobilimea din Tver împotriva interdicției — la care au fost supuse adunările nobilimii — de a discuta problema țărănească, a fost demis din funcția sa și deportat la Veatka. Începînd din 1861 a practicat avocatura la Moscova și a desfășurat activitate publicistică în problema țărănească și în cea judiciară. — 61.

Uspenskaia — una dintre filantroapele particulare care în 1901 au venit în gubernia Herson pentru a da ajutoare țăranilor înfometaji — 300.

V

V. V. — *vezi* Voronțov, V. P.

Vannovski, P. S. (1822—1904) — general al armatei țariste; în anii 1882—1898 — ministru de război. În 1899 a fost numit președinte al comisiei de anchetă însărcinate să stabilească cauzele tulburărilor studentești din instituțiile de învățămînt superior. În anii 1901—1902 a fost ministru al instrucțiunii publice. Pentru a potoli tulburările studentești a recurs la o întreagă frazeologie liberală, în care era vorba de «o înduioșătoare soliditudine față de școală». A încercat, prin diverse manifestări ipocrite, să atenueze nemulțumirea păturilor progresiste ale societății față de politica reacționară practică de țarism. Înfăptuind o serie de reforme cu totul neînsemnate în domeniul învățămîntului, el a continuat să aplice măsuri represive împotriva studențimii revoluționare. — 33, 35, 92, 371.

Velepolski, A. (1803—1877) — marchiz și conte, om de stat polonez, a promovat o politică reacționară îndreptată spre apărarea intereselor de

clasă ale șleahței poloneze. În 1861, în perioada de avânt a mișcării sociale în Polonia, a adresat lui Alexandru al II-lea o scrisoare în care încerca să dovedească necesitatea înfăptuirii unor reforme parțiale menite să prevină izbucnirea revoluției. Curînd după aceea a fost numit de Alexandru al II-lea în posturi administrative de conducere în Polonia (șef al administrației publice, vicepreședinte al Consiliului de stat al Regatului Poloniei). În activitatea sa a cochetat cu păturile liberale moderate ale societății poloneze, dar totodată a reprimat cu cruzime orice manifestări revoluționare. După înăbușirea răscoalei poloneze din 1863 și-a dat demisia și a emigrat. — 44.

Voronțov, V. P. (V. V.) (1847—1918) — economist și publicist rus, unul dintre ideologii narodnicismului liberal din anii 1880—1900, autor al unor cărți. — «Destinele capitalismului în Rusia» (1882), «Curențele de la noi» (1893), «Studii de economie teoretică» (1895) și altele—, în care susținea că în Rusia nu există condiții pentru dezvoltarea capitalismului și în același timp proslăvea mica producție de mărfuri și idealiza obștea țărănească. Voronțov a pledat pentru necesitatea împăcării cu guvernul țarist și a combătut cu hotărîre marxismul. Concepțiile lui au fost aspru criticate de V. I. Lenin în multe din lucrările sale. — 240, 402.

W

Wallace, Donald Mackenzie (1841—1919) — scriitor și ziarist englez. A fost corespondent al ziarului «Times» într-o serie de țări, inclusiv Rusia. În anii 1891—1899 a condus rubrica de politică externă a ziarului «Times», iar apoi a participat la editarea Enciclopediei britanice. Autorul unei cărți intitulate «Russia» (1877). — 388.

West, Edward (1782—1828) — economist englez, unul dintre reprezentanții economiei politice burghize clasice. În 1815 a publicat cartea «Essay on the application of capital to land», în care, înainte de Ricardo, a făcut o expunere asupra legii rentei funciare. În același timp el a încercat să explice pauperizarea și ruinarea oamenilor muncii sub capitalism prin «legile naturale» ale scăderii productivității pămîntului și, simultan cu Malthus și Ricardo, a formulat legea pseudoștiințifică «a fertilității descrescînde a solului». — 109, 111.

Wilhelm al II-lea (Hobenzollern) (1859—1941) — împărat al Germaniei și rege al Prusiei (1888—1918). — 73.

Witte, S. I. (1849—1915) — om de stat rus de la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea; exponent al intereselor «imperialismului militar-feudal» al Rusiei țariste; partizan convins al absolutismului. A căutat să mențină monarhia făcînd concesiuni neînsemnate burgheziei liberale și recurgînd la crunte represii împotriva poporului. A fost unul dintre organizatorii înăbușirii revoluției din 1905—1907. În calitate

de ministru al căilor de comunicații (februarie—august 1892), ministru de finanțe (1892—1903), președinte al consiliului de miniștri (octombrie 1905 — aprilie 1906). Witte, prin măsurile luate în domeniul finanțelor, al politicii vamale, al construcțiilor de căi ferate, al legislației pentru reglementarea muncii în fabrici etc., prin favorizarea pe toate căile a capitalului străin, a contribuit la dezvoltarea capitalismului în Rusia și la accentuarea dependenței ei de puterile imperialiste. «Ministru-misit», «agent de bursă», așa l-a caracterizat V. I. Lenin. — 20, 25—27, 28, 33—35, 39, 40, 42, 43, 44, 45, 50—52, 55, 62, 64, 65, 68, 388, 389.

Z

Z. S. — autorul unui articol: «Opreșteze ani de luptă a funcționarilor împotriva zemstvelor», publicat în revista «Volnoe Slovo» în 1883. — 392—394.

Zasulici, V. I. (1851—1919) — militantă de seamă a mișcării narodnice, iar mai târziu a mișcării social-democrate din Rusia. În mișcarea revoluționară a început să activeze în 1869. A fost membră a organizațiilor narodnice «Zemlea i volea» și «Cernii peredel». Emigrând din Rusia, la începutul deceniului al 9-lea al secolului trecut a rupt cu narodnicismul și a trecut pe pozițiile marxismului. În 1883 a luat parte la crearea grupului «Eliberarea muncii», prima organizație marxistă rusă. În anii 1880—1900 a tradus în limba rusă «Mizeria filozofiei» de K. Marx, «Dezvoltarea socialismului de la utopie la știință» de F. Engels, a scris «O schiță de istorie a Asociației internaționale a muncitorilor» și o lucrare despre J. J. Rousseau; a colaborat la publicațiile grupului «Eliberarea muncii», la revistele «Novoe Slovo» și «Naucinoe Obozrenie», în care a publicat o serie de articole de critică literară. Începând din 1900 a făcut parte din redacția «Iskrei» leniniste și a revistei «Zarea».

După Congresul al II-lea al P.M.S.D.R., Zasulici a devenit unul dintre liderii menșevismului și a făcut parte din redacția «Iskrei» menșevice. În 1905 s-a întors în Rusia; în perioada reacțiunii s-a alăturat lichidatorilor, iar în timpul primului război mondial (1914—1918) s-a situat pe pozițiile social-șovinismului. Față de Marea Revoluție Socialistă din Octombrie a avut o atitudine negativă. — 43.

Znamenski, N. A. — colaborator al ziarului «Moskovskie Vedomosti». — 334.

Zubator, S. V. (1864—1917) — colonel de jandarmi, animator și organizator al politicii — cu caracter de provocare — a «socialismului polițienesc» (așa-zisul «zubatovism»). În ultimul deceniu al secolului trecut a fost numit șef al secției ohranei din Moscova, în care calitate a desfășurat o amplă activitate polițistă în numeroase orașe din Rusia. În anii 1902—1903 a deținut postul de șef al secției speciale din departamentul poliției. A organizat asociații muncitorești polițiste — «Societatea de ajutor reci-

proc a muncitorilor din industria de construcții mecanice» în Moscova și « Uniunea muncitorilor ruși din fabricile și uzinele din orașul Petersburg» etc., cu scopul de a abate pe muncitori de la lupta revoluționară. În aceste asociații a popularizat pe scară largă cărțile lui E. Bernstein. După ce s-a văzut că politica de provocare dusă de el în lupta împotriva mișcării muncitorești n-a îndreptățit speranțele, Zubatov a fost concediat și s-a retras din viața politică. În primele zile ale revoluției burghezo-democratice din februarie și-a pus capăt zilelor. — 363, 366.

DATE DIN VIAȚA ȘI ACTIVITATEA
LUI V. I. LENIN

(mai — decembrie 1901)

1901

- Mai — decembrie* Lenin se află în emigrație, la München; el e în fruntea luptei revoluționare pe care o duce social-democrația rusă pentru crearea unui partid muncitoresc marxist de luptă în Rusia; totodată conduce ziarul „Iskra“.
- Mai, 5 (18)* Într-o scrisoare adresată lui M. G. Veceslov din partea redacției ziarului „Iskra“, Lenin îi face cunoscut că e de acord cu editarea unor buletine de către grupul iskrist din Berlin și îl sfătuiește să procedeze la elaborarea unui plan amănunțit și la rezolvarea a o serie de probleme legate de aplicarea acestui plan.
- Mai, 6 (19)* În scrisorile trimise surorii sale Maria Ilincina Ulianova și lui M. T. Elizarov, care se află, amândoi, la închisoare, Lenin stăruie asupra importanței pe care o prezintă respectarea unui regim corespunzător în condițiile de detențiune celulară, le dă o serie de sfaturi în legătură cu organizarea muncii intelectuale și cu metoda cea mai potrivită pentru a învăța o limbă străină; le recomandă să facă zilnic gimnastică.
- Mai, nu mai devreme de 6 (19)* Lenin face un calcul al veniturilor și cheltuielilor redacției ziarului „Iskra“ în perioada 11 aprilie — 19 mai 1901.
- Mai, 11 (24)* Într-o scrisoare adresată lui N. E. Bauman, Lenin îi mulțumește „pentru precizia și meticulozitatea cu care a întocmit nota de venituri și cheltuieli“, îi cere informații amănunțite în legătură cu activitatea lui, îi face cunoscute greutățile financiare ale „Iskrei“, îi atrage atenția asupra importanței pe care o prezintă cheltuirea cu economie a mijloacelor bănești strânse și îmbunătățirea muncii de transport a ziarului „Iskra“ în Rusia; totodată îl sfătuiește să se mute în apropiere de graniță.

- Mai, 11—17*
(24—30) Lenin și ceilalți membri din secția de la München a redacției ziarului „Iskra” au o întâlnire cu D.B.Reazanov, cu care discută despre condițiile în care grupul „Borba” ar putea să colaboreze la „Iskra”, precum și despre chestiunea unificării organizațiilor din străinătate ale social-democrației ruse.
- Mai, 12 (25)* Într-o scrisoare adresată lui P. B. Akselrod, Lenin îl informează despre noua încercare a grupului „Borba” de a începe convorbiri în vederea unificării organizațiilor din străinătate ale P.M.S.D.R., despre planul de convocare a unei conferințe preliminare la care să participe reprezentanții ai tuturor grupurilor P.M.S.D.R. și îi spune că el e de acord cu ținerea conferinței; îi vorbește despre venirea lui Reazanov și despre convorbirile avute cu el în legătură cu condițiile de participare a grupului „Borba” la activitatea „Iskrei”; totodată îl roagă să urgenteze răspunsul aprobativ al organizației „Soțial-demokrat” în privința convocării conferinței și îl întreabă dacă are de gând să dea vreun articol pentru nr. 2—3 al revistei „Zarea”.
- Mai, înainte de 13 (26)* Lenin începe să lucreze la cartea „Ce-i de făcut? Problemele acute ale mișcării noastre”.
- Mai, 13—15*
(26—28) În nr. 4 al ziarului „Iskra” apare articolul „Cu ce să începem?”, în care Lenin expune planul concret de creare, în Rusia, a unui partid revoluționar al clasei muncitoare, plan dezvoltat de el mai târziu în cartea „Ce-i de făcut?”.
- Prima jumătate a lunii mai* Lenin se mută cu locuința în Schwabing, o suburbie a orașului München.
- Mai, 15 (28)* Într-o scrisoare adresată lui R. E. Klasson, Lenin îl roagă, din partea redacției ziarului „Iskra” și a revistei „Zarea”, să acorde sprijin bănesc ziarului. Într-o scrisoare către L. M. Knipovici, la Astrahan, Lenin o întreabă în ce fel se gindește să organizeze tipărirea „Iskrei” în Rusia și care sînt posibilitățile de tipărire a ei în tipografia legale; el stăruie asupra necesității de a economisi mijloacele și forțele pentru transportarea „Iskrei” în Rusia și subliniază importanța acestui fapt pentru întreaga activitate a social-democrației ruse.
- Mai, 19*
(iunie, 1) Lenin trimite lui P. N. Lepeșinski și P. A. Krasikov, la Pskov, o scrisoare în care se ocupă de problemele transportării și difuzării ziarului „Iskra”.

- Într-o scrisoare trimisă lui P. B. Akselrod, îi face cunoscut că a primit de la dînsul materialele și scrisorile lui Debogori-Mokrievici, un revoluționar din deceniul al 8-lea, și îi spune că e de acord cu publicarea amintirilor acestuia în revista „Zarea“ nr. 2—3; îi face cunoscută data apariției revistei „Zarea“ cît și conținutul și data apariției nr. 5 al ziarului „Iskra“; îl roagă să urgenteze trimiterea răspunsului afirmativ al organizației „Soțial-demokrat“ în legătură cu convocarea unei conferințe preliminare a reprezentanților tuturor organizațiilor din străinătate ale P.M.S.D.R.
- Mai, 23*
(iunie, 5) Într-o scrisoare trimisă, la Berlin, grupului de sprijinire a „Iskrei“, Lenin dă indicații amănunțite în legătură cu transportarea ilegală a ziarului peste graniță.
- Mai, 25*
(iunie, 7) Lenin scrie mamei sale, Maria Aleksandrova Ulianova, la Podolsk, o scrisoare în care mulțumește fratelui său, Dimitri Ilici Ulianov, pentru ziarele trimise și-l roagă ca și pe viitor să-i trimită, în străinătate, numere interesante din ziarele ruse; îi face cunoscut că a primit banii și că a scris Mariei Ilinicina Ulianova și lui M. T. Elizarov, care se aflau la închisoare.
- Mai, 29*
(iunie, 11) Lenin îl înștiințează, printr-o scrisoare, pe G. V. Plehanov că a introdus material suplimentar în revista „Zarea“ nr. 2—3.
- Sfîrșitul lui mai* Lenin lucrează la articolul său „Un nou măcel“, face extrase din ziarul „Novoe Vreamea“ și întocmește un plan amănunțit al acestui articol.
- Mai — iunie* Lenin conduce organizarea transportului ziarului „Iskra“ în Rusia.
- Lenin duce tratative cu grupul iskrist de la Baku în legătură cu retipărirea „Iskrei“ într-o tipografie ilegală locală, organizată de V. Z. Kețhoveli.
- În scrisorile adresate unor agenți ai „Iskrei“, Lenin le dă indicații în legătură cu tipărirea, în tipografia iskristă din Chișinău, a unor materiale din fiecare număr al „Iskrei“, pe măsura apariției lor.
- Iunie, 4 (17)* Lenin face unele îndreptări și adăugiri la o scrisoare prin care N. K. Krupskaia îi comunică lui I. V. Babușkin, agent al „Iskrei“ la Orehovo-Zuevo, că corespondențele lui vor fi publicate în „Iskra“ și-i atrage atenția că este necesar să dea o dezmințire afirmațiilor calomnioase cuprinse într-un articol din „Russkoe

- Bogatstvo“ în legătură cu muncitorii din Ivanovo-Voznesensk; totodată îl întreabă dacă a primit noile numere din „Iskra“ și dacă are vreun mijloc de ciștig.
- Într-o scrisoare adresată lui M. G. Veceslov, la Berlin, Lenin îi cere cu insistență să-i trimită informații cit mai amănunțite în legătură cu activitatea depusă și cu planurile pe care le are.
- Iunie, mai târziu de 4 (17)* Lenin face extrase din ziarul „The Times“ nr. 3 683 din 17 iunie 1901 în legătură cu tulburările muncitorești din Petersburg.
- Iunie, înainte de 5 (18)* Într-o scrisoare adresată unui necunoscut din Rusia, și pe care i-o trimite prin L. M. Knipovici, Lenin îl roagă să organizeze subscripții pentru „Iskra“.
- Iunie, 5 (18)* Într-o scrisoare adresată lui L. E. Galperin, la Baku, Lenin îi face cunoscut că a trimis, prin Viena, în Persia ziarul „Iskra“ și îi cere planul în legătură cu tipărirea „Iskrei“ în Caucaz; stăruie asupra importanței strîngerii de bani pentru „Iskra“ și căutării de noi căi pentru transportul ei din străinătate.
- Iunie, după 11 (24)* Lenin face extrase din ziarul „Frankfurter Zeitung“ nr. 173 din 24 iunie 1901 în legătură cu tulburările muncitorești din Petersburg.
- Iunie, înainte de 12 (25)* Redacția „Iskrei“ a primit de la Petersburg o scrisoare din partea unui muncitor, care vorbește în termeni extrem de elogiози despre articolul lui Lenin „Cu ce să începem?“ și despre „Iskra“ nr. 4.
- Iunie, 13 (26)* Lenin îi scrie lui N. E. Bauman, la Moscova, în legătură cu transportul „Iskrei“ și al altor publicații ilegale în Rusia.
- Înainte de 24 iunie (7 iulie)* Lenin împreună cu secția din München a redacției ziarului „Iskra“ participă la elaborarea proiectului de unificare a organizațiilor „Iskra“ și „Zarea“, „Soțial-demokrat“, „Uniunea social-democraților ruși“ etc.
- Lenin scrie articolul „Prigonitorii zemstvelor și Hanibalii liberalismului“.
- Iunie, 24 (iulie, 7)* Lenin îi scrie lui G. V. Plehanov, căruia îi face cunoscut că a primit știri din Rusia în legătură cu încercarea de a se convoca un congres al P.M.S.D.R.; el stăruie

- asupra importanței de a elabora cât mai curînd programul partidului și-l pune la curent cu munca de pregătire a numerelor 6 și 7 ale „Iskrei“.
- Iunie, 24 și 26*
(iulie, 7 și 9) Lenin pune în fața membrilor redacției ziarului „Iskra“ problema elaborării de urgență a unui proiect de program al partidului.
- Iunie, 24*
(iulie, 7) —
august, 17 (30) Cu prilejul discutării, în cadrul redacției ziarului „Iskra“, a articolului lui Lenin „Prigonitorii zemstvelor și Hanibaliu liberalismului“, între Lenin și alți membri ai redacției se ivesc unele divergențe în privința atitudinii față de liberali. Lenin refuză să schimbe tonul general al articolului, precum și poziția sa principială față de liberali.
- Iunie, 26*
(iulie, 9) Lenin se întâlnește cu V. P. Noghin și S. V. Andropov, care au venit de la Londra și urmează să plece în Rusia în calitate de agenți ai „Iskrei“; are o convorbire cu ei în legătură cu organizarea muncii în diferite localități.
- Într-o scrisoare adresată lui P. B. Akselrod, Lenin îi comunică conținutul ziarului „Iskra“ nr. 6 și al revistei „Zarea“ nr. 2—3; îi face cunoscut că a primit știri din Rusia în legătură cu congresul P.M.S.D.R.; îl roagă ca, împreună cu G. V. Plehanov, să se apuce să scrie programul P.M.S.D.R.; îi vorbește despre întâlnirea și convorbirea avută cu K. Kautsky, despre venirea lui V. P. Noghin și S. V. Andropov la München și despre convorbirea pe care a avut-o cu ei.
- Iunie, înainte*
de 29 (12 iulie) Lenin participă la elaborarea noului proiect de Statut al organizației din străinătate a social-democrației revoluționare ruse.
- Iunie, 30*
(iulie, 13) Într-o scrisoare adresată lui G. V. Plehanov, Lenin îi spune că a început să lucreze la articolul „Problema agrară și «criticii lui Marx»“ și-l roagă să-i trimită cartea lui W. Liebknecht „Zur Grund- und Bodenfrage“ („Cu privire la problema agrară“).
- Iunie* În nr. 5 al „Iskrei“ apare articolul lui Lenin „Un nou măcel“, consacrat rezistenței opuse de muncitorii de la uzina „Obuhov“.
- Iunie —*
septembrie Lenin scrie lucrarea „Problema agrară și «criticii lui Marx»“, consacrată criticii revizioniştilor, apărării teoriei marxiste în problema agrară și elaborării bazelor programului agrar al P.M.S.D.R.

- Iulie, 8 (21)* Într-o scrisoare adresată lui P. B. Akselrod, Lenin îi roagă să-i trimită cartea „Zur Grund- und Bodenfrage“ de W. Liebknecht și procesele-verbale ale congreselor Internaționalei, ori revista „Der Vorbote“, cu dările de seamă ale organelor respective, întrucât are nevoie de ele la elaborarea lucrării „Problema agrară și «criticii lui Marx»“.
- Iulie, 12 (25)* Într-o scrisoare adresată lui G. V. Plehanov, Lenin îi mulțumește pentru cărțile trimise, îi face cunoscut că lucrează la un articol în problema agrară, în care intenționează să critice fără cruțare pe revizionști.
- Iulie, 14 (27)* Lenin adaugă un post-scriptum la o scrisoare adresată de N. K. Krupskaja lui H. în legătură cu munca agenților „Iskrei“ și cu necesitatea unei mai bune organizări a transportului ziarului peste graniță.
- La ședința secției din München a redacției ziarului „Iskra“ se hotărăște ca revista „Zarea“ să publice lucrarea lui Lenin „Prigonitorii zemstvelor și Hanibaliul liberalismului“.
- Iulie, înainte de 17 (30)* Lenin scrie o postfață la lucrarea „Prigonitorii zemstvelor și Hanibaliul liberalismului“.
- Iulie, 17 (30)* Într-o scrisoare adresată lui G. V. Plehanov, Lenin îi mulțumește pentru cărțile în problema agrară primite de la el, îi face cunoscut că îi trimite cartea „Mișcarea sindicală“ de V. Kuleman, că a primit știri din Rusia care arată că acolo oamenii sînt pasionați de scrierile lui Berdeaev și-și exprimă părerea că a sosit timpul ca acesta „să fie strașnic criticat și nu numai în domeniul filozofic“; își exprimă satisfacția pe care i-a pricinuit-o vestea că a început să lucreze la întocmirea programului partidului.
- Într-o scrisoare Lenin îi mulțumește lui P. B. Akselrod, care i-a trimis revista „Vorbote“ și cartea „Zur Grund- und Bodenfrage“ de W. Liebknecht, îi spune că are de gînd să se întâlnească cu L. Nadejdin cam între 8 și 12 august la Zürich și își exprimă dorința să se întâlnească și să vorbească cu el (cu Akselrod).
- Între 18 și 30 iulie (31 iulie și 12 august)* Lenin primește din Rusia primul exemplar din broșura „Femeia muncitoare“ de N. K. Krupskaja, tipărită în tipografia ilegală din Chișinău a „Iskrei“.
- Lenin participă la elaborarea unui proiect de regulament al organizațiilor iskriste din Rusia. Proiectul a fost trimis în Rusia în august 1901.

Lenin face unele adăugiri la o scrisoare adresată de N. K. Krupskaja lui L. I. Goldman la Chișinău, în care aduce mulțumiri pentru că i s-a trimis din Rusia broșura „Femeia muncitoare“ de N. K. Krupskaja, tipărită într-o tipografie ilegală; dă explicații în legătură cu atitudinea redacției ziarului „Iskra“ față de tipărirea materialelor ei în tipografia ilegală din Rusia; îi face cunoscut că intenționează să trimită în Rusia proiectul de regulament al organizațiilor iskriste elaborat de redacție, pentru ca ele să dezbată și să elaboreze în comun proiectul de statut.

Lenin face unele rectificări și adăugiri la o scrisoare adresată de N. K. Krupskaja lui L. E. Galperin la Baku, în care îi face cunoscut că redacția „Iskrei“ este de acord ca acest ziar să fie tipărit la Baku; îi arată că se poate tipări cu matrițe și îi explică superioritatea acestui sistem de tipărire și importanța aplicării lui cât mai urgente.

*A doua jumătate
a lunii iulie*

Într-o scrisoare adresată lui S. O. Ţederbaum, Lenin îi face cunoscut că nu e de acord cu planul trimis de el „Iskrei“. Acest plan, alcătuit de S. O. Ţederbaum, S. V. Andropov și V. P. Noghin, prevedea editarea la Petersburg a unui organ regional al organizației ruse a „Iskrei“ și mutarea la Petersburg a membrilor redacției acestui ziar; el critică caracterul nerealist și îngustimea acestui plan, care e inoportun și prejudicios pentru activitatea revoluționară; totodată subliniază importanța unei mai bune organizări a transportului și difuzării ziarului „Iskra“ în Rusia.

Iulie

În nr. 6 al „Iskrei“ apare articolul lui Lenin „O mărturisire prețioasă“.

August, 11 (24)

Într-o scrisoare adresată lui P. B. Akselrod, Lenin se arată revoltat împotriva atitudinii contradictorii a lui I. O. Martov, A. N. Potresov și a altor membri ai redacției ziarului „Iskra“ în legătură cu articolul lui Steklov „Așadar, cu ce să începem?“, despre care ei spun că este prejudicios și trădător, dar în același timp se declară de acord cu publicarea lui în „Zarea“; își exprimă indignarea față de „tactica de îngăduință și toleranță“ a acestora față de oportuniști; subliniază importanța elaborării urgente a programului de partid; îl informează despre apropiata apariție a nr. 7 din „Iskra“ și despre materialele de care dispune redacția pentru „Zarea“ nr. 2-3.

*August, înainte
de 13 (26)*

Lenin trimite lui G. V. Plehanov observațiile sale pe marginea articolului scris de acesta: „Kant împotriva lui Kant, sau testamentul spiritual al lui Bernstein“, care urmează să fie publicat în „Zarea“ nr. 2—3. La rugămintea lui G. V. Plehanov, Lenin a făcut unele îndreptări în acest articol și a schițat planul împărțirii lui în capitole.

*August, înainte
de 17 (30)*

În nr. 7 al „Iskrei“ apare articolul lui Lenin „Învățămintele crizei“.

August, 17 (30)

Într-o scrisoare adresată lui P. B. Akselrod, Lenin îl anunță că a apărut „Iskra“ nr. 7 și îi comunică conținutul probabil al nr. 8; îi scrie cum stă cu articolul „Problema agrară și «criticii lui Marx»“.

Lenin elaborează planul și variantele articolului „Răsădire de moșieri“. Articolul a apărut apoi în „Iskra“ nr. 8 din 10 septembrie 1901 sub titlul „Iobăgiștii la lucru“.

August 18 (31)

Într-o scrisoare către M. A. Ulianova, care se află la Moscova, Lenin o sfătuiește să plece la Petersburg și să înainteze o plîngere împotriva procedurilor arbitrare ale organelor judiciare, care târăgănează judecarea procesului intentat Mariei Ilinicina Ulianova și lui M. T. Elizarov; îi comunică totodată că are de gând să se ducă în Elveția la A. I. Elizarova.

*August, 27
(septembrie, 9)*

În „Iskra“ nr. 8 au apărut articolele lui V. I. Lenin: „Iobăgiștii la lucru“ și „Congresul zemstvelor“.

August

Lenin trimite agenților din Rusia ai „Iskrei“ un proiect de organizare a „Iskrei“ pe întreaga Rusie, îi roagă să-l discute și să trimită observațiile și îndreptările lor.

Septembrie, 8 (21)

Într-o scrisoare către M. A. Ulianova, Lenin confirmă primirea banilor trimiși de ea; totodată îi face cunoscut că a primit știre de la A. I. Elizarova, din Elveția, că cercetările în procesul intentat Mariei Ilinicina Ulianova și lui M. T. Elizarov au fost terminate și că dosarul a fost înaintat procurorului; o sfătuiește să se ducă la Petersburg și să înainteze o plîngere împotriva tergiversării procesului; îi comunică adresa unor cunoscuți din acest oraș la care ar putea să fie găzduită.

*Între 16 și 19
septembrie (29
septembrie și
2 octombrie)*

Lenin pleacă de la München la Zürich, la congresul „de unificare“ al organizațiilor din străinătate ale P.M.S.D.R.

*Septembrie, 20
(octombrie, 3)*

Lenin participă la consfătuirea de la Zürich a reprezentanților organizației din străinătate „Iskra“ și „Zarea“ și ai organizației „Soțial-demokrat“. Participanții la consfătuire îl însărcinează pe Lenin să ia cuvîntul la congresul „de unificare“ al organizațiilor din străinătate ale P.M.S.D.R.

*Septembrie, 21
(octombrie, 4)*

La ședința congresului „de unificare“, Lenin își notează textul îndreptărilor făcute de Kricevski, în numele „Uniunii social-democraților ruși“, la rezoluția conferinței de la Geneva.

La congresul „de unificare“ al organizațiilor din străinătate ale P.M.S.D.R. („Iskra“ și „Zarea“, „Soțial-demokrat“, „Uniunea social-democraților ruși din străinătate“, Bundul și grupul „Borba“), Lenin rostește o cuvîntare în care demască oportunismul conducătorilor „Uniunii“.

*Între 21 și 23
septembrie (4
și 6 octombrie)*

Lenin participă la o consfătuire a colectivului redacțional al ziarului „Iskra“, în cadrul căreia se discută probleme privind editarea „Iskrei“ și „Zarei“ și înființarea unei „Organizații din străinătate a social-democrației revoluționare ruse“.

*Septembrie, 22
(octombrie, 5)*

După ce s-a dat citire declarației cu privire la o rup-tură definitivă cu „Uniunea“, Lenin împreună cu reprezentanții organizației din străinătate a „Iskrei“ și a revistei „Zarea“ și ai organizației „Soțial-demokrat“ părăsește congresul „de unificare“.

*După 22 septembrie
(5 octombrie)*

Într-o scrisoare către L. I. Akselrod (care a fost una din secretarele congresului), Lenin o roagă să transcrie imediat documentele congresului „de unificare“ și să le trimită la München; o anunță că părăsește Zürichul, plecînd la München.

Lenin se întoarce la München, venind de la Zürich.

*Nu mai devreme
de 23 septembrie
(6 octombrie)*

Lenin are o convorbire, la München, cu G. M. și Z. P. Krjijanovski, care au venit la el, după expirarea termenului de deportare în Siberia, pentru a ajunge la o înțelegere în legătură cu planul de înființare a unei organizații iskriste centrale în Rusia.

*Sfîrșitul lunii
septembrie —
începutul lunii
octombrie*

Lenin participă la organizarea „Ligii din străinătate a social-democrației revoluționare ruse“, care a fost creată din inițiativa lui și care a grupat laolaltă pe partizanii organizației „Iskra“ și „Zarea“ și ai organizației „Soțial-demokrat“.

- Octombrie, 8 (21)* Lenin îi scrie lui G. V. Plehanov în legătură cu unele probleme de muncă ale redacției ziarului „Iskra”; îl anunță că i-a trimis nr. 1 din revista „Die Neue Zeit”, în care e publicat un articol al lui F. Engels despre program, articol care îi este necesar lui Plehanov la elaborarea programului partidului; îi face cunoscută intenția sa de a scrie o „Cronică internă” pentru revista „Zarea” nr. 2—3 și îl informează despre situația cărții „Ce-i de făcut?”, la care lucrează.
- Octombrie, după 8 (21)* Lenin începe să lucreze la articolul „Cronica internă” pentru revista „Zarea”.
- Octombrie, 9 (22)* Într-o scrisoare, Lenin o roagă pe L. I. Akselrod să trimită la Geneva toate documentele congresului „de unificare” spre a fi publicate; o anunță că i-a trimis nr. 8 din revista „Novoe Slovo” (1897) cu articolele lui S. N. Bulgakov și ale altora.
- A doua jumătate a lunii octombrie* Lenin, împreună cu I. O. Martov, întocmește o scrisoare către grupul iskrist din Petersburg, în care e vorba despre activitatea acestui grup și despre relațiile lui cu „Iskra”, despre importanța activității agitatorice și a atragerii social-democraților din Petersburg de partea „Iskrei”, precum și despre informarea redacției ziarului „Iskra” în legătură cu mersul treburilor la Petersburg.
- Octombrie, 20 (noiembrie, 2)* Lenin îi scrie lui G. V. Plehanov în legătură cu editarea nr. 9 și 10 ale ziarului „Iskra” și a nr. 2—3 al revistei „Zarea”; îl întreabă când o să termine programul partidului, în curs de elaborare; îl anunță că este gata cu articolul său „Cronica internă”.
- Octombrie, 21 (noiembrie, 3)* Într-o scrisoare trimisă lui G. V. Plehanov, Lenin îl anunță că i-a trimis niște bani; îi vorbește despre niște încasări făcute de redacția „Iskrei” și despre situația ei financiară.
- Octombrie* În „Iskra” nr. 9 apar articolele lui Lenin „Lupta împotriva înfometajilor”, „Răspuns Comitetului organizației Petersburg” și „În legătură cu organizațiile noastre din străinătate”.
- Noiembrie, 6 (19)* Lenin îi comunică, într-o scrisoare, lui G. V. Plehanov conținutul nr. 4 al revistei „Zarea”; îi face cunoscut că majoritatea membrilor redacției și administrației ziarului „Iskra” au aprobat tipărirea imediată a documentelor congresului „de unificare”.

- Noiembrie, 14 (27)* Într-o scrisoare către L. I. Akselrod, Lenin îi mulțumește pentru trimiterea unui exemplar din lucrarea ei „Concepția despre lume a lui Tolstoi și evoluția ei” și îi comunică cum stă cu cartea sa „Ce-i de făcut?”, la care lucrează.
- Noiembrie, 18 (decembrie, 1)* Într-o scrisoare adresată lui G. V. Plehanov, Lenin îi comunică conținutul rubricii economice și al celei istorice ale ziarului „Iskra”; subliniază în mod insistent importanța elaborării programului; îi comunică cum stă cu cartea „Ce-i de făcut?”
- Înainte de 20 noiembrie (3 decembrie)* În „Iskra” nr. 10 apare articolul lui Lenin „Un regulament draconic și o sentință draconică”.
- Noiembrie, 20 (decembrie, 3)* În „Iskra” nr. 11 apare articolul lui Lenin „Protestul poporului finlandez”.
- Înainte de 29 noiembrie (12 decembrie)* Într-o scrisoare adresată lui P. B. Akselrod și G. V. Plehanov, Lenin le face cunoscut că în curînd se va ține la Bruxelles Conferința Biroului socialist internațional și-și exprimă părerea că e necesar ca să participe și G. V. Plehanov; îi anunță că le-a trimis planul cuprinsului revistei „Zarea” nr. 4.
- Noiembrie — decembrie* Lenin lucrează intens la cartea sa „Ce-i de făcut?”
- Toamna* Lenin scrie nota „Despre revista « Svoboda »”.
- Decembrie, înainte de 5 (18)* Într-o scrisoare adresată organizațiilor din Rusia ale „Iskrei”, Lenin anunță că în curînd va apărea cartea „Ce-i de făcut?”
- Decembrie, 5 (18)* Într-o scrisoare adresată unui agent al „Iskrei”, Lenin se pronunță categoric împotriva folosirii tipografiei iskriste din Chișinău pentru tipărirea unor publicații apropiate de „economism”.
- Lenin îi comunică, într-o scrisoare, lui I. G. Smidovici că a fost înștiințat despre tipărirea ziarului „Vpered”, de orientare „economistă”, în tipografia „Iskrei”; își exprimă revolta și mînia față de o asemenea faptă și-l roagă să lămurească dacă nu e cumva la mijloc vreo neînțelegere; totodată roagă pe L. N. Radcenko și S. O. Ţederbaum să vină imediat la dînsul, la München.
- Decembrie, înainte de 6 (19)* În numele redacției ziarului „Iskra”, Lenin adresează lui G. V. Plehanov o scrisoare de felicitare cu prilejul împlinirii a 25 de ani de activitate revoluționară.

- Decembrie, 6 (19)* Într-o scrisoare adresată lui G. V. Plehanov, Lenin subliniază că e necesar ca el, Plehanov, să participe la Conferința de la Bruxelles a Biroului socialist internațional; îi face cunoscut că redacția „Iskrei“ îi trimite bani de drum; îl roagă ca la întoarcere să treacă pe la München pentru rezolvarea unor chestiuni în legătură cu programul partidului, cu apariția nr. 4 al revistei „Zarea“ etc.; totodată îi cere să scrie pentru „Iskra“ o notă despre ședințele Biroului socialist internațional.
- Într-o scrisoare adresată lui P. B. Akselrod, Lenin îi comunică despre apropiata plecare a lui G. V. Plehanov la conferința de la Bruxelles a Biroului socialist internațional și despre invitația făcută de redacția de la München a „Iskrei“ ca la întoarcere să treacă pe acolo; de asemenea, îl invită pe Akselrod să vină și dînsul, tot atunci, la München pentru a rezolva împreună unele chestiuni în legătură cu programul partidului, cu apariția nr. 4 al revistei „Zarea“ etc.
- În „Iskra“ nr. 4 apare articolul lui Lenin „De vorbă cu apărătorii economismului“.
- Între 6 și 10
(19 și 23)
decembrie* În „Zarea“ nr. 2—3 apar articolele lui Lenin: „Prigoniitorii zemstvelor și Hanibaliul liberalismului“, primele patru capitole din lucrarea „Problema agrară și «criticii lui Marx»“ sub titlul „Domnii «critici» în problema agrară“ (prima lucrare care poartă semnătura: N. Lenin) și „Cronica internă“.
- Decembrie, 10 (23)* Într-o scrisoare, Lenin îl întreabă pe P. B. Akselrod dacă nu cumva are timp să răsfoiască manuscrisul lucrării „Ce-i de făcut?“.
- Mijlocul lunii
decembrie* Într-o scrisoare adresată organizațiilor din Rusia ale „Iskrei“, Lenin le face cunoscut că a primit știri în legătură cu convocarea, în Rusia, a unei conferințe a comitetelor mai importante și dă comitetelor și grupurilor unele indicații în legătură cu această conferință.
- Decembrie, 20
(2 ianuarie 1902)* În nr. 13 al ziarului „Iskra“ apare articolul lui V. I. Lenin „Începutul demonstrațiilor“ și nota „În legătură cu scrisoarea «Muncitorilor din sud»“.
- Decembrie, 21
(3 ianuarie 1902)* Lenin primește primul exemplar din nr. 10 al ziarului „Iskra“ care a fost tipărit în tipografia ilegală din Chișinău.

Decembrie

Într-o scrisoare adresată lui L. I. Goldman, Lenin arată cât de importante sînt îmbunătățirea muncii organizațiilor din Rusia ale „Iskrei“, centralizarea acestei munci; el subliniază că „tot viitorul «Iskrei» depinde de faptul dacă ea va fi în stare să învingă metodele meșteșugărești locale și regionalismul și să devină într-adevăr un ziar pe scara întregii Rusii“.

Anul 1901

Lenin scrie tezele despre „Anarhism și socialism“.

Lenin întreține corespondență din München cu E. D. Stasova, care se află în Rusia.

Lenin se întâlnește la Schwabing (München) cu R. Luxemburg.

Lenin are un schimb de scrisori cu R. Zemleacika în legătură cu desemnarea ei ca agentă a „Iskrei“ la Odesa.

C U P R I N S

	<u>Pag</u>
Prefață	VII
<i>1901</i>	
CU CE SĂ ÎNCEPEM?	1—13
UN NOU MĂCEL	14—19
UN DOCUMENT SECRET	20
PRIGONITORII ZEMSTVELOR ȘI HANIBALII LIBER-	
LISMULUI	21—71
I	26
II	33
III	38
IV	45
V	52
VI	63
O MĂRTURISIRE PREȚIOASĂ	72—79
ÎNVĂȚĂMINTELE CRIZEI	80—85
IOBĂGIȘTII LA LUCRU	86—91
CONGRESUL ZEMSTVELOR	92—93
PROBLEMA AGRARĂ ȘI « CRITICII LUI MARX »	95—268
I. « Legea » fertilității descrescînde a solului	99

	<u>Pag.</u>
II. Teoria rentei	112
III. Mașinile în agricultură	122
IV. Lichidarea opoziției dintre oraș și sat. Probleme de amănunt ridicate de « critici »	139
V. « Prosperitatea micilor gospodării înaintate de astăzi ». Exemplul Badenului	154
VI. Productivitatea micii gospodării și a celei mari. Un exemplu din Prusia orientală.....	162
VII. Ancheta din Baden în legătură cu gospodăria țără- nească	178
VIII. Datele generale ale statisticii agricole germane pe anii 1882 și 1895. Problema gospodăriilor mijlocii ..	190
IX. Gospodăriile crescătoare de vite de lapte și asocia- țiile agricole în Germania. Populația rurală a Germa- niei după situația ei în gospodărie	203
X. « Opera » Bulgakovului german E. David	221
XI. Creșterea vitelor în mica și marea gospodărie	233
XII. « Țara ideală » din punctul de vedere al adversarilor marxismului în problema agrară	246
CONGRESUL « DE UNIFICARE » AL ORGANIZAȚIILOR DIN STRĂINĂTATE ALE P.M.S.D.R. 21—22 SEPTEMBRIE (4—5 OCTOMBRIE) 1901	
1. CUVÎNTARE ROSTITĂ LA 21 SEPTEMBRIE (4 OCTOMBRIE). (<i>Extras din procesul-verbal</i>)	271
2. ÎNTREBĂRI PUSE « UNIUNII SOCIAL-DEMO- CRAȚILOR RUȘI » LA CONGRESUL « DE UNI- FICARE ». 21 SEPTEMBRIE (4 OCTOMBRIE) 1901	276
LUPTA ÎMPOTRIVA ÎNFOMETAȚILOR	277—285
RĂSPUNS COMITETULUI ORGANIZAȚIEI PETERSBURG ÎN LEGĂTURĂ CU ORGANIZAȚIILE NOASTRE DIN STRĂINĂTATE	288—289
UN REGULAMENT DRACONIC ȘI O SENTINȚĂ DRACONICĂ	290—296
CRONICA INTERNĂ	297—348
I. Foametea	299

	<u>Pag.</u>
II. Atitudinea față de criză și față de foamete	321
III. Al treilea element	328
IV. Două discursuri ale unor mareșali ai nobilimii ..	336
PREFAȚĂ LA BROȘURA „DOCUMENTELE CONGRESULUI « DE UNIFICARE »”	349—352
PROTESTUL POPORULUI FINLANDEZ	353—357
DESPRE REVISTA « SVOBODA »	358—359
DE VORBĂ CU APĂRĂTORII ECONOMISMULUI	360—367
CU PRILEJUL ÎMPLINIRII A 25 DE ANI DE ACTIVITATE REVOLUȚIONARĂ A LUI G. V. PLEHANOV ..	368
ÎNCEPUTUL DEMONSTRAȚIILOR	369—372
ÎN LEGĂTURĂ CU O SCRISOARE A « MUNCITORILOR DIN SUD »	373—374
ANARHISM ȘI SOCIALISM	377—378

MATERIALE PREGĂTITOARE

ÎNDREPTĂRI ȘI OBSERVAȚII PE MARGINEA PROIECTULUI DE STATUT AL ORGANIZAȚIEI DIN STRĂINĂTATE A SOCIAL-DEMOCRAȚIEI REVOLUȚIONARE RUSE	381—384
MATERIALE PENTRU ARTICOLUL « UN NOU MĂCEL »	385—387
MATERIALE PENTRU ARTICOLUL « PRIGONITORII ZEMSTVELOR ȘI HANIBALII LIBERALISMULUI »	388—394
1. PRIGONITORII ZEMSTVELOR ȘI HANIBALII LIBERALISMULUI	388
2. PLANUL ARTICOLULUI	391
3. EXTRAS DIN REVISTA « VOLNOE SLOVO »	392
MATERIALE PENTRU ARTICOLUL « IOBĂGIȘTII LA LUCRU »	395—401
1. RĂSĂDIRE DE MOȘIERI	395

	<u>Pag.</u>
2. RĂSĂDIRE DE MOȘIERI	398
3. O VARIANTĂ A PĂRȚII FINALE A ARTICOLULUI..	400
OBSERVAȚII PE MARGINEA ARTICOLULUI LUI REAZANOV «DOUĂ ADEVĂRURI»	402—404
MATERIALE PENTRU ARTICOLUL «LUPTA ÎMPOTRIVA ÎNFOMETAȚILOR»	405—408
Lista lucrărilor lui V. I. Lenin din mai — decembrie 1901 și negăsite pînă în prezent	411
Listă de lucrări care s-ar putea să fie ale lui V. I. Lenin	413
Lista publicațiilor la a căror redactare a luat parte V.I.Lenin ..	414
Adnotări	415—456
Indice de lucrări și izvoare citate sau menționate de V.I.Lenin ..	457—481
Indice de nume	482—520
Date din viața și activitatea lui V. I. Lenin	521—533

ILUSTRĂȚII

Prima pagină din numărul 4 al ziarului «Iskra», care cuprinde articolul lui V. I. Lenin «Cu ce să începem?» — 1901.....	3
Coperta revistei «Zarea» nr. 2—3 din 1901, în care au fost publicate lucrările lui V. I. Lenin: «Prigonitorii zemstvelor și Hanibalii liberalismului», primele patru capitole din lucrarea „Problema agrară și «criticii lui Marx»” (sub titlul „Domnii «critici» în problema agrară”) și „Cronica internă”	23
Coperta interioară a revistei «Obrazovanie» nr. 2 din 1906, în care au fost publicate capitolele V—IX ale lucrării lui V.I. Lenin: „Problema agrară și «criticii» lui Marx”	97
Prima pagină de manuscris a articolului lui V. I. Lenin „Despre revista «Svoboda»” — 1901	358—359
Prima pagină de manuscris a articolului lui V. I. Lenin „Anarhism și socialism” — 1901	375

*Dat la cules 02.08.1961. Bun de tipar 07.09.1961. Apărut
1961. Tiraj 15.270. Hîrtie velină de 65 g/m² 540×840/16.
Coli editoriale 32,92. Coli de tipar 34,75. 1 planșă colorată.
A 001049/1961. C.Z. pentru bibliotecă 3C23=R.*

Tiparul executat la Întreprinderea Poligrafică Nr. 4, Calea
Șerban Vodă 133–135. București, R.P.R.
Comanda nr. 4.961/875

